

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Roupele.

Trin: Hall.

Camt&b.

Oct 1863

H.F. WILKINSON

~~Dec. 17. 1860.~~

Class III V P C P

ĦITOPADEŚA.

HITOPADEŚA.

THE

S A N S K R I T T E X T,

WITH

A GRAMMATICAL ANALYSIS,

ALPHABETICALLY ARRANGED.

BY FRANCIS JOHNSON, PROFESSOR.

LONDON:

WM. H. ALLEN AND CO.,

BOOKSELLERS TO THE HONOURABLE EAST-INDIA COMPANY, LEADENHALL STREET.

HERTFORD:

STEPHEN AUSTIN,

BOOKSELLER, PRINTER, AND STATIONER, TO THE EAST-INDIA COLLEGE.

MDCCCXLVII.

STEPHEN AUSTIN PRINTER, HERTFORD

PK 3741
45
1845

TO THE
STUDENTS
OF THE
EAST-INDIA COLLEGE, HAILEYBURY,
THE PRESENT EDITION OF THE
H I T O P A D E Ś A,
IS DEDICATED,
AS A PUBLIC ASSURANCE OF THE EDITOR'S EARNEST DESIRE
TO PROMOTE AND FACILITATE
THEIR ACQUIREMENT
OF
THE SANSKRIT LANGUAGE.

PREFACE.

THE collection of Fables and Stories termed *Hitopadeśa* was brought early to the knowledge of *Sanskrit* scholars by the translations of it which were published by MR. WILKINS and SIR WILLIAM JONES. The text was printed at Serampore in 1804 ; and another edition of it was printed in London in 1810. An edition has been subsequently printed at Bonn by Professors SCHLEGEL and LASSEN, in which the text is illustrated by copious Latin notes. A translation in the same language was also promised by the former of these distinguished critics and scholars ; but his death has prevented the fulfilment of his design.

The pains which have been bestowed upon the *Hitopadeśa* have been justified by the interest which attaches, on various grounds, to this work ; and especially, on account of the history of its literary adventures. These have engaged the attention of different eminent writers ; and have been investigated with singular success, especially by MR. COLEBROOKE, in the Preface to the Serampore edition of the *Hitopadeśa*, and by M. SYLVESTRE DE SACY, in the Introduction to his edition of *Calila et Dimna*. From

their investigations it is established, that a work which is to be considered as the original form of the *Hitopadeśa* was translated from Sanskrit into Persic in the sixth century of our æra, by order of NUSHIRAVÂN;—that it was translated from ancient Persic into Arabic in the ninth century;—that it was presently afterwards rendered into Hebrew and Greek;—and that, from these versions, successive translations were made into all the languages of Modern Europe, until it became familiar, even to youth, under the designation of *Pilpay's Fables*. In Hindustan, it has continued to retain its popularity to the present day; where it has served as the substance of the *Anvdri Sohaili*, and *Khird Afroz*; and exists, in the form of translation, in all the spoken dialects.

The value of the *Hitopadeśa* to the history of narrative fiction is not, however, its only recommendation. Its popularity through so many ages, amidst such various nations, is evidence of intrinsic merit: and the pictures of domestic manners and human nature which it presents, however tinged by national peculiarities, must have been recognised as universally true, as well as diverting; or they would not have been naturalized in the West as well as in the East. In the maxims also which the tales serve to illustrate, there must have been much that secured the acquiescence of all mankind, or the remarks would have been left to enlighten the moralists of India alone. These qualities admitted of transfusion into other tongues; but the intrinsic merits of the work as a composition have chiefly recommended its preservation by the press, and its circulation amongst the cultivators of *Sanskrit* literature.

The moral verses with which the *Hitopadeśa* abounds are, in many cases, perhaps in all, quotations from different writers. They consequently

form a sort of anthology,—a collection of passages, not only remarkable for striking thoughts, but offering examples of various styles. In general, they are not of difficult construction ; and those passages which are most elaborate, are necessarily short ; and, as the thoughts which they express are compressed within a few words, they become, from their sententiousness, impediments of no protracted duration. The narratives are, in general, written in very simple and unpretending prose ; and it may be doubted if any book exist in the *Sanskrit* language that is better adapted to introduce a Student to its acquirement. In no single work is there to be met with a more comprehensive assemblage of serviceable words and phrases.

The want of copies of an English edition of the *Hitopadesa* induced the Editor of the present publication to prepare, a few years since, for the press, the first selection of the four books into which the work is divided,—the *Mitra-lābha*, or Acquisition of Friends ; and to furnish it with such facilities as might assist the Student to make himself master of the sense, with no greater degree of application than might be expected at an early period of study. With this view, the introductory section was printed in English as well as in *Deva-nāgarī* characters ;—a nearly literal translation of the same portion was subjoined ; and a Glossary was added in which all the words were alphabetically arranged, with an explanation of their meaning, and an indication of their grammatical structure.

The advantages which have been found to result from this arrangement have encouraged the Editor to extend his plan to the entire work ; and to print the whole of the text of the *Hitopadesa*, with a Glossary of all the words which it contains. An English Index of Words has also been

subjoined, with references to the passages in which their *Sanskrit* equivalents occur, so as to answer in some respects the purposes of a reversed Dictionary.

The text has been carefully collated not only with that of the earlier editions, and especially with that of Bonn, the accuracy of which, notwithstanding some exceptions, is to be highly commended; but with two excellent manuscript copies belonging to the valuable library of the Honourable East-India Company.

EAST-INDIA COLLEGE, HERTS.

January 19, 1847.

CONTENTS.

INTRODUCTION	LINE 1
---------------------------	-------------------

CHAPTER I.

THE ACQUISITION OF FRIENDS.

FABLE I.	The Story of the Crow, the Tortoise, the Deer, and the Mouse.	119
	Story of the Pigeons.....	133
II.	The Old Tiger and the Traveller	140
III.	The Deer, the Jackall, and the Crow	315
IV.	The Blind Vulture, the Cat, and the Birds	331
V.	Story of the Mouse Hirañyaka	539
VI.	The Old Man and his Young Wife.....	555
VII.	The Huntsman, the Deer, the Boar, the Serpent, and the Jackall	716
VIII.	The King's Son and the Merchant's Wife	822
IX.	The Jackall and the Elephant	850

CHAPTER II.

THE SEPARATION OF FRIENDS.

FABLE I.	The Story of the Bull, the two Jackalls, and the Lion	938
II.	The Ape and the Wedge.....	1020
III.	The Thief, the Ass, and the Dog.....	1032
IV.	The Lion, the Mouse, and the Cat	1211
V.	The Poor Woman and the Bell.....	1248
VI.	The Adventures of Kandarpa-ketu,—comprising the Story of the Cowkeeper, the Barber, and their Wives; also, the History of the Merchant whose avarice occasioned the loss of all his wealth	1325
VII.	The Farmer's Wife and her two Gallants	1384
VIII.	The Crow, the Golden Chain, and the Black Serpent	1410
IX.	The Lion and the Rabbit.....	1421
X.	The Bird called Tittibha and the Sea	1521

CHAPTER III.

WAR.

	LINE
FABLE I. The Story of the Geese and the Peacocks.....	1661
II. The Birds and the Monkeys	1684
III. The Ass in a Tiger's Skin	1704
IV. The Elephants and the Rabbits.....	1727
V. The Goose and the Crow.....	1783
VI. The Quail and the Crow.....	1795
VII. The Wheelwright and his Wife.....	1809
VIII. The blue Jackall.....	1929
IX. The Soldier who sacrificed his own Son	2066
X. The Barber who killed a Beggar.....	2133

CHAPTER IV.

PEACE.

FABLE I. Continuation of the Story of the Geese and the Peacocks.....	2303
II. The Turtle and the Two Geese.....	2314
III. The three Fishes	2322
IV. The Merchant and his artful Wife	2329
V. The Boobies and the Weasel.....	2356
VI. The Mouse and the Hermit.....	2390
VII. The Booby and the Crab	2404
VIII. The Brahman who broke the Pots and Pans	2433
IX. The two Giants.....	2461
X. The Brahman and his Goat	2562
XI. The Camel, the Crow, the Tiger, and the Jackall.....	2572
XII. The old Serpent and the Frogs.....	2616
XIII. The Brahman and his Weasel	2713

GRAMMATICAL REFERENCES.

For the coalition and permutation of the Vowels and Consonants, a few References to the Rules of Professor WILSON's Sanskrit Grammar, *Second Edition*, may be of service to the early Student:—

IN LINE		BY RULE
2	लेखा इव has become लेखेव	2 ----- 32.
—	यद्भूभिर् यद्भूभिर्	15 ----- 47.
3	श्रुतः श्रुतो	41 ----- 64.
—	हितोपदेशः हितोपदेशो	41 ----- 64.
—	अयं इयं	41 a. ----- 64 a.
—	संस्कृत उक्तिषु संस्कृतोक्तिषु	2 ----- 32
5	प्राज्ञः प्राज्ञो	41 ----- 64
6	गृहीतः गृहीत	42 ----- 66
7	विद्या एव विद्यैव	3 ----- 33
—	आङ्गः आङ्गर्	40 ----- 65
8	अहार्यत्वात् अहार्यत्वाद्	10 ----- 45
—	अचयत्वात् अचयत्वाच्	12 ----- 48
9	नीचगा अपि नीचगापि	1 ----- 31
11	विनयात् विनयाद्	7 c. ----- 45
14	द्वितीया आद्रियते द्वितीयाद्रियते	1 ----- 31
15	यत् नवे यस्नवे	15 ----- 47
—	संस्कारः संस्कारो	41 ----- 64
—	न अन्यथा नान्यथा	1 ----- 31
16	नीतिः नीतिश्च	38 ----- 62 a
—	तत् तद्	10
17	सन्धिः सन्धिर्	40
18	तथा अन्यस्मात् तथान्यस्मात्	1
—	अन्यस्मात् अन्यस्माद्	7 c.

IN LINE		BY RULE	
18	यन्थात्..... has become यन्थाद्	10	
20	सुदर्शनः..... सुदर्शनो.....	41	
—	नरपतिः..... नरपतिर्	40	
—	सः..... स	46	
—	भूपतिः..... भूपतिर्	40	
23	नास्ति अन्धः..... नास्त्यन्धः.....	4	
—	अन्धः..... अन्ध	42	
25	अपि अनर्थाय	अप्यनर्थाय	4
26	इति आकर्ष्य	इत्याकर्ष्य	4
—	आकर्ष्य आत्मनः	आकर्ष्यात्मनः.....	1
27	अननुष्ठानेन उदिग्म	अननुष्ठानेनोदिग्म.....	2
28	कः अर्थः	को ऽर्थः	41
—	यः..... यो	41	
29	पीडा एव	पीडैव	3
31	सङ्गत्	सङ्गद्	7 c.
—	दुःखकरो आद्यौ	दुःखकरावाद्यौ	5
—	आद्यौ अन्तिमः	आद्यावन्तिमः.....	5
—	अन्तिमः तु.....	अन्तिमस्तु.....	38
32	जातः	जातो	41
37	मातुः उच्चारः	मातुरुच्चारः	40
—	उच्चारः एव	उच्चार एव.....	42
38	शतैः	शतैर्	40
39	एकः चन्द्रः	एकचन्द्रः	38 & 28
—	चन्द्रः तमः	चन्द्रस्तमः	38
—	तमः हन्ति	तमो हन्ति	41
41	भवेत्	भवेद्	7 c.
—	समृद्धः	समृद्धो.....	41
43	वश्यः च	वश्यश्च	38 & 28

IN LINE	BY RULE
43 पुचः अर्थकरी..... has become पुचो ऽर्थकरी	41
— षट्	षट् 7 c.
46 शत्रुः.....	शत्रुर् 40
54 पुत्राः	पुत्रा 43
57 यस्य एकः	यस्यैकः..... 3
— एकः अपि	एको ऽपि 41
58 स्तनस्य इव	स्तनस्येव 2
60 पञ्च एतानि	पञ्चैतानि..... 3
— एतानि अपि	एतान्यपि 4
63 चेत् न	चेन्न 15
68 लक्ष्मीः दैव	लक्ष्मीर्दैव 40
84 सम्यक्षाः	सम्यक्षा 43
85 निर्गन्धाः इव	निर्गन्धा इव 43
87 तावत् च	तावच्च 12
— किञ्चित् न	किञ्चिन्न 15
88 राजा उवाच..	राजोवाच..... 2
— भोस्	भो 43 a.
94 मतिः	मतिस् 38
95 समैः च	समैश्च 38 & 28
97 सम्भूताः एते	सम्भूता एते 43
100 अस्मिन् तु	अस्मिंस्तु 45
109 भवन्ति अपेयाः	भवन्त्यपेयाः 4
116 पुत्रैः उक्तम्	पुत्रैरुक्तम् 40
121 राजपुत्राः ऊचुः	राजपुत्रा ऊचुः 43
122 दिग् देशात्	दिग्देशात् 11
133 तस्मिन् एव	तस्मिन्नेव 18
134 विसर्पन् तान्	विसर्पन्तान् 45
140 कथं एतद्	कथमेतत् 9

IN LINE	BY RULE
141 चरन् अपश्यम् has become चरन् अपश्यम्	18
143 किन्तु अस्मिन्	किन्त्वस्मिन् 4
— अस्मिन् आत्म	अस्मिन्नात्म 18
151 दुर्वृत्तः आसम्	दुर्वृत्त आसम् 42
152 बधात् मे	बधान्मे 15
159 एतावान् लोभ	एतावांलोभ 14
173 प्रयच्छे ईश्वरे	प्रयच्छेऽश्वरे 2
180 ग्रनैस्	ग्रनैः 37
— ग्रनैः उपगम्य	ग्रनैरुपगम्य 40
194 चिन्तयन् एव	चिन्तयन्नेव 18
204 तु असन्तुष्टः	त्वसन्तुष्टः 4
218 तद् जयः	तज्जयः 12
238 अपहारकान् तान्	अपहारकांस्तान् 45
262 एतद् भुत्वा	एतच्छ्रुत्वा 25
292 आत्मनि अवज्ञा	आत्मन्यवज्ञा 4
230 ती आहतुः	तावाहतुः 5
343 हन्तव्यो	धन्तव्यो 31
347 कीदृशं व्यापारवान्	कीदृग्व्यापारवान् 11
472 भयात्	भयात् 14
476 ह्येदे	ह्येदे 26
685 हे एव remains	हे एव 6 a.
864 योगात् has become	योगाज् 12
1557 बुद्धिः रहसि	बुद्धी रहसि 40 & 36
1751 किमुनर् राज्यम्	किमुनाराज्यम् 36
2006 स्वयोधैः रचितस्य	स्वयोधै रचितस्य 40 & 36
2013 युध्येयुः	युध्येयू 40 & 36
2689 सः एव	सैव 46 a.

ERRATA.

IN LINE

153...	for धार्मिकेनread धार्मिकेण
482.....	द्युक्तं द्युक्तं
894	द्वितीयं द्वितीयं
1167	पूर्यते पूर्यते
1177	नृपेन नृपेण
1254	कुट्टिन्या कुट्टिन्या
1633, 1640	नृपाणां नृपाणां
1810.....	समं समं
1872, 1969	चक्रवाकेन चक्रवाकेण
1918	सङ्ग्रहात् सङ्ग्रहात्
2014.....	किञ्चिन् किञ्चिन्

IN LINE

2083...	for खड्ग read खड्ग
2112.....	शूद्रकेन शूद्रकेण
2208.....	काकिनि काकिनि
2298.....	रक्तम् रक्तम्
2522.....	खयं खयं
2543.....	उपन्यस्तं उपन्यस्तं
2551, 2769	राहा राजा
2268.....	क्रीयेत क्रियेत
2771.....	अयतां अयतां
2778.....	षोडशैते षोडशः

Words which have a broken letter in some copies :—

924.....	read सर्व्वे	1987.....	read विजिगीषु
1818.....	पूर्णे	2295.....	नो
1930.....	नील		

The reading of the first *Páda* of line 2177 is that of the London edition of 1810. It has been allowed to remain undisturbed, because supported by the authority of two excellent manuscripts belonging to the library of the Honourable East-India Company; one, No. 2778, written in Devanágari; the other, No. 1764, in the Bengáli character. A remark made by my friend and colleague, Professor WILLIAMS, that the use of the word शक्यम् in the neuter gender or adverbial form was, at least, very unusual, if not ungrammatical, induced me to examine the passage in the Bonn edition. Instead of शक्यमवानुसृजिताः the learned Editor has there शक्यतमाः in the superlative, "Best able, most capable," and समीहितुम् infinitive of the verb ईह with सम् "To be hoped for, aimed at, or endeavoured after." Admitting that the present reading may stand, still that of the Bonn edition is unquestionably much to be preferred.

॥ श्री गणेशाय नमः ॥

- सिद्धिः साध्ये सतामस्तु प्रसादात् तस्य धूर्जटेः ।
आकृवीफेनलेखेव यन्मूर्ध्नि शशिनः कला ॥ १ ॥
श्रुतो हितोपदेशो ऽयं पाटवं संस्कृतोक्तिषु ।
वाचां सर्व्वच वैचिच्यं नीतिविद्यां ददाति च ॥ २ ॥
5 अजरामरवत् प्राज्ञो विद्यामर्थं च चिन्तयेत् ।
गृहीत इव केशेषु मृत्युना धर्ममाचरेत् ॥ ३ ॥
सर्व्वद्रव्येषु विद्यैव द्रव्यमाङ्गरजुत्तमम् ।
अहार्य्यत्वादनर्ह्यत्वादक्षयत्वाच्च सर्व्वदा ॥ ४ ॥
सङ्गमयति विद्यैव नीचर्गापि नरं सरित् ।
10 समुद्रमिव दुर्धर्षं नृपं भाग्यमतः परम् ॥ ५ ॥
विद्या ददाति विनयं विनयाद्याति पाचताम् ।
पाचत्वाद्भुजमाप्नोति धनाद्भुषं ततः सुखम् ॥ ६ ॥
विद्या शस्त्रं च शास्त्रं च द्वे विद्ये प्रतिपत्तये ।
आद्या हास्याद्य वृद्धत्वे द्वितीयाद्रिच्यते सदा ॥ ७ ॥
15 यस्मै भाजने लग्नः संस्कारो नान्यथा भवेत् ।
कथाकृत्वेन बालानां नीतिसिद्धिश्च कथ्यते ॥ ८ ॥
मित्रलाभः सुहृद्भेदो विपद्ः सन्धिरेव च ।
पञ्चतन्मात् तथान्यस्माद्भन्यादाकृत्य लिख्यते ॥ ९ ॥
अस्ति भागीरथीतीरे पाटलिपुत्रनामधेयं नगरम् । तत्र सर्व्वस्वामिगुणोपेतः
20 सुदर्शनो नाम नरपतिरासीत् । स भूपतिरेकदा केनापि पथमानं श्लोकद्वयं
शुश्राव ।

- अनेकसंशयोच्छेदि परोक्षार्थस्य दर्शनम् ।
 सर्वस्य लोचनं शास्त्रं यस्य नास्त्यन्ध एव सः ॥ १० ॥
 यौवनं धनसम्पत्तिः प्रभुत्वमविवेकता ।
 25 एकैकमप्यनर्थाय किमु यच्च चतुष्टयम् ॥ ११ ॥
 इत्याकर्षात्मनः पुत्राणामनधिगतशास्त्राणां नित्यमुन्मार्गगामिनां शास्त्रानगुष्ठा-
 नेनोद्दिग्मनाः स राजा चिन्तयामास ।
 को ऽर्थः पुत्रेण जातेन यो न विद्वान् न धार्मिकः ।
 काणेन चक्षुषा किं वा चक्षुः पीडैव केवलम् ॥ १२ ॥
 30 अजातशत्रुतमूर्खाणां वरमाद्यौ न चान्तिमः ।
 सङ्गदुःखकरावाद्यावन्तिमस्तु पदे पदे ॥ १३ ॥
 किञ्च । स जातो येन जातेन याति वंशः समुन्नतिम् ।
 परिवर्त्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ॥ १४ ॥
 अन्यच्च । गुणिगणगणनारम्भे न पतति कठिनी वसन्ध्रमा यस्य ।
 35 तेनात्मा यदि सुतिनी वद बन्ध्या कीदृशी भवति ॥ १५ ॥
 अपिच । दाने तपसि शौर्ये च यस्य न प्रथितं यशः ।
 विद्यायामर्थलाभे च मातुङ्गचार एव सः ॥ १६ ॥
 अपरञ्च । वरमेको गुणी पुत्रो न च मूर्खश्चैतैरपि ।
 एकश्चाश्रमो हन्ति न च तारागणैरपि ॥ १७ ॥
 40 पुण्यतीर्थे कृतं येन तपः कापि सुदुष्करम् ।
 तस्य पुत्रो भवेदश्वः समृद्धो धार्मिकः सुधीः ॥ १८ ॥
 तथाशोक्तम् । अर्थागमो नित्यमरोगिता च प्रिया च भार्या प्रियवादिनी च ।
 वश्यस्य पुत्रो ऽर्थकरी च विद्या षड् जीवलोकस्य सुखानि राजन् ।
 को धन्यो बहुभिः पुत्रैः कुशूलपूरणाढकैः ।
 45 वरमेकः कुलालस्त्री यच्च विश्रूयते पिता ॥ १९ ॥
 चणककर्त्ता पिता शत्रुर्माता च व्यभिचारिणी ।
 भार्या रूपवती शत्रुः पुत्रः शत्रुरपण्डितः ॥ २० ॥
 अग्न्यासे विषं विद्या अजीर्णे भोजनं विषम् ।

- विषं सभा दरिद्रस्य दृढस्य तरुणी विषम् ॥ २२ ॥
 50 यस्य तस्य प्रसूतोऽपि गुणवान् पूज्यते नरः ।
 धनुर्विश्वविशुद्धोऽपि निर्गुणः किं करिष्यति ॥ २३ ॥
 हाहा पुत्रक नाधीत सुगतेतासु रात्रिषु ।
 तेन त्वं विदुषां मध्ये पङ्के गौरिव सीदसि ॥ २४ ॥
 तत् कथमिदानीमेते मम पुत्रा गुणवन्तः क्रियन्ताम् ।
 55 आहारनिद्राभयमैशुनं च सामान्यमेतत् पशुभिर्नराणाम् ।
 धर्मो हि तेषामधिको विशेषो धर्मेण हीनाः पशुभिः समानाः ॥ २५ ॥
 यतः । धर्मार्थकाममोक्षाणां यस्यैकोऽपि न विद्यते ।
 अजगत्सन्त्येव तस्य जन्म निरर्थकम् ॥ २६ ॥
 यच्चोच्यते । आयुः कर्म च वित्तं च विद्या निधनमेव च ।
 60 पञ्चैतान्यपि सृज्यन्ते गर्भस्थस्यैव देहिनः ॥ २७ ॥
 किञ्च । अवशं भाविनो भावा भवन्ति महतामपि ।
 नग्नत्वं नीलकण्ठस्य महाहिमयनं हरेः ॥ २८ ॥
 अपिच । यद्भावि न तद्भावि भावि चेन्न तदन्यथा ।
 इति चिन्ताविषमोऽयमगदः किं न पीयते ॥ २९ ॥
 65 एतत् कार्यान्वमाणां केषाञ्चिदास्तस्यनिबन्धनं वचनम् ।
 न दैवमपि सञ्चिन्त्य त्यजेदुद्योगमात्मनः ।
 अनुद्योगेन तैलानि तिलेभ्यो नामुमर्हति ॥ ३० ॥
 अन्यच्च । उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मीर्दैवेन देयमिति कापुरुषा वदन्ति ।
 दैवं निहत्य कुरु पौरुषमात्मशक्त्या यत्ने कृते यदि न सिध्यति कोऽत्र दोषः ।
 70 यथा श्लोकेन चक्रेण न रथस्य गतिर्भवेत् ।
 एवं पुरुषकारेण विना दैवं न सिध्यति ॥ ३१ ॥
 तथाच । पूर्वजन्मकृतं कर्म तद् दैवमिति कथ्यते ।
 तस्मात् पुरुषकारेण यत्नं कुर्यादतन्त्रितः ॥ ३२ ॥
 यथा मृत्पिण्डतः कर्त्ता कुरुते यद्यदिच्छति ।
 75 एवमात्मकृतं कर्म मानवः प्रतिपद्यते ॥ ३३ ॥

- अपरश्च । काकतालीयवत् प्राप्तं दृष्ट्वापि निधिमयतः ।
 न स्वयं दैवमादत्ते पुद्गलार्थमपेक्षते ॥ ३५ ॥
 उद्यमेन हि सिध्यन्ति कार्याणि न मनोरथैः ।
 न हि सुप्तस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगाः ॥ ३६ ॥
 80 मातृपितृकृताभ्यासो गुणितामेति बालकः ।
 न गर्भश्रुतिमात्रेण पुत्रो भवति पण्डितः ॥ ३७ ॥
 तथाच । मातां शत्रुः पिता वैरी येन बालो न पाठितः ।
 न शोभते सभामध्ये हंसमध्ये वको यथा ॥ ३८ ॥
 रूपयौवनसम्पन्ना विशालकुलसम्भवाः ।
 85 विद्याहीना न शोभन्ते निर्गन्धा इव किंशुकाः ॥ ३९ ॥
 मूर्खोऽपि शोभते तावत् सभायां वस्त्रवेष्टितः ।
 तावच्च शोभते मूर्खो यावत् किञ्चिन्न भाषते ॥ ४० ॥
 एतच्चिन्तयित्वा स राजा पण्डितसभां कारितवान् । राजोवाच । भो भोः
 पण्डिताः श्रूयताम् । अस्मि कश्चिदेवश्रुतो विद्वान् यो मम पुत्राणां
 90 नित्यमुन्मार्गगामिनामनधिगतशास्त्राणाम् इदानीं नीतिशास्त्रोपदेशेन पुनर्व्यग्न
 कारयितुं समर्थः ।
 यतः । काचः काञ्चनसंसर्गाद्भुक्ते मारकतीं क्षुतिम् ।
 तथा सत्सन्निधानेन मूर्खो याति प्रवीणताम् ॥ ४१ ॥
 उक्तञ्च ॥ क्षीयते हि मतिस्तात क्षीमैः सह समागमात् ।
 95 समैश्च समतामेति विशिष्टैश्च विशिष्टताम् ॥ ४२ ॥
 अचान्तरे विष्णुशर्मनामा महापण्डितः सकलनीतिशास्त्रतत्त्वज्ञो बृहस्पतिरिवा-
 ब्रवीत् । देव महाकुलसम्भूता एते राजपुत्रा मया नीतिं प्रादयितुं शक्यन्ते ।
 यतः । नाद्रव्ये निहिता काचित् क्रिया फलवती भवेत् ।
 न व्यापारश्रुतेनापि शुकवत् पाथते वकः ॥ ४३ ॥
 100 अन्यच्च । अस्मिंस्तु निर्गुणं गोत्रे नापत्यमुपजायते ।
 आकरे पद्मरागाणां जन्म काचमण्येः कुतः ॥ ४४ ॥
 अतोऽहं वत्सलाभाभ्यन्तरे भवत्युचान् नीतिशास्त्राभिज्ञानं करिष्यामि । राजा

सविनयं पुनरुवाच ।

- कीटो ऽपि सुमनःसङ्गादारोहति सतां शिरः ।
 105 अस्मापि याति देवलं महद्भिः सुप्रतिष्ठितः ॥ ४५ ॥
 अन्यच्च । यथोदयगिरौ द्रव्यं सन्निकर्षेण दीप्यते ।
 तथा सत्सन्निधानेन हीनवर्णो ऽपि दीप्यते ॥ ४६ ॥
 गुणागुणज्ञा गुणिनो भवन्ति ते निर्गुणं प्राप्य भवन्ति दोषाः ।
 आस्त्राद्यतोषाः प्रभवन्ति नद्यः समुद्रमासाद्य भवन्त्यपेधाः ॥ ४७ ॥
 110 तदेतेषामस्त्रात्पुत्राणां नीतिशास्त्रोपदेशाद्य भवन्तः प्रमाणम् । इत्युक्त्वा तच्च
 विष्णुशर्मणो वज्रमानपुरःसरं पुत्रान् समर्पितवान् । अथ प्रासाददृष्टे सुखोप-
 विष्टानां राजपुत्राणां पुरस्तात् प्रस्तावक्रमेण स पण्डितो ऽब्रवीत् । भो
 राजपुत्राः शृणुत ।
 काव्यशास्त्रविनोदेन काव्यो गच्छति धीमताम् ।
 115 व्यसनेन च मूर्खाणां मित्रया कलहेन वा ॥ ४८ ॥
 तद्भवतां विनोदाय काककूर्मादीनां विचित्रां कथां कथयामि । राजपुत्रैस्तु
 आर्यं कथ्यताम् । विष्णुशर्मोवाच । शृणुत सम्प्रति । मित्रलाभः प्रसूयते
 यस्माद्यमाद्यः श्लोकः ।

- असाधना वित्तहीना बुद्धिमन्तः सुहृत्तमाः ।
 120 साधयन्त्याशु कार्याणि काककूर्ममृगास्तुवत् ॥ १ ॥

*SA. = must. rel.
fr. Khan = dig.*

राजपुत्रा ऊचुः कथमेतत् । विष्णुशर्मा कथयति । अस्मि गोदावरीतीरे विशालः
 शास्त्रीसीतलः । तत्र नानादिग्देशादागत्य राज्ञी पण्डितो निवसन्ति । अथ

कदापि^२दिवस^४आद्यां^३ रात्रौ^७ अस्मा^८चक्षुषू^९डावसन्निभि^६ भवति^७ सुमुदि^७गीनायके^५-
मसि^{१०} सप्तप^{१०}नकनामा^{११} वायसः^{१२} प्रवृद्धः^{१३} सन्^{१४} कृतान्ति^{१५}मिव^{१६} द्वितीयमार्थान्नं^{१७} पात्र^{१८}हस्तं
१२५ व्याधमपश्यत् । तमेव^{१९}लोकाधिपतिं^{२०}यत् । अद्य^{२१} प्रातरे^{२२}वानिष्टदग्धं^{२३} जातम् । न
माने^{२४} किमनभिमतं^{२५} दर्शयिष्यति । इत्युक्त्वा^{२६} तदनुसरणकमेण^{२७} व्याकुल^{२८}होतः ।
यतः । श्लोकस्थानसहस्राणि^{२९} भवस्थानि^{३०}शतानि^{३१} च ।

दिवसे^{३२} दिवसे^{३३} मूर्धन्ये^{३४}विश्रान्तिं^{३५} न पश्चितम् ॥ २ ॥

अन्यच्च । विषयिणामिदं^{३६}मवश्यं^{३७} करणीयम् ।

१३०

उत्थायोत्थाय^{३८} बोद्धव्यं^{३९} महेन्द्रयै^{४०}मुपस्थितम् ।

मरणव्याधि^{४१}श्लोकानां^{४२} किमेष^{४३} निपतियति^{४४} ॥ २ ॥

अथ^{४५} तेन^{४६} व्याधेन^{४७} तण्डुलकणान्^{४८} विकीर्णं^{४९} जालं^{५०} विस्तीर्णम् । स^{५१} च^{५२} प्रच्छन्नो^{५३} भूत्वा^{५४}
स्थितः । तस्मिन्नेव^{५५} काले^{५६} चित्रदीर्घनामा^{५७} कपोतराजः^{५८} सपरिवारौ^{५९} विधति^{६०} विसे-
पे^{६१}स्तौ^{६२}कण्डुलकणान्^{६३} अवलोकयामास । ततस्तण्डुलकणसंघुर्णान्^{६४} कपोतान्^{६५} प्रत्याह
१३५ कपोतराजः । कुतो^{६६} ऽहं^{६७} मित्रेण^{६८} वने^{६९} तण्डुलकणानां^{७०} सख्यवः । तस्मिन्नेव^{७१} तावत् । भद्रमिदं^{७२} न^{७३} पश्यामि । प्रायेणानेन^{७४} तण्डुलकणलोभेनास्माभिरपि^{७५}
तथा^{७६} भवितव्यम् ।

कण्डुलकणं^{७७} तु^{७८} लोभेन^{७९} मग्नः^{८०} पेक्षे^{८१} सुदुस्तरः ।

दृढव्याघ्रेण^{८२} समीपः^{८३} पर्यिकः^{८४} स^{८५} मृतो^{८६} यथा ॥ ४ ॥

१४० कपोता^{८७} जघुः । कथमेतत् । कपोतराजः^{८८} कथयति । अहमेकदा^{८९} दक्षिणारण्ये^{९०}
चरन्^{९१}पश्यम् । एको^{९२} दृढव्याघ्रः^{९३} स्नातः^{९४} कुग्रहस्तः^{९५} सरसीरे^{९६} ब्रूते । भो भोः
पान्थ^{९७} इदं^{९८} सुवर्षकण्डुलकणं^{९९} दृष्टताम् । ततो^{१००} लोभादुद्येन^{१०१} केनचित्^{१०२} पान्थेन^{१०३}लोचि-
तम् । भाग्येनैतत्^{१०४} सम्भवति । किन्त्वस्मिन्नात्मसन्देहे^{१०५} प्रवृत्तिर्न^{१०६} विधेया ।
यतः । अग्निष्टादिदृष्टाभे^{१०७} ऽपि^{१०८} न^{१०९} गतिर्जायते^{११०} शुभा ।

१४५

* यत्रासौ^{१११} विषयसंगो^{११२} ऽमृतं^{११३} तदपि^{११४} मृत्यवे^{११५} ॥ ५ ॥

किन्तु^{११६} सर्वचार्थार्जने^{११७} प्रवृत्तिः^{११८} सन्देह^{११९} एव ।

तथाचोक्तम् । न^{१२०} संशयमनादृष्टं^{१२१} नरो^{१२२} भद्राणि^{१२३} पश्यति ।

संशयं^{१२४} पुनरादृष्टं^{१२५} यदि^{१२६} जीवति^{१२७} पश्यति ॥ ६ ॥

तस्मिन्नेव^{१२८} तावत् । प्रकीर्णं^{१२९} ब्रूते । कुत्र^{१३०} तव^{१३१} कण्डुलकम् । व्याघ्रो^{१३२} ईदं^{१३३} प्रशोष्य

- 150 दर्शयति । पान्थो ऽवदत् । कथं मारात्मके त्वयि विश्वासः । व्याघ्र उवाच ।
 ऋषु रे पान्थ । प्रागेव यौवनदशायामतिदुर्वृत्त आसिम् । अनेकगोप्राप्त्यननु-
 व्यधामि पुत्रा अनेकशो मृता दाराश्च । सार्वतं निर्वेशो ऽस्मि । ततः केनापि
 धार्मिकेनाहमुपदिष्टः । दानधर्ममाचरेतु भवानिति । तदुपदेशादिदानीमहं
 स्नानशीलो दाता वृद्धो गलितनखह्रनो दयावांश्च । कथं न विश्वासभूमिः ।
 155 उक्तञ्च । ^{possibile} इव्या ^{likely} धनदानानि तपः सत्यं धृतिः ^{read by some} समा ^{science} ^{moderation} अलोभ इति मागो ऽयं धर्मोऽष्टविधः स्मृतैः ॥ ७ ॥
 अथ पूर्वसत्तुर्वर्गो दभ्यार्थमपि वेद्यते ।
 उत्तरस्तु चतुर्वर्गो महात्मन्येव तिष्ठति ॥ ८ ॥
 मम चैतावालोभविरहो येन स्वस्वगतमपि सुवर्षकल्पं वस्त्रै कटुमैचिहा-
 160 तुमिच्छामि । तथापि यात्रो मागुषं खादतीति लोकप्रवादो दुर्निवारः ।
 यतः । नतानुगतिको लोकः कुहनीमुपदेशिनीम् ।
 प्रमाणयति नो धर्मो यथा गोघ्नमपि दिवम् ॥ ९ ॥
 मया च धर्मशास्त्राख्येधीतानि । ऋषु ।
 मरुस्त्रेयां यथा दृष्टिः चुर्धार्ते भोजनं तथा ।
 165 दरिद्रे दीयते दानं सफलं पाप्मनन्दन ॥ १० ॥
 प्राणा यथात्मनो ऽभीष्टा भूतानामपि ते तथा ।
 आत्मोपन्येन भूतेषु दयां कुर्वन्ति साधवः ॥ ११ ॥
 अपरञ्च । प्रत्याख्याने च दाने च सुखदुःखे प्रियाप्रिये ।
 आत्मोपन्येन पुद्गलः प्रमाणमधिगच्छति ॥ १२ ॥
 170 अन्यञ्च । मारुवत् परदारेषु परद्वयेषु लोष्टवत् ।
 आत्मवत् सर्वभूतेषु येः पश्यति स पण्डितः ॥ १३ ॥
 त्वं च दुर्मतः । तेन तुभ्यं दातुं सफलं ऽहम् ।
 तथाचोक्तं । दरिद्रान् भर कोनोव मी प्रथिव्यरे धनम् ।
 व्याधितेऽप्यप्यं पयं गीद्वैस्तु किमप्यधिः ॥ १४ ॥
 175 अन्यञ्च । दार्तव्यमिति यद्दानं दीयते ऽनुपकारिणे ।
 देवे काञ्चे च पाञ्चे च तद्दानं सार्विकं स्मृतम् ॥ १५ ॥

- तद्वच सरसि स्नात्वा सुवर्णकण्ठमिदं गृहाण । ततो जातविश्रासो यावदसौ^२
 सरः स्नातुं प्रविष्टः तावदेव महापङ्के निमग्नः । पलायितुमशमः । पङ्के पतितं
 दृष्ट्वा व्याघ्रो ऽवदत् । अहं महापङ्के पतितो ऽसि अतस्त्वामुत्थापयामि ।
 १८० इत्युक्त्वा शनैः शनैरुपगम्य तेन व्याघ्रेण धृतः स पान्थो ऽचिन्तयत् ।
 न धर्मश्रास्त्रं पठतीति कारणं न वापि वेदार्थयनं दुरात्मिनः ।
 स्वभाव एवात्र तथातिरिच्यते यथा प्रहृत्या मधुरं गवां पयः ॥ १६ ॥
 किञ्च । अवशेन्द्रियचिन्तनां हस्तिस्त्रानैमिव क्रिया ।
 दुर्भगाभिरण्णप्रोयो ज्ञानं भौरः क्रियां विना ॥ १७ ॥
 १८५ तत्र मया भद्रं कृतं यदत्र मारात्मके विश्रासः कृतः ।
 तथा शुक्तं । नदीनां शस्त्रीपाणीनां नखिनां दृष्टिणां तथा ।
 विश्रासो नैव कर्त्तव्यः स्त्रीषु राजकुलेषु च ॥ १८ ॥
 अपरञ्च । सर्वस्वं हि परीक्ष्यन्ते स्वभावा नेतरे गुणाः ।
 अतीत्य हि गुणान् सर्वान् स्वभावो मूर्द्धि वर्त्तते ॥ १९ ॥
 १९० अन्यञ्च । स हि गणविहारी कल्पध्वंसकारी
 दशशतकरधारी ज्योतिषां मध्यधारी ।
 विधुरपि विभ्रियोगात् यस्मिन्ने राज्ज्वासी
 लिखितमपि ललाटे प्रोज्झितुं कः समर्थः ॥ २० ॥
 इति चिन्तयेज्जेव तेनोसौ व्याघ्रेण व्यापादितः खादितश्च । अतो ऽहं ब्रवीमि
 १९५ कर्णस्य तु सोर्भेन इत्यादि । तत् सर्वथा अविचारितं कर्त्तुं न कर्त्तव्यमिति ।
 यतः ।
 सुजीर्णमञ्जं सुविचक्षणः सुतः सुशारिता स्त्री नृपतिः सुसेवितः ।
 सुचिन्त्य सोक्तं सुविचार्य यत् कृतं सुदीर्घकाले ऽपि न याति विक्रियाम् ॥ २१ ॥
 एतद्वचनं मुक्त्वा कथितं कपोतः सदर्पमोह । आः किमेवमुच्यते ।
 २०० दृष्ट्वा नां वचनं याज्ञमोपत्काले श्रुपस्थिते ।
 सर्वत्रैषां विचारेण भोजने ऽप्यप्रवर्त्तनम् ॥ २२ ॥
 यतः । ब्रह्माभिः सर्वमाक्रान्तमञ्जं पानं च भूतले ।
 प्रवृत्तिः कुत्र कर्त्तव्या जीवितेयं कथं नु वा ॥ २३ ॥

- तथाचोक्तं । ईर्ष्या घृणी त्वसन्नुष्टः क्रोधनो नित्यशङ्कितः ^{anxious, cautious, insatiable, ungratified} ⁶ ^{diversified}
 205 परभाग्योपजीवी च षडेते दुःखभागिनः ॥ २४ ॥
 एतच्छ्रुत्वा सर्वे कपोताश्चोपविष्टाः ।
 यतः । सुमहान्यपि शास्त्राणि धारयन्तो बद्धश्रुताः ।
 छेत्तारः संशयानां च क्षिप्तान्ते लोभमोहिताः ^{infatigable} ॥ २५ ॥
 अन्यच्च । लोभात् क्रोधः प्रभवति लोभात् कामः प्रजायते ।
 210 लोभाभ्यो ह्यस्य नाशस्य लोभः पापस्य कारणम् ^{negative} ॥ २६ ॥
 अन्यच्च । असम्भवं हेमसूतस्य जन्म तथापि रामो लुलुभे ^{infatigable} ² ³ ⁴ ⁵ ⁶ ⁷ ⁸ ⁹ ¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰ ¹⁰⁰¹ ¹⁰⁰² ¹⁰⁰³ ¹⁰⁰⁴ ¹⁰⁰⁵ ¹⁰⁰⁶ ¹⁰⁰⁷ ¹⁰⁰⁸ ¹⁰⁰⁹ ¹⁰¹⁰ ¹⁰¹¹ ¹⁰¹² ¹⁰¹³ ¹⁰¹⁴ ¹⁰¹⁵ ¹⁰¹⁶ ¹⁰¹⁷ ¹⁰¹⁸ ¹⁰¹⁹ ¹⁰²⁰ ¹⁰²¹ ¹⁰²² ¹⁰²³ ¹⁰²⁴ ¹⁰²⁵ ¹⁰²⁶ ¹⁰²⁷ ¹⁰²⁸ ¹⁰²⁹ ¹⁰³⁰ ¹⁰³¹ ¹⁰³² ¹⁰³³ ¹⁰³⁴ ¹⁰³⁵ ¹⁰³⁶ ¹⁰³⁷ ¹⁰³⁸ ¹⁰³⁹ ¹⁰⁴⁰ ¹⁰⁴¹ ¹⁰⁴² ¹⁰⁴³ ¹⁰⁴⁴ ¹⁰⁴⁵ ¹⁰⁴⁶ ¹⁰⁴⁷ ¹⁰⁴⁸ ¹⁰⁴⁹ ¹⁰⁵⁰ ¹⁰⁵¹ ¹⁰⁵² ¹⁰⁵³ ¹⁰⁵⁴ ¹⁰⁵⁵ ¹⁰⁵⁶ ¹⁰⁵⁷ ¹⁰⁵⁸ ¹⁰⁵⁹ ¹⁰⁶⁰ ¹⁰⁶¹ ¹⁰⁶² ¹⁰⁶³ ¹⁰⁶⁴ ¹⁰⁶⁵ ¹⁰⁶⁶ ¹⁰⁶⁷ ¹⁰⁶⁸ ¹⁰⁶⁹ ¹⁰⁷⁰ ¹⁰⁷¹ ¹⁰⁷² ¹⁰⁷³ ¹⁰⁷⁴ ¹⁰⁷⁵ ¹⁰⁷⁶ ¹⁰⁷⁷ ¹⁰⁷⁸ ¹⁰⁷⁹ ¹⁰⁸⁰ ¹⁰⁸¹ ¹⁰⁸² ¹⁰⁸³ ¹⁰⁸⁴ ¹⁰⁸⁵ ¹⁰⁸⁶ ¹⁰⁸⁷ ¹⁰⁸⁸ ¹⁰⁸⁹ ¹⁰⁹⁰ ¹⁰⁹¹ ¹⁰⁹² ¹⁰⁹³ ¹⁰⁹⁴ ¹⁰⁹⁵ ¹⁰⁹⁶ ¹⁰⁹⁷ ¹⁰⁹⁸ ¹⁰⁹⁹ ¹¹⁰⁰ ¹¹⁰¹ ¹¹⁰² ¹¹⁰³ ¹¹⁰⁴ ¹¹⁰⁵ ¹¹⁰⁶ ¹¹⁰⁷ ¹¹⁰⁸ ¹¹⁰⁹ ¹¹¹⁰ ¹¹¹¹ ¹¹¹² ¹¹¹³ ¹¹¹⁴ ¹¹¹⁵ ¹¹¹⁶ ¹¹¹⁷ ¹¹¹⁸ ¹¹¹⁹ ¹¹²⁰ ¹¹²¹ ¹¹²² ¹¹²³ ¹¹²⁴ ¹¹²⁵ ¹¹²⁶ ¹¹²⁷ ¹¹²⁸ ¹¹²⁹ ¹¹³⁰ ¹¹³¹ ¹¹³² ¹¹³³ ¹¹³⁴ ¹¹³⁵ ¹¹³⁶ ¹¹³⁷ ¹¹³⁸ ¹¹³⁹ ¹¹⁴⁰ ¹¹⁴¹ ¹¹⁴² ¹¹⁴³ ¹¹⁴⁴ ¹¹⁴⁵ ¹¹⁴⁶ ¹¹⁴⁷ ¹¹⁴⁸ ¹¹⁴⁹ ¹¹⁵⁰ ¹¹⁵¹ ¹¹⁵² ¹¹⁵³ ¹¹⁵⁴ ¹¹⁵⁵ ¹¹⁵⁶ ¹¹⁵⁷ ¹¹⁵⁸ ¹¹⁵⁹ ¹¹⁶⁰ ¹¹⁶¹ ¹¹⁶² ¹¹⁶³ ¹¹⁶⁴ ¹¹⁶⁵ ¹¹⁶⁶ ¹¹⁶⁷ ¹¹⁶⁸ ¹¹⁶⁹ ¹¹⁷⁰ ¹¹⁷¹ ¹¹⁷² ¹¹⁷³ ¹¹⁷⁴ ¹¹⁷⁵ ¹¹⁷⁶ ¹¹⁷⁷ ¹¹⁷⁸ ¹¹⁷⁹ ¹¹⁸⁰ ¹¹⁸¹ ¹¹⁸² ¹¹⁸³ ¹¹⁸⁴ ¹¹⁸⁵ ¹¹⁸⁶ ¹¹⁸⁷ ¹¹⁸⁸ ¹¹⁸⁹ ¹¹⁹⁰ ¹¹⁹¹ ¹¹⁹² ¹¹⁹³ ¹¹⁹⁴ ¹¹⁹⁵ ¹¹⁹⁶ ¹¹⁹⁷ ¹¹⁹⁸ ¹¹⁹⁹ ¹²⁰⁰ ¹²⁰¹ ¹²⁰² ¹²⁰³ ¹²⁰⁴ ¹²⁰⁵ ¹²⁰⁶ ¹²⁰⁷ ¹²⁰⁸ ¹²⁰⁹ ¹²¹⁰ ¹²¹¹ ¹²¹² ¹²¹³ ¹²¹⁴ ¹²¹⁵ ¹²¹⁶ ¹²¹⁷ ¹²¹⁸ ¹²¹⁹ ¹²²⁰ ¹²²¹ ¹²²² ¹²²³ ¹²²⁴ ¹²²⁵ ¹²²⁶ ¹²²⁷ ¹²²⁸ ¹²²⁹ ¹²³⁰ ¹²³¹ ¹²³² ¹²³³ ¹²³⁴ ¹²³⁵ ¹²³⁶ ¹²³⁷ ¹²³⁸ ¹²³⁹ ¹²⁴⁰ ¹²⁴¹ ¹²⁴² ¹²⁴³ ¹²⁴⁴ ¹²⁴⁵ ¹²⁴⁶ ¹²⁴⁷ ¹²⁴⁸ ¹²⁴⁹ ¹²⁵⁰ ¹²⁵¹ ¹²⁵² ¹²⁵³ ¹²⁵⁴ ¹²⁵⁵ ¹²⁵⁶ ¹²⁵⁷ ¹²⁵⁸ ¹²⁵⁹ ¹²⁶⁰ ¹²⁶¹ ¹²⁶² ¹²⁶³ ¹²⁶⁴ ¹²⁶⁵ ¹²⁶⁶ ¹²⁶⁷ ¹²⁶⁸ ¹²⁶⁹ ¹²⁷⁰ ¹²⁷¹ ¹²⁷² ¹²⁷³ ¹²⁷⁴ ¹²⁷⁵ ¹²⁷⁶ ¹²⁷⁷ ¹²⁷⁸ ¹²⁷⁹ ¹²⁸⁰ ¹²⁸¹ ¹²⁸² ¹²⁸³ ¹²⁸⁴ ¹²⁸⁵ ¹²⁸⁶ ¹²⁸⁷ ¹²⁸⁸ ¹²⁸⁹ ¹²⁹⁰ ¹²⁹¹ ¹²⁹² ¹²⁹³ ¹²⁹⁴ ¹²⁹⁵ ¹²⁹⁶ ¹²⁹⁷ ¹²⁹⁸ ¹²⁹⁹ ¹³⁰⁰ ¹³⁰¹ ¹³⁰²

- निद्रा तन्द्रा भयं क्रोध आलस्यं दीर्घसूचता ॥ २४ ॥
 इदानीमप्येवं क्रियताम् । सर्वैरेकचिन्तीभूय आलमादाय उड्डीयताम् ।
 यतः । अल्पानामपि वस्तूनां संहतिः कार्यसाधिका ।
 दृष्टैर्गुणत्वमापन्नैर्वस्तूने मत्तदन्तिनः ॥ २५ ॥
 235 संहतिः श्रेयसी पुंसां स्वकुलैरल्पकैरपि ।
 तुषेणापि परित्यक्ता न प्ररोहन्ति तण्डुलाः ॥ २६ ॥
 इति विचिन्त्य पक्षिणः सर्वे आलमादायोत्पतिताः । अगन्तरं स व्याधः सुदू-
 राज्जालापहारकांस्तानवलोक्य पश्चाद्भावमचिन्तयत् ।
 संहतास्तु हरन्त्येते मम आलं विहङ्गमाः ।
 240 यदा तु निपतिष्यन्ति वशमेष्यन्ति मे तदा ॥ २७ ॥
 ततस्तेषु चक्षुर्विषयमतिक्रान्तेषु पक्षिषु स व्याधो निवृत्तः । अथ लुब्धकं नि-
 वृत्तं दृष्ट्वा कपोता ऊचुः । स्वामिन् किमिदानीं कर्तुमुचितम् । चिचयीव
 उवाच ।
 माता मित्रं पिता चेति स्वभावात् चितयं हितम् ।
 245 कार्यकारणतस्तान्ये भवन्ति हितबुद्धयः ॥ २८ ॥
 तस्मै मित्रं हिरण्यको नाम मूषिकराजो गण्डकीतीरे चित्रवने निवसति । इक्ष-
 वलेन सो ऽस्माकं पाशं ह्येत्यति । इत्यालोच्य सर्वे हिरण्यकविवरसमीपं गताः ।
 हिरण्यकस्य सर्वदापायशङ्कया शतदारं विवरं कृत्वा निवसति ।
 अनागतभयं दृष्ट्वा नीतिग्राह्यविशारदः ।
 250 अवसम्भूषिकस्तत्र दृष्टुः शतमुखं विलम्बम् ॥ २९ ॥
 ततो हिरण्यकः कपोतावपातचकितस्तूष्णीं स्थितः । चिचयीव उवाच । सखे
 हिरण्यक किमस्मान् न सम्भाषसे । हिरण्यकस्तु तदचनं श्रुत्वा प्रत्यभिज्ञाय सम्भ्रमं
 वह्निर्निःसृत्याग्रवीत् । आः पुण्यवानस्मि प्रियसुहृन्मे चिचयीवः समायातः ।
 यस्य मित्रेण सम्भाषो यस्य मित्रेण संस्थितिः ।
 255 यस्य मित्रेण संलापस्ततो नास्तीह पुण्यवान् ॥ ३० ॥
 पाशवद्भांसं तान् दृष्ट्वा सविस्मयः क्षणं स्थित्वा उवाच । सखे किमेतत् । चिच-
 यीवो ऽवदत् । सखे ऽस्माकं प्राक्तनजन्मकर्मणः फलमेतत् ।

॥ मित्रलाभः ॥

११

- यस्माच्च येन च यथा च यदा च यच्च यावच्च यत्र च शुभाशुभमात्मकर्मा ।
तस्माच्च तेन च तथा च तदा च तच्च तावच्च तत्र च विधाद्वशादुपैति ॥ ४१
- 260 रोगशोकपरितापबन्धनव्यसनानि च ।
आत्मापराधदृष्टस्य फलान्येतानि देहिनाम् ॥ ४२ ॥
- एतच्छ्रुत्वा हिरण्यकश्चिचपीवस्य बन्धनं ह्येक्षुं सत्वरमुपसर्पति । तत्र चिचपीवो
ब्रूते । मित्र मा मैवम् । प्रथममेतेषामस्मदाश्रितानां पाशांस्तावच्छिन्धि ।
हिरण्यको ऽप्याह । अहमप्यशक्तिर्दन्ताश्च मे कोमलाः । तदेतेषां पाशांश्छेत्तुं
265 कथमहं समर्थो भवामि । तद्यावन्मे दन्ता न चुष्यन्ति तावत् तव पाशं छिनत्ति ।
तदनन्तरं यावच्छक्यमन्येषामपि बन्धनं ह्येक्षामि । चिचपीव उवाच । अस्त्वैवं ।
तथापि यद्याशक्ति बन्धनमेतेषां खण्डय । हिरण्यकेनोक्तम् । आत्मपरित्यागेन
यदाश्रितानां परिरक्षणं तच्च नीतिवेदिनां सम्मतम् ।
यतः । आपदर्थे धनं रचेद्द्वारान् रचेद्भूधैरपि ।
270 आत्मानं सततं रचेद्द्वारैरपि धनैरपि ॥ ४३ ॥
- अन्यच्च । धर्मार्थकाममोक्षाणां प्राणाः संस्थितिहेतवः ।
तान् निग्नता किं न हतं रक्षता किं न रक्षितम् ॥ ४४ ॥
- चिचपीव उवाच । सखे नीतिस्त्वावदीदृशमेव । किन्त्वहमस्मदाश्रितानां दुःखं
बोद्धुं सर्वथासमर्थः । तेनेदं ब्रवीमि ।
275 यतः । धनानि जीवितं चैव परार्थे प्राज्ञ उद्वृजेत् ।
सन्निमित्ते वरं त्यागो विनाशे निश्चये सति ॥ ४५ ॥
- अयमपरस्वासाधारणो हेतुः ।
जातिद्रव्यबलानां च सान्धमेषां मया सह ।
मत्प्रभुत्वफलं ब्रूहि कदा किं तद्भविष्यति ॥ ४६ ॥
- 280 अन्यच्च । विना वर्त्तनमेवैते न त्यजन्ति ममान्तिकम् ।
तन्मे प्राणव्ययेनापि जीवयैतान् ममाश्रितान् ॥ ४७ ॥
- किञ्च । मांसमूत्रपुरीषास्त्रिभिर्भिते च कसेवरे ।
विनश्यरे विहायास्तां यशः पातय मित्र मे ॥ ४८ ॥
- अपरश्च पञ्च । यदि नित्यमनित्येन निर्धनं मलवाहिना ।

285

यत्रः कायेन लभ्येत तन्न लब्धं भवेन्न किम् ॥ ४८ ॥

यतः । शरीरस्य गुणानां च दूरमत्यन्तमन्तरम् ।

शरीरं क्षणविध्वंसि कल्पान्तस्थाधिनो गुणाः ॥ ५० ॥

इत्याकर्ण्य हिरण्यकः प्रहृष्टमनाः पुलकितः सन्नम्रवीत् । साधु रे मित्र साधु ।

अनेनाश्रितानां वात्सल्येन चैलोक्यस्यापि प्रभुत्वं त्वयि प्रयुज्यते । एवमुक्त्वा

290

सर्वेषां कपोतानां बन्धनानि हिस्रानि । ततो हिरण्यकः सर्वान् सादरं
समूच्याह । सखे चिचयीव सर्वथाच जालबन्धनविधौ सति दोषमाशङ्क्य आत्म-
न्यवज्ञा न कर्त्तव्या ।

यतः । यो ऽधिकाद्योजनशतात् पश्यतीहामिषं खगः ।

स एव प्राप्तकालस्तु पाशबन्धं न पश्यति ॥ ५१ ॥

295

अपिच । शशिदिवाकरयोर्ग्रहपीडनं गजभुजङ्गमयोरपि बन्धनम् ।

मतिमतां च विस्लोक्य दरिद्रतां विधिरहो बलवान् इति मे मतिः ।

अन्यच्च । व्योमैकान्तविहारिणो ऽपि विहगाः सम्राभ्रवन्ध्यापदं

बध्यन्ते निपुणैरगाधसलिलान्मत्स्याः समुद्रादपि ।

दुर्णीतं किमिहास्ति किं सुचरितं कः स्नानस्नाभे गुणः

300

कालो हि व्यसनप्रसारितकरो गृह्णाति दूरादपि ॥ ५२ ॥

इति प्रबोध्यातिथ्यं विधायालिङ्ग्य च सम्येषितः । चिचयीवो ऽपि सपरिवारो
यथेष्टदेशान् ययौ ।

यानि कानि च मित्राणि कर्त्तव्यानि शतानि च ।

पश्य मूषिकमित्रेण कपोता मुक्तबन्धनाः ॥ ५४ ॥

305

हिरण्यको ऽपि स्वविवरं प्रविष्टः । अथ लघुपतनकनामा काकः सर्व्ववृत्तान्त-

दर्शी साक्षर्य्यमिदमाह । अहो हिरण्यक स्नायो ऽसि । अतो ऽहमपि त्वथा

सह मैत्रीं कर्त्तुमिच्छामि । अतो मां मैत्र्येणानुगृहीतुमर्हसि । एतच्छ्रुत्वा हिरण्यको

ऽपि विवराभ्यन्तरे खित्वाह । कस्त्वम् भोः । काको ब्रूते । लघुपतनकनामा

वायसो ऽहं । ततो हिरण्यको विहस्याह । का त्वथा सह मैत्री ।

310

यतः । यद् येन युज्यते लोके बुधस्तन्नेन योजयेत् ।

अहमन्नं भवान् भोक्ता कथं प्रीतिर्भविष्यति ॥ ५५ ॥

अपरश्च । भक्ष्यभक्षकयोः प्रीतिर्विपक्षेरेव कारणम् ।

शृगालात् पाशवद्भो ऽसौ मृगः काकेन रक्षितः ॥ ५६ ॥

वायसो ऽब्रवीत् । कथमेतत् । हिरण्यकः कथयति ।

315 अस्ति मगधदेशे चम्पकवती नामारण्यानी । तस्यां चिराम्नाहता खेहेन मृगकाको निवसतः । स च मृगः खेच्छया धाम्यन् दृष्टपुष्टाङ्गः केनचित् शृगालेनावलोकितः । तं दृष्ट्वा शृगालो ऽचिन्तयत् । आः कथमेतन्मांसं सुललितं भक्षयामि । भवतु विश्वासं तावदुत्पादयामि । इत्यालोच्योप-
सृत्याब्रवीत् । मित्र कुशलं ते । मृगेषोक्तम् । कस्यम् । जम्बुको ब्रूते ।

320 बुद्धिनामा जम्बुको ऽहम् । अचारण्ये मित्रबन्धुहीनो मृतवदेकाकी निवसामि । इदानीं च त्वां मित्रमासाद्य पुनः सबन्धुर्विस्तोकं प्रविष्टो ऽस्मि । अधुना मया तवानुचरेण सर्वथा भवितव्यमिति । मृगेषोक्तं । एवमस्तु । ततस्त्रावदस्मिं गते सवितरि भगवति मरीचिमालिनि मृगस्य वासभूमिं प्रति मृग-
जम्बुको गतौ । तत्र चम्पकवृक्षशाखायां बुद्धिनामा काको मृगस्य चिरमित्रं
325 निवसति । तौ दृष्ट्वा काको ऽवदत् । सखे मृग को ऽयं द्वितीयः । मृगो ब्रूते । जम्बुको ऽयमस्मात्सख्यमिच्छन्नागतः । काको ब्रूते । मित्र अकस्मादागन्तुना सह विश्वासो नैव युक्तः । तन्न भद्रम् आचरितम् ।

तथाचोक्तम् । अज्ञातकुलश्रीलस्य वासो देहो न कस्यचित् ।

मार्जारस्य हि दोषेण हतो गृध्रो जरङ्गवः ॥ ५७ ॥

330 तावाहतुः । कथमेतत् । काकः कथयति ।

अस्ति भागीरथीतीरे गृध्रकूटनाभि पर्वते महान् पर्कटीवृक्षः । तस्य कोटरे देवदुर्भिक्षपाकाद् गलितनखनयनो जरङ्गवो नाम गृध्रः प्रतिवसति । अथ ह्यपया तज्जीवनाय तद्गुहवाकिनः पक्षिणः खाहारात् किञ्चित् किञ्चिद्दति । तेनासौ जीवति । श्रावकरचां करोति । अथ कदाचिद्दीर्घकर्णनामा मार्जारः पक्षिश्रा-
335 वकान् भक्षितुं तत्रागतः । ततस्त्रमायान्तं दृष्ट्वा पक्षिश्रावकैर्भयार्तैः कोलाहलः कृतः । तच्छ्रुत्वा जरङ्गवेनोक्तम् । को ऽयमायाति । दीर्घकर्णो गृध्रमवलोक्य
सभयमाह हा हतो ऽस्मि ।

यतः । तावद्गुह्यस्य भेतव्यं चावद्गुह्यमनागतम् ।

आगतं च भयं वीक्ष्य नरः कुर्याद्यथोचितम् ॥ ५८ ॥

340 अधुनातिसन्निधानेन पलायनमप्यशक्यं तद्यथाप्राप्तं भवतु । एतत्समीपमुपगच्छामि । इत्यालोच्योपसृत्याब्रवीत् । आर्य्य त्वामभिवन्दे । गृध्रो ऽवदत् । कस्तम् । सो ऽवदत् । मार्जारो ऽहम् । गृध्रो ब्रूते । दूरमपसर नो चेद्भक्तयो ऽसि मया । मार्जारो ऽवदत् । श्रूयतां तावदस्मद्वचनम् । ततो यद्यहं बध्यस्तदा हन्तव्यः ।

345 यतः । जातिमात्रेण कश्चित् किं बध्यते पूज्यते कश्चित् ।

व्यवहारं परिज्ञाय बध्यः पूज्यो ऽथवा भवेत् ॥ ५९ ॥

गृध्रो ब्रूते । ब्रूहि कीदृग्व्यापारवान् । सो ऽवदत् । अहमत्र गङ्गातीरे निवसन्त्यामी निरामिषाग्नी ब्रह्मचर्य्येण चाश्रायणव्रतमाचरंस्तिष्ठामि । युष्माकं धर्मज्ञानां प्रेमविश्वासभूमयः पक्षिणः सर्वदा ममाग्रे त्वदीयगुणयामं सुवन्ति । 350 अतो भवद्भ्यो विद्यावयोदृढेभ्यो धर्मं श्रोतुमिच्छागतः । भवन्तस्मै तादृशा धर्मज्ञा चक्षामतिथिं हन्तुमुद्यताः । गृहस्तस्य धर्मस्यैव समुदीरितः ।

अरावप्युचितं कार्य्यमातिथ्यं गृहमागतं ।

हेतुः पार्श्वगतं छायां नोपसंहरते द्रुमः ॥ ६० ॥

किञ्च यद्यक्षं नास्ति तदा सुप्रीतेनापि वचसा तावदतिथिः पूज्यः ।

355 तथाचोक्तं । दृष्टानि भूमिददकं वाक् चतुर्थी च स्मृता ।

एतान्यपि सतां गेहे नोच्छिद्यन्ते कदाचन ॥ ६१ ॥

अन्यच्च । बालो वा यदि वा दृढो युवा वा गृहमागतः ।

तस्य पूजा विधातव्या सर्व्वस्याभ्यागतो गृहः ॥ ६२ ॥

अन्यच्च । निर्गुणेष्वपि सत्त्वेषु दयां कुर्व्वन्ति साधवः ।

360 न हि संहरते ज्योत्स्नां चन्द्रस्याष्टालवेष्मनि ॥ ६३ ॥

अन्यच्च । अतिथिर्य्यस्य भग्नाशो गृहात् प्रतिनिवर्त्तते ।

स तस्मै दुष्कृतं दत्त्वा पुण्यमादाय गच्छति ॥ ६४ ॥

अन्यच्च । उत्तमस्यापि वर्षस्य नीचो ऽपि गृहमागतः ।

पूजनीयो यथायोग्यं सर्व्वदेवमद्यो ऽतिथिः ॥ ६५ ॥

365 गृध्रो ऽवदत् । मार्ज्जारो हि मांसरुचयो भवन्ति पक्षिश्रावकाश्चात्र निवसन्ति ।

तेनैवं ब्रवीमि । मार्जारो ऽप्येवं श्रुत्वा भूमिं स्पृष्ट्वा कर्णौ स्पृशति ब्रूते च । मया
धर्मशास्त्रं श्रुत्वा वीतरागेण हृदं दुष्करं व्रतं चान्द्रायणमध्ववसायितम् । यतः
परस्वरां विवदमानानामपि प्रमाणशास्त्राणां अहिंसा परमो धर्म इत्येकमत्यम् ।

यतः । सर्वहिंसानिवृत्ता ये नराः सर्वसहाय्ये ये ।

370 सर्वस्वाग्रथभूतास्तु ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ६६ ॥

अन्यच्च । एक एव सुहृद् धर्मो निधने ऽप्यनुयाति यः ।

शरीरेण समं नाशं सर्वमन्यत् तु गच्छति ॥ ६७ ॥

किञ्च । यो ऽस्ति यस्य यदा मांसमुभयोः पश्यताम्नरम् ।

एकस्य क्षणिका प्रीतिरन्यः प्राणैर्विमुच्यते ॥ ६८ ॥

375 अपिच । मर्त्यमिति चद् दुःखं पुरुषस्योपजायते ।

ब्रह्मस्तेनानुमानेन परो ऽपि परिरक्षितुम् ॥ ६९ ॥

शृणु पुनः । स्वच्छन्दवमजातेन शाकेनापि प्रपूर्यते ।

अस्य दग्धोदरस्यार्थे कः क्षुर्यात् पातकं महत् ॥ ७० ॥

एवं विश्वास्तु स मार्जारः तदकोटरे स्थितः । ततो दिनेषु गच्छन्तु पक्षिणाव-

380 कानाक्रम्य कोटरमानीय प्रत्यहं खादति । अथ येषामपत्यानि खादितानि तैः

शोकार्त्तैर्विलपद्भिरितस्ततो जिज्ञासा समारब्धा । तत्परिज्ञाय मार्जारः कोट-

राक्षिःसूत्य वहिः पलायितः । पश्चात् पतत्रिभिरितस्ततो निरूपयद्भिस्तत्र तदको-

टरे श्रावकास्त्रीणि प्राप्तानि । अनन्तरं चानेनैव श्रावकाः खादिता इति निश्चित्य

मिक्षित्वा तैः पक्षिभिः स गृध्रो व्यापादितः । अतो ऽहं ब्रवीमि अज्ञातकुलश्री-

385 लक्ष्मेत्यादि । इत्याकर्ष्य स जम्बुकः सकोपमाह । मृगस्तु प्रथमदर्शनदिने भवानप्य-

ज्ञातश्रीस्त एवासीत् । तद्भवता सह कथमद्ययावदेव एतस्तु खेदानुवृत्तिरुत्त-

रोत्तरं वर्द्धते ।

यत्र विदग्धनो नास्ति स्नायस्तत्राप्यधीरपि ।

निरक्षपादपे देष्टे एरण्यो ऽपि द्रुमायते ॥ ७१ ॥

390 अन्यच्च । अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसाम् ।

उदारचरितानां च वसुधैव कुटुम्बकम् ॥ ७२ ॥

यथा चायं मृगो मम बन्धुस्तथा भवानपि । मृगो ऽब्रवीत् । किमनेनोत्तरेण ।

सर्वैरेकत्र विश्रम्भालापैः सुखमनुभवद्भिः स्वीयताम् ।

यतः । न कश्चित् कस्यचिन्मित्रं न कश्चित् कस्यचिद्रिपुः ।

395

व्यवहारेण मित्राणि जायन्ते रिपवस्तथा ॥ ७३ ॥

काकः पुनराह । एवमस्तु । अथ प्रातः सर्वे यथाभिमतदेशं गताः । एकदा निवृत्तं शृङ्गालो ब्रूते । सखे मृग एतस्मिन्नेव वनैकदेशे शस्त्रपूर्णं चेचमस्ति । तदहं त्वं तत्र गीत्वा दर्शयामि । तथा कृते सति मृगः प्रत्यहं तत्र गत्वा शस्त्रं खादति । ततो दिनकतिपयेन चेचपतिना तं दृष्ट्वा पाशास्तत्र नियोजिताः । अनन्तरं पुनरागतो मृगस्तत्र चरन् पाशैर्बद्धो ऽचिन्तयत् । को मामितः कालपाशादिव व्याधपाशात् जातु मित्रादन्यः समर्थः । अचान्तरे जम्बुकस्तत्रागत्य उपस्थितो ऽचिन्तयत् । फलितस्तावदस्माकं कपटप्रबन्धो मनोरथसिद्धिरपि बाहुल्यान्मो भविष्यति । यतः । एतस्मिन्कृत्यमानस्य मांसासृगंशुलिप्तानि अस्त्रीनि मयावश्यं प्राप्तव्यानि । स च मृगस्तं दृष्ट्वा स्तब्धो बभूव । सखे किन्धि तावन्मम बन्धनम् ।

405

सत्वरं त्रायस्व माम् ।

यतः । आपस्तु मित्रं जानीयात् युद्धे शूरमृगे शूचिम् ।

भार्यां स्त्रीणेषु वित्तेषु व्यसनेषु च बान्धवान् ॥ ७४ ॥

अपरस्तु । उत्सवे व्यसने चैव दुर्मित्रे राष्ट्रविभवे ।

राजद्वारे आशाने च यस्तिष्ठति स बान्धवः ॥ ७५ ॥

410 जम्बुकः पाशं मुञ्चमुञ्च विनोक्त्याचिन्तयत् । दृढबन्धनबद्धो ऽस्ति तावदयं मृगः । ब्रूते च । सखे स्त्रायुनिर्बिताः पाशास्तदयं भट्टारकवारे कथमेतान् दमैः स्पृशामि । मित्र अन्यथा मन्त्रयं । तत् प्रभाते यत् त्वया वक्तव्यं तत्कर्तव्यमिति । अनन्तरं स काकः प्रदोषकाले मृगमनागतमवलोक्य इतस्ततो ऽन्विष्यन् तथाविधं दृष्ट्वा वाच । सखे किमेतत् । मृगेणोक्तम् । अवधीरितसुहृदाक्यस्य फलमेतत् ।

415

तथाचोक्तम् । सुहृदां हितकामानां यः शृणोति न भाषितम् ।

विपत् सन्निहिता तस्य स नरः शत्रुनन्दनः ॥ ७६ ॥

काको ब्रूते । स शृङ्गालः क । मृगेणोक्तम् । मन्त्रांसार्थी तिष्ठत्यत्रैव । काको ब्रूते । मित्र उक्तमेव मया पूर्वम् ।

अपराधो न मे ऽस्तीति नैतद् विश्वासकारणम् ।

420

विद्यते हि नृशंभो भयं गुणवतामपि ॥ ७७ ॥

परोचे कार्यहन्तारं प्रत्यचे प्रियवादिनम् ।

वर्जयेत् तादृशं मित्रं विषकुम्भं पथोमुखम् ॥ ७८ ॥

ततः काको दीर्घनिःसृष्ट्य अरे वञ्चक किं लया पापकर्मणा कृतम् ।

यतः । संलापितानां मधुरैर्वचोभिर्मिथ्योपचारैश्च वशीकृतानाम् ।

425

आश्रावतां अहधतां च लोके किमर्थिनां वञ्चयितव्यमस्ति ॥ ७९ ॥

अन्यच्च । उपकारिणि विप्रश्चेद्भुङ्क्ष्वमती यः समाचरति पापम् ।

तं जनमसत्यसन्धं भगवति वसुधे कथं वदसि ॥ ८० ॥

दुर्जनेन समं सख्यं प्रीतिं चापि न कारयेत् ।

उष्णो दहति चाङ्गारः शीतः क्षणायते करम् ॥ ८१ ॥

430 अथवा स्थितिरियं दुर्जनानाम् ।

प्राक् पादयोः पतति खादति पृष्ठमांशं

कर्णे कलं किमपि रौति शनैर्बिचित्रम् ।

क्षिप्रं निरूप्य सहसा प्रविशत्यशङ्कः

सर्वं खलस्य चरितं मसकः करोति ॥ ८२ ॥

435 तथाच ।

दुर्जनः प्रियवादी च नैतद् विश्वासकारणम् ।

मधु तिष्ठति जिह्वाये यदि हालाहलं विषम् ॥ ८३ ॥

अथ प्रभाते स चेन्नपतिर्लङ्घ्यहस्तं प्रदेशमागच्छन् काकेनावलोकितः । तमालोका

काकेनोक्तम् । सखे नृग लमात्मानं नृतवत् सन्दर्शं वातेनोदरं पूरयिमा

पादान् स्तब्धीकृत्य तिष्ठ । यदाहं शब्दं करोमि तदा त्वं खलरमुत्थाय पलायि-

440

ष्यसि । नृगस्तथैव काकवचनेन स्मितः । ततः चेन्नपतिना हर्षोत्फुल्ललोचनेनावलो-

कितः । तथाविधं नृगमवलोक्यासी आः स्वयं नृतो ऽयम् । इत्युक्त्वा नृगं

बन्धनाम्नोचयित्वा पाशान् संवरितुं कृतयत्नो बभूव । ततः कियदूरे ऽनतरिते

चेन्नपतौ स नृगः काकस्य शब्दं श्रुत्वा ससम्भ्रमः समुत्थाय पलायितः । तमुद्दिश्य

तेन चेन्नपतिना प्रकोपात् क्षिप्तलगुडेन भृङ्गालो व्यापादितः ।

445

तथा चोक्तम् । चिभिर्वर्षैस्त्रिभिर्मसैस्त्रिभिः पक्षैस्त्रिभिर्दिनैः ।

अत्युत्कटैः पापपुद्गैरिहैव फलमश्रुते ॥ ८४ ॥

॥ हितोपदेशः ॥

१८

- अतो ऽहं ब्रवीमि । भक्ष्यभक्षकयोः प्रीतिरित्यादि । काकः पुनराह ।
 भक्षितेनापि भवता नाहारो मम पुष्कलः ।
 तथि जीवति जीवामि चित्रधीव इवानघः ॥ ८५ ॥
- 450 अन्यच्च । तिरस्त्रामपि विस्वासो दृष्टः पुष्पैककर्षणाम् ।
 सतां हि साधुशीलत्वात् स्वभावो न निवर्तते ॥ ८६ ॥
- किञ्च । साधोः प्रकोपितस्यापि मनो नायाति विक्रियाम् ।
 न हि तापयितुं शक्यं सागरान्धसृणोत्कथा ॥ ८७ ॥
- । हिरण्यको ब्रूते । चपलस्त्वं चपलेन सह खेहः सर्वथा न कर्त्तव्यः ।
 455 तथा चोक्तम् । मार्जारो महिषो मेषः काकः कापुरुषस्तथा ।
 विस्वासात् प्रभवन्त्येते विस्वासस्तत्र नोचितः ॥ ८८ ॥
- किञ्चान्यत् शत्रुपक्षो भवानस्माकम् । उक्तं चैतत् ।
 शत्रुणा न हि सन्दध्यात् सुस्त्रिष्टेनापि सन्धिना ।
 सुतप्तमपि पानीयं शमयत्येव पावकम् ॥ ८९ ॥
- 460 दुर्जनः परिहर्त्तव्यो विद्ययालङ्कृतो ऽपि सन् ।
 मणिना भूषितः सर्पः किमसौ न भयङ्करः ॥ ९० ॥
- यदशक्यं न तच्छक्यं यच्छक्यं शक्यमेव तत् ।
 नोदके शकटं याति न च नौर्गच्छति स्थले ॥ ९१ ॥
- अपरञ्च । महताप्यर्थसारेण यो विम्वसिति शत्रुषु ।
 465 भार्यासु च विरक्तासु तदन्तं तस्य जीवनम् ॥ ९२ ॥
- लघुपतनको ब्रूते । श्रुतं मया सर्वम् । तथापि ममैतावानेव सङ्कल्पः यत् त्वया
 सह सौहृद्यमवश्यमेव मया करणीयम् । नो चेदनाहारेण मया तव हारि
 निजशरीरं त्याज्यम् ।
- तथा हि । मृदुवत् सुखभेद्यो दुःसन्धानश्च दुर्जनो भवति ।
 470 सुजनस्तु कनकघटवत् दुर्भेद्यश्चाशु सन्धेयः ॥ ९३ ॥
- किञ्च । ब्रूवतात् सर्वलौहानां निमित्तान्मृगपक्षिणाम् ।
 भयाहोभाच्च मूर्खाणां सङ्गतं दर्शनात् सताम् ॥ ९४ ॥
- किञ्च । नारिकेलसमाकारा दुष्मन्तो ऽपि हि सज्जनाः ।

॥-२५-१२.४५-१.
 ७-७.१५.

अन्ये वदरिकाकारा वहिरेव मनोहराः ॥ ८५ ॥

475 एतज्जाला सतां सङ्गतिरिष्यते ।

यतः । खेदच्छेदे ऽपि साधूनां गुणा नायान्ति विक्रियाम् ।

भङ्गे ऽपि हि मृणालानामनुवर्तन्ति तन्मवः ॥ ८६ ॥

अन्यच्च । शुचिलं त्यागिता शीर्ष्य सामान्यं सुखदुःखयोः ।

दाक्षिण्यं चानुरक्तिश्च सत्यता च सुहृद्गुणाः ॥ ८७ ॥

480 एतैर्गुणैरुपेतो भवदन्यो मया कः सुहृत् प्राप्तव्यः । इत्यादि तद्वचनमाकर्ण्य
हिरण्यको वहिर्निःसृत्याह । आप्यायितो ऽहं भवतामनेन वचनानुतेन । तथा
सुक्तम् ।

वर्षार्त्तं न तथा सुग्रीतलजलैः स्नानं न मुक्तावली

न श्रीखण्डविलेपनं सुखयति प्रत्यङ्गमप्यर्पितम् ।

485 ग्रीत्यै सञ्जनभाषितं प्रभवति प्रायो यथा चेतसः

सद्युक्त्य च परिरुक्तं सुकृतिनामाकृष्टिमन्त्रोपमम् ॥ ८८ ॥

अन्यच्च । रहस्यभेदो याज्ञा च नैष्ठुर्यं चक्षुषितता ।

क्रोधो निःसत्यता घृतमेतन्मिचक्षु दूषणम् ॥ ८९ ॥

अनेन वचनक्रमेण तदेकदूषणमपि त्वयि न लक्ष्यते ।

490 यतः पटुत्वं सत्यवादिलं कथायोगेन बुध्यते ।

अस्वस्थत्वमचापख्यं प्रत्यक्षेणावगम्यते ॥ ९० ॥

अपरञ्च । अन्यथैव हि सौहार्दं भवेत् स्वप्नान्तरात्मनः ।

प्रवर्तते ऽन्यथा वाणी शायोपहतचेतसः ॥ ९१ ॥

मनस्वन्यद् वचस्वन्यत् कार्यमन्यद् दुरात्मनाम् ।

495 मनस्येकं वचस्येकं कर्मास्येकं महात्मनाम् ॥ ९२ ॥

तद्भवतु भवतो ऽभिमतमेव । इत्युक्त्वा हिरण्यको मैत्र्यं विधाय भोजनविशेषै-

र्भ्यायसं सन्तोष्य विवरं प्रविष्टः । वायसो ऽपि स्वस्नानं गतः । ततः प्रभृति

तयोरन्योन्याहारप्रदानेन कुशलप्रश्नैर्विभ्रमालापैश्च कियान् कालो ऽतिवर्तते ।

एकदा वायसो हिरण्यकमाह । सखे वायसस्य कष्टसन्धाहारमिदं स्नानम् ।

500 तदेतत् परित्यज्य स्नानान्तरं गन्तुमिच्छामि । हिरण्यको ब्रूते ।

- स्नानभ्रष्टा न शोभन्ते दन्ताः केशा नखा नराः ।
इति विज्ञाय मतिमान् स्वस्नानं न परित्यजेत् ॥ १०३ ॥
- काको ब्रूते । मित्रं कापुरुषस्य वचनमेतत् ।
यतः । स्नानमुत्सृज्य गच्छन्ति सिंहाः सत्पुरुषा गजाः ।
505 तच्चैव निधनं याति काकाः कापुरुषा मृगाः ॥ १०४ ॥
अन्यच्च । को वीरस्य मनस्विनः स्वविषयः को वा विदेशः स्मृतो
यं देशं अच्यते तमेव कुर्वते बाहुप्रतापार्जितम् ।
यद् दंष्ट्रानस्त्राङ्गुलप्रहरणः सिंहो वनं गाहते
तस्मिन्नेव हतदिपेन्द्रधिरैस्तुष्पां हिनत्त्यात्मनः ॥ १०५ ॥
- 510 हिरण्यको ब्रूते । मित्रं क्व गन्तव्यम् ।
तथाचोक्तं । चक्षत्येकेन पादेन तिष्ठत्येकेन बुद्धिमान् ।
नासमीक्ष्य परं स्नानं पूर्वमाद्यतनं त्यजेत् ॥ १०६ ॥
वायसो ब्रूते । मित्रं अस्ति स्नानं सुनिरूपितं तच्चाहं युष्मान् नयामि । हिरण्यको
ऽवदत् । किं तत् । वायसो कथयति । अस्ति दण्डकारण्ये कर्पूरगौराख्यं
516 सरः । तत्र चिरकासोपार्जितः प्रियसुहृदो मन्बराभिधानः क्रूरः सहजधार्मिकः
प्रतिवसति ।
यतः । परोपदेशे पाण्डित्यं सर्वेषां सुकरं नृणाम् ।
धर्मो स्त्रीयमनुष्ठानं कश्चनित् तु महात्मनः ॥ १०७ ॥
स च मत्स्याहारविशेषैर्मीं संवर्द्धयिष्यति । हिरण्यको ऽवदत् । तत् किमचावस्थाप
520 मया कर्त्तव्यम् ।
यतः । यस्मिन् देशे न सम्मानं न वृत्तिर्न च बान्धवाः ।
न च विद्यागमः कश्चित् तं देशं परिवर्जयेत् ॥ १०८ ॥
अपरश्च । धनिकः ओषिधो राजा नदी वैद्यस्तु पञ्चमः ।
पञ्च यत्र न विद्यन्ते तत्र वासं न कारयेत् ॥ १०९ ॥
525 अपरश्च । लोकधात्रा भयं सज्जा दाक्षिण्यं त्यागशीलता ।
पञ्च यत्र न वर्त्तन्ते न क्षुर्वीत् तत्र संस्थितिम् ॥ ११० ॥
अन्यच्च । तत्र मित्रं न वस्तव्यं यत्र नास्ति चतुष्टयम् ।

अणदाता च वैद्यश्च ओचियः सुजला नदी ॥ १११ ॥

अतो मामपि तच्च नय । वाचसो ऽवदत् । एवमस्तु । अथ वाचसस्येन मित्रेण
530 सह चित्रकयालापसुखेन तस्य सरसः समीपं जगाम । ततो मन्थरो दूरादेव
लघुपतनकमवलोक्य उत्थाय यथोचितमातिथ्यं विधातुं मूषिकस्याप्यातिथ्यसत्कारं
चकार ।

यतः । गुरुरग्निर्दिजातीनां वर्षाणां ब्राह्मणो गुरुः ।

पतिरेको गुरुः स्त्रीणां सर्वचाभ्यागतो गुरुः ॥ ११२ ॥

535 वाचसो ऽवदत् । सखे मन्थर सविशेषपूजामस्मै विधेहि । यतो ऽयं पुण्यकर्मणां
धुरीणः कारुण्यरत्नाकरो हिरण्यको नाम मूषिकराजः । एतस्य गुणस्तुतिं जिह्वा-
सहस्रदयेन सर्पेश्वरः कर्तुं यदि समर्थः स्यात् । इत्युक्त्वा चित्रशीवोपास्थानं
वर्णितवान् । ततो मन्थरः सादरं हिरण्यकं सम्यूज्याह । भद्र आत्मनो निर्ज्जनव-
नागमनकारणमाख्यातुमर्हसि । हिरण्यको ऽवदत् । कथयामि श्रूयताम् । अस्मि

540 चम्पकाभिधायां पुरि परिब्राजकावसद्यः । तच्च चूडाकर्णो नाम परिब्राजकः
प्रतिवसति । स च भोजनावशिष्टभिक्षाभ्यसहितं भिक्षापात्रं नागदन्तके ऽवस्थाप्य
स्वपिति । अहं च तदन्नमुत्प्लुत्य प्रत्यहं भक्षयामि । अगन्तरं तस्य प्रियसुहृद्
वीणाकर्णो नाम परिब्राजकः समायातः । तेन सह नाना कथाप्रसङ्गावस्थितो
मम चासार्थं जर्जरवंशखण्डेन चूडाकर्णो भूमिमताडयत् । तं दृष्ट्वा वीणाकर्ण
545 उवाच । सखे किमिति मम कथाविरक्तो ऽन्यासक्तो भवान् ।

यतः । मुखं प्रसन्नं विमला च दृष्टिः कथानुरागो मधुरा च वाणी ।

खेहो ऽधिकः सन्धुमदर्शनं च सदानुरक्तस्य जनस्य लक्षणम् ॥ ११३ ॥

अतुष्टिदानं हतपूर्वनाशनं अमाननं दुस्वरितानुकीर्तनम् ।

कथाप्रसङ्गेन च नामविस्मृतिर विरक्तभावस्य जनस्य लक्षणम् ॥ ११४ ॥

550 चूडाकर्ण उवाच । भद्र नाहं विरक्तः । किन्तु पश्चाद्यं मूषिको ममापकारी सदा
पात्रस्य भिक्षां भक्षयति । वीणाकर्णो नागदन्तकमवलोक्याह । कथमयं मूषिकः
स्वल्पबल एतावद्भूरमुत्पतति । तदत्र केनापि कारणेन भवितव्यम् ।

तथाचोक्तम् । अकस्माद्युवती दृष्टुं केशेभ्यो हृष्य चुम्बति ।

पतिं निर्दयमालिङ्ग्य हेतुरत्र भविष्यति ॥ ११५ ॥

555 चूडाकर्णः पृच्छति । कथमेतत् । वीणाकर्णः कथयति । अस्ति गौडदेशे कौशाम्बी
नाम नगरी । तस्यां चन्दनदासो नाम बणिग् महाधनो निवसति । तेन च
पश्चिमे वयसि वर्त्तमानेन कामाधिष्ठितचेतसा धनदर्पास्त्रीलावती नाम बणिकपुत्री
परिणीता । सा च मकरकेतोर्वैजयन्तीव यौवनवती बभूव । स च दृढपतिसाक्षाः
सन्तोषाय नाभवत् ।

560 यतः । शशिनीव हिमार्त्तानां घर्षार्त्तानां रवाविव ।
मनो न रमते स्त्रीणां जरया पीडिते पतौ ॥ ११६ ॥
अन्यच्च । पलितेष्वपि दृष्टेषु पुंसः का नाम कामिता ।
भैषज्यमिव मन्यन्ते यदन्यमनसः स्त्रियः ॥ ११७ ॥

स च दृढपतिसाक्षामतीवानुरागवान् ।

565 यतः । धनाशा जीविताशा च गुर्वी प्राणभृतां सदा ।
दृढस्य तरुणी भार्या प्राणेभ्यो ऽपि गरीयसी ॥ ११८ ॥
अपिच । नोपभोक्तुं न च त्यक्तुं शक्नोति विषयान् जरि ।
अस्ति निर्देशनः श्वेव जिह्वया लेढि केवलम् ॥ ११९ ॥

अथ सा स्त्रीलावती यौवनदर्पादतिक्रान्तकुलमर्यादा केनापि बणिकपुत्रेण सहानु-

570 रागवती बभूव ।

यतः स्वातन्त्र्यं पितृमन्दिरे च वसतिर्थात्रोत्सवे सङ्गतिर्-
गोष्ठीपूरुषसन्निधावनियमो वासो विदेशे तथा ।
संसर्गः सह पुंस्यलीभिरसकृद् वृत्तेर्निजायाः चतिः
पत्युर्व्यार्द्धकमीर्षितं प्रसवनं नाशस्य हेतुः स्त्रियाः ॥ १२० ॥

575 अपरच्च । पानं दुर्वर्जनसंसर्गः पत्या च विरहो ऽटनम् ।
स्वप्नस्थान्यगृहे वासो नारीणां दूषणानि षट् ॥ १२१ ॥

किञ्च । स्थानं नास्ति क्षणो नास्ति नास्ति प्रार्थयिता नरः ।
तेन नारद नारीणां सतीत्वमुपजायते ॥ १२२ ॥

अन्यच्च । न स्त्रीणामग्रियः कश्चित् प्रियो वापि न विद्यते ।
गावस्तृणमिवारण्ये प्रार्थयन्ति नवं नवम् ॥ १२३ ॥
580 स्त्रियो हि चपला नित्यं देवानामपि विश्रुतम् ।

- ताद्यापि रचिता येषां ते नराः सुखभागिनः ॥ १२४ ॥
न लज्जा न विनीतलं न दाक्षिण्यं न भीरता ।
प्रार्थकाभाव एवेति सतीले कारणं स्त्रियाः ॥ १२५ ॥
- 585 अपरश्च । चृतकुम्भसमा नारी तप्ताङ्गारसमः पुमान् ।
तस्माद्भूतं च वक्त्रं च नैकच स्थापयेद्बुधः ॥ १२६ ॥
अपिच । पिता रक्षति कौमारे मर्त्ता रक्षति धीवने ।
पुत्राश्च स्वविरे भावे न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हति ॥ १२७ ॥
मात्रा स्वस्वा दुहित्रा वा न विविक्तासनो भवेत् ।
590 बलवानिन्द्रिययामो विदांसमपि कर्षति ॥ १२८ ॥
- एकदा ऽसौ लीलावतीरत्नावलीकिरणकर्बुरे पर्यङ्गे तेन बलिक्पुत्रेण सहविभ्रमा-
लापैः सुखासीना तमलचितोपस्थितं पतिमवलोक्य सहसा उत्थाय केशेषु गृहीत्वा
निर्भरमालिङ्ग्य चुम्बितवती । अत्रान्तरे जारस्योत्थाय पलायितः
उक्तश्च । उग्रना वेद यच्छास्त्रं यच्च वेद दृढस्थितिः ।
595 स्वभावेनैव तत्सर्वं स्त्रीबुद्धौ सुप्रतिष्ठितम् ॥ १२९ ॥
- तदालिङ्गनमवलोक्य समीपवर्तिनी कुट्टिन्यचिन्तयत् । अकस्मादियमेनं आलिङ्गि-
तवतीति । ततस्तथा कुट्टिन्या तत्कारणं जारं परिज्ञाय सा लीलावती गुप्तेन
दण्डेन दण्डिता । अतो ऽहं ब्रवीमि अकस्माद्युवती वृद्धमित्यादि । मूषिकबलोप-
सम्भेन केनापि कारणेनाच भवितव्यम् । क्षणं विचिन्त्य परित्राजकेनोक्तम् ।
600 कारणं चाच धनवाङ्मयमेव प्रतिभाति ।
यतः । धनवान् बलवान् लोके सर्वः सर्वत्र सर्वदा ।
प्रभुलं धनमूलं हि राज्ञामप्युपजायते ॥ १३० ॥
- ततः खनिचमादाय तेन परित्राजकेन विवरं खनित्वा मम चिरकालोपार्जितं धनं
गृहीतम् । ततः प्रत्यहं निजशक्तिहीनः सत्त्वोत्साहरहितः स्वाहारमप्युत्पादयितु-
605 मशक्यमः सचासं मन्दं मन्दमुपसर्पन् चूडाकर्णेनावलोकितो ऽहं । ततस्तेनोक्तम् ।
अर्थेन बलवान् सर्वः अर्थाद्भवति पण्डितः ।
पश्येमं मूषिकं पापं स्वजातिसमतां गतः ॥ १३१ ॥
किञ्च । अर्थेन हि विहीनस्य पुरुषस्याप्यभेदः ।

- क्रियाः सर्वा विनश्यन्ति यीमे कुसरितो यथा ॥ १३२ ॥
- 610 अपरञ्च । यस्मार्थास्तस्य मित्राणि यस्मार्थास्तस्य बान्धवाः ।
यस्मार्थाः स पुमांस्तोके यस्मार्थाः स तु पण्डितः ॥ १३३ ॥
अन्यच्च । अपुत्रस्य गृहं शून्यं सन्निचरहितस्य च ।
मूर्खस्य च दिग्गः शून्याः सर्वशून्या दरिद्रता ॥ १३४ ॥
अपिच । दारिद्र्याभरणदापि दारिद्र्यमवरं स्यतम् ।
615 अल्पक्षेत्रेण मरणं दारिद्र्यमतिदुःखम् ॥ १३५ ॥
अन्यच्च । तानीन्द्रियाण्यविकलानि तदेव नाम
या बुद्धिरप्रतिष्ठता वचनं तदेव ।
अर्थोन्नया विरहितः पुरुषः स एव
तन्यः क्षणेन भवतीति विचिचमेतत् ॥ १३६ ॥
- 620 एतत् सर्वमाकर्ण्य मया लोचितम् । यन्ममात्रावस्थानमयुक्तमिदानीम् । यच्चान्यस्मै
एतदुत्तान्तकथनं तदप्यनुचितम् ।
यतः । अर्थनाशं मनस्तापं गृहे दुस्सरितानि च ।
वञ्चनं चापमानं च मतिमान् न प्रकाशयेत् ॥ १३७ ॥
अपिच । आयुर्वित्तं गृहच्छिद्रं मन्त्रमैथुनभेषजम् ।
625 तपोदानापमानं च नव गोप्यानि यत्नतः ॥ १३८ ॥
तथाचोक्तम् । अत्यन्तविमुखे दैवे व्यर्थयत्ने च पौरुषे ।
मनस्विनो दरिद्रस्य वनादन्यत् कुतः सुखम् ॥ १३९ ॥
अन्यच्च । मनस्वी क्षिपते कामं कार्पण्यं न तु गच्छति ।
अपि निर्व्याणमायाति नानलो याति शीतताम् ॥ १४० ॥
- 630 किञ्च । कुसुमस्रवकक्षेव दे दृप्ती तु मनस्विनः ।
सर्वेषां मूर्ध्नि वा तिष्ठेद्विशीर्येत वने ऽथवा ॥ १४१ ॥
यच्चात्रैव यात्रया जीवनं तदतोव गर्हितम् ।
यतः । वरं विभवहीनेन प्राणैः सन्तर्पितो ऽनलः ।
नोपचारपरिभ्रष्टः क्षणः प्रार्थितो जनः ॥ १४२ ॥
635 अन्यच्च । दारिद्र्याद्विद्यमेति स्त्रीपरिगतः सत्त्वात् परिभ्रमते

- निःसत्त्वः परिभूयते परिभवाभिर्वेदमापद्यते ।
निर्विषः शुचमेति शोकनिहतो बुद्ध्या परित्यज्यते
निर्वुद्धिः क्षयमेत्यहो निधनता सर्वपादामास्यदम् ॥ १४३ ॥
- किञ्च ।
वरं मौनं कार्यं न च वचनमुक्तं यदनृतं
640 वरं क्लेशं पुंसां न च परकलचाभिगमनम् ।
वरं प्राणत्यागो न च पिशुनवाक्येष्वभिरुचि-
वरं भिक्षाशिलं न च परधनास्वादनसुखम् ॥ १४४ ॥
वरं शून्या ग्रास्ता न च खलु वरो दुष्टदृष्टभो
वरं वेष्ठा पत्नी न च पुनरुपोढा कुलवधूः ।
645 वरं वासो ऽरक्षे न पुनरविवेकाधिपपुरे
वरं प्राणत्यागो न पुनरधमानामुपगमः ॥ १४५ ॥
- अपिच ।
खेवेव मानमखिलं ज्योत्स्नेव तमो जरेव लावण्यम् ।
हरिहरकथेव दुरितं गुणशतमप्यर्थिता हरति ॥ १४६ ॥
- इति विमृश्य तत् किमहं परपिण्डेनात्मानं भोजयामि । कष्टं भोः । तदपि
650 द्वितीयं मृत्युदारम् ।
- यतः । पञ्चवयाहि पाण्डित्यं क्रयक्रीतं च मैथुनम् ।
भोजनं च पराधीनं तिस्रः पुंसां विडम्बनाः ॥ १४७ ॥
- अन्यच्च । रोगी शिरप्रवासी पराज्जभोजी परावसथशायी ।
यज्जीवति तन्मरणं यन्मरणं सो ऽस्य विग्रामः ॥ १४८ ॥
- इत्यालोच्यापि लोभात् पुनरपि तदीयान्नं ग्रहीतुं ग्रहमकरवम् ।
655 तथाचोक्तं । लोभेन बुद्धिः क्षलति लोभो जगद्यते हृषाम् ।
हृषार्त्तो दुःखमाप्नोति परचेह च मानवः ॥ १४९ ॥
- ततो ऽहं वीणाकर्णेन तेन जर्जरवंशखण्डेन ताडितो ऽचिन्तयम् ।
धनशुब्धो ज्ञानशुद्धो ऽनियतात्माजितेन्द्रियः ।
660 सर्व्या एवापदस्तस्य यस्य तुष्टं न मानसम् ॥ १५० ॥
- तथाच । सर्व्याः सन्तप्यस्तस्य सन्तुष्टं यस्य मानसम् ।
उपानद्रूढपादस्य ननु चर्मादृतेव भूः ॥ १५१ ॥

- अन्यच्च । सन्तोषान्मृतदृष्टानां तत्सुखं शान्तचेतसाम् ।
कुतस्तद् धनसुखानामित्येतच्च धावताम् ॥ १५२ ॥
- 665 किञ्च । तेनाधीतं श्रुतं तेन तेन सर्वमनुष्ठितम् ।
येनाशाः पृष्ठतः कृत्वा नैराशमवलम्बितम् ॥ १५३ ॥
- अपिच । असेवितेश्वरद्वारमदुष्टविरहव्यथम् ।
अनुक्लृप्तीववचनं धन्यं कस्यापि जीवनम् ॥ १५४ ॥
- यतः । न योजनशतं दूरं वाङ्मनस्य दृष्टया ।
670 सन्नुष्टस्य करप्राप्ते ऽप्यर्थे भवति नादरः ॥ १५५ ॥
- तदत्र अवस्रोचितकार्यपरिच्छेदः श्रेयान् ।
उक्तञ्च । को धर्मो भूतदया किं सौख्यमरोगिता जगति जन्तोः ।
कः खेदः सङ्गावः किं पाण्डित्यं परिच्छेदः ॥ १५६ ॥
- तथाच । परिच्छेदो हि पाण्डित्यं यदापन्ना विपद्गता ।
675 अपरिच्छेदकर्तृणां विपदः स्युः पदे पदे ॥ १५७ ॥
- तथा हि । त्यजेदेकं कुलस्यार्थे यामस्यार्थे कुलं त्यजेत् ।
यामं जनपदस्यार्थे आत्मास्यार्थे पृथिवीं त्यजेत् ॥ १५८ ॥
- अपरञ्च । पानीयं वा निरायासं स्वादुश्च वा भयोत्तरम् ।
विचार्य्य खलु पश्यामि तत्सुखं यच्च निर्वृतिः ॥ १५९ ॥
- 680 इत्यालोच्यार्हं निर्जनवनमागतः । यतः ।
वरं वनं व्याघ्रगजेन्द्रसेवितं द्रुमालयः पक्षफलाभुमवलयम् ।
दृष्टानि शय्या परिधानवस्त्राणि न बन्धुमध्ये धनहीनजीवनम् ॥ १६० ॥
- ततो ऽस्मात्पुण्योदयादनेन मित्रेणाहं खेदानुदृष्ट्यानुदृष्टीतः । अधुना च पुण्यपर-
म्परया भवदाश्रयः स्वर्ग एव मया प्राप्तः ।
- 685 यतः । संसारविषदृच्छस्य दे एव मधुरे फले ।
काव्यामृतरसास्वादः सङ्गमः सज्जनैः सह ॥ १६१ ॥
- अपरञ्च । सङ्गमः केशवभक्तिर्गङ्गाभाषि निमज्जनम् ।
असारे खलु संसारे चीणि साराणि भावयेत् ॥ १६२ ॥
- मन्त्र उवाच । अर्थाः पादरजोपमा गिरिनदीवेगोपमं द्यौवनं

- 690 मानुष्यं जलविन्दुलोलचपलं फेनोपमं जीवनम् ।
धर्मं यो न करोति निश्चलमतिः स्वर्गार्गलोद्घाटनं
पश्चात्तापहतो जरापरिणतः श्लोकाग्निना दह्यते ॥ १६३ ॥
- युष्माभिरतिसङ्ख्यः कृतः । तस्यायं दोषः ।
भूषु । उपार्जितानां वित्तानां त्याग एव हि रक्षणम् ।
- 695 तडागोदरसंस्त्राणां परीवाह इवाभयम् ॥ १६४ ॥
अन्यच्च । यदधो ऽधः चित्तो वित्तं निचखान मितग्नयः ।
तदधो निखयं गन्तुं चक्रे पन्थानमयतः ॥ १६५ ॥
यतः । निजसौख्यं निदन्धानो यो धनार्जनमिच्छति ।
परार्थं भारवाहीव क्लेशस्यैव हि भाजनम् ॥ १६६ ॥
- 700 तथाचोक्तम् । दानोपभोगहीनेन धनेन धनिनो यदि ।
पृथ्वीखातनिखातेन धनेन धनिनो वयम् ॥ १६७ ॥
दानभोगविहीनाश्च दिवसा यान्ति यस्य वै ।
स कर्मकारभस्त्रेव श्वसन्नपि न जीवति ॥ १६८ ॥
धनेन किं यो न ददाति नाश्रुते बलेन किं यस्य रिपून् न बाधते ।
705 श्रुतेन किं यो न च धर्ममाचरेत् किमात्मना यो न जितेन्द्रियो भवेत् ॥
अन्यच्च । असम्भोगेन सामान्यं कृपणस्य धनं परैः ।
अस्येदमिति सम्बन्धो हानौ दुःखेन गम्यते ॥ १७० ॥
अपि च । न देवाय न विप्राय न वन्धुभ्यो न चात्मने ।
कृपणस्य धनं याति वञ्चितस्त्वरपार्थिवैः ॥ १७१ ॥
- 710 अन्यच्च । दानं भोगो नाश्रयिष्ठो गतयो भवन्ति वित्तस्य ।
यो न ददाति न भुङ्क्ते तस्य द्वितीया गतिर्भवति ॥ १७२ ॥
तथाचोक्तम् । दानं प्रियवाक्वदितं ज्ञानमगर्भं चमाम्बितं शौर्यम् ।
त्यागवदितं च वित्तं दुर्लभमेतच्चतुर्भद्रम् ॥ १७३ ॥
उक्तञ्च । कर्त्तव्यः सङ्ख्यो नित्यं कर्त्तव्यो नातिसङ्ख्यः ।
715 पञ्च सङ्ख्यग्रीवो ऽसौ धनुषा जम्बुको हतः ॥ १७४ ॥
हिरण्यको ऽब्रवीत् । कथमेतत् । मन्दरः कथयति । आसीत् कक्षाचकटकवा-

स्त्रियो भैरवो नाम व्याधः । स चैकदा मांसखुम्भः धनुरादाय विन्ध्याटवीमध्यं
गतः । तत्र तेन मृग एको व्यापादितः । मृगमादाय गच्छता तेन घोराकृतिः
शूकरो दृष्टः । ततस्तेन मृगं भूमौ निधाय शूकरः शरेण हतः । शूकरेणा-
720 प्यागत्य प्रलयघनघोरगर्जनं कुर्वाणेन स व्याधो मुष्कदेशे हतश्चिह्नद्रुम इव
पपात ।

यतः । जलमग्निर्विधं शस्त्रं चुड्वाभिः पतनं गिरेः ।

निमित्तं किञ्चिदासाद्य देही प्राणैर्विमुच्यते ॥ १७५ ॥

अथ तद्योः पादास्त्रालनेन सर्पो ऽपि मृतः । अचान्तरे दीर्घरावो नाम जम्बुकः
725 परिभ्रमन्नाहारार्थं तान् मृतान् मृगव्याधसर्पशूकरान् अपश्यत् । आलोक्ष्य-
चिन्तयदसौ । अहो भाग्यं महद्भोज्यं समुपस्थितम् ।

अथवा । अचिन्तितानि दुःखानि यथैवायान्ति देहिनाम् ।

सुखान्यपि तथा मन्ये दैवमचातिरिच्यते ॥ १७६ ॥

भवतु । एषां मांसैर्मासत्रयं समधिकं भोजनं मे भविष्यति ।

730 मासमेकं नरो याति दौ मासौ मृगशूकरौ ।

अहिरेकं दिनं याति अद्य भक्ष्यो धनुर्गुणः ॥ १७७ ॥

ततः प्रथममुभयायामिदं निःस्वादु कोदण्डाटनीलग्नं स्त्रायुबन्धनं खादामि ।
इत्युक्त्वा तथाकरोत् । ततश्चिह्ने स्त्रायुबन्धने द्रुतमुत्पतितेन धनुषा यदि भिन्नः
स दीर्घरावः पञ्चत्वं मतः । अतो ऽहं ब्रवीमि कर्त्तव्यः सञ्जयो नित्यं इत्यादि ।

735 तथाच । यद् ददाति यदश्नाति तदेव धनिनो धनम् ।

अन्ये मृतस्य क्रीडन्ति दारैरपि धनैरपि ॥ १७८ ॥

तदिदानीं यातु किमतिक्रान्तोपवर्णनेन ।

यतः । नाप्राप्यमभिवाञ्छन्ति नष्टं नेच्छन्ति शोचितम् ।

आपत्स्यपि न मुञ्चन्ति नराः पण्डितबुद्धयः ॥ १७९ ॥

740 तत् सखे सर्व्वदा त्वया सोत्साहेन भवितव्यम् ।

यतः । शास्त्राश्रयोऽपि भवन्ति मूर्खा यस्तु क्रियावान् पुरुषः स विद्वान् ।

सुचिन्तितं वीरधमातुराणां न नाममात्रेण करोत्यरोगम् ॥ १८० ॥

अन्वच्च । न स्वल्पमप्यध्ववसायभीरोः करोति विज्ञानविधिर्गुणं हि ।

अन्धस्य किं हस्ततलस्थितो ऽपि प्रकाशयत्यर्थमिह प्रदीपः ॥ १८१ ॥

745 तदत्र सखे दशाविशेषेण शान्तिः करणीया ।

सुखमापतितं सेवेद्दुःखमापतितं तथा ।

चक्रवत् परिवर्तन्ते दुःखानि च सुखानि च ॥ १८२ ॥

अपरञ्च । निपानमिव मण्डूकाः सरः पूर्णमिवाण्डजाः ।

सोद्योगं नरमायान्ति विवशाः सर्व्वसम्पदः ॥ १८३ ॥

750 अपिच । उत्साहसम्पन्नमदीर्घमूत्रं क्रियाविधिज्ञं व्यसनेष्वसक्तम् ।

शूरं कृतञ्च दृढसौहृदं च लक्ष्मीः स्वयं याति निवासहेतोः ॥ १८४ ॥

विशेषतश्च । विनायक्यैर्धीरः स्पृशति ब्रह्ममनोऋतिपदं

समायुक्तो ऽप्यर्थैः परिभवपदं याति कृपणः ।

स्वभावादुद्धृतां गुणसमुदयावाप्तिविषयां

755 द्युतिं वैही किं सा धृतकनकमालो ऽपि लभते ॥ १८५ ॥

किञ्च । धनवानिति हि मदस्ते किं गतविभवो विषादमुपयासि ।

करनिहितकन्दुकसमाः पातोत्पाता मनुष्याणाम् ॥ १८६ ॥

अपरञ्च । अभ्रच्छाया खलप्रीतिर्नवशस्थानि योषितः ।

किञ्चित्कालोपभोग्यानि यौवनानि धनानि च ॥ १८७ ॥

760 अन्यञ्च । दृश्यर्थं नातिचेष्टेत सा हि धात्रैव निर्मिता ।

गर्भादुत्पतिते जन्तो मातुः प्रसूतः सन्तौ ॥ १८८ ॥

सखे शृणु । येन शृङ्गीकृता हंसाः शृङ्गाश्च हरितीकृताः ।

मयूराश्चिचिता येन स ते दृष्टिं विधास्यति ॥ १८९ ॥

अपरं च सतां रहस्यं शृणु मित्र ।

765 जनयन्त्यर्ज्जने दुःखं तापयन्ति विपत्तिषु ।

मोहयन्ति च सम्यक्तौ कथमर्थाः सुखावहाः ॥ १९० ॥

अपरञ्च । धर्मार्थं यस्य वित्तेहा वरं तस्य निरीहता ।

प्रक्षालनाद्वि पङ्कस्य दूरादत्यर्शनं वरम् ॥ १९१ ॥

यतः । यथा क्षामिषमाकाशे पक्षिभिः श्वापदैर्भुवि ।

770 भक्ष्यते सलिले मत्स्यैस्तथा सर्व्वत्र वित्तवान् ॥ १९२ ॥

- अन्यच्च । राजतः खलिलादग्नेश्चौरतः खजनादपि ।
भयमर्थवतां नित्यं मृत्योः प्राणमृतामिव ॥ १८३ ॥
- तथा हि । जम्बुनि क्लेशवज्रले किञ्च दुःखमतः परम् ।
इच्छासम्पद् यतो नास्ति यचेच्छा न निवर्त्तते ॥ १८४ ॥
- 775 अन्यच्च भ्रातः शृणु ।
धनं तावदसुखभं लब्धं कृच्छ्रेण पात्यते ।
लब्धनाशो यथा मृत्युस्तस्मादेतन्न चिन्तयेत् ॥ १८५ ॥
सा दृष्ट्वा चेत् परित्यक्ता को दरिद्रः क ईश्वरः ।
तस्माद्येत् प्रसरो दत्तो दास्यं च शिरसि स्थितम् ॥ १८६ ॥
- 780 अपरञ्च । यद्यदेव हि वाञ्छेत ततो वाञ्छा प्रवर्त्तते ।
प्राप्त एवार्थतः सो ऽर्थो यतो वाञ्छा निवर्त्तते ॥ १८७ ॥
किं वज्रना । विभ्रम्भालापैः मयैव सहाच कालो नीयताम् ।
यतः । आमरणान्ताः प्रणयाः कोपास्तत्क्षणभङ्गुराः ।
परित्यागाच्च निःसङ्गा भवन्ति हि महात्मनाम् ॥ १८८ ॥
- 785 इति श्रुत्वा लघुपतनको ब्रूते । धन्यो ऽसि मन्थर सर्वदाश्रयणीयो ऽसि ।
यतः । सन्त एव सतां नित्यमापदुद्धरणक्षमाः ।
गजानां पङ्कमग्नानां गजा एव धुरन्धराः ॥ १८९ ॥
तथा च । गुणिनि गुणज्ञो रमते नागुणशीलस्य गुणिनि परितोषः ।
असिरेति वनात् कमलं न हि भेकस्त्वेकवासो ऽपि ॥ १९० ॥
- 790 अपरञ्च । स्नायः स एको भुवि मानवानां स उत्तमः सत्पुरुषः स धन्यः ।
यस्यार्थिनो वा शरणागता वा नाशाविभिन्ना विमुखाः प्रयान्ति ॥
तदेवं ते स्नेहाहारविहारं कुर्वाणाः सन्तुष्टाः सुखं निवसन्ति स्म । अथ कदाचि-
च्चिचाङ्गनामा मृगः केनापि चासितस्तत्रागत्य मिलितः । ततः पश्चादाद्यान्तं
भयहेतुं सम्भाव्य मन्थरो जलं प्रविष्टो मूषिकश्च विवरं गत उड्डीयमानो काको
795 दृष्ट्वापमारुढः । ततो लघुपतनकेन सुदूरं निरूप्य भयहेतुर्न को ऽप्यवलोकितः ।
पश्चादागत्य पुनः सर्वे मिलितोपविष्टाः । मन्थरेणोक्तम् । भद्रं मृग कुशलं ते ।
स्नेहया उदकाद्याहारो ऽनुभूयताम् । अत्रावस्थानेन वनमिदं सनाथीक्रिय-

ताम् । चिचाङ्गो ब्रूते । सुव्यक्तचासितो ऽहं भवतां शरणमागतः ।

यतः । लोभादाय भयादापि सन्धजेच्छरणागतम् ।

800 ब्रह्महत्यासमं तस्य पापमाहुर्मनीषिणः ॥ २०२ ॥

ततश्च भवद्भिः सह मित्रत्वमिच्छामि । हिरण्यको ऽवदत् । मित्रत्वं तावदस्माभिः
सहायत्वेन निष्पन्नमेव भवतः ।

यतः । श्रीरसं कृतसम्बन्धं तथा वंशक्रमागतम् ।

रचितं व्यसनेभ्यश्च मित्रं ज्ञेयं चतुर्विधम् ॥ २०३ ॥

805 तदत्र स्वगृहनिर्विशेषेण स्वीयताम् । तच्छ्रुत्वा मृगः सानन्दः कृतस्त्रेष्वाहारः
पानोयं पीत्वा जलासन्नतृष्णायायामुपविष्टः ।

यतः । कूपोदकं वटच्छाया श्यामा स्त्री दृष्टकागृहम् ।

श्रीतकाले भवेदुष्णं उष्णकाले च शीतलम् ॥ २०४ ॥

अथ मन्थरो ब्रूते । मखे गृह केन चासितो ऽसि । अस्मिन् निर्जने वने कदाचित्
810 किं व्याधाः सञ्चरन्ति । मृगेणोक्तम् । अस्ति कलिङ्गविषये रुक्माङ्गदो नाम
नृपतिः । स च दिग्विजयक्रमेणागत्य चन्द्रभागानदीतीरे समावासितकटकौ वर्तते ।
प्रातश्च तेनात्रागत्य कर्पूरसरः समीपे भवितव्यम् । इति व्याधानां मुखात् किम्ब-
दन्ती श्रूयते । तदत्रापि प्रातरवस्थानं भयहेतुकमित्यालोच्य यथा कार्यं तथा-
रम्भताम् । तच्छ्रुत्वा कूर्मः सभयमाह । मित्रं जलाशयान्तरं गच्छामि । काकमृ-
815 गावपि उक्तवन्तौ । मित्र एवमस्तु । हिरण्यको विमृश्यान्नवीत् । पुनर्जलाशये प्राप्ते
मन्थरस्य कुशलम् । खले गच्छतो ऽस्य को विधः ।

यतः । अस्मांसि जलजन्तूनां दुर्गं दुर्गनिवासिनाम् ।

स्वभूमिः आपदादीनां राज्ञां सैन्यं परं बलम् ॥ २०५ ॥

मखे लघुपतनक अनेनोपदेशेन तथा भविष्यति ।

820 स्वयं वीक्ष्य यथा वध्वाः पीडितं सनकुल्ललम् ।

षण्णिकुपुत्रो ऽभवद्दुःखी त्वं तथैव भविष्यसि ॥ २०६ ॥

त ऊचुः । कथमेतत् । हिरण्यकः कथयति । अस्ति कान्यकुब्जविषये राजा वीर-
सेनो नाम । तेन वीरपुरनाम्नि नगरे तुङ्गवलो नाम राजपुत्रो सुवराजः कृतः ।
स च महाधनस्तरुणः । एकदा खननं भ्राम्यन्तिग्रीढयौवनां लावण्यवतीं नाम

825 वषिक्पुत्रवधूम् आलोकयामास । ततः स्वहर्षं गत्वा स्मराकुलितमतिस्तस्याः
कुते दूतीं प्रेषितवान् ।

यतः । सन्मार्गे तावदास्ते प्रभवति पुरुषस्तावदेवेन्द्रियाणां
स्रज्यां तावद्विधत्ते विनयमपि समालम्बते तावदेव ।

भूषापाकृष्टमुक्ताः अवणपथगता नीलपद्मा एते

830 यावल्लीलावतीनां न हृदि धृतिमुषो दृष्टिवाणाः पतन्ति ॥ २०७ ॥

सापि लावण्यवती तदवलोकनक्षणात् प्रभृति स्मरशरप्रहारजर्जरितहृदया तदेक-
चित्ताभवत् ।

तथाचोक्तम् । असत्यं साहसं माया मातृहर्षं चातिलुब्धता ।

निर्गुणत्वमशौचत्वं स्त्रीणां दोषाः स्वभावजाः ॥ २०८ ॥

835 अथ दूतीवचनं मुला लावण्यवत्युवाच । अहं पतिव्रता परपुरुषस्पर्शमात्रमपि न
करोमि ।

यतः । सा भार्या या गृहे दक्षा सा भार्या या प्रजावती ।

सा भार्या या पतिप्राणा सा भार्या या पतिव्रता ॥ २०९ ॥

कोकिलानां स्वरं रूपं नारीरूपं पतिव्रतम् ।

840 विद्या रूपं कुरूपाणां क्षमा रूपं तपस्विनाम् ॥ २१० ॥

अन्वच्च । न सा भार्येति ख्यातव्या यस्यां भर्ता न तुष्यति ।

अग्निसाक्षिकमर्यादो भर्ता हि शरणं स्त्रियाः ॥ २११ ॥

ततो यद्यदादिश्रुति मे प्राणेश्वरस्तदेवाहमविचारितं करोमि । दूत्योक्तम् । सत्य-
मेतत् । लावण्यवत्युवाच । सत्यमेवैतत् । ततः सर्वमेव लावण्यवत्या यथाभिहितं

845 दूत्या गत्वा तुङ्गबलस्थाये निवेदितम् । तच्छ्रुत्वा तुङ्गबलो ऽवदत् । विषमेषुणा
ब्रणितहृदयस्तां विना कथमहं जीविष्यामि । कुट्टिन्याह । स्वामिनामीय समर्पयि-
तयेति । स प्राह । कथमेतच्छक्यम् । कुट्टिन्याह । उपायः क्रियताम् ।

तथाचोक्तम् । उपायेन हि यच्छक्यं न तच्छक्यं पराक्रमैः ।

शृङ्गालेन हतो हस्ती गच्छता पङ्कवर्त्मना ॥ २१२ ॥

850 राजपुत्रः पृच्छति । कथमेतत् । सा कथयति । अस्ति ब्रह्मारण्ये कर्पूरतिलको
नाम हस्ती । तमवलोक्य सर्वे शृङ्गालास्त्रिन्तयन्ति सः । यद्यथं केनाप्युपायेन स्त्रियेत

तदास्माकमेतद्देहेन मासचतुष्टयस्य खेच्छाभोजनं भवेत् । ततस्तस्याध्यादेकेन
दृष्टगालेन प्रतिष्ठा कृता । मया बुद्धिप्रभावादस्य मरणं साधयितव्यम् ।
अनन्तरं स वक्षकः कर्पूरतिलकसमीपं गत्वा साष्टाङ्गपातं प्रणम्योवाच । देव
855 दृष्टिप्रसादं कुरु । हस्ती भूते । कक्षं कुतः समायातः । सो ऽवदत् । जम्बुको
ऽहम् । सर्वैर्वनवासिभिः पशुभिर्मिलित्वा भवत्सकाशं प्रस्थापितः । यदिना राज्ञा
स्नातुं न युक्तम् । तद्चाटवीराज्ये ऽभिषेक्तुं भवान् सर्वस्वामिगुणोपेतो निरूपितः ।
यतः । कुलाचारजनाचारैरतिशुद्धः प्रतापवान् ।

धार्मिको नीतिकुशलः स स्वामी युज्यते भुवि ॥ २१३ ॥

860 अपरञ्च पश्य । राजानं प्रथमं विन्देत् ततो भार्यां ततो धनम् ।
राजन्यसति लोके ऽस्मिन् कुतो भार्या कुतो धनम् ॥ २१४ ॥

अन्यञ्च । पर्जन्य इव भूतानामाधारः पृथिवीपतिः ।
विकसे ऽपि हि पर्जन्ये जीव्यते न तु भूपती ॥ २१५ ॥

किञ्च । नियतविषयवर्त्ती प्रायशो दण्डयोगात्-
865 जगति परवशे ऽस्मिन् दुर्लभः साधुवृत्तः ।
कश्चमपि विकलं वा व्याधितं बाधनं वा
पतिमपि कुलनारी दण्डभीत्याभ्युपैति ॥ २१६ ॥

तद्यथा सग्नवेला न चलति तथा कृत्वा सत्वरमागम्यतां देवेन । इत्युक्त्वा उत्थाय
चलितः । ततो ऽसौ राज्यलोभाकृष्टः कर्पूरतिलकः शृङ्गालदर्शितवर्त्मना धावन्
870 महापद्मे निमग्नः । हस्तिनोक्तम् । सखे शृङ्गाल किमधुना विधेयं महापद्मे
पतितो ऽहम् । शृङ्गालेन विहस्योक्तम् । देव मम पुच्छाये हस्तं दत्तोत्तिष्ठ ।
यस्य वचसि त्वया विश्वासः कृतस्तस्य फलमेतत् ।
तथा चोक्तम् । यदा सत्सङ्गरहितो भविष्यसि भविष्यसि ।

तदासज्जनगोष्ठीषु पतिय्यसि पतिय्यसि ॥ २१७ ॥

875 ततो महापद्मे निमग्नो हस्ती शृङ्गालैर्भक्षितः । अतो ऽहं ब्रवीमि । उपायेन
हि यच्छक्यमित्यादि । ततः कुडिन्पदेशेन तं चारुदत्तनामानं बणिकपुत्रं स
राजपुत्रः सेवकं चकार । ततो ऽसौ तेन सर्वविश्वासकार्येषु नियोजितः । एकदा
कुडिन्पदेशेन तेन राजपुत्रेण स्नातानुलिप्तेन कनकालङ्कारधारिणोक्तम् ।

चारुदत्त मया मासमेकं यावद्गौरीव्रतं कर्त्तव्यम् । तदद्यारभ्य प्रतिरात्रमेकां
 880 कुलीनां युवतीमानीय समर्पय । सा मया यथोचितेन विधिना पूजयितव्या । ततः
 स चारुदत्तस्तथाविधां तरुणीमानीय समर्पयति । पश्चात् प्रच्छन्नः किमयं करो-
 तीति निरूपयति । स च तुङ्गवल्लभां युवतीमसृशमेव दूरादस्त्रालङ्कारगन्ध-
 चन्दनैः सम्पूज्य रत्नकं दत्त्वा तत्क्षणमेव प्रस्थापयति । अथ तेन वणिक्पुत्रेण तद्
 दृष्टोपजातविश्वासेन लोभाकृष्टमनसा स्वधूः समानीय समर्पिता । स च तुङ्गव-
 885 ल्लभां हृदयप्रियां लावण्यवतीं विज्ञाय ससम्भ्रमुत्थाय निर्दयमालिङ्गानन्दोन्मी-
 लितलोचनः प्रहृष्टमना बहुविधामनङ्गक्रीडां विधास्य पर्यङ्के तथा सह सुखाप ।
 तदालोक्य वणिक्पुत्रश्चित्रलिखित इव इतिकर्त्तव्यतामूढः परं विषादमुपागतः ।
 तथा त्वयापि भवितव्यमिति । ततस्तदचनमवधीर्य महता भयेन मन्दरो जलाश्र-
 यमुत्सृज्य प्रक्षलितः । ते ऽपि हिरण्यकादयस्तमनुजग्मुः । ततः स्वस्ते गच्छन्
 890 केनापि व्याधेन बन्धं पर्यटता स मन्दरः प्राप्तः । स च तं गृहीत्वा उत्थाय धनुषि
 बद्धा धन्यो ऽस्त्रीत्यभिधाय स्वगृहाभिमुखं प्रयातः । अथ ते मृगवायसम्भुविकाः
 परं विषादमुपगतास्तमनुगच्छन्ति स्म । ततो हिरण्यको विलपति ।

एकस्य दुःखस्य न यावदन्तं गच्छाम्यहं पारमिवार्णवस्य ।

तावद्द्वितीयं समुपस्थितं मे किद्रेखनर्या बज्जलीभवन्ति ॥ २१८ ॥

895 स्वभावजं तु यन्मित्रं भाग्येनैवाभिजायते ।

तद्वद्विषमसौहार्दमापत्स्वपि न मुञ्चति ॥ २१९ ॥

अपि च । न मातरि न दारेषु न सोदर्ये न चात्मजे ।

विश्वासस्तादृशः पुंसां यादृष्णिचे स्वभावजे ॥ २२० ॥

इति मुञ्जर्विचिन्ध । अहो मे दुर्दैवम् ।

900 यतः । स्वकर्मसन्तानविचेष्टितानि कालान्तरावृत्तिशुभाशुभानि ।

इहैव दृष्टानि मयैव तानि जन्मान्तराणीव दशान्तराणि ॥ २२१ ॥

अथवा इत्यमेवैतत् । कायः सन्निहितापायः सम्पदः पदमापदाम् ।

समागमाः सापगमाः सर्व्वमुत्पादि भङ्गुरम् ॥ २२२ ॥

पुनर्विन्ष्टस्माद् । शोकारातिभयत्राणं प्रीतिविश्रम्भभाजनम् ।

905 केन रत्नमिदं सृष्टं मित्रमित्यक्षरद्वयम् ॥ २२३ ॥

किञ्च ।

मित्रं प्रीतिरसायनं नयनयोरानन्दनं चेतसः

पात्रं यत् सुखदुःखयोः सह भवेन्मित्रेण तद् दुर्लभम् ।

ये चान्ये सुखदः समृद्धिसमये द्रव्याभिलाषाकुलाः-

ते सर्वत्र मिलन्ति तत्त्वनिकषयावा तु तेषां विपत् ॥ २२४ ॥

- 910 इति बद्ध विलय हिरण्यकश्चिचाङ्गलघुपतनकावाह । यावदयं व्याधो वनाञ्च
निःसरति तावन्मन्थरं मोचयितुं यत्नः क्रियताम् । तावूषतुः । सत्वरं यथाका-
र्म्ममुपदिश । हिरण्यको ब्रूते । चिचाङ्गो जलसमीपं गत्वा मृतमिव आत्मानं
निक्षेष्टं दर्शयतु । काकश्च तस्योपरि स्थित्वा चञ्चा किमपि लिखतु । नूनमनेन
लुब्धकेन मृगमांसार्थिना तत्र कच्छपं परित्यज्य सत्वरं गन्तव्यम् । ततो ऽहं मन्थरस्य
915 बन्धनं छेत्स्यामि । ततश्चिचाङ्गलघुपतनकाभ्यां शीघ्रं गत्वा तद्यानुष्ठिते सति स
व्याधः परिभ्रान्तः पाणीयं पीत्वा तरोरधस्तादुपविष्टः सन् तद्याविधं मृगमवलोक्य
कच्छपं जलसमीपे निधाय कर्त्तरिकामादाय प्रहृष्टमना मृगान्तिकं चलितः ।
अचान्तरे हिरण्यकेनागत्य द्विजबन्धनः स कूर्मः सत्वरं जलाशयं प्रविष्टः । स च
मृग आसन्नं तं व्याधं विलोक्य उत्थाय द्रुतं पलायितः । प्रत्यावृत्त्य लुब्धको
920 यावत् तद्वतलमायाति तावत् कूर्ममपश्यन्नचिन्तयत् । उचितमेवैतत् ममास-
मीक्ष्यकारिणः ।

यतः ।

यो भुवाणि परित्यज्य अभुवाणि निषेवते ।

भुवाणि तस्य नश्यन्ति अभुवं नष्टमेव हि ॥ २२५ ॥

- ततो ऽसौ स्वकर्म्मवशान्निराशः कटकं प्रविष्टः । मन्थरादयश्च सर्व्वं मुक्तापदः
925 स्वस्नानं गत्वा यथासुखमास्थिताः । अथ राजपुत्रैः सानन्दमुक्तम् । सर्व्वं श्रुतवन्तः
सुखिनो वयम् । सिद्धं नः समीहितम् । विष्णुश्चर्म्मोवाच । एतावद्भवतामभिलषितं
सम्पन्नम् । अपरमपीदमस्तु ।

मित्रं प्राप्तुं सज्जना जनपदैः लक्ष्मीः समालभ्यताम्

भूपालाः परिपालयन्तु वसुधां शश्वत् स्वधर्मे स्थिताः ।

930

आस्तां मानसतुष्टये सुहृदिनां नीतिर्नवोढेव वः

कक्ष्याणं कुरुतां जनस्य भगवांश्चन्द्रार्द्धचूडामणिः ॥ २२६ ॥

इति विष्णुश्चर्मसङ्गृहीतहितोपदेशे मित्रलाभो नाम प्रथमः कथासंग्रहः ॥

॥ सुहृद्भेदः ॥

अथ राजपुत्रा ऊचुः । आर्य मित्रलाभः मृतस्तावदस्माभिः । इदानीं
सुहृद्भेदं श्रोतुमिच्छामो वयम् । विष्णुशर्मोवाच । सुहृद्भेदं श्रुत्वा यस्यायमाद्यः
935 श्लोकः ।

वर्द्धमानो महाश्वेदो मृगेन्द्रवधोर्वने ।

पिशुनेनातिलुब्धेन जम्बुकेन विनाशितः ॥ १ ॥

राजपुत्रैरुक्तम् । कथमेतत् । विष्णुशर्मा कथयति । अस्ति दक्षिणापथे सुवर्णवती
नाम नगरी । तत्र वर्द्धमानो नाम बाण्ड्यो महाधनः प्रतिवसति । तस्य प्रभूते
940 ऽपि वित्ते ऽपरान् बभूवतिसमृद्धान् विसोक्य पुनरर्थवृद्धिः करणीयेति
मतिर्बभूव ।

यतः । अधो ऽधः पश्यतः कस्य महिमा नोपसीयते ।

उपर्युपरि पश्यन्तः सर्व एव दरिद्रति ॥ २ ॥

अपरञ्च । ब्रह्महा ऽपि नरः पूज्यो यस्यास्ति विपुलं धनम् ।

945 अग्निस्तुल्यवंशो ऽपि निर्धनः परिभ्रूयते ॥ ३ ॥

अन्यञ्च । अव्यवसायिनमलसं दैवपरं साहसाच्च परिहीनम् ।

प्रमदेव हि वृद्धपतिं नेच्छत्युपगूहितुं लक्ष्मीः ॥ ४ ॥

किञ्च । आलस्यं स्त्रीसेवा सरोगता जम्बुभूमिवात्सल्यम् ।

सन्तोषो भीरुत्वं च यथाघाता महत्त्वम् ॥ ५ ॥

950 यतः । सत्यदा सुखितमन्यो भवति स्वल्पयापि यः ।

कृतकृत्यो विधिर्मन्ये न वर्द्धयति तस्य ताम् ॥ ६ ॥

अपरञ्च । निरुत्साहं निरानन्दं निर्वीर्यमरिणन्दनम् ।

माया सीमन्तिनी काचित् जनयेत् पुत्रमीदृशम् ॥ ७ ॥

- तथाश्रुतं । अलम्बं चैव लिप्तेत लम्बं रचेदवेचया ।
 955 रचितं वर्द्धयेत् सम्यक् वृद्धं तीर्थेषु निक्षिपेत् ॥ ८ ॥
 अवर्द्धमानश्चार्थः कालेन स्तल्पव्यये ऽप्यञ्जनवत् क्षयमेति । अनुपभुज्यमानस्य
 निष्प्रयोजन एव ।
 तथा श्रुतं । अञ्जनस्य क्षयं वृद्धा वल्लीकस्य च सञ्चयम् ।
 अवन्ध्यं दिवसं कुर्यात् दानाध्ययनकर्माभिः ॥ ९ ॥
 960 घतः । जलविन्दुनिपातेन क्रमशः पूर्यते घटः ।
 स हेतुः सर्वविद्यानां धर्मस्य च धनस्य च ॥ १० ॥
 इति सञ्चिन्त्य वर्द्धमानः सञ्जीवकमन्दकनामानी द्वौ वृषभौ धुरि निधोव्य
 शकटं नानाविधद्रव्यपूर्णं कृत्वा बाणिव्येन काश्मीरं प्रति पश्चितः ।
 घतः । को ऽतिभारः समर्थानां किं दूरं व्यवसायिनाम् ।
 965 को विदेशः सविद्यानां कः परः प्रियवादिनाम् ॥ ११ ॥
 अथ गच्छतस्तस्य दुर्गनाशि महारथे भग्नजानुः सञ्जीवको निपतितः । एतदा-
 लोच्य वर्द्धमानो ऽचिन्तयत् ।
 करोतु नाम नीतिज्ञो व्यवसायमितस्ततः ।
 फलं पुनस्तदेव स्थायदिधेर्मनसि स्थितम् ॥ १२ ॥
 970 किन्तु । विस्मयः सर्वथा हेयः प्रत्यूहः सर्वकर्मणाम् ।
 तस्माद्विस्मयमुत्सृज्य साध्यसिद्धिर्विधीयते ॥ १३ ॥
 इति सञ्चिन्त्य सञ्जीवकं तत्र परित्यज्य वर्द्धमानसत्तितः । सञ्जीवको ऽपि कथं
 कथमपि खुरचये भरं कुर्वन्तस्यैव वने स्थितः ।
 घतः । निमग्नस्य पथोराशौ पर्वतात् पतितस्य च ।
 975 तच्छकेषापि दृष्टस्य आयुर्मर्त्याणि रञ्जति ॥ १४ ॥
 अपरश्च । नाकाक्षे विषते जगुर्विद्वः शरशतैरपि ।
 कुशाग्रेष्वेव संस्पृष्टः प्राक्तकाक्षो न जीवति ॥ १५ ॥
 घतः । अरक्षितं तिष्ठति दैवरक्षितं सुरक्षितं दैवहतं विनश्यति ।
 जीवत्यनाथो ऽपि वने विसर्जितः कृतप्रयत्नो ऽपि गृहे न जीवति ॥
 980 ततो दिनेषु गच्छन्तु सञ्जीवकः स्नेहादारादिसामेन तामरक्षानीं परिभ्रमन्

दृष्टपुष्टाङ्गो बलवन्ननाद । तस्मिन् वने पिङ्गलकनामा सिंहः स्वभुजोपार्जित-
राज्यसुखमनुभवन्नास्ते ।

यथोक्तं । नाभिषेको न संस्कारः सिंहस्य क्रियते मृगेः ।

विक्रमार्जितराज्यस्य स्वयमेव मृगेन्द्रता ॥ १७ ॥

- 985 स चैकदा पिपासाकुलितः पानीयं पातुं यमुनाकच्छमगमत् । तेन च तच्च
सिंहेनाननुभूतपूर्वकं प्रलयघनगर्जितमिव सञ्जीवकनर्दितमग्रावि । तच्छ्रुत्वासी पा-
नीयमपीत्वा सचकितं परिवृत्त्य स्वस्थानमागत्य किमिदमित्यालोच्य तूष्णीं स्थितः ।
स च तथाविधः करटकदमनकाभ्यां तन्मग्नपुत्राभ्यां भृगासाभ्यां दृष्टः । तं
तथाविधं दृष्ट्वा दमनकः करटकमाह । सखे करटक किमित्यथमुदकार्थी
990 स्वामी पानीयमपीत्वा मन्दं मन्दमवतिष्ठते । करटको ब्रूते । मित्र दमनक मम
सम्पत्तेनास्य सेवैव न क्रियते । तत् किमस्य चेष्टानिरूपणेन । यतो ऽनेन राज्ञा
ऽवधीरिताभ्यामावाभ्यां महद्दुःखमनुभूतम् ।

सेवया धनमिच्छद्भिः सेवकैः पश्य यत्कृतम् ।

स्नातव्यं यच्छरीरस्य मूढैस्तदपि हारितम् ॥ १८ ॥

- 995 अपरञ्च । शीतवातातपक्लेशान् सहन्ते ये पराश्रिताः ।
तदर्द्धेनापि मेधावी तपस्तप्ता सुखी भवेत् ॥ १९ ॥
अन्यञ्च । एतावज्जन्मसाफल्यं यदनायत्तवृत्तिता ।
ये पराधीनतां यातास्ते वै जीवन्ति के मृताः ॥ २० ॥
अपरञ्च । एहि गच्छ पतोन्तिष्ठ वद मौनं समाचर ।
1000 एवमाशायद्वयसैः क्रीडन्ति धनिनो ऽर्थिभिः ॥ २१ ॥
किञ्च । अबुधैरर्थलाभाय पश्यस्त्रीभिरिव स्वयम् ।
आत्मा संस्कृत्य संस्कृत्य परोपकरणीकृतः ॥ २२ ॥
अन्यञ्च । या प्रकृत्यैव चपला निपतत्यशुचावपि ।
स्वामिनो बहु मन्यन्ते दृष्टिं तामपि सेवकाः ॥ २३ ॥
1005 विशेषतश्च । प्रणमत्युन्नतिहेतोर्जीवितहेतोर्विमुञ्चति प्राणान् ।
दुःखीयति सुखहेतोः को मूढः सेवकादन्यः ॥ २४ ॥
अपरञ्च । मौनान्मूर्खः प्रवचनपटुर्वातुलो जल्पको वा

- चान्धा भीर्यर्हदि न सहते प्रायशो नाभिजातः ।
 धृष्टः पार्श्वे वसति नियतं दूरतश्चाप्रगल्भः
 1010 सेवादधर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ॥ २५ ॥
 दमनको ऽब्रवीत् । मित्र सर्व्वथा मनसा ऽपि नैतत्कर्त्तव्यम् ।
 कथं नाम न सेव्यन्ते यत्नतः परमेश्वराः ।
 अचिरेणैव ये तुष्टाः पूरयन्ति मनोरथान् ॥ २६ ॥
 अन्यच्च । कुतः सेवाविहीनानां चामरोद्धृतसम्पदः ।
 1015 उद्दण्डधवलच्छत्रवाजिवारणवाहिनी ॥ २७ ॥
 करटको ब्रूते । तथापि किमनेनाव्यापारेणास्माकम् । अव्यापारेषु व्यापारः
 सर्व्वथा परिहरणीयः ।
 पञ्च । अव्यापारेषु व्यापारं यो नरः कर्त्तुमिच्छति ।
 स भूमौ निहतः श्रेते कीलोत्पाटीव वानरः ॥ २८ ॥
 1020 दमनकः पृच्छति । कथमेतत् । करटकः कथयति । अस्ति मगधदेशे धर्मारण्य-
 सन्निहितवसुधायां शुभदत्तनाम्ना कायस्थेन विहारः कारयितुमारब्धः । तत्र
 करपत्रविदार्य्यमाणकाष्ठस्तम्भस्य कियदूरविदीर्णखण्डद्वयस्य मध्ये कीलकः सूत्र-
 धारेण निहितः । तत्र च वनवासी महान् वानरयूथः क्रीडनार्थमायातः ।
 तेख्येको वानरः कालदण्डप्रेरित इव तं कीलकं हस्ताभ्यां धृतोपविष्टः । ततस्तस्य
 1025 मुष्कदयं लम्बमानं काष्ठद्वयाभ्यन्तरे प्रविष्टम् । अनन्तरं सहजचपलतया महता
 प्रयत्नेन कीलकमाकृष्टवान् । आकृष्टे सन्ति काष्ठाभ्यां चूर्णिताण्डद्वयः पञ्चत्वं गतः ।
 अतो ऽहं ब्रवीमि । अव्यापारेषु व्यापारमित्यादि । दमनको ब्रूते । तथापि स्वामि-
 चेष्टानिरूपणं सेवकैः कर्त्तव्यम् । करटको ब्रूते । यः सर्व्वाधिकारे नियुक्तः
 प्रधानमन्त्री स करोतु । यतो ऽनुजीविना पराधिकारचर्च्चा न कर्त्तव्या ।
 1030 पञ्च । पराधिकारचर्च्चां यः कुर्यात् स्वामिहितेच्छया ।
 स विषीदति चित्कारात् ताडितो गर्हभो यथा ॥ २९ ॥
 दमनकः पृच्छति । कथमेतत् । करटकः कथयति । अस्ति वाराणस्यां कर्पूर-
 पटो नाम रजकः । स चैकदाभिनववयस्कया भार्य्यया सह चिरात् केलिं कृत्वा
 निर्भरं प्रसुप्तः । तदनन्तरं द्रव्याणि हर्त्तुं तद्गृहं चौरः प्रविष्टः । तस्य प्राङ्गणे

- 1035 गर्हभो बद्धस्तिष्ठति । कुक्षुरस्योपविष्टः । तं शीरमवलोक्य गर्हभः श्वानमाह ।
भवतो ऽयं व्यापारः । तत् किमिति त्वमुच्चैः शब्दं कृत्वा स्वामिनं न जागरयसि ।
कुक्षुरो ब्रूते । नियोगस्यास्य चिन्ता त्वया न कार्य्या । त्वमेव जानासि यथा
ऽहमस्य गृहरक्षां करोमि । यतो ऽयं चिराद्भिर्दृतो ममोपयोगं न जानाति ।
तेनाधुना ममाहारदाने ऽपि मन्दादरः । विना विधुरदर्शनं स्वामिनो ऽनुजीविषु
1040 मन्दादरा भवन्ति । गर्हभो ब्रूते । शृणु रे बर्बर ।
याचते कार्य्यकाले यः स किं भृत्यः स किं सुहृत् ।
कुक्षुरो ब्रूते । यो न सञ्भावयेद्भृत्यान् कार्य्यकाले स किं प्रभुः ॥ ३० ॥
किञ्च । आश्रितानां भृतौ स्वामिसेवायां धर्मसेवने ।
पुत्रस्योत्पादने चैव न सन्ति प्रतिद्वेषकाः ॥ ३१ ॥
1045 ततो गर्हभः सकोपमाह । आः पापीयांस्त्वं यः स्वामिकार्य्योपेक्षां करोषि ।
भवतु । यथा स्वामी जागर्त्ति तथा मया कर्त्तव्यम् ।
यतः । पृष्ठतः सेवयेदकीं जठरेण द्युताशनम् ।
स्वामिनं सर्वभावेन परलोकममायया ॥ ३२ ॥
इत्युक्त्वा स अतीव चित्कारं कृतवान् । ततः स रजकस्त्रेण चित्कारेण प्रबुद्धो
1050 निद्राविमर्द्दकोपादुत्याय गर्हभं सगुणेन ताडयामास । ततस्त्रेण ताडनेन गर्हभः
पञ्चत्वं गतः । अतो ऽहं ब्रवीमि पराधिकारचर्चामित्यादि । पञ्च पशूनामन्वे-
षणमस्माकं नियोगः । अतः स्वनियोगस्यैव चर्चा क्रियताम् । विमृश्य । किन्त्वस्य
तथा ऽपि चर्चया न प्रयोजनम् । यतः । आवयोर्भक्षितशेवाहारः प्रचुरस्तिष्ठति ।
इममकः सरोषमाह । कथमाहारमाचार्थी भवान् नृपं सेवते । सेवकेन एतद्-
1055 युक्तमुक्तम् ।
यतः । सुहृदामुपकारकारणात् द्विषतामप्युपकारकारणात् ।
नृपसंश्रय इव्यते बुधैर्व्यठरं को न विभर्त्ति केवलम् ॥ ३३ ॥
जीविते यस्य जीवन्ति विप्रा मित्राणि बान्धवाः ।
सफलं जीवितं तस्य आत्मार्थं को न जीवति ॥ ३४ ॥
1060 अपि च । यस्मिन् जीवति जीवन्ति बहवः स तु जीवतु ।
काको ऽपि किं न कुर्वते चक्षुः श्रोत्रपूरणम् ॥ ३५ ॥

- पञ्च । पञ्चभिर्थाति दासत्वं पुराणैः को ऽपि मानवः ।
को ऽपि लघैः कृती को ऽपि लघैरपि न लभ्यते ॥ ३६ ॥
- यतः । मनुष्यजातौ तुल्यायां मृत्युत्वमतिगर्हितम् ।
1065 प्रथमो यो न तत्रापि सो ऽपि जीवतु गच्छते ॥ ३७ ॥
- तथाचोक्तं । वाजिवारणलोहानां काष्ठपाषाणवाससाम् ।
नारीपुरुषतोयानामन्तरं महदन्तरम् ॥ ३८ ॥
- तथा हि । अल्पसायु वसावशेषमलिनं निर्घांसमप्यस्थिकं
1070 सा लब्धा परितोषमेति न च तप्तस्य जुधाशान्तये ।
सिंहो जम्बुकमङ्गमागतमपि त्यक्त्वा निहन्ति दिपं
सर्वः हृच्छगतो ऽपि वाञ्छति जनः सत्त्वानुरूपं फलम् ॥ ३९ ॥
- अपरञ्च । पञ्च सेव्यसेवकयोरन्तरम् ।
साङ्गुलचालनमधस्तरणावपातं भूमौ निपत्य वदनोदरदर्शनं च ।
सा पिण्डदस्य क्षुरते गजपुङ्गवस्तु धीरं विलोकयति चाटुग्रतैश्च भुङ्क्ते ॥ ४० ॥
- 1075 किञ्च । यज्जीव्यते क्षणमपि प्रथितं मनुष्यैर्विज्ञानविक्रमयशोभिरभक्ष्यमानम् ।
तन्नाम जीवितमिह प्रवदन्ति तज्ज्ञाः काको ऽपि जीवति चिराय वसिं च भुङ्क्ते ।
अपरञ्च । अहितहितविचारशून्यबुद्धेः श्रुतिविषयैर्बहुभिर्विद्वित्सु ।
उदरभरणमात्रकेवलच्छोः पुरुषपशोश्च पशोश्च को विशेषः ॥ ४१ ॥
- करटको ब्रूते । आवां तावदप्रधानौ तदाप्यावयोः किमनया विचारणया ।
1080 इमनकः पुनराह । कियता कालेनामात्यः प्रधानतामप्रधानतां वा लभेत ॥
यतः ।
न कस्यचित् कश्चिदिह स्वभावाद्भवत्युदारो ऽभिमतः खलो वा ।
लोके गुरुत्वं विपरीततां वा स्वचेष्टितान्वेव नरं नयन्ति ॥ ४२ ॥
- किञ्च । आरोग्यते शिला शैले यत्नेन महता यथा ।
1085 निपात्यते क्षणेनाधस्तथात्मा गुणदोषयोः ॥ ४३ ॥
- तद्गद्गदस्वयन्नायतो ज्ञात्मा सर्वस्य ।
चात्यधो ऽधो प्रजत्युच्चैर्नरः क्षीरेव कर्मभिः ।
कूपस्य खनिता यदत् प्राकारस्येव कारकः ॥ ४४ ॥

करटको वदति । अथ भवान् किं ब्रवीति । दमनक आह । अयं तावत् स्वामी
 1090 पिङ्गलकः पानीयमपीत्या कुतो ऽपि भयात् सचकितं परिदृष्टोपविष्टः । करटको
 ब्रूते । किं तच्च त्वं जानासि । दमनको वदति । किं प्रज्ञावतामविदितमस्ति ।
 उक्तञ्च । उदीरितो ऽर्थः पशुना ऽपि दृश्यते हयाश्च नागाश्च वह्निं देहिताः ।

अनुक्तमप्युहति पण्डितो जनः परेक्षितज्ञानफला हि बुद्धयः ॥ ४६ ॥

अपिच । आकारैरिङ्गितैर्गत्या सेष्टया भाषणेन च ।
 1095 नेचवक्त्रविकारेण खल्यते ऽन्तर्गतं मनः ॥ ४७ ॥
 तद्वच भयप्रस्तावे ऽहमेनं प्रज्ञावलेनात्मीयं करिष्यामि ।
 यतः । प्रस्तावसदृशं वाक्यं सङ्गावसदृशं प्रथमम् ।
 आत्मशक्तिसमं कोपं यो जानाति स पण्डितः ॥ ४८ ॥

करटको वदति । सखे त्वं सेवानभिज्ञः ।
 1100 चक्ष । अनाहृतो विशेषस्तु अपृष्टो बड् भाषते ।
 आत्मानं मन्यते प्रीतं भूपालस्य स दुर्धतिः ॥ ४९ ॥
 दमनको ब्रूते । भद्रं कथमहं सेवानभिज्ञः ।
 पश्य । किमप्यस्ति स्वभावेन सुन्दरं वाण्यसुन्दरम् ।
 यदेव रोचते यस्मै भवेत् तत्तस्य सुन्दरम् ॥ ५० ॥

1105 अपरञ्च । यस्य यस्य हि यो भावस्तेन तेन हि तं नरम् ।
 अनुप्रविश्य मेधावी क्षिप्रमात्मवशं नयेत् ॥ ५१ ॥
 अन्यञ्च । को ऽचेत्यहमिति ब्रूयात् सम्मगादेशयेति च ।
 आज्ञामवितथां कुर्यात् यथाशक्ति महीपतेः ॥ ५२ ॥

किञ्च । अल्पेष्कु र्धृतिमान् प्राज्ञश्चायेवानुगतः सदा ।
 1110 आदिष्टो न विकल्पेत स राजवसतिं वसेत् ॥ ५३ ॥

करटको ब्रूते । कदाचित् त्वामनवसरप्रवेशादवमन्यते स्वामी । दमनक आह ।
 अस्त्वेवं । तथाप्यनुजीविना साविध्यमवश्यं करणीयम् ।
 यतः । दोषभीतेरनारम्भः कापुरुषस्य सच्चक्षम् ।

कैरजीर्णभयाङ्गातर्भोजनं परिहीयते ॥ ५४ ॥
 1115 पश्य । आसन्नमेव नृपतिर्भजते मनुष्यं विद्याविहीनमकुलीनमसङ्गतं वा ।

प्रायेण भूमिपतयः प्रमदा लताश्च यः पार्श्वतो वसति तं परिवेष्टयन्ति ॥ ५५
करटको ब्रूते । अथ तत्र गत्वा किं वक्ष्यसि । दमनक आह । शृणु किमनुरक्तो
विरक्तो वा मयि स्वामीति ज्ञास्यामि तावत् । करटको ब्रूते । किं तज्ज्ञान-
लक्षणम् । दमनको ब्रूते । शृणु ।

1120

दूरादवेक्षणं हासः सम्पन्ने सादरो ह्यग्रम् ।
परोक्षे ऽपि गुणज्ञाया स्मरणं प्रियवस्तुषु ॥ ५६ ॥
तत्सेवके ऽनुरक्तिश्च दानं प्रीतिविवर्द्धनम् ।
सुरक्तेष्वरचिह्नानि दोषे ऽपि गुणसंग्रहः ॥ ५७ ॥
कालथापनमाशानां वर्द्धनं फलखण्डनम् ।

1125

विरक्तेष्वरचिह्नानि जानीयात्कतिमान् नरः ॥ ५८ ॥
एतज्ज्ञात्वा यथा चायं ममायत्तो भविष्यति तद्वक्ष्यामि ।
यथा । अपायसन्दर्शनजां विपत्तिमुपायसन्दर्शनजां च सिद्धिम् ।
मेधाविनो नीतिविधिप्रयुक्तां पुरः स्फुरन्तीमिव दर्शयन्ति ॥ ५९ ॥

1130

अपरञ्च । दोषा गुणा गुणा दोषा दोषा दोषा गुणा गुणाः ।
रक्ते विरक्ते मध्यस्थे स्वाभिनि चिविधा गुणाः ॥ ६० ॥
करटको ब्रूते । तथाप्यप्राप्ते प्रस्तावे न वक्तुमर्हसि ।
यतः । अप्राप्तकालवचनं दृढस्मृतिरपि ब्रुवन् ।
प्राप्नुयादुल्लवज्ञानमपमानं च शान्तम् ॥ ६१ ॥
दमनको ऽब्रवीत् । मित्र मा भैषीः । नाहमप्राप्तावसरवचनं वक्ष्यामि ।

1135

यतः । आपद्युन्मार्गगमने कार्यकालात्ययेषु च ।
अशृष्टेनापि वक्तव्यं श्रुत्येन हितमिच्छता ॥ ६२ ॥
यदि च प्राप्तावसरो ऽपि मन्त्रो मया न वक्तव्यस्तदा मन्त्रितमेव ममानुपपन्नम् ।
यतः । कल्पयति येन वृत्तं येन च लोके प्रगच्छते सद्भिः ।
स गुणसेन च गुणिना रक्ष्यः संवर्द्धनीयश्च ॥ ६३ ॥

1140

तद्भद्रानुजानीहि पिङ्गलकसमीपमहं गच्छामि । करटको ब्रूते । शुभमस्तु यथा-
भिप्रेतमनुष्ठीयताम् ।

गम्यतामर्थलाभाय चेमाय विजयाय च ।

अनुपपन्नविनाशाय पुनरागमनाय च ॥ ६४ ॥

ततो दमनको विस्मित इव पिङ्गलकसमीपं गतः । अथ दूरादेव राज्ञा दृष्टः
1145 सादरं प्रवेशितस्त्वं साष्टाङ्गं प्रणम्योपविष्टः । राजाह । चिराद्दृष्टो ऽसि । दमनको
भूते । यद्यपि मया सेवकेन श्रीमद्देवपादानां न किञ्चित् प्रयोजनमस्ति तथापि
प्राप्तकाले ऽनुजीविना साक्षिधर्मवशं कर्त्तव्यमित्यागतो ऽस्मि ।

दन्तस्य निर्घर्षणकेन राजन् कर्णस्य कण्डूचनकेन वा ऽपि ।

दृष्टेन कार्यं भवतीत्यराणां किमङ्गवाक्पाणिमता नरेण ॥ ६५ ॥

1150 यद्यपि स्वामिना चिरावधीरितस्य मे बुद्धिविनाशः प्रकृते तदपि न ।

यतः मणिर्बुधति पादेषु काचः शिरसि धार्यते ।

क्रयविक्रयवेलायां काचः काचो मणिर्मणिः ॥ ६६ ॥

अन्यच्च ॥ कदर्पितस्यापि च धैर्यदृष्टेर्बुद्धेर्विनाशो न हि शङ्कनीयः ।

अधः कृतस्यापि तनूनपातो नाधः शिखा याति कदाचिदेव ॥ ६७ ॥

1155 देव सर्वथा विशेषेण स्वामिना भवितव्यम् ।

यतः । निर्विशेषं यदा राजा समं सर्वेषु वर्त्तते ।

तदोद्यमसमर्थानामुत्साहः परिहृत्यते ॥ ६८ ॥

किञ्च । त्रिविधाः पुद्गला राजन् उत्तमाधममध्यमाः ।

नियोजयेत् तथैवैतांस्त्रिविधेष्वेव कर्त्तव्यम् ॥ ६९ ॥

1160 यतः । स्नान एव हि युज्यन्ते भृत्याश्चाभरणानि च ।

न हि चूडामणिः पादे नूपुरो न च मूर्द्धनि ॥ ७० ॥

अपि च । कनकभूषणसंग्रहणोचितो यदि मणिस्त्रपुणि प्रणिधीयते ।

न च विरौति न चापि च शोभते भवति योजयितुर्वचनीयता ॥ ७१ ॥

अन्यच्च ॥ मुकुटे रोपितः काचश्चरणाभरणे मणिः ।

1165 न हि दोषो मणेरस्ति किन्तु साधोरविज्ञता ॥ ७२ ॥

पक्ष । बुद्धिमाननुरक्तो ऽयमिहोभयगुणो जनः ।

इति भृत्यविचारज्ञो भृत्यैरापूर्यते नृपः ॥ ७३ ॥

तथा हि । अश्वः शस्त्रं शस्त्रं वीणा वाणी नरश्च नारी च ।

प्राप्य मनुष्यविशेषं भवन्ति योग्या अयोग्याश्च ॥ ७४ ॥

- 1170 अन्यच्च । किं भक्तेनासमर्थेन किं शक्तेनापकारिणा ।
भक्तं शक्तं च मां राजन् नावश्नातुं त्वमर्हसि ॥ ७५ ॥
यतः । अवशानाद्राज्ञो भवति मतिहीनः परिजनस्त-
तस्तत्प्राधान्याद्भवति न समीपे बुधजनः ।
बुधैस्त्वक्ते राज्ये न हि भवति नीतिर्गुणवती
1175 विपक्षायां नीतौ सकलमवशं सीदति जगत् ॥ ७६ ॥
अपरश्च देव । जनं जनपदा नित्यमर्चयन्ति नृपार्चितम् ।
नृपेनावमतो यस्तु स सर्वैरवमन्यते ॥ ७७ ॥
किञ्च । बासादपि गृहीतव्यं युक्तमुक्तं मनीषिभिः ।
रवेरविषये किं न प्रदीपस्य प्रकाशनम् ॥ ७८ ॥
1180 पिङ्गलको ब्रूते । भद्र इमनक किमेतत् । त्वमस्माकं प्रधानामात्यपुत्रः सुधी-
रिचत्काशं नीत्वा क्षुतो ऽपि पिङ्गलवचनास्मागतो ऽसि । इदानीं यथाभिमतं
ब्रूहि । इमनको ब्रूते । देव पृच्छामि । किञ्चिदुच्यताम् । उदकार्क्षीं स्नामी
पानीयमपीत्वा किमिति विस्मित इवावतिष्ठते । पिङ्गलको ऽवदत् । भद्रमुक्तं
तथा किन्तु एतद्ब्रह्मं वक्तुमस्माकं विद्यासम्भूमिरस्ति न को ऽपि त्वं तु तद्विधसतः
1185 ब्रूषु कथयामि । सख्यति वनमिदमपूर्वसत्त्वाधिष्ठितं अतो ऽस्माकं त्याज्यम् ।
तथा च सुतस्त्वयायपूर्वः शब्दो महान् । शब्दानुरूपेण च तस्य प्राणिनो
वस्तेनापि सुमहता भवितव्यम् । इमनको ब्रूते । देव अस्ति तावदयं महान्
मयहेतुः शब्दो ऽस्माभिरप्याकर्षितः । किन्तु स किं मन्त्री यः प्रथमं मन्त्रा-
भावेन भूपतिं परित्यागं युद्धोद्योगं चोपदिशति । अपरं च देव अस्मिन् कार्य-
1190 सन्देहे श्रुत्यानामुपयोग एव ज्ञातव्यः ।
यतः । बन्धुस्त्रीशत्रुवर्गस्य बुद्धेः सत्त्वस्य चात्मनः ।
आपन्निकषपाषाणे नरो जानाति सारताम् ॥ ७९ ॥
विंशो ब्रूते । भद्र महती श्रद्धा मां बाधते । इमनकः स्वगतमाह । अन्यथा
राज्यसुखं परित्यज्य स्नानान्तरं गन्तुं कथं मां सम्भावये । प्रकाशं ब्रूते । देव
1195 तावदहं जीवामि तावद्भयं न कर्त्तव्यम् । किन्तु करटकादयो ऽपि आश्वास्त्र-
जाम् । यस्मादापन्नतीकाराच्च दुर्लभः पुद्गलमवाचः । ततस्तौ इमनककरटकौ

राज्ञा महाप्रसादेन पूजितो भयप्रतीकारं प्रतिज्ञाय चक्षितो । करटको गच्छन्
दमनकमाह । सखे किं शक्यप्रतीकारो ऽयं भयहेतुरशक्यप्रतीकारो वेति न
ज्ञात्वा भयोपशमं प्रतिज्ञाय कथमयं महाप्रसादो गृहीतः । यतो ऽनुपकुर्वाणो
1200 न कस्यापि उपायनं गृहीयात् । विशेषतो राज्ञः ।

पश्य । यस्य प्रसादे पद्मास्ते विजयस्य पराक्रमे ।

मृत्युस्य वसति क्रोधे सर्वतेजोमयो हि सः ॥ ८० ॥

तथा हि । बालो ऽपि नावमन्तव्यो मनुष्य इति भूमिपः ।

महती देवता श्लेषा नररूपेण तिष्ठति ॥ ८१ ॥

1205 दमनको विहस्याह । मित्र तूष्णीमाख्यातां ज्ञातं मया भयकारणम् । बलीवर्देन
नर्दितम् । वृषभास्यास्माकं भक्ष्याः किं पुनः सिंहस्य । करटको ब्रूते । यद्येवं
तदा स्वामिचासस्तथैव किं नापनीतः । दमनको ऽवदत् । यदि स्वामिचास-
स्तथैव मुच्यते तदा कथमयं महाप्रसादलाभः स्यात् ।

अपरस्य । निरपेक्षो न कर्त्तव्यो मृत्युः स्वामी कदाचन ।

1210 निरपेक्षं प्रभुं कृत्वा मृत्युः स्यादधिकर्षवत् ॥ ८२ ॥

करटकः पृच्छति । कथमेतत् । दमनकः कथयति । अश्वत्थरापद्ये अर्बुदशिखर-
नाशि पर्वते महाविक्रमो नाम सिंहः । तस्य पर्वतकन्दरमधिगन्तव्यस्य केशरायं
मूषिकः कश्चिच्छिनत्ति । स सिंहः केशरायं खूनं बुद्ध्वा कुपितो विवरान्तर्गतं
मूषिकमलभमानो ऽचिन्तयत् । किं विधेयमत्र । भवत्वेवं श्रूयते ।

1215 बुद्धशत्रुर्भवेद्यस्य विक्रमाद्यैव लभ्यते ।

तमाहर्त्तुं पुरस्कार्यः सदृशस्तस्य वैनिकः ॥ ८३ ॥

इत्यालोच्य तेन यामं गत्वा दधिकर्षणामा विडासो मांसाद्याहारेण सन्तोष्य
प्रयत्नादानीय स्वकन्दरे धृतः । ततस्तद्गन्धामूषिको वह्निर्न निःसरति । तेनासी
सिंहो ऽक्षतकेशरः सुखं स्वपिति । मूषिकश्च यदा यदा शृणोति तदा तदा
1220 सविशेषं तं विडासं मांसाहारदानेन संवर्द्धयति । अथैकदा स मूषिकः बुधापी-
डितो वह्निः सस्तरंस्तेन मार्जाररेण प्राप्तो व्यापादितः खादितस्य । अनन्तरं स
सिंहो यदा कदाचिदपि मूषिकशब्दं न शृण्वाव । तदोपयोगाभावात् तस्य
विडासस्याहारदाने मन्दादरो बभूव । अतो ऽहं ब्रवीमि निरपेक्षो न कर्त्तव्य

इत्यादि । ततो दमनककरटको सञ्जीवकसमीपं गतौ । तत्र करटकस्तद्वत्ते
 1225 साटोपमुपविष्टः । दमनकः सञ्जीवकसमीपं गत्वा ऽब्रवीत् । अरे वृषभ एषो
 ऽहं राज्ञा पिङ्गलकेनारण्यरक्षार्थं नियुक्तः । सेनापतिः करटकः समान्नापयति
 सत्वरमागच्छ गो चेदस्मादरण्यादूरमपसर । अन्यथा ते विद्वहं फलं भविष्यति ।
 न जाने कुङ्कुः स्नामी किं विधास्यति । ततो देशव्यवहारानभिज्ञः सञ्जीवकः
 सभयमुपसृत्य साष्टाङ्गपातं करटकं प्रणतवान् ।

1230 तथा चोक्तम् । मतिरेव बलाङ्गरीयसी घदभावे करिणामियं दशा ।

इति घोषयतीव डिङ्गिमः करिणो हस्तिपकाहतः कण्ठम् ॥ ८४

अथ सञ्जीवकः सशङ्कमाह । सेनापते किं मया कर्त्तव्यं तदभिधीयताम् । करटको
 ब्रूते । वृषभ यद्यत्र कानने स्नातुमिच्छा वर्त्तते तदा देवपादारविन्दं गत्वा
 प्रणम । सञ्जीवको वदति । तदभयवाचं प्रयच्छ आगच्छामि । करटकेनोक्तम् ।

1235 ऋणु रे बलीवर्द्ध अलमनया शङ्कया ।

यतः । प्रतिवाचमदत्त केशवः प्रपमानाय न चेदिभूभृते ।

अनुहुङ्कुरते घनध्वनिं न हि गोमायुदतानि केशरी ॥ ८५ ॥

अपरञ्च । हृणानि मोन्मूलयति प्रभञ्जनो मृदूनि गीर्षैः प्रणतानि सर्वतः ।

समुच्छ्रितानेव तरुण् प्रबाधते महान् महत्येव करोति विक्रमम् ॥

1240 ततस्तौ सञ्जीवकं नातिदूरे संस्थाप्य पिङ्गलकसमीपं गतौ । ततो राज्ञा साद-
 रमालोकिता प्रणम्योपविष्टौ । राजाह । स दृष्टः । दमनको ब्रूते । देव
 दृष्टः । यदेवेनाकर्णितं तत्तथैव । महाबलौ ऽसौ देवं ब्रूतुमिच्छति । सञ्जी-
 वभूयोपविशताम् । किन्तु शब्दमात्रात् भेतव्यम् ।

अत्रासा भिद्यते सेतुस्तथा मन्त्रो ऽप्यरक्षितः ।

1245 पैशुन्याङ्गिद्यते खेद्यो वाग्भिर्भेद्यो हि कातरः ॥ ८७ ॥

तथाचोक्तम् । शब्दमात्रात् भेतव्यमज्ञात्वा शब्दकारणम् ।

शब्दहेतुं परिज्ञाय कुट्टिनी गौरवं गता ॥ ८८ ॥

राजाह । कथमेतत् । दमनकः कथयति । अस्मि त्रीपर्वतमध्ये ब्रह्मपुराखं
 नगरम् । तत्र शैलशिखरे चण्डाकर्षो नाम राक्षसः प्रतिवसतीति जनप्रवादः

1250 श्रूयते । एकदा चण्डामादाय पलायमानः कश्चिच्चौरो व्याघ्रेण व्यापादितः ।

- तत्पाषिपतिता चष्टा वानरैः प्राप्ता । ते वानरास्तां चष्टामनुचणं वादयन्ति ।
 ततो नगरजनेर्मनुष्यः खादितो दृष्टः प्रतिचणं चष्टारावक्ष्य श्रूयते । अनन्तरं
 चष्टाकर्णः कुपितो मनुष्यान् खादति चष्टां च वादयति इत्युक्त्वा जनाः सर्वे
 नगरात् पलायिताः । ततः करासया नाम कुट्टिन्या विष्टम् मर्कटा चष्टां
 1255 वादयन्ति स्वयं विज्ञाय राजा विज्ञापितः । देव यदि कियद्गुणोपचयः क्रियते
 तदाहमेनं चष्टाकर्णं साधयामि । ततो राज्ञा तुष्टेन तस्मै धनं दत्तम् ।
 कुट्टिन्या च मण्डलं कृत्वा तच्च मण्डलादिगौरवं दर्शयित्वा स्वयं वानरप्रियफला-
 न्वादाय वनं प्रविष्ट्य फलान्याकीर्षानि । ततो चष्टां परित्यज्य वानराः फलासक्ता
 बभूवुः । कुट्टिनी च चष्टां गृहीत्वा नगरमागता सकललोकपूज्या ऽभवत् । अतो
 1260 ऽहं ब्रवीमि ब्रह्माचार्य मेतव्यमिति । ततः सञ्जीवकमाणीय दर्शनं कारितवन्ती ।
 पश्चात् तत्रैव वने चिरमतिप्रियेण वसति । अथ कदाचित् तस्य सिंहस्य भ्राता
 स्वय्यकर्णो नाम सिंहः समागतः । तस्यातिथ्यं कृत्वोपवेश्य पिङ्गलकसदाहाराय
 पशून् हर्षुं चक्षितः । अचान्तरे सञ्जीवको वदति । देव अथ हतवृगाणां
 मांसानि क्व । राजाह । दमनककरटकौ जामीतः । सञ्जीवको ब्रूते । ज्ञायतां
 1265 किमस्ति नास्ति वा । सिंहो विदुस्याह । नास्तेव तत् । सञ्जीवको ब्रूते । कथमेता-
 वन्मांसं ताभ्यां खादितम् । राजाह । खादितं व्यथितं अवधीरितं च । प्रत्यहमेव
 क्रमः । सञ्जीवको ब्रूते । कथं श्रीमद्देवपादानामगोचरेष्वेवं क्रियते । राजाह ।
 मदीयागोचरेष्वेव क्रियते । सञ्जीवको ब्रूते । नैतदुचितम् ।
 तथा चोक्तम् । नानिवेद्यं प्रकुर्वीत भर्तुः किञ्चिदपि स्वयम् ।
 1270 कार्यमापत्प्रतीकारादन्यच्च जगतीपते ॥ ८६ ॥
 अन्यच्च । कम्पलूपमो ऽमात्यस्तनुत्यागो बज्जयहः ।
 नृपते किङ्कणो मूर्खो हरिद्रः किंवराटकः ॥ ८७ ॥
 स ज्ञमात्यः सदा श्रेयाश्च यः काकिन्या ऽपि वर्द्धयेत् ।
 कोषः कोषवतः प्राणाः प्राणाः प्राणा न भूपतेः ॥ ८९ ॥
 1275 किञ्चान्यैर्न सुखाचारैः सेव्यतामेति पुरुषः ।
 धनहीनः स्वपत्न्यापि त्यज्यते किमुनः परैः ॥ ९१ ॥
 एतच्च राज्ये प्रधानदूषणम् । पश्य ।

- अतिव्यथो ऽनपेक्षा च तथार्जनमधर्षतः ।
 मोषणं दूरसंस्त्रानं कोषव्यसनमुच्यते ॥ ८३ ॥
- 1280 यतः । चिप्रमायमनालोच्य व्यथमानः स्ववाञ्छया ।
 अमणायत एवासौ धनी वैश्रवणोपमः ॥ ८४ ॥
 तदाकर्ण्य स्वध्वकर्णो ब्रूते । शृणु भ्रातः । चिराश्रितावेतौ दमनककरटको
 सन्धिविग्रहकार्यधिकारिणौ । कार्यधिकारी न धनाधिकारे निधोक्तव्यः ।
 अपरं च निधोगिप्रस्तावे मया चत्किञ्चित् श्रुतं तत्कथयामि ।
- 1285 ब्राह्मणः चचियो बन्धुर्नाधिकारे प्रशस्यते ।
 ब्राह्मणः सिद्धमप्यर्थं कृच्छ्रेणापि न यच्छति ॥ ८५ ॥
 नियुक्तः चचियो द्रव्ये खड्गं दर्शयते भुवम् ।
 सर्वार्थं ययते बन्धुराक्रम्य ज्ञातिभावतः ॥ ८६ ॥
 अपराधे ऽपि निःशङ्को निधोगी चिरसेवकः ।
 1290 स स्वामिनमवज्ञाय चरेच्च निरवयवः ॥ ८७ ॥
 उपकर्त्ताधिकाराख्यः स्वापराधं न मन्यते ।
 उपकारं ध्वजीकृत्य सर्वमेव विलुप्यति ॥ ८८ ॥
 उपांशुकीडितो ऽमात्यः स्वधं राजायते ऽयतः ।
 अवज्ञा क्रियते तेन सदा परिषदाद्भुवम् ॥ ८९ ॥
- 1295 अन्नर्दुष्टः समायुक्तः सर्वानर्थकरः किल ।
 शकुनिः शकटारख दृष्टान्तावच भूपते ॥ ९० ॥
 सदायत्यामसाध्यः स्वात् सन्दुहः सर्व एव हि ।
 सिद्धानामयमादेश्च च्छिन्नविकारिणी ॥ ९१ ॥
 प्राप्तार्थाग्रहणं द्रव्यपरिवर्त्तो ऽनुरोधनम् ।
 1300 उपेक्षा बुद्धिहीनत्वं भोगो ऽमात्यस्य दूषणम् ॥ ९२ ॥
 निधोग्यर्थग्रहोपायो राज्ञां नित्यपरीक्षणम् ।
 प्रतिपत्तिप्रदानं च तथा कर्त्तव्यविपर्ययः ॥ ९३ ॥
 नापीडिता वमन्मुच्चैरन्तःसारं महीपतेः ।
 दुष्टप्रणा इव प्रायो भवन्ति हि निधोगिनः ॥ ९४ ॥

1305

मुञ्जनिर्घोगिनो बोध्या वसुधारा महीपतेः ।

सहत् किं पीडितं खानवस्त्रं मुञ्चेद्दण्डकम् ॥ १०५ ॥

एतत्सर्वं ज्ञात्वा यथावसरं व्यवहर्त्तव्यम् । पिङ्गलको ब्रूते । अस्ति तावदेवं किन्तु
एतौ सर्वथा न मम वचनकरौ । स्वधकर्षो ब्रूते । एतत्सर्वथा ऽनुचितम् ।

यतः । आञ्चाभङ्गकरान् राजा न क्षमेत सुतानपि ।

1310

विशेषः को नु राक्षस्य राक्षसिचगतस्य च ॥ १०६ ॥

अन्यच्च । स्वधस्य नश्यति यशो विषमस्य मैत्री

नष्टेन्द्रियस्य कुलमर्त्यपरस्य धर्मः ।

विद्याफलं व्यसनिनः कृपणस्य सौख्यं

राज्यं प्रमत्तसचिवस्य नराधिपस्य ॥ १०७ ॥

1315

विशेषतश्च । तस्करेभ्यो नियुक्तेभ्यः शत्रुभ्यो नृपवत्समात् ।

नृपतिर्निजलोभाच्च प्रजा रचेत् पितेव हि ॥ १०८ ॥

भ्रातः सर्वथा मदचनं क्रियताम् । आहारो ऽप्यद्यास्त्राभिः कृत एव । अयं
शस्त्रभक्षकः सञ्जीवको भोजनाधिकारे नियुज्यताम् । एतदचनात् तथानुष्ठिते
सति पिङ्गलकसञ्जीवकयोः सर्वबन्धुपरित्यागेन महता खेदेन कालो ऽतिवर्त्तते ।

1320

ततो ऽनुजीविनामप्याहारदाने शैथिल्यदर्शनाद्दमनककरटकावन्योन्यं चिन्तयतः ।
तदाह दमनकः । किमत्र विधेयम् । आत्मकृतो ऽयं दोषः । स्वयङ्कृते ऽपि दोषे
परिदेवनमप्यनुचितम् ।

तथा चोक्तम् । स्वर्णरेखामहं स्पृष्ट्वा बद्धात्मानं च दूतिका ।

आदित्यस्य मणिं साधुः स्वदोषादुःखिता इमे ॥ १०९ ॥

1325

करटकः पृच्छति । कथमेतत् । दमनकः कथयति । अस्ति काञ्चनपुरनाम्नि
नगरे वीरविक्रमः नाम राजा । तस्य धर्माधिकारिणा कश्चिन्नापितो बन्धुभूमिं
नीयमानः कन्दर्पकेतुनाम्ना परित्राजकेन साधुद्वितीयेन नाथं बन्ध इत्युक्त्वा वस्त्रा-
ञ्चले धृतः । राजपुत्रावा ऊचुः । किमिति नाथं बन्धः । स आह श्रूयताम् ।
स्वर्णरेखामहं स्पृष्ट्वा इत्यादि पठति । त आहुः । कथमेतत् । परित्राजकः कथ-

1330

यति । अहं सिंहलद्वीपस्य भूपतेर्जीमूतकेतोः पुत्रः कन्दर्पकेतुः । अथैकदा
केलिकाननावस्थितेन मया पोतवणिङ्मुखाच्छ्रुतं यदत्र समुद्रमध्ये चतुर्दशमा-

- विर्भूतकल्पतस्तस्मै मणिकिरणावलीकर्षुरपर्यङ्गे स्थिता सर्व्वासङ्कारभूषिता सखी-
रिव वीणां वाद्ययन्त्री कन्या काचिद्विद्यत इति । ततो ऽहं तं पोतवणिजमादाय
पोतमाह्वय्य तत्र गतः । अनन्तरं तत्र गत्वा मया तथैव सा अवलोकिता ।
1335 ततस्तस्मावस्थगुणाकृष्टेन पञ्चान्मया ऽपि ह्यग्नौ दत्तः । तदनन्तरं कनकपत्तनं
प्राप्य सुवर्णप्रासादे तथैव सा पर्यङ्कस्था विद्याधरीभिरभिनवयौवनाभिरुपास्य-
माना मयावलोकिता । तथा ऽप्यहं दूरादेव दृष्ट्वा सखीं प्रस्थाय सादरं सन्भा-
षितः । ततस्तस्माद्या च मया पृष्ट्या समाख्यातम् । एषा कन्दर्पकेलिनाम्नो
विद्याधरचक्रवर्तिनः पुत्री रत्नमञ्जरी नाम अनया प्रतिज्ञातम् । यः कनक-
1340 पत्तनं स्वचक्षुषागत्य पश्यति स एव मां परिणयेयतीति । तदिमां गन्धर्व्वविवाहेन
परिणीतवान् । अथ गन्धर्व्वविवाहे दृष्टे तथा सहाहं रममाणश्चिरं तिष्ठामि ।
तत एकदा रहसि तथोक्तम् । स्वामिन् स्नेह्या सर्व्वमिदमुपभोक्तव्यम् । किन्तु
एषा चिचगता स्वर्णरेखा नाम विद्याधरी न कदाचित् स्पृष्ट्या । पश्चादुपजा-
तकौतुकेन सा स्वर्णरेखा हस्तेन मया स्पृष्टा तथा च चिचगतयाप्यहं तथा कृत्वा
1345 चरणपद्मेनाहत आगत्य स्तराङ्गे पतितः । अतो दुःखार्त्तो ऽहं प्रव्रजितः पृथिवीं
परिभ्रमन् इमां नगरीमनुग्राप्तः । अत्र चातिक्रान्ते दिवसे गोपगृहे सुप्तः सञ्ज-
पश्यम् । प्रदोषसमये स गोपो गोष्ठादागतः । स्ववधू दूत्या सह मन्त्रयन्त्रीम-
पश्यत् । ततस्तां गोपीं ताडयित्वा स्वाम्ने बद्धा सुप्तः । ततो ऽर्द्धरात्रे ऽस्य
नापितस्य वधूर्दूती पुनस्तां गोपीमुपेता ऽवदत् । तव विद्योगानलदग्धो ऽसौ
1350 मुमूर्षुरिव वर्त्तते महानुभावः । तदहमात्मानमत्र बद्धा तिष्ठामि । त्वं तत्र गत्वा
तं सन्भाव्य सत्वरमागच्छ । तथानुष्ठिते सति स गोपः प्रबुद्धो ऽवदत् । इदानीं
आरामिकं कथं न यासि । ततो यदा सा दूती न किञ्चिद्भूते । तदा दर्पात्मन
वचनस्रोत्तरं न ददासि इत्युक्त्वा प्रकुप्य तस्यास्तेन नासिका हिस्रा । तथा कृत्वा
पुनः सुप्तो गोपो निद्रामुपगतः । अथागता सा गोपी दूतीमपृच्छत् । का
1355 वार्त्ता । दूती उवाच । पश्य मम मुखमेव वार्त्तां कथयति । अनन्तरं सा गोपी
तथैवात्मानं बद्धावस्थिता । दूती हिस्रनासिकां गृहीत्वा निजगृहं प्रविश्य स्थिता ।
ततः प्रभाते जेन नापितेन चुरभाणं याचिता सती सा तस्मै चुरभाणमदत्त्वा
चुरमेकं प्रादात् । पश्चादयं नापितः प्रकुपितः चुरं दूरादेव गृहे प्रस्थितवान् ।

अथ कृतार्त्तनादेयं विनापराधेनानेन मम नाशिका क्षिप्ता । इत्युक्त्वा धर्माधि-
 1360 कारिसमीपमेनमानीतवती । सा च गोपी तेन गोपेन पृष्टोवाच । अरे पाप
 को मां महासतीं विरूपयितुं समर्थः । मम व्यवहारमष्टौ लोकपाला एव
 जानन्ति ।

यतः । आदित्यचन्द्रावनिलो ऽनलस्य द्यौर्भूमिरापो हृदयं यमस्य ।

अहस्य रात्रिश्च उभे च सन्ध्ये धर्मस्य जानाति नरस्य वृत्तम् ॥ ११० ॥

1365 ततो ऽहं यदि महासती निजस्वामिनं विहाय नान्यं मनसापि चिन्तयामि तदा
 मम मुखमक्षतं भवतु । ततो यावदसौ गोपः प्रदीपमानीय तस्या मुखं पश्यति
 तावदक्षतं मुखमवलोक्य तच्चरणयोः पतितः । यो ऽयमास्ते साधुरेतद्वृत्तान्तमपि
 शृणुत । अयं स्वगृहाभिःसृतो द्वादशभिर्वर्षैर्मलयोपकण्ठादिमां नगरीमागतः ।
 अत्र च वेष्माण्डे सुप्तः । ततः कुट्टिन्या गृहद्वारि स्थापितकाष्ठचटितवेतालस्य
 1370 मूर्ध्नि रत्नमेकमुत्कृष्टमास्ते । तद् दृष्ट्वा ऽर्थसुब्धेनानेन साधुना रात्रावुत्थाय
 हस्तो दत्तः । तदैव तेन वेतालेन सूत्रसञ्चारितेन बाहुभ्यां पीडितः सञ्चारत्तनादं
 चकार । पश्चादुत्थाय कुट्टिन्योक्तम् । पुत्र मलयोपकण्ठादागतो ऽसि । तत्
 सर्व्वरत्नानि प्रयच्छ नो चेदनेन न त्यक्तव्यो ऽसि । इत्यमेवायं चेटकः । ततो
 ऽनेन सर्व्वरत्नानि समर्पितानि । अधुना चायमपि हतसर्व्वस्वो ऽस्मासु मिलितः ।
 1375 एतत्सर्व्वं भुत्वा राजपुरुषैर्व्यायः प्रवर्त्तितः । नापितवधूर्मुण्डिता । गोपी श्राविता ।
 कुट्टिनी च दण्डिता । साधोर्धनानि प्रदत्तानि । अतो ऽहं ब्रवीमि । स्वर्णरे-
 खामहं खृष्टेत्यादि । अतः स्वयङ्कुतो ऽयं दोषः । अत्र विलपनमनुचितम् ।
 क्षणं विमृश्य । मित्र सहस्रैव यथा ऽनयोः सौहार्दं मया कारितं तथा भेदो
 ऽपि कार्य्यः ।

1380 यतः । अतथ्यान्यपि तथ्यानि दर्शयन्ति हि पेशलाः ।

समे निखोजतानीव चित्रकर्षविदो जनाः ॥ १११ ॥

अपरञ्च । उत्पन्नेष्वपि कार्य्येषु मतिर्यस्य न हीयते ।

स निस्तरति दुर्गाणि गोपी जारद्वयं यथा ॥ ११२ ॥

करटकः पृच्छति । कथमेतत् । दमनकः कथयति । अस्ति दारावत्यां पुष्यी
 1385 कस्यचिद्गोपस्य वधूर्बन्धकी । सा च यामस्य दण्डनायकेन तत्पुत्रेण च सह रमते ।

तथा चोक्तम् । नाग्निस्तृप्यति काष्ठानां नापगानां महोदधिः ।

नान्तकः सर्वभूतानां न पुंसां वामलोचनाः ॥ ११३ ॥

अन्यच्च । न दानेन न मानेन नार्जवेन न सेवया ।

न शस्त्रेण न शस्त्रेण विषमाः सर्वथा स्त्रियः ॥ ११४ ॥

1390 यतः । गुणाश्रयं कीर्त्तयुतं च कान्तं पतिं रतिज्ञं सधनं युवानम् ।

विहाय ग्रीध्रं वनिता व्रजन्ति नरान्तिकं शीलगुणादिहीनम् ॥ ११५ ॥

अपरञ्च । न तादृशीं प्रीतिमुपैति नारी विचित्रश्रयां श्रयिता ऽपि कामम् ।

यथा हि दूर्वादिविकीर्णभूमौ प्रयाति सौख्यं परकान्तसङ्गात् ॥ ११६ ॥

अथ सा कदाचित् दण्डनायकसुतेन सह रममाणा तिष्ठति । अत्रान्तरे दण्डना-

1395 यको ऽप्यागतः । तं दृष्ट्वा तत्पुत्रं कुशूले धत्वा दण्डनायकेन समं तथैव क्रीडि-

तवती । अनन्तरं तस्या भर्ता गोपो गोष्ठात् समागतः । तमालोक्य गोप्यो-

क्तम् । दण्डनायक त्वं लघुदं गृहीत्वा कोपं दर्शयन् सत्वरं याहि । तथानुष्ठिते

सति स गोपस्तत्रागत्य भार्यां पृष्ठवान् । केन कारणेन दण्डनायकः समागतो

ऽच । सा ब्रूते । अयं केनापि कारणेन पुत्रस्योपरि क्रुद्धः । स च पलायमानो

1400 ऽत्रागत्य प्रविष्टः । मया कुशूले निक्षिप्य रक्षितः । तत्पित्रा चाविविधता गृहे

न दृष्टः । अतो ऽयं कुपित एव गच्छति । ततः सा तत्पुत्रं कुशूलादवतार्य

दर्शितवती ।

तथा चोक्तम् । आहारो दिगुणः स्त्रीणां बुद्धिस्तासां चतुर्गुणा ।

षड्गुणो व्यवसायस्य कामस्याष्टगुणः स्मृतः ॥ ११७ ॥

1405 अतो ऽहं ब्रवीमि । उत्पन्नेष्वपि कार्येषु इत्यादि । करटको ब्रूते । अस्त्वेवं

किन्त्वनयोर्महान् नैसर्गिकः स्नेहः कथं भेदयितुं शक्यः । दमनक आह । उपा-

यश्चिन्तनीयः ।

तथा चोक्तम् । उपायेन हि यच्छक्यं न तच्छक्यं पराक्रमैः ।

काकी कनकसूत्रेण कृष्णसर्पमघातयत् ॥ ११८ ॥

1410 करटकः पृच्छति । कथमेतत् । दमनकः कथयति । कश्चिंश्चित् तरौ वाय-

सदम्पती निवसतः । तयोस्त्रापत्यानि तरुकोटरावस्थितकृष्णसर्पेण खादितानि ।

ततः पुनर्गर्भवती वायसो ब्रूते । स्वामिन् त्यज्यतामयं तरुः । अत्र यावत्

कृष्णसर्पस्त्रावदावयोः सन्ततिः कदाचिदपि न भविष्यति ।

यतः । दृष्टा भार्या शठं मित्रं मृत्युस्योत्तरदायकः ।

1415

सर्पे च दृष्टे वासो मृत्युरेव न संशयः ॥ ११८ ॥

वायसो ब्रूते । प्रिये न भेतव्यम् । वारं वारं मयैतस्य महापराधः सोढः ।

इदानीं पुनर्न ज्ञानव्यः । वायस्याह । कथमनेन बलवता कृष्णसर्पेण सार्द्धं भवान्

विग्रहयितुं समर्थः । वायसो ब्रूते । अलमनया चिन्तया ।

यतः । बुद्धिर्यस्य बलं तस्य निर्वुद्धेस्तु कुतो बलम् ।

1420

पश्य सिंहो मदोन्मत्तः शशकेन निपातितः ॥ ११९ ॥

वायस्याह । कथमेतत् । वायसः कथयति । अस्मि मन्दरनाभि पर्वते दुर्दान्तो

नाम सिंहः । स च सर्वदा पशूनां बधं विदधान एवास्ते । ततः सर्वैः पशु-

भिर्मेखकं कृत्वा स सिंहो विजयः । देव किमर्थं सर्वपशुबधः क्रियते । वयमेव

भवदाहारार्थं प्रत्यहमेकैकं पशुमुपढौकयामः । सिंहेनोक्तम् । यद्येतदभिमतं

1425

भवतां तर्हि भवतु । ततः प्रमृति प्रत्यहमेकैकं पशुमुपकल्पितं भक्षयन्नास्ते ।

अथ कदाचित् कस्यापि दृष्टशशकस्य वासरः प्राप्तः । ततः सो ऽचिन्तयत् ।

चासहेतोर्विनीतिस्तु क्रियते जीविताश्रया ।

पञ्चत्वं चेद्भूमिस्थामि किं सिंहानुनयेन मे ॥ १२० ॥

तन्मन्दं मन्दमुपगच्छामि । ततः सिंहो ऽपि क्षुधापीडितः कोपात् तमुवाच ।

1430

कुतस्त्वं विलम्बादागतो ऽसि । शशको ऽब्रवीत् । नाहमपराद्धः पथि सिंहान्त-

रेण बलाद्धृतः । तस्यापे पुनरागमनाय शपथं कृत्वा स्वामिनं निवेदयितुमचागतो

ऽस्मि । सिंहः सकोपमाह । सत्वरं गत्वा मां दर्शय कासौ दुरात्मा तिष्ठति ।

ततः शशकस्तं दृष्टीत्वा गम्भीरकूपसमीपमागतः । अचागत्य पश्यतु स्वामीत्युक्त्वा

तस्मिन् कूपजले तस्यैव प्रतिविम्बं दर्शितवान् । ततो ऽसौ दर्पाभातस्तस्योपरि

1435

आत्मानं निक्षिप्य पञ्चत्वं गतः । अतो ऽहं ब्रवीमि । बुद्धिर्यस्य इत्यादि ।

वायसो ब्रूते । श्रुतं मया कर्त्तव्यतां ब्रूहि । वायसो ऽवदत् । प्रिये आसन्ने सरसि

राजपुत्रः सततमागत्य स्नाति । तस्मिन् प्रस्तरे तदङ्गादवतारितं कनकसूत्रं

चक्ष्वा धृत्वानीयास्मिन् कोटरे धरिष्यसि । अथ कदाचित् कनकसूत्रं दृषदि

संस्नाप्य स्नातुं प्रविष्टे राजपुत्रे वायस्या तदनुष्ठितम् । अथ कनकसूत्रानुसरण-

1440 प्रहृष्टैः राजपुद्गैः कोटरे निरूप्यमाणः कृष्णसर्पो व्यापादितः । अतो ऽहं
ब्रवीमि । उपायेन हि यच्छक्यमित्यादि । करटक आह । यद्येवं तदा गच्छ
पन्थानः सन्तु ते शिवाः । ततो दमनकः पिङ्गलकसमीपं गत्वा प्रणम्योवाच ।
देव अत्याहितं मन्यमानो निवेदयितुमागतः ।

यतः । आपद्युन्मार्गगमने कार्यकालात्ययेषु च ।

1445 कक्षाणवचनं ब्रूयादष्टष्टो ऽपि हितो नरः ॥ १२२ ॥

अन्यच्च । भोगस्य भाजनं राजा मन्त्री कार्यस्य भाजनम् ।

राजकार्यपरिध्वंसी मन्त्री दोषेण लिप्यते । १२३ ।

अमात्यानामेष क्रमः । वरं प्राणपरित्यागः शिरसो वापि कर्त्तव्यम् ।

न तु स्वामिपदावाप्तिपातकेच्छोदपेक्षणम् ॥ १२४ ॥

1450 पिङ्गलकः सादरं ब्रूते । अद्य भवान् किं वक्तुमिच्छति । दमनक आह । अयं
तावत् सञ्जीवकस्तपोपरि असदृशव्यवहारी लक्ष्यते । तथा चास्मत्सन्निधाने
स्वामिनः शक्तिचयनिन्दां कृत्वा राज्यमेवाभिलषति । एतच्छ्रुत्वा पिङ्गलकः सभयं
साक्ष्यं तूष्णीं स्थितः । दमनकः पुनराह । देव सर्व्यामात्यपरित्यागं कृत्वा
त्यथैवायं सकलकार्याधिकारे नियुक्तः । अयं च महान् दोषः । यतः ।

1455 अत्युच्छ्रिते मन्त्रिणि पार्थिवे च विष्टम्भ पादावुपतिष्ठते श्रीः ।

सा स्त्रीस्वभावादसह्य भरस्य तयोर्दयोरेकतरं जहाति ॥ १२५ ॥

अपरञ्च । एकं भूमिपतिः करोति सचिवं राज्ये प्रधानं यदा

तं मोहाच्छ्रयते मदः स च मदासख्येन निर्भिद्यते ।

निर्भिन्नस्य पदं करोति हृदये तस्य स्वतन्त्रस्युहा

1460 स्वातन्त्र्यस्युहया ततः स नृपतेः प्राणान्तिकं द्रुहति ॥ १२६ ॥

तथा चोक्तम् । विषदिग्धस्य भक्तस्य दन्तस्य चक्षितस्य च ।

अमात्यस्य च दुष्टस्य मूखादुद्धरणं सुखम् ॥ १२७ ॥

किञ्च । यः कुर्यात् सचिवायत्तां त्रिधं तद्भाषने सति ।

सो ऽन्धवज्रगतीपातः सीदेत् सञ्चारकैर्विना ॥ १२८ ॥

1465 स च सर्वकार्येषु खेच्छातः प्रवर्त्तते । तदथ स्वामी प्रमाणम् । एतच्चाहं जा-
नामि कार्यतः ।

- न सो ऽस्ति पुरुषो लोके यो न कामयते श्रियम् ।
 परस्य युवतीं रम्यां साकाङ्क्षं वीक्षते न कः ॥ १२८ ॥
 सिंहो विमृश्याह । भद्रं यद्यपि एवं तथापि सञ्जीवकेन सह मम महान् खेदः ।
 1470 पश्य । कुर्वन्नपि व्यलीकानि यः प्रियः प्रिय एव सः ।
 अशेषदोषदुष्टो ऽपि कायः कस्य न वल्लभः ॥ १२९ ॥
 अन्यच्च । अप्रियाण्यपि कुर्वाणो यः प्रियः प्रिय एव सः ।
 दग्धमन्दिरसारे ऽपि कस्य वज्रावनादरः ॥ १३० ॥
 दमनको वदति । देव स एव दोषः ।
 1475 यतः । यस्मिन्नेवाधिकं चक्षुरारोपयति पार्थिवः ।
 सुते ऽमात्ये ऽप्युदासीने स लक्ष्म्याश्रीयते जनः ॥ १३१ ॥
 श्रूयतां देव । अप्रियस्यापि पथस्य परिणामः सुखावहः ।
 वक्ता श्रोता च यच्चास्ते रमन्ते तच्च सम्पदः ॥ १३२ ॥
 त्वया च मूलभृत्यान्पास्त्रायमागन्तुकः पुरस्कृतः । एतच्चानुचितं कृतम् ।
 1480 यतः । मूलभृत्यापराधेन नागन्तून् प्रतिपालयेत् ।
 नातः परतरो ऽन्यो ऽस्ति राज्यभेदकरो यतः ॥ १३३ ॥
 सिंहो ब्रूते । महदाश्चर्यम् । यन्मया ऽयमभयवाचं दत्तानीतः संवर्द्धितश्च ।
 तत् कथं द्रुहति । दमनको वदति । देव ।
 दुर्जनः प्रकृतिं याति सेव्यमानो ऽपि नित्यशः ।
 1485 खेदनाभ्यञ्जनोपायैः अपुच्छमिव नामितम् ॥ १३४ ॥
 अपरञ्च । खेदितो मर्दितश्चैव रज्जुभिः परिवेष्टितः ।
 मुक्तो द्वादशभिर्वर्षैः अपुच्छः प्रकृतिं गतः ॥ १३५ ॥
 अन्यच्च । वर्द्धनं चाथ सम्मानं खलानां प्रीतये कुतः ।
 फलन्त्यमृतसेके ऽपि न पथ्यानि विषद्रुमाः ॥ १३६ ॥
 1490 अतो ऽहं ब्रवीमि । अपृष्टो ऽपि हितं ब्रूयात् यस्य नेच्छेत् पराभवम् ।
 एष एव सतां धर्मो विपरीतमतो ऽन्यथा ॥ १३७ ॥
 तथा चोक्तम् । स स्निग्धो ऽकुशलान्निवारयति यस्तत्कर्त्तव्यं यन्निर्मलं
 सा स्त्री यानुविधादिनी स मतिमान् यः सङ्गिरभ्यर्च्यते ।

- 1495 वा श्रीया न मदं करोति स सुखी यस्तृणवा मुच्यते
तन्मित्रं यद्वृत्तिमं स पुह्वो यः सिध्यते नेत्रियैः ॥ १३८ ॥
यदि सञ्जीवकव्यसनार्दितो विज्ञापितो ऽपि स्वामी न निवर्त्तते तदा भृत्यस्य
न दोषः ।
तथा च । नृपः कामासक्तो न गणयति कार्यं न च हितं
यथेष्टं स्वच्छन्दः प्रविचरति मत्तो गज इव ।
1500 ततो मानभातः स पतति यदा शोकगदने
तदा भृत्ये दोषान् क्षिपति न मित्रं वेत्तविनयम् ॥ १४० ॥
पिङ्गलकः स्वगतम् । न परस्वापवादेन परेषां दण्डमाचरेत् ।
आत्मनावगमं कृत्वा वशीयात् पूजयेत् वा ॥ १४१ ॥
तथाचोक्तम् । गुणदोषावनिश्चित्य विधिना यद्विनिर्णयौ ।
1505 स्वनाशाय यथा न्यस्यो दर्पात् सर्पमुखे करः ॥ १४२ ॥
प्रकाशं ब्रूते । तदा सञ्जीवकः किं प्रत्यादिशताम् । इमनकः ससम्पन्नमाह ।
देव मा मैवं तावत् । मन्त्रभेदो जायते ।
तथा चोक्तम् । मन्त्रवीजमिदं गुप्तं रक्षणीयं तथा यथा ।
मनागपि न भिद्येत तद् मित्रं न प्ररोहति ॥ १४३ ॥
1510 किञ्च । आदेयस्य प्रदेयस्य कर्त्तव्यस्य च कर्त्तव्यः ।
चिप्रमक्रियमाणस्य कालः पिवति तद्रसम् ॥ १४४ ॥
तद्वचसं समारब्धं महता प्रयत्नेन सम्पादनीयम् ।
किञ्च । मन्त्रो बोध इवाधीरः सर्वाङ्गैः संवृत्तैरपि ।
चिरं न सद्यते स्नातुं परेभ्यो भेदग्रहणा ॥ १४५ ॥
1515 यदि अशौ दृष्टदोषो ऽपि दोषाजिवर्त्य सन्धातव्यस्तदतीवानुचितम् ।
यतः । सङ्गदुष्टं यो तु मित्रं पुनः सन्धातुमिच्छति ।
स मृत्युमेव गृह्णाति गर्भमन्त्रतरी यथा ॥ १४६ ॥
विंशो ब्रूते । ज्ञायतां तावत् किमस्माकमशौ कर्त्तुं समर्थः । इमनक आह । देव ।
अङ्गाङ्गिभावमज्ञात्वा कथं सामर्थ्यनिर्णयः ।
1520 पञ्च टिङ्गिममाचेष्ट सनुद्रो व्याकुलीकृतः ॥ १४७ ॥

सिंहः पृच्छति । कथमेतत् । दमनकः कथयति । समुद्रतीरे टिड्ढिभद्वयती
निवसतः । अथ टिड्ढिभी आसन्नप्रसवा भर्त्तारमाह । नाथ प्रसवयोग्यस्थान-
मन्विष्यताम् । टिड्ढिभो ऽवदत् । नन्विदमेव स्थानं प्रसूतियोग्यम् । सा
ब्रूते । समुद्रवेण्या आव्यते स्थानमेतत् । सो ऽब्रवीत् । भद्रे किमहं निर्वलः ।
1525 मम गृहावस्थितान्यष्टानि समुद्रेषापहर्त्तव्यानि । टिड्ढिभी विदध्याह । नाथ
त्वया समुद्रेष च महदनन्तरम् ।

अथवा । दुःखमात्मा परिच्छेत्तुमेव योग्यो न वेति वा ।

अस्तीदृग् यस्तु विज्ञानं स कृच्छ्रे ऽपि न सीदति ॥ १४८ ॥

अपिच । अनुचितकर्त्तारभ्यः स्वजनविरोधो बलीयसा स्याद्वा ।

1530 प्रमदाजनविश्वासो मृत्योर्दाराणि चत्वारि ॥ १४९ ॥

ततः स्वामिवचनात् तथैव प्रसूता सा । एतत्सर्व्वं श्रुत्वा समुद्रेषापि तच्छक्ति-
ज्ञानार्थिना तदष्टान्यपहृतानि । ततस्तु टिड्ढिभी शोकार्त्ता भर्त्तारमाह । नाथ
कष्टमापतितम् । अष्टानि मे गृहानि । टिड्ढिभो ऽवदत् । प्रिये मा भैषीः ।
इत्युक्त्वा पचिषां मेलकं कृत्वा पचिस्वामिनो गहडस्य समीपं गतः । मिजाण्डानां
1535 विनाशकयां निवेदयति । ततस्तेन गहत्कृता तदचनमाकर्ष्य प्रभुर्भगवान् ना-
रायणः सृष्टिस्थितिप्रलयहेतुर्विज्ञप्तः । ततो भगवदाज्ञां मौलौ निधाय समु-
द्रसमीपं गतः । ततस्तदचनमाकर्ष्य समुद्रस्थान्यष्टानि समर्पितवान् । अतो
ऽहं ब्रवीमि । अङ्गाङ्गिभावमज्ञात्वा इत्यादि । राजाह । कथमसौ ज्ञातव्यो
द्रोहबुद्धिरिति । दमनकः पुनराह । यदा ऽसौ शृङ्गायप्रहरणाभिमुख्यकित
1540 इवागच्छति तदा ज्ञास्यति स्वामी । एवमुक्त्वा सञ्जीवकसमीपं गतः । तत्र गतस्य
मन्दं मन्दमुपसर्पन् विस्मितमिवात्मानमदर्शयत् । ततः सञ्जीवकेन सादरमु-
क्तम् । भद्रे दमनक कुशलं ते । दमनको ब्रूते । अनुजीविनां कुतः कुशलम् ।
यतः । सम्यक्तथः पराधीनाः सदा चित्तमनिर्दृतम् ।

स्वजीविते ऽप्यविश्वासस्तेषां ये राजसंश्रयाः ॥ १५० ॥

1545 अन्यच्च । को ऽर्थान् प्राप्य न नर्म्बितो विषयिनः कक्षापदो ऽस्तङ्गताः

स्त्रीभिः कस्य न खण्डितं भुवि मनः को वा ऽस्ति राज्ञां प्रियः ।

कः कास्यस्य भुजान्तरं न च गतः को ऽर्थी गतो गौरवं

- को वा दुर्जनवागुरासु पतितः चेमेष्ट चातः पुमान् ॥ १५१ ॥
 सञ्जीवकेनोक्तम् सखे ब्रूहि किमेतत् । दमनक आह । किं ब्रवीमि मन्दभाग्यः ।
 1550 पञ्च । यथा समुद्रे निमग्नो लब्धा सर्पावसम्मनम् ।
 न मुञ्चति न चाधत्ते तथा मुग्धो ऽस्मि सन्नति ॥ १५२ ॥
 यतः । एकत्र राजविश्रासो नश्यत्यन्यत्र बान्धवः ।
 किं करोमि क्व गच्छामि पतितो दुःखसागरे ॥ १५३ ॥
 इत्युक्त्वा दीर्घं विःसृक्षोपविष्टः । सञ्जीवको ब्रूते । तथापि सुविस्तरं मनोगतं
 1555 मित्रं कथ्यताम् । दमनकः सुनिश्चितमाह । यद्यपि राजविश्रासो ऽन्यथैव न कथ-
 नीयस्वथापि भवानस्मदीयप्रत्ययादागतः स्तितस्व । तन्मया परलोकार्थिना ऽवश्यं
 तव हितमाख्येयम् । शृणु । अयं स्वामी तवोपरि विरक्तबुद्धी रहस्त्रेवमुक्तवान् ।
 सञ्जीवकमेव हत्वा स्वपरिवारं तर्पयामि । एतच्छ्रुत्वा सञ्जीवकः परं विषादम-
 यमत् । दमनकः पुनराह । अयं विषादेन प्राप्तकालकार्यमनुष्ठीयताम् ।
 1560 सञ्जीवकः अयं विमृश्याह । स्पष्टार्थं स्वस्विदमुच्यते ।
 दुर्जनमम्या नार्थः प्रायेणापाचभङ्गवति राजा ।
 कृपयानुसारि च धनं देवो गिरिजलधिवर्षी च ॥ १५४ ॥
 तथा । नीचमाश्रयते लक्ष्मीरकुलेन सरस्वती ।
 अपाचं भजते नारी गिरौ वर्षति वासवः ॥ १५५ ॥
 1565 स्वगतं किमिदमेतद्विचेष्टितं न वेत्येतद्व्यवहारादेव निर्णेतुं न शक्यते ।
 यतः । कश्चिदाश्रयसौन्दर्याद्भुक्ते शोभामयोजनः ।
 प्रमदास्त्रोचनन्यस्तं मलीमयमिवाञ्जनम् ॥ १५६ ॥
 तत्र विचिन्व्योक्तम् । कष्टं किमिदमापतितम् । यतः ।
 आराध्यमानो नृपतिः प्रयत्नात् तोषमाप्नोति किमत्र चिन्म ।
 1570 अयं तत्पूर्वः प्रतिमाविशेषो यः सेव्यमानो रिपुतामुपैति ॥ १५७ ॥
 तदयमशक्यार्थः प्रयत्नः ।
 यतः । निमित्तमुद्दिश्य हि यः प्रकुप्यति भुवं स तस्यापगमे प्रसीदति ।
 अकारणदेवि मयस्य यस्य वै कथं जगत्सं परितोषयिष्यति ॥ १५८ ॥
 किं मयापकृतं राज्यः । अथवा निर्निमित्तापकारिणो हि राजानः । दमनको

1575 ब्रूते । एवमेवैतत् । शृणु ।

विद्वैः शिग्धैरपकृतमपि देव्यतामेति कश्चित्

साक्षादन्यैरपकृतमपि प्रीतिमेवोपधाति ।

चिचं चिचं किमद्य चरितं नैकभावाग्रयाणां

सेवाधर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ॥ १५८ ॥

1580 अन्यच्च ।

कृतशतमसक्तु नष्टं सुभाषितशतं च नष्टमबुधेषु ।

वचनशतमवचनकरे बुद्धिशतमचेतने नष्टम् ॥ १६० ॥

किञ्च ।

चन्दनतटपु मुजङ्गा जलेषु कमलानि तत्र च याहाः ।

गुणघातिनश्च पिशुना भोगे न सुखान्यविभ्रानि ॥ १६१ ॥

अन्यच्च । मूखं भुजङ्गैः कुसुमानि मृगैः शाखाः श्वपैः शिखराणि मयैः ।

1585 नास्तेव तच्चन्दनपादपस्य यन्माश्रितं दुष्टतरैः कुपदैः ॥ १६२ ॥

दमनको ब्रूते । अद्यं तावत् स्वामी वाङ्मधुरः विषहृदयो मया ज्ञायते ।

यतः ।

दूरादुच्छ्रितपाषिरार्द्रनयनः प्रोक्षारितार्द्रासनो

गाढाक्षिप्लवतत्परः प्रियकथाप्रश्रेषु दन्तादरः ।

अन्तर्गूढविषो वह्निर्मधुमयस्वातीव मायापटुः

1590 को नामायमपूर्वनाटकविधिर्यः शिथितो दुर्जनेः ॥ १६३ ॥

तथा हि ।

पोतो दुस्तरवारिराश्रितरणे दीपो ऽन्धकारागमे

निर्वाते व्यजनं मदन्धकरिणो दर्पोपशान्त्यै शृङ्खिः ।

इत्थं तद् भुवि नास्ति यस्य विधिना नोपायचिन्ता कृता

मन्ये दुर्जनचित्तदृष्टिहरणे धाता ऽपि भग्नोद्यमः ॥ १६४ ॥

1595 सञ्जीवकः स्वमतम् । कष्टं भो कथमहं प्रसभचकः सिंहेन व्यापादयितव्यः ।

यतः ।

दयोरेव समं वित्तं दयोरेव समं वसम् ।

तयोर्विवादो मन्मथो नोत्तमाधमयोः कश्चित् ॥ १६५ ॥

पुनर्विचिन्त्याह । केनाद्यं राजा ममोपरि विकारितः । भेदमुपगताद्राजः

सदा भेतव्यम् ।

1600 यतः ।

मन्त्रिणा पृथिवीपालचित्तं विचष्टितं कश्चित् ।

वक्ष्यं स्फटिकखेव को हि सन्धातुमीश्वरः ॥ १६६ ॥

- अन्यच्च । वज्रं च राजतेजस्य दयमेवातिभीषणम् ।
 एकमेकत्र पतति पतत्यन्यत् समन्ततः ॥ १६७ ॥
 तत्सङ्ग्रामे मृत्युरेवाश्रीयतामिदानीं तदाज्ञानवर्त्तनमयुक्तम् ।
 1605 यतः । मृतः प्राप्नोति वा स्वर्गं शत्रुं हत्वा सुखानि वा ।
 उभावपि हि शूराणां गुणावेतौ सुदुर्लभौ ॥ १६८ ॥
 युद्धकालस्यायम् । यचायुद्धे भुवं नाशो युद्धे जीवितसंशयः ।
 तमेव कालं युद्धस्य प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ १६९ ॥
 यतः । अयुद्धे हि यदा पश्येन्न किञ्चिद्धितमात्मनः ।
 1610 युध्यमानस्तदा प्राप्नोति म्रियते रिपुणा सह ॥ १७० ॥
 जये च लभते लक्ष्मीं मृतेनापि सुराङ्गनाम् ।
 क्षणविध्वंसिनः कायाः का चिन्ता मरणे रणे ॥ १७१ ॥
 एतच्चिन्तयित्वा सञ्जीवक आह । भो मित्र कथमसौ मां जिघांसुरिति ज्ञातव्यः ।
 दमनको ब्रूते । यदासौ साध्वकर्णः समुद्धतलाङ्गूल उन्नतचरणो विवृतास्रस्त्रां
 1615 पश्यति तदा त्वमपि स्वविक्रमं दर्शयिष्यसि ।
 यतः । बलवानपि निस्तेजाः कस्य नाभिभवास्तदम् ।
 निःशङ्कं दीयते लोकैः पश्य भस्मचये पदम् ॥ १७२ ॥
 किन्तु सर्वमेतत् सुगुप्तमनुष्ठातव्यं नो चेन्न त्वं नाहमित्युक्त्वा दमनकः करटकस-
 मीपं गतः । करटकेनोक्तम् । किं निघ्नस्वम् । दमनकेनोक्तम् । निघ्नस्यो
 1620 ऽनयोरन्योन्यभेदः । करटको ब्रूते । को ऽत्र सन्देहः ।
 यतः । बन्धुः को नाम दुष्टानां कुप्येत् को नातिथाचितः ।
 को न दृष्यति वित्तेन कुह्यते को न पण्डितः ॥ १७३ ॥
 अन्यच्च । दुर्दृष्टः क्रियते धूर्तैः श्रीमान्त्वविद्वद्भ्ये ।
 किं नाम खलसंसर्गः कुहते नाशयाश्रयत् ॥ १७४ ॥
 1625 ततो दमनकः पिङ्गलकसमीपं गत्वा देव समागतो ऽसौ पापाश्रयस्तत् सञ्जीव्य
 श्रीयतामित्युक्त्वा पूर्वोक्ताकारं कारयामास । सञ्जीवको ऽप्यागत्य तथाविधं
 विवृताकारं सिंहं दृष्ट्वा खानुरूपं विक्रमं चकार । ततस्तयोः प्रवृत्ते महाहवे
 सञ्जीवकः सिंहेन व्यापादितः । अथ पिङ्गलकः सञ्जीवकं सेवकं व्यापाद्य विभ्रान्तः

- सशोक इवासीनः । ब्रूते च । किं मया दादृशं कर्म कृतम् ।
 1630 वतः । परैः सम्बुध्यते राज्यं स्वयं पापस्य भाजनम् ।
 धर्मातिक्रमतो राजा सिंहे इक्षिवधादिव ॥ १०५ ॥
 अपरश्च । भूमेकदेशस्य गुह्यान्वितस्य भूतस्य वा बुद्धिमत्तः प्रणाशे ।
 भूतप्रणाशो मरणं नृपानां नष्टा ऽपि भूमिः सुखभा न भूत्याः ॥ १०६ ॥
 दमनको ब्रूते स्वामिन् को ऽयं नूतनो न्यायः । यदरातिं हत्वा सन्तापः क्रियते ।
 1635 तथा शुक्लम् । पिता वा यदि वा भ्राता पुत्रो वा यदि वा सुहृत् ।
 प्राणच्छेदकरा राज्ञा हन्तव्या भूतिमिच्छता ॥ १०७ ॥
 अपिच । धर्मार्थकामतत्त्वज्ञो नैकान्तकदृष्टो भवेत् ।
 न हि ह्यसंख्यमप्यर्थं समावान् रक्षितुं क्षमः ॥ १०८ ॥
 किञ्च । क्षमा शची च मित्रे च यतीनामेव भूषणम् ।
 1640 अपराधिषु सत्तेषु नृपानां सैव दूषणम् ॥ १०९ ॥
 अपरश्च । राज्यलोभादहङ्कारादिच्छतः स्वामिनः पदम् ।
 प्रायश्चित्तं हि तथैकं जीवोत्सर्गो न चापरम् ॥ ११० ॥
 अन्यश्च । राजा घृष्टी ब्राह्मणः सर्वभक्षः स्त्री चावशा दुष्प्रकृतिः सहायः ।
 प्रेक्ष्यः प्रतीपो ऽधिकृतः प्रमादो त्याज्या अमी यस्य कृतं न वेत्ति ॥ १११ ॥
 1645 सत्या ऽनृता च पदवा प्रियवादिनी च हिंसा दयाक्षुरपि चार्थपरा वदान्या ।
 नित्यस्यथा प्रचुररत्नधनानाम्ना च वाराङ्गनेव नृपणीतिरनेकरूपा ॥ ११२ ॥
 इति कपटवचनेन दमनकेन सन्तोषितः स्वां प्रकृतिमापन्नः पिङ्गलकः सिंहासने
 समुपविष्टः । दमनकः प्रहृष्टमना भूत्वा राजानमाह । विजयतां महाराज
 मममस्तु सर्वजनतामित्युक्त्वा यथासुखमवस्थितः । विष्णुशर्मोवाच । सुहृद्भेदः
 1650 मृतः । राजपुत्रा जघुः । सुखिनो वयम् । विष्णुशर्मा ऽब्रवीत् । अपरमपीदमस्तु ।
 सुहृद्भेदसावङ्गवत् भवतां शत्रुनिलये
 खलः काळाकृष्टः प्रलयमुपसर्पत्यहरहः ।
 जनो नित्यं भूषात् सकलसुखसम्पत्तिवसतिः
 कथारामे रम्ये सततमिह बालो ऽपि रमताम् ॥ ११३ ॥
 1655 इति दितोपदेशे सुहृद्भेदो नाम दितोयः कथासङ्ग्रहः ।

॥ विग्रहः ॥

पुनः कथारत्नकाशे राजपुत्रैरुक्तम् । आर्यं राजपुत्रा वयं तद्विग्रहं श्रोतुं
नः कुतश्चलमस्ति । विष्णुश्चर्मावाच । यदेव भवद्भ्यो रोचते तत्कथयामि । वि-
ग्रहः श्रूयतां यस्माच्चमाचः श्लोकः ।

हंसैः सह मयूराणां विग्रहे तुल्यविक्रमे ।

1660

विद्यास्य वक्षिता हंसाः काकैः खिलारिमन्दिरे ॥ १ ॥

राजपुत्रा जसुः । कथमेतत् । विष्णुश्चर्मा कथयति । अस्ति कर्पूरद्वीपे पद्मके-
लिनामधेयं सरः । तत्र हिरण्यगर्भो नाम राजहंसः प्रतिवसति । स च सर्व-
वर्जसचरैः पद्मिभिर्मिलित्वा पद्मिराज्ये ऽभिषिक्तः ।

यतः । यदि न स्नात्स्वपतिः सम्पन्नेता ततः प्रजा ।

1665

अकर्णधारा जलधौ विश्रवेतेह गौरिव ॥ २ ॥

अपरञ्च । प्रजां संरक्षति नृपः सा वर्द्धयति पार्थिवम् ।

वर्द्धनाद्रूपं ज्ञेयस्तदभावे सदप्यसत् ॥ ३ ॥

एकदा ऽसौ राजहंसः सुविस्तीर्णकमलपर्यङ्कं सुखासीनः परिवारपरिदृतस्तिष्ठति ।

ततः कुतो ऽपि देशादागत्य दीर्घमुखो नाम वक्रः प्रसम्बोपविष्टः । राजोवाच ।

1670

दीर्घमुख देशान्तरादागतो ऽसि । वार्त्तां कथय । स ब्रूते । देव अस्ति महती
वार्त्ता । तामास्मात्सुकाम एव सत्वरमागतो ऽहम् । श्रूयताम् । अस्ति जम्बुद्वीपे
विन्ध्यो नाम गिरिः । तत्र चित्रवर्णो नाम मयूरः पद्मिराजो निवसति । तस्मा-
न्पुत्रैरहं दग्धारण्यमथे चरन्वसोक्तिः पृष्टव्य । कस्मिं कुतः समागतो ऽसि ।

ततो मघोक्तम् अहं कर्पूरद्वीपस्य राज्ञो हिरण्यगर्भस्यानुचरः । कीदृशो देशो भद्रतरो

1675

द्रष्टुमागतो ऽसि । तच्छ्रुत्वा पद्मिभिरुक्तम् । तदनयोः कीदृशो देशो भद्रतरो
राजा वा । ततो मघोक्तम् । आः किमेवमुच्यते । महदन्तरम् । यतः कर्पूर-

- द्वीपः स्वर्गेकदेशः । राजा च द्वितीयस्वर्गपतिः । कथं वर्णयितुं शक्यते । अत्र
महत्सुले पतिता यूथं किं कुरुष्व । आगच्छतामहादेशे गम्यताम् । ततस्तद्वचन-
माकर्ण्य पक्षिणः सकोपा बभूवुः ।
- 1680 तथा चोक्तम् । पयःपानं भुजङ्गानां केवलं विषवर्द्धनम् ।
उपदेशो हि सूर्याणां प्रकोपाय न शान्तये ॥ ४ ॥
अन्यच्च । विद्वानेवोपदेष्टव्यो नाविदांस्तु कदाचन ।
वानरानुपदिष्टाज्ञान् स्थानभ्रष्टा ययुः स्वगाः ॥ ५ ॥
राजोवाच । कथमेतत् । दीर्घमुखः कथयति । अस्ति नर्मदातीरे पर्वतोपत्य-
1685 कायां विशालः शाल्मलीतटः । तत्र निर्भितनीडक्रोडे पक्षिणः सुखेन वर्षास्त्रपि
निवसन्ति । अथ नीलपटलैरिव जलधरपटलैरावृते नभस्तले धारासारैर्महती
दृष्टिर्बभूव । ततो वानरांस्तद्वचने ऽवस्थितान् शीतार्त्तान् कम्पमानानवलोक्य
पक्षिभिरुक्तम् । भो भो वानराः श्रूयताम् ।
अस्माभिर्निर्भिता नीडाश्चक्षुमाचाहृतैस्तृणैः ।
1690 हस्तपादादिसंयुक्ता यूथं किमवसीदथ ॥ ६ ॥
तच्छ्रुत्वा वानरैर्जातामर्षैरालोचितम् । अहो निर्वातनीडगर्भावस्थिताः सुखिनः
पक्षिणो ऽस्मान् निन्दन्ति । तद्भवतु तावद्दृष्टेरुपशमः । अनन्तरं शान्ते पानी-
यवर्षे तैर्वानरैर्दृष्टमाह्वय सर्व्वे नीडा भग्नाः । तेषां पक्षिणामष्टानि चाधः पा-
तितानि । अतो ऽहं ब्रवीमि । विद्वानेवोपदेष्टव्य इत्यादि । राजोवाच । तदा
1695 पक्षिभिः किमुक्तम् । दीर्घमुखः कथयति । ततः पक्षिभिः कोपादुक्तम् । केनासौ
राजहंसः हृतो राजा । ततो मयोपजातकोपेनोक्तं । अयं ते मयूरः केन राजा
हृतः । तच्छ्रुत्वा ते पक्षिणो मां हन्तुमुद्यताः । ततो मयापि सुविक्रमो दर्शितः ।
यतः ॥ अन्यदा भूषणं पुंसः क्षमा लज्जेव योषितः ।
पराक्रमः परिभवे वैद्यात्यं सुरतेष्विव ॥ ७ ॥
1700 राजा विह्वलाह । आत्मनश्च परेषां च यः समीक्ष्य बलावलम् ।
अन्तरं नैव जानाति स तिरस्क्रियते ऽरिभिः ॥ ८ ॥
अन्यच्च । सुचिरं हि चरन्वित्यं चेत्ते शस्यमबुद्धिमान् ।
द्वीपिचर्चपरिच्छिन्नो वाग्दोषाद्गर्हभो हतः ॥ ९ ॥

वकः पृच्छति । कथमेतत् । राजा कथयति । अस्ति हस्तिनापुरे विलासो नाम
 1705 रजकः । तस्य गर्हभो ऽतिभारवाहनादुर्बलो मुमूर्षुरभवत् । ततस्तेन रजकेनासौ
 व्याघ्रचर्मणा प्रह्लाधारण्यसमीपे शय्यचेत्ते मोक्षितः । ततो दूरादवलोक्य व्याघ्र-
 बुद्ध्या चेचपतयः सत्वरं पलायन्ते । अथ केनापि शस्त्ररक्षकेण धूसरकम्बलकृत-
 तनुचाणेन धनुःकाण्डं सञ्जीकृत्यावनतकायेन एकान्ते स्थितम् । ततस्तं च दूरे
 दृष्ट्वा गर्हभः पुष्टाङ्गो गर्हभीयमिति मत्वा शब्दं कुर्वाणस्तदभिमुखं धावितः ।
 1710 ततस्तेन शस्त्ररक्षकेण गर्हभो ऽयमिति ज्ञात्वा लीलधैव व्यापादितः । अतो ऽहं
 ब्रवीमि । सुचिरं हि चरन्वित्यमित्यादि । दीर्घमुखो ब्रूते । पश्चात् तैः पक्षिभि-
 रक्षतम् । अरे पाप दुष्ट वक अस्माकं भूमौ चरन्वित्यस्माकं स्वामिनमधिचिपथि ।
 तस्य चन्तव्यमिदानीम् । इत्युक्त्वा सर्वे मां चक्षुभिर्दत्त्वा सकोपा ऊचुः । पश्य
 रे मूर्ख स हंसस्तव राजा सर्व्वथा मृदुस्तस्य राज्याधिकारो नास्ति । यतः । एका-
 1715 न्ततो मृदुः करतलगतमप्यर्थं रचितुमक्षमः । कथं स पृथिवीं शास्ति । राज्यं
 वा तस्य किम् । त्वं च कूपमण्डूकस्तेन तदाश्रयणमुपदिशसि ।

मृगु । सेवितव्यो महावृक्षः फलच्छायासमन्वितः ।
 यदि दैवात् फलं नास्ति छाया केन निवार्य्यते ॥ १० ॥

अन्यच्च । हीनसेवा न कर्त्तव्या कर्त्तव्यो महदाश्रयः ।
 1720 पयो ऽपि श्रौण्डिकीहस्ते वारुणीत्यभिधीयते ॥ ११ ॥
 अजा सिंहप्रसादेन वने चरति निर्भयम् ।
 राममासाद्य लङ्कायां लेभे राज्यं विभीषणः ॥ १२ ॥

अन्यच्च । महानप्यल्पतां याति निर्गुणे गुणविस्तरः ।
 आधाराधेयभावेन गजेन्द्र इव दर्पणे ॥ १३ ॥

1725 विशेषतश्च । व्यपदेशे ऽपि सिद्धिः स्यादतिशक्ते नराधिपे ।
 शशिनो व्यपदेशेन वसन्ति शशकाः सुखम् ॥ १४ ॥

मयोक्तम् । कथमेतत् । पक्षिणः कथयन्ति । कदाचिदर्वास्तपि दृष्टेरभावात्
 तेषां गजयूथो यूथपतिमाह । नाथ को ऽप्युपायो ऽस्माकं जीवनाय नास्ति ।
 बुद्ध्यन्तूनां निमज्जनस्थानं वयं च निमज्जनाभावादन्वा इव क यामः किं वा
 1730 कुर्व्वः । ततो हस्तिराजो नातिदूरं गत्वा निर्मलं द्रव्यं दर्शितवान् । अनन्तरं

- तत्तीरस्थितशशका गजयूथपादाहतिभिर्दूर्णिताः । अनन्तरं शिलीमुखो नाम
शशकश्चिन्तयामास । अनेन गजयूथेन पिपासाकुलितेन प्रत्यहमचागन्तव्यम् अतो
विनष्टमस्मत्कुलम् । ततो विजयो नाम दृढशशको ऽवदत् । मा विधीदत प्रती-
कारो मया कर्त्तव्यः । इति प्रतिज्ञाय चलितः । गच्छता च तेनालोचितम् ।
1735 कथं मया गजयूथपनिकटे गत्वा वक्तव्यम् ।
यतः । स्पृशन्नपि गजो हन्ति जिघ्रन्नपि भुजङ्गमः ।
पालयन्नपि भूपालः प्रहसन्नपि दुर्जनः ॥ १५ ॥
अतो ऽहं पर्वतशिखरमारुह्य यूथनाथमभिवादयामि । तथा ऽनुष्ठिते सति यूथ-
नाथ उवाच । कस्त्वं कुतः समायातः । स ब्रूते । दूतो ऽहं भगवता चन्द्रेण
1740 प्रेषितः । यूथपतिराह । कार्यमुच्यताम् । विजयो वदति ।
उद्यतेष्वपि शस्त्रेषु दूतो वदति नान्यथा ।
सदैवाबध्यभावेन यथार्थस्य हि वाचकः ॥ १६ ॥
तदहं तदाज्ञया ब्रवीमि । शृणु । यदेते शशकाश्चन्द्रसरोरक्षकास्त्वया निःसारि-
तास्तन्न युक्तं कृतम् । यतो रक्षकास्ते शशका मदीयाः । अत एव मे शशाङ्क इति
1745 प्रसिद्धिः । एवमुक्तवति दूते यूथपतिर्भयादिदमाह । देव इदमज्ञानतः कृतम् ।
पुनर्न गमिष्यामि । दूत उवाच । तदत्र सरसि भगवन्तं चन्द्रमसं कोपात् प्रक-
ल्पमानं प्रणम्य प्रसाद्य च गच्छ । ततस्तेन राज्ञो नीत्वा तत्र जले चञ्चलं चन्द्र-
प्रतिविम्बं दर्शयित्वा स यूथपतिः प्रणामं कारितः । देव अनेनाज्ञानेनापराधः कृतः
तत्क्षम्यतामित्युक्त्वा तेन शशकेन स यूथपतिः प्रस्थापितः । अतो ऽहं ब्रवीमि ।
1750 व्यपदेशे ऽपि सिद्धिः स्थादित्यादि । ततो मयोक्तम् । स एवास्मत्प्रभुर्महाप्रतापो
अतिसमर्थः त्रैलोक्यस्यापि प्रभुत्वं तत्र युज्यते किमुनाराज्यमिति । तदाहं तैः
पक्षिभिर्दुष्ट कथमस्मद्भूमौ चरसि इत्यभिधाय पितृवर्णस्य राज्ञः समीपं गीतः ।
ततो राज्ञः पुरतो मां प्रदर्शय तैः प्रणम्योक्तम् । देव अवधीयताम् । एष दुष्टवको
ऽस्मद्देशे चरन्नपि देवपादानधिष्णिपति । राजाह । को ऽयं कुतः समायातः ।
1755 त ऊचुः । हिरण्यगर्भनाम्नो राजहंसस्यानुचरः कर्पूरदीपादागतः । अथाहं यष्ट्रेण
मग्निराष्ट्रं पृष्टः । कस्तत्र मुख्यो मग्नीति । मयोक्तम् । सर्वशास्त्रार्थपारगः सर्वज्ञो
नाम चक्रवाकः । यष्ट्रो ब्रूते । युज्यते स्वदेशजो ऽसौ ।

- यतः । स्वदेशं कुलाचारे विशुद्धमुपधाशुचिम् ।
 शास्त्रज्ञमव्यसनिनं व्यभिचारविवर्जितम् ॥ १७ ॥
 1760 अधीतव्यवहाराङ्गं स्थातं मौलं विपश्चितम् ।
 अर्थस्रोत्पादकं सम्यङ्निदध्यान्मग्निं नृपः ॥ १८ ॥
 अचान्तरे शुकेनोक्तम् देव कर्पूरदीपादयो लघुदीपा जम्बुदीपान्तर्गता एव तत्रापि
 देवपादानामाधिपत्यम् । ततो राज्ञाप्युक्तम् । एवमेव ।
 यतः । राजा मत्तः शिशुश्चैव प्रमदा धनगर्वितः ।
 1765 अप्राप्यमपि वाञ्छन्ति किमुनर्लभ्यमेव यत् ॥ १९ ॥
 ततो मयोक्तम् । यदि वचसैव तत्रापि श्रीमद्देवपादानामाधिपत्यं सिद्ध्यति तदा
 जम्बुदीपे ऽप्यस्मत्प्रभोर्हिरण्यगर्भस्य स्वाम्यमस्ति । शुक् उवाच । कथमत्र निर्णयः ।
 मयोक्तम् । सङ्ग्राम एव । राज्ञा विद्वस्योक्तम् । स्वस्वामिनं गत्वा सञ्जीकुरु । तदा
 मयोक्तम् । स्वदूतो ऽपि प्रस्थाप्यताम् । राजाह । कः प्रयातु दौत्येन यत एव-
 1770 भूतो दूतः कार्यः ।
 भक्तो गुणी शुचिर्दक्षः प्रगल्भो ऽव्यसनी क्षमी ।
 ब्राह्मणः परमर्षज्ञो दूतः स्यात् प्रतिभानवान् ॥ २० ॥
 शृभो वदति । सन्धेवभूता बहवः । किन्तु ब्राह्मण एव दूतः कर्त्तव्यः ।
 यतः । प्रसादः कुरुते पत्युः सम्पत्तिं नाभिजातता ।
 1775 कालिमा कालकूटस्य नापैतीश्वरसङ्गमात् ॥ २१ ॥
 राजाह । ततः शुक् एव ब्रजतु । शुक् त्वमेवानेन सह तत्र गत्वा अस्मदभिलषितं
 ब्रूहि । शुको ऽवदत् । यथाज्ञापयति देवः । किन्त्वयं दुर्जनो वकः । दुर्जनेन सह
 न ब्रजामि ।
 तथाशुक्तम् । खलः करोति दुर्वृत्तं नूनं फलति साधुषु ।
 1780 दशाननो हरेत् सीतां बन्धनं स्वाम्यहोदधेः ॥ २२ ॥
 अपरश्च । न स्यातव्यं न गन्तव्यं दुर्जनेन समं क्वचित् ।
 काकसङ्गाद्भूतो हंसस्तिष्ठन् गच्छंश्च वर्त्तकः ॥ २३ ॥
 राजोवाच । कथमेतत् । शुक्ः कथयति । अश्वत्थयिनीवर्त्मनि प्रान्तरे महान्
 पिप्पलवृक्षः । तत्र हंसकाको निवसतः । कदाचिद्दीप्तसमये परिभ्रान्तः कश्चित्

- 1785 पथिकस्तत्र तद्वत्तले धनुःकाण्डं निधाय सुप्तः । ततः चणान्तरे तन्मुखाद्दृष्ट्वा
ऽपगता अनन्तरं सूर्यतेजसा तन्मुखं व्याप्तमवलोक्य कृपया पुष्पात्मना पापरहितेन
तत्पिप्पलवृक्षस्थितेन हंसराजेन पक्षी प्रसार्य पुनस्तन्मुखे छाया कृता ततो निर्भरं
निद्रासुखिना पथि भ्रमणाकुलेन परिश्रान्तेन पान्थेन मुखव्यादानं कृतम् । अन-
न्तरं स्वभावदौर्जन्येन परसुखमसहिष्णुः स काकस्तस्य मुखे पुरीषोत्सर्गं कृत्वा
1790 पलायितः । ततो यावदसावुत्थाय ऊर्ध्वं निरीचते तावत् तेनावलोकितो हंसः
काण्डेन हतः । अतो ऽहं ब्रवीमि । न स्नातव्यमित्यादि ।
यतः । त्यज दुर्जनसंसर्गं भज साधुसमागमम् ।

कुरु पुष्पमहोरात्रं स्मर नित्यमनित्यताम् ॥ २४ ॥

- देव वर्त्तकवार्त्तामपि कथयामि । एका कथा स्थितेरियम् । द्वितीया गमनस्य
1795 यथा । एकः काको वृक्षशाखायां स्वपिति । वर्त्तकस्याधस्ताद्भूमौ निवसति ।
एकदा सर्वे पक्षिणो भगवतो महोदस्य यात्राप्रसङ्गेन समुद्रतीरं प्रचलिताः । तत्र
काकेन सह वर्त्तकसलितः । अथ गच्छतो गोपालस्त मस्तकावस्थितभाण्डाद् दधि
वारं वारं तेन काकेन खाद्यते । ततो यावदसौ दधिभाण्डं भूमौ निधाय ऊर्ध्वम-
वलोकते तावत् काकवर्त्तकौ दृष्टौ । ततस्तेन खेदितः काकः पलायितः । वर्त्तको
1800 मन्दगतिस्तेन प्राप्तो व्यापादितः । अतो ऽहं ब्रवीमि । न गन्तव्यमित्यादि । ततो
मथोक्तम् । भ्रातः शुक् किमेवं ब्रवीषि । मां प्रति यथा श्रीमद्देवपादास्तथा
भवानपि । शुको ब्रूते । अस्त्वेवम् । किन्तु ।

दुर्जनैर्दृश्यमानानि सस्त्रितानि प्रियाण्यपि ।

अकालकुसुमानीव भयं सञ्जनयन्ति मे ॥ २५ ॥

- 1805 दुर्जनत्वं च तव वाग्व्यापारादेव प्रत्यक्षीकृतम् । यतः । तयोर्भूपासयोर्विषये भवदच-
नमेव निदानम् ।

पश्य । प्रत्यक्षे ऽपि कृते दोषे मूर्खः सान्त्वेन तुष्यति ।

रथकारो निजां भार्यां सजारां शिरसा ऽकरोत् ॥ २६ ॥

- राजोवाच । कथमेतत् । शुक् कथयति । अस्ति श्रीनगरे मन्दमतिर्नाम रथकारः ।
1810 स च स्वभार्यां बन्धकीं जानाति । किन्तु जारेण ममं एकस्थाने स्वचक्षुषा न
पश्यति । ततो ऽसौ रथकारो ऽहमन्यं यामं गमिष्यामीत्युक्त्वा प्रचलितः । स

- कियद्दूरं गत्वा निभृतं पुनरागत्य खगृहे खट्वातले पतित्वा स्थितः । अथ मम
भर्ता ग्रामान्तरं गत इत्युपजातविश्वासया तदध्वा जारः सन्ध्याकाल एवाकृतः ।
पश्चात् तेन जारेण समं तस्यां खट्वायां निर्भरं क्रीडन्ती स्थिता । अचान्तरे तथा
1815 बन्धक्या स रथकारः शय्यातले उपलक्षितः । खट्वाऽधः स्वामिना सहानुभूत-
किञ्चिदङ्गुल्यर्शात् स्वामिनं विश्वाय सा विषणा ऽभवत् । ततो जारेणोक्तम् ।
किमिति मया सहाद्य निर्भरं न रमसे । विस्मितेव प्रतिभासि । अथ तथोक्तम् ।
यो ऽसौ मे प्राणेश्वरः सो ऽद्य ग्रामान्तरं गतः । तेन विना सकलजनपूर्णे ऽप्ययं
ग्रामो मां प्रत्यरक्षवत् प्रतिभाति । किं भावि तत्र परस्थाने किं खादितवान्
1820 कथं वा प्रसुप्त इत्यस्मद्भूदयं विदीर्यते । जारेणोक्तम् । तत् किमेवंविधा स्नेह-
भूमिः स ते भर्ता कलहकारः । बन्धकी ब्रूते । रे बर्बर किं ब्रवीषि । शृणु ।
परुषेणापि चोक्ता या दृष्टा वा क्रुद्धचक्षुषा ।
सुप्रसन्नमुखी भर्तुः सा नारी धर्मभाजनम् ॥ २७ ॥
अपरञ्च । नगरस्थो वनस्थो वा पापो वा यदि वा शूचिः ।
1825 यासां स्त्रीणां प्रियो भर्ता तासां लोका महोदयाः ॥ २८ ॥
अन्यञ्च । भर्ता हि परमं नार्थ्या भूषणं भूषणैर्विना ।
एषा विरहिता तेन शोभना ऽपि न शोभते ॥ २९ ॥
त्वं च जारो मनोलौक्यात् पुण्यतामूलसदृशः कदाचित् सेव्यसे । स च मे स्वामी
मां विक्रेतुं देवेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो वा दातुं समर्थः । किं बज्जना । तस्मिन् जीवति
1830 जीवामि तस्मरणे चानुमरणं करिष्यामि इत्येष मे निश्चयः ।
यतः । तिस्रः कोट्यो ऽर्द्धकोटी च यानि लोमानि मानवे ।
तावत्कालं वसेत् स्वर्गे भर्तारं या ऽनुगच्छति ॥ ३० ॥
अन्यञ्च । व्यालपाही यथा व्यालं विलादुद्धरते बलात् ।
तदङ्गर्तारमादाय तेनैव सह मोदते ॥ ३१ ॥
1835 अपरञ्च । चितौ परिख्यञ्च विचेतनं पतिं प्रिया हि या मुञ्चति देहमात्मनः ।
कृत्वा ऽपि पापं शतलक्षमप्यसौ पतिं गृहीत्वा सुरलोकमाप्नुयात् ॥ ३२ ॥
यतः । यस्मै दद्यात् पिता त्वेनां भ्राता चानुमते पितुः ।
तं शृणुष्वेत जीवन्तं संस्थितं च न लङ्घयेत् ॥ ३३ ॥

- एतत्सर्वं श्रुत्वा स रथकारो धन्यो ऽहं यस्मैतादृशी भार्या स्नेहवती प्रियवादि-
 1840 नी इति मनसि निधाय तां खट्वां स्त्रीपुरुषसहितां शूर्भिं धृत्वा स मन्दमतिर्नर्त्तित-
 तवान् । अतो ऽहं ब्रवीमि । प्रत्यचे ऽपि कृते दोष इत्यादि । ततो ऽहं तेन
 राज्ञा यथाव्यवहारं सम्पूज्य प्रस्थापितः । शूको ऽपि मम पश्चादागच्छन्नास्ते ।
 एतत्सर्वं ज्ञात्वा यथाकार्यमनुसन्धीयताम् । चक्रवाको विहस्याह । देव वकेन
 1845 तावद्देशान्तरं गत्वा यथाशक्ति राजकार्यमनुष्ठितम् । किन्तु स्वभाव एव मूर्खाणाम्
 यतः । शतं दद्यान्न विवदेदिति विज्ञस्य सस्यतम् ।
 विना हेतुमपि द्वन्द्वमिति मूर्खस्य लक्षणम् ॥ ३४ ॥
 राजाह । अलमनेनातीतोपालम्भेन । प्रस्तुतमनुसन्धीयताम् । चक्रवाको ब्रूते ।
 देव विजने ब्रवीमि ।
 यतः । वर्णाकारप्रतिध्वानैर्नैवचक्रविकारतः ।
 1850 अप्यूहन्ति मनो धीरास्तेस्माद्रहसि मन्त्रयेत् ॥ ३५ ॥
 ततो राजा मन्त्री च स्थितौ तत्र । अन्ये ऽन्यत्र गताः । चक्रवाको ब्रूते देव अहमेवं
 जानामि कस्याप्यस्त्रियोगिनः प्रेरणया वकेनेदमनुष्ठितम् ।
 यतः । वैद्यानामातुरः श्रेयान् व्यसनीयो नियोगिनाम् ।
 विदुषां जीवनं मूर्खः सदनन्दो नृपतेर्जनः ॥ ३६ ॥
 1855 राजाब्रवीत् । भवतु कारणमत्र पश्चान्निरूपणीयं सम्प्रति यत्कर्त्तव्यं तद् ब्रूहि ।
 चक्रवाको ब्रूते । देव प्रणिधिस्तावत् तत्र यातु ततस्तदनुष्ठानं बलाबलं जानीमः ।
 तथा हि । भवेत् स्वपरराष्ट्राणां कार्याकार्यावलोकने ।
 चारश्चक्षुर्महीभर्त्तुर्यस्य नास्त्यन्ध एव सः ॥ ३७ ॥
 स च द्वितीयं विश्वासपात्रं गृहीत्वा यातु । तेनासौ स्वयं तत्रावस्थाप्य द्वितीयं तत्र-
 1860 त्यमन्त्रकार्यं सुनिश्चितं निश्चित्य निगद्य प्रस्थापयतु ।
 तथा चोक्तम् । तीर्थाश्रमसुरस्थाने शास्त्रविज्ञानहेतुना ।
 तपस्विभ्यश्चनोपेतैः स्वचरैः सह संवदेत् ॥ ३८ ॥
 गूढचारश्च यो जले स्थले चरति । ततो ऽसावेव वको नियुज्यताम् । एतादृश
 एव कश्चिद्वको द्वितीयत्वेन प्रयातु तद्गृहलोकश्च राजदारे तिष्ठतु । किन्तु देव
 1865 एतदपि सुगुप्तमनुष्ठातव्यम् ।

- यतः । षट्कर्णो भिद्यते मन्त्रस्तथा प्राप्तस्य वार्त्तया ।
इत्यात्मना द्वितीयेन मन्त्रः कार्यो महीभृता ॥ ३८ ॥
- अपरञ्च । मन्त्रभेदे हि ये दोषा भवन्ति पृथिवीपतेः ।
न शक्यास्ते समाधातुं इति नीतिविदां मतम् ॥ ४० ॥
- 1870 राजा विमृशोवाच । प्राप्तस्तावन्मया प्रणिधिः । मन्त्री ब्रूते । देव सङ्ग्रामे जयो
ऽपि प्राप्तः । अत्रान्तरे प्रतीहारः प्रविश्य प्रणम्योवाच । देव जम्बुद्वीपादागतो
हारि शुकस्तिष्ठति । राजा चक्रवाकमालोकते । चक्रवाकेनोक्तम् । कृतावासे
गत्वा तावद्भवतु । पश्चादानोय द्रष्टव्यः । यथाज्ञापयति देव इत्यभिधाय प्रती-
हारः शुकं गृहीत्वा गतः । राजाह । विग्रहस्तावदुपस्थितः । चक्रवाको ब्रूते ।
- 1875 देव तथापि सहसा विग्रहो न विधिः ।
सचिवः किं स मन्त्री वा य आदावेव भूपतिम् ।
युद्धोद्योगं स्वभूत्यागं निर्दिश्यविचारितम् ॥ ४१ ॥
- अपरञ्च । विजेतुं प्रयतेतारीन् न युद्धेन कदाचन ।
अनित्यो विजयो यस्माद् दृश्यते युध्यमानयोः ॥ ४२ ॥
- 1880 अन्यञ्च । साक्षा दानेन भेदेन समसौरयवा पृथक् ।
साधितुं प्रयतेतारोन् न युद्धेन कदाचन ॥ ४३ ॥
- यतः । सर्व्व एव जनः शूरो ज्ञानासादितविग्रहः ।
अदृष्टपरसामर्थ्यः सदर्पः को भवेन्न हि ॥ ४४ ॥
- किञ्च । न तथोत्थाप्यते यावा प्राणिना दारुणा यथा ।
1885 अल्पोपायो महासिद्धिरेतन्मन्त्रफलं महत् ॥ ४५ ॥
- किन्तु विग्रहमुपस्थितं विस्लोक्य व्यवह्रियताम् ।
- यतः । यथा कालकृतोद्योगात् कृषिः फलवती भवेत् ।
तद्वन्नीतिरियं देव चिरात् फलति न क्षणात् ॥ ४६ ॥
- अपरञ्च । महतो दूरे भीरुत्वमासन्ने शूरता गुणः ।
1890 विपत्तौ हि महान्तोके धीरत्वमधिगच्छति ॥ ४७ ॥
- अन्यञ्च । प्रत्यूहः सर्व्वसिद्धीनामुत्तापः प्रथमः किल ।
अतिशीतलमप्यग्निः किं भिनक्ति न भूतलम् ॥ ४८ ॥

- विशेषतश्च । देव महाबलो ऽसौ राजा चित्रवर्णः ।
 यतः । बलिना सह योद्धव्यमिति नास्ति निदर्शनम् ।
 1895 न युद्धं हस्तिना सार्द्धं नराणां पादयुद्धवत् ॥ ४६ ॥
 अन्यच्च । स मूर्खः कालमप्राप्य यो ऽपकर्त्तरि वर्त्तते ।
 कलिर्वलवता सार्द्धं कोटपक्षोद्गमो यथा ॥ ५० ॥
 किञ्च । कीर्म् सङ्कोचमास्थाय प्रहारमपि मर्षयेत् ।
 प्राप्तकालस्तु नीतिञ्च उत्तिष्ठेत् क्रूरसर्पवत् ॥ ५१ ॥
 1900 इष्टु देव । महत्यप्ये ऽप्युपायज्ञः सममेव भवेत् क्षमः ।
 समुन्मूलयितुं वृक्षान् वृणानीव नदीरयः ॥ ५२ ॥
 अतो दूतो ऽयं शूको ऽचाश्चास्य तावद्विद्यतां यावदुर्गं सञ्जीक्रियते ।
 यतः । एकः शतं योधयति प्राकारस्थो धनुर्धरः ।
 शतं दशसहस्राणि तस्मादुर्गं विधीयते ॥ ५३ ॥
 1905 किञ्च । अदुर्गविषयः कस्य नारेः परिभवास्तदम् ।
 अदुर्गो ऽनाश्रयो राजा पोतच्युतमनुष्यवत् ॥ ५४ ॥
 दुर्गं कुर्यान्महाखातमुच्चप्राकारसंयुतम् ।
 सयन्मज्जलशैलं हि सरिन्महवनाश्रयम् ॥ ५५ ॥
 विस्तीर्णता ऽतिवैषम्यं रसधान्येभ्यसङ्ग्रहः ।
 1910 प्रवेशश्चापसारश्च सप्तैता दुर्गसम्पदः ॥ ५६ ॥
 राजाह । दुर्गानुसन्धाने को नियुज्यताम् । चक्रवाको ब्रूते ।
 यो यत्र कुशलः कार्ये तं तत्र विनियोजयेत् ।
 कार्येष्वदृष्टकर्मा यो शास्त्रज्ञो ऽपि विमुञ्चति ॥ ५७ ॥
 तदाह्वयतां सारसः । तथानुष्ठिते सति समागतं सारसमालोक्य राजोवाच ।
 1915 सारस त्वं सत्वरं दुर्गमनुसन्धेहि । सारसः प्रणम्योवाच । देव दुर्गं तावदिदमेव
 चिरात् सुनिरूपितमास्ते । महत् सरः । किन्वेतन्मध्यदीपे भक्ष्यवस्तूनां सङ्ग्रहः
 क्रियताम् ।
 यतः । धान्यानां सङ्ग्रहो राजकुत्तमः सर्वसङ्ग्रहहात् ।
 निक्षिप्तं हि मुखे रत्नं न कुर्यात् प्राणधारणम् ॥ ५८ ॥

- 1920 किञ्च । स्यात् सर्वरसानां हि सवर्णो रस उत्तमः ।
 दृष्टीयात् तं विना तेन व्यञ्जनं गोमयायते ॥ ५८ ॥
 राजाह । सत्वरं गत्वा सर्वमनुष्ठीयताम् । पुनः प्रविश्य प्रतीहारो ब्रूते । देव
 सिंहसदीपादागतो मेघवर्णो नाम वायसराजो द्वारि वर्त्तते । स च परिवारवृतः
 प्रणमति । देवपादान् द्रष्टुमिच्छति । राजाह । काकः प्राञ्चः बह्वृक्षा च ।
 1925 तद्भवति सङ्क्राञ्चः । चक्रवाको ब्रूते । देवास्त्वेवं किन्वस्मद्विपक्षः काकः खलचरः ।
 तेनास्मद्विपक्षपक्षे नियुक्तः । कथं सङ्क्रुञ्चते ।
 तथा चोक्तम् । आत्मपक्षपरित्यागात् परपक्षे च यो रतः ।
 स परैर्हन्यते मूढो नीलवर्णशृङ्गालवत् ॥ ६० ॥
 राजोवाच । कथमेतत् । मन्त्री कथयति । अस्ति शृङ्गालः कश्चित् स्नेह्या
 1930 नगरोपान्ते भ्रमन् नीलसन्धानभाण्डे निपतितः । पश्चादुत्थातुमसमर्थः प्रातरा-
 त्मानं मृतवत् सन्दर्श्य स्मितः । अथ नीलीभाण्डस्त्रामिना ऽसावुत्थाप्य दूरे नीत्वा
 परित्यक्तः । ततो ऽसौ वनं गत्वात्मानं नीलवर्णमवलोक्याचिन्तयत् । अहमिदानीं
 उत्तमवर्णस्तदात्मनः किमुत्कर्षं न साधयामि । इत्युक्त्वा शृङ्गालानाङ्गय तेनोक्तम् ।
 अहं भगवत्या वनदेवतया खलसोनारक्षराज्ये सर्व्वेषधिरसेनाभिषिक्तः । पश्यन्तु
 1935 मम वर्णम् । तद्व्यारब्ध अस्मदाज्ञया ऽस्मिन्नरक्ष्ये व्यवहारः कार्य्यः । शृङ्गालाश्च
 तं विशिष्टवर्णमवलोक्य साष्टाङ्गपातं प्रणम्योषुः । यथाज्ञापयति देवः । इत्यनेन
 क्रमेण सर्व्वेष्वरक्षवासिध्याधिपत्यं तस्य बभूव ततस्तेन खलजातिभिरावृतेनाधिक्यं
 साधितम् । ततस्तेन सिंहव्याघ्रादीनुत्तमपरिजनान् प्राप्य शृङ्गालानवलोक्य सख्य-
 मानेनावज्ञाय दूरीकृताः खलजातयः । ततो विषण्णान् शृङ्गालानवलोक्य वृद्ध-
 1940 शृङ्गालेन प्रतिज्ञातम् । मा विधीदत चेदनेनानीतिज्ञेन वयं मर्त्यज्ञाः परिभूताः ।
 तद्यथा ऽयं नश्यति तन्मया विधेयम् । यतो ऽत्र व्याघ्रादयो वर्णमात्रविप्रलब्धाः
 शृङ्गालमज्ञात्वा राजानममुं मन्यन्ते । तद्यथायं परिशीयते तत्कुहत् । तत्रैवम-
 नुष्ठेयं यथा वदामि । सर्व्वे सन्ध्यासमये तत्सन्निधाने महारावमेकदा करिष्यथ ।
 ततस्तं शब्दमाकर्ष्य खभावात् तेनापि शब्दः कर्त्तव्यः ।
 1945 वतः । यः खभावो हि यस्य स्यात् तस्यासौ दुरतिक्रमः ।
 या यदि क्रियते राजा स किं नाम्नात्युपानहम् ॥ ६१ ॥

ततः शब्दादिज्ञाय व्याघ्रेण हन्तव्यः । तथा ऽनुष्ठिते सति तद् दृष्टम् ।

तथा चोक्तम् । छिद्रं मर्षं च वीर्यं च सर्वं वेत्ति निजो रिपुः ।

दहत्यन्तर्गतस्यैव शुष्कवृक्षमिवानलः ॥ ६२ ॥

1950 अतो ऽहं ब्रवीमि । आत्मपक्षपरित्यागादित्यादि । राजाह । यद्यप्येवं तथापि
दृश्यतां तावत् । अयं दूरादागतः । तत्सङ्गहे विचारः कर्त्तव्यः । चक्रवाको
ब्रूते । देव प्रणिधिः प्रहितो दुर्गं च सञ्जीकृतम् । अतः शुको ऽप्यालोक्य
प्रस्थाप्यताम् ।

किन्तु । नन्दं जघान चाणक्यस्त्रीक्ष्णदूतप्रयोगतः ।

1955 तदूरान्तरितं दूतं पश्येदीरसमन्वितः ॥ ६३ ॥

तत् सभां हत्वाहृतः शुक्रः काको ऽपि । शुक्रः किञ्चिदुन्नतशिरा दत्तासनमु-
पविश्य ब्रूते । भो हिरण्यगर्भ त्वां राजाधिराजः श्रीमञ्चिचवर्षः समाज्ञापयति ।
यदि जीवितेन अथवा वा प्रयोजनमस्ति तदा सत्वरमागत्यास्मच्चरणौ प्रणम नो
चेदवस्थातुं स्नानान्तरं परिचिन्तय । एतच्छ्रुत्वा राजा सकोपमाह । आः सभा-
यामस्माकं न को ऽपि विद्यते य एनं गलहस्तयति । तत उत्थाय मेघवर्षो ब्रूते ।
1960 देव समाज्ञापय हन्मि चेनं दुष्टशुक्रम् । मन्त्री ब्रूते । भद्र मैवम् । शृणु तावत् ।

न सा सभा यत्र न सन्ति वृद्धा वृद्धा न ते ये न वदन्ति धर्मम् ।

धर्मः स नो यत्र न सत्यमस्ति सत्यं न तद् यद् भयमभ्युपैति ॥ ६४ ॥

यतो धर्मो ह्येषः । दूतो न्लेच्छो ऽप्यबध्यः स्वाद्राजा दूतमुखो यतः ।

1965 उद्यतेष्वपि शस्त्रेषु दूतो वदति नान्यथा ॥ ६५ ॥

अन्यच्च । स्वापकर्षं परोत्कर्षं दूतोऽन्तैर्मन्यते तु कः ।

सदैवावध्यभावेन दूतः सर्वं हि जल्पति ॥ ६६ ॥

ततो राजा काकस्य प्रकृतिमापन्नः । शुको ऽप्युत्थाय चलितः । पञ्चाशच्चक्रवा-
केनानीय प्रबोध्य कनकालङ्कारादिकं दत्त्वा सम्येषितः । स्वदेशं ययौ । ततो
1970 विन्ध्याचलं गत्वा खराजानं चिचवर्षं प्रणतवान् । तमालोक्य चिचवर्षो राजाह ।
शुक्र का वार्त्ता । कीदृशो ऽसौ देशः । शुको ब्रूते । देव सङ्क्षेपादिषु वार्त्ता ।
सम्प्रति युद्धोद्योगः क्रियताम् । देशस्यासौ कर्पूरदीपः स्वर्गैकदेशः । कथं वर्षधितुं
शक्यते । राजा सर्वान् शिष्टानाङ्गय मन्मथितुमुपविष्टः । आह च । तात सम्प्रति

यत्कर्त्तव्यं तद्भूत । विग्रहः पुनरवशं कर्त्तव्यः ।

- 1975 तथा चोक्तम् । असन्नुष्टा द्विजा नष्टाः सन्नुष्टाः पार्थिवाः सदा ।
सलज्जा गणिका नष्टा निर्लज्जा च कुलाङ्गना ॥ ६७ ॥
दूरदर्शी नाम शूद्रो मन्त्री ब्रूते । देव व्यसनितया विग्रहो न विधिः ।
यतः । मित्रामात्यसहायाश्च यदा स्रुटुढभक्तयः ।
शत्रूणां विपरीताश्च कर्त्तव्यो विग्रहस्तदा ॥ ६८ ॥
1980 अन्यच्च । भूमिर्मित्रं हिरण्यं च विग्रहस्य फलं चयम् ।
यदैतन्निश्चितं भावि कर्त्तव्यो विग्रहस्तदा ॥ ६९ ॥
राजाह । मम बलानि तावदवलोकयतु मन्त्री । तदेतेषामुपयोगो ज्ञायताम् ।
तदाह्वयतां मौहूर्त्तिकः शुभलग्नं याचार्थं विदधातु । मन्त्री वदति । देव तथापि
सहसा याचाकरणमयुक्तम् ।
1985 यतः । विशन्ति सहसा मूढा ये ऽविचार्य द्विषद्वलम् ।
खड्गधारापरिखण्डं लभन्ते ते सुनिश्चितम् ॥ ७० ॥
राजाह । मन्त्रिन् ममोत्साहभङ्गं सर्वथा मा कृथाः । विजिगोपुर्ध्वया परभू-
मिमाक्रमति तथोपदिश । शूद्रो ऽब्रवीत् । देव तत्कथयामि । किन्तु तदनु-
ष्ठितमेव फलप्रदम् ।
1990 तथा चोक्तम् । किं मन्त्रेणानुष्ठाने शास्त्रवत् पृथिवीपतेः ।
न क्षीयधपरिज्ञानाद्वाधेः शान्तिः कश्चिद्भवेत् ॥ ७१ ॥
राजादेशज्ञानतिक्रमणीय इति यथाश्रुतं निवेदयामि । शृणु देव ।
नद्यद्रिवनदुर्गेषु यत्र यत्र भयं नृप ।
तत्र तत्र च सेनानी रथायाद् व्यूहीकृतैर्बलीः ॥ ७२ ॥
1995 बलाध्यक्षः पुरो यायात् प्रवीरपुङ्गवान्वितः ।
मध्ये कलत्रं स्वामी च कोषः फल्गु च यद् बलम् ॥ ७३ ॥
पार्श्वयोद्भवयोरश्वा अश्वानां पार्श्वतो रथाः ।
रथानां पार्श्वतो नागा नागानां च पदातयः ॥ ७४ ॥
पश्चात् सेनापतिर्वायात् खिन्नानाम्वासयन् शनैः ।
2000 मन्त्रिभिः सुभटैर्षुक्तः प्रतिशुद्ध बलं नृपः ॥ ७५ ॥

- समेधादिषमं नागैर्जसाक्षं समहीधरम् ।
 सममन्वैर्जसं नौभिः सर्वैव पदातिभिः ॥ ७६ ॥
 हस्तिनां गमनं प्रोक्तं प्रशस्तं जलदागमे ।
 तदन्वच तुरङ्गाणां पत्तीनां सर्वदैव हि ॥ ७७ ॥
 2005 ग्रीलेषु दुर्गमार्गेषु विधेयं नृपरक्षणम् ।
 स्रयोधे रक्षितस्यापि स्रपनं योगिनिद्रया ॥ ७८ ॥
 नाशयेत् कर्षयेच्च दुर्गकटकमर्दनैः ।
 परदेशप्रवेशे च कुर्यादाटविकान् पुरः ॥ ७९ ॥
 यत्र राजा तत्र कोषो विना कोषं न राजता ।
 2010 सुभटेभ्यस्ततो दद्यात् को हि दातुर्नयुज्यते ॥ ८० ॥
 यतः । न नरस्य नरो दासः किन्तु वित्तस्य भूपते ।
 गौरवं लाघवं चापि धनाधननिबन्धनम् ॥ ८१ ॥
 अभेदेन च युध्येत् रक्षेयुश्च परस्परम् ।
 फल्गुवैद्यं च यत्किञ्चिन्मथे ब्रूयस्व कारयेत् ॥ ८२ ॥
 2015 पदातींश्च महीपालः पुरो ऽनीकस्य योजयेत् ।
 उपरुद्धारिमासीत् रात्रं चास्त्रोपपीडयेत् ॥ ८३ ॥
 सन्द्धान्मैः समे युध्येदग्रे नौद्विपैस्तथा ।
 दृष्टगुल्मादृते चापैरसिचर्यायुधैः स्त्रले ॥ ८४ ॥
 दूषयेच्चास्य सततं यवसाक्षोदकेन्धनम् ।
 2020 भिन्ध्याच्चैव तडागानि प्राकारान् परिखास्तथा ॥ ८५ ॥
 बलेषु प्रमुखो हस्ती न तथा ऽन्यो महीपतेः ।
 निजैरवयवैरेव मातङ्गो ऽष्टायुधः स्रतः ॥ ८६ ॥
 बलमन्वस्य सैन्यानां प्राकारो जङ्गमो मतः ।
 तस्मादम्बाधिको राजा विजयी स्रलविग्रहे ॥ ८७ ॥
 2025 तथा युक्तम् । युध्यमाना ह्यारूढा देवानामपि दुर्जयाः ।
 अपि दूरस्थिता येषां वैरिणो हस्तवर्त्तिनः ॥ ८८ ॥
 प्रथमं युद्धकारिलं समस्तबलपालनम् ।

- दिङ्मार्गाणां विशोधितं पत्तिकर्म प्रचक्षते ॥ ८८ ॥
 स्वभावशूरमस्त्रमविरक्तं जितश्रमम् ।
 2030 प्रसिद्धचक्षिप्रार्थं बलं श्रेष्ठतमं विदुः ॥ ८९ ॥
 यथा प्रभुक्तताम्नानाद्युध्यन्ते भुवि मानवाः ।
 न तथा बज्रभिर्दत्तैर्द्रविणैरपि भूपतेः ॥ ९० ॥
 वरमप्यबलं सारं न बद्धी मुष्टमण्डली ।
 कुर्यादसारभङ्गो हि सारभङ्गमपि स्फुटम् ॥ ९१ ॥
 2035 अप्रसादो ऽनधिष्ठानं देयांश्चरणं च यत् ।
 कालयापो ऽप्रतीकारस्तत्र वैराग्यकारणम् ॥ ९२ ॥
 अपीडयन् बलं शत्रून् जिगीषुरभिषेक्षयेत् ।
 सुखसाध्यं दिवां सैन्यं दीर्घप्रयाणपीडितम् ॥ ९३ ॥
 दायादादपरो मन्त्री नास्ति भेदकरो द्वेषाम् ।
 2040 तस्मादुत्थापयेद्यद्दायादां तस्य विद्विषः ॥ ९४ ॥
 सन्धाय युवराजेन यदि वा मुख्यमन्त्रिणा ।
 अन्तःप्रकोपनं कार्यमभियोक्तुः स्त्रिरात्मनः ॥ ९५ ॥
 क्रूरं मित्रं रणे चापि भङ्गं दत्त्वा ऽभिघातयेत् ।
 अथवा गोपहाकृष्ट्या तन्मुख्याभितबन्धनात् ॥ ९६ ॥
 2045 स्मराङ्गं वासवेन्द्राजा परदेशापहारणात् ।
 अथवा दानमानाभ्यां वासितं धनदं हि तत् ॥ ९७ ॥
 राजाह । आः किं वज्रनोदितेन ।
 आत्मोदयः परव्यानिर्दयं नीतिरितीयती ।
 तदूरीकृत्य क्षतिभिर्वाचस्पत्यं प्रतीयते ॥ ९८ ॥
 2050 मन्त्रिणा विद्वतोक्तम् । सर्वं सत्यमेतत् । किन्तु ।
 अन्यदुष्कृष्टं सत्त्वमन्यथास्त्वनिश्चितम् ।
 सामानाधिकरणं हि तेजस्मिरयोः कुतः ॥ १०० ॥
 तत उत्थाय राजा मौढर्षिकावेदितसङ्गे प्रस्थितः । अथ प्रविधिप्रहितस्यरो
 हिरक्षमर्भसमीपमागत्य प्रपन्नोवाच । देव समामतः प्राचो राजा चित्रवर्णः

- 2055 सम्यति मलयपर्वतोपत्यकायां समावासितो वर्त्तते । दुर्गशोधनं प्रतिष्ठापयन्-
सन्धातव्यम् । यतो ऽसौ शुभो महामन्त्री । किञ्च केनचित् सह तस्य विश्वासकथा-
प्रसङ्गेन एतदिङ्गितमवगतं मया यदनेन प्रागेव को ऽप्यस्मद्दुर्गे नियुक्तः । चक्रवाको
ब्रूते । देव काक एवासौ सम्भवति । राजाह । न कदाचिदेतत् । यद्येवं तदा
कथं तेन शुक्लस्याभिभवायोद्योगः कृतः । अपरञ्च शुक्लस्यागमनात् तस्य विप्र-
2060 होत्साहः । स च चिरादचास्ते । मन्त्री वदति । तथाप्यागन्तुकः शङ्कनीयः ।
राजाह । आगन्तुका अपि प्रत्युपकारकारिणो दृश्यन्ते । शृणु ।
परो ऽपि हितवान् बन्धुर्बन्धुरप्यहितः परः ।
अहितो देहजो व्याधिर्हितमारण्यमौषधम् ॥ १०१ ॥
अपरञ्च । आसीदीरवरो नाम शुद्धकस्य महीपतेः ।
2065 सेवकः स्वल्पकालेन स ददौ सुतमात्मनः ॥ १०२ ॥
चक्रवाकः पृच्छति । कथमेतत् । राजा कथयति । अहं पुरा शुद्धकस्य राज्ञः
क्रीडासरसि कर्पूरकेलिनाम्नो राजहंसस्य पुत्र्या कर्पूरमञ्जर्या महानुरागवान्
बभूव । तत्र वीरवरो नाम राजपुत्रः कुतस्त्रिदशेदागत्य राजद्वारि प्रतीक्षा-
रमुपागम्य उवाच । अहं वर्त्तनार्थी राजपुत्रो मां राजदर्शनं कारय । ततस्ते-
2070 नासौ राजदर्शनं कारितो ब्रूते । देव यदि मया सेवकेन प्रयोजनमस्ति तदा-
स्मद्वर्त्तनं क्रियताम् । शुद्धक उवाच । किं ते वर्त्तनम् । वीरवरेणोक्तम् । प्रत्यहं
सुवर्णशतचतुष्टयम् । राजाह । का ते सामग्री । वीरवरो ब्रूते । द्वौ बाह्व
द्वितीयश्च खड्गः । राजाह । नैतच्छक्यम् । तच्छ्रुत्वा वीरवरो प्रणम्य चलितः ।
अथ मन्त्रिभिरुक्तम् । देव दिनचतुष्टयस्य वर्त्तनं दत्त्वा ज्ञायतामस्य स्वरूपं किमु-
2075 पयुक्तो ऽयं एतावद्वर्त्तनं गृह्णात्यनुपयुक्तो वेति । ततो मन्त्रिवचनादाह्वय ताम्बूलं
दत्त्वा तद्वर्त्तनं दत्तवान् ।
यतः । ताम्बूलं कटुतिक्तमिश्रमधुरं चारं कषायान्वितं
वातघ्नं कफनाशनं हृमिहरं दौर्गन्धिदोषापहम् ।
वक्त्रस्याभरणं मलापहरणं कामाग्निसन्दीपनं
2080 ताम्बूलस्य सखे त्रयोदश गुणाः स्वर्गे ऽप्यमी दुर्लभाः ॥ १०३ ॥
वर्त्तनविनियोगश्च राज्ञा सुनिश्चितं निरूपितः । तदङ्गं वीरवरेण देवेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो

- दत्तम् । स्त्रितस्यार्द्धं दुःखितेभ्यः । तदवशिष्टं भोज्यव्ययविलासव्ययेन । एतत्सर्वं
नित्यकृत्यं कृत्वा राजदारमहर्निशं खड्गपाणिः सेवते । यदा च राजा स्वयं सभा-
दिशति तदा खड्गहमपि याति । अथ कृष्णचतुर्दशां रात्रौ सकलकन्दनध्वनिं स
2085 राजा श्रुत्वा । तच्छ्रुत्वा राजा ब्रूते । कः को ऽत्र द्वारि तिष्ठति । तदा तेनोक्तम् ।
देव अहं वीरवरः । राजोवाच । क्रन्दनानुसरणं क्रियताम् । वीरवरो ऽपि यथा
आज्ञापयति देव इत्युक्त्वा चलितः । राज्ञा चिन्तितम् । अयमेकाकी राजपुत्रो
मया सूचीभेद्ये तमसि ग्रहितः । तदनुचितम् । अहमपि गत्वा निरूपयामि किमेत-
दिति । ततो राजा ऽपि खड्गमादाय अनुसरणक्रमेण नगरद्वारात् वह्निर्मिर्ज-
2090 गाम । ततो गत्वा वीरवरेण रुदती रूपयौवनसम्पन्ना सर्व्वालङ्कारभूषिता का-
चित् स्त्री दृष्टा पृष्टा च । का त्वं किमर्थं रोदिषीति । स्त्रियोक्तम् । अहमेतस्य
शूद्रकस्य राज्ञो लक्ष्मीक्षिरादेतस्य भुजङ्गायायां महता सुखेन विश्रान्ता देव्या
अपराधेन तृतीयदिवसे राजा पञ्चत्वं यास्यति । अहमनाथा भविष्यामि । इदानीं
न स्थास्यामि इति रोदिमि । वीरवरो ब्रूते । कथं पुनरिहावासो भगवत्या भवति ।
2095 लक्ष्मीरुवाच । यदि त्वमात्मनः पुत्रस्य शक्तिधरस्य द्वात्रिंशलक्षणेपेतस्य मस्तकं
खड्गलेन हित्वा भगवत्याः सर्व्वमङ्गलाया उपहारं करोषि तदा राजा शता-
युर्भविष्यति अहं सुखं निवसामि । इत्युक्त्वा ऽदृष्ट्वा ऽभवत् । ततो वीरवरेण
खड्गं गत्वा निद्रालसा वधूः प्रबोधिता पुत्रस्य । तौ निद्रां परित्यज्योपविष्टौ ।
वीरवरस्तत्सर्व्वं लक्ष्मीवचनमुक्तवान् । तच्छ्रुत्वा शक्तिधरः सानन्दं ब्रूते । धन्यो
2100 ऽहं एवम्भूतः स्वामिराज्यरक्षार्थं यत्प्रोपयोगः । तात को ऽधुना विलंबः । यतः ।
कदापि तावदेवंविधे कर्मणि एतस्य देहस्य विनियोगः स्याद्यः । शक्तिधरस्य माता
ब्रूते । अस्मत्कुलोचितम् । यद्येवं न कर्त्तव्यं तदा गृहीतराजवर्त्तनस्य निस्तारः कथं
भवति । इत्यालोच्य सर्व्वे सर्व्वमङ्गलायतनं गताः । तत्र सर्व्वमङ्गलां सम्पूज्य वीरवरो
ब्रूते । देवि प्रसीद विजयतां शूद्रको महाराजः । गृह्यतामयमुपहारः । इत्युक्त्वा
2105 पुत्रस्य शिरसि ह्येद । ततो वीरवरश्चिन्तयामास । गृहीतराजवर्त्तनस्य निस्तारः
कृतः । अधुना निष्पुत्रजीवनं विडम्बनमित्यालोच्य आत्मनः शिरसि ह्येद । ततः स्त्रिया
ऽपि स्वामिनः पुत्रस्य च शोकान्त्या तदनुष्ठितम् । एतत्सर्व्वं श्रुत्वा दृष्ट्वा च राजा
साक्षर्य्यं चिन्तयामास ।

जीवन्ति च विद्यन्ते च मदिधाः सुद्रजन्तवः ।

2110 अनेन सदृशो लोके न भूतो न भविष्यति ॥ १०४ ॥

एतत्परित्यक्तेन राज्येनापि किं प्रयोजनम् । ततः स्वशिरश्चेत्तुमुत्तथितः स्वप्नः
शूद्रकेनापि । अथ भगवत्या सर्वमङ्गलया प्रत्यक्षभूतया राजा करे हृतः । पुत्र
अलं साहसेन । इदानीं ते राज्यभङ्गो नास्ति । राजा साष्टाङ्गं प्रणम्योवाच ।
देवि न मे राज्येन जीवितेन त्रिया वा प्रयोजनमस्ति । यदि ममानुकम्पा क्रियते

2115 तदा ममायुःशेषेणाप्ययं सदारपुत्रो राजपुत्रो जीवतु । अन्यथा ऽहं यथा प्राप्तां
गतिं गच्छामि । भगवत्युवाच । अनेन ते सत्योत्कर्षेण भृत्यवात्सल्येन च सर्वथा
सन्तुष्टा ऽस्मि । गच्छ विजयी भव । अयमपि सपरिवारो राजपुत्रो जीवतु ।
ततो वीरवरः सपुत्रदारः प्राप्तजीवनः स्वष्टं गतः । राजा तैरलक्षितः प्रासाद-

2120 पृष्ठं गत्वा तथैव सुप्तः । अथ वीरवरो दारस्वः पुनर्भूपात्नेन पृष्ठः सन्तुवाच ।
देव सा इदती स्त्री मामवलोक्यादृष्ट्या ऽभवत् । न का ऽप्यन्या वार्त्ता विद्यते ।
तद्वचनमाकर्ण्य सन्तुष्टो राजा सासुर्यं चिन्तयामास । कथमयं साध्यतां महासत्तः ।
यतः । प्रियं ब्रूयादक्षपणः शूद्रः स्यादविकल्पनः ।

दाता सत्याचवर्षी स्यात् प्रगल्भः स्यादनिष्टुरः ॥ १०५ ॥

एतन्महापुरुषलक्षणम् । एतस्मिन् सर्वमस्ति । ततः स राजा प्रातः शिष्टसभां
2125 कृत्वा सर्ववृत्तान्तं प्रसृत्य प्रसादात् तस्मै कर्णाटराज्यं ददौ । तत् किमाग-
नुरेव विरुद्धः । तत्रापि उत्तमाधममध्यमाः सन्धवन्ति । चक्रवाको ब्रूते ।

यो ऽकार्थं कार्यवच्छास्ति स किं मन्त्री नृपेच्छया ।

वरं स्वामिमनोदुःखं तस्मादो न त्वकार्थतः ॥ १०६ ॥

वैद्यो गुरुश्च मन्त्री च यस्य राज्ञः प्रियंवदाः ।

2130 शरीरधर्मकोषेभ्यः क्षिप्रं स परिहीयते ॥ १०७ ॥

शृणु देव । पुण्यात्म्यं यदेकेन तस्मापि भविष्यति ।

इत्वा भिक्षुं यतो मोहाभिध्वर्षी नापितो मृतः ॥ १०८ ॥

राजा पृच्छति । कथमेतत् । मन्त्री कथयति । अस्त्रयोध्यायां पुरि चूडामणिर्नाम
चचिवः । तेन धनार्थिना कायक्लेमेन भगवांसङ्गार्द्धचूडामणिसिरमाराधितः ।

2135 ततः क्षीणपापो ऽसौ स्वप्ने दर्शनं लब्ध्वा भगवतः प्रसादाद्यचेष्टरेषादिष्टः । तमस्य

प्रातरेव चौरं कारयित्वा लगुडहस्तः सन् स्वगृहद्वारि निभृतं स्थापयति । ततो
यमेवागतं भिक्षुकं प्राकृष्टे पश्यति तं निर्दयं लगुडप्रहारेण हनिष्यति । ततो ऽसौ
भिक्षुकः तत्क्षणात् सुवर्णपूर्णकलशो भविष्यति । तेन त्वं यावज्जीवं सुखी भवि-
ष्यसि । तदनन्तरं तदनुष्ठिते सति तद्वृत्तम् । ततः चौरकरणाद्यामीतेन नापितेन
2140 तत्सर्वमालोक्य चिन्तितम् । अहो निधिप्राप्तेरयमुपायः । तदहमप्येवं किं न
करोमि । ततः प्रभृति स नापितः प्रतिदिनं तथाविधलगुडहस्तः भिक्षुकागमन-
मपेक्षते । एकदा तेन तथा प्राप्तो भिक्षुको लगुडेन हत्वा व्यापादितः । तेनाप-
राधेन सो ऽपि नापितो राजपुरुषैस्ताडितः पञ्चत्वं गतः । अतो ऽहं ब्रवीमि ।
पुण्यालम्बं यदेकेन इत्यादि । राजाह ।

2145 पुरावृत्तकथोद्गारैः कथं निर्णीयते परः ।

किं स्त्रान्निष्कारणो बन्धुः किंवा विश्वासघातकः ॥ १०८ ॥

यातु यातु । प्रस्तुतमनुष्ठीयताम् । मलयाधित्यकायां समावासितो वर्त्तते चिच-
वर्षो नाम राजा । तदधुना किं विधेयम् । मन्त्री वदति । देव आगतप्रणिधि-
मुखाच्छ्रुतम् । यन्महामन्त्रिणो वृत्रस्योपदेशे चिचवर्षेनानादरः कृतः । अतो ऽसौ
2150 मूढो जेतुं शक्यः ।

तथाचोक्तम् । क्षुब्धः क्रूरो ऽवशो ऽसत्यः प्रमादी भीरुरस्त्रिः ।

मूढो योधावमन्ता च सुखच्छेद्यो रिपुः स्मृतः ॥ ११० ॥

ततो ऽसौ यावदस्मद्गुर्गावरोधं न विदधाति तावन्नद्यद्रिवनवर्त्मसु तद्वृत्तानि हन्तुं
सारसादयो नियुज्यन्तां सेनापतयः ।

2155 तथा चोक्तम् । दीर्घवर्त्मपरिश्रान्तं नद्यद्रिवनसङ्कुलम् ।

चोराग्निभयसम्प्लव्णं क्षुत्पिपासाहितकलमम् ॥ १११ ॥

प्रमत्तं भोजनव्ययं व्याधिदुर्भिक्षपीडितम् ।

असंस्थितमभ्युद्यिष्टं वृष्टिवातसमाकुलम् ॥ ११२ ॥

पक्षुपांशुजलाच्छन्नं सुख्यस्तं दस्युविद्रुतम् ।

2160 एवम्भूतं महीपालः परसैन्यं विघातयेत् ॥ ११३ ॥

अन्यच्च ।

अवस्कन्दभयाद्राजा प्रजागरकृतग्रमम् ।

दिवासुप्तं सदा हन्यान्निद्राव्याकुलसैनिकम् ॥ ११४ ॥

अतस्तस्य प्रमादिनो बलं गत्वा यथावकाशं सारसादयो दिवानिशं च निग्नन्तु ।
तथानुष्ठिते सैनिकास्त्रिचवर्षस्य बहवः सेनापतयश्च निहताः । ततस्त्रिचवर्षो विषयः
2165 स्वमन्त्रिणं दूरदर्शिनमाह । तात किमिति तथास्मदुपेक्षा क्रियते । किं वा काप्य-
स्माकमविनयो ऽस्ति ।

तथा चोक्तम् । न राख्यं प्राप्तमित्येवं वर्त्तितव्यमसाध्यतम् ।

अथं अविनयो हन्ति जरा रूपमिवोत्तमम् ॥ ११५ ॥

अन्यच्च ।

इहः अथमधिगच्छति पथ्याग्नी कक्षतां सुखमरोगी ।

2170

उद्योगी विद्यान्तं धर्मार्थयशांसि च विनीतः ॥ ११६ ॥

गृध्रो ऽवदत् । देव श्रूयताम् ।

अविद्वानपि भूपाखो विद्यादृष्टोपसेवया ।

परां अथमवाप्नोति जलासन्नतर्ह्यया ॥ ११७ ॥

अन्यच्च ।

पानं स्त्री मृगया द्यूतमर्थदूषणमेव च ।

2175

वाग्दण्डयोश्च पादव्यं व्यसनानि महीभुजाम् ॥ ११८ ॥

किञ्च । न साहसैकान्तरसानुवर्त्तिना न वाष्पुपायोपहतान्तरात्मना ।

विभूतयः शक्यमवानुमूर्जिता नये च शौर्ये च वसन्ति सन्धदः ॥ ११९ ॥

तथा स्वबलोत्साहमवलोक्य साहसैकरसिकेन मयोपन्यस्येह्यपि मन्त्रेज्जनवधानं वा-
क्पादव्यं च कृतम् । अतो दुर्णीतेः फलमिदमनुभूयते ।

2180

तथा चोक्तम् । दुर्मन्त्रिणं कमपयान्ति न नीतिदोषाः

सन्नापयन्ति कमपय्यभुजं न रोगाः ।

कं श्रीर्न दर्पयति कं न निहन्ति मृत्युः

कं स्त्रीकृता न विषयाः परितापयन्ति ॥ १२० ॥

मुदं विषादः शरदं हिमागमस्तमो विवस्त्रान् सुकृतं कृतघ्नता ।

2185

प्रियोपपत्तिः शुचमापदं नयः अथं समृद्धामपि हन्ति दुर्णयः ॥ १२१ ॥

ततो मयाप्यालोचितम् । प्रज्ञाहीनो ऽयं नो चेत् कथं नीतिशास्त्रकथाकौमुदीं
वागुक्ताभिस्त्रिभिरयति । यतः ।

यस्य नास्ति स्वयं प्रज्ञा शास्त्रं तस्य करोति किम् ।

लोचनाभ्यां विहीनस्य दर्पणः किं करिष्यति ॥ १२२ ॥

- 2190 तेनाहमपि त्वर्षीं स्तितः । अथ राजा बद्धाञ्जलिराह । तात अस्त्वयं ममापराधः ।
इदानीं यथा ऽहमवशिष्टबलसहितः प्रत्यावृत्य विन्ध्याचलं गच्छामि तथोपदिश ।
शुभ्रः स्वगतं चिन्तयति । कर्त्तव्यो ऽच प्रतीकारः ।
यतः । देवतासु गुरौ गोषु राजसु ब्राह्मणेषु च ।
नियन्तव्यः सदा कोपो बालवृद्धातुरेषु च ॥ १२२ ॥
- 2195 ब्रूते च विग्रह । देव मा मैषीः समान्यसिद्धि । शृणु देव ।
मन्त्रिणां भिक्षुसन्धाने भिक्षां सन्निपातके ।
कर्षणि व्यज्यते प्रज्ञा सुखे को वा न पण्डितः ॥ १२४ ॥
अपरश्च । आरभन्ते ऽल्पमेवाज्ञाः कामं व्यथा भवन्ति च ।
महारथाः कृतधियस्त्रिष्ठानि च निराकुलाः ॥ १२५ ॥
- 2200 देव ततस्तव प्रतापादेव दुर्गे भङ्गा कीर्तिप्रतापबलसहितं त्वामचिरेणैव कालेन
विन्ध्याद्रिं नयामि । राजाह । कथमधुना स्वल्पबलेन तत्सम्यच्यते । शुभ्रो वदति ।
देव सर्वं भविष्यति । यतः । विजिगीषोरदीर्घसूचता विजयसिद्धेरवश्यं भावः ।
तदद्य दुर्गद्वारावरोधो विधीयताम् । अथ प्रणिधिना वकेनागत्य हिरण्यगर्भस्य
कथितम् । देव स्वल्पबल एवायं राजा चित्रवर्षो शुभ्रस्य वचनोपष्टम्भादागत्य
2205 दुर्गद्वारावरोधनं करिष्यति । राजहंसो ब्रूते । भो सर्वज्ञ किमधुना विधेयम् ।
चक्रवाको वक्ति । स्वबले सारासारविचारः क्रियताम् । ज्ञात्वा सुवर्णवस्त्रादि
यथार्हं प्रसाददानं च क्रियताम् ।
तथाचोक्तम् । यः काकिर्निमग्नपथप्रपन्नां समुद्ररेन्निष्कसहस्रतुल्याम् ।
कदापि कोटिष्वपि मुक्तहस्तस्तं राजसिंहं न जहाति सखीः ॥ १२६ ॥
- 2210 अन्यश्च । क्रतो विवाहे व्यसने रिपुचये यग्रस्तरे कर्षणि मित्रसङ्गुहे ।
प्रियासु नारीव्यधनेषु बन्धुषु ह्यतिथ्यो नास्ति मराधिपाटसु ॥ १२७ ॥
यतः । मूर्खः स्वल्पव्यवसायात् सर्वनाशं करोति हि ।
कः सुधीस्त्वजते भाण्डं शुल्कसैवातिसाध्वसात् ॥ १२८ ॥
राजाह । कथमिह समये ऽतिथ्यो व्यज्यते । उक्तं च । आपदर्थे धनं रचेत् ।
- 2215 मन्त्री ब्रूते । श्रीमतां कुत आपदः । राजाह । कदाचित् कुपिता सखीः । पुनर्मन्त्री
ब्रूते । देव सञ्चिन्तार्थो विनश्यति । तदेव कार्पण्यं परित्यज्य स्वसुभटाः दानमा-

नाम्नां पुरस्क्रियन्ताम् । तथाचोक्तम् ।

परस्परज्ञाः संहृष्टाः त्यक्तप्राणाः सुनिश्चिताः ।

कुलीनाः पूजिताः सम्यग्विजयन्ते दिषां बलम् ॥ १२६ ॥

2220 अपरञ्च ।

सुभटाः श्रीलसम्पन्नाः संहताः कृतनिश्चयाः ।

अपि पञ्चशतं शूरा मृदूनि रिपुवाहिनीम् ॥ १२७ ॥

किञ्च ।

शिष्टैरप्यविशेषज्ञ उग्रस्य कृतनाशकः ।

त्यज्यते किम्पुनर्नान्यैः पत्न्या ऽप्यात्मन्परिर्नरः ॥ १२८ ॥

यतः ।

सत्यं शौर्यं तथा त्यागो नृपस्यैते च यो गुणाः ।

2225

एतैस्त्वक्तो महीपालः प्राप्नोति खलु वाञ्छिताम् ॥ १२९ ॥

अमात्यास्तावदवश्यमेव पुरस्कर्त्तव्याः । तथा चोक्तम् ।

यो येन प्रतिबद्धः स्यात् सह तेनोदयी व्यथी ।

सुविश्रुतो नियोक्तव्यः प्राणेषु च धनेषु च ॥ १३० ॥

यतः ।

धूर्त्तः स्त्री वा शिशुर्यस्य मन्त्रिणः सुर्महीपतेः ।

2230

अनीतिपवनचिह्नः कार्य्यान्धौ स निमज्जति ॥ १३१ ॥

पश्य देव ।

हर्षक्रोधौ यतौ यस्य कोषः स्वल्पव्ययेन च ।

नित्यं मृत्यान्ववेष्टा च तस्य स्याद्भुजगदा धरा ॥ १३२ ॥

येषां राज्ञा सह स्यातामुपचयापचयौ भुवम् ।

अमात्यान् नीतिमान् राजा नावमन्येत् कदाचन ॥ १३३ ॥

2235 यतः ।

महीभुजो मदाम्भस्य मज्जतः कार्य्यसागरे ।

खलतो हि करालम्भः सुशिष्टैरेव दीयते ॥ १३४ ॥

अथागत्य प्रणम्य मेघवर्णो ब्रूते । देव दृष्टिप्रसादं कुरु । एष युद्धार्थी विपक्षो दुर्गद्वारि तिष्ठति । तद्देवपादादेशाद्वहिर्निःसृत्य स्वविक्रमं दर्शयामि । तेन देव-
प्रसादस्नानुपगच्छामि । चक्रवाको ब्रूते । मैवम् । यदि वह्निर्निःसृत्य योद्धव्यं
तदा दुर्गाअयणं निष्प्रयोजनम् ।

2240

अपरञ्च ।

विषमो ऽपि यथा नक्रः सलिलाग्निः सृतो ऽवशः ।

वनात् तु प्रच्युतः सत्यं सिंहो ऽपि स्याच्छृगालवत् ॥ १३५ ॥

वायसो ब्रूते । देव स्वयं गत्वा युद्धं दृश्यताम् ।

- यतः । पुरस्कृत्य बलं राजा योधयेदवसोकथम् ।
- 2245 स्वामिना ऽधिष्ठितः आ ऽपि किं न सिंहायते भुवम् ॥ १३८ ॥
अनन्तरं ते सर्वे दुर्गद्वारं गत्वा महाह्वं कृतवन्तः । परेषुश्चिचवर्षो नाम राजा
गृध्रमुवाच । तात स्वप्रतिज्ञातमधुना विधीयताम् । गृध्रो ब्रूते । शृणु तावत् ।
अकालसहस्रमत्यक्षं मूर्खव्यसनिनायकम् ।
अगुप्तं भीरुयोधं च दुर्गव्यसनमुच्यते ॥ १४० ॥
- 2250 तप्तावदत्र नास्ति । उपजापश्चिरारोधो ऽवस्कन्दस्त्रीप्रपौहवम् ।
दुर्गस्य सङ्गोपायास्तारः कथिता इमे ॥ १४१ ॥
अत्र च यथाशक्ति क्रियते यत्नः । चिचवर्षः कथयत्येवमेव । ततः अनुदिते भास्करे
प्रातःकाले चतुर्विंशति द्वारेषु युद्धे प्रवृत्ते दुर्गाभ्यन्तरे गृहे गृहे काकैरेकदा अग्नि-
निक्षिप्तः । ततो गृहीतं दुर्गमिति कोलाहलं श्रुत्वा अनेकगृहेषु च पावकं प्रदीप्तं
- 2255 प्रत्यक्षेणावलोक्य राजहंसस्य वैजिका बहवो दुर्गनिवासिनः स्तरं द्रुवं प्रविष्टाः ।
यतः । सुमन्वितं सुविक्रान्तं सुयुद्धं सुपञ्चायितम् ।
प्राप्तकाले यथाशक्ति कुर्यान्न तु विचारयेत् ॥ १४२ ॥
राजहंसस्य सुखिस्वभावात् मन्दगतिः सारसद्वितीयः चिचवर्षस्य सेनापतिना कुक्षु-
टेनागत्य वेष्टितः । शिरश्चगर्भो राजाह । सेनापते सारस ममानुरोधादात्मानं न
- 2260 व्यापादयिष्यसि । अधुना ऽहं गन्तुमसमर्थः । त्वं गन्तुमधुना ऽपि समर्थः । तद्गत्वा जलं
प्रविश । मत्पुत्रं चूडामणिनामानं सर्वज्ञस्य सप्तत्या राजानं करिष्यसि । सारसो ब्रूते
देव न वक्तव्यमेवंदुःसहं वचः । यावत् चन्द्रार्कौ विद्येते तावद्विजयतां देवः । अहं
देवदुर्गाधिकारी तन्नाम मांसासृग्विलिप्तेन द्वारवर्त्मना तावत् प्रविशतु शत्रुः ।
अपरश्च देव । जमी दाता गुणपाही स्वामी भाग्येन सञ्चते ।
- 2265 राजाह अस्त्रेवं किञ्च । शृचिर्दधो ऽनुरक्तस्य सत्यः खलु सुदुर्लभः ॥ १४३ ॥
सारसो ब्रूते । शृणु देव ।
यदि समरमपास्य नास्ति मृत्योर्भयमिति युक्तमिति ऽन्यतः प्रयातुम् ।
अथ मरणमवश्यमेव जन्तोः किमिति मुधा मलिनं यशः क्रीयेत ॥ १४४ ॥
अन्यच्च । भवे ऽस्मिन् पवनोद्भान्तवीचिविभ्रमभङ्गुरे ।
2270 जायते पुण्ययोगेन परार्थे जीवितव्ययः ॥ १४५ ॥

त्वं देव सर्वदा स्वामी रक्षणीयः ।

यतः । प्रकृतिः स्वामिना त्यक्ता समृद्धा ऽपि न जीवति ।

अपि धन्वन्तरिवैद्यः किं करोति गतायुषि ॥ १४६ ॥

अपरश्च । नरेशे जीवलोको ऽयं निमीलति निमीलति ।

2275 उदेत्युदीयमाने च रवाविव सरोरुहम् ॥ १४७ ॥

अपि च । स्वाम्यमात्यश्च राष्ट्रं च दुर्गं कोषो वस्त्रं सुहृत् ।

राज्याङ्गानि प्रकृतयः पौराणां श्रेष्ठो ऽपि च ॥ १४८ ॥

अत्रापि प्रधानाङ्गं राजा । अथ कुक्कुटेनागत्य राजहंसस्य शरीरे खरतरनखा-
घातः कृतः । ततः सत्वरमुपसृत्य सारसेन खदेहान्तरितो राजा । अनन्तरं

2280 कुक्कुटेन नखमुखप्रहारैर्जर्जरितकृतेन सारसेन स्वाङ्गेनाक्वाद्य राजा जले प्रक्षिप्तः ।

कुक्कुटो ऽपि सेनापतिना सारसेन खचक्षुप्रहारेण व्यापादितः । पश्चात् सारसो
ऽपि बज्रभिः पश्चिर्भिः सम्भूय व्यापादितः । अथ चिचवर्णो दुर्गं प्रविश्य दुर्गावस्थितं
द्रव्यं ग्राहयित्वा वन्दिभिर्जयशब्देनानन्दितः जगाम । राजपुत्रैरुक्तम् । तस्मिन्
राजहंसवत्से पुष्पवान् सारस एव । येन खदेहदानेन स्वामी रक्षितः ।

2285 यतः । जनयन्ति सुतान् गावः सर्वानेव गवाक्षतीन् ।

विषाणोन्निखितस्कन्धं कश्चिदेव गवागतिम् ॥ १४९ ॥

विष्णुशर्मणोक्तम् । स तावत् सत्त्वक्रीतान्त्रयलोकान् विद्याधरीपरिजनो ऽनुभवतु
महासत्त्वः । तथा चोक्तम् ।

आहवेषु च ये शूराः स्वाम्यर्थं त्यक्तजीविताः ।

2290 भर्तृभक्ताः कृतज्ञाश्च ते नराः स्वर्गनामिनः ॥ १५० ॥

यत्र तत्र हतः शूराः शत्रुभिः परिवेष्टितः ।

अवधानं लभते लोकान् यदि क्लेशं न गच्छति ॥ १५१ ॥

वियहः श्रुतो भवद्भिः । राजपुत्रैरुक्तम् । श्रुत्वा सुखिनो भूता वयम् । विष्णुशर्मा
ऽब्रवीत् । अपरमथेवमस्तु ।

2295 वियहः करितुरङ्गपत्तिभिर्ना कदापि भवतां महीभृताम् ।

नीतिमन्त्रपवनैः समाहताः संश्रयन्तु गिरिगङ्गरं द्विषः ॥ १५२ ॥

इति हितोपदेशे वियहो नाम तृतीयः कथासङ्ग्रहः ॥

॥ सन्धिः ॥

पुनः कथारम्भकाले राजपुत्रैरुक्तम् । आर्यं विग्रहः श्रुतो ऽस्माभिः । सन्धि-
रधुनाभिधीयताम् । विष्णुशर्मणोक्तम् । श्रूयताम् । सन्धिमपि कथयामि यस्याय-
माद्यश्लोकः ।

वृत्ते महति सङ्ग्रामे राज्ञोर्निहतसेनयोः ।

स्त्रेयाभ्यां वृत्रघ्नक्राभ्यां वाचा सन्धिः कृतः क्षणात् ॥ १ ॥

राजपुत्रा जघुः । कथमेतत् । विष्णुशर्मा कथयति । ततस्तेन राजहंसेनोक्तम् ।
केनास्मदुर्गे निचिह्नो ऽग्निः किम्वा पारक्षेन अथवा ऽस्मदुर्गवासिना केनचिदि-
पक्षप्रयुक्तेन । चक्रवाको वदति । देव भवतो निष्कारणबन्धुरसौ मेघवर्णः सपरि-
वारो नाचावलोक्यते । तन्मन्ये तस्य विचेष्टितमिदम् । राजा क्षणं विचिन्त्याह ।
अस्ति तावदेवं मम दुर्भाग्यमेतत् ।

तथाचोक्तम् । अपराधः स दैवस्य न पुनर्मन्त्रिणामयम् ।

कार्यं सुघटितं यज्ज्ञात् दैवयोगादिनश्यति ॥ २ ॥

मन्त्री ब्रूते । उक्तमेवैतत् । विषमां हि दशां प्राप्य दैवं गर्हयते नरः ।

आत्मनः कर्मदोषांस्तु नैव जानात्यपश्चितः ॥ ३ ॥

अपरश्च । सुहृदां हितकामानां यो वाक्यं नाभिनन्दति ।

स कूर्श इव दुर्बुद्धिः काष्ठाक्लृष्टो विनश्यति ॥ ४ ॥

राजाह । कथमेतत् । मन्त्री कथयति । अस्ति मगधदेशे फुल्लोत्पलाभिधानं सरः ।
तत्र चिरात् सङ्कटविकटनामानौ हंशौ निवसतः । तयोर्मिथं कम्बुपीवनामा
कूर्शः प्रतिवसति । अथैकदा धीवरैरागत्य तत्रोक्तम् । यदद्यास्माभिरश्वोपिला
प्रातर्मत्स्यकूर्शादयो व्यापादयितव्याः । तदाकूर्शं कूर्शो हंशावाह । सुहृदौ श्रुतो
ऽयं धीवरास्त्रापः । अधुना किं मया कर्तव्यम् । हंशावाहतुः । ज्ञायतां तावत्

पश्चाद्यदुचितं तत्कर्त्तव्यम् । कूर्शो ब्रूते । मैवम् । यतो दृष्टव्यतिकरो ऽहमत्र ।
2320 तथा चोक्तम् । अनागतविधाता च प्रत्युत्पन्नमतिस्तथा ।

दावेतौ सुखमेधेते यद्भविष्यो विनश्यति ॥ ५ ॥

तावाहृतुः । कथमेतत् । कूर्शः कथयति । पुरा एतस्मिन्नेव सरसि एवंविधेऽप्येव
धीवरेषूपस्थितेषु मत्स्यत्रयेणालोचितम् । तत्रानागतविधाता नामैको मत्स्यस्ते-
नोक्तम् । अहं तावत् जलाग्रथान्तरं गच्छामीत्युक्त्वा स द्रुदान्तरं गतः । अपरेण
2325 प्रत्युत्पन्नमतिनाञ्चा मत्स्येनाभिहितम् । भविष्यदर्थे प्रमाणाभावात् कुच मया
गन्तव्यम् । तदुत्पन्ने कार्ये यथाकार्यमनुष्ठेयम् ।

तथा चोक्तम् । उत्पन्नमापदं यस्तु समाधत्ते स बुद्धिमान् ।

वणिजो भार्यया जारः प्रत्यचे निम्नतो यथा ॥ ६ ॥

यद्भविष्यः पृच्छति । कथमेतत् । प्रत्युत्पन्नमतिः कथयति । अस्ति विक्रमपुरे
2330 समुद्रदत्तो नाम वणिक् । तस्य रत्नप्रभा नाम वधूः केनापि स्त्रसेवकेन समं
सर्व्वदा रमते ।

यतः । न स्त्रीणामप्रियः कश्चित् प्रियो वापि न विद्यते ।

गावस्तृणमिवारस्ये प्रार्थयन्ति नवं नवम् ॥ ७ ॥

अथैकदा सा रत्नप्रभा तस्य सेवकस्य मुखे चुम्बनं ददती समुद्रदत्तेनालोकिता ।
2335 ततः सा बन्धकी सत्वरं भर्त्तुः समीपमुपगम्याह । नाथ एतस्य सेवकस्य महती
निर्वृतिः । यतो युग्मदर्थं नीयमानं कर्पूरमश्नाति । कर्पूरगन्धः प्रत्यक्षो ऽस्य मुखे
मया ज्ञातः ।

तथाचोक्तम् । आहारो दिगुणः स्त्रीणां बुद्धिस्तासां चतुर्गुणा ।

षड्गुणो व्यवसायस्य कामस्याष्टगुणः स्युतः ॥ ८ ॥

तदाकर्ष्य सेवकेनाप्युपक्रुशोक्तम् । यस्य गृहे ईदृशी भार्या तत्र सेवकेन कथं
2340 स्नातव्यम् । यत्र प्रतिक्षणं गृहिणी सेवकस्य मुखं जिघ्रति । ततो ऽसावुत्पाद्य
चलितः । ततो ऽद्यै साधुना यत्नात् सम्बोध्य हृतः । अतो ऽहं ब्रवीमि । उत्प-
न्नमापदमित्यादि । ततो यद्भविष्येनोक्तम् ।

यद्भावि न तद् भावि भावि चेन्न तदन्यथा ।

2345 इति चिन्ताविषयो ऽयमगदः किं न पीयते ॥ ९ ॥

- ततः प्रातर्जालेन बद्धः प्रत्युत्पन्नमतिर्हृतवदात्मानं सन्दर्श्य स्थितः । ततो जाला-
दपसारितः खलादुत्सृत्य गम्भीरं नीरं प्रविष्टः । यद्भविष्यस्य धीवरैः प्राप्तो व्या-
पादितः । अतो ऽहं ब्रवीमि । अनागतविधातेत्यादि । तद्यथा ऽहमन्यद्भदं प्राप्नोमि
तदद्य विधीयताम् । हंसावाहृतः । जलाशयान्तरे प्राप्ते तव कुशलं खले गच्छतस्ते
2350 को विधिः । कूर्मो ब्रूते । यथा ऽहं भवद्वां सहाकाशवर्त्मना यामि स उपायो
विधीयताम् । हंसौ ब्रूतः । कथमुपायः सम्भवति । कच्छपो वदति । युवाभ्यां
चक्षुष्टं काष्ठमेकं मया मुखेनावलम्बितव्यम् । अतो भवतोः पञ्चवलेन मया ऽपि
सुखेन गन्तव्यम् । हंसौ ब्रूतः । सम्भवत्येष उपायः । अस्त्रेवम् ।
किन्तु । उपायं चिन्तयन् प्राज्ञस्त्रपायमपि चिन्तयेत् ।
- 2355 पश्यतो वकमूर्खस्य नकुलैर्भक्षिताः सुताः ॥ १० ॥
कूर्मः पृच्छति । कथमेतत् । हंसौ कथयतः । अस्त्युत्तरापथे गृध्रकूटो नाम
पर्वतः । तत्रैव रेवातीरे न्ययोधपादपे वका निवसन्ति । तस्य वटस्याधस्तादिवरे
सर्पस्तिष्ठति । स च वकानां बालापत्यानि खादति । ततः श्लोकार्त्तानां वकानां
प्रलापं श्रुत्वा केनचिद्बुद्धवकेनोक्तम् । भो एवं कुदय यूयं । मत्स्थानानीय नकुल-
2360 विवरादारभ्य सर्पविवरं यावत् पंक्तिक्रमेण एकैकशो मत्स्थानं विकीर्य धरिष्यथ ।
ततस्तदाहारवर्त्मना नकुलेनागत्य द्रष्टव्यः स्वभावदेषाद्वापादचितव्यः सर्पः ।
तथा ऽनुष्ठिते सति तद् वृत्तम् । अथ नकुलैर्दृष्टोपरि पश्चिशावकानां रावः श्रुतः ।
पश्चात् तेन नकुलेन वकशावकाः खादिताः । अत आवां ब्रूवः । उपायं चिन्तय-
न्तित्यादि । आवाभ्यां नीयमानं त्वं दृष्ट्वा लोकैः किञ्चिदक्तव्यमेव । तदाकर्ण्य
2365 यदि त्वमुत्तरं ददासि तदा तव मरणं भविष्यति । तत् सर्व्वथा ऽत्रैव स्वीयताम् ।
कूर्मो वदति । तत् किमहमन्नः । न किमपि मया वक्तव्यम् । तत एवमनुष्ठिते
सति आकाशे नीयमानं तं कूर्ममालोक्य सर्व्वे गोरचकाः पश्चाद्भावन्ति वदन्ति
च । अहो महदाश्चर्य्यं पक्षिभ्यां कूर्मः समुद्यते । तत्र कश्चिदाह । यद्ययं कूर्मः
पतति तदात्रैव पक्वा खादितव्यः । को ऽपि निगदति । गृहं नेतव्यः । कश्चिद्वदति ।
2370 सरसः समीपे पक्वा भक्षितव्यः तत्पक्षवचनमाकर्ण्य क्रोधादिस्त्रतसंस्कारो ऽवदत् ।
युष्माभिर्मम भक्षितव्यमिति वदन्नेव काष्ठात् पतितो गोरचकैर्यापादितः । अतो
ऽहं ब्रवीमि । सुहृदां हितकामानामित्यादि । अथ प्रणिधिर्वकस्तत्रागत्योवाच ।

देव प्रागेव मया निवेदितम् । दुर्गशोधनं प्रतिघणं कर्त्तव्यमिति । तच्च युष्माभिर्न
कृतम् । अतस्तदनवधानस्य फलमिदमनुभूतम् । दुर्गदाहस्याय मेघवर्षणाया वा-
2375 यसेन गृध्रप्रयुक्तेन कृतः । राजा निःशस्त्राह ।

प्रणयादुपकारादा यो विश्वसिति शत्रुषु ।

स सुप्त इव दृष्टायात् पतितः प्रतिबुध्यते ॥ ११ ॥

अथ प्रणिधिदवाच । इतो दुर्गदाहं विधाय यदागतो मेघवर्षस्तदा चित्रवर्णेन
प्रसादितेनोक्तम् । अयं मेघवर्षो ऽथ कर्पूरदीपराज्ये ऽभिषिच्यताम् ।

2380 तथा चोक्तम् । कृतकृत्यस्य मृत्युस्य कृतं नैव प्रणाशयेत् ।

फलेन मनसा वाचा दृष्ट्वा चैनं प्रहर्षयेत् ॥ १२ ॥

चक्रवाको ब्रूते । देव श्रुतं यत्प्रणिधिः कथयति । राजाह ततस्ततः । प्रणिधि-
दवाच । ततः प्रधानमन्त्रिणा गृध्रेणोक्तम् । देव नेदमुचितम् । प्रसादान्तरं कि-
मपि क्रियताम् ।

2385 यतः । अधिकारेण यो युक्तः कथं तस्यास्ति खण्डनम् ।

नीचेषूपकृतं राजन् बाणुकास्त्रिव मुद्रितम् ॥ १३ ॥

महतामास्यदे नीचः कदापि न कर्त्तव्यः ।

तथा चोक्तम् । नीचः स्नाध्यपदं प्राप्य स्वामिनं लोभुमिच्छति ।

मूषिको व्याघ्रतां प्राप्य मुनिं हन्तुं गतो यथा ॥ १४ ॥

2390 चित्रवर्षः पृच्छति । कथमेतत् । गृध्रः कथयति । अस्ति गौतमारख्ये महातपा नाम
मुनिः । तेनाश्रमसन्निधाने मूषिकशवकः काकमुखाङ्गुष्ठो दृष्टः । ततो दयायुक्तेन
तेन मुनिना नीवारकणैः संवर्द्धितः । तं च मूषिकं खादितुमनुधावन् विडालो
मुनिना दृष्टः । पश्चात् तपःप्रभावात् तेन मुनिना मूषिको बलिष्ठो विडालः कृतः ।
स विडालः कुङ्कुरादिमेति । ततो ऽसौ कुङ्कुरः कृतः । कुङ्कुरस्य व्याघ्रान्महद्भयम् ।

2395 तदनन्तरं स व्याघ्रः कृतः । अथ व्याघ्रमपि तं मूषिकनिर्विशेषं पश्यति मुनिः । अतः
सर्व्वे तच्चक्षा जनास्तं व्याघ्रं दृष्ट्वा वदन्ति । अनेन मुनिना मूषिको ऽयं व्याघ्रतां
गीतः । एतच्छ्रुत्वा स व्याघ्रः सव्यथो ऽचिन्तयत् । यावदनेन मुनिना जीवितव्यं
तावदिदं मम स्वरूपाख्यानमकीर्त्तिकरं न पलायिष्यते । इति समाख्येय मुनिं
हन्तुं समुद्यतः । मुनिस्तस्य चिकीर्षितं ज्ञात्वा पुनर्मूषिको भव इत्युक्त्वा मूषिक एव

2400 कृतः । अतो ऽहं ब्रवीमि । नीचः स्नाध्यपदं प्राप्य इत्यादि । अपरं च देव ।
सुकरमिदमिति न मन्तव्यम् ।

शृणु । भक्षयित्वा बह्वन् मत्स्थानुत्तमाधममध्यमान् ।

अतिलौक्यादको मूर्खो मृतः कर्कटसङ्क्रातः ॥ १५ ॥

चित्रवर्णः पृच्छति । कथमेतत् । मन्त्री कथयति । अस्ति मालवविषये पद्मगर्भा-
2405 मिधानं सरः । तत्रैको वृद्धवकः सामर्थ्यहीनस्तथोद्दिग्गमिवात्मानं दर्शयित्वा
स्थितः । स च केनचित् कुलीरेण दूरादेव पृष्ठः । किमिति भवानचाहारपरि-
त्यागेन तिष्ठति । वक्त्रेनोक्तम् । मत्स्था मम जीवनहेतवः । मत्स्थास्त्रावावश्यमेव
कैवर्त्तैर्थापादयितव्या इति नगरोपान्ते कैवर्त्तालाप आकर्षितः । तदितो वर्त्तना-
भावादस्मरणादमुपस्थितमिति ज्ञात्वा आहारस्यापि निरादरः कृतः । ततः सर्वै-
2410 र्मत्स्यैरालोचितम् । इहसमये तावदुपकारक एवायमुपलक्ष्यते ऽस्माकम् । तद-
यमेव यथाकर्त्तव्यं पृच्छ्यताम् ।

तथा चोक्तम् । उपकर्त्ता ऽरिणा सन्धिर्न मित्रेणापकारिणा ।

उपकारापकारी हि लक्ष्यं लक्षणमेतयोः ॥ १६ ॥

मत्स्था ज्ञपुः । भो वक अस्माकं कुत्र रक्षणोपायः । वको ब्रूते । अस्ति रक्षण-
2415 हेतुर्जलाशयान्तरम् । तत्राहमेकैकशो युष्मान् नयामि । मत्स्यैरपि भयादु-
क्तमेवमस्तु । ततो ऽसौ दुष्टवकस्तान् मत्स्थानेकैकान् नीत्वा कस्मिंश्चिद्देशे स्ना-
दित्वा पुनरागत्य वदति । ते मया जलाशयान्तरे स्नापिताः । अनन्तरं कुलीर-
स्तमुवाच । भो वक मामपि तत्र नय । ततो वको ऽथपूर्वकुलीरमांसार्थी सादरं
तं नीत्वा स्थले धृतवान् । कुलीरो ऽपि मत्स्यकण्डकाकीर्णी भूमिं दृष्ट्वा ऽचिन्त-
2420 यत् । हा हतो ऽस्मि मन्दभाग्यः । भवतु । इदानीं समयोचितं व्यवहरामि ।
यतः । तावद्गयात् तु भेतव्यं यावद्गयमनागतम् ।

आगतं तु भयं दृष्ट्वा प्रहर्त्तव्यमभीतवत् ॥ १७ ॥

अपरञ्च । अभियुक्तो यदा पक्षेण किञ्चिद्धितमात्मनः ।

युध्यमानस्तदा प्राप्नोति धियते रिपुणा सह ॥ १८ ॥

2425 इत्यालोच्य स कुलीरस्तस्य वकस्य ग्रीवां चिच्छेद । स वकः पञ्चत्वं गतः । अतो
ऽहं ब्रवीमि । भक्षयित्वा बह्वन् मत्स्थानित्यादि । ततः पुनरपि राजा स चित्र-

वर्णो ऽब्रवीत् । शृणु तावन्महामन्त्रिन् मयैतदालोचितम् । यदथावस्थिते-
नानेन मेघवर्णेन राज्ञा यावन्ति कर्पूरदीपस्योत्तमवस्त्रानि तावन्महामुपनेत-
यानि । तेन महता विद्यासेनास्त्राभिर्विन्ध्याचले स्नातव्यम् । दूरदर्शी विह-
2430 स्नाह । देव ।

अनागतवतीं चिन्तां कृत्वा यस्तु प्रहस्यति ।

य तिरस्कारमाप्नोति भग्नभाण्डो द्विजो यथा ॥ १८ ॥

राजाह । कथमेतत् । दूरदर्शी कथयति । अस्ति देवीकोट्टमगरे देवशर्मा नाम
ब्राह्मणः । तेन विधुवत्सङ्क्रान्तौ शक्तुपूर्णशरावः प्राप्तः । ततस्तमादायासौ भाण्ड-
2435 पूर्णकुम्भकारमण्डपिकायां रौद्रेणाकुलितः सुप्तः । ततः शक्तुराचार्यं हस्यो दण्डमा-
दायाचिन्तयत् । यद्यहमिमं शक्तुशरावं विक्रीय दश कपर्दकान् प्राप्नोमि तदा
तैरिहसमये कपर्दकैर्घटशरावादिकमुपक्रीय अनेकधा दृष्ट्वैलैर्धनैः पुनः पुनः पूग-
वस्त्रादिकमुपक्रीय विक्रीय बाण्ड्यं कृत्वा लज्जसङ्गाकधनान्युत्पाद्य विवाहचतुष्टयं
करोमि । ततस्मात्स पत्नीषु या रूपयौवनवती तस्यामधिकानुरागं करोमि । तदनन्तरं
2440 सञ्जातेर्थास्त्राः सपत्न्य अन्योन्यं यदा द्वन्द्वं करिष्यन्ति तदा ऽहं कोपाकुलः सर्वाः
सपत्नी लङ्गुलेन ताडयिष्यामि । इत्यभिधाय तेन लङ्गुलः प्रचिन्नः शक्तुशरावसू-
र्षितो भाण्डानि च भग्नानि । ततो भग्नभाण्डश्रवणादागत्य कुम्भकारेण गले
हस्तं दत्त्वा मण्डपिकादहिःकृतः । अतो ऽहं ब्रवीमि । अनागतवतीं चिन्तामि-
त्यादि । ततो राजा रक्षसि शृङ्गं मन्त्रिणं पप्रच्छ । तात यथा कर्त्तव्यं तद्योप-
2445 दिश । शृङ्गो वदति ।

मदोद्धतस्य नृपतेः प्रकीर्णस्त्रेव दन्तिनः ।

गच्छन्धुमार्गया तस्य नेतारः खलु वाच्यताम् ॥ १९ ॥

शृणु तावदेव किमस्त्राभिर्बलदर्पादुर्गं भग्नं नोवा भवतः प्रतापाधिष्ठितेनोपायेन ।
राजाह भवतामुपायेन । शृङ्गो ब्रूते । यद्यस्मद्वचनं क्रियते तदा स्वदेशे गम्यताम् ।
2450 अन्यथासन्ने वर्षाकाले तुल्यबलेन सह पुनर्विग्रहे सत्यस्त्राकं परभूमिष्ठानां स्वदेश-
गमनमपि दुर्लभं भविष्यति । सुखशोभार्थं सन्धाय गम्यताम् । दुर्गं भग्नं कीर्त्तिंश्च
लब्ध्वैव । मम सम्मतं तावदेतत् ।

यतः । यो हि धर्मं पुरस्कृत्य हिला भर्तुः प्रियाप्रियम् ।

- अप्रियाणाह पथ्यानि तेन राजा सहायवान् ॥ २१ ॥
 2455 अपरश्च । सन्धिमिच्छेत् समेनापि सन्दिग्धो विजयो युधि ।
 न हि संशयितं कुर्यात् इत्युवाच वृहस्पतिः ॥ २२ ॥
 अन्यश्च । सुहृदसं तथा राज्यमात्मानं कीर्त्तिमेव च ।
 युधि सन्देहदोलसं को हि कुर्यादबालिशः ॥ २३ ॥
 परन्तु । युद्धे विनाशो भवति कदाचिदुभयोरपि ।
 2460 सुन्दोपसुन्दावन्योन्यं समवीर्यौ हतौ न किम् ॥ २४ ॥
 राजोवाच । कथमेतत् । मन्त्री कथयति । पुरा दैत्यौ महोदारी सुन्दोप-
 सुन्दनामानौ महता काचक्लेशेन त्रैलोक्यराज्यकामनया चिराच्चन्द्रशेखरमारा-
 धितवन्तौ । ततस्तयोर्भगवान् परितुष्टः सन् वरं वरयतमित्युवाच । अनन्तरं
 तयोर्भीष्मययोः समाधिष्ठया सरस्वत्या तावन्यदक्षुकामावन्यदभिहितौ । यद्याव-
 2465 योर्भगवान् परितुष्टस्तदा स्वप्रियां पार्वतीं परमेश्वरो ददातु । अथ भगवता
 क्रुद्धेन वरदानस्यावश्यकतया मूढतया च पार्वती प्रदत्ता । ततस्तस्या रूपसाव-
 यलुब्धाभ्यां जगद्वातिभ्यां मनसोत्सुकाभ्यां पापतिमिराभ्यां ममेत्यन्योन्यकलहाभ्यां
 प्रमाणपुरुषः कश्चित् पृच्छ्यतामिति मतौ कृतायां स एव भट्टारको वृद्धदिजरूपी
 समागत्य तत्रोपस्थितः । अनन्तरमावाभ्यामियं स्ववसलन्वा कस्येवमावयोर्भवति
 2470 ब्राह्मणमपृच्छताम् । ब्राह्मणो ब्रूते ।
 ज्ञानश्रेष्ठो दिजः पूज्यः क्षत्रियो बलवानपि ।
 धनधान्याधिको वैश्यः शूद्रसु दिजसेवया ॥ २५ ॥
 तद्युवां क्षत्रियधर्माणौ । युद्ध एव युवयोर्निधमः । इत्यभिहिते सति साधून्मनेनेति
 कृत्वा अन्योन्यतुल्यवीर्यौ समकाले ऽन्योन्यघातेन विनाशमुपगतौ । अतो ऽहं त्रवी-
 2475 मि । सन्धिमिच्छेत् समेनापीत्यादि । राजाह । तत् किं प्रागेव नेदमुपदिष्टम् ।
 मन्त्री वदति । तदा किं मम वचनमवसानपर्यन्तं श्रुतं भवद्भिः । तदापि मम
 ससत्त्वा नायं विद्यहारम्भः । यतः सन्धेयगुणयुक्तो ऽहं हिरण्यगर्भो न विषाक्षः ।
 तथाचोक्तम् । सत्यार्थौ धार्मिको ऽनार्थो भ्रातृसङ्घातवान् बली ।
 अनेकयुद्धविजयी सन्धेयाः सप्त कीर्त्तिताः ॥ २६ ॥
 2480 सत्यो ऽनुपासयन् सत्यं सन्धितो नैति विक्रियाम् ।

- प्राणवाधे ऽपि सुव्यक्तमार्थो नायात्यनार्थताम् ॥ २७ ॥
 धार्मिकस्याभियुक्तस्य सर्व्व एव हि युज्यते ।
 प्रजानुरागाङ्कर्त्ता च दुःखच्छेद्यो हि धार्मिकः ॥ २८ ॥
 सन्धिः कार्थो ऽप्यनार्थेण विनाशे समुपस्थिते ।
 2485 विना तस्याश्रयेष्टान्यः कुर्व्यान् कालथापनम् ॥ २९ ॥
 संहतत्वाद्यथा वेषुर्निविडः कण्टकैर्दृढतः ।
 न शक्यते समुच्छेत्तुं भ्रातृसङ्घातवांस्तथा ॥ ३० ॥
 बलिना सह योद्धव्यमिति नास्ति निदर्शनम् ।
 प्रतिवातं न हि घनः कदापिदुपसर्पति ॥ ३१ ॥
 2490 जमदग्नेः सुतस्त्रेव सर्व्वः सर्व्वञ्च सर्व्वदा ।
 अनेकयुद्धजयिनः प्रतापादेव भुज्यते ॥ ३२ ॥
 अनेकयुद्धविजयी सन्भानं यस्तु गच्छति ।
 तत्प्रतापेन तस्याशु वशमायान्ति शत्रवः ॥ ३३ ॥
 तद्वन्न वज्रभिर्गुणैरुपेतः सन्धेयो ऽयं राजहंसः । चक्रवाको ऽवदत् । प्रसिद्धे
 2495 सर्व्वमवगतम् । ब्रज पुनरागमिष्यसि । अथ क्षिराक्षगर्भस्यक्रवाकं पृष्टवान् । मन्त्रिन्
 असन्धेयाः कति । तान् विज्ञातुमिच्छामि । मन्त्री ब्रूते । देव कथयामि ।
 ऋषे । बालो दृढो दीर्घरोगी तथा ज्ञातिवहिष्कृतः ।
 भीरुको भीरुकजगो लुब्धो लुब्धजनस्तथा ॥ ३४ ॥
 विरक्तप्रकृतिस्त्रैव विषयेष्वतिसक्तिमान् ।
 2500 अनेकचित्तमन्त्रस्य देवब्राह्मणनिन्दकः ॥ ३५ ॥
 दैवोपहतकस्त्रैव दैवचिन्तक एव च ।
 दुर्भिक्षव्यसनोपेतो बलव्यसनसङ्कुलः ॥ ३६ ॥
 अदेशस्त्रो वज्ररिपूर्युक्तः कालेन यस्तु न ।
 सत्यधर्मव्यपेतस्तु विग्रतिः पुरुषा अमी ॥ ३७ ॥
 2505 एतैः सन्धिं न कुर्वीत विष्टुषीयात् तु केवलम् ।
 एते विष्टुष्माणस्य हि क्षिप्रं याप्ति रिपोर्वशम् ॥ ३८ ॥
 बालस्याल्पप्रभावत्वाच्च लोको योद्धुमिच्छति ।

- युद्धायुद्धफलं यस्मात् ज्ञातुं शक्नो न वास्तिशः ॥ ३८ ॥
 उत्साहशक्तिहीनतादृक्को दीर्घामयस्तथा ।
 2510 स्त्रैरेव परिभूयेते दावयेतावसंशयम् ॥ ४० ॥
 सुखोच्छेद्यश्च भवति सर्वज्ञातिवहिष्कृतः ।
 त एवैवं विनिघ्नन्ति ज्ञातयस्मात्प्रसात्कृताः ॥ ४१ ॥
 भीरुर्दुःखपरित्यागात् स्वयमेव प्रणश्यति ।
 तथैव भीरुकजनः सङ्ग्रामे तैर्विमुच्यते ॥ ४२ ॥
 2515 सुभ्यस्यासंविभागित्वाच्च युध्यन्ते ऽनुजीविनः ।
 सुभ्यानुजीविकैरेव दानहीनैर्निहन्यते ॥ ४३ ॥
 सन्धय्यते प्रकृतिभिर्विरक्तप्रकृतिर्युधि ।
 सुखाभियोज्यो भवति विषयेष्वतिसक्तिमान् ॥ ४४ ॥
 अनेकचित्तमन्त्रस्तु हेद्यो भवति मन्त्रिणाम् ।
 2520 अनवस्थितचित्तत्वात् कार्ये तैः स उपेक्ष्यते ॥ ४५ ॥
 सदा धर्मवशीयस्त्वाद्देवग्राह्यनिन्दकः ।
 विशीर्यते स्वयं स्त्रेव दैवोपहतकस्तथा ॥ ४६ ॥
 सन्धत्तेऽपि विपत्तेः दैवमेव हि कारणम् ।
 इति दैवपरो ध्यायन् नात्मानमपि चेष्टयेत् ॥ ४७ ॥
 2525 दुर्भिक्षव्यसनी चैव स्वयमेवावसीदति ।
 बलव्यसनयुक्तस्तु योद्धुं शक्तिर्न जायते ॥ ४८ ॥
 अदेशस्तो हि रिपुणा स्वल्पकेनापि हन्यते ।
 पादो ऽस्त्रीयानपि जले गजेन्द्रमपि कर्षति ॥ ४९ ॥
 बडग्रभुस्तु सन्धस्तः स्नेहमये कपोतवत् ।
 2530 येनैव गच्छति पथा तेनैवासी विपद्यते ॥ ५० ॥
 अकाशसैन्ययुक्तस्तु हन्यते काशयोधिना ।
 कौशिकेन हतव्योतिर्निशीथ इव वायसः ॥ ५१ ॥
 सत्यधर्मव्यपेतेन न सन्दध्यात् कदाचन ।
 स सन्धितो ऽप्यसाधुतादचिराद्याति विक्रियाम् ॥ ५२ ॥

- 2535 अपरमपि कथयामि । सन्धिविग्रहासनयानसंश्रयदैधीभावाः पाण्डुश्वम् । कर्मणा-
मारम्भोपायः पुरुषद्रव्यसम्पद् देशकालविभागो निपातप्रतीकारः कार्यसिद्धिः
पञ्चाङ्गो मन्त्रः । सामदानभेददण्डाश्वत्वार उपायाः । उत्साहशक्तिर्मन्त्रशक्तिः
प्रभुशक्तिश्चेति शक्तित्रयम् । एतत्सर्वमालोच्य नित्यं विजिगीषवो भवन्ति महान्तः ।
यतः । या हि प्राणपरित्यागमुख्येनापि न लभ्यते ।
- 2540 सा श्रीनीतिविदां वेत्ता चञ्चला ऽपि प्रधावति ॥ ५३ ॥
तथा चोक्तम् । वित्तं यदा यस्य समं विभक्तं गूढस्य चारो निभृतस्य मन्त्रः ।
न चाग्रियं प्राणिषु यो ब्रवीति स सागरान्तां पृथिवीं प्रशस्ति ॥
किन्तु देव यद्यपि महामन्त्रिणा गृध्रेण सन्धानमुपगतस्तं तथापि तेन राज्ञा सम्यक्
भूतजयदर्पास मन्त्रव्यम् । तदेवं क्रियताम् । अस्मन्निचं सिंहलदीपस्य महाबलो
2545 नाम सारसो राजा जम्बुद्वीपे कोपं जनयतु ।
यतः । सुगुप्तिमाधाय सुसंज्ञतेन बलेन वीरो विचरन्नरातिं ।
सन्तापयेद्येन समं सुतप्तस्तेन सन्धानमुपैति तप्तः ॥ ५५ ॥
राजाह । एवमस्तु । इत्युक्त्वा विचित्रो नाम वकः सुगुप्तलेखं दत्त्वा सिंहलदीपं
प्रस्थापितः । अथ प्रणिधिः पुनरागत्य उक्तवान् । देव श्रूयतां तावत् तत्रत्य-
2550 प्रस्तावः । एवं तत्र गृध्रेणोक्तम् । देव मेघवर्णस्तत्र चिरमुषितः । स वेत्ति किं
सन्धेयगुणयुक्तो हिरण्यगर्भो राजा न वेति । ततो ऽसौ मेघवर्णश्चित्रवर्णेन राज्ञा
समाहूय पृष्टः । वाचस कीदृशो ऽसौ हिरण्यगर्भो राजा चक्रवाको मन्त्री वा
कीदृशः । मेघवर्णो ब्रूते । देव स हिरण्यगर्भो राजा युधिष्ठिरसमो महाशयः
सत्यवाक् । चक्रवाकसदृशो मन्त्री न काप्यवलोक्यते । राजाह । यद्येवं तदा
2555 कथमसौ त्वया वञ्चितः । मेघवर्णो विहस्य ब्रूते ।
देव । विश्वासप्रतिपन्नानां वञ्चने का विदग्धता ।
अङ्गमारुह्य सुप्तं हि हत्वा किं नाम पौरुषम् ॥ ५६ ॥
शृणु देव । तेन मन्त्रिणा ऽहं प्रथमदर्शन एव विज्ञातः । किन्तु महाशयो ऽसौ
राजा । तेन मया विप्रलब्धः ।
2560 तथा चोक्तम् । आत्मौपम्येन यो वेत्ति दुर्जनं सत्यवादिनम् ।
स एव वञ्चितस्तेन ब्राह्मणश्लागतो यथा ॥ ५७ ॥

राजाह । कथमेतत् । मेघवर्षः कथयति । अस्ति गौतमारख्ये प्रसुतयज्ञः कश्चि-
द्वाङ्मणो यामान्तरं गत्वा हागमुपक्रीय स्कन्धे धृत्वा गच्छन् धूर्त्तचक्षेणावलोकितः ।
ततस्ते धूर्त्ता यद्येव हागः केनाप्युपायेन लभ्यते तदा मतिप्रकर्षो भवति इत्यालोच्य
2565 प्रान्तरवृक्षचयतले तस्य ब्राह्मणस्ववर्त्मन्युपविश्य स्थिताः । तत्रैकेन धूर्त्तेन स ब्राह्मणो
ऽभिहितः । भो ब्राह्मण किमिति त्वया कुकुरः स्कन्धेनोद्यते । विप्रेणोक्तम् ।
नाथं न्या यज्ञहागो ऽयम् । अनन्तरं पुनर्द्वितीयेन क्रोशमाचस्थितेन तदेवोक्तम् ।
तदाकर्ष्य ब्राह्मणम्हागं भूमौ निधाय मज्जमज्जनिरीक्ष्य पुनः स्कन्धे कृत्वा दोला-
यमानमतिस्वस्थितः ।

2570 यतः । मतिर्दोलायते नूनं सतामपि स्वलोक्तिभिः ।

ताभिर्विश्वासितो यो ऽसौ क्षियते चित्रकर्णवत् ॥ ५८ ॥

राजा पृच्छति । कथमेतत् । स कथयति । अस्ति कस्मिंश्चिदनोद्देशे मदोत्कटो
नाम सिंहः । तस्यानुचरास्त्रयः । काको व्याघ्रः शृगालश्च । अथ तैर्भ्रमद्भिः
सार्थाङ्गुष्ठ उद्गो दृष्टः पृष्टश्च । कुतो भवानागतः । स चात्मवृत्तान्तमकथयत् ।
2575 ततस्तेर्मीला ऽसौ सिंहाय समर्पितः । तेन चाभयवाचं दत्त्वा चित्रकर्ण इति नाम
कृत्वा स्थापितः । एवं कालो गच्छति । अथ कदाचित् सिंहस्य शरीरवैकल्यात्
भूरिदृष्टिकारणाच्चाहारमलभमानास्ते व्यस्ता बभूवुः । ततः काकव्याघ्रगोमा-
चुभिरालोचितम् । चित्रकर्णमेव यथा स्वामी व्यापादयति तथा ऽनुष्ठीयताम् ।
किमनेन कष्टकमुजा ऽस्माकम् । व्याघ्रो ब्रूते । स्वामिना ऽभयवाचं दत्त्वा पृष्टीतो
2580 ऽयम् । कथमेवं सम्भवति । वायसो वदति । इहसमये परिशीलः स्वामी पाप-
मपि करिष्यति ।

यतः । त्यजेत् जुधार्त्ता महिला ऽपि पुत्रं खादेत् जुधार्त्ता भुजगी खमण्डम् ।

बुभुक्षितः किं न करोति पापं क्षीणा नरा निष्करणा भवन्ति ॥ ५९ ॥

अन्यच्च । मत्तः प्रमत्तस्योन्मत्त आर्त्तः क्रोधी बुभुक्षितः ।

2585 सुब्धो भीरुस्सारायुक्तः कामुकश्च न धर्मवित् ॥ ६० ॥

इति निश्चित्य सर्वे सिंहान्तिकं जग्मुः । सिंहेनोक्तम् । आहारार्थं प्राप्तं किञ्चित् ।
काको ब्रूते । देव यत्नादपि प्राप्तं न किञ्चित् । सिंहो ऽवदत् । को ऽधुना
जीवनोपायः । काको वदति । स्वाधीनाहारपरित्यागात् सर्वनाशो ऽयमुपस्थितः ।

सिंहेनोक्तम् । अचाहारः कः स्वाधीनः । काकः कर्णं कथयति । चिचकर्ण इति ।
 2590 सिंहो भूमिं सृष्ट्वा कर्णं सृशति । मया ऽसौ अभयवाग् दत्ता । तत् कथमेवं
 सम्भवति ।

तथा हि । न भूप्रदानं न सुवर्णदानं न गोप्रदानं न तथान्नदानम् ।
 यथा वदन्तीह महाप्रदानं सर्वप्रदानेष्वभयप्रदानम् ॥ ६१ ॥

अन्यच्च । सर्वकामसमृद्धस्य अश्वमेधस्य यत्फलम् ।

2595 तत्फलं लभते सम्यक् रचिते शरणागते ॥ ६२ ॥

काको ब्रूते । नासौ स्वामिना व्यापादयितव्यः । किन्त्वस्माभिरेव तथा कर्त्तव्यं
 यथा ऽसौ स्वदेहदानमङ्गीकरोति । तच्छ्रुत्वा सिंहस्त्रुणीं स्थितः । ततो ऽसौ
 लम्बावकाशः कूटं कृत्वा सर्वानादाय सिंहसमीपमागतः । अथ काकेनोक्तम् ।
 देव यन्नादप्याहारो न प्राप्तः । अनेकोपवासक्लिष्टस्य स्वामी । तदिदानीं मदोष-

2600 मांसमुपमुञ्चताम् ।

यतः । स्वामिमूला भवन्त्येताः सर्वाः प्रकृतयः खलु ।

समूलेषु हि वृक्षेषु प्रयत्नः सफलो नृणाम् ॥ ६३ ॥

सिंहेनोक्तम् । भद्रं वरं प्राणपरित्यागो न पुनरीदृशे कर्मणि प्रवृत्तिः । जम्बु-
 केनापि तथोक्तम् । ततः सिंहेनोक्तम् । मैवम् । व्याघ्र उवाच । मद्देहेन जीवतु

2605 स्वामी । सिंहेनोक्तम् । न कदाचिदेवमुचितम् । अथ चिचकर्णो ऽपि जातप्रत्ययः
 तथैवात्मदेहदानमाह । तददन्नेवासौ दीपिना कुचिं विदार्य व्यापादितः सर्वैर्भ-
 चितस्य । अतो ऽहं ब्रवीमि । मतिर्दोषायते नूनमित्यादि । तदनन्तरं द्वितीय-
 धूर्त्तवचनं श्रुत्वा स विप्रो भ्रमं निश्चित्य हागं त्यक्त्वा स्वात्मा वृहं ययौ । हागस्य
 नीत्वा धूर्त्तैः खादितः । अतो ऽहं ब्रवीमि । आत्मौपम्येन यो वेत्तीत्यादि ।

2610 राजाह । मेघवर्णं कथं त्वया शत्रुमध्ये सुचिरमुषितम् । कथं वा तेषामनुनयः
 कृतः । मेघवर्ण आह । देव स्वामिकार्यार्थिना स्वप्रयोजनवशादा किं किं न क्रियते ।
 पश्य ।

लोको वहति किं राजन् न मूर्धा दग्धुमिन्धनम् ।

चालयन्नपि वृक्षाणि नदीवेला निहन्ति ॥ ६४ ॥

तथाचोक्तम् । स्कन्धेनापि वहेच्छूचौ कार्यमासाद्य बुद्धिमान् ।

2615 यथा वृद्धेन सर्पेण मण्डूका विनिपातिताः ॥ ६५ ॥

- राजाह । कथमेतत् । मेघवर्णः कथयति । अस्मि जीर्णोद्याने मन्दविसर्पो नाम
सर्पः । सो ऽतिजीर्णतया स्वाहारमय्यन्वेष्टुमक्षमः । सरस्तीरे पतित्वा स्थितः ।
ततो दूरात् केनचिन्मण्डूकेन दृष्टः पृष्टश्च । किमिति भवानाहारं नान्वियति ।
सर्पो ब्रूते । भद्र गच्छ किं ते मम मन्दभाग्यस्य वृत्तान्तप्रश्नेन । ततः सञ्जात-
2620 कौतुकः स भेकः सर्वथा कथ्यतामिति तं सर्पमाह । सर्पो ब्रूते । भद्र अत्र ब्रह्मपुरे
कौण्डिन्यनाम्नः ओजिषस्य पुत्रो विंशतिवर्षदेशीयः सर्वगुणसम्पन्नो दुर्दैवान्मया
नृशंसेन दष्टः । ततः सुग्रीवनामानं पुत्रं मृतमवलोक्य कोण्डिन्यः शोकेन मूर्च्छितः
पृथिवीतले सुखोठ । अनन्तरं ब्रह्मपुरवासिनः सर्वे बान्धवास्तस्य तत्रागत्योपविष्टाः
तथा चोक्तम् । आहवे व्यसने चैव दुर्भिक्षे शत्रुविग्रहे ।
2625 राजद्वारे आशाने च यस्तिष्ठति स बान्धवः ॥ ६६ ॥
ततः कपिलो नाम स्नातको ऽवदत् । अरे कोण्डिन्य मूढो ऽसि येनैवं विलपसि ।
शृणु । क्रोडीकरोति प्रथमं यथा जातमनित्यता ।
धात्रीव जननी पश्चात् तदा शोकस्य कः क्रमः ॥ ६७ ॥
तथा च । क्व गताः पृथिवीपालाः सर्वैर्यवस्तवाहनाः ।
2630 वियोगसाक्षिणी येषां भूमिरद्यापि तिष्ठति ॥ ६८ ॥
अपरञ्च । प्रतिक्षणमयं कायः क्षीयमाणो न लक्ष्यते ।
आमकुम्भ इवाभ्यस्यो विशीर्णः सन् विभाव्यते ॥ ६९ ॥
आसन्नतरतामेति मृत्युर्जन्तो दिने दिने ।
आघातं नीयमानस्य बध्यस्येव पदे पदे ॥ ७० ॥
2635 यतः । अनित्यं धौवनं रूपं जीवितं द्रव्यसञ्चयः ।
ऐश्वर्यं प्रियसंवासो मुञ्चेत् तत्र न पण्डितः ॥ ७१ ॥
यथा काष्ठं च काष्ठं च समेयातां महोदधौ ।
समेत्य च व्यपेयातां तद्भङ्गुतसमागमः ॥ ७२ ॥
यथा हि अधिकः कसिच्छायामाश्रित्य तिष्ठति ।
2640 विअन्य च पुनर्गच्छेत् तद्भङ्गुतसमागमः ॥ ७३ ॥
अन्यच्च । पञ्चभिर्निर्भिर्ते देहे पञ्चत्वं च पुनर्गते ।
स्वां स्वां योगिमनुप्राप्ते तत्र का परिदेवना ॥ ७४ ॥

- यावतः कुरुते जन्तुः सन्मन्धान् मनसः प्रियान् ।
तावन्तो ऽस्य निखन्धन्ते हृदये शोकशङ्खवः ॥ ७५ ॥
- 2645 नायमत्यन्तसंवायो लभ्यते येन केनचित् ।
अपि स्वेन शरीरेण किमुतान्येन केनचित् ॥ ७६ ॥
- अपि च । संयोगो हि विद्योगस्य संसूचयति सश्रवम् ।
अनतिक्रमणीयस्य जन्म मृत्योरिवागमम् ॥ ७७ ॥
- आपातरमणीयानां संयोगानां प्रियैः सह ।
2650 अपथ्यानामिवास्त्रानां परिणामो हि दाहकः ॥ ७८ ॥
- अपरश्च । व्रजन्ति न निवर्त्तन्ते स्त्रोतांसि सरितां यथा ।
आयुरादाय मर्त्यानां सदा राश्वहनी तथा ॥ ७९ ॥
- सुखास्वादपरो यस्तु संसारे सत्समागमः ।
स विद्योगावसानत्वात् दुःखानां धुरि युज्यते ॥ ८० ॥
- 2655 अत एव हि नेच्छन्ति साधवः सत्समागमम् ।
यद्विद्योगासिलूनस्य मनसो नास्ति भेषजम् ॥ ८१ ॥
- सुहृत्तान्यपि कर्माणि राजभिः सगरादिभिः ।
अथ तान्येव कर्माणि ते चापि प्रसूयं गताः ॥ ८२ ॥
- सञ्चिन्त्य सञ्चिन्त्य तमुपदण्डं मृत्युं मनुष्यस्य विषयणस्य ।
2660 वर्षाभ्युसिता इव चर्मावन्माः सर्वे प्रयत्नाः शिथिलीभवन्ति ॥ ८३ ॥
- यामेव रात्रिं प्रथमामुपैति गर्भे निवासं नरवीरलोकः ।
ततः प्रमृत्युस्त्वलितप्रयाणः स प्रत्यहं मृत्युसमीपमेति ॥ ८४ ॥
- अथ संसारं विचारय शोको ऽयमज्ञानस्य प्रपञ्चः ।
पश्य । अज्ञानं कारणं न स्याद्विद्योगो यदि कारणम् ।
2665 शोको दिनेषु गच्छत्सु वर्द्धतामपयाति किम् ॥ ८५ ॥
- तद्ब्रह्मात्मानमनुबन्धेहि । शोकचर्चां च परिहर ।
यतः । अकाण्डपातजातानामस्त्राणां मर्मभेदिनाम् ।
गाढशोकप्रहाराणामपि नैव महीषधम् ॥ ८६ ॥
- ततस्तद्वचनं निश्रम्य प्रबुद्ध इव कौण्डिन्य उत्थाचाब्रवीत् । तदस्मिदानीं गृह-

- 2670 नरकवासेन । वनं गच्छामि । पुनः कपिलो ब्रूते ।
 वने ऽपि दोषाः प्रभवन्ति रागिणां गृहे ऽपि पक्षेत्रियनियहस्यपः ।
 अकुक्षिते कर्माणि यः प्रवर्तते मिदृशरागस्य गृहं तपोवनम् ॥ ८७ ॥
 यतः । दुःखितो ऽपि चरेद्धर्मं यच्च कुचाश्रमे रतः ।
 समः सर्वेषु भूतेषु न लिङ्गं धर्मकारणम् ॥ ८८ ॥
 2675 उक्तञ्च । दृष्टव्यं भोजनं येषां सन्तानार्थं च मैथुनम् ।
 वाक् सत्यवचनार्थं च दुर्गाहपि तरन्ति ते ॥ ८९ ॥
 तथा हि । आत्मा नदी संयमपुष्पतीर्था सत्योदका शीततटा द्योर्मिः ।
 तत्राभिषेकं कुरु पाप्मुपुत्र न वारिणा शूयति चान्तरात्मा ॥ ९० ॥
 विशेषतश्च । जन्ममृत्युजराव्याधिवेदनाभिरभिसृतम् ।
 2680 संसारमिदमत्यन्तमसारं त्यजतः सुखम् ॥ ९१ ॥
 दुःखमेवास्ति न सुखं यस्मात् तदुपलभ्यते ।
 दुःखार्तस्य प्रतीकारे सुखसञ्ज्ञा विधीयते ॥ ९२ ॥
 कौण्डिण्यो ब्रूते । एवमेव । ततो ऽहं तेन शोकाकुलेन ब्राह्मणेन शप्तः । यद-
 चारभ्य मच्छूकानां वाहनं भविष्यसीति । कपिलो ब्रूते । सन्नत्युपदेशासहिष्णु-
 2685 र्भवान् शोकाविष्टं ते हृदयम् । तथापि कार्यं शृणु ।
 सङ्गः सर्व्यात्मना त्याज्यः स चेत् त्याक्तुं न शक्यते ।
 स सङ्गिः सह कर्त्तव्यः सतां सङ्गो हि भेषजम् ॥ ९३ ॥
 अन्यच्च । कामः सर्व्यात्मना हेयः स चेद्भ्रातुं न शक्यते ।
 सभार्यां प्रति कर्त्तव्यः सैव तस्य हि भेषजम् ॥ ९४ ॥
 2690 एतच्छ्रुत्वा स कौण्डिण्यः कपिलोपदेशामृतप्रशान्तशोकानलो यथाविधि दण्डयस्त्र्यं
 कृतवान् । ततो ब्राह्मणश्रापं भोक्तुं मच्छूकानुदोदुमच तिष्ठामि । अनन्तरं तेन
 मच्छूकेन गत्वा मच्छूकनाथस्य आशपादस्य तत्कथितम् । ततो ऽसावागत्य स
 मच्छूकनाथः सर्पमधिष्ठितवान् । स सर्पस्यं पृष्ठे कृत्वा पित्रपदक्रमं बभ्राम । परेषु-
 खसितुमवमर्थं तं मच्छूकनाथो ऽवदत् । किमिति भवानस्य मन्दगतिः । सर्पो ब्रूते ।
 2695 देव आचारविरहादुर्बलो ऽस्मि । मच्छूकनाथो ऽवदत् । अस्मदाश्रया मच्छूकान्
 भक्ष्य । ततो गृहीतो ऽहं महाप्रसाद इत्युक्त्वा क्रमशो स मच्छूकान् खादति ।

अथ निर्मलूकं सरो विलोक्य मलूकनाथो ऽपि तेन स्थादितः । अतो ऽहं ब्रवीमि ।
 स्तम्भेनापि वहेच्छून् इत्यादि । देव चालिदानीं पुरावृत्तास्त्रानकथनं सर्वथा
 सन्धेयो ऽयं हिरण्यगर्भो राक्षसन्धीयतामिति मे मतिः । राजोवाच । को ऽयं
 2700 भवतो विचारः । यतो जितस्तावदयमस्माभिः । ततो यद्यस्मादाज्ञया सेवायां
 वसति तदास्तां नो चेदिष्टताम् । अचान्तरे जम्बुदीपादागत्य शुक्रेनोक्तम् । देव
 सिंहलदीपस्य सारसो राजा सन्नति जम्बुदीपमाक्रम्याधितिष्ठति । राजा तं सस-
 न्धममाह । किं किम् । शुकः पूर्वोक्तं कथयति । शुकः स्वगतमुवाच । साधु रे
 चक्रवाक मन्त्रिन् साधु । राजा सकोपमाह । आस्तां तावदयं तमेव गत्वा समूल-
 2705 मुन्मूलयामि । दूरदर्शी विहस्याह ।

न शस्त्रेणैवत् कार्यं दृष्ट्वैव घनगर्जितम् ।

परस्वार्थमनर्थं वा प्रकाशयति नो महान् ॥ ६५ ॥

अपरञ्च । एकदा न विगृहीयात् बह्वन् राजा विवादिनः ।

सदर्पो ऽप्युरगः कीटैर्वज्रभिर्नाशितो भुवम् ॥ ६६ ॥

2710 देव किं इतो विना सन्धानं गमनमस्ति । यत अस्माकं पश्चात् प्रकोपः कर्त्तव्यः ।

अपरञ्च । यो ऽर्थतत्त्वमविज्ञाय क्रोधस्यैव वशं गतः ।

स तथा तप्यते मूढो ब्राह्मणो नकुलादिव ॥ ६७ ॥

राजा पृच्छति । कथमेतत् । दूरदर्शी कथयति । अस्त्रमुज्जिन्यां माधवो नाम
 ब्राह्मणः । तस्य ब्राह्मणी प्रसूता । सा बालापत्यरक्षार्थं ब्राह्मणमवस्थाप्य स्नातुं
 2715 गता । अथ ब्राह्मणस्य हते राक्षसः पार्वणश्राद्धं दातुमागतो जनः । तं दृष्ट्वा
 ब्राह्मणः सहजदारिद्र्यादचिन्तयत् । यदि सत्वरं न गच्छामि तदा ऽन्यः कश्चि-
 श्राद्धं ग्रहीष्यति ।

उक्तञ्च । आदेयस्य प्रदेयस्य कर्त्तव्यस्य च कर्मणः ।

क्षिप्रमक्रियमाणस्य कालः पिवति तद्रसम् ॥ ६८ ॥

2720 शिशोश्चात्र रक्षकः को ऽपि नास्ति तत् किं करोमि । यातु । चिरकालपालितममुं
 सुतनिर्विशेषं नकुलं बालकरक्षार्थं व्यवस्थाप्य गच्छामि । तथा कृत्वा गतः । ततस्तत्र
 नकुलेन बालकसमीपमागच्छन् दृष्ट्वा कृष्णसर्पो व्यापादितः खण्डितश्च । अथासौ
 नकुलो ब्राह्मणमायान्तमवलोक्य रक्तवर्णितमुखपादः सत्वरमुपागम्य ब्राह्मणस्य

- चरणयोर्लुलोठ । ततो ऽसौ ब्राह्मणस्तं तथाविधं दृष्ट्वा मम पुत्रो ऽनेन भक्षित
 2725 इत्यविचार्य तं व्यापादितवान् । अनन्तरं यावदुपसृत्य पश्यति ब्राह्मणस्तावदात्मकः
 सुखः स्वपिति सर्पस्तु व्यापादितस्तिष्ठति । ततो ऽसौ ब्राह्मणो विषादमुपगतः । अतो
 ऽहं ब्रवीमि । यो ऽर्थतत्त्वमविज्ञाय इत्यादि ।
 अपरञ्च । कामः क्रोधस्तथा लोभो हर्षो मानो मदस्तथा ।
 षड्वर्गमुत्सृजेदेनमस्मिंस्त्यक्ते सुखी भवेत् ॥ ९९ ॥
 2730 राजाह । मन्त्रिन् एष ते निश्चयः । मन्त्री ब्रूते । एवमेव ।
 यतः । सतिश्च परमार्थेषु वितर्को ज्ञाननिश्चयः ।
 दृढता मन्त्रगुप्तिश्च मन्त्रिणः परमो गुणः ॥ १०० ॥
 तथा च । सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम् ।
 दृणते हि विमृश्यकारिणं गुणलुब्धाः स्वयमेव सन्दः ॥ १०१ ॥
 2735 तद्देव यदीदानीमस्मद्वचनं क्रियते तदा सन्धाय गम्यताम् ।
 यतः । यद्यप्युपायाश्चत्वारो निर्दिष्टाः साध्यसाधने ।
 सङ्ग्रामाच्च फलं तेषां सिद्धिः साञ्चि व्यवस्थिता ॥ १०२ ॥
 राजाह । कथमेवं सत्वरं सन्धायते । मन्त्री ब्रूते । देव सत्वरं भविष्यति ।
 यतः । दृढदृढवत् सुखभेद्यो दुःसन्धानश्च दुर्जनो भवति ।
 2740 सुजनस्तु कनकघटवत् दुर्मेघश्चाद्दुःसन्धेयः ॥ १०३ ॥
 अपरञ्च । अज्ञः सुखमाराध्यः सुखतरमाराध्यते विशेषज्ञः ।
 ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्मा ऽपि नरं न रञ्जयति ॥ १०४ ॥
 विशेषतश्च । असौ धर्मज्ञो राजा सर्वज्ञो मन्त्री च ज्ञातमेतन्मया पूर्वं मेघवर्ण-
 वचनात् तत्कृतकार्यसन्दर्शनाच्च ।
 2745 यतः । कर्मानुमेयाः सर्वत्र परोक्षे गुणवृत्तयः ।
 तस्मात् परोक्षवृत्तीनां फलैः कर्मा विभावयेत् ॥ १०५ ॥
 राजाह । अलमुत्तरोत्तरेण । यथाभिप्रेतमनुष्ठीयताम् । एतन्मन्त्रिणा दृष्टो
 महामन्त्री तत्र यथाहं कर्त्तव्यमित्युक्त्वा दुर्गाभ्यन्तरं प्रचलितः । ततः प्रणिधिव-
 केनागत्य राज्ञो हिरण्यगर्भश्च निवेदितम् । देव सन्धिं कर्त्तुं महामन्त्री दृष्टो
 2750 ऽस्मात्समीपमागच्छत् । राजहंसो ब्रूते । मन्त्रिन् पुनः सम्बन्धिना केनचिदचा-

गन्तव्यम् । सर्वज्ञो विद्वन्नाह । देव न शङ्कात्पदमेतत् । चतो महाशयो ऽसौ दूरदर्शी । अथवा स्थितिरियं मन्दमतीनां कदाचित् शङ्कैव न क्रियते । कदाचित् सर्वशङ्का ।

- तथा हि । सरसि वज्रशस्त्राराध्याये चक्ष्णात् परिवर्द्धितः
 2755 कुमुदविटपान्धेयी हंसो निशासु विषचणः ।
 न दशति पुनस्ताराशङ्की दिवा ऽपि सितोत्पलं
 कुहकचकितो लोकोः सत्ये ऽप्यपायमपेक्षते ॥ १०६ ॥
 दुर्जनदूषितमनसः सुजनेष्वपि नास्ति विश्वासः ।
 बालः पायसदग्धो दध्यपि ननु फुल्लतं भुङ्क्ते ॥ १०७ ॥
- 2760 तदेव यथाशक्ति तत्पूजार्थं रत्नोपहारादि सामग्री सञ्जीक्रियताम् । तथा ऽनुष्ठिते सति स गृध्रो मन्त्री दुर्गदाराश्वक्रवाकोऽसक्तत्यागीय राजदर्शनं कारितो दत्तासने चोपवेशितः । चक्रवाक उवाच । मन्त्रिन् युष्मदाद्यन्तं सर्वं स्वेच्छ्योपमुष्यतामिदं राज्यम् । राजहंसो ब्रूते । एवमेव । दूरदर्शी ब्रूते । एवमेवैतत् किञ्चिदानीं वज्रप्रपञ्चनं निघ्नयोजनम् ।
- 2765 यतः । सुन्धमर्थेन गृहीयात् सन्धमञ्जलिकर्षणा ।
 मूर्खं हन्दागुह्येन चायातथ्येन पण्डितम् ॥ १०८ ॥
 अन्यच्च । सङ्गावेन हरेन्निचं सन्धमेण तु बान्धवान् ।
 स्त्रीभृत्यान् दानमानैश्च दाक्षिण्येनेतरं जनम् ॥ १०९ ॥
- 2770 तदिदानीं सन्धाय गम्यताम् । महाप्रतापस्त्रिचवर्णो राहा । चक्रवाको ब्रूते । यथा सन्धानं कार्यं तदप्युच्यताम् । राजहंसो ब्रूते । कति प्रकाराः सन्धीनां सम्भवन्ति । गृध्रो वदति । कथयामि । श्रूयताम् ।
 वल्लीयसाभियुक्तस्तु नृपो ऽनन्यप्रतिक्रियः ।
 आपन्नः सन्धिमन्विच्छेत् कुर्व्याणः कालयापनम् ॥ ११० ॥
 कपाल उपहारश्च सन्तानः सङ्गतस्तथा ।
 2775 उपन्यासः प्रतीकारः संयोगः पुरुषान्तरः ॥ १११ ॥
 अष्टष्टनर आदिष्ट आत्मादिष्ट उपपद्यः ।
 परिक्रयस्तथोच्छिन्नस्तथा च परभूषणः ॥ ११२ ॥

- स्कन्धोपनेयः सन्धिश्च षोडशैते परिकीर्त्तिताः ।
 इति षोडशकं प्राहुः सन्धिं सन्धिविचक्षणः ॥ ११३ ॥
- 2780 कपालसन्धिर्विज्ञेयः केवलं समसन्धितः ।
 सम्यदानाङ्गवति च उपहारः स उच्यते ॥ ११४ ॥
 सन्मानसन्धिर्विज्ञेयो दारिकादानपूर्वकः ।
 सङ्गिस्तु सङ्गतः सन्धिर्मैत्रीपूर्व उदाहृतः ॥ ११५ ॥
 यावदायुःप्रमाणस्तु समानार्थप्रयोजनः ।
 2785 सम्यन्तौ वा विपन्तौ वा कारणैर्यो न भिद्यते ॥ ११६ ॥
 सङ्गतः सन्धिरेवायं प्रकृष्टत्वात् सुवर्णवत् ।
 तथा ऽन्यैः सन्धिकुशलैः काञ्चनः स उदाहृतः ॥ ११७ ॥
 द्रव्यात्मकार्यसिद्धिं तु समुद्दिश्य क्रियेत यः ।
 स उपन्यासकुशलैरुपन्यास उदाहृतः ॥ ११८ ॥
- 2790 मयाख्योपकृतं पूर्वं ममाप्येष करिष्यति ।
 इति यः क्रियते सन्धिः प्रतीकारः स उच्यते ॥ ११९ ॥
 उपकारं करोम्यस्य ममाप्येष करिष्यति ।
 अयं चापि प्रतीकारो रामसुग्रीवयोरिव ॥ १२० ॥
 एकार्थीं सम्यगुद्दिश्य क्रियां यच्च हि गच्छति ।
 2795 सुसंहितप्रमाणस्तु स च संयोग उच्यते ॥ १२१ ॥
 आवयोर्योर्धमुख्यैस्तु मदर्थः साध्यतामिति ।
 यस्मिन् पणस्तु क्रियते स सन्धिः पुद्गलान्तरः ॥ १२२ ॥
 तथैकेन मदीयो ऽर्थः सम्यसाध्यस्तथाविति ।
 यच्च शत्रुः पणं कुर्यात् सो ऽदृष्टपुद्गलः स्मृतः ॥ १२३ ॥
- 2800 यच्च भूम्येकदेशेन पणेन रिपुवर्जितः ।
 सन्धीयते सन्धिविद्धिः आदिष्टः स उदाहृतः ॥ १२४ ॥
 स्वैवेत्येन तु सन्धानमात्मादिष्ट उदाहृतः ।
 क्रियते प्राणरक्षार्थं सर्वदानादुपग्रहः ॥ १२५ ॥
 कीर्षांशेनार्द्धकोषेण सर्वकोषेण वा पुनः ।

2805

श्रिष्टस्य प्रतिरक्षार्थं परिक्रय उदाहृतः ॥ १२६ ॥

भुवां सारवतीनां तु दानादुच्छिन्न उच्यते ।

भूम्युत्पत्त्यफलदानेन सर्वेण परभूषणः ॥ १२७ ॥

परिक्षिप्तं फलं यच्च प्रतिस्कन्धेन दीयते ।

स्कन्धोपमेयं तं प्राहुः सन्धिं सन्धिविचक्षणाः ॥ १२८ ॥

2810

परस्पररोपकारस्तु मैत्री सम्बन्धकस्तथा ।

उपहारस्य विज्ञेयास्तत्पारस्त्रैव सम्बन्धयः ॥ १२९ ॥

एक एवोपहारस्य सन्धिरेव मतो मम ।

उपहारविभिन्नास्तु सर्वे मैत्रिविवर्जिताः ॥ १३० ॥

अभियोक्ता बलीयस्त्वादलब्धा न निवर्त्तते ।

2815

उपहारादृते तस्मात् सन्धिरन्यो न विद्यते ॥ १३१ ॥

राजाह । भवन्तो महापण्डिताः तदत्रास्माकं यथाकार्यमुपदिशताम् । दूरदर्शी
ब्रूते । आः किमुच्यते ।

आधिव्याधिपरितापैरद्य शो वा विनाशिने ।

को हि नाम शरीराय धर्मापेतं समाचरेत् ॥ १३२ ॥

2820

जलान्तश्चक्षुष्यफलं जीवितं खलु देहिनाम् ।

तथाविधमिति ज्ञात्वा शश्वत् कल्याणमाचरेत् ॥ १३३ ॥

मृगदृष्ट्यासमं वीक्ष्य संसारं क्षणभङ्गुरम् ।

सज्जनैः सङ्गतं कुर्यात् धर्माय च सुखाय च ॥ १३४ ॥

तन्मम सस्यतेन तदेव क्रियताम् ।

2825

अश्वमेधसहस्रं च सत्यं च तुलया दृतम् ।

अश्वमेधसहस्राद्धि सत्यमेवातिरिच्यते ॥ १३५ ॥

अतः सत्याभिधानदिव्यपुरःसरं दयोरप्येतयोर्भूपालयोः काञ्चनाभिधानसन्धि-
र्विधीयताम् । सर्वज्ञो वदति । एवमस्तु । ततो वस्त्रोपहारादिना स मन्त्री

2830

दूरदर्शी पूजितः प्रहृष्टमनाश्चक्रवाकं गृहीत्वा मथूरस्य राज्ञः समीपं गतः । तच्च
चित्रवर्णेन राज्ञा सर्वज्ञो गृध्रवचनाद्बहुमानदानपुरःसरं सम्भाषितः । तथाविधं
सन्धिं स्वीकृत्य राजहंससमीपं प्रस्थापितः । दूरदर्शी ब्रूते । देव सिद्धं नः समी-

हितम् । इदानीं स्वस्त्रानमेव विन्ध्याचलं प्रतिगम्यताम् । अथ सर्वे स्वस्त्रानं प्राप्य
मनोवाञ्छितफलमनुभवन्ति । विष्णुशर्मणोक्तम् । अपरं किं कथयामि । तदुच्य-
ताम् । राजपुत्रा ऊचुः । आर्यं तव प्रसादात् सकलराज्यव्यवहाराङ्गं ज्ञातम् ।
2835 ततः सुखिनो भूता वयम् । विष्णुशर्मोवाच । यद्यप्येवं तथापि अपरमपीदमस्तु ।

सन्धिः सर्वमहीभुजां विजयिनामस्तु प्रमोदः सदा
सन्तः सन्तु निरापदः सुकृतिनां कीर्त्तिस्त्रिरं वर्द्धताम् ।
नीतिर्वारविलासिनीव सततं वक्षःस्त्रले राजतां
वक्त्रं सुमत्तु मन्त्रिणामहरदो भूयान्महानुसवः ॥ १३६ ॥

इति हितोपदेशे सन्धिर्नाम चतुर्थः कथासङ्ग्रहः ।

TRANSLATION
OF
THE PREFACE.

ŚRĪ GAṆEŚĀYA NAMAH.

ĀDYAH ŚLOKAH.

SIDDHIH sādhye satām astu, prasādāt tasya dhúrjjateh :
Jáhnávi-phena-lekheva, yan-múrdhni śásinah kalá.

DWITÍYAH ŚLOKAH.

Śruto hitopadeśo 'yam, pátavan sanskrítoktishu :
Váchán sarvvatra vaichitryan, níti-vidyán dadáti cha.

TRITÍYAH ŚLOKAH.

Ajarámaravat prágyo, vidyám arthan cha chintayet :
Gṛihíta iva keśeshu, mṛityuná dharmmam ácharet.

CHATURTHAH ŚLOKAH.

Sarvva-dravyeshu vidyaiva, dravyam áhur anuttamam :
Aháryyatwád anarghyatwád, akshayatwách cha sarvvadá.

PANCHAMAH ŚLOKAH.

Sanggamayati vidyaiva, níchagápi naran sarit,
Samudram iva durdharshan, nṛipam bhágyam atah param.

REVERENCE TO GANEŚA!

FIRST VERSE.

MAY success, in all that may be effected, attend the good, through the favour of that *Dhúrjjati* (ŚIVA), on whose brow 'shines' a digit of the moon, like a streak of the foam of *Jáhnaví* !

SECOND VERSE.

This 'work' called *Hitopadeśa* (good advice), when heard, gives skill in *Sanskrit* words, variety in language universally, and knowledge of Polity.

THIRD VERSE.

A wise man should calculate knowledge and wealth as if 'he were' undecaying and immortal. He should follow duty as 'if he were' seized by the hair of his head by Death (as if he had not an instant to lose).

FOURTH VERSE.

'The wise' have said : Knowledge is the best thing amongst all things ; from its not being liable ever to be stolen, from its not being purchaseable, and from its being imperishable.

FIFTH VERSE.

As a descending river causes 'its water' to mix with the ocean ; so Knowledge brings a man into association with the monarch who is difficult of approach : and thence results exceeding prosperity.

SHASHŪTHAH ŚLOKAH.

Vidyā dadāti vinayam, vinayād yāti pātratām:
Pātratwād dhanam āpnoti, dhanād dharman tatah sukham.

SAPTAMAH ŚLOKAH.

Vidyā śāstran cha śāstran cha, dwe vidye pratipattaye:
Ādyā hāsyāya vṛiddhatwe, dwitīyā 'driyate sadā.

ASHTĀMAH ŚLOKAH.

Yan nave bhājane lagnah, sanskāro nānyathā bhavet:
Kathā-chhalena bālānān, nītis tad iha kathyate.

NAVAMAH ŚLOKAH.

Mitra-lābhah, suhṛid-bhedo, vighrahaḥ sandhir eva cha:
Panchatantrāt tathānyasmād, granthād ākṛishya likhyate.

Asti bhāgīrathī-tīre pātaliputra-nāmadheyan nagaram. Tatra sarvva-swāmi-
guṇopetah sudarśano nāma narapatir āsīt. Sa bhūpatir ekadā kenāpi pathyamānan
śloka-dwayan śūsṛāva.

DAŚAMAH ŚLOKAH.

Aneka-sansayochchhedi, parokshārthasya darśanam:
Sarvvasya lochanan śāstram, yasya nāstyandha eva sah.

SIXTH VERSE.

Knowledge gives discretion. Through discretion 'a man' attains fitness 'for employment.' By fitness, he acquires wealth. With wealth he gains 'religious' merit. Through 'religious' merit, 'final' felicity.

SEVENTH VERSE.

Knowledge is 'skill' in arms and books. Those two 'kinds of' knowledge are for the purpose of 'acquiring' reputation. The first is ridiculous in old age; the second is respectable always.

EIGHTH VERSE.

Since the pattern impressed on a new 'earthen' vessel cannot ever be otherwise; therefore under the pretext of fables, Polity is here explained for (the purpose of making an indelible impression on) youth.

NINTH VERSE.

Acquisition of friends—Separation of friends—War, and also Peace—'each' is here written; having been extracted from the *Pancha Tantra*, and any other 'similar' book.

There is on the bank of the *Bhágíraṭhí*, a city of the name of *Pátaliṣṭha*. And there was in it a king by name *Sudarsana*, endowed with all princely virtues. The king once overheard 'these' two stanzas being recited by some person :

TENTH VERSE.

The eradicator of many doubts, the exhibition of invisible objects, the eye of all, is Learning. He, of whom it is not, is blind.

EKÁDAŚAH ŚLOKAH.

Yauvanan dhana-sampattih, prabhutwam avivekatá :
Ekaikam apy' anartháya, kimu yatra chatushtayam.

¹Ity 'ákar²nyátmanah putrá⁷nám, anadhigata⁸-śāstrā⁹nám, nityam unmārga¹⁰-gāminám,
śāstrā⁶ nanuśthānen⁶ōdwigna⁵-manā³h, śa⁴ rājā¹¹ chintayāmāsa.

DWÁDAŚAH ŚLOKAH.

Ko 'rthah putreṇa jātena, yo na vidwān na dhārmikah :
Kāṇena chakshushá kim vá, chakshuh píḍaiva kevalam.

TRAYODAŚAH ŚLOKAH.

Ajāta-mṛita-múrkhānám, varam adyau na chāntimah :
Sakṛid duhkharāvādyá, vantimas tu pade pade.

CHATURDAŚAH ŚLOKAH.

Kincha : Sa jāto yena jātena, yāti vāṣah samunnatim :
Parivarttini sansāre, mṛitah ko vá na jāyate.

PANCHADAŚAH ŚLOKAH.

Anyachcha : Guṇi-gaṇa-gaṇan-ārambhe, na patati kathinī sasambhramá yasya :
Tenāmbá yadi sutinī, vada bandhyá kíḍṛisī bhavati.

SHODÁSAH ŚLOKAH.

Apicha : Dāne tapasi śaurye cha, yasya na prathitam yaśah :
Vidyáyám artha-lābhe cha, mātur uchchāra eva sah.

ELEVENTH VERSE.

Youth, abundance of riches, authority, inconsiderateness ; each singly
(tends) to disadvantage : how much more so, where all four 'combine' !

Having heard this, the king, distressed in mind by the disregard of learning of
his sons, who were unread in learned writings and ever following improper courses,
reflected :

TWELFTH VERSE.

What benefit 'accrues' by a son 'being' born, who is neither
learned nor virtuous ? What 'is the use of' an eye that is sightless ?
Such an eye is trouble merely.

THIRTEENTH VERSE.

Of 'a son' unborn, or dead, or a fool ; better the two first, and not
the last. The two first inflict sorrow once : the last, perpetually.

FOURTEENTH VERSE.

For : He is born, by whom, when born, the family attaineth exaltation.
In the revolving world, who that dies is not born 'again' ?

FIFTEENTH VERSE.

Again : In beginning to enumerate a company of persons of merit, if
the chalk does not fall with haste (in the person who makes out
the list to inscribe the name) of a man ; then, if the mother 'who
bore him' is made the mother of a son by him—say, what woman is
barren ?

SIXTEENTH VERSE.

Verily : He, whose fame is not widely extended for liberality, piety, heroism,
knowledge, or acquiring wealth ; he, verily, is but his mother's excrement.

SAPTADAŚAH ŚLOKAH.

Aparancha : Varam eko guṇī putro, na cha mūrkhā-śatair api :
Ekaś chandras tamo hanti, na cha tārā-gaṇair api.

ASHTĀDAŚAH ŚLOKAH.

Puṇya-tīrthe kṛitam yena, tapah kwāpi suduṣhkaram :
Tasya putro bhaved vaśyah, samṛiddho dhārmnikah sūdhīh.

EKONAVINŚAH ŚLOKAH.

Tathā choktam :

Arthāgamo nityam arogitā cha, priyā cha bhāryyā priya-vādinī cha :
Vaśyaś cha putro 'rtha-karī cha vidyā, śaḍ jīva-lokasya sukhāni rājan.

VINŚAH ŚLOKAH.

Ko dhanyo bahubhih putraiḥ, kuśūla-pūraṇ-ādhakaiḥ :
Varam ekah kulālambī, yatra viśrūyate pitā.

EKAVINŚAH ŚLOKAH.

Ṛina-karttā pitā śatrur, mātā cha vyabhichārīnī :
Bhāryyā rūpavatī śatruh, putrah śatrur apaṇḍitah.

DWĀVINŚAH ŚLOKAH.

Anabhyāse viṣham vidyā, ajīrṇe bhojanam viṣham :
Viṣhan sabhā daridrasya, vṛiddhasya taruṇī viṣham.

SEVENTEENTH VERSE.

Moreover: A talented son is a blessing. 'There is no benefit' by hundreds of fools. One moon disperses the darkness. 'It is not dispersed' even by hosts of stars.

EIGHTEENTH VERSE.

The son of him by whom very arduous devotion has been performed at some holy place of pilgrimage, will be submissive, affluent, virtuous, and wise.

NINETEENTH VERSE.

So also it is said :

Accession of wealth, constant freedom from sickness, a beloved wife, a sweet-spoken wife, an obedient son, and wealth-acquiring knowledge, are six 'sources of' happiness, in the world of living beings, O King!

TWENTIETH VERSE.

Who is made fortunate by many sons—'mere empty' measures filling up a granary? Better is one who supports his family, by whom his father is renowned.

TWENTY-FIRST VERSE.

A father who incurs debt is an enemy: and so is a mother who is of loose conduct. A wife possessed of beauty is an enemy. An enemy is an unlearned son.

TWENTY-SECOND VERSE.

Knowledge, if neglected, is poison. Food, if indigested, is poison. A court is the poison of a poor man. The poison of an old man is a young wife.

TRAYOVINŚAH ŚLOKAH.

Yasya tasya prasūto 'pi guṇavān pūjyate narah :
Dhanur vanśa-viśuddho 'pi, nirguṇah king karishyati.

CHATURVINŚAH ŚLOKAH.

Hāhā putraka nādhīta, sugataitāsu rātrishu :
Tena twam vidushām madhye, pangke gaur iva sīdasi.
Tat katham idānīm ete mama putrá guṇavantah kriyantām.

PANCHAVINŚAH ŚLOKAH.

Āhāra-nidrā-bhaya-maithunan cha, sāmānyam etat paśubhir narāṇām :
Dharmmo hi teshām adhiko viśesho, dharmeṇa hīnāh paśubhih samānāh.

ŚHADVINŚAH ŚLOKAH.

Yatah : Dharmmārtha-kāma-mokshāṇām, yasyaiko 'pi na vidyate :
Aja-gala-stanasyeva, tasya janma nirarthakam.

SAPTAVINŚAH ŚLOKAH.

Yachchochyate :
Āyuh karma cha vitta cha, vidyā nidhanam eva cha :
Panchaitānyapi sṛjyante, garbhasthasyaiva dehinah.

ASHTĀVINŚAH ŚLOKAH.

Kincha : Avāśyam bhāvino bhāvā, bhavanti mahatām api :
Nagnatwan nīlakanthasya, mahāhi-sayanang hareh.

TWENTY-THIRD VERSE.

That man is honoured, of whom a son 'has been born' possessed of 'excellent' qualities. What can a bow—though faultless as to the cane—if it be stringless, effect?

TWENTY-FOURTH VERSE.

Alas, O son! who hast passed these nights unstudying and careless. Therefore in the midst of the wise thou despondest, like a cow in a quagmire.

How, then, may these my sons be now made 'persons' of merit?

TWENTY-FIFTH VERSE.

Food, sleep, fear, sexual intercourse—each is the common property of men and brutes. Virtue, verily, is their additional distinction; and void of virtue, they are 'but' equal with brutes.

TWENTY-SIXTH VERSE.

Wherefore: Virtue, wealth, desire, liberation—he, of whom not one of them is known, his birth is fruitless, like the excrescences on the neck of a goat.

TWENTY-SEVENTH VERSE.

And as to what is said:

'Life, function, wealth, knowledge, and death—these five are 'created for the embodied soul, even whilst staying in the embryo 'form.'

TWENTY-EIGHTH VERSE.

For: 'Inevitably, the conditions that are to be, are—even of the great—the nakedness of *Nilakantha* (ŚIVA), the sleep of *HARI* on the great 'serpent (*Sesha*).'

EKONATRINŚAH ŚLOKAH.

Apicha : Yad abhāvi na tad bhāvi, bhāvi chen na tad anyathā :
Iti chintā-vishaghno 'yam, agadah kin na pīyate.

Etat kāryyākshamānāṅg keshānchid ālasya-nibandhanam vachanam.

TRINŚAH ŚLOKAH.

Na daivam api sanchintya, tyajed udyogam ātmanah :
Anudyogena tailāni, tilebhyo n' āptum arhati.

EKATRINŚAH ŚLOKAH.

Anyachcha :

Udyoginam purusha-singham upaiti lakshmīr : daivena deyam
iti kāpurushā vadanti.

Daivan nihatya kuru paurusham ātma-śaktyā : yatne kṛite yadi
na sidhyati ko 'tra doshah.

DWĀTRINŚAH ŚLOKAH.

Yathā hyekena chakreṇa, na rathasya gatir bhavet :
Evam purusha-kāreṇa, vinā daivan na sidhyati.

TRAYASTRINŚAH ŚLOKAH.

Tathācha : Pūrvva-janma-kṛitang karmma, tad daivam iti kathyate :
Tasmāt purusha-kāreṇa, yatnang kuryād atandritah.

TWENTY-NINTH VERSE.

‘And indeed: ‘What will not be, that will not be: but, if it will be, it will not ‘be’ otherwise. Such ‘being the case,’ wherefore is this antidote, destructive of the poison of care, not imbibed’?

This is a speech proceeding from indolence, ‘uttered’ by some unable to do what should be done.

THIRTIETH VERSE.

Let not a man thinking of destiny relinquish his own exertion. Without exertion, he is not able to obtain oil from sesamum-‘seeds’ (which contain it in abundance).

THIRTY-FIRST VERSE.

Again:

Fortune goes ‘of herself’ to the chief of men who displays energy. Abject men say: “It must be given ‘us’ by destiny.” Having resisted destiny, put forth manliness with all your strength. And if, when ‘every’ effort has been made, the object is not accomplished, what blame is there in such a case?

THIRTY-SECOND VERSE.

In like manner, as the motion of a chariot is not ‘produced’ by only one wheel: so, without manly actions, destiny is not fulfilled.

THIRTY-THIRD VERSE.

So also: The acts done in a former birth, that verily is called Fate. Therefore unwearied, let him make exertion with manly effort.

CHATUSTRINŚAH ŚLOKAH.

Yathā mṛit-piṇḍataḥ karttā, kurute yad yad ichchhati :
Evam ātma-kṛitaṅ karma, mānavah pratipadyate.

PANCHATRINŚAH ŚLOKAH.

Aparancha : Kāka-tāliyavat prāptan, dṛishṭvā 'pi nidhim agrataḥ :
Na swayan daivam ādatte, purushārtham apekshate.

SHAṬ TRINŚAH ŚLOKAH.

Udyamena hi sidhyanti, kāryyāni na manorathaiḥ :
Na hi suptasya singhasya, praviśanti mukhe mṛigāḥ.

SAPTATRINŚAH ŚLOKAH.

Mātṛi-pitṛi-kṛitābhyāso guṇitām eti bālakah :
Na garbha-chyuti-mātreṇa, putro bhavati paṇḍitah.

ASHTATRINŚAH ŚLOKAH.

Tathācha : Mātā śatruḥ pitā vairī, bālo yena na pāthitah :
Na śobhate sabhā-madhye, hangsa-madhye vako yathā.

EKONACHATWĀRINŚAH ŚLOKAH.

Rūpa-yauvana-sampannā, viśāla-kula-sambhavāḥ :
Vidyā-hinā na śobhante, nirgandhā iva kiṁśukāḥ.

THIRTY-FOURTH VERSE.

As a maker (a potter) makes from a ball of clay whatever he wishes: so a man reaps the 'fruit of' actions done by himself.

THIRTY-FIFTH VERSE.

Moreover: Though beholding a treasure before him on a sudden (or as the fruit of the palm fell and was broken in pieces for the crow unexpectedly), yet fate itself does not take it (does not pick it up); it waits for man.

THIRTY-SIXTH VERSE.

Objects are effected by exertion, not by wishes. Truly, into the mouth of a sleeping lion the deer do not enter.

THIRTY-SEVENTH VERSE.

The child obtains excellence who is well trained by his father and mother. A boy is not learned merely by being born.

THIRTY-EIGHTH VERSE.

So also: The mother is an enemy, ~~the father~~ the father is a foe, by whom a child is not instructed. He shines not in a company. He is as a crane amongst swans.

THIRTY-NINTH VERSE.

Those possessed of beauty and youth, and born in an exalted family, who are destitute of knowledge, shine not (attract no admiration). They are like the scentless *kinsuka* flowers (held worthless, though beautiful).

CHATWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Múrkho 'pi śobhate távat, sabháyám vastra-veshítah :
Távach cha śobhate múrkho, yávat kinchin na bháshate.

Etach chintayitvá sa rájá pańdita-sabhám káritaván. Rájovácha. Bho, bhoh
pańditáh śrúyatám. Asti káśchid evam-bhúto vidwán, yo mama putráńán nityam
unmárga-gáminám anadhigata-śástránám idánín níti-śástropadesena punar janma
kárayitum sainarthah.

EKACHATWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Yatah : Káchah kánchana-sansargád, dhatte mánakatín dyutim :
Tathá sat-sannidhánena, múrkho yáti pravińatám.

DWICHATWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Uktancha : Híyate hi matis táta, hínaih saha samágamát :
Samaiś cha samatám eti, visishtaiś cha visishtátám.

Atrántare Vishnu Śarmá náma ~~śástrínám~~, mahá-pańditah, sakala-níti-śástra-
tattwagyo, Vṛihaspatir ivá 'bravít. Deva, mahá-kula-sambhúta ete rája-putrá,
mayá níting gráhayitum śakyante.

TRICHATWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Yatah : Nádravye nihitá káchit, kriyá phalavatí bhavet :
Na vyápára-śatená 'pi, śukavat páthyate vakah.

FORTIETH VERSE.

A blockhead shines in an assembly only in so much as he is covered with clothes (as he is well dressed). So long shineth a fool, as he speaketh not any thing.

Having thus reflected, that king caused an assembly of *Pandits* to be held. The king said: "O *Pandits*! let it be heard. Is there any learned man who is now able to effect the new birth of my sons, who have ever been following wrong courses, and have not studied the learned writings?"

FORTY-FIRST VERSE.

As: Glass, from the contiguity of gold, acquires an emerald lustre.
So, by the proximity of the excellent, a fool attains to cleverness.

FORTY-SECOND VERSE.

So it is said :

The understanding is lowered, O son! from association with inferiors. With equals, it attains equality: but with superiors, superiority.

Thereupon ~~the king~~ *Vishnu Sarmá* by name, a great *Pandit*, acquainted with the principles of all the writings upon Polity like *Vrihaspati*, said: "O king! these princes, sprung from a great family, are capable of being put in possession of the knowledge of Polity by me."

FORTY-THIRD VERSE.

For: Any labour bestowed upon a worthless thing cannot be productive of fruit. A crane cannot be taught like a parrot 'to speak,' even by a hundred efforts.

CHATUŚCHATWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Anyachcha : Asmins tu nirguṇang gotre, nápatyam upajáyate :
 Ákare padmarágánán, janma kácha-mañeh kutah.

Ato'ham shaṇ-másábhyantare bhavat-putrán níti-śástrábhigyán karishyámi.
 Rájá savinayam punar uvácha :

PANCH CHATWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Kíto 'pi sumanah-sanggád, árohati satán śirah :
 Ásmá 'pi yáti devatwam, mahadbhih supratishthitah.

SHAṬ CHATWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Anyachcha : Yathodaya-girau dravyan, sannikarsheṇa dípyate :
 Tathá sat-sannidhánena, hína-varṇo 'pi dípyate.

SAPTA CHATWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Guṇágúṇagyá guṇino bhavanti, te nirgunam prápya bhavanti dosháh :
 Áswádyá-toyáh prabhavanti nadyah, samudram áśadya bhavanty 'apeyáh.

Tad eteshám asmat-putránán, níti-śástropadesáya bhavantah pramá'iam.
 Ityuktwá, tasya Vishṇu Śarmaṇo bahumána-purahsaram putrán samarpitaván.
 Atha práśáda-prishthe sukhopavishtánám, rájaputránám purastát, prastáva-krameṇa
 sa pándito 'bravít. Bho rájaputráh śrínuta :

FORTY-FOURTH VERSE.

Moreover: In this family, no offspring without good qualities is ever born. In a mine of rubies, whence could arise the production of crystal?

“In the period of six months, therefore, I will make your Majesty’s sons versed in the works of Polity.” The king replied with respect:

FORTY-FIFTH VERSE.

A worm, by connexion with a flower, ascends the head of the virtuous. A stone even attains divinity when consecrated by the illustrious.

FORTY-SIXTH VERSE.

Further: As on the eastern mountain a thing is illuminated by the contiguity ‘of the sun’: so, by association with the good, the outcast even is enlightened (made respectable).

FORTY-SEVENTH VERSE.

Persons of excellent qualities ‘themselves’ are judges of the merits and demerits of others. If they attach themselves to what is bad, they become themselves vitiated. Rivers, as they rise, have their waters sweet; but having reached the sea, they are no longer drinkable.

“You therefore are authority for (are capable of) communicating the works of Polity to these my sons.”—Thus having spoken, the king, with much deference, delivered his sons to *Vishnu Śarmā*. Then, by way of introduction, the *Pandit* said, in the presence of the princes, as they sat at ease on the terrace of the palace: Hear, O Princes—

ASHTĀCHATWĀRINŚAH ŚLOKAH.

Kāvya-śāstra-vinodena, kálo gachchhati dhímatám :
 Vyasanena cha múrkhánán, nidrayá kalahena vá.

Tad bhavatám vinodáya káka-kúrmádínám vichitráng katháng kathayámi.
 Rája-putrair uktam Áryya, kathyatám. Vishnú Śarmovácha. Śṛínuta samprati,
 Mitra-lábhah prastúyate, yasyáyam ádyah ślokah.

FORTY-EIGHTH VERSE.

In the enjoyment of poetical writings, the time of the sensible passes away. But 'the time' of fools 'is wasted' in dissipation, slumber, or strife.

Therefore, for the amusement of your Highnesses, I repeat the wonderful story of the Crow, the Tortoise, and the rest. The princes replied: "Sir, let it be narrated." *Vishnu Śarmā* answered: "Hear; now the Acquisition of Friends is recited, of which this is the first verse."

A

VOCABULARY

(SANSKRIT AND ENGLISH)

OF THE

WORDS WHICH OCCUR IN THE FOREGOING PAGES.

AN EXPLANATION

OF THE

ABBREVIATIONS USED IN THIS VOCABULARY.

<i>nom.</i>	... nominative, or 1st case.	<i>par.</i>	... parasmai-pada.
<i>acc.</i>	... accusative, or 2nd case.	<i>átm.</i>	... átmāne-pada.
<i>ins.</i>	... instrumental, or 3rd case.	<i>cl.</i>	... class or conjugation.
<i>dat.</i>	... dative, or 4th case.	<i>caus.</i>	... causal form.
<i>abl.</i>	... ablative, or 5th case.	<i>pers.</i>	... person.
<i>gen.</i>	... genitive, or 6th case.	<i>pres.</i>	... present.
<i>loc.</i>	... locative, or 7th case.	<i>pot.</i>	... potential.
<i>voc.</i>	... vocative, or 8th case.	<i>imp.</i>	... imperative.
<i>sin.</i>	... singular number.	<i>pret.</i>	... preterite.
<i>du.</i>	... dual.	<i>fut.</i>	... future.
<i>pl.</i>	... plural.	<i>inf.</i>	... infinitive.
<i>m.</i>	... masculine.	<i>pass.</i>	... passive.
<i>f.</i>	... feminine.	<i>part.</i>	... participle.
<i>n.</i>	... neuter.	<i>agt.</i>	... agent, noun of agency, or verbal adjective.
<i>cr.</i>	... crude or uninflected state.	<i>prep.</i>	... preposition.
<i>s.</i>	... substantive.	<i>comp.</i>	... compounded.
<i>adj.</i>	... adjective.	<i>ind.</i>	... indeclinable.
<i>pron.</i>	... pronoun.	<i>abs.</i>	... abstract.
<i>pers. pron.</i>	... personal pronoun.	<i>obs.</i>	... observe.
<i>rel. pron.</i>	... relative pronoun.	<i>compar.</i>	... comparative.
<i>dem. pron.</i>	... demonstrative pronoun.	<i>superl.</i>	... superlative.
<i>interr. pron.</i>	... interrogative pronoun.	<i>irreg.</i>	... irregular.
<i>pronom.</i>	... pronominal.		
<i>vb.</i>	... verb.		

VOCABULARY, SANSKRIT, AND ENGLISH.

अ

अ *ind.* No, not. *A privative, prohibitive, and diminutive particle, prefixed to words beginning with consonants.*

अंश *s. m.* A share, a portion. **अंशेन** *ins. sin.*

अकथयत् *3d pers. sin. 1st pret. of the vb. कथ* 10th *cl. par.* Tell, relate, narrate.

अकरवम् *1st per. sin. 1st pret. of the vb. कृ* 8th *cl. par.* Do, make. **अकरोत्** *3d pers. sin.*

अकर्णधारा *nom. sin. f. BAHUV.* Without a steersman, destitute of a helmsman.

अकस्मात् *ind.* Without a why, wherefore, cause, or reason. Suddenly, unexpectedly.

अकारण *s. n.* Absence or non-existence of a cause. *Used adverbially, Causelessly.*

अकार्य *fut. pass. part. (of the vb. कृ Do, with अ priv.)* Not to be done, improper to be done. **अकार्यम्** *acc. sin. n.*

अकार्यतस् *ind.* By doing what should not be done.

अकाल *adj.* Out of season, unseasonable. *s. m.* An unseasonable time. **-ले** *loc. sin.*

अकालकुसुम *KARM.* A flower budding out of season. **-मानि** *nom. pl. n.*

अकालसह *agt.* Unable to hold out for any time. **अकालसहम्** *nom. sin. n.*

अकीर्तिकर *agt.* Disgraceful. **-करम्** *nom. sin. n.*

अकुलित *pass. part. (of the vb. कुल्य* Despise, revile, *with अ priv.)* Unreproached. **-ते** *loc. sin. n.*

अकुल *adj.* Low, mean, of no family. **अकुलेन** *ins. sin. m.*

अकुलीन *adj.* Low, mean, of low origin, race, or family. **-नम्** *acc. sin. m. or n.*

अकुशल *adj.* Unlucky, inauspicious. **-सात्** *abl. sin. n.*

अकृत्रिम *adj.* Unfeigned, inartificial, natural, unsophisticated. **अकृत्रिमम्** *nom. sin. n.*

अकृपण *adj.* Generous, not miserly. **-णः** *nom. sin. m.*

अक्रियमाण *part. pres. pass. (of the vb. कृ Do, with अ priv.)* Not being done. **-स्य** *gen. sin. n.*

अक्षत *pass. part. (of the vb. क्षण* Kill, injure, *with अ priv.)* Unhurt, uninjured, unscathed, unnipped. **अक्षतम्** *nom. or acc. sin. n.*

अक्षमः *nom. sin. m. of अक्षम adj.* Unable.

अक्षय *adj.* Imperishable. **अक्षयान्** *acc. pl. m.*

- अचयत्वात्** *abl. sin. of अचयत्वा abst. s. n.* (from **अचय** *adj.* Imperishable) Indestructibility, exemption from waste or decay.
- अचयलोक** *s. m. KARM.* Heaven, the imperishable world or region. -**कान्** *acc. pl.*
- अक्षर** *s. n.* A letter of the alphabet. A syllable.
- अखिलम्** *acc. sin. m. of अखिल* *adj.* All, entire.
- अगदः** *nom. sin. of अगद* *s. m.* A medicine.
- अगमत्** *3d pers. sin. 3d pret. of the vb. गम* *1st cl. par.* Go. **अगम्यः** *nom. sin. m. fut. pass. part. with अ priv.* Unattainable, impervious, inaccessible, unapproachable.
- अगर्वः** *nom. sin. m. of अगर्व* *adj.* Modest, humble, void of pride.
- अगाध** *adj.* Very deep, fathomless, bottomless.
- अगुण** *s. m.* Absence of merit, demerit, defect.
- अगुणशीलस्य** *gen. sin. m. of अगुणशील* *BAHUV.* Worthless, of a bad disposition.
- अगुप्त** *pass. part. (of the vb. गुप* *Conceal, with अ priv.)* Unguarded. **अगुप्तम्** *nom. sin. n.*
- अगोचर** *s. n.* Unconsciousness, non-concurrence. **अगोचरेण** *ins. sin.*
- अग्निः** *nom. sing. of अग्नि* *s. m.* Fire : always associated with the idea of the Deity presiding over it, and who is worshipped by the *Hindus*. **अग्निम्** *acc.* **अग्निना** *ins.* **अग्नेः** *abl. or gen.* **अग्नौ** *loc.*
- अग्निवाचिकमर्यादः** *nom. sin. m. BAHUV.* Who received a vow of conjugal fidelity, witnessed by the (nuptial) fire.
- अग्र** *s. n.* The front, fore part, point, tip, summit, or extremity. **अग्रम्** *acc. sin.* **अग्रेण** *ins.* **अग्रात्** *abl.* **अग्रे** *loc.* *ind.* Before, in presence of.
- अग्रतश्च** *ind.* Before, in front. At the head.
- अघातयत्** *3d pers. sin. 1st pret. of घाति* (*caus. form of the vb. हन* *Slay*), He caused to be killed.
- अङ्ग** *s. n.* The flank, or part above the hips; the lap. Embrace, hug, clasp. **अङ्गम्** *acc. sin.*
- अङ्ग** *s. n.* A limb, member. The body. A branch. A department. Mind, understanding. **अङ्गम्** *nom. sin.* **अङ्गेन** *ins.* **अङ्गात्** *abl.*
- अङ्गवाक्पाणिमत** *adj.* Endued with mind, speech, and hands. -**मता** *ins. sin. m.*
- अङ्गस्पर्श** *s. m. TATP.* Touch of body, bodily contact. -**स्पर्शात्** *abl. sin.*
- अङ्गाङ्गि** *ind.* Body and body, implying contact and co-operation. -**भाव** *s. m.* The state or extent of personal relation or co-operation. -**भावम्** *acc. sin.*
- अङ्गारः** *nom. sin. of अङ्गार* *s. m.* Coal, charcoal.
- अङ्गीकरोति** *3d pers. sin. pres. CHWI,* (He) promises, or assents.
- अङ्गि** *s. m.* The root of a tree. -**म्** *acc. sin.*

अचलः *nom. sin. of अचल s. m.* A mountain. अचलम् *acc. sin.*

अचापलम् *nom. sin. of अचापल abs. s. n. from अचल adj.* Not fickle) Firmness, steadiness, consistency.

अचिन्तयम् *1st pers. sin. 1st pret. of the verb चित् (इ) 10th cl. par.* Think, reflect, consider, muse. अचिन्तयत् *3d pers. sin.*

अचिन्ता *s. f.* Disregard, insensibility, the not thinking.

अचिन्तितानि *nom. pl. n. of अचिन्तित pass. part. (of the vb. चित् (इ) Think, with अ priv.)* Unthought of.

अचिर *adj.* Brief, momentary, not long. अचिरेण *ins. sin. m., also used adverbially,* Without delay.

अचेतन *adj.* Insensible, void of reason or feeling. -ने *loc. sin. m.*

अजः *nom. sin. of अज s. m.* A goat.

अजरामरवत् *ind. comp. of the adj. अजर cr.* Undecaying, and अमर *cr.* Immortal, with the particle वत्, As, like, subjoined.

अजा *s. f.* A she-goat.

अजातघ्नतमूर्खाणाम् *DWANDWA of the first species: comp. of अजात cr.* Unborn, घ्नत *cr.* Dead, and मूर्खाणाम् *gen. pl. of मूर्ख s. m.* A fool.

अजित *pass. part. (of the vb. जि Conquer, with अ priv.)* Unconquered, unvanquished.

अजितेन्द्रियः *nom. sin. m. BAHUV.* Whose passions are ungoverned.

अजीर्णे *loc. sin. of अजीर्ण s. n.* Indigestion.

अज्ञ *adj.* Ignorant, unwise, foolish, stupid, senseless; a fool. अज्ञः *nom. sin. m.* अज्ञाः *nom. pl. m.*

अज्ञातकुलशीलस्य *gen. sin. m. BAHUV. comp. of अज्ञात cr.* Unknown, कुल *cr.* Family, and शील *s. m.* Personal qualities, disposition.

अज्ञातशीलः *nom. sin. m. BAHUV.* Unknown as to character.

अज्ञात्वा *ind. pret. part. (of the vb. ज्ञा Know, with अ priv.)* Not knowing or discovering, not having known or discovered.

अज्ञात *s. n.* Ignorance. *adj.* Ignorant, unwise. अज्ञानेन *ins. sin. m.* अज्ञानस्य *gen. sin. m.*

अज्ञानतश्च *ind.* Ignorantly, unwittingly.

अञ्जल *s. m.* The end or border of a cloth, veil, shawl, &c. अञ्जले *loc. sin.*

अञ्जन *s. n.* A collyrium or application to the eyelashes to darken and improve them; a universal article of the Eastern toilet. Antimony, lamp-black, "soorma."

अञ्जनम् *nom. sin.* अञ्जनस्य *gen.*

अञ्जनवत् *ind.* Like collyrium.

अञ्जलि *s. m.* The cavity formed by putting the hands together, and hollowing the palms; being in this form carried to the forehead, it forms the appropriate salutation from inferiors of respectability to their superiors.

अञ्जलिकर्षणम् *s. n.* TATP. A making of submission; civility, respect. -णा
ins. sin.

अटनम् *nom. sin. of अटन s. n.* A roving or gadding about.

अटनी *s. f.* The notched extremity of a bow.

अटवी *s. f.* A wood, a forest.

अण्ड *s. n.* An egg. A testicle. अण्डम्
acc. sin. अण्डानि *nom. or acc. pl.*
अण्डानाम् *gen.*

अण्डजाः *nom. pl. of अण्डज s. m.* (Egg-born) A fish. A bird.

अत एव *ind.* Therefore, on this account.

अतथ्य *adj.* Untrue, false, unreal. अतथ्यानि
acc. pl. n.

अतन्द्रितः *nom. sin. m. of अतन्द्रित adj.*
Smart, active, not slothful.

अतस् *ind.* From this. Than this. Hence, hereafter. On this account.

अताडयत् *3d pers. sin. 1st pret. of the vb.* तड *10th cl. par.* Strike, beat, cudgel.

अति *prep.* Over, beyond, exceedingly, much, very, beyond measure.

अतिक्रम *s. m.* A violation, or transgression. -क्रमतस् *an adverbial form in the sense of the ins. or abl. case.*

अतिक्रान्त *pass. part. (of the vb. क्रम Step, with अति)* Passed beyond, far gone, transgressed. Extended, prolix, diffuse.

अतिक्रान्ते *loc. sin. m.* अतिक्रान्तेषु *loc. pl. m.*

अतिजीर्णता *abs. s. f.* Extreme old age. -तया
ins. sin.

अतिथिः *nom. sin. of अतिथि s. m.* A guest, one entitled to the rites of hospitality. अतिथिम् *acc.*

अतिभार *s. m.* A great or excessive burden. -भारः *nom. sin.*

अतिरिच्यते *3d pers. sin. pres. of the vb. रिच*
Flow. When conjugated in the pass. with अति, it means, Exceed, become excessive; be of more worth, or greater importance and value.

अतिवर्त्तते *3d pers. sin. pres. (of the vb. वृत्*
1st cl. dtm. Be, with अति) Passes, elapses, rolls on.

अतिव्यय *s. m.* Lavish expenditure, profusion, prodigality, extravagance. -व्ययः *nom. sin.*

अतिसक्तिमत् *adj.* Over or much attached. -मान् *nom. sin. m.*

अतिसञ्चयः *nom. sin. s. m.* Excessive accumulation, a vast hoard.

अतीत *pass. part. (of the vb. इ Go, with अति*
Beyond) Passed, gone over or by.

अतीत्य *ind. pret. part. (of the vb. इ Go, with अति* Over) Surpass, go over, get beyond.

अतीव *ind.* Excessively, much, very much' beyond measure.

अतुष्टि *s. f.* Dissatisfaction, displeasure, discontent.

अत्ति *3d pers. sin. pres. of the vb. अद्* 2d
cl. par. Eat.

अत्यन्त or अत्यन्तम् *ind.* Much, very, excessive, excessively.

अत्यय *s. m.* A passing away, a going by. Escape, loss. -त्ययेषु *loc. pl.*

अत्यल्प *adj.* Very small. अत्यल्पम् *nom. sin. n.*

अत्याहित *s. n.* A desperate, daring, or portentous action. -तम् *acc. sin.*

अत्युत्कटैः *ins. pl. n. of अत्युत्कट adj.* Extreme, excessive, great.

अत्र *ind.* Here. In this world. Hither.

अचान्तरे *ind.* Thereupon, meanwhile.

अत्रैव *ind.* On this very spot.

अथ *An inceptive particle,* After. Then. Now. And. But.

अथवा *ind.* Or. Moreover. But.

अदत्त *3d pers. sin. 1st pret. of the vb. दा 3d cl. atm.* Give. अदत्ता *ind. pret. part. (of the vb. दा Give, with अ priv.)* Not having given.

अदर्शयत् *3d pers. sin. 1st pret. of दर्श (caus. of the vb. दृश् See)* He made to appear, he shewed.

अदीर्घसूचता *abs. s. f.* Despatch, the reverse of dilatoriness.

अदीर्घसूचम् *acc. sin. m. adj.* Not dilatory, prompt.

अदुर्गः *nom. sin. m. BAHUV.* Having no fortress, without a fortress.

अदुर्गविषयः *nom. sin. m. KARM.* An unfortified country.

अदृश्य *fut. pass. part. (of the vb. दृश् See, with अ priv.)* Invisible. अदृश्या *nom. sin. f.*

अदृष्ट *pass. part. (of the vb. दृश् See, with अ priv.)* Unseen.

अदृष्टकर्त्ता *nom. sin. m. BAHUV.* Not seen practice.

अदृष्टपरसामर्थ्यः *nom. sin. m. BAHUV.* Not witnessed an enemy's power.

अदृष्टपुरुषः *nom. sin. m. (or अदृष्टनरः) BAHUV.* A form of treaty, in which the parties treat direct without any mediator or surety.

अदृष्टविरहव्ययम् *nom. sin. n. BAHUV. compounded of अदृष्ट Unseen (not experienced), विरह Separation, and व्यथा s. f. Pain, pang.*

अदेशस्त्वं *agt.* An absentee, one absent from his country. अदेशस्त्वं *nom. sin. m.*

अद्य *ind.* Now, to-day.

अद्यथावत् *ind.* Till now, unto the present day.

अद्यारभ्य *ind.* Commencing to-day, this day forwards.

अद्रव्ये *loc. sin. of अद्रव्य s. n.* A thing of nought, a worthless object.

अद्रि *s. m.* A mountain.

अधःकृत *pass. part.* Thrown or put down. -स्त *gen. sin. m.*

अधनम् *acc. sin. m. of अधन adj.* Poor, indigent. अधनेषु *loc. pl. m.*

अधमानाम् *gen. pl. of अधम adj.* Low, vile, despicable.

अधर्शतस् *ind.* Unrighteously, iniquitously.

अधस् *ind.* Down, downwards, below, beneath, under.

अधस्तात् *ind.* Beneath, below, at the bottom.

अधि *prep.* Over, above, upon (in place, rank, quality, or quantity.)

अधिकः *nom. sin. m. of अधिक adj.* Exceeding, extraordinary, superior, more, over, additional, more than. Paramount.

अधिकम् *nom. sin. n. अधिकात् abl. sin. n.*

अधिकम् *ind.* Exceedingly, very much.

अधिकार *s. m.* Superintendence, management, authority, controul. An office, or post. -रेण *ins. sin.* -रे *loc.*

अधिकाराख्यः *nom. sin. m. TATP.* Invested with authority.

अधिकारिन् *s. m.* A superintendant, director, comptroller, commandant. -री *nom. sin.* -रिणौ *nom. du.*

अधिहत *pass. part. (of the vb. कृ Make, with अधि Over)* Set over. A superintendant in general. -तः *nom. sin. m.*

अधिचिपसि *2d pers. sin. pres. of the vb. चिप 6th cl. par.* Cast, with अधि, Reproach, taunt, asperse, treat with disrespect. अधिचिपति *3d pers. sin.*

अधिगच्छति *3d pers. sin. pres. (of the vb. गम 1st cl. par. substituting गच्छ in the four conjugational tenses, Go, with अधि)* Goes over; reads, learns; gains, acquires.

अधितिष्ठति *3d pers. sin. pres. (of the vb. उठ 1st cl. par. Stand, with अधि Over)* Governs.

अधित्यका *s. f.* Land on the upper part of a mountain. -कायाम् *loc. sin.*

अधिग्रयान *pres. part. of the vb. ग्री 2d cl. atm.* Lie down, with अधि, Inhabit. -नस्य *gen. sin. m.*

अधिष्ठित *pass. part. (of the vb. उठ Stand, with अधि Over)* Stood over, presided over, supervised, overlooked. Governed, influenced. अधिष्ठितः *nom. sin. m.* -ष्ठितेन *ins. sin. m.* -ष्ठितम् *nom. sin. n. अधिष्ठितवत् indef. pass. part.* He mounted or sat upon. -वान् *nom. sin. m.*

अधीतः *nom. sin. m. of अधीत pass. part. (of the verb इ Go, with अधि Over)* Read, perused, studied. Instructed. अधीत *voc. sin. अधीतम् nom. sin. n. -तानि nom. pl. n.*

अधीत्य *ind. pret. part. (of the vb. इ Go, with अधि)* Having read or studied.

अधीर *adj.* Unsteadfast, not staunch, timid. -रः *nom. sin. m.*

अधुना *ind.* Now, at present.

अधोऽधस् *ind. (अधस् repeated)* Down, downwards, below. Always down. Deep.

अध्ययनम् *nom. sin. of अध्ययन s. n.* Study; a reading, especially of the sacred books, one of the six duties of a Brahman.

अध्यवसाय *s. m.* Effort, exertion, determined application.

अध्यवसायितम् *nom. sin. n. adj. (from -साय s. m. with affix इत called इतच्)* Undertaken, attempted as a difficult task.

अधुवाधि *nom. or acc. pl. of अधुव adj.* Uncertain.

अन् *ind.* No, not. *A privative, prohibitive, or diminutive particle, prefixed to words commencing with a vowel.*

अनघः *nom. sin. m. of अनघ adj.* Sinless, innocent.

अनङ्ग *s. m.* A name of KĀMA, the Hindu Deity of love (*from अन् priv. and अङ्ग a body*); in allusion to his having been reduced to ashes by the eye of ŚIVA, for having disturbed his devotions, and rendered him enamoured of PĀRVATĪ.

अनतिक्रमणीय *future passive particip.* (*of the verb क्रम Step, with अति Beyond, and अन् priv.*) Not to be avoided or escaped; inevitable, unavoidable. Not to be broken, transgressed, infringed, or disobeyed; inviolable. -**यः** *nom. sin. m.* -**यस्य** *gen. sin. m.*

अनधिगतशास्त्राणाम् *gen. pl. m. BAHUV. compounded of अनधिगत cr. Unread, and शास्त्र s. n. A book, or science.*

अनधिष्ठान *s. n.* Want of superintendence, absence of presiding care. -**नम्** *nom. sin.*

अननुभूत *pass. part. (of the vb. भू Be, with prep. अनु and अन्)* Unperceived.

अननुष्ठान *s. n.* Non-observance, non-performance, neglect, inattention. -**ने** *loc. sin.*

अनन्तरम् *ind.* Immediately, presently, by and by. Afterwards.

अनन्यप्रतिक्रियः *nom. sin. m. BAHUV. Incapable of making further resistance.*

अनपेक्षा *s. f.* Carelessness, indifference, disregard.

अनभिज्ञ *adj.* Ignorant, unacquainted, unskilled. -**ज्ञः** *nom. sin. m.*

अनभिमतम् *acc. sin. n. pass. part. (of the verb मन Desire, with अभि and अन् priv.)* Disliked, disagreeable, unpleasant.

अनभ्यासे *loc. sin. of अनभ्यास s. m.* The want or absence of practice, or exercise; disuse, neglect.

अनया *ins. sin. f. of इदम् pron.* This. -**नयोः** *gen. du. m.*

अनर्घत्वात् *abl. sin. of अनर्घ्य abs. s. n.* Absence of price or value, invaluableness. **अर्घ्य** *is the fut. pass. part. of the vb. अर्घ्य Cost* To be rated, or appraised, *with the privative particle अन्*

अनर्घकर *agt.* Unprofitable, useless. -**करः** *nom. sin. m.*

अनर्घम् *acc. sin. of अनर्घ्य s. m.* A misfortune; disadvantage, poverty, ruin.

अनर्घाय *dat. अनर्घाः nom. pl.*

अनलः *nom. sin. of अनल s. m.* Fire.

अनवधान *s. n.* Inattention, inadvertency, neglect, negligence. -**नस्य** *gen. sin.*

अनवसर *adj.* Unseasonable, inopportune.

अनवस्थितचित्तत्व *abs. s. n.* Unsteady-mindedness. -**त्वात्** *abl. sin.*

अनागत *pass. part.* Not come, not arrived; future. (*See आगत*) **अनागतवत्** *indef. past part.* Not come to pass, unaccomplished. -**वतीम्** *acc. sin. f.*

अनागतविधाद BAHUV. (Future-fate) Name of a certain fish. -धाता *nom. sin. m.*

अनाथ *adj.* Destitute of a friend or protector; fatherless, orphan. **अनाथः** *nom. sin. m.* **अनाथा** *nom. sin. f.*

अनादर *s. m.* Disrespect, disregard, slight. -दरः *nom. sin.*

अनायत्त *adj.* Independent, uncontrolled.

अनारम्भ *s. m.* Non-commencement. -रम्भः *nom. sin.*

अनाह्वय *ind. pret. part. (of the vb. ह्व् Mount, with आ, and अन् priv.)* Not having surmounted, or overcome.

अनार्य *adj.* Disreputable. **अनार्यः** *nom. sin. m.* **अनार्येण** *ins. sin. m.*

अनार्यता *abs. s. f.* Unworthy conduct, disgracefulness. -ताम् *acc. sin.*

अनालोच्य *ind. pret. part. (of the vb. लोच See, with आ and अन्)* Not having seen, considered or regarded.

अनाश्रयः *nom. sin. m.* BAHUV. Destitute of asylum or place of refuge, defenceless.

अनासादित *pass. part. (of the vb. घट् Go, with आ and अन्)* Not encountered, met, found, or obtained.

अनासादितविग्रहः *nom. sin. m.* BAHUV. Unused to war.

अनाहारेण *ins. sin. of अनाहार* *s. m.* Abstinence, fasting, starvation.

अनाहूत *passive part. of the vb. ह्व् Call, with आ To, and अन्)* Uncalled, not summoned. -हूतः *nom. sin. m.*

अनित्य *adj.* Transient, not lasting, of short duration. Inconstant, variable, uncertain. **अनित्यः** *nom. sin. m.* **अनित्यम्** *nom. sin. n.* **अनित्येन** *ins. sin. n.*

अनित्यता *abs. s. f.* Transient or limited existence. The present transient, fleeting state of being, compared by KAPILA to a nurse, or foster-mother.

अनियतात्मा *nom. sin. m.* BAHUV. compounded of **अनियत** Unsubdued and **आत्मन्** *s.* Soul, self.

अनियमः *nom. sin. s. m.* Absence of restraint, indecorous or improper conduct.

अनिर्द्युत *adj.* Unhappy, ill at ease. -तम् *nom. sin. n.*

अनिवेद्य *ind. pret. part. (of वेदि caus. of the vb. विद् Know, with नि and अ)* Not having announced, told, or informed.

अनिल *s. m.* Wind. **अनिलः** *nom. sin.*

अनिश्चित्य *ind. pret. part. (of the vb. चि Gather, with निर Out, and अ priv.)* Not having ascertained.

अनिष्ट *pass. part. (of the vb. इष् Wish, with अन् priv.)* Unwished, undesired; bad, unlucky, inauspicious. **अनिष्टात्** *abl. sin. m. or n.*

अनिष्टुर *adj.* Not contumelious. -रः *nom. sin. m.*

अनीक *s. m. or n.* An army, forces, host. -कस्य *gen. sin.*

अनोति *s. f.* Bad policy, imprudence.

अनीतिज्ञ *agt.* Impolitic, indiscreet, silly. -ज्ञे *loc. sin. m.*

अनु *prep.* After. Along with. According to.

अनुकम्पा *s. f.* Pity, compassion.

अनुकीर्तनम् *nom. sin. s. n.* A proclaiming, publishing, or blazing abroad.

अनुक्त *pass. part.* (of the *vb.* वच् Speak, with *अन्* *priv.*) Not spoken, not uttered.
-क्तम् *nom. sin. n.*

अनुक्तीवचनम् *nom. sin. n.* BAHUV. compounded of *अनुक्त* Not spoken, *क्तीव* Vain, and *वचन* *s. n.* A word.

अनुक्षणम् *ind.* Every instant, continually.

अनगच्छति *3d pers. sin. pres.* (of the *vb.* गम् *1st cl. par.* Go, with *अनु* After) Follows.

अनुगत *pass. part.* (of the *vb.* गम् Go, with *अनु*, After) Following; a follower.
-गतः *nom. sin. m.*

अनुगतिकः *nom. sin. m. adj.* Following, imitating. An imitator.

अनुगृहीतः *nom. sin. m. pass. particip.* (of the *verb* ग्रह Take, with *अनु*) Favour-
ed, obliged. **अनुगृहीतुम्** *inf.* To favour, or oblige.

अनुचर *s. m.* A companion, follower, servant. -चरः *nom. sin.* -चरेण *ins.*
-चराः *nom. pl.* -चरैः *ins. pl.*

अनुचितम् *nom. sin. n. adj.* Improper, unfit, unsuitable.

अनुजगमुः *3d pers. pl. 2d pret. par.* (of the *vb.* गम् Go, with *अनु* After) They followed.

अनुजानीहि *2d pers. sin. imp. of the vb.* ज्ञा *9th cl. par.* Know, with *अनु*, Permit.

अनुजीविक *s. m.* A follower. -कैः *ins. pl.*

अनुजीविन् *agt.* Following; a follower, attendant, dependant, servant. -विना *ins. sin. m.* -विनाम् *gen. pl. m.* -विषु *loc. pl. m.*

अनुत्तमम् *nom. or acc. sin. n. of अनुत्तम* *adj.* Best, having nothing better.

अनुदित *pass. part.* (of the *verb* उद् Go, with *उत्* and *अन्*) Not risen, unrisen.
-ते *loc. sin. m.*

अनुद्योगेन *ins. sin. of अनुद्योग* *s. m.* In-activity, absence of exertion.

अनुधावन् *nom. sin. m. pres. part.* (of the *verb* धाव *1st cl. par.* Run, with *अनु* After) Running after, pursuing.

अनुनय *s. m.* Civility, respect, courtesy. -नयः *nom. sin.* -नयेन *ins. sin.*

अनुपकारिणे *dat. sin. m. of -रिन्* *agt.* (from the *vb.* हृ Do, with *उप* and *अन्*) Not assisting; not a benefactor; helpless.

अनुपकुर्वाण *pres. part.* (of the *vb.* हृ *8th cl. atm.* Do, with *उप* and *अन्*) Not assisting. -णः *nom. sin. m.*

अनुपपन्न *pass. part.* (of the *vb.* पद् Go, with *उप* and *अन्*) Unproved, undemonstrated, unsubstantiated. Uneffected, unaccomplished. -पन्नम् *nom. sin. m.*

अनुपभुज्यमान *pres. passive participle* (of the *verb* भुज Eat, with *उप* and *अन्*) Not being enjoyed. -मानः *nom. sin. m.*

अनुपयुक्त *adj.* Unserviceable, useless. -युक्तः *nom. sin. m.*

अनुपालयन् *nom. sin. m. pres. part. (of the verb पा 10th cl. par. with अनु)*
Keeping, maintaining.

अनुप्रविश्य *ind. pret. part. (of the vb. विश्)*
Enter, with प्र and अनु) Having entered.

अनुप्राप्त *passive particle (of the verb आप्)*
Obtain, with प्र and अनु) Reached, arrived, found. -प्राप्तः *nom. sin. m.* -प्राप्ते *loc. m. or n.*

अनुबध्नाति *3d pers. pl. pres. (of the vb. बन्ध्)*
9th cl. par. Bind, with अनु) Follow, adhere, are fixed or attached to.

अनुभवन्ति *3d pers. pl. pres. (of the vb. भू)*
1st cl. par. Be, become, with अनु, Enjoy, experience. **अनुभवतु** *3d pers. sin. imp.*
-भवन् *nom. sin. m. pres. part.* भवद्भिः *ins. pl. m.*

अनुभूत *pass. part. (of भू with अनु)* Experienced, felt. Resulted, followed as a consequence, ensued, ensuing. **अनुभूतम्** *nom. sin. n.*

अनुभूयते *3d pers. sin. pres. passive (of the vb. भू Be, with अनु)* Is perceived or felt; results. -यताम् *3d pers. sin. imp. pass.* Let be enjoyed.

अनुमत *s. n.* Consent. **अनुमते** *loc. sin. (in the sense of -मत्या)* With the consent.

अनुमरण *s. n.* Dying with, or following in death: the term usually denotes the cremation of a *Hindu* widow, whose husband's corpse is not on the spot, and with part of whose dress, she therefore ascends the pile. It is synonymous with अनुगमन (postcremation); whilst सहगमन denotes a

woman's burning herself on the funeral pile with her deceased husband (concremation). -रणम् *nom. sin.*

अनुमानेन *ins. sin. of अनुमान s. n.* Inference; a conclusion drawn from given premises.

अनुमेय *fut. pass. part. (of the verb मा)*
Measure with अनु) To be inferred or proved. -याः *nom. pl. f.*

अनुयाति *3d pers. sin. pres. (of the vb. या)*
Go, 2d cl. par. with अनु After) Goes after, follows, attends, accompanies.

अनुरक्तः *nom. sin. m. pass. part. (of the verb रञ्ज्)* Be attached, with अनु) Loving, liking, fond of, attached. -रक्तस्य *gen. sin. m.*

अनुरक्तिः *nom. sin. s. f.* Affection, love, attachment.

अनुरागः *nom. sin. s. m.* Attachment, love, affection. -रागम् *acc. sin.* -गात् *abl. sin.*

अनुरागवान् *nom. sin. m. of अनुरागवत्*
adjective, Fond, in love with, doting.

अनुरागवती *nom. sin. f.*

अनुरूप *s. n.* Conformity. **अनुरूपेण** *ins. sin. (According to).* *adj.* Fit, suitable, like, resembling, according to. -पम् *acc. sin. n.*

अनुरोध *s. m.* Kindness, partiality. -धात् *abl. sin.*

अनुरोधन *s. n.* Compliance, complaisance. -नम् *nom. sin.*

अनुलिप्तेन *ins. sin. m. pass. part. (of the verb लिप्)* Anoint, smear, with अनु) Anointed, smeared. **अनुलिप्तानि** *nom. pl. n.*

- अनुवर्त्तन** *s. n.* Obedience. -गम् *nom. sin.*
अनुवर्त्तिन् *agt.* Following, obeying. -ना *ins. sin. m.*
अनुविधायिन् *agt.* Obedient, compliant, observant of rules. -यिनी *nom. sin. f.*
अनुवृत्ति *s. n.* Compliance, conformity. -वृत्तेन *ins. sin.*
अनुवृत्ति *s. f.* Course, continuance. -वृत्तिः *nom. sin.*
अनुष्ठातव्य *fut. pass. part. (of the vb. ष्टा)* Stand with अनु) To be followed, observed, done, attended to, conducted. -तव्यम् *nom. sin. n.*
अनुष्ठानम् *nom. or acc. sin. of अनुष्ठान*
 A doing, or engaging in any thing; performance, course of proceeding.
अनुष्ठितम् *nom. sin. n. pass. particip. (of the verb ष्टा)* Stand with अनु) Done, followed, observed, attended to, performed, practised, executed, accomplished अनुष्ठिते *loc. sin. n.*
अनुष्ठीयताम् *3d pers. sin. imp. pass. (of the verb ष्टा)* Stand with अनु) Let be minded, attended to, followed, pursued, managed, done, put in execution.
अनुष्ठेय *fut. pass. part. (of the vb. ष्टा)* Stand with अनु) To be pursued, observed, done, performed, executed, accomplished. -यम् *nom. sin. n.*
अनुसन्धातव्य *fut. pass. part. (of the vb. धा)* Hold with सम् and अनु) To be heeded, minded, attended to, kept up. -तव्यम् *nom. sin. n.*
अनुसन्धान *s. n.* An arranging, a setting in order. Close or narrow inspection. -ने *loc. sin.*
अनुसन्धीयताम् *3d pers. sin. imp. passive (of the verb धा)* Hold, with सम् and अनु) Let be schemed, planned, devised.
अनुसन्धेहि *2d pers. sin. imp. (of the vb. धा)* 3d. cl. par. Hold, with अनु) Inspect. Arrange, set in order. Compose.
अनुसरण *s. n.* A following, a going after. अनुसरणम् *nom. sin.*
अनुसारतस् *ind.* Conformable to the nature.
अनुसारिन् *agt.* Following, attendant on -रि *nom. sin. n.*
अनुहुङ्कुते *3d pers. sin. pres. (of the vb. कृ)* 8th cl. atm. Do, with the imitative particle हुम् and अनु) Roars, grunts forth.
अनूप *adj.* Watery, wet. अनूपे *loc. sin. m. or n.*
अनृत *adj.* False. अनृता *nom. sin. f.*
अनृतम् *nom. sin. of अनृत s. n.* Falsehood, untruth.
अनेक *adj.* Many.
अनेकचित्तमन्त्रः *nom. sin. m. BAHUV.* One whose council are of many minds.
अनेकधा *ind.* In many ways, manifold, or many times over.
अनेकयुद्धविजयिन् *agt.* Victorious in numerous engagements. -यी *nom. sin. n.*
अनेकरूप *adj.* Multiform. -पा *nom. sin. f.*
अनेकशस्त्र *ind.* In great numbers.

अनेकसंशयोच्छेदि TATPURUSHA, compounded of **अनेक** cr. Many, **संशय** crude, Doubts, and **उच्छेदि** nom. sin. n. of **उच्छेदिन्** agt. (of the verb **हि** Cut, with prep. **उत्** Up) Cutting up, destroying: a solver, one who resolves or clears up.

अनेकोपवासस्त्रिष्टुः nom. sin. m. TATP. Worn out by long fasting. (**अनेक उपवास स्त्रिष्टुः**)

अनेन ins. sin. m. or n. (of **इदम्** pron.) By or with this, him or it.

अन्तःसार s. m. Inward treasure, internal stores or contents. -**सारम्** acc. sin.

अन्तक s. m. YAMA, the king or angel of death. -**कः** nom. sin.

अन्तम् acc. sin. of **अन्त** s. m. End, term.

अन्तर ind. Inwardly, within.

अन्तरम् nom. or acc. sin. of **अन्तर** s. n. Interval, intermediate space, distance. Difference. **अन्तरेण** ins. sin. At the end of a word it may be rendered by another; as, **देशान्तर** Another country, **पुरुषान्तर** Another man.

अन्तरात्मा nom. sin. of **अन्तरात्मन्** s. m. The soul. The internal feelings, the heart or mind. **अन्तरात्मना** ins. sin. **अन्तरात्मनः** gen. sin.

अन्तरित pass. part. (of the verb **इ** Go, with **अन्तर**) Retired, withdrawn, shielded, screened. -**तः** nom. sin. m. -**ते** loc. sin. m.

अन्तरे loc. sin. of **अन्तर** s. n. Intermediate space. ind. Amidst, among, between.

अन्तर्गत pass. part. (of the vb. **गम्** Go,

with **अन्तर**) Gone within, entered, passing within; inward, inner, internal; included in, within. -**तम्** acc. sin. m. or nom. n. -**गताः** nom. pl. m.

अन्तर्दुष्ट pass. part. (of the vb. **दुष** Be corrupt, with **अन्तर**) Inwardly bad, wicked, vile. -**दुष्टः** nom. sin. m.

अन्तिकम् acc. of **अन्तिक** s. n. Vicinity, presence. ind. Near.

अन्तिमः nom. sin. m. of **अन्तिम** adj. Last, final.

अन्धः nom. sin. m. of **अन्ध** adj. Blind. **अन्धस्य** gen. sin. m. **अन्धाः** nom. pl. m.

अन्धवत् ind. As blind.

अन्नदानम् acc. sin. n. TATP. The gift of food.

अन्नम् nom. or acc. of **अन्न** s. n. Food in general, viands. Boiled rice. Corn. **अन्नानाम्** gen. pl.

अन्यः nom. sin. m. of **अन्य** pronom. Other, the other, another. **अन्यम्** acc. sin. m. **अन्यैः** ins. pl. m.

अन्यच्च ind. (**अन्यत्** Another, and **च** And.) Moreover, again, and another.

अन्यत् nom. or acc. sin. n. of **अन्य** pronom. Other, another. One. Besides.

अन्यतस् ind. Elsewhere, to another place.

अन्यत्र ind. Elsewhere. On the other hand.

अन्यथा ind. Otherwise, else, in any other way, of another kind, after another fashion, contrary, differently.

अन्यदा ind. At another time.

अन्यमनसः *nom. pl. m. or f. of अन्यमनसः*
adj. BAHUV. Otherwise-minded, fickle-minded.

अन्यस्मात् *abl. sin. m. or n. of अन्य pronom.*
Other, another. अन्यस्मै *dat. sin. m. अन्ये*
nominative plural m. अन्येषाम् gen.
pl. m.

अन्येन केनचित् *ins. sin. m. (of अन्यत् किञ्चित्*
pronom.) With any one else.

अन्योन्य *adj.* Mutual, with one another.

अन्योन्यम् *ind.* One with another, mutually.

अववेक्षा *s. f.* Regard, respect, attention.

अविवेक्षेत् *3d pers. sin. pot. (of the vb. इष*
1st cl. par. Wish, with अनु) Should sue.

अविवितः *nom. sin. m. pass. part. (of the vb. इ*
Go, with अनु) Joined, connected with,
accompanied, possessing. अविवितम् *nom.*
sin. n.

अविविष्यति *3d pers. sin. pres. of the vb. इष*
4th cl. par. Wish, with अनु, Seek.
अविविष्यताम् *3d pers. sin. imp. pass.*

अविविष्यन् *nom. sin. m. of अविविष्यत् pres.*
part. (of the vb. इष 4th cl. par. Go, with
अनु) Seeking, searching. अविविष्यता *ins.*
sin. m.

अविवेषण *s. n.* A seeking, searching; search,
quest. -णम् *nom. sin.*

अविवेषिन् *agt.* Seeking; a seeker. -षी *nom.*
sin. m.

अविवेषुम् *inf. of the vb. इष Seek with अनु.*

अप *prep.* Off, from, away. Below, worse.

अपकर्तृ *agt.* Injurious, hostile, inimical;

an enemy. अपकर्तृरि *loc. sin.*

अपकर्ष *s. m.* Inferiority. अपकर्षम् *acc. sin.*

अपकार *s. m.* Hurt, injury, annoyance,
disservice.

अपकारी *nom. sin. m. of -कारिन् agt. (from*
the vb. कृ Do, with अप) Hostile, inimical,
offensive, injurious, mischievous. An
enemy. अपकारिणा *ins. sin. m.*

अपकृत *pass. part. (of the vb. कृ Do, with अप)*
Done wrong; maliciously, offensively or
wickedly committed. *s. n.* Injury, dis-
service. अपकृतम् *nom. sin.*

अपगत *pass. part. (of the verb गम Go,*
with अप) Gone off, passed away. -गता
nom. sin. f.

अपगम *s. m.* A going off; departure, re-
moval. Death. अपगमे *loc. sin.* अपगमाः
nom. pl.

अपगा *s. f.* A river. अपगानाम् *gen. pl.*

अपचय *s. m.* Loss, privation. Decline.

अपण्डितः *nom. sin. m. of अपण्डित adj.*
Illiterate. Unwise.

अपत्यम् *nom. sin. of अपत्य s. n.* Offspring,
male or female, a young one. अपत्यानि
nom. pl.

अपथ *s. n.* The absence of a road, a wrong
road.

अपथप्रपञ्चाम् *acc. sin. f. TATP.* Gotten
out of place, misplaced.

अपथ्य *adj.* (in medicine) Contra-indicated,
unfit as food or drink in particular com-
plaints.

अपथ्यभुज् *agt.* KWIP, An eater of unwholesome things. -भुजम् *acc. sin. m.*

अपनीत *pass. part.* (of the *vb.* णी Lead, with अप) Removed, driven away. -नीतः *nom. sin. m.*

अपमानम् *nom. or acc. sin. of अपमान s. n.* Disrespect, disgrace.

अपयाति *3d pers. sin. pres. of the vb.* या *2d cl. par.* Go, with अप, Go off, cease.

अपरः *nom. sin. m. of अपर pronom.* Other. Better, more effectual. अपरेण *ins. sin. m.* अपरान् *acc. pl.* अपरम् *nom. sin. n.*

अपरञ्च *ind.* (अपरम् Another, and च And.) Again, moreover.

अपराद्ध *adj.* Criminal, guilty, culpable, faulty. -द्धः *nom. sin. m.*

अपराधः *nom. sin. of अपराध s. m.* Fault, offence, transgression. अपराधम् *acc. sin.* अपराधेन *ins. sin.* -धे *loc. sin.*

अपराधवृक्ष *s. m.* TATP. The tree of transgression.

अपराधिन् *agt.* Transgressing, offending; faulty, guilty. -धिषु *loc. pl. m.*

अपरिच्छेद *s. m.* Want of discrimination or judgment, inability to distinguish the true from the false, the real from the unreal.

अपवाद *s. m.* Censure, blame, unjust imputation. -देन *ins. sin.*

अपश्यन् *nom. sin. m. of अश्यत् part. pres. par. (of the verb दृश् See, with अप priv.)* Not seeing.

अपश्यम् *1st pers. sin. 1st. pret. (of the*

verb दृश् 1st cl. par.) I saw. अपश्यत् *3d pers. sin.*

अपसर *2d pers. sin. imp. (of the vb. हृ 1st cl. par.* Go, with अप) Move off, go away, avaunt.

अपसार *s. m.* Egress. A sally-port. -रः *nom. sin.*

अपसारित *pass. part. of सारि (caus. of the verb हृ Go, with अप)* Thrown away, flung aside. -तः *nom. sin. m.*

अपह *agt. (from हन Kill, used only in composition)* Removing, destroying. -हम् *nom. sin. n.*

अपहरण *agt.* Removing, carrying off; who, or what removes or carries off. -हम् *nom. sin. n.*

अपहर्त्तव्य *fut. pass. part. (of the verb हृ Take, with अप)* To be carried off; liable to be swept away. -व्यानि *nom. pl. n.*

अपहारकान् *acc. pl. of अपहारक s. m.* A robber, plunderer, one who carries off.

अपहारण *s. n.* A robbing, a spoiling. -णात् *abl. sin.*

अपात्र *adj.* Unworthy, undeserving. -त्रम् *acc. sin. m.*

अपात्रमृत् *agt.* KWIP, A cherisher of the undeserving. -त् *nom. sin. m.*

अपायः *nom. sin. of अपाय s. m.* Destruction, death, loss, harm, danger, peril. अपायम् *acc. sin.*

अपाय्य *ind. pret. part. (of the vb. अस् Throw, with अप)* Having quitted or discarded.

अपि *ind.* Although, though, even, also. Assuredly, surely. *Obs.* When subjoined to the interrog. pron. **किम्** What? or to any of its derivatives, it gives an indeterminate sense to the word.

अपीडयन् *nom. sin. m. pres. particip.* (of the verb **पीड** 10th cl. Pain, with **अ** priv.) Without distressing, not harassing.

अपीडिताः *nom. pl. m. pass. part.* Not pressed, unsqueezed.

अपीत्वा *ind. pret. part. of the verb पा or पी* Drink, with **अ** priv.) Not having drank, without drinking.

अपुत्रस्य *gen. sin. of अपुत्र s. m.* A man who has no son, a childless man.

अपूर्व *adj.* Unprecedented, unparalleled, excellent. Wonderful, extraordinary. **अपूर्वः** *nom. sin. m.*

अपृच्छत् *3d pers. sin. 1st pret. of the verb प्रच्छ 6th cl. par.* Ask. **अपृच्छताम्** *3d pers. du.*

अपृष्ट *pass. part. of the vb. प्रच्छ Ask, with अ priv.* Unasked, unquestioned. -ष्टः *nom. sin. m.* -ष्टेन *ins. sin. m.*

अपेक्षते *3d pers. sin. pres. of the vb. ईक्ष 1st. cl. atm.* See, with **अप**, Wait for, await, expect; see, consider.

अपेयाः *nom. pl. f. of अपेय fut. pass. part.* (of the vb. **पा** Drink, with **अ** priv.) Undrinkable.

अपैति *3d pers. sin. pres. (of the vb. ह 2d cl. par.* Go, with **अप**) Departs.

अप्रगल्भः *nom. sin. m. adj.* Modest, unassuming, shy.

अप्रतिहत *pass. part. (of the vb. हन Kill or strike, with प्रति and अ priv.)* Unaffected, uninjured, unimpaired.

अप्रतीकारः *nom. sin. s. m.* Non-retaliation.

अप्रधान *adj.* Subordinate, secondary, not chief. -धानी *nom. du. m.*

अप्रधानता *abl. s. f.* Secondary rank, inferiority. -ताम् *acc. sin.*

अप्रवर्त्तनम् *nom. sin. s. n.* No need of permission, instigation, prompting, or direction. The non-observance or disregard of direction or advice.

अप्रसाद *s. m.* Disfavour, disapprobation. -दः *nom. sin.*

अप्राप्त *pass. part. (of the vb. आप Obtain, with प्र and अ priv.)* Unobtained, unrivied.

अप्राप्तकाल *adj.* Inopportune, unseasonable.

अप्राप्तावसर *adj.* Inopportune, ill-timed, unseasonable.

अप्राप्य *ind. pret. part. (of the vb. आप Obtain, with प्र and अ)* Not having found.

अप्राप्यम् *acc. sin. n. fut. pass. part. (of the verb आप Obtain, with प्र and अ priv.)* Unattainable, unobtainable.

अप्रियः *nom. sin. m. of अप्रिय adj.* Disliked, disagreeable, displeasing, offensive, unpalatable, distasteful, unwelcome. **अप्रियस्य** *gen. sin. m. or n. अप्रियाणि acc. pl. n.*

अप्रियम् *ind.* Unkindly.

अवध्य *fut. pass. part. (of the vb. बध Kill, with अ)* Sacred, inviolate, not to be put to death. -ध्यः *nom. sin. m.*

अवध्यभाव KARM. Immunity, sacredness of character (as that of an ambassador.)
-वेन *ins. sin.*

अवन्ध्य *adj.* Not barren, fruitful, productive. **अवन्ध्यम्** *acc. sin. m.*

अवालिश *adj.* Not ignorant, childish or silly; not an idiot. -शः *nom. sin. m.*

अबुद्धिमत् *adj.* Stupid, senseless. -मान् *nom. sin. m.*

अबुध *adj.* Stupid, foolish. -धैः *ins. pl. m.* -धेषु *loc. pl. m.*

अब्रवीत् *3d pers. sin. 1st pret. of the vb. ब्रू* 2d *cl. par.* Say, speak.

अभज्यमान *pres. pass. part. (of the vb. भञ्ज* Break. Being broken, separated, severed, detached, *with अभि*) Accompanied, attended, associated. -नम् *nom. sin. n.*

अभयप्रदान *s. n.* TATP. The gift of exemption from fear. -नम् *acc. sin.*

अभयवाच् *s. f.* TATP. An assurance of safety, encouragement. -वाक् *nom. sin.* -वाचम् *acc. sin.*

अभवत् *3d pers. sin. 1st pret. of the vb. भू* 1st *cl. par.* Be, become.

अभावः *nom. sin. of अभव* *s. m.* Non-existence, absence, default, want. -वेन *ins.* -वात् *abl.* -वे *loc.*

अभावि *nom. sin. n. of अभविन्* *agt.* Not future, not to be, that will not be.

अभि *prep.* Before, over against, in presence of. Much, very.

अभिगमनम् *nom. sin. of अभिगमन* *s. n.*

An approaching, approach.

अभिघातयेत् *3d pers. sin. pot. of घाति* *caus. of the vb. हन* Slay, *with अभि.*

अभिजात *pass. part. (of the vb. जन* Be born, *with अभि*) Well-born. Wise. -तः *nom. sin. m.*

अभिजातता *abs. s. f.* High birth, nobility.

अभिज्ञान् *acc. pl. m. of अभिज्ञ* *agt. from the verb ज्ञा* Know, *with अभि*) Knowing, understanding; skilful, clever.

अभिधा *s. f.* A name, appellation. -धायाम् *loc. sin.*

अभिधान *s. n.* Name, appellation, *much used as the last member of Bahuvrihi compounds.*

अभिधाय *ind. pret. part. (of the vb. धा* Hold, *with अभि*) Having said, called or cried out. **अभिधीयते** *3d pers. sin. pres. pass.* Is called, is held. **अभिधीयताम्** *3d pers. sin. imp.* Let be told.

अभिनन्दति *3d pers. singular pres. (of the verb णदि* 1st *cl. par.* Rejoice, *with अभि*) Likes, relishes, heeds, regards, accepts, wishes for.

अभिनव *adj.* New. Young.

अभिनवयौवन BAHUV. Youthful. -नाभिः *ins. pl. f.*

अभिप्रेत *pass. part. of the (vb. हू* Go, *with प्र* and *अभि*) Meant, wished, intended.

अभिभुत *pass. part. (of the vb. भु* Swim, *with अभि*) Overwhelmed. -तम् *acc. sin. n.*

अभिभव *s. m.* Defeat, subjugation, humiliation, mortification, disgrace. -वाय *dat. sin.*

अभिमतः *nom. sin. m. pass. part. (of the verb मन Desire, with अभि)* Wished, desired; agreed, accepted, approved; admitted, reputed. **अभिमतम्** *nom. sin. n.*

अभिमुख *adj.* Present.

अभिमुखम् *ind.* Towards, facing, fronting.

अभियुक्त *pass. part. (of the vb. युज Join, with अभि)* Attacked, assaulted, assailed. Defeated. -**क्तः** *nom. sin. m.*

अभियोक्तु *agt.* An assailant. A plaintiff, claimant, pretender; a stronger party. -**क्ता** *nom. sin. m.* -**क्तुः** *gen. sin. m.*

अभियोज्य *nom. sin. m. fut. pass. part. (of the verb युज, with अभि)* Assailable.

अभिरुचिः *nom. sin. of अभिरुचि s. f.* Delight, taste, relish. Ambition.

अभिलषति *3d pers. singular pres. of the verb लष 1st cl. par.* Like, with अभि, Long for, aspire after.

अभिलषितम् *nom. or acc. of अभिलषित s. n.* Wish, will, desire, pleasure.

अभिलाष *s. m.* Lust, desire.

अभिवन्दे *1st pers. sin. pres. of the vb. वद (इ) 1st cl. atm. with अभि,* Salute.

अभिवाञ्छन्ति *3d person plural pres. of the verb वाञ्छ (इ) 1st cl. par. with अभि,* Long, hanker after.

अभिवाद्यामि *1st pers. singular pres. of the verb वद 10th cl. par.* Speak, with अभि, Salute respectfully, address.

अभिविक्त *pass. part. (of the vb. विच Sprinkle, with अभि)* Sprinkled. Anointed, in-

stalled, inaugurated, enthroned. -**क्तः** *nom. sin. m.* **अभिविच्यताम्** *3d pers. sin. imp. pass.* Let (him) be inaugurated.

अभिषेक *s. m.* A bathing, a sprinkling. Inauguration, royal unction. -**कः** *nom. sin.* -**कम्** *acc. sin.*

अभिषेक्तुम् *inf. of the vb. विच Sprinkle, with अभि* Anoint, inaugurate. *Obs.* In line 857, a passive sense must be given to this infinitive.

अभिषेक्येत् *3d pers. sin. pot. a nominal verb,* He should march forth against.

अभिहित *pass. part. (of the verb धा Hold, with अभि)* Said, spoken, uttered. Spoken to, addressed, accosted. Whispered, prompted to say? -**तः** *nom. sin. m.* -**तो** *nom. du. m.* -**तम्** *nom. sin. n.* -**ते** *loc. sin. n.*

अभीतवत् *ind.* As not afraid.

अभीष्टाः *nom. pl. m. (of इष्ट pass. part. of the verb इष Wish, with अभि)* Desired, loved, cherished.

अभूयिष्ठ *superl. (of बहु adj. Many, with अ)* Not very numerous. -**ष्ठम्** *acc. sin. n.*

अभेद *s. m.* Not breaking, compactness, closeness (of array). -**देन** *ins. sin.*

अभ्यञ्जन *s. n.* A smearing with oil, inunction.

अभ्यन्तरम् *acc. sin. of अभ्यन्तर s. n.* Inner part, interior, included space. -**न्तरात्** *abl.* **अभ्यन्तरे** *loc.*

अभ्यर्चते *3d pers. sin. pres. pass. (of the verb अर्च Honour, with अभि)* Is honoured or respected.

अभ्यागतः *nom. sin. of अभ्यागत s. m.* A visitor, a guest.

अभ्यास *s. m.* Practice, exercise, study; repeated performance or continued application in order to master.

अभ्युदये *loc. sin. of अभ्युदय s. m.* Increase, prosperity.

अभ्युपैति *3d pers. sin. pres. (of the vb. इ 2d cl. par. Go, with उप and अभि)* Goes near, approaches, repairs; agrees, promises, is faithful to; obeys, submits.

अभ्र *s. m.* A cloud.

अमर्ष *s. m.* Impatience. Anger, passion.

अमात्य *s. m.* A minister. -**त्यः** *nomi-native singular.* -**त्यस्य** *genitive.* -**त्याः** *nom. pl.* -**त्यान्** *acc.* -**त्यानाम्** *gen.*

अमाननम् *nom. sin. of अमानन s. n.* Disrespect, disobedience.

अमाया *s. f.* Sincerity, honesty, the absence of deceit or guile. **अमायया** *ins. sin.*

अमो *nom. pl. m. of अदस् pron.* This. **अमुम्** *acc. sin. m.*

अमृतम् *nom. sin. of अमृत s. n.* Nectar, ambrosia, the beverage of the gods. **अमृतेन** *ins. sin.*

अम्बा *nom. sin. of अम्बा s. f.* A mother.

अम्बु *s. n.* Water.

अम्भः *nom. sin. of अम्भस् s. n.* Water. -**सा** *ins.* **अम्भसि** *locative.* **अम्भांसि** *nomi-native plural.* **अम्भसाम्** *gen.*

अम्भस्त्वः *nom. sin. m. agt.* Standing in water.

अयत *pass. part. (of the vb. यम Restrain, with अ priv.)* Uncontrolled, unrestrained, unchecked.

अयत्नेन *ins. sin. of अयत्न s. m.* Absence of effort, ease.

अयम् *nom. sin. m. of इदम् dem. pron.* This.

अयुक्तम् *acc. sin. m. and nom. sin. n. pass. part. (of the vb. युज Join, with अ priv.)* Not attached, disunited, separate. Improper. *Used adverbially,* Improperly, unfitly.

अयुद्ध *s. n.* Peace, absence of war, not fighting. -**द्धे** *loc. sin.*

अयोग्य *adj.* Unfit, unsuitable, unserviceable. -**ग्याः** *nom. pl. m.*

अयोध्या *s. f.* Name of the capital of RĀMA, Ayodhyā, the modern Oude. -**याम्** *loc. sin.*

अरक्षित *pass. part. (of the vb. रक्ष Guard, with अ priv.)* Unguarded. -**तः** *nom. sin. m.* -**तम्** *nom. sin. n.*

अरक्ष्यराज्य *s. n. TATP.* The sovereignty of the forest. -**ज्ये** *loc. sin.*

अरक्ष्यवत् *ind.* Like a wilderness.

अरक्ष्यवासिन् *agt.* Forest-dwelling, or dweller. -**सिषु** *loc. pl. m.*

अरक्ष्यात् *abl. singular of अरक्ष्य s. n.* A forest. **अरक्ष्ये** *loc.*

अरक्ष्यानी *nom. sin. of अरक्ष्यानी s. f.* A large forest. -**नीम्** *acc.*

अराति *s. m.* An enemy. **अरातिम्** *acc. sin.*

- अरि** *s. m.* An enemy, a foe. **अरिम्** *acc. singular.* **अरिणा** *ins.* **अरेः** *gen.* **अरौ** *loc.* -**रीन्** *acc. pl.* -**भिः** *ins.*
- अरिबन्धन** *agt.* Gratifying an enemy, affording triumph to an enemy; an enemy's joy. -**नम्** *acc. sin. m.*
- अरे** *interj.* Ho! ho! sirrah! *used as a call of contempt.*
- अरोगम्** *acc. sin. of अरोग s. m.* Health.
- अरोगिता** *nom. sin. abs. s. f. (from अरोगिन्* *adj. Healthy)* Exemption from sickness, healthfulness.
- अरोगिन्** *adj.* Exempt from sickness, healthy. -**गी** *nom. sin. m.*
- अर्क** *s. m.* The sun. **अर्कम्** *acc. sin.*
- अर्गल** *s. n.* A wooden bolt or pin for fastening a door (a lock).
- अर्चयन्ति** *3d pers. pl. pres. of the vb. अर्च* *10th cl. par.* Honour, treat with respect. **अर्चित** *pass. part.* -**तम्** *acc. sin. m.*
- अर्जनम्** *nom. sin. of अर्जन s. n.* A gaining; gain, acquisition of wealth. -**ने** *loc.*
- अर्जित** *pass. part. (of the vb. अर्ज्ज्)* Acquire) Acquired, gained, earned. **अर्जितम्** *acc. sin. m.*
- अर्णवस्य** *gen. sin. of अर्णव s. m.* The ocean.
- अर्थः** *nom. sin. of अर्थ s. m.* Advantage, profit. Revenue, wealth. Cause, origin. Object, purpose, thing. Meaning, signification.
- अर्थकरी** *nom. sin. f. of अर्थकर* *TATP.* *comp. of अर्थ* Advantage, and *कर* *agt.*

(from the verb कृ Make) Making; a maker. (Advantageous).

- अर्थतत्त्व** *s. n.* *TATP.* The true state of the case, the fact of a matter. -**तत्त्वम्** *acc. sin.*
- अर्थतस्** *ind.* Really, virtually, truly.
- अर्थदूषण** *s. n.* *TATP.* An unjust seizure of property, or a withholding of what is due. -**णम्** *nom. sin.*
- अर्थनाशम्** *acc. sin. of अर्थनाश s. m.* *TATP.* Loss of property.
- अर्थपर** *adj.* Intent on wealth. Parsimonious, niggardly. -**रस्य** *gen. sin. m.* -**रा** *nom. sin. f.*
- अर्थम्** *acc. sin. of अर्थ s. m.* A thing, an object. Wealth, money, substance. Meaning, signification, intention. *ind.* For, on account of. *In this sense it is subjoined to the crude form of a noun or pronoun as a substitute for the dative, though it is occasionally met with following a genitive case.*
- अर्थलाभे** *TATP. comp. of अर्थ cr.* Wealth, and **लाभे** *loc. sin. of लाभ s. m.* Acquisition. **अर्थलाभाय** *dat. sin.*
- अर्थवताम्** *gen. pl. m. of अर्थवत्* *adj.* Wealthy, opulent.
- अर्थवृद्धिः** *nom. sin. s. f.* *TATP.* Increase of wealth.
- अर्थसारेण** *ins. sin. s. m.* *TATP.* By, or on account of the amount of wealth.
- अर्थस्य** *gen. sin. of अर्थ s. m.* Wealth, substance. Meaning, intention. Thing, object.
- अर्थाः** *nom. pl. of अर्थ s. m.* Wealth, riches.

अर्थागमः TATP. comp. of **अर्थ** cr. Wealth, and **आगमः** nom. sin. of **आगम** s. m. Income, influx.

अर्थात् abl. sin. of **अर्थ** s. m. Wealth, riches. **अर्थान्** acc. pl.

अर्थिता nom. sin. abs. s. f. (from **अर्थिन्** A beggar) The condition of a beggar; an asking, begging, solicitation.

अर्थी nom. sin. m. of **अर्थिन्** agt. (from the verb **अर्थ** Ask) Asking, suing, begging, seeking, longing for. A beggar, suitor, petitioner, suppliant. **अर्थिना** ins. sin. **अर्थिनः** nom. pl. **अर्थिभिः** ins. pl. **अर्थिनाम्** gen. pl.

अर्थे loc. sin. of **अर्थ** s. m. Wealth. Matter, business. ind. For, or on account of, against. See **अर्थम्**. **अर्थेन** ins. sin. **अर्थैः** ins. pl.

अर्थोपपत्ता ins. sin. TATP. (comp. of **अर्थ** Wealth, and **उपपन्न** s. m. Warmth) By wealth, or the condition of being wealthy.

अर्दित pass. part. (of the vb. **अर्द**) Pained, injured, hurt. -तः nom. sin. m.

अर्द्ध s. n. A half. **अर्द्धम्** nom. sin.

अर्द्धकोटी s. f. KARM. Half a crore, five millions.

अर्द्धकोष s. m. KARM. A moiety of one's treasure. -घेण ins. sin.

अर्द्धरात्र s. n. KARM. Midnight. -त्रे loc. sin.

अर्पितम् nom. sin. n. of **अर्पित** pass. participle of **अर्पि** (caus. of the verb **अ** Go) Placed in or on, applied.

अर्ब्बुद s. m. or n. A hundred millions.

अर्हसि 2d pers. sin. pres. of the verb **अर्ह** 1st cl. par. Be fit, worthy, deserve, deign, be willing, ought. **अर्हति** 3d pers. sin.

अलक्षित pass. part. (of the vb. **लक्ष** See, with **अ** priv.) Unseen, unobserved, unperceived. -तः nom. sin. m.

अलक्षितोपस्थितम् acc. sin. m. BAHUV. (compounded of **अलक्षित** cr. pass. participle Unobserved, and **उपस्थित** pass. part. Arrived.

अलङ्कार s. m. An ornament, trinket, jewel.

अलङ्कृतः nom. sin. m. of **अलङ्कृत** (passive part. of the verb **लृ** Make, with **अलम्** Ornament) Adorned, ornamented.

अलब्ध pass. part. (of the verb **लभ** Gain, with **अ** privative) Not gained, unobtained. **अलब्धम्** acc. sin. n. **अलब्ध्वा** ind. pret. part. Not having gained.

अलभमान pres. part. (of the vb. **लभ** 1st cl. atm. Gain, with **अ** priv.) Not gaining or getting hold of. -नः nom. sin. m. -नाः nom. pl. m.

अलभ्यम् nom. sin. n. of **लभ्य** fut. pass. part. of the vb. **लभ** Gain, with **अ**) Attainable, procurable.

अलम् ind. Enough! away! have done!

अलस adj. Lazy, idle, indolent. **अलसम्** acc. sin. m.

अलिः nom. sin. of **अलि** s. m. A bee.

अलुब्धत्वम् nom. sin. abs. s. n. (from **अलुब्ध** Not greedy) Freedom from covetousness, moderation, contentment.

असोमः *nom. sin. of असोम s. m.* Moderation, content, absence of cupidity.

अल्प *adj.* Small, trifling, little, insignificant. **अल्पम्** *acc. sin. n.* **अल्पे** *loc. sin. m.* or *n.*

अल्पकैः *ins. pl. n. of अल्पक adj.* Small, very little.

अल्पता *abs. s. f.* Littleness, smallness, insignificance. **-ताम्** *acc. sin.*

अल्पधीः *nom. sin. m. BAHUV. (com. of अल्प Small, and धी Understanding)* Ignorant, foolish, of little sense.

अल्पप्रभाव *BAHUV.* Insignificant, of little weight or consequence.

अल्पप्रभावत्व *abs. s. n.* Insignificance. **-त्वात्** *abl. sin.*

अल्पबलम् *nom. sin. n. KARM.* A small force.

अल्पमेधसः *gen. sin. m. or f. of अल्पमेधस् BAHUV.* Ignorant, silly, of little understanding.

अल्पशक्तिः *nom. sin. m. BAHUV. compounded of अल्प cr. Little, and शक्ति s. f.* Power, strength.

अल्पसायु *acc. sin. n. BAHUV.* Having few sinews.

अल्पानाम् *gen. pl. of अल्प adj.* Little, small.

अल्पीयस् *compar. (of अल्प adj. Few, small.)* Smaller, very small. **-यान्** *nom. sin. m.*

अल्पेक्षुः *nom. sin. m. TATP.* Moderate in one's wishes, seeking little.

अल्पोपायः *nom. sin. m. KARM.* Small means.

अव *prep.* Down, downward, from, off.

अवगत *pass. part. (of the verb गम Go, with अव)* Understood, comprehended. **-गतम्** *nom. sin. n.*

अवगम *s. m.* Knowledge, perception, certainty. **-मम्** *acc. sin.*

अवगम्यते *3d pers. sin. pres. pass. (of the verb गम Go, with अव Down)* Is known, comprehended, understood.

अवचनकर *agt.* Not doing what one is bid to do; disobedient. **-करे** *loc. sin. m.*

अवज्ञा *nom. sin. of अवज्ञा s. f.* Disrespect, contempt, disparagement.

अवज्ञातुम् *inf. (of the verb ज्ञा Know, with prep. अव)* To despise. **अवज्ञाय** *ind. pret. part.* Having despised.

अवज्ञान *s. n.* Contempt. **-नम्** *nom. singular.* **-नात्** *abl. sin.*

अवतारित *passive part. of तारि (caus. of the verb हृ Cross, with अव)* Taken off, laid down or aside. **अवतार्य** *ind. pret. part.* Having brought down or caused to descend.

अवतिष्ठते *3d pers. sin. pres. of the vb. हा 1st cl. atm. with अव,* Stand off, retire, slink away, keep aloof.

अवदत् *3d pers. sin. 1st pret. of the vb. वद 1st cl. par.* Say.

अवधीयताम् *3d pers. sin. imp. pass. (of the verb धा Hold, with अव)* Let attention be paid.

अवधीरित *pass. part. (of the vb. अवधीर 10th cl.)* Despised, disregarded, slighted,

disdained, rejected. -तस्स *gen. sin. m.*
-ताभ्याम् *instrumental du. m.* -तम् *nom.*
sin. n. अवधीर्य *ind. pret. part.*

अवनतकायेन *ins. sin. m. BAHUV.* Bending
the body, bowed down, crouching.

अवपात *s. m.* Descent, fall. अवपातम् *acc.*
sin.

अवमत *pass. part. (of the verb मन Honour,*
with अव) Despised. -मतः nominative
singular m. अवमन्तव्य fut. passive parti-
ciple, To be despised. -व्यः nom. sin. m.

अवमन्तु *agt. A despiser. -मन्ता nom. sin. m.*

अवमन्यते *3d pers. sin. pres. (of the vb. मन*
4th cl. atm. Honour, with अव) Contemns,
treats with disrespect. Also pass. of मन
par. Is despised. अवमन्येत् 3d pers. sin.
pot. par. He should despise.

अवयव *s. m.* A limb, a member. अवयवैः
ins. pl.

अवरम् *nom. sin. n. of अवर pronom. In-*
ferior, lower, less preferable.

अवरोध *s. m.* A blockade, a siege. -धः
nom. sin. -धम् acc. sin.

अवरोधन *s. m.* A blockade, a siege. -धनम्
acc. sin.

अवर्द्धमान *pres. part (of the vb. वृध 1st. cl.*
atm. Increase, with अव priv.) Not in-
creasing, unincreasing, -नः nom. sin. m.

अवलम्बन *s. n.* A depending upon, depend-
ence; a grasping, clinging to, holding on
by, hanging on or from. -नम् *acc. sin.*

अवलम्बितम् *nom. sin. n. of अवलम्बित pass.*

part. (of the vb. लव (द) with prep. अव,
Alight, descend, lean upon, rest, depend
on, trust to) Alighted. अवलम्बिताः nom.
pl. m. अवलम्बितव्यम् nom. sin. n. fut.
pass. part. To be seized, caught hold of;
to be hung upon or clung to. अवलम्ब्य
ind. pret. part. Having depended or relied
upon.

अवलोकते *3d pers. sin. pres. of the vb. लोक*
1st cl. atm. Look, with अव.

अवलोकन *s. n.* A sight, a seeing. अवलोकने
loc. sin.

अवलोकयामास *3d pers. singular 2d pret.*
(of the verb लोक 10th cl. par. Look,
see, with अव) He looked down upon.

अवलोकयतु *3d pers. sin. imp. Let him*
inspect or review. अवलोकयन् nom. sin.
m. pres. part. Looking on. अवलोक्यते
3d pers. singular pres. passive, Is seen.
अवलोकितः nom. sin. m. pass. part. Seen,
beheld, observed, espied. अवलोकिता
nom. sin. f. अवलोक्य ind. pret. part.
Having seen.

अवश *adj. Unrestrained, uncontrolled, un-*
ruly. Powerless. -शः nom. sin. m. -शम्
nom sin. n.

अवशिष्ट *pass. part. (of the vb. शिष Dis-*
tinguish, with अव) Left, remaining. -ष्टम्
nom. sin. n.

अवशेन्द्रियचित्तानाम् *gen. pl. BAHUV.*
compounded of अवश Unrestrained,
इन्द्रिय An organ of sense, and चित्तानाम्
gen. pl. of चित्त s. n. The heart, con-
sidered as the seat of intellect. (Of those

whose minds and senses are not held in subjection.)

अवश्य *fut. pass. part. (of the vb. वश Subdue, with अ privative)* Inevitable. **अवश्यम्** *nom. sin. n.*

अवश्यकता *abstract s. f.* Necessity, obligation. -**तया** *ins. sin.*

अवश्यम् *ind.* Inevitably, necessarily, certainly.

अवसत् *3d pers. sin. 1st pret. of the vb. वस 1st cl. par.* Dwell, inhabit.

अवसथः *nom. sin. s. m.* A college, a school.

अवसन्नायाम् *loc. sin. f. of अवसन् pass. part. (of the verb षद् Sink, with अव)* Ended, terminated, spent.

अवसान *s. n.* End, close, conclusion.

अवसीदति *3d pers. sin. pres. of the vb. षद् 1st cl. par.* Sink, with **अव** Yield, sink, give away. **अवसीद्य** *2d pers. pl.*

अवस्कन्द *s. m.* An attack, surprise. -**स्कन्दः** *nom. sin.*

अवस्था *s. f.* State, condition, situation, circumstance of age or position.

अवस्थातुम् *inf. (of the verb ह्ता Stand, stay, with अव)* To retire, to stand off.

अवस्थानम् *nom. or acc. sin. of अवस्थान s. n.* A staying, residing: abode, stay, place or period of abiding. Situation, station. **अवस्थानेन** *ins.*

अवस्थाप्य *ind. pret. part. of स्थापि (caus. of the vb. ह्ता Stand, with अव)* Having fixed, placed, set or put.

अवस्थाय *ind. pret. part. (of the verb ह्ता Stand, with अव)* Having stayed, or remained.

अवस्थितः *nom. sin. m. pass. part. (of the verb ह्ता Stand, with अव)* Stood, remained; settled. Standing. Engaged in, prosecuting, following. -**तेन** *ins. sin. m.* -**तान्** *acc. pl. m.* -**ता** *nom. sin. f.* -**तानि** *nom. pl. n.*

अवाप्ति *s. f.* Attainment, acquisition.

अवाप्तुम् *inf. of the verb आप Obtain, with अव.* **अवाप्नोति** *3d pers. sin. pres. 5th cl. par.*

अविकत्यन् *adj.* Not boasting, no boaster. -**नः** *nom. sin. m.*

अविकलानि *nom. pl. n. of अविकल adj.* Entire, unimpaired, unmutated.

अविघ्न *adj.* Unimpeded, uninterrupted, unalloyed. -**घ्नानि** *nom. pl. n.*

अविचारितम् *nom. or acc. sin. n. passive participle of चारि (caus. of the vb. चर् Go, with वि and अ priv)* Not investigated, deliberated, or discussed. *ind.* Promptly, without hesitation, discussion, deliberation, or demur. **अविचार्य** *ind. pret. part.* Judging inaccurately, or without due deliberation.

अविज्ञता *abs. s. f.* Stupidity, senselessness.

अविज्ञाय *ind. pret. part. (of the vb. ज्ञा Know, with वि and अ priv.)* Not having become acquainted with.

अवितथ *adj.* Effective; not unoperative, vain, false or futile. -**याम्** *acc. sin. f.*

अविदित *pass. part. (of the vb. विद् Know, with अ privative)* Unknown. -**तिम्** *nom. sin. n.*

अविदस् *adjective*, Ignorant, unwise, unlearned. -**ज्ञान्** *nom. sin. m.*

अविनय *s. m.* Indecorum. Impropropriety, indiscretion. -**यः** *nom. sin.* -**यम्** *acc. sin.*

अविरक्त *adj.* Attached, not indifferent or estranged. -**क्तम्** *acc. sin. n.*

अविवेक *s. m.* Want of discrimination, judgment or investigation. -**कः** *nom. sin.*

अविवेकता *nom. sin. of अविवेकता abs. s. f.* Inconsiderateness, imprudence.

अविवेकाधिपपुरे *KARMADHĀRAYA, compounded of अविवेक Unjust, अधिप A ruler, and पुरे loc. sin. of पुर s. n.* A city.

अविशेषज्ञ *agt.* Indiscriminating, not perceiving, or who discerneth not the difference of things. -**ज्ञः** *nom. sin. m.*

अविश्वास *s. m.* Want of confidence. -**सः** *nom. sin.*

अविषय *s. m.* Absence. **अविषये** *loc. sin.*

अवेक्षण *s. n.* A seeing, a looking at. -**क्षणम्** *nom. sin.*

अवेक्षा *s. f.* Care, attention. **अवेक्षया** *ins. sin.*

अव्यवसायिन् *adj.* Negligent, inactive, remiss. -**यिनम्** *acc. sin. m.*

अव्यसनिन् *adj.* Exempt from the vicious practices called व्यसन. *q. v.* -**नी** *nom. sin. m.* -**निनम्** *acc. sin. m.*

अव्यापार *s. m.* Business not practised, understood or belonging to one. -**रेषु** *loc. pl.*

अशक्यम् *nom. sin. n. (अ priv. and शक्य Possible)* Impossible.

अशक्यार्थ *adj.* Unavailing. -**र्थः** *nom. sin. m.*

अशङ्कः *nom. sin. m. adj.* Fearless, undaunted.

अशुचि *s. f.* Impurity; *adjective*, Foul, impure. **अशुचौ** *loc. sin.*

अशेष *adj.* Infinite, endless.

अशौचत्वम् *nom. sin. abs. s. n. (from अशौच adj. Impure)* Impurity.

अश्नाति *3d pers. sin. pres. of the vb. अश् 9th cl. par.* Eat; also Enjoy.

अश्नुते *3d pers. sin. pres. of the vb. अश् 5th cl. atm.* Eat; also, Enjoy.

अश्मा *nom. sin. of अश्मान् s. m.* A stone.

अश्नावि *3d pers. sin. 3d pret. passive of the verb श्रु Hear.*

अश्व *s. m.* A horse. **अश्वः** *nom. sin.* **अश्वैः** *ins. pl.* **अश्वानाम्** *gen. pl.*

अश्वतरी *s. f.* A she-mule.

अश्वमेध *s. m.* The actual or emblematic sacrifice of a horse. (from अश्व a horse, and मेध sacrifice. This sacrifice is one of the highest order, and performed a hundred times, entitles the sacrificer to the dominion of *Swerga* or paradise. It appears to have been originally typical; the horse and other animals being simply bound during the performance of certain ceremonies; the actual sacrifice is an introduction of a later period). -**धस्य** *gen. sin.*

अस्वाधिकः *nom. sin. m.* TATP. Strong in cavalry, superior in horse.

अष्टगुणः *nom. sin. m.* DWIGU, Eight-fold.

अष्टन् *num.* Eight. **अष्टौ** *nom.* **अष्टसु** *loc.*

अष्टविधः *nom. sin. m. of अष्टविध adj.* Eight-fold, of eight kinds.

अष्टाङ्ग *s. n.* Eight parts of the body; the hands, breast, forehead, eyes, throat, and middle of the back: or four first, with the knees and feet: or these six, with the words and mind.

अष्टाङ्गपात *s. m.* Prostration, as in reverence (A falling on the eight members).

अष्टायुधः *nom. sin. m.* DWIGU, Furnished with eight weapons.

असंयमः *nom. sin. of असंयम s. m.* Absence of check, a want of restraint, especially of the senses.

असंशयम् *ind.* Doubtless, unquestionably.

असंखित *pass. part. (of the vb. हा Stand, with सम् and अ priv.)* Not standing together. **-तम्** *nom. sin. n.*

असकृत् *ind.* Not once; frequently, repeatedly.

असक्त *pass. part. (of the vb. सञ्ज Stick, with अ priv.)* Indifferent, unattached. Detached from worldly feelings and passions. **-क्तम्** *acc. sin. m.*

असङ्गत *pass. part. (of the verb गम Go, with सम् and अ priv.)* Unbecoming, unseemly. Rude, ill-mannered, unpolished, clownish. **-तम्** *acc. sin. m.*

असज्जन *s. m.* A wicked person, a bad man. **-नः** *nom. sin.*

असत् *nom. sin. n. of सत् pres. part. (of अस 2d cl. par. Be, with अ priv.)* Non-existing, non-existed, unreal. Bad, wicked. **असति** *loc. sin. m.* **असत्सु** *loc. pl. m.*

असत्यः *nom. sin. m. adj.* Untrue.

असत्यम् *nom. sin. of असत्य s. n.* Untruth, falsehood.

असत्यसन्धम् *acc. sin. m. of असत्यसन्ध adj.* False, treacherous, base, wicked.

असदृशव्यवहारिन् *agt.* Behaving, or who behaves improperly. **-री** *nom. sin. m.*

असन्तुष्टः *nom. sin. m. of असन्तुष्ट pass. part. (of the vb. तुष Be satisfied, with सम् and अ)* Discontented. **असन्तुष्टाः** *nom. pl. m.*

असन्धेय *fut. pass. part. (of the vb. धा Hold, with सम् and अ priv.)* Not to be made peace with. **-याः** *nom. pl. m.*

असमर्थः *nom. sin. m. of असमर्थ adj.* Unable. **असमर्थम्** *acc. sin. m.* **असमर्थेन** *ins. sin. m.*

असमीक्ष्य *ind. pret. part. (of the vb. ईक्ष See, with सम् Completely, and अ priv.)* Not having well inspected.

असमीक्ष्यकारिणः *gen. sin. m. of -कारिन् agt.* Acting or who acts inconsiderately; heedless, uncircumspect.

असम्भवम् *nom. sin. n. of असम्भव adj.* Impossible, non-existent, unlikely.

असम्भोगेन *ins. sin. of असम्भोग s. m.* Non-enjoyment.

असह *adj.* Impatient, intolerant, not enduring. **असहा** *nom. sin. f.*

असहिष्णु *adj.* Unable to bear, impatient of. **-ष्णुः** *nom. sin. m.*

असाधनाः *nom. pl. m. of असाधन* *adj.* Destitute of means, resources, materials, instruments, or implements.

असाधारणः *nom. sin. m. of असाधारण* *adj.* Special, specific. Uncommon, incomparable.

असाधुत्व *abs. s. n.* Dishonesty. **-त्वात्** *abl. sin.*

असाध्य *fut. pass. part. (of the vb. साध)* Accomplish, with **अ**) Impracticable; untractable, unmanageable. **-ध्यः** *nom. sin. m.*

असाम्यतम् *ind.* Unsuitably, improperly.

असारम् *acc. sin. m. of असार* *adj.* Sapless, insipid, flat, stale, unprofitable, unsound, weak, flimsy. **असारे** *loc. sin. n.*

असि *2d pers. sin. pres. of the vb. अस* *2d cl. par.* Be.

असि *s. m.* A sword.

असुन्दर *adj.* Plain, ugly. **-रम्** *nom. sin. n.*

असुलभम् *nom. sin. n. adj.* Not easy of attainment.

असृज् *s. n.* Blood, gore.

असेवितेश्वरद्वारम् *nom. sin. n. BAHUV. compounded of असेवित* Not waited, ईश्वर A grandee, and द्वार *s. n.* A gate or door.

असौ *nom. sin. m. f. of अदस्* *pron.* He, she, that.

अस्तलितप्रयाणः *nom. sin. m. BAHUV.* Not stumbling in his march, with unfaltering step.

अस्तङ्गत *pass. part. (of the verb गम Go, added to अस्तम्)* Gone to its setting, set. **-ताः** *nom. pl. f.*

अस्तब्धत्व *abs. s. n.* Unsteadiness, a being confused or confounded; the want of self-possession. **-त्वम्** *nom. sin.*

अस्तम् *acc. sin. of अस्त* *s. m.* The western mountain, behind which the sun is supposed to set. **अस्तम्** *ind.* Disappearance, setting, vanishing.

अस्ताचल *s. m.* The western mountain.

अस्ति *3d pers. sin. pres. (of the vb. अस* *2d cl. par.* Be) There is, it is.

अस्तु *3d pers. sin. imp. (of the vb. अस* *2d cl. par.* Be) Let there be.

अस्त *s. n.* A missile weapon discharged from any instrument. A shot, a shot-wound. **अस्ताणाम्** *gen. pl.*

अस्तज्ञ *agt.* Skilled in arms. **-ज्ञम्** *acc. sin.*

अस्तैवम् (**अस्तु एवम्**) Be it so, granted.

अस्थि *nom. or acc. sin. of अस्थि* *s. n.* A bone. **अस्थीनि** *nom. pl.*

अस्थिक *s. n.* A little or a contemptible bone. **-कम्** *acc. sin.*

अस्थिर *adj.* Unsteady. **-रः** *nom. sin. m.*

अस्यर्शनम् *nom. sin. s. n.* Non-contact, the avoiding the contact of any thing or person, especially of one who is impure.

असृशन् *nom. sin. m. of असृशत्* *pres. part.*

of the vb. स्पर्श 6th cl. par. Touch, with
अ priv.

अस्मात्पुत्राणाम् TATP. comp. of अस्माद् cr.
Of me, my, and पुत्राणाम् gen. pl. of पुत्र
s. m. A son.

अस्माद् cr. form of the pers. pron. I, used
only in composition, implying, My, mine,
our.

अस्मादीय adj. My, our.

अस्मिन्नचम् nom. sin. s. n. TATP. Ourally.

अस्मात् abl. sin. n. of इदम् pron. This.

अस्मान् acc. pl. of अस्माद् personal pro-
noun, I. अस्माभिः ins. pl. अस्माकम् gen.
pl. अस्मासु loc. pl.

अस्मि 1st pers. sin. pres. (of the vb. अस् 2d
cl. par. Be) I am.

अस्मिन् loc. sin. m. or n. of इदम् pron.
This. अस्मै dat. sin. m. अस्म्य gen. sin. m.
or n.

अहः nom. sin. of अहन् s. n. A day.

अहङ्कार s. m. Pride. -रात् abl. sin.

अहम् nom. sin. of अस्माद् pers. pron. I.

अहरहर् ind. Day by day, daily.

अहर्निशम् ind. Day and night.

अहह interj. Aha.

अहार्यत्वात् abl. sin. of अहार्यत्व abs. s. n.
Security, incapability of being stolen, safety
from seizure. हार्य is the fut. pass. part.
(of the vb. हृ Seize, carry off) To be
seized, with the privative particle अ.

अहिः nom. sin. of अहि s. m. A serpent.

अहित adj. Ill-disposed, unfriendly, malign-
ant. Hurtful, prejudicial. -तः nom. sin. m.

अहितहितविचारशून्यबुद्धेः gen. sin. m.
BAHUV. Whose intellect is incapable of
discriminating between good and evil.

अहिंसा nom. sin. s. f. Harmlessness, a doing
injury to nothing; one of the cardinal
virtues of most Hindu sects, but par-
ticularly of the Bauddhas and Jainas.

अहो interj. Ah! oh! Alas!

अहोरात्रम् ind. Day and night.

आ

आ prep. To, at, as far as, until, when pre-
fixed to a noun, governing the ablative or
accusative case. Prefixed to verbs de-
noting Giving and Going, it imparts to
them the sense of Taking and Coming.

आः interj. Alas! ah! oh!

आकरे loc. sin. of आकर s. m. A mine.

आकर्ण्य ind. pret. part. (of the vb. कर्ण Hear,
listen, with preposition आ) Having heard
or listened to. आकर्णित passive participle,
Heard, overheard. -तः nom. sin. m.

आकारः nom. sin. of आकार s. m. Form,
appearance. Any outward indication of
inward feeling, as perspiration, horripila-
tion, &c. -रम् acc. sin. -रैः ins. pl.

आकाशवर्त्मन् s. n. TATP. The atmosphere,
firmament, air, &c. -मा ins. sin.

आकाशे loc. sin. of आकाश s. m. or n. Air,
sky, atmosphere, æther.

आकीर्ण *pass. part. (of the vb. कृ Scatter, with आ)* Scattered. Overstrewed -**र्णम्** *acc. sin. f. -र्णानि nom. pl. n.*

आकुलः *nom. sin. m. adj.* Affected, filled, full; distressed. **आकुलेन** *ins. sin. m.*

आकुलित *pass. part. (of the verb कुल with आ)* Agitated; disturbed, flurried, distressed, incommoded, tormented. **आकुलितः** *nom. sin. m. आकुलितेन ins. sin. m.*

आकृष्ट *pass. part. (of the vb. कृष Draw, with आ)* Drawn, dragged, pulled; lured, attracted. **आकृष्टः** *nom. sin. m. आकृष्टेन ins. आकृष्टे locative आकृष्टवान् nom. sin. m. indef. past part.* He drew.

आकृष्टि *s. f.* Attraction. A pulling, drawing, or carrying away. -**ष्टा** *ins. sin.*

आकृत्य *ind. pret. part. (of the vb. कृष Draw, with आ)* Having drawn, extracted, pulled or dragged.

आक्रमति *3d pers. sin. pres. (of the vb. क्रम 1st cl. par. Step, with आ)* Invades, advances towards.

आक्रम्य *ind. pret. part. (of the vb. क्रम Step, with आ)* Having attacked, invaded, seized upon, overrun, or encroached.

आक्रान्तम् *nom. sin. n. of आक्रान्त pass. part. (of the vb. क्रम Step, with आ)* Beset, accompanied, attended, overspread, overrun.

आक्रोशित *pass. part. (of the vb. क्रुश Cry out, with आ)* Cursed, abused. -**तः** *nom. sin. m.*

आखुः *nom. sin. of आखु s. m.* A rat or a mouse.

आख्या *s. f.* Name, appellation, designation.

आख्यातुम् *inf. of the verb खा Tell, relate, with आ. आख्यातुकामः nom. sin. m. Longing to tell.*

आख्यान *s. n.* A story. -**नम्** *nom. sin.*

आख्येयम् *nom. sin. n. fut. pass. part. (of the verb खा Tell, with आ)* To be told.

आगच्छामि *1st pers. singular pres. (of the verb गम 1st class par. Go, with आ)* I come. **आगच्छत्** *He came. -गच्छ 2d pers. sin. imp. Come. -गच्छत 2d pers. pl. Come ye. आगच्छन् nom. sin. m. pres. part. Coming.*

आगतः *nom. sin. m. of आगत pass. part. of the verb गम Go, with आ)* Come, arrived, near at hand. Returned. **आगतम्** *acc. sin. m. or n. आगतेन ins. sin. m. or n. आगते loc. sin. m. or n. आगता nom. sin. f. आगन्तव्यम् nom. sin. n. fut. pass. part. To be come. आगत्य ind. pret. participle, Having come. आगन्वताम् 3d pers. sin. imp. pass. Let there be come.*

आगन्तु *s. m.* A stranger, a new comer. -**न्तुः** *nom. sin. -न्तुना ins. sin. -न्तून् acc. pl.*

आगन्तुक *s. m.* A stranger, a new comer. -**कः** *nom. sin. -काः nom. pl.*

आगम *s. m.* Arrival, approach. Income. -**मम्** *acc. sin. -मे loc.*

आगमन *s. n.* A coming, arrival. -**नम्** *acc. sin. -नात् abl. -ने loc.*

आगमिष्यसि *2d pers. singular 2d fut. (of*

the vb. गम Go, *with आ*) Thou wilt come.
आघात *s. m.* A blow. A slaughter-house. -तः
nom. sin. -तम् acc.
आचरतु *3d pers. sin. imp. of the vb.* चर
1st cl. par. Go, *with prep.* आ, Practice,
 observe, follow, as a rite or usage; *also*,
 inflict. **आचरेत्** *3d pers. singular pot.*
आचरन् *nom. sin. m. of आचरत् pres.*
participle. **आचरितम्** *nom. sin. n. of*
आचरित pass. part.
आच्छन्न *pass. part. (of the vb. कृद् Cover,*
with आ) Covered. -न्नम् accusative
singular n. **आच्छाद्य** *ind. pret. part.*
 Having covered or protected.
आज्ञा *s. f.* An order, command, man-
 date. **आज्ञाम्** *acc. sin.* **आज्ञया** *ins.*
आज्ञापयति *3d pers. sin. pres. of ज्ञापि*
(caus. of the vb. ज्ञा Know, with prepos.
आ) Commandeth. यथाज्ञापयति हेवः
 As your Majesty commands.
आटविक *s. m.* A woodman, a pioneer. -कान्
acc. pl.
आटोप *s. m.* Pride, haughtiness.
आबुध *adj. usually in comp.* Opulent, rich.
 Abounding. Having, possessed of. -बुधः
nom. sin. m.
आतप *s. m.* Heat, sunshine.
आतिथ्यम् *nom. or acc. sin. of आतिथ्य abs.*
s. n. (from अतिथि s. m. A guest)
 Hospitality, guest-rite. A hospitable re-
 ception.
आतिथ्यसत्कारम् *acc. sin. s. m. TATP.* The
 rites of hospitality.

आतुरः *nom. sin. m. of आतुर adj.* Sick,
 diseased. **आतुराणाम्** *gen. pl.* **आतुरेषु**
loc. pl. m.
आत्म *is used for आत्मन् when it occurs as*
the first member of a compound.
आत्मकर्ष *nom. sin. of आत्मकर्षन् s. n.*
 One's own act.
आत्मकृतः *nom. sin. m. of आत्मकृत TATP.*
 Done by self. **आत्मकृतम्** *acc. sin. n.*
आत्मजे *loc. sin. m. of आत्मज* Born of one's
 self; a son.
आत्मद्रोही *nom. sin. m. of आत्मद्रोहिन्*
agt. Self-tormented, fretful, miserable.
आत्मपरित्यागेन *ins. sin. of आत्मपरित्याग*
s. m. TATP. Self-sacrifice.
आत्मभरिः *nom. sin. m. agt.* Selfish, greedy;
 who feeds himself.
आत्मवत् *ind.* As one's self, like one's self.
आत्मविवृद्धि *s. f. TATP.* Self-advantage. -द्वये
dat. sin.
आत्मवृत्तान्त *s. m. TATP.* Own story, ac-
 count of one's self, auto-biography. -न्तम्
acc. sin.
आत्मशक्ता *ins. sin. of आत्मशक्ति s. f.*
TATP. Inherent or own power.
आत्मसन्देहे *loc. sin. of आत्मसन्देह s. m.*
TATP. Internal doubt.
आत्मसात् *ind.* One's own. **आत्मसात्कृत**
passive participle, Made one's own.
 -ताः *nom. pl. m.*
आत्मा *nom. singular of आत्मन् substantive*
m. Soul, self, spirit, life. **आत्मानम्**

acc. sin. आत्मना *ins.* -त्माने *dative sin.*
-त्मानः *genitive* आत्मनि *loc.*

आत्मादिष्टः *nom. sin.. m.* TATP. Self-coun-
selled. *s. m.* A treaty dictated by the party
wishing it himself.

आत्मानम् *acc. sin. of* आत्मन् *s. m.* Self.

आत्मापराध *s. m.* TATP. Own offence, per-
sonal transgression.

आत्मार्थे *or* आत्मार्थम् *ind.* For one's own
sake, for the sake of self.

आत्मीय *adj.* Own, subject to self. -यम्
acc. sin. m.

आत्मोदयः *nom. sin. s. m.* TATP. Self-
advantage, rise or elevation.

आत्मौपम्येन *ins. sin. of* आत्मौपम्य *s. n.*
TATP. Likeness to self, analogy to one's
own self.

आदत्ते *3d pers. sin. pres. of the verb दा*
3d cl. át. Give, with आ, Take.

आदयः *nom. pl. of* आदि *s. m.* A begin-
ning. In *BAHUVRÍHI* compounds, it is often
translated by *ET CÆTERA*, and the rest;
as, इन्द्रादयः सुराः The gods, *INDRA*,
and the rest; literally, The gods, com-
mencing with *INDRA*. आदीन् *accusative*
pl. m. आदिभिः *ins. pl. m.* आदीनाम्
gen. pl. m.

आदरः *nom. sin. of* आदर *s. m.* Respect,
reverence, honour, esteem, regard, con-
sideration. आदरस्य *gen.*

आदाय *ind. pret. part. (of the vb. दा Give,*
with आ) Having taken. See आ.

आदि *s. m.* A beginning, a commence-
ment. आदौ *loc. sin.* आदावेव In the very
beginning. आदि *and also* आदिकम्
ind. in compos. Et cætera, the rest. See
आदयः *above.*

आदित्य *s. m.* The sun

आदित्यचन्द्रौ *nom. du. m.* DWANDWA, Sun
and moon.

आदित्सु *agt.* Wishing to have, desirous of
taking. -त्सुः *nom. sin. m.*

आदिशति *3d pers. sin. pres. of the vb. दिश*
6th class, Shew, with आ, Command,
order, exhort, enjoin. आदिष्टः *nom.*
sin. m. pass. part.; also, s. m. A kind of
treaty, in which an enemy is got rid of
by the cession of a portion of territory.
आदेशय *2d pers. sin. imp. causal*, Cause
your commands to be made.

आदेय *fut. pass. part. (of the vb. दा Give,*
with आ) To be taken or received. -स्य
gen. sin. n.

आदेश *s. m.* An order, command, precept.
A rule, maxim; axiom, dictate. -शः *nom.*
sin. -शात् *abl. sin.*

आद्य *fut. pass. part. (of the verb अद् Eat)*
To be eaten, eatable, esculent, edible. *s. n.*
Food, grain.

आद्यः *nom. sin. m. of* आद्य *adj.* First,
former. आद्यौ *nom. du. m.* आद्या *nom.*
sin. f.

आद्रियते *3d person singular pres. passive*
of the verb दृ 6th cl. át. with आ
Honour. See आदरः.

आधत्ते 3d pers. sin. pres. of the vb. धा 3d cl. atm. Hold, with आ. **आधाय** ind. pret. part. Having recourse to, having practised.

आधारः nom. sin. of आधार s. m. A support, prop, stay. A receptacle; any thing that holds or contains. A reservoir.

आधाराधेयभाव s. m. The influence or action of the support or recipient upon the object received or supported. -वेन ins. sin.

आधि s. m. Mental anguish.

आधिकरण abs. s. n. Location. -रणम् nom. sin.

आधिक्य abstract s. n. Pre-eminence, superiority. -क्यम् nom. sin.

आधिपत्य abs. s. n. Sovereignty, supremacy, lordship. -पत्यम् nom. sin.

आधेय fut. pass. part. (of the vb. धा Hold, with आ) To be held, received, or supported.

आध्मात pass. part. (of the verb ध्मा Blow, with आ) Inflated, swelled, puffed. -तः nom. sin. m.

आनन्द s. m. Joy, happiness, delight.

आनन्दनम् nom. sin. s. n. A delighting, rejoicing, a making happy.

आनन्दितः nom. sin. m. (pass. part. of the verb णद इ, with आ) Happy, rejoiced, gladdened, delighted.

आनीत pass. part. (of the vb. णी Bring, lead, with आ) Brought, fetched. -तः nom.

sin. m. -तेन ins. singular m. -तवती nom. sin. f. indef. past part. She brought. **आनीय** ind. pret. part. Having brought.

आनृण abs. s. n. Acquittance of debt or obligation. -णम् acc. sin.

आपः nom. pl. of अप् s. f. Water.

आपतन्तीनाम् gen. pl. f. of पतत् pres. part. of the vb. पत 1st cl. par. Fall, impend, befall, happen, with आ. **आपतितम्** nom. or acc. sin. n. pass. part.

आपत्काले loc. sin. of आपत्काल s. m. TATP. A season of distress.

आपत्सु loc. pl. of आपद् s. f. Misfortune, calamity.

आपदम् acc. sin. of आपद् s. f. Misfortune, calamity, disaster. **आपदि** locative **आपदः** nom. pl. आपदाम् gen.

आपदर्थे ind. For, or against adversity.

आपद्यते 3d pers. sin. pres. of the vb. पद 4th cl. atm. Go, step, with आ Gain, attain, receive.

आपन्नः nom. singular m. pass. part. of the verb पद Go, with आ) Gotten, gained, obtained, acquired. **आपन्ना** nom. sin. f. **आपन्नैः** ins. pl. n. Regained, recovered. Unfortunate.

आपात s. m. The instant, the current moment.

आपूर्यत 3d pers. sin. pres. pass. (of the verb पूर Fill, with आ) Is filled, or plenteously supplied.

आप्नुम् inf. of the vb. आप Obtain.

आप्नोति 3d pers. sin. pres. of the vb. आप 5th cl. par. Obtain, gain) He obtains. He incurs. **आप्नुयात्** 3d pers. sin. pot.

आप्यायितः nom. singular m. pass. part. (of the verb **अप्ये** Increase, fatten, with **आ**) Enlarged, amplified, dilated. Refreshed, invigorated, satisfied.

आभरणम् nom. sin. of **आभरण** substantive n. An ornament, decoration. **आभरणानि** nom. pl.

आम adj. Crude, unbaked.

आमय s. m. Sickness.

आमरणान्ताः nom. pl. m. BAHUV. Lasting for life, terminating at death.

आमिषम् nom. or acc. sin. of **आमिष** s. n. Food, flesh.

आय s. m. Income, revenue. -**यम्** acc. sin.

आयतनम् acc. sin. of **आयतन** s. n. Abode, house, home, quarters. An altar; also a shed for sacrifices.

आयति s. f. Future time. Length. **आयत्याम्** loc. sin. (In the long run).

आयत्त adj. Dependant, subject. -**यत्तः** nom. sin. m. -**यत्ताम्** acc. sin. f.

आयाति 3d pers. sin. pres. of the vb. **आ** 2d cl. par. Go, with **आ** Come, approach, arise, flock to, assail; consent, yield. **आयातः** 3d pers. dual. **आयान्ति** 3d pers. pl. **आयान्तम्** acc. sin. m. pres. part. **आयातः** nom. sin. m. pass. part.

आयुः nom. or acc. sin. of **आयुष्** s. n. Age, life-time. The destined age, term, or duration of life.

आयुःशेष s. m. TATP. The residue of life; the remnant of one's days. -**शेष** ins. sin.

आयुध s. m. A weapon in general. -**धैः** ins. pl.

आरक्ष adj. Forest, wild, grown in the forest. -**क्षम्** nom. sin. n.

आरभ्य pass. part. (of the vb. **रभ** Begin, with **आ**) Commenced, begun. -**भ्यः** nom. sin. m.

आरभन्ते 3d pers. pl. pres. of the verb **रभ** 1st cl. át. Begin, commence, usually with prep. **आ** prefixed. **आरभ्यताम्** 3d pers. sin. imp. pass. **आरभ्य** ind. pret. part.

आरम्भः nom. sin. of **आरम्भ** s. m. Commencement, beginning. **आरम्भे** loc.

आराति s. m. An enemy.

आराधित pass. part. (of the vb. **राध** Complete, with **आ**) Served, worshipped, conciliated, propitiated. -**तः** nom. singular m. -**धितवन्तौ** nominative du. m. They both propitiated. -**राध्यः** nom. sin. m. fut. pass. part. -**राध्यते** 3d pers. sin. pres. pass. Is conciliated. **आराध्यमानः** nom. sin. m. pres. pass. part.

आराम s. m. A garden, a grove. -**मे** loc. sin.

आरुह्य ind. pret. part. of the vb. **रुह** Mount, with **आ**, Ascend, climb, mount, surmount, rise above,; also go on board, embark. **आरुहः** nominative singular m. passive participle. **आरोहति** 3d pers. sin. pres. 1st cl.

आरोधः nom. sin. s. m. A siege, a blockade.

आरोपयति 3d pers. sin. pres. of **रोपि**
(*caus. of the verb रुह Ascend, with prep.*
आ) Place, fix. -**रोप्यते** 3d pers. sin.
pres. pass. Is made to ascend; is lifted,
raised, heaved up or elevated.

आर्ज्व abs. s. n. (from **स्रज्** adj. Straight)
Straightforwardness, sincerity. -**वेन** ins. sin.

आर्त्त pass. part. (of the vb. **हृ** or **हृत**)
Pained, afflicted. Disturbed, confounded.

आर्त्तः nom. sin. m. Obs. This word often
occurs as the last member of a compound.

आर्त्तनाद s. m. TATP. The cry of one in
pain. -**दम्** acc. sin.

आर्द्रनयनः nom. sin. m. BAHUV. Moist-
eyed.

आर्यः nom. sin. m. of **आर्य** adj. Respect-
able, venerable, worthy. **आर्य** voc. sin.
s. m. A master. A friend.

आलयः nom. sin. of **आलय** s. m. A house,
dwelling, receptacle, asylum.

आलस्यनिबन्धनम् nom. sin. n. BAHUV.
Originating in indolence.

आलस्यम् nom. sin. of **आलस्य** abs. s. n.
(from **अलस** adjective, Idle) Idleness,
sloth, laziness. **आलस्येन** ins. sin.

आलापः nom. sin. s. m. A speaking to, an ad-
dressing, conversation. **आलापैः** ins. pl.

आलिङ्गनम् acc. sin. s. n. Embracing: an
embrace.

आलिङ्गितवती nom. sin. f. indef. past part.
(of the verb **लिङ्ग** इ with **आ**) She em-
braced. **आलिङ्ग्य** ind. pret. part. Having
embraced.

आलोकते 3d pers. sin. pres. (of the vb. **लोक**
1st cl. át. Look, with **आ**) Looks at.

आलोकयामास 3d pers. singular 2d pret.
of the verb **लोक** 10th cl. par. See,
look, with preposition **आ**. **आलोकितः**
nom. sin. m. pass. part. Seen, looked at.
आलोकितौ nom. du. m. **आलोकिता**
nom. sin. f. **आलोक्य** ind. pret. participle,
Having seen.

आलोचितम् nom. sin. n. of **आलोचित**
passive part. (of the verb **लोच** See, with
आ) (It was) considered, seen fit, planned
or agreed. **आलोच्य** ind. pret. participle,
Having considered, or considering.

आवयोः gen. du. (of **अस्मद्** pers. pron.) Of
us two. **आवाभ्याम्** ins. du. By us two.
आवाम् nom. du. We two.

आवली nom. sin. s. f. A row, a line, a string.

आवास s. m. Residence. -**सः** nom. sin.

आविर्भूत pass. part. (of the vb. **भू** Become,
with **आविस्** Apparent) Appeared, mani-
fest, become visible.

आविशन्ति 3d pers. pl. pres. of the vb. **विश**
6th cl. par. Enter, with **आ**, Engross,
occupy, possess, fill. **आविष्टम्** nom. sin. n.
pass. part.

आवृत pass. part. (of the vb. **वृ** Surround,
with **आ**) Surrounded, encircled. Covered
over, overspread, overcast. -**वृतेन** ins. sin.
m. -**वृते** loc. sin. n.

आवृत्ति s. f. A revolving, a going round.
Worldly existence, the revolution of births.

आवेदित passive part. of **वेदि** (*caus. of*

the verb विद् Know, with आ) Made known, told, announced.

आशङ्क ind. pret. part. of the vb. शङ्क (इ) with आ, Fear, apprehend, doubt, suspect.

आशय s. m. Meaning, intention.

आशा: acc. pl. of आशा s. f. Desire, hope, dependence, expectance. आशानाम् gen. pl.

आशावताम् gen. pl. m. of आशावत् adj. Hoping, having hope.

आशाविभिन्ना: nom. pl. m. TATP. Disappointed in expectation.

आशु ind. Quickly, speedily.

आश्चर्य्य s. n. A wonder, a marvel. -र्य्यम् nom. sin.

आश्रम s. m. A hermitage, a cell. A religious order, of which there are four kinds, referrible to the different periods of life: 1st, that of the student, or *Brahmachārī*; 2nd, that of the householder, or *Grihastha*; 3rd, that of the anchorite, or *Vānaprastha*; and 4th, that of the beggar, or *Bhikshu*.

आश्रय: nom. sin. of आश्रय s. m. A dwelling, asylum, place of refuge: patronage, protection. A recipient, the person or thing in which any quality or article is inherent, retained, or received. A patron, protector. The betaking one's self to a protector or asylum. Contiguity, vicinity.

आश्रयेण ins. sin. आश्रयाणाम् gen. pl.

आश्रयण s. n. A refuge, shelter, protection. -णम् nom. sin.

आश्रयणीय: nom. sin. m. fut. pass. part. (of

the verb श्रि Serve, with आ) To be had recourse to, or followed.

आश्रयते 3d pers. sin. pres. of the vb. श्रि 1st cl. atm. Serve, with आ, Resort, repair.

आश्रयभूता: nom. plural m. of आश्रयभूत KARM. Who protects, supports, or is become the refuge of another.

आश्रयाय s. m. A name of fire.

आश्रित pass. part. (of the vb. श्रि Serve, with आ) Resorted to, occupied, infested, tenanted. -तम् nom. sin. n. also s. m. A dependant, follower, adherent, retainer, hanger on. आश्रितान् accusative pl. आश्रितानाम् gen.

आश्रित्य ind. pret. part. (of the verb श्रि Serve, with आ) Having had recourse to, or gained; occupying. Having sought shelter. आश्रियते 3d pers. sin. pres. pass. He is resorted to. आश्रियताम् Let (him) be sought or preferred.

आश्वासयन् nominative singular m. present part. of आशि (causal of the verb श्वस Breathe, with आ) Encouraging, animating. -यन्ताम् 3d pers. pl. imp. pass. Let them be comforted, consoled, cheered or encouraged. आश्वास्य ind. pret. part. Having cheered, encouraged, or re-assured.

आसक्त: nom. singular m. pass. part. (of the verb वञ्ज Adhere, stick, with आ) Attached, fixed, intent upon, engrossed by.

आसक्ता: nom. pl. m.

आसन s. n. A stool, a seat. Halting, sitting still (one of the six modes of military policy). -नम् nom. sin.

- आसन्नतर *compar. (of आसन्न Near) Nearer.*
 आसन्नतरता *abstract substantive f. Greater nearness. -ताम् acc. sin.*
 आसन्नप्रसवा *nom. sin. fem. BAHUV. Near parturition; about to lay eggs.*
 आसन्नम् *acc. sin. m. of आसन्न (pass. part. of the verb गच्छ Go, with आ) Near, adjacent, proximate. आसन्ने loc. sin. m. or n.*
 आसम् *1st pers. sin. 1st pret. of the vb. अस 2d cl. par. Be.*
 आसाद्य *ind. pret. part. of the verb गच्छ Go, with आ, Meet, encounter, reach, obtain, find.*
 आसीत् *3d pers. sin. 1st pret. of the vb. अस 2d cl. par. Be.*
 आसीत् *3d pers. sin. pot. of the vb. आस 2d cl. atm. Sit. आसीन; nom. sin. m. pres. part. आस्यताम् 3d pers. sin. imp. pass. Let there be sat.*
 आसाम् *3d pers. sin. imp. of the vb. आस 2d class atm. Sit. Be present. Be, exist, continue. आसे 3d pers. sin. pres. आगच्छासे He is now coming. भक्ष्यमासे He continues eating.*
 आसाम् *acc. sin. of आसा s. f. Pains, care, consideration, regard.*
 आसाद्य *ind. pret. part. of the vb. हा Stand, with आ) Having betaken one's self, or had recourse to.*
 आसिताः *nominative pl. m. pass. part. (of the verb हा Stand, with आ) Stayed, dwelt, abided.*

- आस्यद् *nom. sin. of आस्यद् s. n. employed chiefly in composition, A place, site, seat, object. आस्यदे loc. sin.*
 आस्य *s. n. The mouth.*
 आखादः *nom. sin. of आखाद s. m. Taste, flavour, enjoyment.*
 आखादन *s. n. A tasting, an eating.*
 आखाद्यतोयः *nom. pl. f. BAHUV. compounded of आखाद्य (fut. pass. part. of the vb. खद्य Be savoury, with आ) Sweet, palatable, and तोय s. n. Water.*
 आह *3d pers. sin. of आह defective verb, Say. आहतुः 3d pers. du. See हू 2d cl.*
 आहत *passive part. (of the verb हन Strike, with आ) Struck, beaten. Repulsed. -तः nom. sin. m.*
 आहर्तुम् *inf. (of the vb. ह Seize, with आ) To seize, to take.*
 आहव *s. m. War, battle, combat. -वम् acc. sin. -वे loc. -वेषु loc. pl.*
 आहारः *nom. sin. of आहार s. m. Food, a meal, dinner. A taking. आहारम् acc. In line 499, nominative singular n. BAHUV. आहारेण ins. sin. आहाराय dative singular. आहारात् abl. sin. आहारस्य gen. sin.*
 आहारनिद्राभयमैयुनम् *DWANDWA of the 2d species, comp. of आहार cr. Food, निद्रा cr. Sleep, भय cr. Fear, and मैयुनम् nom. sin. n. Sexual intercourse.*
 आहारविरह *s. m. TATP. Want of food. हात् abl. sin.*
 आहारार्थम् *ind. For dinner.*

आहारार्थी *nom. sin. m. of आहारार्थिन्*
agt. Seeking food. See अर्थी.

आहितक्लमम् *accusative sin. n. BAHUV.*
Exhausted (from आहित Felt, and क्लम Exhaustion).

आहुः *3d pers. pl. (of the defective vb. आह*
Say. See हू 2d cl.) They say.

आह्वयताम् *3d person sin. imp. passive (of*
the verb ह्वे Call, with आ) Let (him)
be called or summoned. -ह्वतः *nom.*
sin. m. pass. part. Called, summoned.
आह्वय *ind. pret. part.* Having called,
summoned, convoked, or convened.

आहत *passive part. (of the verb ह Take,*
with आ) Carried, brought, fetched. -तैः
ins. pl. n.

इ

इङ्गित *s. n.* A hint, sign, gesture, such as a
wink of the eye. -तम् *nom. sin.* -तैः *ins. pl.*

इच्छा *nominative sin. s. f.* Wish, desire,
will. इच्छया *ins. sin.*

इच्छामि *1st pers. sin. pres. of the vb. इष*
1st cl. par. substituting इच्छ in the con-
jugational tenses, Wish, desire, will, seek,
like, choose, consent. इच्छति *3d person*
sin. इच्छामः *1st person plural* इच्छन्ति
3d pers. plural. इच्छेत् *3d pers. sin. pot.*
इच्छन् *nom. sin. m. pres. part.* इच्छता
ins. इच्छतः *gen.* इच्छन्तिः *ins. pl.*

इच्छासम्पत् *nom. sin. s. f. TATPURUSHA,*
Fulfilment or attainment of wishes.

इच्छुः *agt.* Desirous, wishing, meaning, pur-

posing. इच्छुः *nom. sin. m.* इच्छोः *gen.*

इज्या *s. f.* Sacrifice, worship.

इज्याध्ययनदानानि *DWANDWA of the first*
species, compounded of इज्या cr. Sacrifice,
अध्ययन crude, Study, and दानानि
nom. pl. of दान s. n. Liberality.

इतरम् *acc. singular m. of इतर pronom.*
Other. इतरे *nom. pl. m.*

इतश्चेतश्च *ind.* Both here and there.

इतश्च *ind.* Hence, from this place.

इतस्ततश्च *ind.* Here and there, hither and
thither.

इति *ind.* Thus, to this effect, so: saying.
This particle is used when the very words
or thoughts of another are given, answer-
ing the purpose of the inverted comma; as,
को ऽचेत्यहमिति ब्रूयात् सम्यगादेश्येति च
“Who is there?” he should say, “I,” and
“Command (me) wholly.” पुनरर्थवृद्धिः
करणीयेति मतिर्बभूव (His) opinion was,
“a further increase of wealth must be
made.”

इतिकर्तव्यता *abs. s. f. (from इतिकर्तव्य*
So to be done) Proper and right measures.

इतिकर्तव्यतामूढः *nom. sin. m. TATP.* Em-
barrassed, dumbfounded, wholly at a loss
what to do.

इत्थम् *ind.* Thus, so, in this manner.

इत्यादि *ind.* Thus, &c.

इदम् *nom. or acc. sin. n. of इदम् pron.*
This.

इदानीम् *ind.* Now, immediately.

इक्षु *s. n.* Fuel.

इन्द्रिय *s. n.* An organ of sense, divided into three classes, *Gyānendriyas*, *Karmendriyas*, and *Antarindriyas*, or organs of perception and action, and the internal organs. The first are, the eye, ear, nose, tongue, and skin; the second, the organ of speech, or larynx, hand, foot, anus, and parts of generation; the last are, *Manas*, the mind, or organ of thought; *Buddhi*, the organ of apprehension; *Ahankāra*, the organ of selfishness; and *Chitti*, the heart, or organ of feeling. इन्द्रियाणि *nom. pl.* इन्द्रियैः *ins.* -याणाम् *gen.*

इन्धन *s. n.* Firewood. -नम् *acc. sin.*

इदम् *accusative sin. m. of इदम् pronoun.*
This. इमाम् *acc. sin. f.*

इमे *nom. pl. m. of इदम् pron.* This.

इयत् *adj.* So much, thus much. -ती *nom. sin. f.*

इयम् *nom. sin. f. of इदम् pron.* This.

इव *ind.* Like, as, as if, as it were.

इष्ट *pass. part. (of the vb. इष Wish)* Wished, desired. इष्टम् *nom. sin. n.*

इष्टका *s. f.* A brick.

इष्टकागृहम् *nom. sin. s. n. TATP.* A brick-house.

इच्छते *3d pers. sin. pres. pass. of the vb. इष Wish* Wish, desire, seek.

इह *ind.* Here, in this place. In this world, in the present life.

इहसमय *s. m.* Here, now, on the present occasion, at such a time as this. -ये *loc.*

ई

ईदृश *adj.* Such, so like, so much as this. such as this. ईदृशि *loc. sin. m.* ईदृशी *nominative sin. f.* ईदृक् *nom. sin. n.*

ईदृश *adj.* Such as this, such like. ईदृशम् *acc. sin. m.* ईदृशे *loc. sin. n.*

ईर्षितम् *nom. sin. n. adj.* Envied.

ईर्षी *nom. sin. m. of ईर्षिन् adj.* Envious, spiteful.

ईश्वरः *nom. sin. of ईश्वर s. m.* A lord, an owner, a rich man. A master. Able, capable. A name of *SIVA*. ईश्वरे *loc. sin.* ईश्वराणाम् *gen. pl.*

ईहा *nom. sin. of ईहा s. f.* Wish, desire.

उ

उ *an indeclinable affix, implying, Doubt.*

उक्त *pass. part. (of the vb. वच् Speak)* Spoken, said, told; a thing said, a word. उक्ता *nom. sin. f.* उक्तम् *nominative singular n.* उक्तेः *ins. plural n.* उक्तवत् *indef. past participle.* उक्तवान् *nom. sin. m.* He said. उक्तवति *locative.* उक्तवन्ती *nominative du. m.* उक्त्वा *ind. pret. part.* Having said.

उक्ति *s. f.* A word, phrase. उक्तिभिः *ins. pl.*

उग्र *adj.* Furious, wrathful, severe. उग्रः *nom. sin. m.*

उग्रदण्डम् *acc. sin. m. BAHUV.* Relentless, remorseless.

उचितः *nom. sin. m. of उचित adj.* Proper, fit, suitable, becoming, convenient, suited, adapted. उचितम् *nom. or acc. sin. n.*

उच्च *adj.* Lofty.

उच्चारः *nom. sin. m. of उच्चार s. m.* Excrement, alvine secretion.

उच्चैस् *ind.* Up, upwards, above. Aloud.

उच्छिद्यन्ते *3d pers. pl. pres. pass. (of vb. क्तिद् Cut, with उत)* Are cut off, with-held, wanting or deficient; fail.

उच्छिन्न *pass. part. (of the verb क्तिद् Cut, with उत)* Cut off. Peace obtained by ceding valuable lands. -ञः *nom. sin. m.*

उच्छृङ्खलम् *nom. sin. n. adj.* Unrestrained, perverse, self-willed.

उच्छ्रित *pass. part. (of the verb श्रि Serve, with उत)* Uplifted, raised, high, tall. -ते *loc. sin. m.*

उच्छ्रितपाणिः *nom. sin. m. BAHUV.* With outstretched hand.

उच्यते *3d pers. sin. pres. pass. of the vb. वच्* Speak, say, tell. उच्यताम् *3d. pers. sin. imp.* उच्यमान *present passive participle,* Being spoken. -नानि *nom. pl. n.*

उज्जयिनी *s. f. Ujjayinī or Ougein,* a city so called in *Málava*, formerly the capital of *VIKRAMADITYA*. -यिन्याम् *loc. sin.*

उड्डीयताम् *3d pers. sin. imp. pass. (of the verb डी Fly, with उत Up)* Let there be flown up (by us), i. e. let (us) fly up. उड्डीयमानः *nom. sin. m. pres. part.* 4th cl. *átm.* Flying.

उत् *prep.* Up, upwards, on high, above, on, upon.

उत्कटैः *ins. pl. n. of उत्कट adj.* Much, excessive.

उत्कर्ष *s. m.* Superiority, elevation, exaltation, eminence. -कर्षम् *acc. sin.*

उत्कृत्यमानस्य *gen. sin. m. of उत्कृत्यमान part. pres. pass. of the vb. कृत Cut, with उत Up.*

उत्कृष्ट *pass. part. (of the vb. कृष Draw, with उत)* Excellent, rare, costly. -ष्टः *nom. sin. m.*

उत्तमः *nom. sin. m. adj.* Highest, best, chief, principal. उत्तमस्य *gen. singular m.* उत्तमम् *acc. sin. n.*

उत्तमाधममध्यमाः *nom. pl. m. DWANDWA,* Good, bad, and indifferent. High, low, and middling. -मान् *acc. pl. m.*

उत्तमाधमयोः *gen. du. DWANDWA,* Of high and low.

उत्तरः *nom. singular m. of उत्तर pronom.* Latter, last-mentioned.

उत्तरदायक *agt.* Impertinent, giving (pert) answers. -कः *nom. sin. m.*

उत्तरम् *acc. sin. of उत्तर substantive n.* Answer, reply, discussion. उत्तरेण *ins. sin.*

उत्तरा *s. f.* The north.

उत्तरापथ *s. n.* The north, the northern road or course. -पथे *loc. sin.*

उत्तरोत्तर *s. n.* A reply to an answer, a rejoinder. -रेण *ins. sin.*

उत्तरोत्तरम् *ind.* More and more, higher and higher.

उत्तापः *nom. sin. s. m.* Warmth, passion, excitement.

उत्तिष्ठ *2d pers. sin. imp. (of the vb. हा 1st*

- cl. par.* Stand, *with उत्*) Arise, get up.
उत्तिष्ठेत् *3d pers. sin. pot.*
- उत्थ** *agt.* Springing, arising.
- उत्थातुम्** *inf. of the vb. हा* Stand, *with उत्*
 Arise, get up.
- उत्थापयामि** *1st person singular present of the verb स्थापि caus. (of the vb. हा* Stand, *with उत्* which always requires the initial *स्* to be dropped) Raise, lift up. **उत्थापयेत्** *3d person singular pot.* He should set up. **उत्थाप्यते** *3d pers. sin. pres. pass.* Is up-raised, or uplifted. **उत्थाप्य** *ind. pret. part.* Having lifted or picked up.
- उत्थाय** *ind. pret. participle of the verb हा* Stand, *with उत्*) Having arisen.
- उत्थायोत्थाय** Having arisen, having arisen, i.e. every day we rise.
- उत्पतति** *3d pers. sin. pres. (of the vb. पत* Fall, *1st cl. par. with उत्*) Arises, ascends, jumps or springs up. **उत्पतिताः** *nom. pl. m. pass. part. -तितेन ins. sin. n.* Springing up. **उत्पतिते** *loc. sin. n.* Produced, born, arisen.
- उत्पन्न** *pass. part. (of the verb पद* Go, *with उत्* Up) Occurred, happened, arisen, sprung up; unexpected. Known, ascertained. **-क्षाम्** *acc. sin. f. -क्षे loc. sin. n. -क्षेषु loc. pl. n.*
- उत्पल** *s. n.* A blue lotus. A water-lily. **-क्षाम्** *acc. sin.*
- उत्पादिन्** *agt.* Pulling up, plucking out. **-टी** *nom. sin. m.*
- उत्पाताः** *nom. pl. of उत्पात s. m.* An ascent, a rise.

- उत्पादक** *agt.* Producing, raising; who or what produces or creates: a producer. **-कम्** *acc. sin. m.*
- उत्पादन** *s. n.* A producing, generating, begetting; procreation **-ने** *loc. sin.*
- उत्पादयामि** *1st pers. sin. pres. of पादि* (*caus. of the vb. पद* Go, *with उत्*) Produce, raise, excite, create, beget, procure. **उत्पादयितुम्** *inf. उत्पाद्य ind. pret. part.* Having raised, accumulated, acquired, or cleared.
- उत्पादि** *nom. sin. n. of उत्पादिन् agt.* (*from the verb पद* Go, *with उत्*) Arising, coming into being; what is born or produced.
- उत्पुत्य** *ind. pret. part. (of the vb. झु* Jump, *with उत्*) Having leaped up, jumped, or sprung.
- उत्फुल्ल** *adj.* Blown (flower), opened, expanded (eye).
- उत्सर्ग** *s. m.* An abandoning, quitting, resigning. A voiding; dejection, excretion. **उत्सर्गः** *nom. sin.*
- उत्सवः** *nom. sin. of उत्सव s. m.* A festivity, jubilee. A rejoicing, a merry-making. Elevation, prosperity. Joy. **उत्सवे** *loc.*
- उत्साह** *s. m.* Effort, energy, perseverance, strenuous and continued exertion, ardour. Firmness, fortitude. **उत्साहः** *nom. sin.* **उत्साहम्** *acc.*
- उत्सुक** *adj.* Eager, impatient, excited towards, anxiously desirous. **-काभ्याम्** *ins. du. m.*

उत्सृजेत् 3d pers. sin. pot. of the verb सृज्
Create, with उत् Let go, relinquish, leave,
abandon; yield up, eschew, avoid. उत्सृज्य
ind. pret. part.

उदकम् nom. or acc. sin. of उदक s. n.
Water. उदके loc.

उदकार्थिन् agt. Seeking water. उदकार्थी
nom. sin. m.

उदयः nom. sin. of उदय s. m. The eastern
mountain, from behind which the sun is
supposed to rise. The rising of the sun
or planets.

उदयिन् adj. Prosperous, flourishing. -यी
nom. sin. m.

उदरभरणमात्रकेवलेशोः gen. singular m.
TATP. Desirous only of the mere filling of
belly.

उदरम् acc. sin. of उदर s. n. The belly.
The crop or craw of a bird.

उदार adj. Generous, liberal. Great, noble.
Upright. Sincere. उदारः nom. sin. m.
उदारौ nom. du. m.

उदारचरितानाम् gen. pl. of उदारचरित
BAHUV. Of a generous disposition, noble-
minded.

उदासीन pres. part. (of the vb. आस 2d cl.
átm. Sit, with उत्) Sitting aside. s. m.
A stranger, a neutral, a common acquaint-
ance, a person neither a friend or foe. -ने
loc. sin.

उदाहृत passive part. (of the verb ह Take,
with आ and उत्) Called, named, en-
titled. -तः nom. sin. m.

उदित passive part. (of the verb वद) Said,
spoken. -तेन ins. sin. n.

उदीयमान pres. part. (of the vb. ई Go, 4th
cl. átm. with उत्) Rising. -ने loc. sin. m.

उदीरित passive part. (of the verb ईर Go,
with उत्) Said, uttered, declared. -तः
nom. sin. m.

उदेति 3d pers. sin. pres. (of the vb. इ 2d cl.
par. Go, with उत्) Rises, arises.

उद्गम s. m. A rising, going, ascending;
ascent. -मः nom. sin.

उद्गार s. m. An ejecting anything from the
mouth; uttering, telling. -रैः ins. pl.

उद्घाटनम् acc. sin. s. n. An opening or un-
locking. An opener: the instrument or
means of opening; a key.

उद्दण्ड adj. Raised on a staff or pole.

उद्दिष्ट ind. pret. part. of the vb. दिष्ट Shew,
with उत्) Having aimed at, aiming at.
Having pointed out or shewn; pointing
to.

उद्देश s. m. A part, a quarter. -शे loc. sin.

उद्धरण s. n. A raising, lifting, or tearing
up, extraction. उद्धरणम् nom. sin.

उद्धरते 3d pers. sin. pres. of the verb ह 1st
cl. átm. Take, with उत् Draw up or out,
raise.

उद्धृत passive part. (of the verb धू Shake,
with उत्) Tossed up; exalted.

उद्भूताम् acc. sin. f. of उद्भूत pass. part. (of
the verb भू Become, with उत्) Born,
produced. Lofty (literally or figuratively.)

उद्भ्रान्त *pass. part.* (of the *vb.* भ्रम Move round, with उत) Agitated, tossed, whirled about.

उद्यत *pass. part.* (of the *verb* दम Restrain, with उत) Raised up, upraised, uplifted; ready, prepared, ready to strike. उद्यताः *nom. pl. m.* उद्यतेषु *loc. pl. n.*

उद्यमेन *ins. sin.* of उद्यम *s. m.* Strenuous and continued effort, perseverance.

उद्यान *s. n.* A garden. -ने *loc. sin.*

उद्योगः *nom. sin.* of उद्योग *s. m.* Exertion, effort, zealous and strenuous endeavour. Preparation. उद्योगम् *acc.* -गात् *abl.*

उद्योगसमर्थ *TATPURUSHA*, Capable of exertion. -समर्थानाम् *gen. pl. m.*

उद्योगी *nom. singular m.* of उद्योगिन् *adj.* Energetic, active, laborious, persevering, diligent. उद्योगिनम् *acc. s. m.*

उद्दिग्ग *pass. part.* (of the *vb.* विज Tremble, with उत) Troubled, distressed. -ग्गम् *acc. sin. m.*

उद्दिग्गमनाः *nom. singular m.* BAHUV. compounded of उद्दिग्ग *pass. part.* (of the *vb.* विज Grieve, with *prep.* उत) Perplexed, and मनस् *s. n.* Mind.

उद्दोढुम् *inf. of the vb.* वह Carry, with उत.

उन्नत *pass. part.* (of the *verb* णम Bend, with उत) High, tall, elevated, uplifted.

उन्नतचरणः *nom. sin. m.* BAHUV. With uplifted paws, rampant.

उन्नतशिराः *nom. sin. m.* BAHUV. of -शिरस् Raising his head.

उन्नति *s. f.* Rising, rise. Elevation, advancement.

उन्मत्त *pass. part.* (of the *vb.* मद Be proud, with उत) Insane, mad, frantic. Drunk. -त्तः *nom. sin. m.*

उन्मार्ग *s. m.* A wrong road. An evil course, an error.

उन्मार्गगमन *s. n.* A going in a wrong road. -ने *loc. sin.*

उन्मार्गगामिनाम् *TATP. comp. of उन्मार्ग cr. A wrong road, and गामिनाम् gen. pl. m. of गामिन् agt. (from the vb. गम Go) Going; goers.*

उन्मार्गी *s. f.* Evil course, deviation from the right way, vagary. -र्ग्या *ins. sin.*

उन्मीलित *pass. part.* (of the *vb.* मील Wink, with उत) Opened (as the eyes).

उन्मूलयामि *1st pers. sin. pres. of the vb. मूल 10th cl. par. with उत* Uproot, extirpate. उन्मूलयति *3d pers.*

उप *prep.* By, with, near, by the side of.

उपकण्ठ *adj.* Near, proximate. The outskirts or boundaries of a place. Neighbourhood. -कण्ठात् *abl. sin.*

उपकरण *s. n.* An implement, instrument, tool, or vessel. -करणीकृतः *nom. sin. m.* CHWI.

उपकर्तृ *agt.* Assisting, befriending, conferring benefits. A helper, benefactor. -कर्ता *nom. sin. m.* -कर्त्रा *ins. sin. m.*

उपकल्पित *pass. participle of कल्पि (caus. of the verb कृप Be able, with उप)* Prepared, made. -तम् *acc. sin. m.*

उपकार *s. m.* Help, assistance, aid, benefit, service, use, advantage. -रम् *acc. sin.*
-रात् *abl. sin.*

उपकारक *agt.* A helper, benefactor. -कः *nom. sin. m.*

उपकारापकारी *nom. du. m.* DWANDWA, Kindness and injury.

उपकारिणि *loc. m. of उपकारिन् agt. (from the verb कृ)* Helping; a helper, a benefactor.

उपकृत *pass. participle (of the verb कृ Make, with उप)* Done kindly or beneficently, rendered as assistance, holpen. *s. n.* Service, help, assistance; a favour, benefit.
उपकृतम् *nom. sin.*

उपक्रीय *ind. pret. part. (of the vb. क्री Buy, with उप)* Having bought, or purchased.

उपक्रुश *ind. pret. part. (of the vb. क्रुश Cry out, scold, with उप)* Affecting to be angry, seeming to be offended.

उपचय *s. m.* Waste, loss, expenditure, outlay. -यः *nom. sin.*

उपगच्छामि *1st pers. sin. pres. of the vb. गम् 1st cl. par. substituting गच्छ in the conjugational tenses, Go, with उप, Gonear, approach. उपगत passive part. Gone to. Met. Experienced. -तः nom. singular m. -तात् abl. -तौ nom. du. m. उपगताः nom. pl. m. Experiencing, suffering, or feeling. उपगम्य ind. pret. part.*

उपगमः *nom. sin. m. of उपगम s. m.* Acquaintance, society, intercourse.

उपगृहितुम् *infinitive (of the verb गृह् Con- ceal, with उप)* To embrace.

उपग्रह *s. m.* Peace purchased by the cession of every thing. उपग्रहः *nom. sin.*

उपचय *s. m.* Elevation. Prosperity.

उपचयापचयौ *nom. du. m.* DWANDWA, Prosperity and decay, rise and fall.

उपचार *s. m.* Service, attendance, kind offices, attentions, courtesies to guests, &c.; the rendering of assistance. A presenting of delicacies, water, betel, &c. उपचारैः *ins. pl.*

उपचारपरिभ्रष्टः *nom. sin. m. TATP.* Void of civility, destitute of kindness, churlish, uncourteous.

उपचीयते *3d pers. sin. pres. pass. (of the verb चि Gather, with उप)* Is heightened or enhanced.

उपजात *pass. part. (of the vb. जन Be born, with उप)* Produced, engendered, excited, aroused.

उपजातकोपेन *ins. sin. m. BAHUV.* Provoked, excited, moved to anger.

उपजातविश्वासया *ins. sin. f. BAHUV.* Believing, confiding, confident, trusting.

उपजाप *s. m.* Treason, treachery. Dis- union. -पः *nom. sin.*

उपजायते *3d pers. sin. pres. (of the vb. जन 4th cl. atm. substituting जा in the conjugational tenses, with उप)* Is born or produced, arises.

उपहोक्तयामः *1st pers. pl. pres. (a nominal verb from उपहोक्तम् A respectful offering or present, a Nazzar)* We (will) make respectful offering or present.

उपतिष्ठते 3d pers. sin. pres. (of the vb. **ष्टा** 1st cl. át. Stand, with **उप**) Attends, waits upon, stands near.

उपत्यका s. f. Land lying at the foot of a mountain; a vale, a valley. -**कायाम्** loc. sin.

उपदिशसि 2d pers. sin. pres. of the vb. **दिश** 6th cl. par. Point out, with **उप**, Counsel, advise, recommend, instruct, exhort, admonish. **उपदिशति** 3d pers. sin. **उपदिश** 2d pers. sin. imp. -**दिशताम्** 3d pers. sin. imp. pass. -**दिश** ind. pret. participle. **उपदिष्ट** pass. participle. -**ष्टः** nominative singular m. -**ष्टम्** nom. sin. n. **उपदेष्टव्य** fut. pass. part. Proper to be admonished, fit to be advised. -**व्यः** nom. sin. m.

उपदेशः nom. sin. of **उपदेश** s. m. Instruction, advice. Initiation. **उपदेशेन** ins. -**शाय** dat. -**शात्** abl. -**शे** loc.

उपदेशिनीम् acc. sin. f. of **उपदेशिन्** agt. Advising; an adviser, instructor, preacher.

उपधा s. f. A trial or test of loyalty, honesty, &c., of four kinds, loyalty, disinterestedness, continence, and courage.

उपनेतव्य fut. pass. part. (of the vb. **णी** Bring, with **उप**) To be brought. -**व्यानि** nom. pl. n.

उपन्यस्त pass. part. (of the vb. **न्यस्त** Throw, with prep. **नि** and **उप**) Laid down, propounded, proposed. -**स्तम्** nom. sin. n. -**स्तु** loc. pl. n.

उपन्यास s. m. A pledge, pawn, hostage. A mode of alliance. -**सः** nom. sin.

उपपत्ति s. f. Birth, production. Association, connexion.

उपपीडयेत् 3d pers. sin. pot. of the vb. **पीड** 10th cl. par. Pain, with **उप**, Oppress.

उपभुज्यताम् 3d pers. sin. imp. pass. of the verb **भुज** Eat, enjoy, with **उप**. -**भोक्तव्यम्** nominative sin. n. fut. pass. participle. **उपभोक्तुम्** inf.

उपभोग s. m. Enjoyment.

उपभोग्यानि nom. pl. n. of **उपभोग्य** fut. pass. part. of vb. **भुज** Eat, enjoy, with **उप**.

उपमः nom. sin. m. of **उपम** adj. Like, used only in composition. **उपमाः** nom. pl. m. **उपमम्** nom. sin. n.

उपयासि 2d pers. sin. pres. of the vb. **या** 2d cl. par. Go, with **उप** Near; also, Indulge, feel, or manifest; also, Fall upon. **उपयाति** 3d pers. sin. **उपयानि** 3d pers. pl.

उपयुक्तः nom. sin. m. adj. Worthy, useful, serviceable.

उपयोग s. m. Usefulness, utility, service, fitness, suitableness, adaptation to any end or purpose, merit, efficiency. Need of, demand, occasion for. -**गः** nom. sin. -**गम्** acc. sin.

उपरि ind. Upon, above, up, aloft, on high, over. With.

उपरोध ind. pret. part (of the vb. **रोध** Obstruct, with **उप**) Having kept in check, obstructed, blockaded, hemmed in.

उपर्युपरि ind. Upwards, always upwards.

उपलक्षितः nom. singular m. pass. part. (of the verb **लक्ष** See, with **उप**) Discovered.

उपलब्धते 3d pers. sin. pres. pass. Is seen, or observed.

उपवर्णेन ins. sin. of **उपवर्ण** s. m. Minute description, detail.

उपवास s. m. Fasting.

उपविश्यताम् 3d pers. sin. imp. pass. (of the verb **विश** Enter, with **उप**, Sit) Let there be sat. **उपविश्य** ind. pret. part. Having sat.

उपविष्टः nom. sin. m. of -**विष्ट** pass. part. (of the verb **विश** Enter, with **उप**) Alighted; seated, sitting. **उपविष्टौ** nom. dual m.

उपविष्टाः nom. pl. m. **उपविष्टाणाम्** gen. pl.

उपवेश्य ind. pret. part. of **वेशि** (caus. of the verb **विश** Enter, with **उप**) Having made sit down. **उपवेशित** pass. part. Made to sit. -**तः** nom. sin. m.

उपशम s. m. Abatement, subsiding, cessation. -**मः** nom. sin.

उपशान्ति s. f. A calming, stilling, allaying, assuaging; abatement. -**शान्तये** dat. sin.

उपष्टम्भ s. m. Base, basis, ground, occasion, support (as of a reasoning, assurance, &c.)

उपष्टम्भात् abl. sin.

उपसंहरते 3d pers. sin. pres. of the vb. **हृ** 1st cl. atm. Seize, with **सम्** and **उप**, Withhold, withdraw.

उपसर्पति 3d pers. sin. pres. of the vb. **सृप** 1st cl. par. Go, move, with **उप**, Approach, creep near, move onward. **उपसर्पतु** 3d pers. sin. imp. **उपसर्पन्** nom. sin. m. of **उपसर्पत्** pres. part.

उपसुन्द s. m. Name of a Daitya or Titan.

उपसृत्य ind. pret. part. of the vb. **हृ** Go, with **उप**, Near.

उपसेवा s. f. Service, attention. -**वद्या** ins. sin.

उपस्तम्भेन ins. sin. of **उपस्तम्भ** s. m. Support of life; as food, sleep, and government of the passions.

उपस्थितः nom. sin. m. of **उपस्थित** pass. part. (of the verb **हृ** Stand, with **उप**) Approached, arrived, stood or standing by, or near; at hand, impending. **उपस्थितम्** acc. sin. m., also, nom. or acc. singular n.

उपस्थिते loc. sin. m. or n. **उपस्थितेषु** loc. pl. m.

उपहत pass. part. (of the vb. **हृ** Smite, with **उप**) Impaired, evilly affected by. Destitute of, at a loss for.

उपहतक adj. Ill-fated, unfortunate, unlucky. -**कः** nom. sin. m.

उपहार s. m. A complimentary gift, a present to a superior. A victim, an offering to a deity. Tribute, indemnification, presents as the price of peace. -**रः** nom. sin.

-**रम्** acc. -**रात्** abl.

उपांशु ind. Secretly, privately.

उपांशुक्रीडित pass. part. (of the verb **क्रीड** Play, with **उपांशु**) Played with in secret, made the companion of (a King's) private amusements. -**तः** nom. sin. m.

उपाख्यानम् acc. s. of **उपाख्यान** s. n. A story, a history, tale, or narrative.

उपागतः nom. sin. m. of **उपागत** pass. part. (of the verb **गम** Go, with **आ** and

उप) Experienced, felt, suffered. -गच्छ
ind. pret. part. Having come near, having
approached.

उपानहूट TATPURUSHA, Covered with a shoe
(from उपानह् A shoe, and गूढ passive
part. of the vb. गूह Cover, conceal).

उपानह् s. f. A shoe. उपानहम् acc. sin.

उपान्त s. m. Edge, outskirts, environs. उपान्ते
loc. sin.

उपायः nom. sin. of उपाय s. m. A strata-
gem, device, scheme, contrivance, means,
remedy, resource. A means of success
against an enemy; four are usually enu-
merated: as, sowing dissension, chastise-
ment, conciliation and gifts. उपायम् acc.
-येन ins. -याः nom. pl. -यैः ins.

उपायचिन्ता s. f. TATP. A devising of an
expedient, a thought of, or a care for a re-
source or expedient.

उपायज्ञ adj. Skilled in expedients, fertile
in resources. -ज्ञः nom. sin. m.

उपायन s. n. A present, a complimentary
or respectful gift. -नम् acc. sin.

उपायार्जित passive participle (of the verb अर्ज
Acquire, with उप) Acquired, gained.
उपायार्जितानाम् gen. pl.

उपासक s. m. Abuse, reviling, blame, cen-
sure. उपासकेन ins. sin.

उपासमान pres. pass. part. (of the vb. आस
Sit, with उप) Being served, waited
upon, attended. -मा nom. sin. f.

उपेक्ष s. n. Endurance, connivance, suffer-

ance, the overlooking (of an offence).
-णम् nom. sin.

उपेक्षा s. f. An abandoning, leaving. Neg-
ligence, neglect. Contempt, disdain.

उपेक्ष्यते 3d person sin. pres. passive (of the
verb ईक्ष See, with उप) He is neglected.

उपेतः nom. sin. m. of उपेत passive part.
(of the verb इ Go, with उप) Endued,
possessed of, having; approached. उपेतैः
ins. pl. m. उपेता nom. sin. f.

उपैति 3d pers. sin. pres. (of the vb. इ 2d cl.
par. Go, with उप Near) Goes near,
comes; aids, assists, favours; also, re-
ceives, experiences; also, overtakes, befalls,
finds (one) out.

उपोढ passive part. (of the verb वह Carry,
with उप) Married. -ढा nom. sin. f.

उभयगुणः nom. sin. m. BAHUV. Possessed
of both qualities.

उभौ nom. du. m. of उभ pronom. Both. उभे
nom. du. f. उभयोः gen. or loc. du. m. f. n.

उष्का nom. sin. s. f. A torch, a firebrand. A
meteor. उष्कामिः ins. pl.

उल्लसित pass. part. (of the vb. लस Shine,
with उत्) Uplifted, brandishing. -तः
nom. sin. m.

उल्लासितः nom. sin. m. of उल्लासित passive
part. of लासि causal (of the verb लस
Shine, with उत्) Delighted, overjoyed,
rejoicing.

उल्लिखित passive part. (of the verb लिख
Write, with उत्) Scraped, scratched.

m

उत्तरि - admitting a loving
उत्तरि -

उवाच 3d pers. sin. 2d pret. of the verb वच्
par. Speak, say.

उग्रना *nom. sin. irregular of उग्रन् s. m.*
A name of ŚUKRA, regent of the planet
VENUS.

उषित *pass. part. (of vb. वस Dwell) Dwelt,*
resided. -तः *nom. singular m. -तम् nom.*
singular n. उषिता ind. pret. participle,
Having stayed, tarried or lodged.

उष्ट्र *s. m. A camel. उष्ट्रः nom. sin.*

उष्णः *nom. sin. m. of उष्ण adj. Hot. उष्णम्*
nom. sin. n.

उष्णकाले *loc. sin. s. m. KARM. In hot*
weather, in summer.

उष्णता *ins. sin. of उष्ण s. m. Heat, warmth,*

उच्यते 3d pers. sin. pres. pass. of the vb. वह्
Carry.

ऊ

ऊचतुः 3d pers. du. 2d pret. of the vb. वच्
par. Speak, say. ऊचुः 3d pers. pl.

ऊरीकृत्य *ind. pret. part. (of vb. कृ Make,*
with the particle ऊरी denoting, Assent)
Having promised, agreed, or assented to.

ऊर्जित *adj. Mighty, great, excellent. -ताः*
nom. pl. f.

ऊर्ध्वम् *ind. Up, above.*

ऊर्मि *s. m. or f. A wave. A current.*

ऊहति 3d pers. sin. pres. of the vb. ऊह 1st
cl. par. Infer, apprehend, deduce by
reasoning. ऊहन्ति 3d pers. pl.

ऋ

ऋणकर्ता *nom. sin. m. of -कर्तृ agt. A*
maker of debts. See कर्ता.

ऋणदाता *nom. sin. m. of -दातृ agt. A*
payer of debts. See दाता.

ऋणम् *nom. or acc. sin. of ऋण s. n. A*
debt, a loan. -णे *loc.*

ऋते *ind. Without, besides, governing the*
abl. case.

ऋद्धि *s. f. Fortune, prosperity. -द्धिः nom.*
singular.

ए

एकः *nom. sin. m. of एक pronom. One, a.*
Sole, alone. एकम् *acc. sin. m. or n., also,*
nom. singular n. एकेन ins. sin. m. or n.
एकस्य *gen. sin. m. or n. एका nominative*
sin. f. एकाम् acc.

एकचित्ता *nom. singular f. of एकचित्त adj.*
BAHUV. Thinking of one thing only, in-
tent upon, absorbed in. Of one mind,
agreeing, concurring.

एकचित्तीभूय CHWI of एकचित्त Unani-
mous, and भूय *ind. pret. part. (of the vb.*
भू) Having become.

एकतर *pronom. One of two. -रम् acc.*
sin. m.

एकत्र *ind. In one place, together. On the*
one hand.

एकदा *ind. One day, on a certain time. At*
once, simultaneously, at the same time.

एकदेशः *nom. sin. s. m. KARM. One part.*

एकरसिक *adj.* Influenced by one feeling, relishing solely. -केन *ins. sin. m.*

एकवासः *nom. sin. m. of एकवास BAHUV.*
Of one house, of the same residence.

एकाकिन् *adj.* Alone, solitary. -की *nom. sin. m.*

एकान्त *adjective*, Solitary, lonely, retired, sole. Excessive, extreme. Aside, apart.
एकान्तविहारिणः *nom. pl. m.* Solitary wanderers.

एकान्तकरुणः *nom. sin. m. BAHUV.* Extremely compassionate.

एकान्ततश्च *ind.* Much, exceedingly.

एकान्ते *ind.* Apart, aside.

एकार्थम् *acc. sin. f. BAHUV.* Having one object.

एकैक *adj.* Singly, one by one. -कम् *acc. sin. m.* -कान् *acc. pl. m.*

एकैकम् *ind.* One by one, singly.

एकैकशश्च *ind.* One by one.

एतद् *nom. or acc. sin. n. of एतद् pronoun*, This. एतस्स *gen sin. m. or n.* एतस्मिन् *loc. singular m.* एतो *nominative du. m.* एतयोः *gen. एते nominative pl. m.* एतान् *acc. एतैः instru. एतषाम् genitive. एताः nom. pl. f. एतासु locative. एतानि nom. pl. n.*

एतादृशः *nom. sin. m. of एतादृश adj.* Such, such like. एतादृशाः *nom. plural*, एतादृशी *nom. sin. f.*

एतावत् *ind.* Thus, so far, so much.

एतावान् *nom. sin. m. of एतावत् adj.* So

much, so many, so far, so great. एतावत् *nom. sin. n.*

एति *3d pers. sin. pres. (of the vb. इ 2d cl. par.)* Goes, attains.

एधेते *3d pers. du. pres. of the vb. एध 1st cl. atm.* Grow, thrive, prosper, flourish.

एनम् *acc. singular m. of इदम् pronoun*, This. एनाम् *acc. sin. f.*

एरण्डः *nom. sin. of एरण्ड s. m.* The castor-oil plant (Palma Christi, or Ricinus communis).

एव *ind.* Also. Indeed, truly, yes, verily, surely. Even. Very, self-same, itself. Already. As, in like manner. Accordingly.

एवंदुःख *adjective*, So hard to bear. -इम् *acc. sin. n.*

एवंविध *adj.* Such-like, of such and such a manner, form, or kind. -धेषु *loc. pl. m.* -धा *nom. sin. f.* -धे *loc. sin. n.*

एवम् *ind.* Thus, so, in this manner, in like manner.

एवमेव *ind.* Even so, exactly so, true.

एवम्भूतः *nom. sin. m. of एवम्भूत adj.* So, in such a manner, such as this. एवम्भूताः *nom. pl. m. एवम्भूतम् accusative sin. n.*

एषः *nominative sin. m. of एतद् pronoun*, This. एषो ऽहम् *I myself.* -वा *nom. sin. f.*

एषाम् *gen. pl. m. or n. of इदम् pronoun*, This.

एष्यन्ति *3rd pers. plural 2d fut. par. of the verb इ Go.*

एहि 2d pers. sin. imp. of the verb ह् 2d cl. par. Go, with prep. आ reversing the action, Come.

ऐ

एकमत्यम् nom. sin. of ऐकमत्य abs. s. n. (from एकमति adjective, Unanimous) Unanimity.

ऐश्वर्य्य abs. s. n. Power, might, dominion.

ओ

ओषधि s. f. An annual plant or herb, one that dies after becoming ripe.

औ

औपम्येन ins. singular of औपम्य abs. s. n. (from उपम adj. Like) Likeness, resemblance, analogy.

औरसम् nom. sin. n. of औरस adj. Legitimate (son) i. e. by a wife of the same tribe.

औषधम् nom. sin. of औषध s. n. A medicament, drug, medicine; any herb or mineral. औषधैः ins. pl.

क

कः nom. sin. m. of किम् interr. pron. Who? which? what?

करुणम् nom. or acc. sin. of करुण s. n. A bracelet. करुणस्य gen.

कच्छ s. m. The bank of a river. कच्छम् acc. sin.

कच्छपम् acc. sin. of कच्छप s. m. A tortoise. A turtle.

कश्चित् acc. sin. m. of किश्चित् pronoun, A certain one.

कटक s. m. n. A camp. An army. A city, town, village. A house, a dwelling. The side or ridge of a hill or mountain.

कटु adj. Pungent.

कठिनी nom. sin. of कठिनी s. f. Chalk.

कणान् acc. pl. of कण s. m. An atom, a minute particle, a grain. कणैः ins. pl.

कण्टक s. m. n. A thorn. A fish-bone. A rogue, knave, villain. -कैः ins. pl.

कण्टकभुज् agt. क्विप्, A thorn-eater. -जा ins. sin.

कण्ठ s. m. The throat.

कण्ठुयनक agt. A tickler; who or what tickles, scratches or pricks. -केन ins. sin. m. or n.

कति adj. How many?

कतिपय adjective, A certain number, so many. दिनकतिपयेन After certain days.

कथं कथमपि ind. By some means, somehow or other.

कथनम् nom. sin. s. n. A telling, or relating.

कथम् ind. How? in what manner?

कथयामि 1st pers. sin. pres. of कथ 10th cl. par. Tell, relate, repeat; say, declare, teach, explain, unfold. कथयति 3d pers. sin. कथयतः 3d person dual. कथयन्ति 3d person pl. कथनीयः nom. sin. m. fut. pass. part. Fit to be told.

कथा s. f. A story, tale, fable, narrative, relation. कथाम् acc. sin.

कथाहस्तेन TATP. comp. of कथा cr. Fable, fiction, and हस्तेन ins. sin. of हस्त s. n. Device, artifice.

कथाप्रसङ्ग s. m. TATP. Talking, conversation; a speaking to or with. The course of conversation. कथाप्रसङ्गेन ins. sin.

कथायोगेन ins. sin. s. m. TATP. By conversation, or discourse.

कथारम्भकाले loc. sin. m. TATP. At story-beginning-time.

कथाराम s. m. TATP. Garden of fable. -मे loc. sin.

कथासङ्ग्रहः nom. sin. s. m. TATP. A collection of stories.

कथितः nom. sin. m. of कथित pass. part. (of the vb. कथ) Called, declared, told. कथिताः nom. plural m. कथितम् nom. singular n. कथ्यते 3d pers. sin. pres. pass. कथ्यताम् 3d pers. sin. imp. pass. Let (it) be told.

कदर्थित adj. (from कदर्थ Unmeaning) Despised, disdained, rejected. -तस्य gen. sin. m.

कदा ind. When?

कदाचन ind. At any time, ever.

कदाचित् ind. On a certain time, at any time, ever. Sometimes, now and then, occasionally, one while.

कदापि ind. Ever, at any time. On certain occasions. At another time.

कनक s. n. Gold.

कनकसूत्र s. n. TATP. A gold-cord, a golden string. -चम् acc. sin. -त्रेण ins. sin.

कन्दर s. m. or n. A cave. A glen. -रम् acc. sin. -रे loc.

कन्दुक s. m. A ball for playing with.

कन्याम् acc. sin. of कन्या s. f. A damsel, maid, virgin.

कपट s. m. n. Fraud, deceit, circumvention.

कपटप्रबन्धः nom. sin. s. m. TATP. A deep-laid plot, a stratagem.

कपटवचन s. n. TATP. Deceitful talk. -नेन ins. sin.

कर्पूरक s. m. A small shell used as a coin, a cowrie. -कान् acc. pl. -कैः ins. pl.

कपाल s. m. A treaty of peace on equal terms. -खः nom. sin.

कपिल s. m. Name of a celebrated Muni, or saint. -खः nom. sin.

कपोतराजः nom. sin. m. TATP. A king of pigeons.

कपोताः nominative pl. of कपोत s. m. A pigeon. कपोतान् acc. plural. -तानाम् gen. pl.

कफ s. m. Phlegm, one of the three humours of the body.

कफनाशन agt. Antiphlegmatic; a phlegmagogue. -गम् nom. sin. n.

कम् acc. sin. m. of किम् pronoun, Who? what?

कमण्डलु s. m. or n. An earthen or wooden water-pot with a wide mouth and narrow spout, used by the ascetic or religious student.

कमलम् acc. sin. s. n. A lotus. कमलानि nom. pl.

कम्पमान *pres. part. of the vb.* कप ६ 1st cl. *átm.* Tremble, shake, quake, didder. -नान् *acc. pl. m.*

कम्बल *s. m.* A blanket.

कम्बु *s. m.* A shell.

कम्बुघोव *s. m.* (Shell-neck) Name of a turtle.

करः *nom. singular s. m.* The hand. करम् *acc. करे loc.*

करटक *s. m.* The name of a jackall.

करणोद्यम् *nom. sin. n. fut. pass. part. (of the verb कृ)* To be made or done. करणीया *nom. sin. f.*

करतल *substantive n. TATP.* The palm of the hand. करतलगत *pass. participle,* In or under the hand. -गतम् *acc. sin. m.*

करपत्र *s. n.* A saw.

करप्राप्ते *loc. sin. m. TATP.* Held in the hand, gotten, secured.

करालम्बः *nom. sin. s. m. TATP.* A support from the hand, a helping hand.

कराला *s. f.* Name of a certain woman.

करिन् *s. m.* An elephant. करिणः *gen. sin. or acc. pl. करिणाम् gen. pl.*

करुण *s. m.* Tenderness, pity, compassion.

करोमि *1st pers. sin. pres. of the vb. कृ 8th cl. par.* Do, make, commit. करोषि *2d pers. -ति 3d person करिष्यामि 1st pers. sin. 2d fut. -रिष्यति 3d person. करिष्यथ 2d person plural. करोतु 3d pers. sin. imp.*

कर्कट *s. m.* A crab.

कर्णधार *s. m.* A steersman.

कर्णस्य *gen. sin. of कर्ण substantive m.* The ear. A helm or rudder. कर्णे *loc. कर्णौ acc. du.*

कर्णाट *s. m.* A country *Karnáta*, whence the modern *Carnatic*.

कर्त्तन *s. n.* A cutting off, excision. -नम् *nom. sin.*

कर्त्तरिकाम् *acc. sin. s. f.* A knife. A hunter's knife, or sword, a *couteau de chasse*.

कर्त्तव्यः *nom. sin. m. of कर्त्तव्य fut. pass. part. (of the verb कृ Do, make)* To be made, proper to be made or done. कर्त्तव्या *nom. singular f. कर्त्तव्यम् nom. singular n. कर्त्तव्यस्य gen. sin. n. -व्यानि nom. pl. n.*

कर्त्तव्यता *abs. s. f.* Suitable measures. -ताम् *acc. sin.*

कर्त्ता *nom. sin. m. of कर्त्तृ agt. (of the vb. कृ Make)* A maker, a doer. कर्त्तृणाम् *gen. pl. m. or n.*

कर्त्तुम् *inf. of the vb. कृ Do, make, form.*

कर्पूर *s. m. n* Camphor. कर्पूरम् *acc. sin.*

कर्पूरगौराख्यम् *nom. singular n. BAHUV.* Called *Karpúragaura*.

कर्ष्णुरे *loc. sin. m. of कर्ष्णुर adj.* Variegated.

कर्ष *nom. or acc. sin. of कर्षन् s. n.* A deed, work, operation, act, action, conduct, exercise. An exploit. Destiny, or the allotment to be enjoyed or suffered in the present life, of the fruit of the good and evil actions performed in a former state of existence. कर्षणः *genitive. कर्षणि locative. कर्षाणि nom. pl. कर्षभिः instru. -णाम् genitive. कर्षसु loc.*

कर्षकार *s. m.* A blacksmith, one of the progeny of the divine artist **Viśwakarmā**.

कर्षदोष *s. m.* TATP. The evil consequence of human acts. Error, blunder. -**वान्** *acc. pl.*

कर्षवशात् *abl. sin. of कर्षवश्* *s. m.* TATP. The necessary influence of acts. Fate, considered as the inevitable consequence of actions done in a former life.

कर्षविपर्ययः *nom. sin. m.* TATP. Change of office.

कर्षानुसारतश्च *ind.* According to the deeds.

कर्षति *3d pers. sin. pres. of the verb कृष 1st cl. par.* Draw, entice, drag, pull, gripe.

कर्षयेत् *3d pers. sin. pot. caus.* He should harass, or gall.

कलच *s. n.* A wife. **कलचम्** *acc. sin.*

कलम् *acc. sin. of कल* *s. m.* A low or soft tune, as humming or buzzing.

कलशः *nom. sin. s. m.* An earthen jar.

कलहकार *agt.* Quarrelsome, turbulent. -**रः** *nom. sin. m.*

कलहेन *ins. sin. of कलह* *s. m.* Contention, quarrel, broil, strife. -**हाभ्याम्** *ins. du.*

कला *nom. sin. of कला* *s. f.* A digit, or one-sixteenth of the moon's diameter.

कलिः *nom. sin. s. m.* Strife, contention.

कलिङ्ग Name of a district on the *Coromandel Coast*, extending from below *Cuttack* to the vicinity of *Madras*.

कलेवरे *loc. sin. of कलेवर* *s. n.* The body.

कल्प *s. m.* A day or night of **Brahmā**, a period of 4,320,000,000 solar syderial years, or years of mortals, measuring the duration of the world, and as many the interval of its annihilation. One of the trees of **Indra's** paradise or *Swerga*.

कल्पतरु *s. m.* A fabulous tree, one granting every thing desired.

कल्पयति *3d pers. sin. pres. of the verb कृप 10th cl. par.* Earn, make.

कल्पान्त *s. m.* TATP. The destruction of the world, the end of the *Kalpa*, or of a day of **Brahmā**.

कल्मष *s. n.* Foulness, feculence, filth.

कल्मषध्वंसकारी *nom. sin. m. comp. of कल्मष cr.* Sin (*quere*, Darkness?) **ध्वंस cr. Destruction, and **कारिन्** *agt. (of the vb. कृ)* Making; a maker.**

कस्यता *abs. s. f.* Health. Recovery, convalescence. -**ताम्** *acc. sin.*

कल्याण *adj.* Virtuous, good, **कल्याणम्** *acc. sin. n. also, acc. sin. s. n.* Happiness, prosperity.

कल्याणकटक *s. m.* (Happy village) Name of a place.

कल्याणवचन **KARMADH.** A friendly speech, good wishes. -**नम्** *acc. sin. n.*

कश्चित् *nom. sin. m. of किञ्चित् pron. indef.* Some one, a certain person, any one.

कस्यचित् *gen. sin. m.*

कषाय *s. m. or n.* An astringent flavour or taste.

कषायान्वित *adj.* Styptic. -**तम्** *nom. sin. n.*

कष्ट *adj.* Painful, inconvenient, troublesome.
s. n. Distress, trouble, embarrassment.

कष्टम् *nom. sin. n.*

कष्टम् *ind.* Alas!

कश्चिन् *loc. sin. m. of किञ्चित् pron.* A certain.

कस्य *gen. sin. m. of किम् pron.* Who? what?

कस्यापि *gen. sin. m. or n. (of किमपि pron. indef.)* Of any one, of some one. Of a certain.

का *nom. sin. f. of किम् interr. pron.* Who? which? what? Also a prefix to certain words, used to denote, Bad, vile, &c.

काकः *nom. sin. of काक s. m.* A crow. काकेन *instru.* काकस्य *genitive.* काकाः *nom. pl.* काकैः *ins.*

काककूर्ममृगाखुवत् *ind.* Like the crow, tortoise, deer, and mouse. (काक कूर्म मृग आखु वत्)

काककूर्मादीनाम् *genitive plural masculine compounded of काक कूर्म and आदीनाम्.* See आदयः.

काकतालीय *adj.* Accidental, unexpected, opportune, (from काक *s. m.* A crow, and ताल *s. n.* The fruit of the palm : it alludes to a story of the fruit of the palm falling in the way of a crow.) ईय *is an affix of relationship.*

काकतालीयवत् *ind.* Suddenly, opportunely.

काकवर्त्तकौ *nom. du. m.* DWAN. A crow and a quail.

काकव्याघ्रगोमायुभिः *ins. plur. m.* DWAN. By the crow, the tiger, and the jackall.

काकिनी *s. f.* The quarter of a *Pana*, a weight or a tale of shells used as a coin equal to twenty *Cowries*. -नीम् *acc. sin.* -न्या *ins.*

काकी *s. f.* A hen-crow.

काचः *nom. sin. of काच s. m.* Glass.

काचमणेः *gen. sin. of काचमणि s. m.* Crystal, quartz.

काचित् *nom. sin. f. of किञ्चित् pron.* Whatsoever, any-soever. A certain.

काञ्चन *s. n.* Gold. *adjective*, Golden, of gold. काञ्चनः *nom. sin. m.*

काञ्चनाभिधानसन्धिः *nom. sin. m.* Golden-named-alliance.

काणेन *ins. sin. n. of काण adj.* Blind, sightless.

काण्ड *s. m. or n.* An arrow. काण्डेन *ins. sin.*

काण्डपात *s. m.* TATP. An arrow's fall or flight.

कातर *adj.* Timid, confused. -रः *nom. sin. m.*

कानन *s. n.* A forest, a grove. -नम् *nom. sin.*

कान्त *adj.* Handsome, comely. *s. m.* A lover. कान्तम् *acc. sin.*

कान्यकुब्ज *s. m.* A country, the modern *Kanauj*.

कापि *nom. sin. f. of किमपि pron.* Any-soever.

कापुरुषस्य *gen. sin. of कापुरुष s. m.* A mean, weak, contemptible, effeminate, dastardly, cowardly fellow; a loon. कापुरुषाः *nom. pl.*

कामः *nom. sin. of काम s. m.* Desire, lust. The tender passion. KÁMA, the Indian Cupid, or god of love.

कामना *s. f.* Wish, desire. -नया *ins. sin.*
 कामम् *ind.* Willingly, readily, easily.
 कामयते *3d pers. sin. pres. of the vb.* काम
1st cl. átm. irreg. Desire, long for.
 कामाग्नि *s. m. TATP.* Passion, lust, violent
 desire.
 कामाग्निसन्दीपनम् *nom. sin. n. agt.* Kind-
 ling the fire of lust; an aphrodisiac.
 कामासक्तः *nom. sin. m. TATP.* Addicted to
 lust.
 कामिता *nom. sin. abs. s. f. (from कामिन्*
s. m. A lover) Love, desire.
 कामुकः *nom. sin. m. adj.* Lustful.
 कायः *nominative sin. of काय s. m. The*
body. कायेन ins. कायाः nom. pl.
 कायक्लेश *s. m. TATP.* Pain of body, bodily
 suffering, toil, or pain. -शेन *ins. sin.*
 कायस्थ *s. m.* A Káyeth, or man of the writer
 caste, proceeding from a Kshettriya father,
 and a Súdra mother. -शेन *ins. sin.*
 कारक *agt.* A maker, a builder. -कः *nom.*
sin. m.
 कारणम् *nom. or acc. sin. of कारण s. n. A*
cause, motive, reason; sake, means, instru-
ment. कारणेन ins. -णात् abl. -णैः ins. pl.
 कारयामास *3d pers. sin. 2d pret. of कारि*
(causal form of the vb. कृ Do) He caused
 to make, to do, or act, or to be effected.
 -रय *2d pers. sin. imp. कारयेत् 3d pers.*
sin. pot. कारयितुम् inf. In line 1021,
this must be rendered passively. कारयित्वा
ind. pret. part. कारित passive participle.

-तः *nom. singular m. -तम् nom. sin.*
n. कारितवत् indef. past part. (He)
caused to be made. -तवन्तौ nom. d. m.
 कारिन् *agt.* Making, doing; a maker, a
 doer. -णः *nom. pl. m.*
 कारुण्य *abs. s. n.* Compassion, tenderness.
 कार्ष्ण्यम् *acc. sin. abs. s. n. (from कृष्ण adj.*
Poor, miserable, sordid) Poverty, penury.
 Niggardliness, penuriousness, parsimony.
 Poorness of spirit, imbecility.
 कार्य *fut. passive part. (of the verb कृ Do,*
make) To be made, done, practised, exer-
 cised or conducted. Proper to be made
 or done. कार्यः *nom. sin. m. कार्या nom.*
singular feminine. कार्यम् nom. or acc.
sin. n. कार्ये loc. sin. u. s. n. Work to be
done. An affair, matter, business, occur-
rence. Occasion, purpose, object. कार्यम्
nominative or acc. sin. कार्यस्य genitive.
कार्ये loc. कार्याणि nom. or acc. pl. कार्येषु
locative.
 कार्यकारण *s. n. TATP.* Cause of a special
 or incidental kind, originating in some act
 or occasion.
 कार्यकारणतस् *ind.* Incidentally, from some
 special cause.
 कार्यकाल *s. m. TATP.* A time for action.
 An appointed or fitting time, season, or
 opportunity.
 कार्यतस् *ind.* From practical experience.
 कार्यवत् *ind.* As what ought to be done.
 कार्यसन्देह *s. m. TATP.* Embarrassment,
 difficulty. -हे *loc. sin.*

कार्यसागर *s. m.* TATP. Business, heavy business, weighty business, an ocean of business. -रे *loc. sin.*

कार्यसिद्धिः *nom. sin. s. f.* TATP. The success of an object.

कार्याचमाणम् *gen. pl. of कार्याचम adj.* TATP. Incapable of business.

कार्याब्धि *s. m.* TATP. An ocean of business. -ब्धौ *loc. sin.*

कालः *nom. sin. of काल s. m.* Time. A seasonable opportunity. A name, or rather form of *śiva*, in his character of the destroying deity, being then represented of a black colour, and an aspect more or less terrific. **कालम्** *acc. कालेन ins. काले loc.*

कालकूट *s. n.* The poison produced from the ocean on the churning of it by the gods and demons. It was swallowed by *śiva*, and occasioned him his blue neck and his name नीलकण्ठ. **Venom.** -टस्य *gen. sin.*

कालदण्ड *s. m.* TATP. The wand of death, death.

कालपाशात् *abl. sin. of -पाश s. m.* TATP. Snare of death.

कालयाप *s. m.* TATP. Procrastination, delay, a passing away or wasting of time. -पः *nom. sin.*

कालयापन *s. n.* TATP. Procrastination, a putting off of time; a whiling away or gaining of time. -नम् *nom. sin.*

कालयोधिन् *agt.* TATP. Fighting or who fights in season, or at the proper time. -ना *ins. sin. m.*

कालान्तरावृत्तिशुभाशुभानि *nom. pl. n.* TATP. Good and evil things (occurring) in the revolutions of time.

कालिमन् *abs. s. m.* Blackness. A stain, sully, blur, blot. -मा *nom. sin.*

कालेन *ins. sin. of काल s. m.* Time. **काले** *loc. sin.*

काव्य *abs. s. n. (from कवि s. m.* A poet) Poetry; a poem.

काश्मीर *s. n.* The country called Cashmere. -रम् *acc. sin.*

काष्ठ *s. n.* Wood. A stick. A piece of drift wood. **काष्ठम्** *nom. singular. काष्ठायाम् instrumental du. काष्ठानाम् gen. pl.*

काष्ठघटित TATP. Formed of wood, wooden.

काष्ठपाषाणवाससाम् *gen. pl. n.* DWANDWA, Of wood, stone, and clothes.

किं. See किम्.

किंवराटकः *nom. sin. m.* BAHUV. One who takes no account of his money. (from किम् What? and वराटक A certain coin.)

किंशुकाः *nom. pl. of किंशुक s. m.* The Butea Frondosa or Palāsa, a tree bearing beautiful red blossoms, and often alluded to by the poets.

किङ्कणः *nom. sin. m.* BAHUV. One who thinks little of his time. (from किम् What? and क्षण A moment.)

किञ्च *ind.* Moreover, further, again. But.

किञ्चित् *nom. or acc. sin. n. of किञ्चित् pron.* Some, something, any thing, a little, any-soever, any thing whatsoever. *ind.* Something, somewhat.

किञ्चित्काल *s. m.* A little time.

किन्तु *ind.* But.

किन्तु *ind.* What?

किम् *nom. or acc. sin. n. of किम् interr. pron. Who? which? what? why? what! whether. Obs. It is often employed merely as a note of interrogation.*

किमथ (more usually अथ किम् *ind.*) Assuredly.

किमपि *nom. or acc. sin. of the pron. किम् with अपि q. v. Somewhat, some, any. Any thing soever.*

किमर्थम् *TATP. comp. of किम् cr. What? and अर्थम् ind. On account. See अर्थम्.*

किमिति *ind.* How so? How is it? How now? What's this? Why then?

किमु *ind.* How much more!

किमुत *ind.* How much less!

किमुनर् *ind.* How much more!

किम्बदन्ती *nom. sin. s. f. Rumour, report, on dit.*

किम्वा *ind.* Whether.

कियत् *adj.* Some, a little. How long? कियान् *nom. sin. m. कियता ins. sin.*

कियदूर *KARM.* A little distance, a little way. -दूरम् *acc. sin. n. -दूरे loc. sin. n.*

किरण *s. m.* A ray of the sun or moon.

किञ्च *ind.* Indeed, verily, assuredly.

कीटः *nom. sin. of कीट s. m.* An insect. A worm. Any stinging insect, as a wasp, &c. कीटैः *ins. pl.*

कीदृग्यापारवान् *nom. s. m. BAHUV.* Of what profession or vocation? (कीदृग् व्यापार and वत्.)

कीदृग् *adj.* Who, which, or what like? -श्ः *nom. sin. m.*

कीदृशी *nom. sin. f. of कीदृग् adj.* Who, which, or what like?

कीर्त्ति *s. f.* Fame, glory, renown. कीर्त्तिः *nom. sin. कीर्त्तिम् acc.*

कीर्त्तिकरी *nom. sin. f. of कीर्त्तिकर agt.* A maker of fame.

कीर्त्तित *pass. part. (of the verb कृत) De-*clared. -तः *nom. sin. m.*

कीर्त्तिप्रतापबलसहितम् *acc. sin. m. TATP.* Attended with fame, majesty, and power.

कीर्त्तियुत *TATP.* Renowned, celebrated, possessed of fame. -तम् *acc. sin. m.*

कील *s. m.* A wedge.

कीलक *s. m.* A wedge. -कः *nom. sin. -कम् acc. sin.*

कु *ind.* A prefix, denoting, Bad, vile, &c.

कुक्षय *s. n.* Wickedness, evil-doing. -त्ये *loc. sin.*

कुक्कुट *s. m.* A cock. -टेन *ins. sin.*

कुक्कुर *s. m.* A dog. -रः *nom. sin. -रात् abl. -रस्य gen.*

कुक्षि *s. m.* The flank. कुक्षिम् *acc. sin.*

कुटुम्बकम् *nom. sin. of कुटुम्बक s. n.* A family.

कुङ्कनीम् *acc. sin. of कुङ्कनी s. f.* A procuress.

कुङ्किनी *nom. sin. s. f.* A bawd. कुङ्किन्या *ins. कुङ्किन्याः gen.*

कुङ्कुल *s. m. or n.* An opening bud.

कुतश्चित् *ind.* From some, or from a certain.

कुतस् *ind.* Whence? Wherefore? कुतो ऽपि *ind.* From, through, or on account of some, or a certain. Somewhere or other.

कुतूहल *s. n.* Eagerness, joy, amusement. Curiosity. कुतूहलम् *nom. sin.*

कुत्र *ind.* Where.

कुत्सित *pass. part. (of the vb. कुत्स Reprove)* Low, vile, contemptible, reprehensible.

कुन्ती *s. f.* The wife of PÁNÐU and mother of the three elder Pándava princes by as many gods.

कुपङ्क *s. m.* A heap of mud, filth, or ordure. -ङ्कैः *ins. pl.*

कुपथ्य *adj.* Unwholesome, improper (as diet, &c). कुपथ्यानाम् *gen. pl. n.*

कुपित *pass. part. (of the vb. कुप Be angry)* Enraged, offended, angry, irate. -तः *nom. sin. m.* -ता *nom. sin. f.*

कुप्येत् *3d pers. sin. pot. of the vb. कुप 4th cl. par.* Be angry.

कुमुद *s. n.* The white esculent water-lily.

कुमुदिनी *s. f.* A multitude of water-lilies, or a place abounding in them.

कुमुदिनीनायके *TATP. comp. of कुमुदिनी* The lotus, and नायके *locative singular of नायक s. m.* Lover; the white esculent lotus, expanding its petals during the night, and closing them in the day-time.

कुम्भः *nom. singular of कुम्भ s. m.* A pot, a jar. कुम्भम् *acc.*

कुम्भकार *s. m.* A potter. -रेण *ins. sin.*

कुरु *2d pers. sin. imp. of the vb. कृ 8th cl. par.* Do, make, practice. कुरुत *2d pers. pl. कुरुथ 2d pers. pl. pres.*

कुरुताम् *3d pers. sin. imp. of the vb. कृ 8th cl. atm.* Do, make, act. कुरुते *3d person sin. pres.*

कुरुपाणाम् *gen. pl. of कुरुप adj.* Ill-favoured, plain, ugly, deformed.

कुर्मः *1st pers. pl. pres. of the vb. कृ 8th cl. par.* Do.

कुर्यात् *3d pers. sin. pot. of the vb. कृ 8th cl. par.* Do, make, act, practice, exercise, commit. कुर्वन्ति *3d person plural pres.* कुर्वन् *nom. sin. m. pres. part.* कुर्वीत *3d pers. sin. pot. atm.* कुर्वीणः *nom. sin. m. pres. part. -णेन instrumental. -णाः nom. pl. m. or f.*

कुलनारी *nom. sin. s. f. TATP.* A woman of good family.

कुलम् *nom. or acc. sin. of कुल s. n.* A family. कुलस्य *gen. कुलैः ins. pl.*

कुलमर्यादा *nom. sin. s. f. TATP.* Family honour or respectability.

कुलवधूः *nom. sin. s. f. TATP.* A respectable woman, one of good family.

कुलाङ्गना *s. f. TATP.* A woman of good family, a respectable woman.

कुलाचार *s. m. TATP.* The proper duty or practice of a caste or family. -रे *loc. sin.* -रैः *ins. pl.*

कुलालम्बी *nom. singular m. from कुल A*

family, and **आलम्बिन्** *agt.* (from the *vb.* लब् (इ) with *prep.* आ Sustain) Supporting; a supporter.

कुलीन *adj.* Well born, of a good family, of noble birth. -**नाः** *nom. pl. m.* -**नाम्** *acc. sin. f.*

कुलीर *s. m.* A crab. -**रः** *nom. sin.* -**रेण** *ins. sin.*

कुश *s. m.* A species of grass used in many solemn and religious observances, hence called sacrificial grass (*Poa cynosuroides*).

कुशल *adj.* Expert, skilful, clever. -**लः** *nom. sin. m.* -**लैः** *ins. pl. m.*

कुशलप्रश्नैः *ins. pl. s. m.* TATP. By salutations, greetings, friendly inquiries respecting a person's health.

कुशलम् *nom. or acc. sin. of कुशल s. n.* Well-being, happiness, health, welfare.

कुशहस्तः *nom. sin. m.* BAHUV. *comp. of कुश cr.* Kuśa grass, and **हस्त** *s.* Hand or paw.

कुशाय *s. m.* TATP. The point of a blade of Kuśa grass. -**येण** *ins. sin.*

कुशूल *s. m.* A granary, a cupboard, store-room, or a place in which rice or other grain is kept. -**लात्** *abl. sin.* -**ले** *loc.*

कुशूलपूरणाढकैः *ins. pl. m.* BAHUVRÍHI, *compounded of कुशूल s. m.* A granary, store-room, or cupboard, in which rice or grain is kept, **पूरण** *adj.* Filling, and **आढक** *s.* A measure of grain equal to four *Prasthas*, or containing 7 lbs. 11 oz. *avoir-dupois*. In *Bengal*, an *Áraka* is equal to two *mans*, or 164 *avds*.

कुसरितः *nom. pl. of कुसरित् s. f.* A shallow stream, a brook, rivulet, or rill.

कुसुम *s. n.* A flower. **कुसुमानि** *nom. pl.*

कुसुमस्तवकस्य *gen. sin. of कुसुमस्तवक s. m.* TATP. A collection of flowers, a garland, a nosegay.

कुहक *s. m.* Roguery, juggling, deception.

कूट *s. m. n.* The peak or summit of a mountain. Fraud, deceit. A roguish scheme or plot. **कूटम्** *acc. sin.*

कूप *s. m.* A well. **कूपस्य** *gen. sin.*

कूपमण्डूकः *nom. sin. s. m.* TATP. A frog in a well (applied to one of confined ideas and ignorant of the world).

कूपोदकम् *nom. sin. s. n.* TATP. Well-water.

कूर्मः *nom. sin. of कूर्म s. m.* A tortoise. A turtle.

कृच्छ्रगतः *nom. sin. m.* TATP. Reduced to distress.

कृच्छ्रेण *ins. sin. of कृच्छ्र s. m. n.* Difficulty, labour, trouble. Bodily pain. Reluctance. Torture. **कृच्छ्रे** *loc.*

कृतः *nom. sin. m. of कृत pass. part. (of the vb. कृ Do)* Done, made, performed, committed. **कृतम्** *acc. sin. m.* also *nom. or acc. sin. n.* **कृते** *loc. sin. m.* **कृता** *nom. sin. f.* -**तायाम्** *loc. also s. n.* An act: a kindness, a benefit; labour.

कृतकृत्य BAHUV. Having done, or who has done what was or ought to be done; who has performed his part or duty. -**त्यः** *nom. sin. m.* -**त्यस्य** *gen. sin. m.*

कृतघ्नता *nom. sin. abs. s. f.* Ingratitude.

कृतज्ञम् *acc. sin. m. of कृतज्ञ adjective,*
Grateful. कृतज्ञाः *nom. pl. m.*

कृततनुवाण *BAHUV.* Mailed, protected,
covered one's self with armour. -णेन *ins.*
sin. m.

कृतधी *BAHUV.* Intelligent, of cultivated
understanding. -धियः *nom. pl. m.*

कृतनाशक *agt. TATP.* Ungrateful. -कः *nom.*
sin. m.

कृतनिययाः *nom. pl. m. BAHUV.* Resolved,
determined.

कृतपूर्वनाशनम् *nom. sin. s. n. TATP.* In-
gratitude, forgetfulness of past services.

कृतप्रयत्नः *or कृतयत्नः nom. sin. m. BAHUV.*
Endeavouring, taking trouble, pains-taking,
using every precaution.

कृतवत् *indef. past part. (of the vb. कृ) (He)*
made. -वान् *nom. sin. m. वन्तः nom. pl. m.*

कृतश्रम *BAHUV.* Persevering, pains-taking,
making or who has made great or con-
tinuous exertions. -श्रमम् *acc. sin. m.*

कृतसम्बन्धम् *nom. singular n. BAHUV. (कृत*
Made, and सम्बन्ध Connection) Connected,
allied.

कृतखेच्छाहारः *nom. sin. m. BAHUV.* Feed-
ing at pleasure. (कृत खेच्छा, and आहार).

कृतान्तम् *acc. sin. of कृतान्त s. m.* A name
of YAMA, regent of the dead, or Death
personified; (he who makes an end, or ter-
minates men's lives).

कृताभ्यासः *nom. singular m. BAHUV. com-*

pounded of कृत Made, and अभ्यास Prac-
tice, exercise) Trained, exercised, practised.

कृतार्त्तनादा *nom. sin. f. BAHUV.* Making
cries of pain.

कृतावास *s. m. KARM.* A lodging, a tempo-
rary accommodation, a prepared apart-
ment. -से *loc. sin.*

कृति *s. f.* An act, action, doing. कृतिभिः
ins. pl.

कृतिन् *adj.* Clever, skilful. कृती *nom. sin. m.*

कृते *loc. sin. n. of कृत passive part. (of the*
verb कृ Do) Done or made. ind. For, on
account of.

कृत्वा *ind. pret. part. (of the vb. कृ) Having*
made or done.

कृथाः *2d pers. sin. 3d pret. of the verb कृ*
átm, after prohib. particle मा, Do not.

कृपणः *nom. sin. m. of कृपण adj.* Poor, low,
feeble, pitiable, miserable. Miserly, avari-
cious. *s. m.* A miser. कृपणस्य *gen. sin.*

कृपया *ins. sin. of कृपा s. f.* Pity, tender-
ness.

कृमि *s. m.* A worm.

कृमिहर *agt.* Vermifuge. -हरम् *nom. sin. n.*

कृशम् *acc. sin. m. irreg. pass. part. (of the*
verb कृश) Emaciated, thin, spare, weak,
feeble.

कृषि *s. f.* A ploughing of the soil, husbandry,
agriculture.

कृष्ण *voc. of कृष्ण s. m. KRISHNA,* the most
celebrated form of VISHNU, or rather
VISHNU himself: he is distinct from the

ten *Avatārs*, or rather incarnations, being identified with the deity. *adj.* Black, or dark blue.

छत्वारिंशद्दिवसः *s. f.* The fourteenth day in the dark half of a month; the day preceding the new moon. -श्चाम् *loc. sin.*

छायासर्पः *s. m. KARM.* A black serpent. -सर्पः *nom. sin.* -सर्पम् *acc. sin.* -सर्पेण *ins. sin.*

छायायते *3d pers. sin. pres. atm. a nominal vb. signifying* Blacken, colly, *derived from the adjective* छाया *Black.*

केतुः *s. m.* A banner, a flag.

केन *ins. sin. m. or n. of किम् interr. pron.* Who? which? wherefore? के *nom. pl. m.*

केनचित् *ins. sin. m. or n. (of किञ्चित् pron. indef. Somebody, something)* By a certain.

केनापि *ins. sin. m. or n. (of किमपि pron. indef.)* By or with some or a certain, or any-soever (person or thing).

क्रीडा *s. m. f.* Play, sport, amusement -लिम् *acc. sin.*

केवलम् *ind.* Only, alone, merely.

केशरः *s. m.* A lion's mane.

केशरिन् *s. m.* The maned one, a name for a lion. -री *nom. sin.*

केशवः *s. m.* A name of KṚISHNA or VISHNU, as the handsome-haired god. केशवः *nom. sin.*

केशाः *nom. pl. of केश s. m.* Hair of the head. केशेषु *loc.*

केवाचित् *gen. pl. m. of किञ्चित् pronoun,* Some, certain.

कैः *ins. pl. m. of किम् pron.* Who or what?

कैवर्त्तः *s. m.* A fisherman. कैवर्त्तैः *ins. pl.*

कोकिलानाम् *gen. pl. of कोकिल s. m.* The Kōil, the black or Indian cuckoo.

कोटरम् *acc. sin. of कोटर substantive m. n.* The hollow of a tree. कोटरात् *abl. कोटरे loc.*

कोटिः *s. f.* A crore or ten millions. कोटिषु *loc. pl.*

कोटी *s. f.* A crore or ten millions. -ब्धः *nom. pl.*

कोदण्डः *s. m. n.* A bow.

कोपः *s. m.* Anger, wrath. A revolt. Disturbance, insurrection. -पम् *acc. sin.* -पात् *abl.* -पाः *nom. pl.*

कोपाकुलः *nom. sin. m. TATP.* Furious, enraged.

कोऽपि *nom. sin. m. of किमपि pron.* Some, any. One. A certain person.

कोमलाः *nom. pl. m. of कोमल adj.* Soft.

कोलाहलः *nom. sin. of कोलाहल s. m.* A loud and confused noise, an uproar; a great and indistinct noise. कोलाहलम् *acc.*

कोषः *s. m.* Accumulated wealth, treasure. -घः *nom. sin.* -घम् *acc.* -घेभ्यः *abl. pl.*

कोषवत् *adj.* Rich, wealthy. -वत् *gen. sin. m.*

कौण्डिन्यः *s. m.* Name of a Muni or divine sage.

कौतुकः *s. n.* Sport, pastime, fun, amusement. Curiosity. -कात् *abl. sin.*

कौन्तेयः *voc. singular of कौन्तेय s. m.* A son of कुन्ती KUNTÍ, mother of the three eldest of the Pándu princes.

कौमारे *loc. singular of कौमर abs. s. n.*
(from कुमार *adj.* Maiden) Youth, maiden-
hood to the age of sixteen.

कौमुदी *s. f.* Moonlight, mild lustre. -दीम्
acc. sin.

कौर्ष *adj.* Tortoise-like. कौर्षम् *acc. sin. m.*

कौशिक *s. m.* An owl. -केन *ins. sin.*

क्रतु *s. m.* A sacrifice. क्रतौ *loc. sin.*

क्रन्दन *s. n.* A crying out, calling. A weep-
ing, sobbing, lamenting.

क्रमः *nom. sin. of क्रम s. m.* Course, order,
progress, way, method. A sacred precept,
practice or rule; obligation, need. क्रमेण *ins.*

क्रमशस् *ind.* By degrees.

क्रय *s. m.* A purchase.

क्रयक्रीतम् *nom. sin. n.* (from क्रय *Pur-*
chase, and क्रीत *pass. participle*, Bought)
Bought, purchased.

क्रियते *3d pers. sin. pres. pass. of the vb. कृ*
Do, make. क्रियताम् *3d pers. sin. imp.*
क्रियन्ताम् *3d pers. pl. क्रियेत 3d pers.*
sin. pot.

क्रिया *nom. sin. of क्रिया s. f.* Act, action,
work, affair, study. An undertaking. An
act, devotional or ceremonial (as sacrifice,
&c.) क्रियाम् *acc. क्रियाः nom. pl.*

क्रियावान् *nom. sin. m. of क्रियावत् adj.*
Practical, active.

क्रियाविधि *s. m.* TATP. Rule of acting, con-
duct of affairs.

क्रियाविधिज्ञम् *acc. sin. m.* Acquainted with
business, knowing the proper way of acting.

क्रीडन *s. n.* Play, pastime, sport.

क्रीडन्ति *3d pers. pl. pres. of the verb क्रीड*
1st cl. par. Play, sport. क्रीडन्ती *nom. sin.*
f. pres. part. क्रीडित *pass. part.* -डितवत्
indef. pass. participle. -वती *nom. sin. f.*

क्रीडा *s. f.* Play, sport. -डाम् *acc. sin.*

क्रीडासरस् *s. n.* TATPURUSHA, A bason, a
reservoir. -सि *loc. sin.*

क्रीत *passive part. (of the verb क्री)* Bought,
purchased. क्रीतान् *acc. pl. m.*

क्रुद्ध *pass. part. (of the verb क्रुध)* Enraged,
angry, scowling. क्रुद्धः *nominative sin. m.*
क्रुद्धेन *ins.*

क्रूर *adj.* Cruel, pitiless, terrible, formidable.
Harsh, disagreeable. -रः *nom. sin. m.*
-रम् *acc.*

क्रूरसर्पवत् *ind.* Like an enraged serpent.

क्रोड *s. n.* The bosom, breast. A cavity, a
hollow. -डे *loc. sin.* क्रोडीकरोति *CHWI*,
Embraces, folds to the bosom.

क्रोधः *nom. m. of क्रोध s. m.* Wrath, anger
ire. क्रोधात् *ablative*, -धस्य *gen.* क्रोधे *loc.*

क्रोधनः *nom. sin. m. of क्रोधन adj.* Wrath-
ful, choleric.

क्रोधिन् *adj.* Passionate, choleric. -धी *nom.*
sin. m.

क्रोश *s. m.* A measure of distance, a league.

क्रोशमाचक्षित *TATP.* Standing at the dis-
tance of a *cross*. -तेन *ins. sin. m.*

क्रिश्यन्ते *3d pers. pl. pres. of the verb क्रिश्*
4th class átm. Suffer distress, endure
torment.

क्लृप्त *adj.* Weak, impotent, effeminate; idle, vain.

क्लेश *s. m.* Pain, anguish, affliction, distress, care, trouble, incommmodity, inconvenience.

क्लेशेन *ins.* क्लेशस्य *gen.* क्लेशान् *acc. pl.*

क्लृप्त्यम् *nom. or acc. sin. abs. s. n.* (from क्लृप्त *adj.* Impotent) Impotency, incapacity of propagation. Cowardice.

क्व *ind.* Where? whither?

क्वचित् *ind.* Anywhere, somewhere.

क्लृप्तम् *nom. sin. m. pres. part.* (of the verb क्लृप् 1st cl. par.) Sounding.

क्वपि *ind.* Anywhere, somewhere.

क्लृप्तः *nom. sin. of क्लृप् s. m.* A measure of time, equal to thirty Kalás, or four minutes. A moment, instant. Leisure, opportunity. क्लृप्तम् *acc.* क्लृप्तेन *ins.* Also, used adverbially, Instantly, presently, in an instant, or short time. क्लृप्तात् *abl.*

क्लृप्तमङ्गुर *adj.* TATP. Transient, frail, perishable, evanescent. -रम् *acc. sin. m.*

क्लृप्तान्तर *s. n.* A moment afterwards, the next moment. -रे *loc. sin.*

क्लृप्तिका *nom. sin. f. of क्लृप्तिक adjective,* Momentary, transient.

क्लृप्तिः *nom. sin. of क्लृप्ति s. f.* A wound, injury, loss, hurt, harm, evil.

क्लृप्तिय *s. m.* A soldier. -यः *nom. sin.*

क्लृप्तियधर्मान् *BAHUV.* Having a soldier's duty, of the military profession. -धर्माणौ *nom. du. m.*

क्लृप्त्य *fut. pass. part.* (of the vb. क्लृप्) To

be suffered, borne, endured, or submitted to patiently. -यः *nom. sin. m.* -यम् *nom. sin. n.*

क्लृप्तः *nom. sin. m. of क्लृप्त *adj.** Able, adequate. Benevolent, friendly. Suitable, proper.

क्लृप्ताः *nom. pl. m.*

क्लृप्ता *nom. sin. of क्लृप्ता s. f.* Patience, moderation, meekness, lenity, forbearance, clemency. Forgiveness.

क्लृप्तायुक्तः *nom. sin. m. TATP.* Patient, enduring.

क्लृप्तावत् *adj.* Patient, lenient. -वान् *nom. sin. m.*

क्लृप्तिन् *adj.* Patient. क्लृप्ती *nom. sin. m.*

क्लृप्तेत 3d pers. sin. pot. of the verb क्लृप् 1st cl. dtm. Bear, tolerate, endure, pardon, forgive. क्लृप्तेताम् 3d pers. sin. imp. pass.

क्लृप्त्यम् *acc. sin. of क्लृप् s. m.* Waste, destruction. क्लृप्ते *loc.*

क्लृप्ति *s. f.* Patience, endurance, patient submission. क्लृप्त्या *ins. sin.*

क्लृप्ति *adj.* Alkaline. क्लृप्तिम् *nom. sin. n.*

क्लृप्त्यन् *nom. sin. m. present part.* (of the verb क्लृप् 10th cl. par.) Washing.

क्लृप्ति *loc. sin. of क्लृप्ति s. f.* The earth.

क्लृप्ति 3d person sin. pres. of the verb क्लृप् 6th class par. Throw, toss, fling, cast.

क्लृप्तिः *nom. sin. m. pass. part.*

क्लृप्तिम् *ind.* Quickly, speedily.

क्लृप्तिपापः *nom. sin. m. BAHUV.* Purified, having suffered the consequences of sin.

क्षीयः *nom. pl. m. of क्षीय pass. part. (of the verb क्षी Waste)* Wasted, expended, exhausted. Emaciated, thin, pining. **क्षीयेषु** *loc. pl. n.*

क्षीयमाणः *nom. sin. m. pres. pass. part. (of the verb क्षि or क्षी)* Being wasted; wasting, decaying, perishing.

क्षुत् or **क्षुद्** *nom. sin. of क्षुध् s. f.* Hunger.

क्षुद्र *adj.* Little, small, mean, contemptible, despicable.

क्षुद्रबुद्धिनामा *BAHUV. compounded of क्षुद्र Little, mean, बुद्धि Wit, and नामा nom. sin. m. of नामन् sub. neut.* A name (Named *Kshudra-buddhi*).

क्षुध् *s. f.* Hunger.

क्षुधा *s. f.* Hunger.

क्षुधार्त्त *loc. sin. m. of क्षुधार्त्त adj. TATP.* Hungry, starving, famishing. **क्षुधार्त्ता** *nom. sin. f.*

क्षुर *s. m.* A razor. **क्षुरम्** *acc. sin.*

क्षुरभाण्ड *s. m. TATP.* A razor-box, a case of razors. **भाण्डम्** *acc. sin.*

क्षेत्रपतिना *ins. sin. of -पति substantive m. TATP.* The owner of a field. **क्षेत्रपती** *loc. क्षेत्रपतयः nom. pl.*

क्षेत्रम् *nom. sin. of क्षेत्र s. n.* A field. **क्षेत्रे** *loc.*

क्षेम *s. m. or n.* Happiness, well-being, safety, prosperity. **क्षेमेण** *ins. sin.* **क्षेमाय** *dat. sin.*

क्षौर *s. m.* A shaving of the head, or shaving in general. **क्षौरम्** *acc. sin.*

क्षौरकरण *s. n.* The operation of shaving. **क्षौराय** *dat. sin.*

ख

खगः *nom. sin. of खग s. m.* A bird. **खगाः** *nom. pl.*

खट्वा *s. f.* A bed, or bedstead. **खट्वाम्** *acc. sin.* **खट्वायाम्** *loc.*

खट्व *s. m.* A sword. **खट्वः** *nom. sin. -म् acc.*

खट्वपाणिः *nom. sin. m. BAHUV.* Sword-in-hand.

खण्डन *s. n.* A breaking or reducing to pieces. A discarding, dismissal. Opposition. **खण्डनम्** *nom. sin.*

खण्डय *2d pers. sin. imp. of the vb. खण्ड्* *10th cl. par.* Break.

खण्डित *pass. part. (of vb. खण्ड्)* Broken, shivered, reduced to fragments. Disappointed. Betrayed, abandoned. **खण्डितः** *nom. sin. m. -तम् nom. sin. n.*

खण्डेन *ins. sin. of खण्ड s. m. n.* A piece, part, fragment, or portion.

खनिद *s. m.* A digger, delver. **खनिदः** *nom. sin.*

खनिचम् *acc. sin. of खनिच s. n.* A spade, a pick-axe.

खनित्वा *ind. pret. part. (of the vb. खन Dig)* Having dug.

खर *adj.* Sharp. **खरतर** *compar.* Sharper, very sharp.

खलः *nom. singular m. of खल adj.* Low, vile, cruel, bad, wicked. **खलस्य** *gen. singular m.*

खलानाम् *gen. pl. also s. m.* A wretch, a villain. **खलः** *nom. sin. m.*

खसप्रीतिः *nom. sin. s. f. TATP.* The friendship or favour of wicked or low persons.

खससंघर्गः *nom. sin. m. TATP.* A coalition of villains.

खलु *ind.* Indeed, certainly, surely, assuredly.

खात *pass. part. (of the vb. खग Dig) Dug. s. n.* An excavation. A fosse, a cavern.
खातम् *acc. sin.*

खादामि *1st pers. sin. pres. of the vb. खाद*
1st class par. Eat, devour, feed upon.
खादति *3d pers. sin. pres.* **खादेत्** *3d pers. sin. potential.* **खाद्यते** *3d pers. sin. pres. pass.*
खादित *pass. part. -तः nom. sin. m. -ताः nom. pl. m. -तम् nom. sin. n. -तानि nom. plural neuter.* **खादितवत्** *indefinite past participle,* Has eaten. **-वान्** *nom. sin. m.* **खादितव्य** *fut. pass. participle -तव्यः nom. sin. m. -दितुम् inf. -दित्वा ind. pret. part.*

खिद्यते *3d pers. sin. pres. (of the vb. खिद 4th cl. át.)* Is tormented. **खिद्य** *pass. part.* Wearied, exhausted, dispirited, distressed.
खिद्यन् *acc. pl. m.* **खेदित** *pass. part. causal,* Disturbed, scared. **-तः** *nom. sin. m.*

खुर *s. m.* A hoof. **खुरत्रये** *loc. sin. TATP.* On three legs.

ख्यात *pass. part. (of the verb ख्या)* Called, declared, pronounced. Famous, celebrated, renowned. **-तः** *nom. sin. m. -तम् acc. sin. m.*
ख्यातव्य *future passive part.* To be styled or called. **-व्या** *nom. sin. f.*

ग

ग *agt. in compos. (from vb. गम Go)* Going.

गगण *s. n.* The sky, atmosphere, heaven.

गगणविहारी *nominative sin. m. of गगण Sky, and विहारिन् agt. of vb. ह with prep. वि* Sporting; who sports or roams about for pleasure. (Sporting in the sky.)

गङ्गा *s. f.* The Ganges.

गच्छ *is substituted, in the four conjugational tenses, for the vb. गम 1st cl. par. Go; pass, elapse. गच्छामि 1st pers. sin. pres. गच्छति 3d person sin. गच्छन्ति 3d pers. plural. गच्छ 2d pers. sin. imp. गच्छेत् 3d pers. sin. pot. गच्छत् pres. part. cr. गच्छन् nom. singular m. गच्छता ins. singular. गच्छतः genitive singular. -स्तु loc. pl. n.*

गजः *nom. sin. of गज s. m.* An elephant. **गजाः** *nominative plural. गजानाम् gen.*

गजपुङ्गवः *nom. sin. m. TATP.* A large or noble elephant.

गजभुजङ्गमयोः *DWANDWA, comp. of गज An elephant, and भुजङ्गमयोः gen. du. of भुजङ्गम s. m. A serpent. (Of an elephant and a serpent.)*

गजेन्द्रः *nom. sin. s. m. (from गज Elephant, and इन्द्र Chief)* A large or excellent elephant. **गजेन्द्रम्** *acc.*

गणन *s. n.* A counting, enumeration.

गणना *nom. sin. s. f.* Reckoning, calculation.

गणयति *3d pers. sin. pres. of the verb गण 10th class par.* Count, reckon, calculate.
गण्यते *3d pers. sin. pres. pass.*

गणस्य *gen. sin. of गण s. m.* A tribe, troop, flock, class, multitude, host. गणैः *ins. pl.*

गणिका *s. f.* A harlot, whore, courtesan.

गणेशाय *dat. sin. of गणेश s. m.* GANÉSA, the son of ŚIVA and PÁRVATĪ: he is the Deity of wisdom, and remover of obstacles; whence, in the commencement of all undertakings, the opening of all compositions, &c., he receives the reverential homage of the *Hindus*: from गण a troop or class (of deities attendant on ŚIVA), and ईश lord or master.

गण्डकी *s. f.* The name of a river in the north of India, the *Gandakī*.

गतः *nom. sin. m. of गत passive part. (of the vb. गम Go)* Gone, passed, went, attained, assayed. गते *loc. sin. m.* गतो *nom. du. m.* गताः *nom. pl. m. or f.* गता *nom. sin. f.*

गतविभवः *nom. sin. m.* BAHUV. Poor, indigent, whose wealth is gone.

गतानुगतिकः *nominative singular m.* (गत Gone, and अनुगतिक Who goes after) Following, imitating, imitative, doing as others do.

गतायुष् BAHUV. Whose life is spent; dying, past recovery or dead. -युषि *loc. sin. m.*

गतिः *nom. sin. of गति s. f.* Motion, progress. A road, path, way. The course of events; fate, fortune, destiny; issue, end, upshot. Gait, or shuffling of the feet. गत्या *ins. sin.*

गत्वा *ind. pret. part. (of the verb गम Go)* Having gone.

गन्तव्यम् *nom. sin. n. fut. pass. part. (of the verb गम Go)* To be gone. Proper to go. One should go.

गन्तुम् *inf. of the vb. गम Go.*

गन्धः *nom. sin. of गन्ध s. m.* Scent, perfume. गन्धम् *acc.*

गन्धर्व s. m. A *Gandharba* or celestial musician. These demi-gods inhabit INDRA's heaven, and form the orchestra at all the banquets of the principal deities.

गन्धर्वविवाह s. m. TATP. A marriage by mutual consent without any ceremonies. Manu, Book ii, verse 21, &c. -हेन *ins. sin.* -हे *loc.*

गमन s. n. A going; departure. The marching (of an army) -गम् *nom. sin.* -गस्य *gen.* -ने *loc.*

गमिष्यामि *1st person singular 2d future of the vb. गम par. Go.*

गम्भीर *adj.* Deep. गम्भीरम् *acc. sin. n.*

गम्यते *3d pers. sin. pres. pass. (of the vb. गम Go)* There is being gone. गम्यताम् *3d person sin. imp. pass.* Let there be gone. गम्याः *nom. pl. f. fut. pass. part.* Accessible, attainable.

गरीयसी *nominative singular f. of गरीयस् (compar. of गुरु adj. Heavy)* Weightier. Greater, more precious or valuable, dearer.

गर्ह s. m. The bird and vehicle of VISHNU: he is generally represented as a being something between a man and a bird, and is considered a sovereign of the feathered race. -उस्य *gen. sin.*

मङ्गत् *s. m.* A wing.

मङ्गलम् *s. masculine*, A bird. The bird of
VISHNU. -मङ्गल *ins. sin.*

मङ्गलम् *acc. sin. s. n.* A grumbling noise,
a growl.

मङ्गलित *pass. part. (of the vb. मङ्गल)* Roared.
s. n. The muttering of clouds, or rolling
of distant thunder. -तम् *nom. sin.*

मङ्गलः *nom. sin. s. m.* An ass. -मङ्गल *nom. sin. f.*

मङ्गल *s. m.* The womb. A foetus or embryo.
The interior or middle. मङ्गलम् *acc. sin.*
मङ्गलत् *abl. मङ्गल loc.*

मङ्गल्युति *s. f.* Birth.

मङ्गलवती *nom. sin. f.* Breeding (female), in-
cubating (bird).

मङ्गलस्य *gen. sin. m. of मङ्गलस्य (from मङ्गल)*
The womb, and स्य *agt. from the verb*
डा Stand) Staying, abiding. (Dwelling in
the womb.)

मङ्गलित *pass. part. (of vb. मङ्गल)* Proud. -तः
nom. sin. m.

मङ्गल्यते 3d pers. sin. pres. of the vb. मङ्गल 10th
cl. *átm.* Blame, censure, rail at, accuse.

मङ्गलितम् *nom. sin. n. pass. part. (of vb. मङ्गल)*
Blamed, contemned, despised. Reproach-
able, reproachful, ignominious. Bad, vile.

मङ्गल *s. m.* The throat. मङ्गल *loc. sin.*

मङ्गलस्यति 3d pers. sin. pres. (a nominal
vb. from मङ्गलस्य) Throttles, strangles.

मङ्गलित *pass. part. (of the vb. मङ्गल)* Dropped,
fallen. Decayed, impaired, lost. Sunken,
shrunk.

मङ्गलितमङ्गलदन्तः *nom. sin. m. BAHUVRÍHI*,
compounded of मङ्गलित Fallen, मङ्गल Claws,
and दन्त Teeth.

मङ्गलितमङ्गलमयः *nom. sin. m. BAHUVRÍHI*,
compounded of मङ्गलित Perished, मङ्गल Nails,
and मयः Eyes.

मङ्गलकृति BAHUV. Cow-shaped. -कृतीन् *acc.*
pl. m.

मङ्गलम् *gen. pl. of गो s. f.* A cow. मङ्गलः
nom. pl.

मङ्गल्यति *s. m. TATP.* Lord of kine. -पतिम्
acc. sin.

मङ्गल *adj.* Impenetrable; inexplicable, hard
to be understood. मङ्गलः *nom. sin. mas.*
also *s. n.* A thicket, a labyrinth. -ने *loc. sin.*

मङ्गल *s. n.* A cave, cavern, recess in a rock
or mountain. मङ्गलम् *acc. sin.*

मङ्गल *adj.* Excessive, much, very much, heavy.
Oppressive. Hard, close.

मङ्गलशोकप्रहराणाम् *gen. pl. n. BAHUV.*
Inflicting the keenest anguish.

मङ्गल्यते 3d pers. sin. pres. of the vb. मङ्गल 1st
cl. *átm.* Penetrate, roam, range, rove.

मङ्गलः *nom. sin. of मङ्गल s. m.* A moun-
tain. मङ्गलः *abl. or gen. मङ्गल loc.*

मङ्गलनदी *s. f. TATP.* A mountain-torrent.

मङ्गलः *nom. sin. m. of गुण s. m.* Quality.
Virtue, excellence. Transcendancy. A pro-
perty of all created beings; three are par-
ticularized, the *Satwa*, *Raja*, and *Tama*,
or principles of truth or existence, passion
or foulness, and darkness or ignorance.

Benefit, profit, advantage. A bow-string.
गुणम् *acc. sin.* **गुणी** *nom. du.* **गुणाः**
nom. pl. **गुणैः** *instru.* **गुणानाम्** *gen.*
गुणग्राहिन् *agt.* Capable of appreciating
 merit, a judge of merit. -**ही** *nom. sin. m.*
गुणघातिन् *agt.* A destroyer of merit, a de-
 tractor, a calumniator; envious, censorious.
 -**नः** *nom. pl. m.*
गुणज्ञः *nom. sin. m.* (**गुण** and **ज्ञ** *agt.* from
 the *vb.* **ज्ञा** Know) Knowing how to ap-
 preciate men or things, knowing or judging
 of their merits.
गुणत्वम् *acc. sin.* of **गुणत्व** *s. n.* Multipli-
 cation. The state or thickness of a cord.
गुणदोषी *acc. du. m.* DWAN. Innocence
 and guilt. **गुणदोषयोः** *loc. du.* In virtue
 and vice.
गुणलुब्धाः *nom. pl. f.* TATP. Greedy of ex-
 cellence, attached to merit.
गुणवान् *nom. sin. m.* of **गुणवत्** *adj.* Vir-
 tuous, accomplished; endued with (good)
 qualities. Excellent. **गुणवन्तः** *nom. pl. m.*
 -**वताम्** *gen. pl.* -**वती** *nom. sin. f.*
गुणवित्तरः *nom. sin. m.* BAHUV. Abound-
 ing in excellent qualities.
गुणवृत्ति *s. f.* TATP. Character or style of
 qualities or merits. -**वृत्तयः** *nom. pl.*
गुणशतम् *acc. sin. n.* TATP. A hundred ex-
 cellent qualities.
गुणसङ्ग्रह *s. m.* TATP. An acknowledging or
 appreciating of merit. -**हः** *nom. sin.*
गुणस्तुतिम् *acc. sin.* of **गुणस्तुति** *s. f.* TATP.
 Panegyric.

गुणगुणज्ञाः *nom. pl. m.* Judges of merit
 and demerit. See **गुणज्ञ**.
गुणाश्रित TATP. Virtuous, meritorious, ac-
 complished. -**तस्** *gen. sin. m.*
गुणाश्रय *s. m.* TATP. A repository of merit;
 virtuous, excellent, endowed with good
 qualities. -**श्रयम्** *acc. sin.*
गुणिगण TATP. (*comp.* of **गुणिन्** *adjective*,
 Virtuous, accomplished, and **गण** *s. m.*
 A flock or troop) A number of virtuous
 persons.
गुणिताम् *acc. singular* of **गुणिता** *abs. s. f.*
 (from **गुणिन्** *adj.* Accomplished) The
 condition of an accomplished man.
गुणी *nom. sin. m.* of **गुणिन्** *adj.* Accom-
 plished, talented: virtuous, endowed with
 good qualities. **गुणिना** *ins. sin. m.* **गुणिनि**
loc. **गुणिनः** *nom. pl. m.*
गुप्तः *nom. sin. m.* of **गुप्त** *pass. part.* (of the
vb. **गुप** Conceal, guard) Preserved, guarded,
 protected. Hidden, concealed, secret. **गुप्तेन**
ins. sin. m.
गुप्तम् *ind.* Privately, secretly, closely.
गुप्तिः *nom. sin. s. f.* Secrecy, concealment.
 Protection.
गुरुः *nom. sin.* of **गुरु** *s. m.* A spiritual
 parent, from whom the youth receives the
 initiatory *Mantra* or prayer, and who con-
 ducts the ceremonies necessary at various
 seasons of infancy and youth, up to the
 period of investiture with the characteristic
 thread or string: this person may be the
 natural parent or the religious preceptor.
 A religious teacher, one who explains the

law and religion to his pupil, instructs him in the *Śāstras*, &c. A spiritual guide. A name of VĀIHASPATI, who is considered as the *Guru* or preceptor of the gods. A father, or any venerable male relation; any person worthy of respect; *adj.* Heavy, weighty, grave. Great. Dear, valuable, highly prized. *गुरौ loc. sin.*

गुह्यम् acc. sin. abs. s. n. Respectability.

गुर्वी nom. sin. f. of गुह्य adj. Great.

गुह्य s. m. A shrub, a bush; brushwood.

गूढ pass. part. (of vb. गुह्य Conceal) Covered, concealed, hidden, secret. *गूढः nom. sin. m.*

गृध्रः nom. singular s. m. A vulture. *गृध्रम् acc. गृध्रेण ins.*

गृध्रचक्राभ्याम् ins. du. m. DWAN. By the vulture and the *Chakravāka*.

गृहच्छिद्रम् nom. sin. s. n. TATP. Private or family-affliction or trouble.

गृहमरक s. n. TATP. A hell of a house.

गृहम् nom. or acc. sin. of गृह s. n. A house, home. *गृहात् abl. गृहे loc. गृहेषु loc. pl.*

गृहरक्षा s. f. TATPURUSHA, The guarding of a house. *-रक्षाम् acc. sin.*

गृहस्थः nom. sin. of गृहस्थ s. m. A householder, the man of the second order, or he who, after having finished his studies, and been invested with the sacred thread, performs the duties of the master of a house, and father of a family. *गृहस्थस्य gen. sin.*

गृहाह 2d pers. sin. imp. (of the vb. ग्रह 9th cl. par.) Take, accept.

गृहिणी nom. sin. s. f. The mistress of a house.

गृहीतः nom. sin. m. pass. part. (of vb. ग्रह Take) Seized, caught, taken. Accepted, received. *गृहीतम् nom. sin. n. गृहीत्वा ind. pret. part.* Having taken; having picked up.

गृह्णाति 3d pers. sin. pres. of the vb. ग्रह 9th cl. par. Seize, take, receive, or accept. *गृहीयात् 3d pers. sin. pot. गृह्यते 3d pers. sin. pres. pass.* Is seized, caught, apprehended, comprehended. *गृह्यताम् 3d pers. sin. imp.* Let be taken, seized, or accepted.

गृहे loc. sin. of गृह s. n. A house, dwelling.

गोयह s. m. TATP. Spoil, booty, capture of cattle.

गोघ्नम् acc. sin. m. of गोघ्न agt. A cow-killing, or the killer of a cow.

गोत्रे loc. sin. of गोत्र s. n. A family, race, tribe.

गोदावरी s. f. The name of a river in the Peninsula, the *Godāveri*.

गोप s. m. A cow-keeper, a herdsman. *-पः nom. sin. m. -पेन ins. -पस्य gen.*

गोपाल substantive m. A cow-keeper, a cow-herd. *-स्य gen. sin.*

गोपी s. f. A female cow-herd, the wife of a herdsman. *-पीम् acc. sin. -प्या ins.*

गोप्यानि nom. pl. n. of गोप्य fut. pass. part. (of the vb. गुप Hide) To be kept secret or hidden.

गोप्रदानम् acc. s. n. TATP. Gift of cattle.

गोब्राह्मणमनुष्य DWANDWA, Cattle, Brah-
mans and men.

गोमयाचते 3d pers. sin. pres. át. (a nominal
vb. from गोमय Cow-dung) Tastes like
cow-dung, is unsavoury as cow-dung.

गोमायु s. m. A jackall.

गोरक्षक s. m. TATP. A cow-keeper, a herds-
man. -काः nom. pl. -कैः ins.

गोष्ठ s. m. or n. A fold for cattle, or cattle-
station. -ष्ठात् abl. sin.

गोष्ठी s. f. An assembly, meeting; company,
society, community. Family connexions,
especially the dependent or junior branches.
गोष्ठीषु loc. pl.

गौः nom. singular of गो s. m. f. An ox or
cow. गोषु loc. pl.

गौड s. m. The district of Gaur, the central
part of Bengal, extending from Bang to
Bhuaneswar in Orissa: the ruins of its
capital, called by the same name, are still
extensive.

गौतम s. m. Name of a saint or sage, and
founder of the Nyáya philosophy. Name
of Sákyá Muni, the original Buddha or
founder of the Bauddha sect.

गौरव abs. s. n. Respectability, consequence,
importance, weight, influence, authority,
honour, worship. -वम् nom. or acc. sin.

गौरी s. f. A name of the goddess PÁRVATÍ
consort of SIVA (from गौर White, fair).

गन्धात् abl. sin. of गन्ध s. m. A book.

यसते 3d pers. sin. pres. of the vb. यस् 1st cl.

át. Eat, devour, swallow. यसते 3d pers.
sin. pres. pass.

यस्य passive part. (of the verb यस्) Seized,
held. यस्यैः ins. pl. n.

यह्नियह्नौ nom. du. m. DWAN. Favour and
punishment.

यह्पीडनम् acc. sin. s. n. TATP. The influ-
ence of an unpropitious planet, an eclipse.

यहम् acc. sin. of यह s. m. Effort. Pur-
pose, design. Grasp, gripe. Favour, pa-
tronage. A planet. Name of RÁHU, or the
ascending node, and author of eclipses.

यहीष्यति 3d pers. sin. 2d fut. of the vb. यह
par. Collect, gather. यहीतुम् infinitive.
यहीतव्यम् nom. sin. n. fut. pass. part.

ग्रामः nom. sin. of ग्राम s. m. A village. In
composition, A multitude. ग्रामम् acc. sin.
ग्रामस्य gen. (See MANU, Chap. II, v. 215.)

ग्रामान्तरम् acc. sin. n. Another village.

ग्रावा nom. singular of ग्रावन् s. m. A huge
stone, a rock.

ग्राह s. m. A shark. An alligator. -हाः nom. pl.

ग्राहयितुम् inf. of ग्राहि (caus. of the vb. ग्राह
Take) To cause to take. In line 97, it
must be rendered, To be made to take.

ग्राहयित्वा ind. pret. part.

ग्राह्यम् nom. sin. n. fut. pass. part. (of the
verb ग्राह Take) To be taken, received,
admitted.

शीवा s. f. The neck. The throat. -राम् acc. sin.

शीघ्रे loc. sin. of शीघ्र s. m. The hot season,
comprehending two months about June—
July.

च

घट *s. m.* A large earthen water-jar. **घटः** *nom. sin.*

घटित *pass. part. (of the vb. घट)* Fashioned, formed, constructed.

घण्टा *s. f.* A bell. **घण्टाम्** *acc. sin.*

घण्टाकर्ण *s. m.* (Bell-ear) Name of a supposed demon or vampire. **-कर्णम्** *acc. sin.*

घन *s. m. or n.* A cloud, a thunder-cloud. **घनः** *nom. sin.*

घनगर्जित *s. n.* TATP. The roar of thunder, a deep loud roar. **-तम्** *nom. sin.*

घर्षार्त्तम् *acc. sin. m. of घर्षार्त्त* *adjective*, TATP. Oppressed with heat. **-र्त्तानाम्** *gen. pl.*

घात *s. m.* A blow. **घातेन** *ins. sin.*

घृणी *nom. sin. m. of घृणिन्* *adj.* Censorious, abusive. Compassionate, merciful.

घृतम् *acc. sin. of घृत* *s. n.* Ghee, clarified butter, or butter which has been boiled gently, and allowed to cool; it is then used for culinary or religious purposes, and is highly esteemed by the *Hindus*.

घोर *adjective*, Dreadful, awful, frightful, hideous.

घोराकृतिः *nom. sin. m.* BAHUVRÍHI, compounded of **घोर** and **आकृति** *s. f.* Form, figure, aspect.

घोषयति *3d pers. sin. pres. of the verb घुष* *10th cl. par.* Proclaim.

घ्न *agt. (from the verb घ्न Kill, used in composition only)* Destroying, slaying, destructive; a killer, slayer.

घ्रात *pass. part. (of the verb घ्रा)* Smelt. **-तः** *nom. sin. m.*

च

च *ind.* And, also, either, both. Or.

चकार *3d person sin. 2d pret. of the verb कृ* *par.* Make, do.

चकितः *nom. sin. m. of चकित* *pass. part. (of the vb. चक)* Alarmed, afraid of, frightened at, startled.

चक्र *s. m.* The ruddy or Brahmany goose (anas casarca).

चक्रवत् *ind.* Like a wheel.

चक्रवर्त्तिन् *s. m.* An emperor, a sovereign of the world, the ruler of a *Chakra* or country described as extending from sea to sea. **-न्** *gen. sin.*

चक्रवाक *s. m.* The ruddy goose, commonly called in India the *Brahmanyduck* or goose.

चक्रे *3d pers. sin. 2d pret. of the vb. कृ* *átm.* Make, do.

चक्रेण *ins. sin. of चक्र* *s. n.* A wheel.

चक्षुः *nom. or acc. sin. of चक्षुस्* *s. n.* The eye. **चक्षुषा** *ins.* **चक्षुषी** *acc. du.*

चक्षुर्विषयम् *acc. singular m.* TATPURUSHA, Ken (from **चक्षुस्** *s. n.* The eye, and **विषय** *s. m.* Sphere, range).

चञ्चल *adj.* Quivering, playing, moving ir-

- regularly. Fickle. -खा *nom. sin. f.* -खम् *acc. sin. n.*
- चक्षा *ins. sin. of चक्ष s. f.* A bird's beak, a bill. चक्षुभिः *ins. pl.*
- चतुर *num.* Four. चत्वारः *nom. pl. m.* चत्वारि *nom. pl. n.* चतुर्षु *loc. pl. n.*
- चतुर्गुण *adj.* Fourfold. -णा *nom. sin. f.*
- चतुर्थी *nom. sin. f. of चतुर्थ adj.* The fourth.
- चतुर्दशी *s. f.* The fourteenth lunation, or day of the moon. -क्षाम् *loc. sin.*
- चतुर्भद्रम् *nom. sin. s. n.* An aggregate or assemblage of four excellent things.
- चतुर्वर्गः *TATP. comp. of चतुर cr.* Four, and वर्गः *nom. sin. s. m.* A class, an assemblage.
- चतुर्विधम् *nom. sin. n. adj.* Of four kinds.
- चतुष्टयम् *nom. sin. of चतुष्टय s. n.* The aggregate of four, a quaternion. Four. चतुष्टयस्य *gen. sin.*
- चन्दनैः *ins. plural of चन्दन s. m.* Sandal (*Sirium myrtifolium*): it implies either the tree, the wood, or the unctuous preparations of the wood, held in high estimation as perfumes.
- चन्द्रः *nominative sin. of चन्द्र s. m.* The moon. चन्द्रेण *ins.*
- चन्द्रभागा *s. f.* Name of a river, the *Chinnáb*, one of the five streams of the *Punjab*.
- चन्द्रमसम् *acc. sin. of चन्द्रमस् s. m.* The moon. चन्द्रमसि *loc.*
- चन्द्रशेखर *s. m.* The god *śIVA*. -रम् *acc. sin.*
- चन्द्रार्क्षी *nom. du. m.* DWAN. Sun and moon.

- चन्द्रार्क्षी *nom. sin. m.* A name of *śIVA*, whose crest-jewel is the half-moon.
- चपलः *nom. sin. m. of चपल adj.* Fickle, unsteady, trembling, tremulous. चपला *nom. sin. f.* -लाः *nom. pl.* -लम् *nom. or acc. singular n.* चपलेन *ins. sin. m. or n.*
- चपलता *abstract s. f.* Unsteadiness, giddiness. -तया *ins. sin.*
- चम्पक *s. m.* A tree bearing a yellow fragrant flower (*Michelia champaca*).
- चम्पकवती *nom. sin. f. of चम्पकवत् adj.* Abounding in *champaka* trees.
- चर *s. m.* A spy, a secret emissary or agent. चरः *nom. sin.* चरैः *ins. pl.*
- चरण *s. m.* The foot. चरणी *accusative du.* चरणयोः *loc. du.* (at the feet).
- चरणपद्म *s. m. or n. TATP.* (Lotus of a foot) The foot of a deity, lover, &c. -पद्मेन *ins. sin.*
- चरणाभरण *s. n. TATP.* An ornament for the foot. -णे *loc. sin.*
- चरन् *nom. sin. m. of चरत् pres. part. of verb चर 1st cl. par.* Go; also, feed, graze.
- चरसि *2d pers. sin. pres. of the verb चर 1st cl. par.* Go; also, Act, practice; also, Graze, feed. चरति *3d person sin.* चरतु *3d pers. sin. imp.* चरेत् *3d pers. sin. pot.*
- चरितम् *nom. or acc. s. of चरित pass. part. (of the vb. चर)* Practised. *s. n.* Practice, behaviour, conduct.
- चर्चा *s. f.* Reflexion, consideration, thought, concern, care. Inquiry, investigation. -र्चाम् *acc. sin.* चर्चया *ins.*

चर्मन् *s. n.* A hide, a skin. A shield. -**ण**
ins. sin.

चर्मन्थ *s. m.* TATP. A leather-thong. -**न्था**:
nom. pl.

चर्मदृता *nom. sin. f.* TATP. (from **चर्मन्**
s. n. Leather, and **आदृत** *pass. part. of*
the verb दृ Surround, with *prep. आ*)
Covered with leather.

चलचित्तता *nominative singular abs. s. f.*
(from **चलचित्त** *adj.* Fickle-minded)
Fickle-mindedness, mutability.

चलति *3d pers. sin. pres. (of the vb. चल 1st*
class par.) Moves, goes, shakes, stirs,
trembles, staggers, vacillates.

चलितः *nom. sin. m. of चलित passive part.*
(of the verb **चल**) Moved, moved about,
went, set out, departed; moving, loose.
चलितस्य *gen. sin. m.* **चलितौ** *nom. du.*
masculine. **चलितुम्** *inf.*

चाटु *s. m. or n.* Flattery, coaxing.

चाणक्य *s. m.* Name of a Brahman, the cele-
brated author of a system of Nīti or polity,
the minister of Chandragupta, and the
Machiavel of India. **चाणक्यः** *nom. sin.*

चाण्डाल *s. m.* A man of an impure or de-
graded tribe, a *Chāṇḍāla*, *Pariah*, outcast.

चान्द्रायणम् *nom. sin. of चान्द्रायण s. n.* A
religious or expiatory observance, regu-
lated by the moon's age; diminishing the
daily consumption of food every day, by
one mouthful, for the dark half of the
month, beginning with fifteen at the full
moon, until it is reduced to one, at the

new moon, and then increasing it in like
manner during the fortnight of the moon's
increase: there are other forms of this
penance. (See *MANU*, Chap. XI. v. 217.)

चाप *s. m.* A bow. **चापैः** *ins. pl.*

चामर *s. n.* A *chowri*, the tail of the Yak or
Tartary ox, used to whisk off flies; also
an emblem or insignia of princely rank.

चार *s. m.* A spy, a secret emissary. -**रः**
nom. sin.

चारु *adj.* Beautiful, elegant.

चारुदत्त *s. m.* Name of a man.

चालन *s. n.* A causing to move, a wag-
ging. -**नम्** *acc. sin.*

चिकीर्षित *pass. part. (of चिकीर्ष desid. form*
of the vb. कृ Do) Wished to be done. *s. n.*
Design, purpose, intention. -**तम्** *acc. sin.*

चिक्षेद *3d person singular 2d pret. par. of*
the vb. क्षिद् Cut.

चिति *s. f.* A funeral pile, a pyre. **चितौ** *loc. sin.*

चित्कार *s. m.* A scream, a bray. -**रेण** *ins. sin.*

चित्त *s. n.* The mind or faculty of reasoning,
the heart considered as the seat of intellect.

चित्तम् *nominative or acc. singular.* **चित्ते**
locative. **चित्तानाम्** *gen. pl.*

चित्तविकारिन् *agt.* Who or what changes
(or a perverter of) the mind or feelings.
-**रिणी** *nom. sin. f.*

चित्र *adj.* Variegated, spotted, speckled.
Strange, wonderful, surprising. Lovely,
charming. -**चम्** *nom. sin. n.* **किमच चित्रं**
What is there surprising in that? *a mode*

of saying, There is nothing strange in that.
s. n. A painting, a picture.

चिचं चिचम् *nom. sin. n.* Strange, very strange, passing strange.

चिचकथासापसुखेन *ins. sin. m.* BAHUV.
Happy in telling charming stories.

चिचकर्ण (Strange-ear) Name of a camel.

चिचकर्मान् *s. n.* TATP. The art of painting.

चिचगत *pass. part.* (of the verb गम Go, with चिच) Painted, delineated, represented on a picture. -गतस्य *gen. sin. m.*
-गता *nominative singular f.* -गता *ins.*

चिचपदक्रमम् *acc. singular*, At a brisk pace (from चिच Charming, पद Foot, step, and क्रम Progress).

चिचलिखितः *nom. sin. m.* TATP. Represented, delineated (as in a picture); motionless, dumb (as a picture or statue).

चिचाङ्ग *adj.* Spotted, streaked in the body.

चिचिताः *nom. pl. m. pass. part.* (of the verb चिच Paint) Painted, coloured with various hues.

चिन्तयामि *1st pers. sin. pres. of vb.* चित् इ 10th class *par.* Think, reflect, consider.

-यति *3d pers.* -यतः *3d pers. du.* -यन्ति *3d person plural.* चिन्तयामासु *3d pers. sin. 2d pret.* -न्तयेत् *3d pers. sin. pot.*

चिन्तयन् *nom. sin. m. pres. part.* -न्तयताम् *3d pers. sin. imp. pass.* चिन्तित *pass. part.* -तम् *nominative singular n.* चिन्तनीय *fut. pass. part.* चिन्तयित्वा *ind. pret. part.*

चिन्ता *s. f.* Thought, care, concern, anxiety.

Design, purpose, plan. चिन्ताम् *acc. sin.*
चिन्तया *ins. sin.*

चिरकालोपार्जितः *nom. singular m. TATP.*
Acquired or accumulated slowly, or after a long time. -कालोपार्जितम् *nom. sin. n.*

चिरप्रवासी *nominative sin. m.* (from चिर Long, and प्रवासिन् *agt. of the verb* वस Dwell, with *prep.* प्र Away) Dwelling long time abroad.

चिरम् *ind.* Long. A long while.

चिरमिचम् *nom. sin. n. KARM.* An old friend, a crony.

चिरसेवकः *nom. sin. m. KARM.* An old servant.

चिरात् *ind.* For a long time. After a long time.

चिराय *ind.* For a long time.

चिरारोधः *nom. sin. m. KARM.* A long or protracted siege.

चिराश्रित *KARMADH.* Long maintained or protected; an old dependant. -तो *nom. du. m.*

चिह्न *s. n.* A sign or mark. -ह्नानि *nom. or acc. pl.*

चुम्बति *3d pers. sin. pres. of the vb.* चुब (इ) *1st cl. par.* Kiss. चुम्बतु *3d pers. sin. imp.*
चुम्बितवती *nom. singular f. of चुम्बितवत्* *indef. past part.* She kissed.

चुम्बन *s. n.* A kiss, a buss. -नम् *acc. sin.*

चूडा *s. f.* Top, summit. A single lock of hair left on the crown of the head, at the ceremony of tonsure. A crest, plume, diadem.

चूडामणि *s. m.* TATP. A jewel worn in a crest or diadem. -**सिः** *nom. sin.*

चूडावलम्बिनि TATPURUSHA, *comp. of चूडा*
A crest, and **अवलम्बिनि** *locative sin. m. of अवलम्बिन्* *agt.* Reclining.

चूर्णित *pass. part. (of the vb. चूर्ण)* Crushed, squeezed, pounded, ground to powder, smashed to pieces. -**तः** *nom. sin. m.* -**ताः** *nom. pl. m.*

चेटक *s. m.* A servant, a slave.

चेत् *ind.* If. Although.

चेतसा *ins. sin. of चेतस्* *s. n.* The mind, intellect, faculty of reasoning or understanding. **चेतसः** *gen.* -**तसि** *loc.*

चेदि *s. m.* The name of a country, perhaps the modern *Chandail*.

चेदिभूषण *s. m.* (King of Chedi) A name of śISUPĀLA, the foe of KṚISHNA, and slain by him. In one birth he appears as HIRANYAKAŚIPU, in another as RĀVANA; but always as the implacable enemy of VISHNU. See Vishnu Purāna, Page 437. -**ते** *dat. sin.*

चेष्टा *s. f.* Any bodily motion or gesture. An action. -**ष्ट्या** *ins. sin.*

चेष्टानिरूपण *s. n.* TATP. The observing of a person's actions.

चेष्टेत *3d pers. sin. pot. of the vb. चेष्ट* *1st cl. ātm.* Strive, pursue as an avocation. **चेष्टित** *pass. part.* Done. *s. n.* Action. -**तानि** *nom. plural.* **चेष्टयेत्** *3d person pot. (of चेष्टि caus.)* He should make or persuade to strive, he should induce to exertion.

चोर *s. m.* A thief, a robber. **चोरः** *nom. sin.* **चोरम्** *acc.*

चोरतस् *ind. (for चोरेभ्यः)* From robbers.

चुत *pass. part. (of the vb. चु)* Fallen.

चुति *s. f.* A fall.

छ

छत्र *s. n.* A parasol, an umbrella, the Indian *chhattah*.

छन्द *s. n.* Wish, desire.

छन्दानुवृत्त *s. n.* Humouring, indulgence, compliance with one's wishes. -**चेन** *ins. sin.*

छल *s. n.* Device, artifice, disguise.

हाग *s. m.* A goat. **हागम्** *acc. sin.* -**गतस्** *ind.* (In the matter of the goat.)

हाया *nom. sin. of हाया* *s. f.* A shade, a shadow. A reflected image. **हायाम्** *acc.* **हायायाम्** *loc.*

हिद्रम् *acc. sin. of हिद्र* *s. n.* A hole. A fault, defect, flaw, blemish, infirmity (moral or physical). **हिद्रेषु** *loc. pl.*

हिनप्ति *1st pers. sin. pres. of the vb. हिद्* *7th cl. par.* Cut; gnaw or nibble: also, quench, slake, allay. **हिनप्ति** *3d person.* **हिन्धि** *2d pers. sin. imp.*

हिक्कद्रुमः *nom. sin. m.* KARM. A riven tree.

हिक्कबन्धनः *nom. sin. m.* BAHUV. His bonds cut.

हिक्का *nom. sin. f. of हिक्क* *pass. part. (of the vb. हिद्* *Cut)* Cut, severed, gnawed asunder. -**क्षे** *loc. sin. n.* -**क्षानि** *nom. pl. n.*

हेतुः *gen. sin. m. of हेतु agt. (from the verb हिद् Cut) Cutting, hewing; solving: a hewer, or feller of wood. A resolver (of difficulties), one who dissipates doubts.*
हेतारः *nom. pl. m.*

हेतुम् *inf. (of the verb हिद् Cut) To cut.*

हेत्स्यामि *1st pers. sin. 2d fut. of vb. हिद् par. Cut. हेत्स्यसि 2d pers. -त्स्यति 3d pers.*

हेद्य *fut. pass. part. (of the vb. हिद्) To be cut, to be cut off. हेद्यः nom. sin. m.*

ज

ज *(from जन Be born) as the last member of a compound word, is a verbal adjective or noun of agency denoting, Arising, springing, born or produced. जाम् acc. sin. f.*

जगत् *s. n. The world. People, mankind. जगति loc. sin. जगताम् gen. pl.*

जगतीपति *s. m. TATP. A king (lord of the world.) -ते voc. sin.*

जगतीपाख *s. m. TATP. A king (protector of the world).*

जगद्घातिन् *agt. World-destroying. -तिभ्याम् ins. du.*

जगाम *3d pers. sin. 2d pret. (of the vb. गम् par. Go) He went. जग्मुः 3d pers. pl.*

जघान *3d pers. sin. 2d pret. par. of vb. हन् Slay.*

जङ्गम *adj. Moving, locomotive. -म् nom. sin. m.*

जङ्गा *nom. sin. of जङ्गा s. f. The leg.*

जठर *s. m. or n. The belly. -रम् acc. sin. -रेण ins.*

जनः *nom. sin. of जन s. m. A man, a person. People, folk. जनम् acc. जनस्य gen. जनाः nom. pl.*

जननी *nom. sin. of जननी s. f. A mother.*

जनपदस्य *gen. sin. of जनपद s. m. An inhabited country. Man, mankind. जनपदाः nom. pl. जनपदैः ins.*

जनप्रवाद *s. m. TATP. Rumour, report. -दः nom. sin.*

जनयति *3d pers. sin. pres. of जनि caus. (of the verb जन Be born) Produces, brings forth, gives birth to, creates, engenders, excites. जनयन्ति 3d pers. plural. जनयतु 3d pers. sin. imp. जनयेत् 3d pers. sin. pot. जनयते 3d pers. sin. pres. atm.*

जनाचारैः *ins. pl. of जनाचार s. m. TATP. Propriety, decorum, good conduct. Social duty.*

जन्तुः *nom. sin. of जन्तु s. m. An animal, a living being. जन्तोः genitive. जन्तो loc. जन्तवः nom. plural. जन्तूनाम् gen.*

जन्म *nom. sin. of जन्मन् s. n. Birth, production, life, state of being. जन्मनि loc.*

जन्मभूमि *s. f. TATP. Native soil, birth-place.*

जन्मान्तराणि *nom. pl. s. n. Different births.*

जमदग्नि *s. m. Name of a Muni or saint, and father of PARASURÁMA, the sixth Avatár or descent of the deity VISHNU. -ग्नेः gen. sin.*

जम्बु *s. m.* *Jambu Dwīpā*, said to be so named from the *Jambu*-tree abounding in it, and implying, according to the *Purāṇas*, the central division of the world, or the known world; according to the *Bauddhas*, it is confined to India.

जम्बुकः *nominative singular of जम्बुक s. m.* A jackall. **जम्बुकेन** *ins.*

जम्बुदीप *s. m.* One of the divisions of the world. -**पात्** *abl. sin.* -**पे** *loc.*

जयः *nom. sin. of जय s. m.* Victory, conquest. **जये** *loc.*

जयशब्द *s. m.* TATP. A shout or song of victory, a huzza, a psalm. -**शब्देन** *ins. sin.*

जयिन् *agt.* Victorious. **जयिनः** *gen. sin. m.*

जरद्वयः *nom. sin. s. m.* A proper name.

जरा *nom. sin. of जरा s. f.* Old age, decrepitude; the debility of old age. **जरया** *instru.*

जरी *nom. sin. m. of जरिन् adj.* Old, infirm, decayed, decrepit.

जर्जर or **जर्जरित** *adj.* Old, split, broken. Wounded, pierced.

जर्जरीकृत *CHWI*, Wounded. -**तेन** *ins. sin. m.*

जलचर *agt.* Water-going, aquatic. -**चरैः** *ins. pl. m.*

जलजन्तूनाम् *gen. pl. of जलजन्तु s. m.* TATP. An aquatic animal.

जलद *s. m.* A cloud (Water-giver).

जलदागम *s. m.* TATP. The approach of clouds, the rainy season. -**मे** *loc. sin.*

जलधर *s. m.* A cloud (Water-holder).

जलधि *s. m.* The sea, the ocean. -**धौ** *loc. sin.*

जलम् *nominative or acc. sin. of जल s. n.* Water. **जले** *loc.* **जलैः** *ins. plural.* -**लोषु** *loc.*

जलविन्दु *s. m.* TATP. A drop of water.

जलाशय *adj.* Watery, marshy. -**शयम्** *acc. sin. n.*

जलाशयम् *acc. sin. of जलाशय s. m.* TATP. A pool, lake, tank, reservoir. -**शये** *loc.*

जलाशयान्तरम् *nom. or acc. singular s. n.* Another lake.

जलाश्रयम् *acc. sin. of -श्रय s. m.* A lake.

जल्पकः *nom. sin. s. m.* A prater, prattler, idle talker.

जल्पति *3d pers. sin. pres. of the vb.* **जल्प** *1st cl. par.* Speak out boldly and plainly.

जहाति *3d pers. sin. pres. of the vb.* **हा** *3d cl. par.* Quit, leave, forsake, give the slip.

जागर्त्ति *3d pers. sin. pres. of the vb.* **जागृ** *2d cl. par.* Awake. **जागरयसि** *2d pers. sin. pres. of जागरि caus.* Waken, arouse from sleep.

जातः *nom. sin. m. of जात pass. part. (of the vb. जन Be born)* Born, produced, caused, arisen, come into being. **जातम्** *acc. m. nom. or acc. sin. n.* **जातेन** *ins. singular m.* **जातानाम्** *gen. pl. n.*

जातप्रत्ययः *nom. sin. m.* BAHUV. Having his confidence raised.

जातविश्वासः *nom. sin. m.* BAHUV. Having his confidence excited.

जातामर्षैः *ins. pl. m. BAHUV.* Having their anger roused, put in a passion.

जाति *s. f.* Birth, production. Class, caste.

जातिमात्रेण *ins. sin. of -मात्र s. n.* Caste only, not the performance of its especial duties.

जानामि *1st pers. sin. pres. of the vb. ज्ञा 9th cl. par.* Know, think, consider, perceive; acknowledge, admit, recognize. **जानामि** *2d pers. जानाति 3d pers. -मीमः 1st pers. pl. -मीथ 2d pers. -मन्ति 3d pers.*

जानीयात् *3d pers. sin. pot. (of the vb. ज्ञा 9th cl. par.* Know) One may know.

जाने *1st pers. sin. pres. (of the verb ज्ञा 9th cl. át. Know)* I know.

जायते *3d pers. sin. pres. of the vb. जन 4th cl. át. substituting जा, in the conjugational tenses,* Be born, come into existence, **जायन्ते** *3d pers. pl.*

जारः *nom. sin. of जार s. m.* A paramour, a gallant. **जारम्** *acc. जारेण ins.*

जारद्वयम् *acc. sin. s. n. TATP.* A couple of gallants.

जालपाद *s. m. (Web-foot)* Name of a frog. **-दस्य** *gen. sin.*

जालबद्धाः *nom. pl. m. of जालबद्ध TATP. comp. of जाल and बद्ध pass. part. (of the vb. बन्ध Bind)* Confined in a net.

जालम् *nom. or acc. sin. of जाल s. n.* A net. **-लेन ins. -लात् abl.**

जाह्नवी *s. f. GANGÁ,* or the Ganges, personified as the daughter of Rájá JAHNU. The river in its course disturbed the

devotions of the saint JAHNU, upon which he drank up its waters: having released them at the intercession of BHAGÍRATHA, he is thus considered as the parent of the stream. VISHNU PURÁNA, Page 398.

जाह्नवीफेनलेखा *TATP. comp. of जाह्नवी cr. The Ganges, फेन cr. Foam, and लेखा nom. sin. s. f.* A streak.

जिगीषुः *nom. sin. m. agt.* Desirous of conquest, ambitious of victory, victorious.

जिघांसुः *nom. sin. m. agt.* Desirous of killing, wishing to slay; murderously disposed, hostile, inimical.

जिघ्रति *3d pers. sin. pres. of the vb. घ्रा 1st cl. par. substituting जिघ्र in the conjugational tenses,* Smell. **जिघ्रन्** *nom. sin. m. pres. part.*

जिज्ञासा *nom. singular of जिज्ञासा s. f.* Inquiry, search.

जित *pass. part. (of the vb. जि)* Conquered, subdued, vanquished. **-तः** *nom. sin. m.*

जितश्रमम् *acc. sin. n. BAHUV.* Inured to fatigue.

जितेन्द्रियः *nom. singular m. BAHUVRÍHI, (comp. of जित Subdued, and इन्द्रिय An organ of sense)* One who has subdued his senses; calm, unmoved.

जिह्वा *ins. sin. of जिह्वा s. f.* The tongue.

जीमूत *s. m.* A cloud.

जीमूकेतु *s. m.* Name of a king of Ceylon. **-तोः** *gen. sin.*

जीर्ण *pass. part. (of the vb. जृ Decay)* Old, decayed; neglected.

जीर्णोद्यान KARM. A neglected garden. -ने
loc. sin. n.

जीवत् pres. part. par. (of the verb जीव 1st
cl.) Living; a living being, a live creature.
A dependant; live stock. जीवति loc. sin.
m. -वत्सु loc. pl. m.

जीवति 3d person sin. pres. (of the verb जीव
1st cl. par. Live) He lives. जीवन्ति 3d pers.
pl. जीवतु 3d pers. sin. imp.

जीवनम् nom. sin. of जीवन s. n. Life, ex-
istence, livelihood, support. A living.
जीवनाय dat.

जीवय 2d pers. sin. imp. of जीवि (causal of
the vb. जीव Live) Cause thou to live, pre-
serve alive.

जीवलोकः nom. sin. of जीवलोक s. m. The
world, the habitation of living beings.
Mankind. जीवलोकम् acc. -लोकस्य gen.

जीवामि 1st pers. sin. pres. of the verb जीव
1st cl. par. Live.

जीवितम् nom. or acc. sin. of जीवित s. n.
Life. जीवितेन ins. जीविते loc.

जीवितव्ययः nom. sin. m. TATP. A sacrifice
of life.

जीवितसंशयः nom. sin. m. TATP. A chance
of life.

जीवितव्यम् nom. sin. n. of जीवितव्य future
pass. part. (of the vb. जीव Live) To be
lived, to be kept alive.

जीविताशा nom. singular s. f. TATP. Love
of life. जीविताशया ins. sin.

जीविष्यामि 1st pers. sin. 2d fut. (of vb. जीव
1st cl. par.) I shall live.

जीवोत्सर्गः nom. sin. s. m. TATP. Abandon-
ment of life, death.

जीव्यते 3d person singular pres. pass. (of the
verb जीव) There is lived, i. e. One may
or does live.

ज्ञः nom. sin. m. of ज्ञ agt. used only as the
last member of a compound (from the verb
ज्ञा Know) Knowing, acquainted, con-
versant with. ज्ञम् acc. sin. m.

ज्ञात passive part. (of the verb ज्ञा) Known,
discovered. ज्ञातम् nom. sin. n. ज्ञातव्यः
nom. sin. m. fut. pass. part. To be known,
ascertained, discovered.

ज्ञाति s. m. A kinsman, a relation. ज्ञातव्यः
nom. pl. ज्ञातिभिः ins.

ज्ञातिभाव s. m. The condition of a kinsman,
relationship, kin. ज्ञातिभावतस् ind. On
the score of relationship.

ज्ञातुम् inf. (of the vb. ज्ञा) To know. ज्ञात्वा
ind. pret. part. Having known, or dis-
covered.

ज्ञाननिश्चयः nom. sin. s. m. TATP. Sound-
ness of knowledge, certainty, ascertain-
ment.

ज्ञानम् nom. sin. of ज्ञान s. n. Knowledge,
discovery. Religious knowledge.

ज्ञानश्रेष्ठः nom. sin. m. TATP. Pre-eminent
in wisdom.

ज्ञायते 3d pers. sin. pres. pass. (of vb. ज्ञा)
Is known. ज्ञायताम् 3d person sin. imp.
passive, Let be known or ascertained.
ज्ञास्यामि 1st pers. sin. 2d fut. par. I will
know or discover.

ज्ञेयम् *nom. sin. n. fut. passive part. (of the verb ज्ञा Know)* To be known, knowable.

ज्यानिः *nom. sin. s. f.* Decay, decline.

ज्योतिषाम् *gen. pl. of ज्योतिस् s. n.* A star.

ज्योत्स्नाम् *acc. sin. of ज्योत्स्ना s. f.* Moonlight.

झ

झम्पः *nom. sin. s. m.* A jump, a leap.

ट

टिट्ठिभ *s. m.* A certain kind of little bird, which builds on the sea-shore (a wagtail?).
-भी *nom. sin. f.*

ड

डिण्डिभ *s. m.* A musical instrument, a kind of small drum or tabour. -भः *nom. sin.*

त

तच्चक *s. m.* One of the principal *Nāgas* or serpents of *Pātāla*. तच्चकेण *ins. sin.*

तज्जयः (तद् + जय) *nom. sin. m. TATP.* The victory over it or them, the conquest thereof.

तज्जीवनाय (तद् + जीवनाय) *dat. sin. n. TATP.* For his support.

तज्ज्ञाः *nom. pl. m. agt.* Knowing that, acquainted with that (matter).

तट *s. m. or n.* A bank, a shore.

तडाग *s. m. or n.* A pool, a pond, reservoir, tank. -गानि *acc. pl.*

तद्गुलकणम् *acc. pl. of -गुलक s. m. TATP.* A grain of rice. -णानाम् *gen. pl.*

तद्गुलाः *nom. pl. of तद्गुल s. m.* Grain after threshing, especially rice.

तत् *ind.* Therefore, so. Then.

ततःप्रभृति *ind.* Thenceforth, thenceforward.

ततस् *ind. (equivalent to तस्मात्)* Thence, from that. Afterwards. Then; therefore. Than him, than that person.

ततस्ततस् *ind.* And what next? Proceed, continue.

तत्क्षणभङ्गुराः *nom. pl. m. adj.* Vanishing immediately, transient.

तत्क्षणम् or तत्क्षणात् *ind.* Immediately, instantly, instantaneously, at that instant, forthwith.

तत्त्व *abs. s. n. (from तद् dem. pron. That)* Truth, reality. A first principle, an axiom.

तत्त्वज्ञः *nom. sin. m. of तत्त्वज्ञ, agt.* Acquainted with the principles. (See ज्ञः)

तत्त्वनिकषयावा *nom. sin. s. m. TATP.* The touchstone of principle. (तत्त्व, निकष, यावन्.)

तत्पर *adjective*, Diligent, anxiously attentive. -परः *nom. sin. m.*

तत्र *ind.* There, in that place, thither.

तत्रत्य *adj.* Produced there, or belonging to that place.

तत्रस्थ *agt.* There-standing, dwelling there; a by-stander. -स्थाः *nom. pl. m.*

तत्रैव *ind.* Even there, on the spot.

तथा *ind.* Thus, so, likewise, in the same or in like manner.

तथापि *ind.* Still, yet, nevertheless, notwithstanding.

तथाविधः *nom. sin. m. of तथाविध adj.* Of such a sort or kind, in such a state, plight, or condition. तथाविधम् *acc. sin. m. or n.* तथाविधाम् *acc. sin. f.*

तथैव *ind.* Even so, just so, exactly so, so also, in the same manner, in like manner.

तथ्य *adj.* True, real.

तद् *nom. or acc. sin. n. of तद् demon. pron.* He, she, it, that.

तदनन्तरम् *ind.* Afterwards, forthwith, next to that.

तदनुसरणक्रमेण *ins. sin. n. TATP.* By way, or in the course of following him.

तदन्तम् *ind.* To that end, just so far.

तदन्यच्च *ind.* At any other than that.

तदर्द्धं *s. m. TATP.* A half of that. तदर्थेन *ins. sin.*

तदा *ind.* Then.

तदीय *adj.* Of or belonging to him or that.

तदेव *nom. sin. n.* The same thing.

तद्रसम् *acc. sin. s. m. TATP.* The spirit thereof.

तद्वचःप्रतीतः *nom. sin. m. TATP.* Believing his words.

तद्वत् *ind.* In like manner, of the same fashion.

तद्विध *adj.* Of that kind. -धः *nom. sin. m.*

तनुत्यागः *nom. sin. m. BAHUV.* Niggardly, sparing, letting little go or be spent.

तनुचाण *s. n.* Armour, mail, a protection for the body.

तनूनपात् *s. m.* Fire. -तः *gen. sin.*

तन्तवः *nom. pl. of तन्तु s. m.* A thread.

तन्त्रा *nom. sin. of तन्त्रा s. f.* Slothfulness.

तन्नाशः *nom. sin. s. m. TATP.* His destruction.

तन्मध्यात् *abl. sin. TATP.* From the midst of them, from amongst them.

तपः *nom. sin. of तपस् s. n.* Religious austerity, mortification, penance, piety.

तपसि *loc. sin. तपस्तप्ता ind. pret. part.* Having done penance.

तपःप्रभाव *s. m. TATP.* The efficacy of devotion. -भावात् *abl. sin.*

तपस्विनाम् *gen. pl. of तपस्विन् s. m.* An ascetic, a religious man engaged in the practice of rigorous and devout penance.

तपोवन *s. n. TATPURUSHA,* A forest of penance. -वनम् *nom. sin.*

तप्तः *nom. sin. m. of तप्त pass. part. (of the vb. तप Be or make hot)* Heated, inflamed, burnt. Distressed. तप्तेन *ins. तप्तम् nom. sin. n.*

तप्यते *3d pers. sin. pres. of the vb. तप 4th cl. dtm.* Become sorry, repent, regret.

तम् *acc. sin. m. (of तद् demon. pron.)* Him, that.

तमः *acc. sin. of तमस् s. n.* Darkness. तमसि *locative.*

तथा *ins. sin. f. (of तद् demon. pron. He, she, it, that)* By or with that, or her. तथोः *gen. du. m. or n.*

तरण *s. n.* A crossing over, a passing, a going across. तरणे *loc. sin.*

तरन्ति *3d pers. pl. pres. of the vb. तृ 1st cl. par.* Cross over, surmount.

तरुः *nom. sin. s. m.* A tree. तरोः *gen. तरौ loc. तरून् acc. pl. तरुषु loc.*

तरुणः *nom. sin. of तरुण s. m.* A young man.

तरुणी *nom. sin. of तरुणी s. f.* A young woman. तरुणीम् *acc.*

तरुतलम् *acc. sin. s. n. TATP.* The foot of a tree. तरुतले *loc.*

तर्पयन्ति *3d pers. pl. pres. of the vb. तृप 10th cl. par.* Please, satisfy, content, treat.

तर्हि *ind.* Then.

तल *s. n.* The lower part, bottom, foot. तले *loc. sin.*

तव *gen. sin. (of युष्मद् pers. pron.)* Of thee, thy.

तस्कर *s. m.* A thief, a robber. तस्करेभ्यः *abl. pl.*

तस्मात् *abl. sin. m. or n. (of तद् dem. pron.)* From him, from that. Therefore, hence.

तस्मिन् *loc. sin. m. or n. of तद् pron.* He, she, it, that. तस्मै *dat. sin. m. तस्य gen. singular m. or n. तस्यै dat. sin. f. -स्याः abl. or gen. singular f. तस्याम् loc. sin. f.*

ताः *nom. pl. f. (of तद् pron.)* They, those.

ताडयामास *3d pers. sin. 2d pret. of vb. तड 10th cl. par.* Beat, strike, thrash, castigate.

ताडयिष्यामि *1st pers. sin. 2d fut. -डयित्वा ind. pret. part.*

ताडितः *nom. sin. m. pass. part. (of the verb तड 10th cl. Strike)* Hit, struck, beaten, thrashed, drubbed, cudgelled.

तात *voc. sin. of तात s. m.* Father, a term of affection addressed to a junior or inferior.

तादृशः *nominative sin. m. adj.* Such, such like. -दृशम् *acc. sin. n. -शीम् acc. sin. f.*

तान् *acc. pl. m. of तद् pron.* That. तानि *nom. pl. n.*

तापयन्ति *3d pers. pl. pres. of तापि (caus. of the vb. तप Be hot)* Afflict, occasion sorrow.

तापयितुम् *inf. (of the vb. तप 10th cl. par.)* To heat, be hot, or burn.

ताभिः *ins. pl. f. of तद् pron.* He, she, it, or that. ताम् *acc. sin. f.*

तामूल *s. n.* Betel, or its pungent leaf, which together with the areca-nut and catechu, and sometimes caustic lime and spices, is eaten very generally by the natives of the east. -लम् *nom. sin. -लस्य gen.*

तारा *s. f.* A star.

ताराकाशे *loc. sin. n. BAHUV.* Reflecting the stars.

तावत् *adj.* So much, so many. तावन्तः *nom. pl. m. तावन्ति nom. pl. n.*

तावत् *ind.* So far, so soon, so long, so much, so many. A while. As soon, &c. Just, a little, at least, but, only, at any rate, however.

तावत्कालम् *acc. sin. s. m. used adverbially,* For so long a time, for such a period.

तासाम् *gen. pl. of तद् pron.* He, she, it, or that. तासु *loc. pl. f.*

तिक्त *adj.* Bitter.

तिमिर *s. n.* Darkness. तिमिरयति *3d pers. sin. pres., a nominal verb*, He darkens, he bedims.

तिरश्चाम् *gen. pl. of तिर्यश्च s. m.* A bird, or beast; a brute.

तिरस्कारम् *acc. sin. of तिरस्कार s. m.* Abuse, censure. Disgrace.

तिरस्कुर्वन्ति *3d pers. pl. pres. (of the vb. कृ 8th class par. Do, make, with the prefix तिरस् a particle of abuse or depreciation)* Revile, reproach, abuse, censure, set at nought. तिरस्किचते *3d person sin. pres. pass.*

तिलकम् *acc. sin. of तिलक s. m.* A mark or marks made with coloured earths or unguents upon the forehead and between the eyebrows, either as an ornament or a sectarial distinction. A freckle. A title, especially in composition, implying pre-eminence, as रघुवंशतिलकः The *Tilaka* of *Raghu's* race, a name of *RÁMA*.

तिलेभ्यः *abl. pl. of तिल s. m.* The sesamum-plant.

तिष्ठामि *1st pers. sin. pres. of the vb. ह्य 1st cl. par. substituting तिष्ठ in the conjugational tenses*, Stand, remain, abide, halt, tarry. तिष्ठति *3d pers. तिष्ठन्ति 3d pers. pl.* तिष्ठ *2d person singular imp.* तिष्ठतु *3d person. तिष्ठेत् 3d person singular pot.* तिष्ठन् *nom. sin. m. pres. part.*

तिष्ठः *nom. pl. f. of त्रि num.* Three.

तीक्ष्ण *adj.* Sharp, keen. Intelligent.

तीरम् *acc. sin. of तीर s. n.* A shore, a bank. तीरे *loc.*

तीर्थ *s. n.* A holy place of pilgrimage. तीर्थे *loc. sin. तीर्थेषु loc. pl.*

तीर्थोन्नमपुरस्थाने *loc. sin. n. DWAN.* In a place of pilgrimage, hermitage, and temple.

तीव्र *adj.* Hot. Excessive, exceeding.

तीव्रपौरुष *KARM.* The most daring heroism, such as the storming of a fortress. -यम् *nom. sin.*

तु *ind.* But. It is sometimes an expletive.

तुभ्यम् *dat. sin. of युष्मद् pers. pron.* Thou.

तुरङ्ग *s. m.* A horse. तुरङ्गानाम् *gen. pl.*

तुला *s. f.* Balances, scales. तुलया *ins. sin.*

तुल्य *adj.* Equal, like, well-matched. तुल्यम् *acc. sin. f. तुल्यायाम् loc.*

तुल्यवंशः *nom. sin. m. BAHUV.* Equal in race, of equal race.

तुल्यविक्रमे *loc. sin. m. BAHUV.* Of equal prowess.

तुल्यवीर्यौ *nom. du. m. BAHUV.* Of equal strength.

तुषेण *ins. sin. of तुष s. m.* Husk or chaff.

तुष्टये *dat. sin. of तुष्टि s. f.* Satisfaction, contentment, gratification.

तुष्टेन *ins. sin. m. pass. part. (of the vb. तुष Be pleased)* Pleased, satisfied, contented.

तुष्टाः *nom. pl. m. तुष्टम् nom. sin. n.*

तुष्टति *3d pers. sin. pres. (of the vb. तुष 4th cl. par. Be pleased)* Is delighted, or satisfied.

दृष्णीम् *ind.* Silent, in silence, silently, softly, without noise.

दृषम् *acc. sin. of तृष s. n.* Grass. दृषेन *ins.* दृषानि *nom. or acc. pl.* दृषैः *ins. pl.*

दृषोष्काया *ins. sin. of तृषोष्का s. f. TATP.* A torch of hay.

तृतीय *adj.* Third. -यः *nom. sin. m.* -या *nom. sin. f.*

तृप्तानाम् *gen. pl. of तृप्त passive part. (of the verb तृप् Be satisfied)* Satisfied, contented.

तृप्यति *3d pers. sin. pres. of the vb. दृप् 4th cl. par.* Be satisfied, governing *genit. case.*

तृषाम् *acc. sin. of तृषा s. f.* Thirst. Wish, lust.

तृषार्त्तः *nom. sin. m. TATP.* Thirsty. Affected by desire.

तृष्णाम् *acc. sin. of तृष्णा s. f.* Thirst, desire. तृष्ण्या *ins.*

ते *nom. pl. m. (of तद् demon. pron.)* They, those. Also *dat. or gen. sin. (of युष्मद् pers. pron. Thou)* To thee. Of thee, thy, thine.

तेजस् *s. n.* Glare, scorching, fervid, fierce heat (of the sun, &c). Fire, energy. Light. Strength, power. Mettle. Fierceness, severity. तेजः *nom. sin.* तेजसा *ins.*

तेजस्मिरयोः *gen. du. n. DWAN.* Of light and darkness.

तेन *ins. sin. m. or n. (of तद् demons. pron.)* By or with him or that. Therefore. तेषाम् *gen. pl. m.* तेषु *loc. pl. m. or n.* तैः *ins. pl. m. or n.*

तैलानि *acc. pl. of तैल s. n.* Oil.

तोय *s. n.* Water. तोयानाम् *gen. pl.*

तोष *sub. mas.* Joy, satisfaction, gratification. -षम् *acc. sin.*

तौ *nom. or acc. du. m. (of तद्)* They two.

त्यक्त *pass. part. (of the vb. त्यज)* Abandoned, deserted, let alone. -क्तः *nom. sin. m.* -क्ता *nom. sin. f.* -क्ते *loc. sin. m. or n.*

त्यक्तजीविताः *nom. pl. m. BAHUV.* Ready to die.

त्यक्तप्राणाः *nom. pl. m. BAHUV.* Ready to die; willing to run all hazards, having relinquished the expectation of life, as men on the forlorn hope.

त्यक्तव्य *fut. pass. part. (of the vb. त्यज)* To be let go or released. -व्यः *nom. sin. m.* त्यक्त्वा *ind. pret. part.* Having released, quitted, or let go.

त्यक्तुम् *inf. of the vb. त्यज 1st cl. par.* Quit, leave, relinquish, abandon, forsake. -जन्ति *3d pers. pl. pres.* त्यज 2d *pers. sin. imp.* त्यजेत् 3d *pers. sin. pot.* त्यजते 3d *pers. sin. pres. atm.* Lets go, gives up. त्यज्यते 3d *pers. sin. pres. pass.* त्यज्यताम् 3d *pers. sin. imp. pass.*

त्यजत् *pres. part. par. (of the vb. त्यज 1st cl.)* Quitting, leaving.

त्यागः *nom. sin. of त्याग s. m.* An abandoning, leaving, parting with, gift, donation, distribution. Generosity, liberality.

त्यागशीलता *nom. sin. abs. s. f. (from -शील adjective, Liberally disposed)* Generosity, liberality.

त्यागिता *nom. sin. of त्यागिता abs. s. f.*
(*from त्यागिन् adj. Liberal*) Liberality,
generosity.

त्याज्य *ful. pass. part. (of the vb. त्यज्)* To
be left, abandoned, avoided, or shunned.
Necessarily to be quitted, absolutely to be
shunned. त्याज्याः *nom. pl. m. त्याज्यम्*
nom. sin. n.

चपु *s. n.* Lead. चपुणि *loc. sin.*

चय *s. n.* A third. *In composition*, Three;
as, भुवनचय The three worlds, *i. e.*
Heaven, earth, and hell. मत्स्यचयेण *ins.*
singular, By three fishes. *adjective*, Triple.
चयम् *nom. sin. n.* चयः *nom. pl. m. of चि*
card. num. Three.

चयोदशन् *numeral*, Thirteen. दश *nom.*
com. gen.

चाणम् *nom. sin. s. n.* A preserving, pro-
tection.

चातुम् *infinitive (of the verb चा or चै)* To
rescue, save.

चायस् 2d person *sin. imp. (of the verb चै*
1st. cl. atm.) Preserve, save, rescue.

चास *s. m.* Fear, terror, fright. चासः *nom.*
sin. चासात् *abl.*

चासितः *nom. sin. m. passive part. of चासि*
(*caus. of the verb चास Fear*) Frightened,
scared.

चितयः *nom. sin. m. adj.* Third. चितयम्
nom. sin. n.

चिभिः *ins. pl. m. of चि num.* Three. चीणि
acc. pl. n.

त्रिविध *adj.* Threefold, of three kinds, or
sorts. -धाः *nom. pl. m.* -धेषु *loc. pl. n.*

चुच्यन्ति 3d pers. *pl. pres. of the vb.* चुट 4th
cl. par. Break, snap, be broken.

त्रैलोक्यस्य *gen. sin. of त्रैलोक्य collective s. n.*
The three worlds, or heaven, earth, and hell.

त्वदीय *adj.* Thy. Your.

त्वम् *nom. singular of युष्मद् pers. pronoun*,
Thou. त्वाम् *acc.* त्वया *instru.* त्वयि *loc.*

त्वरा *s. f.* Haste.

त्वरायुक्त TATP. Hasty. -युक्तः *nom. sin. m.*

द

दंष्ट्रा *s. f.* A large tooth, or tusk.

दंष्ट्रानखलाङ्गुलप्रहरणः *nom. singular m.*
BAHUV. Armed (or wounding) with teeth,
claws, and tail.

दक्षः *nom. sin. m. of दक्ष adj.* Clever, able,
adroit, expert, dexterous. दक्षा *nom. sin. f.*

दक्षिण *adj.* Southern.

दक्षिणा *s. f.* The south.

दक्षिणापथ *s. n.* The south. The southern
road or course.

दक्षिणारण्ये *loc. sin. of दक्षिणारण्य s. n.*
The peninsula, the great southern forest.

दग्ध *pass. part. (of the verb दह्)* Burned,
scorched, consumed. दग्धः *nom. sin. m.*

दग्धमन्दिरसारे *loc. sin. m. BAHUV.* Burned
the best of mansions.

दग्धुम् *inf. (of the verb दह्)* To burn.

दग्धोदरस्य *gen. sin. n.* KARMADH. (दग्ध Burned, and उदर Belly) Appetite, an empty or craving stomach.

दण्ड *s. m.* Force of arms.

दण्डका *s. f.* The peninsula of India, from between the *Nermadá* and *Godáveri* rivers to the south, the whole of which, in the days of *RÁMA*, was a large forest.

दण्डकारण्ये *loc. sin. of दण्डकारण्य* *s. n.* The peninsula, the peninsular forest.

दण्डग्रहणम् *acc. sin. s. n.* TATP. A taking of the (pilgrim's) staff.

दण्डनायक *s. m.* TATP. A magistrate or head police-officer. -केन *ins. sin.*

दण्डभीत्या *ins. sin. s. f.* TATP. Through dread of the rod.

दण्डम् *acc. sin. of दण्ड* *s. m.* A stick, rod, staff. Punishment, castigation, amercement, imprisonment, or putting to death. **दण्डेन** *ins.*

दण्डयोगात् *obl. sin. of दण्डयोग* *s. m.* TATP. The infliction of punishment.

दण्डितः *nom. singular m. pass. part. (of the verb दण्ड Punish)* Punished, chastised. Amerced, fined, mulcted. -ता *nom. sin. f.*

दत्तः *nom. singular m. pass. part. (of the vb. दा Give)* Given, presented. Extended, stretched forth. **दत्ता** *nom. sin. f.* **दत्तम्** *nominative sin. n.* **दत्तैः** *instr. pl. n.* **दत्तवत्** *indef. past part.* -वान् *nom. sin. m.*

दत्तादरः *nom. sin. m.* BAHUV. Shewing respect, respectful.

दत्तासन KARMADH. A given seat. -ने *loc. sin. n.*

दत्ता *ind. pret. part. (of the vb. दा Give)* Having given. Having extended or put forth, or applied.

ददासि *2d pers. sin. pres. of the vb. दा* *3d cl. par.* Give. **ददाति** *3d pers. singular.* **ददति** *3d pers. plural.* **ददौ** *3d pers. sin. 2d pret.* **ददातु** *3d pers. sin. imp.* **दद्यात्** *3d pers. sin. pot.* **ददत्** *pres. participle.* **ददती** *nom. sin. f.*

दधि *acc. sin. s. n.* Curds.

दधिकर्ण *s. m.* (Curd-ear) Name of a cat.

दन्तः *nom. sin. of दन्त* *s. m.* A tooth, a tusk. **दन्तस्य** *genitive.* **दन्ताः** *nom. pl.* **दन्तैः** *ins.*

दन्तिनः *gen. sin. or nom. pl. of दन्तिन्* *s. m.* An elephant.

दम्पती *nom. du. m.* DWANDWA, Wife and husband, a wedded pair.

दम्भ *s. m.* Hypocrisy, ostentation. Pride.

दम्भार्थम् *indec.* For ostentation's sake.

दयाम् *acc. sin. of दया* *s. f.* Pity, mercy, tenderness, compassion.

दयायुक्त TATP. Full of pity, pitiful. -युक्तेन *ins. sin. m.*

दयालु *adj.* Tender, compassionate. -लुः *nom. sin. f.*

दयावत् *adj.* Tender, compassionate. -वान् *nom. sin. n.*

दयोर्मिः *nom. sin. f.* BAHUV. Having compassion for its waves.

दरिद्र *adj.* Poor, indigent, needy. -द्रः *nom.*
sin. m. -द्रस्य *gen.* -द्रे *loc.* -द्रान् *acc. pl. m.*

दरिद्रता *nom. sin. f.* of दरिद्रता *abs. s. f.*
(from दरिद्र *adj.* Poor, needy, distressed)
Poverty, indigence. दरिद्रताम् *acc.*

दरिद्रति *3d pers. pl. pres. of the vb.* दरिद्रा
2d cl. par. Be poor.

दर्प *s. m.* Pride, arrogance, haughtiness,
temerity; insolence, sulkiness. दर्पात्
abl. sin.

दर्पण *s. m.* A mirror. -णः *nom. sin.* णे *loc.*

दर्पयति *3d pers. sin. pres. of दर्पि caus. (of*
the vb. दृप Be proud) Renders proud.

दर्शयामि *1st pers. sin. pres. of दर्शि caus.*
(of the vb. दृश् See) Cause to appear,
make to look, bring to sight, shew, display,
exhibit, point out. दर्शयति *3d person.*

दर्शयन्ति *3d person plural.* दर्शयिष्यमि
2d pers. sin. 2d fut. -यिष्यति 3d person.

दर्शयिष्यन्ति *3d person plural.* दर्शय *2d*
pers. singular imp. दर्शयतु *3d person.*

दर्शयन् *nom. sin. m. pres. part.* दर्शितः
nom. sin. m. pass. part. -शितवान् nom. sin.
m. indefinite past participle. -शितवती
nom. sin. f. दर्शयित्वा ind. pret. participle.
दर्शयते *3d pers. sin. pres. atm.*

दर्शी *nom. sin. m. of दर्शिनः agt. (from the*
vb. दृश् See) Seeing, observing; a spectator.

दश्ति *3d pers. sin. pres. of the vb. दंश् 1st*
cl. par. Bite.

दशन् *num.* Ten. दश *acc.*

दशशतकरधारी *nominative singular m.*
compounded of दश Ten, शत Hundred,

कर Ray, hand, and धारिन् *agt. (of the*
vb. धृ Hold) Having, holding, possessing.

दशा *s. f.* A state, condition, period or time
of life, as youth, age, manhood, &c. दशाम्
acc. sin. दशायाम् *loc.*

दशानन *s. m.* (Ten-faced) RÁVANA, the
sovereign of Lanka or Ceylon. नः *nom. sin.*

दशान्तराणि *nom. pl. s. n.* Various conditions.

दशाविशेषेण *ins. sin. of दशाविशेष s. m.*
TATP. Existing circumstances, a peculiar
condition.

दष्ट *passive part. (of the verb दंश्)* Bitten,
Stung. दष्टः *nom. sin. m.* दष्टस्य *gen.*

दस्यु *s. m.* A robber, a bandit, an outcast.

दहति *3d pers. sin. pres. of the vb. दह 1st*
cl. par. Burn. दहते *3d pers. sin. pres. pass.*

दाक्षिण्यम् *nom. sin. of दाक्षिण्य abs. s. n.*
(from दाक्षिण *adj.* Clever) Cleverness,
talent. Concord, harmony. Honesty,
sincerity, candour. दाक्षिणेन *ins.*

दातव्यम् *nom. sin. n. of दातव्य fut. pass.*
part. (of the vb. दा Give) To be given.

दाता *nom. sin. m. of दातु agt. (from the*
vb. दा Give) Giving; a giver, generous.

दातुम् *inf. (of the vb. दा Give)* To give.

दातु *s. m.* A giver. दातुः *gen. sin.*

दानधर्मम् *acc. sin. of दानधर्म s. m. TATP.*
Almsgiving, charity.

दानम् *nom. sin. of दान substantive n.* A
giving. A gift. Liberality. दानेन *ins.*
-नात् *abl.* दानस्य *gen.* दाने *loc.*

दानमानाभ्याम् *ins. du. n.* DWAN. By a gift and honour. दानमानैः *ins. pl.* With gifts and compliments.

दानहीन TATP. Deprived of gifts. -हीनैः *ins. pl. m.*

दायाद *s. m.* An heir. A candidate, pretender. -इम् *acc. sin.* -दात् *abl. sin.*

दाराः *nom. pl. m.* (used only in this gender and number, from the vb. दृ Tear) A wife. दारान् *acc. दारैः instru. दारेषु loc.*

दारिका *s. f.* A daughter.

दारिकादान *s. n.* TATPURUSHA, The gift of a daughter in marriage.

दारिद्र्यम् *nom. sin. of दारिद्र्य abs. s. n.* (from दरिद्र adjective, Poor) Poverty. -द्रात् *abl.*

दारिद्र्य *abs. s. n.* Poverty. -द्रात् *abl. sin.*

दाह *s. m.* Wood, timber. A lever? -ण *ins. sin.*

दाहण *adj.* Dreadful, shocking, dire, atrocious. -णः *nom. sin. m.*

दास्य *abs. s. n.* Servitude, slavery. -त्वम् *acc. sin.*

दास्यम् *nom. sin. abs. s. n.* (from दास *s. m.* A slave) Servitude, slavery.

दाह *s. m.* A burning, combustion, conflagration, -हः *nom. sin.* -हम् *acc. sin.*

दिग्देशात् DWANDWA, of the 2d species, comp. of दिग् cr. A quarter or region of the sky, and देशात् *abl. sin. of देश s. m.* A country. (From quarters and countries.)

दिग्विजय *s. m.* TATP. The subjugation of a country.

दिग्मार्गानाम् *gen. pl. s. m.* TATP. Of the roads of the country.

दिनम् *acc. sin. of दिन s. n.* A day. दिने *loc. दिनैः ins. plural. दिनेषु loc.*

दिवसम् *acc. sin. of दिवस s. m.* A day. दिवसे *loc. sin. दिवसाः nom. pl.*

दिवसे दिवसे *ind.* Day by day, daily.

दिवा *ind.* By day.

दिवानिशम् *ind.* Day and night.

दिवासुप्तम् *acc. sin. m.* TATP. Asleep by day.

दिव्य *s. n.* An oath.

दिशः *nom. pl. of दिश s. f.* A region, space, quarter, part.

दीप *s. m.* A lamp. दीपः *nom. sin.*

दीप्यते 3d pers. sin. pres. (of the vb. दीप 4th cl. अत्म) Shines.

दीयते 3d pers. sin. pres. pass. (of the vb. दा Give) Is given, afforded, extended, placed.

दीर्घ *adj.* Long. दीर्घम् *ind.* Deeply.

दीर्घकर्णनामा *nom. sin. m.* BAHUV. Named Long-ear. (दीर्घ कर्ण नामन्.)

दीर्घनिःश्वास *ind. pret. part. (of the vb. श्वास Breathe, with दीर्घ Long, and preposition निर् Out)* Sighing deeply, having fetched a long drawn breath.

दीर्घरावः *nom. sin. m.* BAHUV. Making a long-continued noise, yelling, howling.

दीर्घरोगिन् *adj.* Long sick. -गी *nom. sin. m.*

दीर्घसूचता *nom. sin. of दीर्घसूचता abs. s. f. (from दीर्घसूच adj. Prolix) Dilatoriness, tediousness.*

दीर्घामयः *nom. sin. m. BAHUV. Long sick, afflicted with a chronical disease.*

दुःखकरो *nominative dual m. of दुःखकर from दुःख Pain, and कर agt. of the verb कृ Make) Causing pain, afflicting, causing sorrow or trouble.*

दुःखक्षेय *TATP. To be conquered with difficulty. -क्षेयः nom. sin. m.*

दुःखभागिनः *nom. pl. m. of दुःखभागिन् BAHUV. Having trouble for one's portion.*

दुःखम् *nom. or acc. sin. of दुःख s. n. Pain, sorrow, affliction, distress, misery. Difficulty, trouble. दुःखेन instrumental. दुःखस्य gen. दुःखानि nom. pl. दुःखानाम् gen.*

दुःखार्त *TATP. Afflicted with pain, pained, distressed. -र्तः nom. sin. m. -र्तस्य gen.*

दुःखित *adj. Pained, suffering pain. Distressed, poor, indigent. -तेभ्यः dat. pl. m.*

दुःखी *nom. sin. m. of दुःखिन् adj. Pained, grieved.*

दुःखीयति *3d pers. sin. pres. a nominal vb. He suffers pain.*

दुःसन्धानः *nominative sin. m. (from दुर् Hard, and सन्धान pres. part. of धा Hold, with preposition सम्) Not coherent, difficult to be united or joined.*

दुःसहम् *nom. sin. n. adj. Intolerable, hard to bear.*

दुर् *prep. Ill, bad, hard, difficult. दुः, दुश्,*

दुष्, and दुस्, are forms which this preposition assumes, according to the class of the consonant to which it happens to be prefixed.

दुरतिक्रम *adj. Hard to overcome, difficult to be suppressed, unsurmountable, unconquerable. -मः nom. sin. m.*

दुरात्मा *nom. sin. m. of दुरात्मन् adj. Vile, wicked. A scoundrel, a villain. दुरात्मनः gen. दुरात्मनाम् gen. pl. m.*

दुरितम् *acc. sin. of दुरित s. n. Sin.*

दुर्ग *adj. Difficult of access or approach; difficult to pass, impassable, impervious, impermeable; s. n. A fort, a stronghold, castle, a Droog, or hill-fort. A difficulty.*

दुर्गम् *nom. or acc. sin. दुर्गस्य gen. दुर्गे locative, दुर्गाणि acc. pl.*

दुर्गतः *nom. sin. m. of दुर्गत (pass. part. of the vb. गम Go, with prep. दुर् Ill) Distressed, afflicted, poor, indigent.*

दुर्गनिवासिन् *agt. An inhabitant of, or any one quartered in, a fort. -नः nom. pl. m.*

दुर्गव्यसनम् *nom. sin. n. TATP. A defect, fault, or weakness in a citadel.*

दुर्जनः *nom. sin. of दुर्जन s. m. A bad man, a wicked person; adj. Bad, wicked, vile, malicious, mischief-making. दुर्जनम् acc. दुर्जनेन ins. दुर्जनैः ins. pl.*

दुर्जनत्व *abs. s. n. Wickedness, villainy. -त्वम् nom. sin.*

दुर्जनदूषितमनसः *gen. sin. m. (of -मनस) Of one whose mind has been spoiled (or disgusted) by the wicked.*

दुर्जय *adj.* Hard to conquer. -याः *nom. pl. m.*

दुर्णय *s. m.* Bad conduct, impropriety, impolicy. -यः *nom. sin.*

दुर्णीतम् *nom. sin. n. of दुर्णीति pass. part. of the verb णी* Conduct, with दुर् Ill) Ill-managed, impolitic; *s. n.* Misconduct. Impolicy.

दुर्णीति *s. f.* Misconduct. Impolicy. -तेः *gen. sin.*

दुर्दान्त *passive part. (of the verb दम Tame, with दुर्)* Untameable, intractable, hard to be restrained. -न्तः *nom. sin. m.*

दुर्दैवम् *nom. singular s. n.* Hard fate, bad luck. दुर्दैवात् *abl.*

दुर्धर्षम् *acc. sin. m. of दुर्धर्ष adj.* Difficult of approach, difficult of mastering or over-awing.

दुर्निवारः *nom. singular m. of दुर्निवार adj.* Hard to be stopped or checked, difficult to suppress.

दुर्बलः *nom. sin. m. of दुर्बल adj.* Weak, feeble. दुर्बलानि *nom. pl. n.*

दुर्बुद्धि *adj.* Foolish, silly. -द्धिः *nom. sin. m.*

दुर्भगा *s. f.* A wife disliked by her husband, a bad or ill-tempered woman.

दुर्भाग्य *s. n.* Ill luck, -ग्यम् *nom. sin.*

दुर्भिक्षव्यसन *s. n.* TATP. The horrors of famine.

दुर्भिक्षव्यसनिन् *adj.* Afflicted by famine. -सनी *nom. sin. m.*

दुर्भिक्षे *loc. singular of -भिक्ष s. n.* Dearth, famine.

दुर्भेद्यः *nom. sin. m. fut. pass. part. (of the verb भिद् Break, with दुर्)* To be broken with difficulty.

दुर्बन्ति *adj.* Simple, silly, ignorant. -तिः *nom. sin. m.*

दुर्भगिन् *s. m.* An unlucky minister. -गम् *acc. sin.*

दुर्लभः *nom. sin. m. of दुर्लभ adj.* Difficult of attainment, or accomplishment. दुर्लभौ *nom. dual m.* दुर्लभाः *nominative pl. m.* दुर्लभम् *nom. sin. n.*

दुर्विदग्ध *adj.* Wholly ignorant. -ग्धम् *acc. sin. m.*

दुर्विपाकात् *abl. sin. of दुर्विपाक s. m.* Unfavourable consequences of action, either in this or a former birth.

दुर्वृत्तः *nom. sin. of दुर्वृत्त adj.* Wicked, vile, criminal, infamous, misbehaved, cheating, roguish. *s. n.* Wickedness, sin. दुर्वृत्तम् *acc. sin.*

दुश्चरित Misbehaviour, misdoing, ill-conduct. दुश्चरितानि *acc. pl.*

दुष्करम् *nom. sin. n. of दुष्कर (from दुर्* Difficult, and कर *agt. from the vb. कृ Do)* Difficult, hard to be performed.

दुष्कृतम् *acc. sin. of दुष्कृत s. n.* Sin, crime, guilt.

दुष्ट *pass. part. (of the vb. दुष)* Bad, corrupt. Wicked, worthless. Roguish, artful. Infected, contaminated, diseased, tainted. Weak, impotent. दुष्टस्य *gen. sin. m.* दुष्ट *voc. sin. m.* -ताम् *gen. pl. m.* दुष्टा *nom. sin. f.* दुष्टम् *acc. sin. n.* दुष्टतर *compar.* Viler, vilest. -तरैः *ins. pl. m.*

दुष्टमण *s. m.* KARMADH. An obstinate tumour. -**णाः** *nom. pl.*

दुष्टकृति *adj.* Of a bad nature or disposition. -**तिः** *nom. sin. m.*

दुस्तर *adj.* Difficult to be crossed.

दुहिता *ins. sin. of दुहितु s. f.* A daughter.

दूत *s. m.* A messenger, envoy, ambassador. **दूतः** *nom. sin.* **दूतम्** *acc.* **दूते** *loc.*

दूतमुखः *nom. sin. m.* BAHUV. Speaking by an ambassador.

दूतिका *s. f.* A female messenger, a confidante. -**काम्** *acc. sin.*

दूतीम् *acc. sin. of दूती s. f.* A female messenger, a procuress. **दूत्या** *ins. sin.*

दूरतस् *ind.* At a distance.

दूरम् *nom. or acc. sin. n. of दूर adjective,* Distant, far. *ind.* Far, far off, away. **दूरात्** *abl.* **दूरे** *loc.*

दूरसंख्यान *s. n.* KARMADH. A being, or a residing at, a distance. -**नम्** *nom. sin.*

दूरस्थित *pass. part. (of the vb. छा with दूर)* Remote, distant. -**ताः** *nom. pl. m.*

दूरान्तर *s. n.* A distant space.

दूरान्तरित *adjective,* Separated by a wide space. -**तम्** *acc. sin. m.*

दूरीकृत *pass. participle (of the vb. कृ Make, with दूर OHWI,)* Put to a distance. -**ताः** *nom. pl. m.*

दूर्वा *s. f.* Bent grass, commonly called *Dáb*, (*Panicum dactylon*).

दूषणम् *nom. sin. of दूषण s. n.* A spoiling,

a ruining, corrupting, deprivation, cause of ruin. Defect, fault, offence. Blame.

दूषणानि *nom. pl. n.*

दूषयेत् *3d person sin. pot. of दूषि (caus. of the verb दूष)* He should spoil, mar, or render unserviceable. **दूषित** *passive part.* Spoiled, disgusted, poisoned.

दृढः *nom. sin. m. of दृढ pass. part. (of the verb दृढ Be tight)* Hard, firm, tight.

दृढता *abs. s. f.* Firmness.

दृढबन्धनबद्धः *nom. sin. m.* TATP. Caught fast in a snare.

दृढभक्ति BAHUVRÍHI, Firm in attachment, loyalty, or devotedness. -**क्तयः** *nom. pl. m.*

दृढसौहृदम् *acc. sin. m.* BAHUV. Firm in friendship, constant. (**दृढ** and **सौहृद** *s. n.*)

दृष्यति *3d pers. sin. pres. of the vb. दृष* *4th cl. par.* Become proud.

दृश्यते *3d pers. sin. pres. pass. (of the vb. दृश् See)* Is seen, appears. **दृश्यन्ते** *3d pers. pl.* **दृश्यताम्** *3d pers. sin. imp.*

दृषद् *s. f.* A stone, or rock. **दृषदि** *locative sin.*

दृष्टः *nom. sin. m. of दृष्ट pass. part. (of the vb. दृश् See)* Seen, viewed, witnessed, discovered. **दृष्टौ** *nominative du. m.* **दृष्टा** *nominative sin. f.* **दृष्टानि** *nom. plural n.* **दृष्टेषु** *loc. pl. n.*

दृष्टदोष BAHUV. Found out in a fault, discovered, detected. -**षः** *nom. sin. m.*

दृष्टव्यतिकरः *nom. sin. m.* BAHUV. Seen a misfortune.

दृष्टान्त *s. m.* An example, illustration, simile, similitude, case in point. -न्तो *nom. du.*

दृष्टिः *nom. singular of दृष्टि s. f.* The eye. Sight, seeing, a look, a glance. दृष्टिम् *acc. दृष्ट्या ins.*

दृष्टिप्रीसादम् *acc. sin. s. m. TATP.* The favour of a look.

दृष्टिवाणाः *nom. pl. s. m. TATP.* Arrows of the eye, i. e. leers, glances.

दृष्ट्वा *ind. pret. part. (of the vb. दृश्)* Having seen, noticed, or observed.

देयः *nom. sin. m. of देय fut. pass. part. (of the vb. दा Give)* To be given, that ought to be given; due. देयम् *nom. sin. n.*

देव *s. m.* A god. A king in poetical or dramatic language. A cloud. देवः *nom. sin. देवम् acc. देवेन ins. देवाय dative. देव voc. Sire, please your Majesty. देवेभ्यः dat. pl. देवानाम् gen.*

देवता *abs. s. f.* A deity, divinity. -तासु *loc. pl.*

देवत्वम् *acc. sin. of देवत्व abs. s. n. (from देव s. m. A god)* Divinity, deification.

देवपाद *s. m. TATP.* The royal presence, your Majesty's favour. Royalty, literally your Majesty's feet. -दस्य *gen. sin. -दान् acc. pl. -दानाम् gen.*

देवब्राह्मणनिन्दकः *nom. sin. m. TATP.* A despiser of the gods and Brahmans.

देवी *s. f.* A goddess. A queen. देव्याः *gen. sin. देवि voc.*

देवीकोट्ट *s. m.* Name of a town, the city of Vána on the Coromandel coast.

देशः *nom. sin. of देश s. m.* A country, a region, a province; a place, part, portion, quarter. देशम् *acc. देशात् ablative. देशस्य genitive. देशे locative. देशान् acc. pl.*

देशकालविभागः *nom. sin. m. TATP.* An apportioning of place and time.

देशान्तर *s. n.* Abroad, foreign parts. -रम् *acc. sin. -रात् abl.*

देशित *pass. participle of देशि (caus. of the vb. दिश Point out)* Directed, bidden, commanded. -ताः *nom. pl. m.*

देह *s. n.* The body. देहम् *acc. sin. देहेन ins. देहस्य gen. देहे loc.*

देहज *adjective, Generated in the body. -जः nom. sin. m.*

देही *nom. sin. m. of देहिन् adj. Corporeal, living. s. m. A corporeal being. The embodied spirit. -हिनः gen. -हिनाम् gen. pl.*

दैत्य *s. m. A Daitya, Titan or giant. दैत्यौ nom. du.*

दैवचिन्तक *s. m. A fatalist, one who thinks on fate. -कः nom. sin.*

दैवदुर्विपाकात् *abl. sin. of दैवदुर्विपाक s. m. TATP.* Hardness of fortune, unpropitiousness of fate.

दैवपर *s. m. A fatalist. -परम् acc. sin.*

दैवम् *nom. or acc. sin. of दैव s. n. Destiny, fate, fortune. दैवेन instru. -वस्य gen. sin. दैवे loc.*

दैवयोग *s. m. TATP.* The intervention of destiny. -गात् *abl. sin.*

दैवरक्षितम् *nom. sin. n. TATP.* Guarded by destiny.

दैवहतम् *nom. sin. n. TATP.* Stricken by destiny, fate-stricken.

देवात् *abl. sin. of देव s. n. used adverbially,*
By chance, by accident.

दोल *s. m.* A swing.

दोलायते *3d pers. sin. pres. atm. a nominal verb,* Wavers, vacillates, is staggered.

दोलायमान *pres. part.* Wavering, vacillating, fluctuating.

दोलायमानमतिः *nom. sin. m. BAHUV.*
Staggering - minded, with a wavering mind.

दोषः *nom. singular of दोष s. m.* A fault, a defect, blemish, vice, infirmity; offence, sin, villany. Evil. Culpability, blameworthiness. -षम् *acc. sin. दोषेण instru.*

दोषात् *ablative.* दोषे *locative.* दोषाः *nom. pl. दोषान् acc.*

दोषभीति *s. f. TATP.* Fear of offence. -ते:

दौत्य *abstract subs. f.* A message, an embassy. -त्येन *ins. sin.*

दौर्गन्धि *s. m.* Fætor, bad smell.

दौर्जन्य *abs. s. n.* Wickedness, maliciousness, depravity. -न्येन *ins. sin.*

द्युतिम् *acc. sin. of द्युति s. f.* Beauty, lustre.

द्युतम् *nom. sin. of द्यूत s. n.* Gaming (as dice).

द्यौः *nom. sin. of दिव् s. f.* Heaven, air, sky.

द्रवत्वात् *abl. singular of द्रवत्वा abs. s. n.*
(from द्रव *adj.* Fluid) Fluidity, fusion.
Ductility.

द्रविण *s. n.* Wealth, property, thing. -णेः *ins. pl.*

द्रव्यम् *nom. or acc. sin. of द्रव्य s. n.* A thing, substance: property, goods, wares, chattels.

द्रव्ये *loc.* द्रव्याणि *acc. pl.* द्रव्येषु *loc.*

द्रव्यसञ्चयः *nom. sin. s. m. TATP.* A store of wordly goods.

द्रव्यात्मकार्यसिद्धिम् *acc. sin. s. f. TATP.*
The effecting of one's object by wealth.

द्रष्टव्यः *nom. sin. m. fut. pass. part. (of the verb दृश् See)* To be seen. द्रष्टुम् *inf.*
To see.

द्रुतम् *ind.* Swiftly, quickly.

द्रुमः *nom. sin. of द्रुम s. m.* A tree.

द्रुमायते *3d pers. sin. pres. atm. a nominal vb. (derived from द्रुम A tree)* Ranks as a tree, is counted as a tree.

द्रुमालयः *nom. sin. m. TATP.* A sheltering or dwelling in trees. (द्रुम and आलय Abode.)

द्रुहति *3d pers. sin. pres. of the vb. द्रुह 4th cl. par.* Plot revengefully, maliciously contrive, machinate or meditate mischief.

द्रोहबुद्धिः *nom. sin. m. BAHUV.* Maliciously-minded, one whose mind is set on mischief.

द्वन्द्व *s. n.* Strife, contention, bickering, quarrel. A secret. द्वन्द्वम् *nom. or acc. sin.*

द्वयम् *nom. or acc. sin. of द्वय s. n.* A pair, couple, brace, chiefly used in composition. Both. द्वयेन *ins.* द्वयस्य *gen.*

द्वयोः *gen. du. m. of द्वि a numeral,* Two.

दाचिंशत् *numeral,* Thirty-two.

द्वाविंशत्यक्षणेपेत TATPURUSHA, Endued with thirty-two auspicious marks, or spots upon the body; illustrious, great. -तस्य gen. sin. m.

द्वादशम् numeral, Twelve. -शभिः ins. pl.

द्वार s. f. A door, a gate. द्वारि loc. sin.

द्वार s. n. A gate. A gateway, passage, entrance, avenue. द्वारात् abl. sin. द्वाराणि nom. pl. द्वारेषु loc.

द्वारवर्त्मन् s. n. A gate-way. -ना ins. sin.

द्वारस्थः nom. sin. m. agt. Standing at the door.

द्वारावती s. f. The city of *Dvārakā*.

द्विगुण adj. Two-fold, of two kinds. -णः nom. sin. m.

द्विजम् acc. sin. of द्विज s. m. Twice-born. A man of either of the three first classes, a *Brahman*, a *Kshetriya*, or a *Vaiśya*, whose investiture with the sacrificial string at years of puberty constitutes, religiously and metaphorically, their second birth. द्विजाः nom. pl.

द्विजातीनाम् gen. pl. of द्विजाति s. m. A *Brahman*. A man of either of the three first classes.

द्वितीयः nom. sin. m. of द्वितीय ord. num. Second. द्वितीयम् acc. sin. m. nom. sin. n. -तीयेन ins. sin. m. द्वितीया nom. sin. f.

द्वितीयत्वं abs. s. n. The quality or rank of a second. -त्वेन ins. sin.

द्विप s. m. An elephant. द्विपम् acc. sin. द्विपैः ins. pl.

द्विपेक्ष s. m. (from द्विप An elephant, and इच्छ Best) A large or excellent elephant.

द्विष् s. m. An enemy. द्विषः nom. pl. -षाम् gen.

द्विषत् pres. part. (of the vb. द्विष 2d cl. por. Hate) Hating. An enemy. द्विषताम् gen. pl.

द्वीप s. m. or n. An island. -पः nominative sin. -पस्य gen. -पे loc. -पाः nom. pl.

द्वीपिन् s. m. A tiger. -पिना ins. sin.

द्वे nom. du. f. or n. of द्वि num. Two. द्वौ nom. or acc. du. m.

द्वेष s. m. Hatred. द्वेषात् abl. sin.

द्वेषिन् agt. Hating; a hater. द्वेषि nom. sin. n.

द्वेष्ट्य fut. pass. part. (of the vb. द्विष Hate) To be hated; odious. द्वेष्ट्यः nom. sin. m.

द्वेष्ट्यता abs. s. f. Aversion, dislike. -ताम् acc. sin.

द्वैधीभाव s. m. A double state. A dividing of one's army into two detachments (one of the six modes of military policy).

ध

धत्ते 3d pers. sin. pres. (of the vb. धा 3d cl. atm. Have, hold) Possesses, acquires.

धनमर्बितः nom. sin. m. TATP. Purse-proud.

धनद agt. Giving wealth, wealth-yielding; tributary. -दा nom. sin. f. दम् nom. sin. n.

धनदर्पात् abl. sin. of धनदर्प s. m. TATP. Pride of wealth.

धनधान्याधिकः *nom. sin. m. TATP.* Rich in money and grain.

धनम् *nom. or acc. sin. of धन s. n.* Wealth, money, riches, treasure. **धनेन** *instru.* **धनात्** *abl.* **धनस्य** *gen.* **धने** *loc.* **धनानि** *nom. or acc. plural.* **धनैः** *ins.* **धनेषु** *loc.*

धनमूलम् *nom. sin. n. BAHUV.* Founded on wealth, having wealth for a basis.

धनलुब्धः *nom. sin. m. TATP.* Greedy of wealth, avaricious. **धनलुब्धानाम्** *gen. pl. m. f. or n.*

धनवान् *nom. sin. m. of -वत् adj.* Wealthy.

धनसम्पत्तिः *TATP. compounded of धन cr.* Wealth, and **सम्पत्तिः** *nominative sin. of सम्पत्ति s. f.* Accumulation.

धनहीन *TATPURUSHA,* Poor, reduced to poverty. **धनहीनः** *nom. sin. m. See हीन.*

धनाधननिबन्धनम् *nom. sin. n. BAHUV.* Contingent on the possession or non-possession of wealth.

धनार्जनम् *acc. sin. s. n. TATP.* The acquisition of wealth.

धनार्थिन् *agt.* Wealth-seeking, a seeker of riches. **-ना** *ins. sin. m.*

धनाशा *nom. sin. s. f. TATP.* Thirst of wealth, desire of riches.

धनिकः *nom. sin. s. m.* A rich man. A money-lender, a creditor.

धनी *nom. sin. m. of धनिन् adj.* Wealthy, affluent. **धनिनः** *gen. sin., also nom. pl. m.*

धनुः *nom. sin. of धनु s. m. or acc. singular of धनुष् s. n.* A bow. **धनुवा** *instrumental singular of धनुष् s. n.* **धनुवि** *loc.*

धनुःकाण्डम् *acc. sin. n. DWAN.* Bow and arrow.

धनुर्गुणः *nom. sin. of धनुर्गुण s. m. TATP.* A bowstring.

धनुर्धर *s. m.* A bowman, an archer. **-रः** *nom. sin.*

धन्यः *nom. sin. m. of धन्य adj.* Happy, fortunate. **धन्यम्** *nom. sin. n.*

धन्वन्तरि *s. m. DHANWANTARI,* the physician of the gods. Name of a celebrated physician. **-रिः** *nom. sin.*

धरा *s. f.* The earth.

धरिष्यसि *2d pers. sin 2d fut. of the verb धृ par.* Put, place. **धरिष्यथ** *2d pers. pl.*

धर्मः *nom. sin. of धर्म s. m.* Religion, duty, law. Virtue, moral and religious merit according to the law and the *Vedas*. Any thing right, proper, and just; and conformable to the law and reason. Any peculiar or prescribed practice or duty; thus, giving alms, &c. is the *dharma* of a householder; administering justice, the *dharma* of a king; piety, that of a *Brahman*; courage, that of a *Kshetriya*, &c. A name of *YAMA*. The fifteenth of the twenty-four *Jaina* pontiffs of the present age. The bull of *śiva*, a personification or type of virtue. **धर्मम्** *acc. sin.* **धर्मेण** *instru.* **धर्माय** *dative.* **धर्मात्** *ablative.* **धर्मस्य** *genitive.* **धर्मे** *loc.*

धर्मकारणम् *nom. singular, TATPURUSHA,* Cause of virtue. **न लिङ्गं धर्मकारणम्** *Cucullus non facit monachum.*

धर्मज्ञाः *nom. pl. of धर्मज्ञ adj.* Knowing one's duty, conversant with virtue.

धर्मज्ञानाम् *gen. pl. m.*

धर्मज्ञान *s. n. TATP.* Knowledge of moral, legal, and religious duty.

धर्मविद् *kwip*, Duty-knowing, endued with a sense of justice. -**वित्** *nom. sin.*

धर्मशास्त्रम् *nom. or acc. singular of -शास्त्र s. n.* The body or code of Hindu law. Any work on the subject. **धर्मशास्त्राणि** *nom. pl. धर्मशास्त्राणाम् gen.*

धर्माधिकारिन् *s. m.* A magistrate, a chief officer of justice, an administrator of the law. -**णा** *ins. sin.*

धर्मापेत *s. n.* Vice, injustice. -**तम्** *acc. sin.*

धर्मारण्य *s. n.* A forest into which DHARMA once retired.

धर्मार्थकाममोक्षाणाम् *DWANDWA of the 1st species, comp. of धर्म cr.* Virtue, **अर्थ** *crude*, Wealth, **काम** *crude*, Desire, and **मोक्षाणाम्** *gen. pl. m. of मोक्ष s. m.* Liberation. The four ends or objects of the existence of man are said to be, the acquisition of merit by pious and virtuous acts; the pursuit of fame, riches, &c.; the enjoyment of the pleasures of sense; and the seeking and working out of final emancipation.

धर्मार्थम् *indecl.* For religious purposes. See **अर्थम्**.

धर्मार्थयशांसि *acc. pl. n. DWANDWA*, Virtue, profit, and fame.

धवस *adj.* White.

धाता *nominative sin. of धातु s. m.* The Creator. **धाता** *ins.*

धात्री *s. f.* A nurse, a foster-mother.

धान्य *s. n.* Grain, corn. **धान्याणाम्** *gen. pl.*

धारण *s. n.* A supporting, sustaining, upholding.

धारयन्तः *nom. pl. m. of धारयत् pres. part. (of the vb. धृ 10th cl. par.* Hold) Possessing, holding; acquainted with, versed in. Believing, maintaining.

धारा *s. f.* The sharp edge of a sword, or any other cutting instrument.

धारासार *s. m. TATP.* A heavy fall of rain; a large drop or shower. -**रैः** *ins. pl.*

धारिणा *ins. sin. m. of धारिन् agt. (from the vb. धृ Hold)* Possessing, having, wearing.

धार्मिकः *nom. sin. m. of धार्मिक adj.* Virtuous, religious, pious, just, righteous.

धार्मिकेण *ins. sin. m.*

धार्यते *3d pers. singular pres. pass. of धारि (caus. of the vb. धृ)* Is worn.

धावन्ति *3d pers. pl. pres. of the vb. धाव 1st class par.* Run, proceed quickly, advance.

धावन् *nom. sin. m. pres. part. धावताम् gen. pl. m. धावितः nom. sin. m. pass. part.*

धियः *nom. pl. m. of धी s. f.* Understanding, intellect.

धीमताम् *gen. pl. m. of धीमत् adj.* Wise, intellectual.

धीरः *nom. sin. m. of धीर adj.* Wise, sensible. Firm, steady. -**राः** *nom. pl. m. धीरम् n. used adverbially*, Gravely, steadily.

धीरत्वम् *nom. or acc. sin. of धीरत्व abs. s. n.*
(from धीर *adj.* Firm) Firmness, fortitude.

धीवर *s. m.* A fisherman. -**रैः** *ins. pl.* -**रेषु** *loc.*

धुर *s. f.* The pole of a carriage or cart. **धुरि**
loc. sin.

धुरन्धराः *nom. pl. m.* (from धुर *s. m.* A
burden, and धर *agt. from the vb.* धृ Hold)
Bearing a burden.

धुरीणः *nom. sin. m. of धुरीण adj.* Bearing,
charged, abounding with (qualities); *s. m.*
A beast of burden.

धूर्जटेः *gen. sin. of धूर्जटि s. m.* A name
of ŚIVA, as bearing the burden of the
three worlds.

धूर्त *s. m.* A rogue, cheat, swindler. **धूर्तः**
nom. sin. **धूर्तेन** *ins.* **धूर्ताः** *nom. plural.*
धूर्तैः *ins.*

धूर्तत्रय *s. n.* TATP. Three rogues, a trio of
swindlers. -**येन** *ins. sin.*

धूसर *adj.* Gray, of a gray colour.

धृतः *nom. sin. m. of धृत pass. part. (of the*
vb. धृ Hold) Held, seized, griped, grasped,
kept, retained, detained. Carried. Weighed.

धृतम् *nom. sin. n. धृतवत् indef. past*
part. धृतवान् nominative sin. m. He
placed, he laid. **धृत्वा** *ind. pret. participle,*
Having seized, grasped, or held. Having
placed or secreted.

धृतकनकमालः *nom. sin. m. BAHUV.* Wear-
ing a golden collar (or wreath). **धृत, कनक,**
माला.

धृतिः *nom. sin. of धृति s. f.* Steadfastness.
Firmness, fortitude.

धृतिमत् *adj.* Steady. -**मान्** *nom. sin. m.*

धृतिमुष् *kwip*, Fortitude-stealing; who or
what robs one of one's steadfastness. -**मुषः**
nom. pl. m.

धृष्ट *pass. part. (of the verb धृष)* Bold, for-
ward, saucy. **धृष्टः** *nom. sin. m.*

धैर्यम् *nom. or acc. sin. of धैर्य abs. s. n.*
(from धीर *adj.* Firm) Firmness, fortitude,
steadiness, consistency. Wisdom.

धैर्यवृत्ति *BAHUVRÍHI*, Of steady conduct,
steadily-behaved.

ध्यायन् *nom. sin. m. pres. part. par. (of the*
verb ध्यै) Thinking, considering, reflecting.

ध्रियताम् *3d pers. singular imp. passive (of*
the verb धृ) Let (him) be detained.

ध्रुवम् *ind.* Certainly, assuredly.

ध्रुवाणि *acc. pl. n. of ध्रुव adj.* Sure, certain.

ध्वंस *s. m.* Destruction, demolition.

ध्वज *s. m.* A flag, a banner. **ध्वजीकृत्य** *CHWI*,
Having made a standard.

ध्वनि *s. m.* A sound. **ध्वनिम्** *acc. sin.*

न

न *ind.* No, not, nor, neither.

नः *acc. dat. or gen. pl. of अस्मद् pers. pron. I.*

नकुल *s. m.* An ichneumon or mungoose. -**लेन**
ins. sin. -**लात्** *abl.* -**लाः** *nom. pl.* -**लैः** *ins.*

नक्र *s. m.* An alligator. **नक्रः** *nom. sin.*

नखाः *nom. pl. of नख s. m.* A nail, claw.
talon. The spur of a cock.

नखिनाम् *gen. pl. m. of नखिन् adj.* Nailed, clawed, having nails, or talons.

नगरजन *s. m. TATPURUSHA*, Townsfolk; a citizen. -जनैः *ins. pl.*

नगरद्वार *s. n. TATP.* A city-gate. -द्वारात् *abl. sin.*

नगरम् *nom. or acc. sin. of नगर s. n.* A city. नगरात् *abl.* नगरे *loc.*

नगरस्थः *nom. sin. m. agt.* City-dwelling; a resident in a city, a townsman.

नगरी *nom. sin. of नगरी s. f.* A city. नगरीम् *acc. sin.*

नग्नत्वम् *nom. singular of नग्नत्व abs. s. n.* (from नग्न *adj.* Naked) Nakedness, nudity.

नच *ind.* And not, neither.

नदी *nom. sin. of नदी s. f.* A river. नद्यः *nom. pl.* नदीनाम् *gen.*

नद्यद्विवनदुर्गेषु *loc. plural n.* DWANDWA, At rivers, mountains or woods, and difficult passes.

ननाद् *3d pers. singular 2d pret. par. of the verb नद्* Sound, bellow, low, roar.

ननु *ind.* Not? Is not? are not? does he not? *Latin*, Nonne.

नन्द *s. m.* Name of a King of Palibothra in Behar, cut off by the machinations of the Brahman Chánakya. नन्दम् *acc. sin.*

नन्दक *s. m.* Name of a bull.

नन्दनः *nom. sin. m. of नन्दन agt.* (from the *vb.* णद् इ Rejoice) Delighting, rejoicing, making glad. *s. m.* A son. नन्दन *voc. sin.*

नभस् *s. n.* The sky.

नभस्तल *s. n. TATP.* The nether sky, the atmosphere. -स्ते *loc. sin.*

नभस् *ind.* A term used in connexion with the name of a deity in the fourth case, to signify Veneration; as, रामाय नमः Salutation, glory or reverence to RÁMA.

नय *s. m.* Policy. नये *loc. sin.*

नयनयोः *gen. du. of नयन s. n.* The eye.

नयामि *1st pers. sin. pres. of the vb.* णी *1st cl. par.* Lead, conduct, transport, convey.

नयन्ति *3d pers. pl.* नय *2d pers. singular imperative.* नयेत् *3d pers. sin. pot.*

नरः *nom. sin. of नर s. m.* A man. नरम् *acc.* नरेण *instru.* -रस्य *gen.* नराः *nom. plural.* -राणाम् *gen.*

नरक *s. m. or n.* Hell.

नरपतिः *nom. sin. of नरपति s. m. TATP.* A lord of men, a king.

नररूप *s. n. TATP.* A human form. -पेण *ins. sin.*

नरवीरलोकः *nom. sin. m. TATP.* The bravest of men.

नराधिप *s. m. TATP.* A lord of men, a king. -पस्य *gen. sin.* -पे *loc.* -प *voc.*

नरेश *s. m. TATP.* A lord of men, a king. -शे *loc. sin.*

नर्तितवत् *indef. past part. (of the vb. नृत)* Danced. -वान् *nom. sin. m.*

नर्दित *pass. part. (of the vb. नर्द)* Roared; *s. n.* A sound, a roar, a bellow. -तम् *nom. sin.*

नर्मदा *s. f.* The *Nermadá* (Nerbudda) river, which, rising in the Vindhya mountains, runs westward to the gulph of Cambay.

नव *nom. of नवन् num. pl. only, and common gend.* Nine. *adj.* New, fresh. **नवम्** *acc. sin. m. or n. नवे loc. sin. m. or n.*

नवोढा *s. f.* A newly-married woman, a bride.

नश्यति *3d pers. sin. pres. of the vb. णश् 4th cl, par.* Perish, be lost. **नश्यन्ति** *3d pers. pl.*

नष्टा *nom. sin. f. pass. part. (of the verb णश् Perish)* Lost, disappeared. Thrown away.

नष्टम् *nom. or acc. sin. n. नष्टानि nom. pl. n.*

नष्टेन्द्रियस्य *gen. sin. m. BAHUV.* One whose organs of sense are destroyed.

नाग *s. m.* An elephant. -**गाः** *nom. pl. -गैः ins. -गानाम् gen.*

नागदन्ते *loc. sin. of नागदन्त sub. mas.* (Elephant-tusk) A wooden-pin or bracket projecting from a wall; a shelf.

नागदन्तकम् *acc. sin. of -क s. m.* A peg.

नाटक *s. m.* A play, a drama; acting, dancing.

नाटकविधिः *nom. sin. s. m. TATP.* A mimic art, the art of acting.

नाथ *s. m.* A lord, a master. -**यम्** *acc. sin. -यस्य gen. -य voc.*

नाना *ind.* Many, various, sundry.

नापित *s. m.* A barber. -**तः** *nom. sin. -तेन ins.*

नाम *nom. or acc. sin. of नामन् s. n.* A name, an appellation. *indec.* By name. Evidently, certainly, indeed, forsooth. *Often an emphatic particle.*

नामधेय *s. n.* A name.

नामन् *s. n.* A name, appellation. *This word most usually occurs as the last member of a Bahuvrīhi compound.* **नामानम्** *acc. sin. m. नासा ins. नासः genitive. नासि locative. -मानौ nom. du. m.*

नाममात्रेण *ins. sin. n. TATP.* By the mere name. Merely nominally.

नामविस्मृतिः *nom. sin. s. f. TATP.* A forgetting of the name.

नामित *passive part. of नामि (caus. of the verb नम)* Bent down, bowed. -**तम्** *nom. sin. n.*

नायके *loc. sin. of नायक s. m.* A guide or leader. (In erotic poetry) A husband or lover.

नारद *voc. sin. of नारद s. m. NÁRADA,* son of BRAHMA', and one of the ten divine *Munis* or *Rishis*; he is a friend of KĪSHNA, a celebrated legislator, and inventor of the *Vīṇá* or lute.

नारायण *s. m.* A name of VISHNÚ. -**ः** *nom. sin.*

नारिकेल *s. m.* The cocoa-nut.

नारी *nom. sin. of नारी s. f.* A woman. **नार्याः** *genitive. नार्यः nom. pl. नारीणाम् genitive. नारीषु loc.*

नारीपुरुषतोयानाम् *gen. pl. n. DWAND.* Of women, men, and water.

नाशः *nom. sin. of नाश s. m.* Destruction, ruin, loss, annihilation. **नाशम्** *accusative. नाशस्य gen.*

नाशयेत् 3d pers. sin. pot. of नाशि (caus. of the verb णश् Perish) He should destroy.

नाशितः nom. sin. m. pass. part.

नासिका s. f. The nose. -काम् acc. sin.

नि prep. In, into, within. On, upon.

निःशङ्क adj. Fearless. -शङ्कः nominative sin. m. निःशङ्कम् ind. Fearlessly.

निःश्वास ind. pret. part. (of the verb श्वास Breathe, with निर् Out) Sighing, or having sighed.

निःसङ्गः nom. sin. m. of निःसङ्ग adj. Free from attachment or desire. See निर्.

निःसत्त्वः nom. sin. m. of निःसत्त्व adj. Weak, impotent, devoid of steadiness. (निर् With-out, सत्त्व Nature, vigour).

निःसत्यता nom. sin. abs. s. f. (from निःसत्य adj. False) Insincerity, falsehood.

निःसरति 3d pers. sin. pres. of the vb. ह 1st cl. par. Go, with निर् Out. निःसृतः nom. sin. m. pass. part. Went out, gone forth or out. निःसृत्य ind. pret. part. Having issued forth. निःसारित pass. part. of the causal, Expelled, ejected, driven out. -ताः nom. pl. m.

निःखादु acc. sin. n. adj. Insipid, tasteless.

निकट adj. Near. -टे loc. sin. n.

निकष s. m. The touchstone.

निःकृन्तति 3d pers. sin. pres. of the verb कृत् 6th cl. par. Cut, with निर्.

निक्षिपेत् 3d pers. sin. pot. (of the verb क्षिप 6th cl. par. Throw, with नि) He should freely part with or bestow. निक्षिप्त

pass. part. Throw into. -प्तः nom. sin. m.

-प्तम् nom. sin. n. निक्षिप्य ind. pret. part. Having thrown in or secreted.

निःखन्यन्ते 3d pers. pl. pres. pass. (of vb. खन Dig, with नि) Are infixed or implanted.

निःखातेन ins. sin. n. pass. part. (of vb. खन Dig, with नि) Fixed, buried (in the ground).

निगदति 3d pers. sin. pres. (of the vb. गद 1st cl. par. with नि) Shouts out, says.

निगद्य ind. pret. part. Having told.

निग्रह s. m. Coercion. -हः nom. sin.

निघ्नता ins. sin. m. of निघ्नत् part. pres. (of the vb. हन 2d cl. par. Kill, with prep. नि) By killing or destroying.

निघ्नन्तु 3d pers. pl. imp. of the verb हन 2d cl. par. Kill, with नि.

निःखन 3d pers. sin. 2d pret. (of vb. खन Dig, with नि) He buried.

निजः nom. sin. m. of निज adj. Own, innate; of one's own party or country. निजम् accusative. निजैः ins. pl. निजाम् acc. sin. f. निजायाः gen.

नित्यकृत्य sub. neu. Daily or regular act or routine. -कृत्यम् acc. sin.

नित्यपरीक्षणम् nom. sin. n. KARM. Constant investigation.

नित्यम् nom. sin. n. of नित्य adj. Constant, perpetual, eternal, endless. ind. Always, ever, constantly, perpetually, daily.

नित्यव्यया nom. sin. f. BAHUV. Always expending, ever laying out.

नित्यशङ्कितः nom. sin. m. Perpetually alarmed.

नित्यशस् *ind.* Continually.

नित्यस्नायी *nom. singular m. of नित्य* Constant, and स्नायिन् *agt. (from the vb. स्ना)* Bathe) Bathing, making ablutions.

निदध्यात् *3d person sin. pot. of the verb धा* *3d cl. par.* Hold, with नि, Appoint.

निदर्शन *sub. n.* An example, illustration. Injunction, precept, authority, text. Ordinance, scriptural authority. -नम् *nom. sin.*

निदान *sub. neuter,* A primary or remote cause. निदानम् *nom. sin.*

निद्राम् *acc. singular of निद्रा s. f.* Sleep, sleepiness. निद्रया *ins.*

निद्रालस *adj.* Fast asleep. -लसा *nom. sin. f.*

निधनता *nom. sin. abs. s. f. (from निधन* *adj.* Poor) Poverty, indigence.

निधनम् *nom. or acc. sin. of निधन s. n.* Death. निधने *loc.*

निधाय *ind. pret. part. (of the vb. धा* Hold, have, with नि) Having put, placed, or laid down, or deposited. Having fixed.

निधिम् *accusative singular of निधि s. m.* A treasure. निधे: *gen.*

निधर्थिन् *agt.* Treasure-seeking. -र्थी *nom. sin. m.*

निन्दक *agt.* Despising, contemning; a des-piser, scorner. -क: *nom. sin. m.*

निन्दन्ति *3d pers. pl. pres. of the vb. निन्द* *1st cl. par.* Blame, censure.

निन्दा *subs. f.* Contempt, censure, abuse, blame. निन्दाम् *acc. sin.*

निपतति *3d person sin. pres. (of the verb पत* *1st class par.* Fall, with नि) He falls.

निपतिष्यति *3d pers. sin. 2d fut.* Will fall, befall, or alight. निपतिष्यन्ति *3d pers. pl.*

निपतित: *nom. sin. m. pass. part.* Fallen down or in. निपत्य *ind. pret. part.*

निपात *s. m.* A fall. -तेन *ins. sin.*

निपातप्रतीकार: *nom. sin. s. m. TATP.* The repelling of assaults.

निपात्यते *3d pers. sin. pres. pass. of पाति* *caus. of the vb. पत* Fall, with नि) Is made to fall, is hurled down or precipitated. निपातित: *nom. sin. m. pass. part.* Made to fall or descend. Killed.

निपानम् *acc. sin. of निपान s. n.* A well, trench, ditch, or trough.

निपुणै: *ins. pl. m. of निपुण* *adj.* Expert, clever.

निबन्धन *s. n.* A binding. A cause, motive, origin.

निवृत्त *adj.* Secret. -त: *nom. sin. m.*

निवृत्तम् *ind.* Privately, secretly, apart. Out of sight, concealed.

निमग्न: *nom. sin. m. of मग्न* *pass. part. (of the vb. मरुज* Plunge, dive, with prep. नि In) Immersed, sunk, plunged. -मग्नस्य *gen. sin. m.*

निमज्जति *3d pers. sin. pres. (of the vb. मरुज* *6th cl. par. with नि* In) Sinks, becomes immersed.

निमज्जनम् *nom. sin. of निमज्जन* *subs. n.* A bathing, immersion.

निमित्तम् *nom. or acc. singular of निमित्त*
s. n. Cause, motive, occasion. Instinct.
निमित्तात् *abl. निमित्ते loc.*
निमीलति *3d pers. sin. pres. also loc. sin. m.*
pres. part. of vb. मील 1st cl. par. with नि,
 Close, slumber; fade away, die.
निम्ब *adj.* Depressed, hollow, concave.
निम्बोन्नत *DWAN.* Depressed and elevated,
 sunk and raised. -**तानि** *acc. pl. n.*
नियत *pass. part. (of the verb यम Restrain,*
with नि In) Restrained. Fixed, decreed;
 positive, definite; certain, inevitable. At-
 tentive, intent upon. **नियते** *loc. sin. m.*
नियतम् *ind.* Always, constantly. Assuredly.
नियतविषयवर्त्ती *nom. sin. m.* One steadily
 abiding in his appointed sphere. *See वर्त्ती.*
नियन्तव्य *fut. passive part. (of the vb. यम*
Restrain, with नि) To be suppressed, or
 restrained. -**व्यः** *nom. sin. m.*
नियमित *pass. participle (of the vb. यच इ*
with prep. नि) Restrained. -तः nom. sin. m.
नियमात् *abl. sin. of नियम s. m.* Agreement,
 contract, promise. A religious vow or
 promise. A bounden duty.
नियुक्त *pass. participle (of the vb. युज Join,*
with नि) Attached. Appointed, set over,
 engaged, employed. A public functionary
 or government-officer. -**क्तः** *nom. sin. m.*
 -**क्तेभ्यः** *abl. pl. m.*
नियुज्यताम् *3d pers. sin. imp. passive (of*
the verb युज Join, with नि) Let (him)
 be appointed or set over. -**ज्यताम्**
3d pers. pl.

नियोक्तव्य *fut. pass. part. (of the vb. युज*
Join, with नि) To be employed, fit to
 be appointed. -**व्यः** *nom. sin. m.*
नियोग *s. m.* An appointed duty. -**गः** *nom.*
sin. -गस्य gen. sin.
नियोगिन् *s. m.* Any one appointed, autho-
 rized or entrusted with authority, an officer,
 or public functionary. A minister, deputy,
 agent. -**गी** *nom. sin. -गिनः gen. -गिनाम्*
gen. pl.
नियोग्यर्थग्रहोपायः *nom. sin. s. m. TATP.*
 The resource of confiscating the property
 of men in office.
नियोजयेत् *3d pers. sin. pot. of the vb. युज*
10th class par. Bind, tie, connect, with
नि, Entrust with, appoint to, employ or
 set over; also, Set or lay (as a snare); fix
 or place. **नियोज्यन्ते** *3d pers. pl. pres. pass.*
नियोजित *pass. part. -तः nom. sin. m. -ताः*
nom. pl. m. नियोज्य ind. pret. participle,
 Having yoked.
निर् *prep.* Out, outside, without. **निः**, **निश्**,
निष्, and **निस्** are forms which it as-
 sumes, according to the character of the
 consonant to which it is prefixed.
निरपेक्ष *adj.* Free from apprehension, or
 solicitude; easy, careless, independent of.
 -**क्षः** *nom. sin. m. -क्षम् acc. sin. m.*
निरवयव *adj.* Self-willed, unchecked, in-
 dependent, uncontrolled.
निरर्थकम् *nom. singular s. n. of निरर्थक*
adjective, Useless, vain, unprofitable,
 unmeaning.

निरस्त *passive part. (of the vb. अस्त Throw, with निर्)* Expelled, rooted out; destroyed, gone.

निराकुल *adj.* Unperplexed, unconfused, calm, steady. -**लाः** *nom. pl. m.*

निरादर *subs. m.* Indifference. *adjective*, Indifferent. -**रः** *nom. sin.*

निरानन्द *agt.* Causing, or who causes no pleasure, undelighting. -**नन्दम्** *acc. sin. m.*

निरापद् *adj.* Free from adversity. -**द्** *nom. pl. m.*

निरामिषाशी *nominative sin. m. of निर्* Without, **आमिष** *Flesh*, **आशिन्** *agt. (from the verb अश् Eat)* Eating. (Not eating flesh, not carnivorous.

निरायासम् *nom. sin. n. of निरायास adj.* Not involving trouble, ready, easily attained.

निराशः *nom. sin. m. of निराश adj.* Hopeless, despairing, disappointed.

निरीक्षते *3d pers. sin. pres. of the vb. ईक्ष* *1st cl. atm.* See, look, *with निर्* Out, denoting much. **निरीक्ष्य** *ind. pret. part.* Eyeing, viewing narrowly.

निरीहिता *nom. sin. s. f.* Indifference, absence of effort or wish to get any thing.

निरुत्साह *adj.* Indolent, spiritless, destitute of energy. -**हम्** *acc. sin. m.*

निरुन्धानः *nom. singular m. pres. part. (of the verb रुध 7th class atm.* Obstruct, oppose, *with निर्*) Hindering, obstructing.

निरूपण *s. n.* A looking into, a narrowly watching. -**णेन** *ins. sin.*

निरूपयामि *1st pers. sin. pres. of the vb. रूप* *10th cl. par. with निर्*, Look, see into, investigate, examine, search, pry, watch, discover, find, ascertain. **निरूपयति** *3d pers. sin.* **निरूपयद्भिः** *ins. pl. m. pres. part.* **निरूपितः** *nominative singular m. pass. participle.* **निरूपितम्** *nominative sin. n.* **निरूपणीय** *fut. pass. part.* To be investigated or ascertained. To be described, narrated, told. -**यम्** *nom. sin. n.* **निरूप्य** *ind. pret. participle.* **निरूप्यताम्** *3d pers. sin. imp. pass.* -**यमाण** *present pass. part.* Being discovered. -**णः** *nom. sin. m.*

निर्गन्धाः *nom. pl. m. of निर्गन्ध adjective*, Inodorous, scentless.

निर्गुणः *nom. sin. m. of निर्गुण adj.* Worthless, bad, destitute of good qualities. Stringless (bow). **निर्गुणम्** *nom. or acc. sin. n.* **निर्गुणे** *loc. sin. m. or n.* **निर्गुणेषु** *loc. pl. m.*

निर्गुणत्वम् *nom. sin. abs. s. n. (from निर्गुण adj.* Worthless) Worthlessness.

निर्घर्षणक *agt.* Who or what rubs, a rubber, or dentrifice. -**केन** *ins. sin. m. or n.*

निर्जगाम *3d pers. sin. 2d pret. of the vb. गम्* *par.* Go, *with निर्*, Out.

निर्जन *adj.* (निर् Without, and जन People) Lonely, unpeopled, unfrequented. **निर्जने** *loc. sin. n.*

निर्जनवनम् *acc. sin. n. KARM.* A lonely, unfrequented forest.

निर्णय *s. m.* Certainty, complete ascertainment, undeniable proof; determination, settlement, conclusion, decision. -**यः** *nom. singular.*

निर्णीयते 3d pers. singular pres. pass. (of the verb **णी** Bring, with **निर्** Out) Is ascertained, educed, or elicited. **निर्णीतुम्** inf.

निर्दयम् AVYAYÍBHÁVA, Unmercifully, excessively, much. (**निर्** Without, **दया** Pity).

निर्दशनः nom. sin. m. of **निर्दशन** adjective, Toothless.

निर्दिशति 3d pers. sin. pres. (of the vb. **दिश** 6th class par. Shew, with **निर्**) Points out, suggests. **निर्दिष्ट** pass. participle, Pointed out, specified. -ष्टा; nom. pl. m.

निर्धन adj. Poor, indigent. -नः nom. sin. m.

निर्निमित्त adj. Causeless, groundless.

निर्बुद्धिः nom. sin. of **निर्बुद्धि** adj. Out of one's wits, stupid, senseless. **निर्बुद्धेः** gen. sin.

निर्भयम् AVYAYÍ. Fearlessly, without danger.

निर्भरम् ind. Much, excessively. Soundly.

निर्भिद्यते 3d pers. sin. pres. pass. (of the verb **भिद** Break, with prep. **निर्** Out) Is subverted, spoiled, or ruined. -भिद्य pass. part. Ruined, spoiled. -स्य gen. sin. m.

निर्मण्डूक adj. Destitute of frogs. -कम् acc. sin. n.

निर्मलम् nom. or acc. sin. n. of **निर्मल** adj. Unsullied, pure, clear, limpid.

निर्मांस adj. Fleshless. -सम् acc. sin. n.

निर्मिते loc. sin. m. or n. of **निर्मित** passive part. (of the vb. **मा** Measure, with **निर्**) Meted out, formed, fashioned, built, constructed, manufactured, made. **निर्मिताः** nom. pl. m. **निर्मिता** nom. sin. f.

निर्लज्ज adj. Immodest, shameless. **निर्लज्जा** nom. sin. f.

निर्वंश adj. Childless, without offspring. -शः nom. sin. m.

निर्वर्त्तते 3d pers. sin. pres. (of the verb **वृत्** 1st cl. dtm. Be, with **निर्**) Draws back, recedes, desists.

निर्वाण pass. part. (of the vb. **वा** Blow, with prep. **निर्** Out) Extinguished; subs. n. Extinction. **निर्वाणम्** acc. sin.

निर्वात adj. Free from wind, sheltered; s. m. A calm. -ते loc. sin.

निर्विषः nom. sin. m. pass. part. (of vb. **विद** Find, with **निर्**) Desponding, self-disparaged.

निर्विशेष adj. Same, like, having no difference. -सम् acc. singular m. also, indecl. Indiscriminately.

निर्विशेषेण ins. sin. of **निर्विशेष** s. m. The absence of distinction. Used adverbially, Indifferently, equally, without distinction.

निर्वीर्य adj. Tame, feeble, spiritless. -र्यम् acc. sin. m.

निर्वृत adj. Happy, secure, at ease, free from anxiety and trouble. -तः nom. sin. m.

निर्वृतिः nom. sin. of -वृति s. f. A ceasing, an abstaining from; rest, repose, tranquillity. Assurance, coolness, liberty, freedom.

निर्वेदम् acc. singular of **निर्वेद** s. m. Self-disparagement, shame, self-displacency.

निलयम् acc. sin. of **निलय** s. m. A house, abode. **निलये** loc.

निवर्त्तते 3d pers. sin. pres. (of the vb. वृत् 1st cl. atm. Be, with नि) Ceases, refrains, abstains, desists, stops, retreats. **निवर्त्तन्ते** 3d pers. pl. **निवर्त्तये** ind. pret. part. Having resisted or refrained.

निवसति: nom. sin. of **निवसति** s. f. An abiding; abode, residence.

निवसामि 1st pers. sin. pres. of the vb. वस 1st cl. par. Dwell, inhabit, lodge, with नि In. **निवसति** 3d pers. sin. **निवसतः** 3d person dual. **निवसन्ति** 3d pers. pl.

निवारयति 3d pers. sin. pres. of the vb. वृ 10th cl. par. Screen, with नि. **निवार्यते** 3d pers. sin. pres. pass. of **वारि** causal form, Is prohibited, hindered, prevented.

निवास sub. m. Residence, dwelling. -सम् acc. sin.

निविड adj. Thick, impervious, impenetrable, dense. -डः nom. sin. m.

निवृत्तः nom. sin. m. of **निवृत्त** passive part. (of the vb. वृत् Be, with नि In) Ceased, stopped, turned back. Abstained, refrained from. **निवृत्तम्** acc. singular m. **निवृत्ताः** nom. pl. m.

निवृत्तरागस्य gen. sin. mas. BAHUVRÍHI, Of subdued passions or appetites.

निवेदयति 3d pers. singular pres. of वेदि causal of the verb विद् Know, with नि. **निवेदयितुम्** infinitive. -वेदितम् nom. sin. n. pass. participle. (Word was brought or sent.)

निश्चय ind. pret. participle (of the vb. श्रम् with नि) Having heard.

निशा s. f. Night. -शासु loc. pl.

निशीथ s. n. Night. -थे loc. sin.

निश्चय s. m. Determination, resolve, settled purpose. -यः nom. sin.

निश्चलमतिः nom. sin. m. BAHUV. Steady-minded, of unshaken mind. (निश्चलमति)

निश्चित्य ind. pret. participle (of the verb चि Gather, with निर् Out) Having concluded, ascertained, or made out for certainty, having settled and come to a final decision; feeling assured and convinced. **निश्चित** passive participle, Ascertained; certain. -तम् nom. sin. n.

निश्चेष्ट adj. Motionless. -ष्टम् acc. sin. m.

निषेवते 3d pers. sin. pres. (of the vb. षेव 1st cl. atm. Serve, with नि) Attends, heeds, pursues.

निष्क s. m. or n. A *Nishka*, name of a certain gold weight.

निष्करुण adj. Pitiless, merciless, cruel. -णाः nom. pl. m.

निष्कारण adjective, Causeless, needless, unnecessary. Free from motive, -णः nom. sin. m.

निष्पन्नम् nom. singular n. passive part. (of the verb पद् Go, with निर्) Completed, concluded, effected, accomplished, done. Fixed, settled.

निष्पुत्र adj. Childless, sonless.

निष्प्रयोजन adj. Useless, needless. -नः nom. singular m. -नम् nom. sin. n.

निश्चरति 3d pers. sin. pres. of the vb. चृ 1st

cl. par. Pass, with निर्, Pass through, get out of, escape, get clear of.

निक्षार *s. m.* Acquittance, requital. -रः *nom. sin.*

निस्तेजस् *adj.* Dull, spiritless. -जाः *nom. sin. m.*

निहतः *nom. sin. m. pass. part. (of the vb. हन* Slay, with नि) Stricken, smitten, slain, or overcome. निहत्य *ind. pret. part.*

निहतसेनयोः *gen. du. m. BAHUV.* Having their armies slain, or greatly cut up.

निहन्ति *3d pers. sin. pres. of the vb. हन* 2d *cl. par.* Kill, slay, with नि. निहन्यते *3d pers. sin. pres. pass.*

निहित *pass. part. (of the vb. धा* Hold, with *prep. नि* In) Placed, applied, bestowed. Inserted, infixed. निहितः *nom. sin. m.* निहितम् *nom. sin. n.*

निहृत *pass. part. (of the vb. ऋ* 2d *cl.* Deny, with नि) Concealed. -तः *nom. sin. m.*

नीचः *nom. sin. m. of नीच* *adj.* Low, vile, base. Deep. नीचम् *acc. sin.* नीचेषु *loc. pl.*

नीचगा *nom. sin. f. of नीचग* *adj. (from नीच* Low, and ग *agent q. v.* Going) Low; descending.

नीचैस् *ind.* Low.

नीड *s. m.* A nest. -डाः *nom. pl.*

नीत *pass. participle (of the vb. णी* Lead) Brought, led, conducted. -तः *nom. sin. m.*

नीतिः *nom. sin. of नीति* *s. f.* Polity, political wisdom or science, treating especially of the administration of government, inclu-

ding the practice of morality in private life, both by the sovereign and his subjects. Prudence. Guidance, direction. नीतिम् *acc. नीतौ* *loc.*

नीतिकुशलः *nom. sin. m. TATP.* Politic, conversant with government and human affairs.

नीतिज्ञ *agent, Prudent, politic. s. m.* A politician, a prudent statesman or soldier. -ज्ञः *nom. sin.*

नीतिदोष *s. m. TATP.* Error of conduct. -षाः *nom. pl.*

नीतिमत् *adj.* Prudent, politic. -मान् *nom. sin. m.*

नीतिविद् *kwip, A politician. -दाम्* *gen. pl.*

नीतिविद्याम् *acc. sin. of नीतिविद्या* *s. f. TATP.* Political science.

नीतिवेदिनाम् *gen. pl. m. of नीतिवेदिन्* *agt. (from the vb. विद्* Know) Knowing policy, a politician.

नीतिशास्त्र *s. n. TATP.* The science of political ethics, or any work treating of it.

नीत्वा *ind. pret. part. (of the vb. णी* Lead) Having conducted, or taken. Having passed (as time).

नीयताम् *3d person singular imp. pass. (of the verb णी)* Let be passed (as time) or led (as life).

नीयमान *pres. passive part. (of the verb णी* Lead) Being led, conducted, conveyed or brought. -नः *nom. sin. m. -नस्* *gen. sin. m. -नम्* *acc. m. or n.*

नीर *s. n.* Water. -रम् *acc. sin.*

नीरजः *gen. sin. m. or f. of नीरज् or nom. sin. m. of नीरज् adj.* Convalescent, well in health (from निर Without, and रज् Sickness, the र् being dropped, and the vowel lengthened by rule 36).

नील *adj.* Black or dark blue. *s. n.* Indigo, the dye.

नीलकण्ठ *genitive singular of नीलकण्ठ sub. mas.* A name of MAHÁDEVA, (from नील Blue and कण्ठ The throat. The neck of śIVA, was stained blue by the acrimony of the poison, which, upon its production at the churning of the ocean, he swallowed.)

“To soften human ills, dread śIVA drank
The poisonous flood that stained his azure neck.”

नीलपद्माक्षः *nominative pl. m. BAHUVRÍHI, comp. of नील Black, and पद्मान् s. n.* An eye-lash) Feathered with black eye-lashes (*epithet of इन्द्रिवाणाः Eye-shafts*).

नीलवर्णम् *acc. sin. m. BAHUV.* Blue-coloured.

नीलवर्णशृगालवत् *ind.* Like the blue jackal.

नीली *s. f.* The indigo-plant.

नीवार *s. m.* Rice growing wild without cultivation.

नु *ind.* A particle of interrogation.

नूतन *adj.* New.

नूनम् *ind.* Surely, assuredly.

नूपुर *s. m.* An ornament for the toes or feet; an anklet. -रः *nom. sin.*

नृणाम् *gen. pl. of नृ s. m.* A man.

नृप *s. m.* A king (man-protector). नृपः *nom. sin. नृपम् accusative. नृपेन instru. नृपस्य genitive. नृपानाम् gen. pl.*

नृपतिः *nom. sin. of नृपतिः s. m.* A king. नृपतेः *gen. नृपते voc.*

नृपनीति *s. f. TATP.* Kingly policy, king-craft. -तिः *nom. sin.*

नृपवत्सल *s. m. TATP.* A royal favourite. -भात् *abl. sin.*

नृपेच्छा *s. f. TATP.* The royal pleasure. -च्छा *ins. sin.*

नृशंसेन *ins. sin. m. of नृशंस agt.* Malicious, noxious, hurtful, mischievous, injurious to mankind. नृशंसेभ्यः *abl. pl. m.*

नेतव्य *fut. pass. part. (of the vb. नी) To be carried. -तव्यः nom. sin. m.*

नेता *nom. sin. m. of नेह agt.* A leader, guide, conductor. नेतारः *nom. pl.*

नेत्र *s. n.* The eye.

नेक *adj.* Not one, many, various.

नेकभावाश्रय *adjective,* Changeable, fickle, unsteady. -दाश्रमम् *gen. pl. m. (from न Not, एक One or a, भाव State, आश्रय)*

नेराश्रमम् *nom. sin. abs. s. n. (from निराश्र adjec.* Hopeless) Hopelessness, despair; the absence of wish or expectation, non-expectance.

नेहृष्यम् *nominative sin. of नेहृष्य abs. s. n. (from निहुर adj.* Severe, harsh) Harshness, severity, cruelty.

नैसर्गिक *adj.* Natural, innate. -कः *nominative sin. m.*

नो *ind.* Not. नो चेत् If not. Otherwise, else, unless.

नौ: *nominative sin. of नौ s.f.* A boat. A ship. नौभि: *ins. pl.*

नवयोध *s. m.* The Indian fig-tree.

न्यस्त *passive part. (of the verb अस्त Throw, with नि)* Inserted, put in, placed, applied.

न्यस्त: *nom. sin. m. -स्तम् nom. sin. n.*

न्याय *sub. mas.* Logic, logical philosophy, doctrine. Justice, right, equity, law. -य: *nom. sin.*

प

पक्व *irreg. pass. part. (of the vb. पच Cook, ripen)* Matured, ripe. पक्त्वा *ind. pret. part.* Having cooked.

पक्ष: *nom. sin. of पक्ष s. m.* A wing. A partisan. A fortnight. A side, a party. पक्षे *loc. sin.* पक्षौ *acc. du.* पक्षै: *ins. pl.*

पक्षवत् *s. n. TATP.* Strength of wing. -क्षेन *ins. sin.*

पक्षिण: *nominal pl. of पक्षिन् subs. mas.* A bird. पक्षिणाम् *instru. du.* पक्षिभि: *instrumental plural.* पक्षिणाम् *genitive.* पक्षिषु *loc.*

पक्षिराज *s. m. TATP.* King of birds. -ज: *nom. sin.*

पक्षिराज्य *s. n. TATP.* The sovereignty of the feathered tribes. -राज्ये *loc. sin.*

पक्षिशवका: *nominative plural of पक्षिशवक sub. mas. TATPURUSHA,* A young bird.

पक्षिशवकान् *acc.* पक्षिशवकै: *ins.*

पक्षिहामिन् *s. m. TATP.* Lord of birds. -न: *gen. sin.*

पङ्कमग्नानाम् *genitive plural of पङ्कमग्न TATP. comp. of पङ्क, and मग्न pass. part. (of the vb. मस्ज Sink)* Sunk in the mire.

पङ्कवर्तना *ins. sin. of पङ्कवर्तनम् s. n. TATP.* A miry road.

पङ्कस्य *gen. singular of पङ्क s. m.* Mire. A slough. पङ्के *loc.*

पंक्ति *s. f.* A line, a row.

पञ्च *nom. m. f. n. of पञ्चम् num. pl. only,* Five. पञ्चभि: *ins.*

पञ्चतन्त्रात् *abl. sin. of पञ्चतन्त्र s. n.* The Pancha Tantra (the title of a work, containing, as its name imports, five chapters or treatises.)

पञ्चत्वम् *acc. singular of पञ्चत्व abs. s. n. (from पञ्चम् Five)* Death, i. e. the separation of the five elements, of whose aggregate the body consists.

पञ्चम: *nom. sin. m. of पञ्चम् ordin. num.* Fifth.

पञ्चशत DWIGU, Five-hundred.

पञ्चाङ्ग BAHUV. Five-membered. -ङ्ग: *nom. sin. m.*

पटल *s. n.* A heap, a multitude. A coating, or covering. -लै: *ins. pl.*

पटु *adj.* Clever, dexterous. पटु: *nom. sin. m.*

पटुत्वम् *nominative sin. of पटुत्व abs. s. n. (from पटु adjective, Clever)* Cleverness, eloquence.

पठति 3d person singular pres. of the vb. पठ

1st cl. par. Read, recite, repeat, rehearse.
 पद्यमानम् acc. sin. n. part. pres. passive,
 Being recited.
 पद्य s. m. An agreement, stipulation, contract.
 A fine. पद्यम् acc. sin. पद्येन ins.
 पण्डितः nom. sin. of पण्डित s. m. A scholar,
 a teacher, a *Pandit*, a learned *Brahman*,
 or one read in sacred science, and teaching
 it to his disciples. A wise or clever man,
 an adept. पण्डितम् acc. sin.
 पण्डितबुद्धयः nom. pl. m. of पण्डितबुद्धि
 BAHUV. Philosophic-minded.
 पण्डितसभाम् acc. singular s. f. TATP. An
 assembly of *Pandits* or literati.
 पण्यस्त्री f. KARMADH. A whore, a harlot.
 (from पण्य Vendible, and स्त्री A woman).
 -स्त्रीभिः ins. pl.
 पतति 3d pers. sin. pres. of the vb. पत 1st
 cl. par. Fall. पतन्ति 3d pers. pl. पत 2d pers.
 singular imperative. पतत् present part.
 पततः abl. or gen. sin. m.
 पतञ्जिन् s. m. A bird. पतञ्जिभिः ins. pl.
 पतनम् nom. sin. s. n. A falling, a fall.
 पतिः nom. sin. of पति s. m. A husband.
 A lord, master, owner, proprietor. पतिम्
 acc. पत्युः genitive. पतिना ins. sin. when
 forming the last member of a compound term
 पतितः nom. sin. m. of पतित pass. part. (of
 the verb पत Fall) Fallen, dropped, lighted.
 पतितम् accusative. पतितस्य gen. पतिताः
 nom. pl. m. पतिता nominative singular f.
 पतिता ind. pret. part. Having flung one's
 self, or lain down; squatting, crouching.

पतिप्राणा nom. sin. s. f. BAHUV. A faithful
 and devoted wife, one whose husband is
 her life.
 पतिव्रतम् nom. sin. s. n. TATP. Fidelity to
 a husband.
 पतिव्रता nom. sin. s. f. BAHUV. A good and
 virtuous wife.
 पतिष्यसि 2d pers. sin. 2d fut. of the vb. पत
 1st cl. par. Fall.
 पतौ loc. sin. of पति s. m. A husband.
 पत्तन s. n. A town, a city. -नम् acc. sin.
 पत्ति s. m. A foot-soldier. पत्तिभिः ins.
 pl. पत्तीनाम् gen.
 पत्तिकर्षन् s. n. TATP. The business of the
 infantry. -कर्ष्य acc. sin.
 पत्नी nom. sin. of पत्नी s. f. A wife. पत्न्या
 ins. पत्नीषु loc. pl.
 पत्या ins. sin. of पति A husband. पत्युः gen.
 पथिकः nom. sin. of पथिक s. m. A traveller.
 पथिन् s. m. A road, a way. पथा instru.
 sin. पथि loc.
 पथ्यम् nom. sin. n. of पथ्य adj. Proper, fit,
 suitable, agreeing with, wholesome, salu-
 tary, (applied chiefly, though not exclu-
 sively, with respect to diet, regimen, &c.)
 पथ्यस्य gen. sin. m. or n. पथ्यानि acc. pl. n.
 पथ्याशिनः agt. Eating, or an eater, of whole-
 some diet. -शी nom. sin. m.
 पदम् nom. or acc. sin. of पद् s. n. The foot.
 Place, site, spot, station. A degree, step.
 Post, rank.

पदाति *s. m.* A footman, a foot-soldier. -तयः
nominative pl. -तीन् *acc.* -तिभिः *instru.*
 -तीनाम् *gen.*

पदे पदे *ind.* At every step, continually.

पद्म *s. m.* or *n.* A lotus.

पद्मरागाणाम् *gen. pl. of* -राग *s. m.* A ruby.

पद्मा *s. f.* A name of the goddess LAKSHMÍ.

पन्थाः *nom. sin. of* पथिन् *s. m.* A path,
 way, road. -गमम् *acc.* पन्थानः *nom. pl.*

पपात *3d pers. sin. 2d pret. of the vb.* पत
1st cl. par. Fall.

पप्रच्छ *3d pers. singular 2d pret. par. of the*
vb. प्रच्छ Ask.

पयः *nom. sin. of* पयस् *s. n.* Milk. Water.

पयःपानम् *nom. sin. s. n.* TATP. The drink-
 ing of milk, a draught of milk.

पयोमुखम् *acc. sin. m.* BAHUV. Having
 milk on the surface, milk-faced.

पथोराशि *s. m.* TATPURUSHA. A large body
 of water. -शौ *loc. sin.*

परः *nom. sin. m. of* पर *pronom.* Other,
 another. Strange, different. Extreme. Best,
 pre-eminent, chiefest, intense, greater,
 more. A stranger. An enemy. परम् *acc.*
m. also, nom. or acc. sin. n. परस् *gen. sing.*
 परान् *acc. pl. m.* परैः *ins. plural.* परेभ्यः
abl. pl. परेषाम् *gen. pl.* पराम् *acc. sin. f.*

परकलत्राभिगमनम् *nominative singular*
subs. n. Adultery. (पर Another's कलत्र
 Wife, अभिगमन Approach).

परतर *compar.* Greater, more. -तरः *nom.*
sin. m.

परच *ind.* In the next world, hereafter.

परदारेषु *loc. pl. m.* TATP. On another's
 wife. See दाराः.

परद्रव्येषु *loc. pl. s. n.* TATP. On the goods
 of another.

परपक्ष *subs. mas.* TATP. The side of the
 enemy. -क्षे *loc. sin.*

परपिच्छेन *ins. sin. s. n.* TATPURUSHA, With
 another's cake.

परपुरुष *s. m.* Another man, a stranger.

परभाग्योपजीवी *nom. sin. m.* TATP. परभाग्य
 Another's fortune, उपजीविन् *agt.* Living.

परभूमिष्ठ *agent,* Abiding in an enemy's
 country. -ष्ठानाम् *gen. pl. m.*

परभूषणः *nom. sin. s. m.* Peace purchased
 by the ceding the produce of lands.

परमः *nom. sin. m. of* परम *adj.* Chief,
 primary, principal. Exceeding. परमम्
nom. sin. n.

परमर्माज्ञ *agent,* Knowing, or who knows
 another's character or disposition.

परमापद् *s. f.* KARMADH. The greatest
 misfortune. -दाम् *gen. pl.*

परमार्थ *s. m.* KARM. Important matter. -र्थेषु
loc. pl.

परमेश्वर *s. m.* KARMADH. A mighty lord.
 ŚIVA. -रः *nom. sin.* -राः *nom. pl.*

परम्परा *s. f.* A regular series, an unin-
 interrupted succession. -रथा *ins. sin.*

परलोक *sub. mas.* Another world, heaven,
 paradise.

परलोकार्थिन् *agt.* Seeking a future state ; a candidate for immortality. - न् *ins. sin. m.*

परवशे *loc. singular n. adj.* Subservient, dependent, subject.

परस्त्रान *s. n. KARM.* Another, or a strange place. - ने *loc. sin.*

परस्पर *adj.* Mutual. Mutually, one another.

परस्परज्ञ *agent,* Knowing one another ; a friend, an intimate. - ज्ञाः *nom. pl. m.*

परस्पराम् *ind.* Mutually.

परस्परपकारः *nom. singular s. m. KARM.* Mutual benefit.

परा *prep.* Back, backward. Over.

पराक्रमः *nom. sin. of पराक्रम s. m.* Power, strength, valour, prowess. Forcible means.

पराक्रमे *loc. sin. पराक्रमैः ins. pl.*

पराधिकार *s. m. TATP.* Another's office or post.

पराधिकारचर्चा *s. f. TATP.* Officiousness, an interference with another's concerns.

- चर्चाम् *acc. sin.*

पराधीनता *abs. s. f.* Subjection, dependence upon another. - ताम् *acc. sin.*

पराधीनम् *nom. sin. n. adj.* Dependent, subject, subservient. (from पर Another, and अधीन). पराधीनाः *nom. pl. f.*

पराश्रमभोजी *nominative sin. m. (from पर Another's, श्रम Food, and भोजिन् agt. of vb. भुज Eat)* Living, or one who lives, at another's cost.

पराभव *s. m.* Disgrace. Overthrow, destruction, ruin. - वम् *acc. sin.*

परार्थम् or परार्थे *ind.* For another's sake or good.

परावसथशायी *nom. singular m. (from पर Another's, अवसथ House, शायिन् agt. of the vb. शी Sleep)* Sleeping in another's house.

पराश्रित *s. m. TATP.* A dependant. - ताः *nom. pl.*

परि *prep.* Round, around, about ; entirely.

परिक्रय *s. m.* Redemption, purchasing back. A giving up part of a treasure to preserve the rest. - यः *nom. sin.*

परिशील *pass. part. (of the vb. शी Waste, with prep. परि)* Wasted, emaciated. - लः *nom. sin. m.*

परिखा *s. f.* A ditch, trench, fosse. - खाः *nom. pl.*

परिमतः *nom. sin. m. pass. part. (of vb. गम Go, with prep. परि Round)* Encompassed, surrounded, overwhelmed.

परिचय *s. m.* Acquaintance, intimacy. - यात् *abl. sin.*

परिचिन्तय *2d pers. sin. imp. of vb. चित इ 10th cl. par. with परि* Think about.

परिचीयते *3d pers. sin. pres. pass. (of vb. चि Collect, with परि)* Is known, or found out.

परिच्छन्न *passive participle (of the verb छद् Cover, with परि)* Covered, clothed, clad. - च्छन्नः *nom. sin. m.*

परिच्छेत्तुम् *infinitive (of the verb छिद् Cut, with prep. परि)* To cut through ; to obviate, to avert.

परिच्छेदः *nom. singular of परिच्छेद s. m.*

Separation of one thing from another, detaching false from true: discrimination of, or a distinguishing between, the good and the bad, the right and the wrong.

परिजन *s. m.* Dependants, servants, family, followers; train, retinue. -नः *nom. sin.* -जान् *acc. pl.*

परिज्ञान *s. n.* A thorough knowledge, a complete acquaintance. -जात् *abl. sin.*

परिज्ञाय *ind. pret. participle (of the vb. ज्ञा Know, with परि)* Having fully known or ascertained, having become aware of.

परिणाम *s. m.* A change of form, transmutation. End, last stage or state. -मः *nom. sin.*

परिणीता *nominative singular f. passive part. (of the verb णी Lead, with परि)* Married. -परिणीतवत् *indef. past participle.* -वान् *nom. sin. m.* परिणेष्यति *3d pers. sin. par. 2d fut.*

परिताप *s. m.* Pain, anguish, sorrow. परितापैः *ins. pl.*

परितापयन्ति *3d pers. pl. pres. of तापि caus. of the verb तप Behot, with परि,* Fill with anguish or uneasiness.

परितुष्ट *pass. part. (of the vb. तुष्ट with परि)* Pleased, delighted. -तुष्टः *nom. sin. m.*

परितोषः *nom. sin. of -तोष sub. m.* Satisfaction, pleasure, delight. -षम् *acc. sin.*

परितोषयिष्यति *3d pers. sin. 2d fut. of तोषि (causal of the verb तुष्ट Be pleased, with परि)* Will satisfy or content.

परित्यजेत् *3d pers. sin. pot. of त्यज 1st cl. par. with परि* Quit, abandon, leave, forsake, neglect, give up, surrender, abdicate, renounce; also, shake off (sleep). परित्यज्यते *3d pers. sin. pres. pass. परित्यक्त pass. part. -क्ताः nom. pl. m. -क्ता nom. sin. f. -क्तेन instru. singular n. परित्यज्य ind. pret. participle.*

परित्याग *s. m.* A neglecting, leaving, quitting. Abandonment, desertion, abdication. Loss, privation. -गः *nom. sin.* -गम् *acc.* -गेन *ins.* -गात् *abl.* -गाः *nom. pl.*

परिचाप *s. n.* A preserving, protecting or rescuing.

परिदेवन *s. n.* Complaint, lamentation -नम् *nom. sin.*

परिदेवना *s. f.* Lamentation. -ना *nom. sin.*

परिधान *sub. neu.* Vesture, clothes, a lower garment.

परिधानवस्त्रम् *nom. sin. s. n. TATP.* Bark for clothing.

परिध्वंसिन् *agt.* Destroying, destructive. -सी *nom. sin. m.*

परिपालयन्तु *3d pers. pl. imp. of the vb. पा 10th cl. par.* Protect, with परि.

परिभवात् *abl. sin. of परिभव s. m.* Disrespect, contempt, disgrace, insult. परिभवे *locative.*

परिभूयते *3d person singular pres. passive (of the verb भू Be, with परि)* Is despised. परिभूयेते *3d person dual. -रिभूत pass. part.* Despised, insulted. -ताः *nominative pl. m.*

परिभ्रमन् *nom. sin. m. of परिभ्रमत् part. pres. (of the vb. भ्रम 1st class par. Whirl, with परि)* Prowling, roaming, roving, or wandering about.

परिभ्रम्यते *3d pers. sin. pres. of the vb. भ्रंश 4th cl. par. Fall, with परि. परिभ्रष्टः nom. sin. m. pass. part. Fallen, deprived; void, devoid of.*

परिरक्षणम् *nom. sin. s. n. A guarding, defending. Preservation.*

परिरक्षितुम् *infinitive (of the verb रक्ष Guard, with परि)* To defend, preserve, save.

परिवक्षित *passive part. (of the verb वक्ष इ)* Deceived. -तः *nom. sin. m.*

परिवर्जयेत् *3d pers. sin. pot. of the vb. वृज 10th class par. Shun, avoid, leave, quit, with परि, denoting Completeness.*

परिवर्त्त sub. mas. Exchange, barter. -वर्त्तः *nom. sin.*

परिवर्त्तते *3d pers. sin. pres. of the verb वृत् 1st cl. atm. Be, with परि, Revolve, turn round. परिवर्त्तन्ते 3d pers. pl.*

परिवर्त्तिनि *loc. singular m. of -वर्त्तिन् agt. (of verb वृत् Be, with परि)* Revolving.

परिवार *s. m. Retinue, train, domestics, attendants. परिवारम् acc. sin.*

परिवृत्त *pass. part. (of the vb. वृ Surround, with परि)* Surrounded, attended. -वृत्तः *nom. sin. m. परिवृत्य ind. pret. participle, Having returned, or turned back.*

परिवेष्टयन्ति *3d pers. pl. pres. of वेष्टि (caus. of the vb. वेष्ट Surround, with prep. परि)*

They twine around. परिवेष्टित *pass. part. Encompassed. Beset, beleagued. Bound around, swathed. -तः nom. sin. m.*

परिव्राजक *s. m. The man of the fourth or last religious order, the mendicant devotee. परिव्राजकः nom. sin. परिव्राजकेन ins.*

परिव्रान्त *pass. part. (of the vb. अम Be weary, with परि)* Overcome with fatigue, exhausted, tired, wearied, worn out. -व्रान्तः *nom. sin. m. -व्रान्तेन ins. -व्रान्तम् acc. sin. n.*

परिव्यूत *pass. part. (of the vb. कृ Make, with परि)* Embellished, adorned, beautified, highly finished or perfected. -तम् *nom. sin. n.*

परिवृज्ज *s. m. Embracing; an embrace. -ज्जम् acc. sin.*

परिवृज्ज्य *ind. pret. part. (of the vb. वृज्ज with prep. परि)* Having embraced.

परिवृण्यते *3d pers. sin. pres. passive (of the vb. वृण Kill, with परि)* Is destroyed.

परिवृह *2d pers. sin. imp. (of the vb. वृ 1st cl. par. Seize, with परि)* Drive away.

परिवृर्त्तयः *nom. sin. m. of परिवृर्त्तय्य fut. passive part. (of the vb. वृ Seize, with prep. परि)* To be shunned, avoided, or removed.

परिवृहीयते *3d pers. sin. pres. passive (of the vb. वृ Quit, with prep. परि)* Is left, abandoned, discontinued, deprived, debarred, ejected, excluded. परिवृहीन *pass. part. Deprived, wholly destitute. Wasted, reduced. -नम् acc. sin. m.*

परीचक्ष *s. n. Examination, investigation, inquiry, testing, proving. -क्षम् nom. or acc.*

परीक्षन्ते 3d pers. pl. pres. pass. of *vb.* ईच्छ
1st cl. atm. See, with prep. परि Try, test,
assay, prove.

परीवाहः nom. sin. s. m. A drain or channel
made to carry off water from a pond that
overflows.

पदस्य adj. Harsh, severe, abusive. पदसा nom.
sin. f. also, s. n. Harsh and contumelious
speech, abuse. -देश ins.

पदस्यवचन s. n. KARM. Harsh or contume-
lious speech. -नम् acc. sin.

परेक्षितज्ञानफलाः nom. pl. f. BAHUVRÍHI,
Fruitful in the discovery of another's hints.

परेद्युश् ind. Next day. On the morrow.

परैः ins. plural m. of पर pronom. Other,
another.

परोक्षदृष्टीनाम् gen. pl. m. BAHUV. Acting
out of sight.

परोक्षार्थस्य KARMADH. comp. of परोक्ष cr.
Invisible, secret, and अर्थस्य gen. sin. of
अर्थ s. m. An object.

परोक्षे loc. sin. n. of परोक्ष adj. Invisible.
ind. Out of sight, behind one's back.

परोपदेशे loc. sin. m. TATP. In instructing
others.

पर्कटी s. f. The waved-leaf fig-tree.

पर्जन्यः nom. sin. of पर्जन्य s. m. A cloud.

पर्यङ्गे loc. sin. of पर्यङ्ग s. m. A bed, a couch.

पर्यटता ins. sin. m. of पर्यटत् part. pres.
(of the verb अट Travel, 1st. cl. par. with
परि) Prowling about.

पर्यन्त s. n. Far, limitative, To, unto, as
far as. किं पर्यन्तम् How far?

पर्वतात् abl. sin. of पर्वत s. m. A mountain,
a hill. पर्वते loc.

पलायन s. n. Flight, escape. पलायनम्
nom. sin.

पलायन्ते 3d pers. pl. pres. of the verb अय
1st class par. atm. Go, with परा Back,
रु being changed to ल्, Escape, flee, run
away, scamper, make off. पलायिष्यते 3d
pers. singular 2d fut. Will drop, sink into
oblivion, die away. -यिष्यसि 2d pers. sin.
2d fut. par. -यमान pres. part. atm. -नः
nominative sin. m. पलायित passive part.
-तः nominative singular m. -ताः nom.
pl. m. पलायितुम् inf.

पलितेषु loc. pl. of पलित s. n. Gray hair.

पल्लव s. m. A sprout, a shoot, the extremity
of a branch bearing new leaves.

पल्लवपाहि nom. sin. n. of पल्लव and पाहिन्
agt. (from the vb. ग्रह Take) Twig-picking,
straw-gathering, superficial (knowledge).

पवन s. m. Wind, air. A tempest, a gale,
gust. -नैः ins. pl.

पवनचिह्न TATP. Tempest-tossed.

पशुः nom. singular of पशु s. m. A beast,
a brute. पशुम् accusative. पशुना instru.
पशोः genitive. पशून् acc. pl. पशुभिः
ins. पशूनाम् gen. पशुषु loc.

पश्चात् ind. After, afterwards. Subsequently,
soon after. Behind. In the rear.

वक्ष्यन्ताप s. m. Repentance, remorse.

पश्चादागत्य *ind. pret. participle*, Having returned. See आगत्य.

पश्चादाद्यान्तम् *acc. sin. m.* Coming behind, following. See आद्यान्तम्.

पश्चिमे *loc. sin. n. adj.* Last, latter, hinder, final.

पश्यामि *1st pers. sin. pres. of the vb.* दृश् 1st cl. par. substituting पश्य in the conjugal tenses, See, observe, behold, look. पश्यति *3d pers.* पश्यन्ति *3d pers. pl.* पश्य 2d pers. singular imp. पश्यतु *3d pers. sin.* -पश्यतु *2d pers. pl.* -पश्येत् *3d person sin. potential.* पश्यत् *pres. part.* पश्यतः *gen. sin. m.* -न्तः *nom. pl. m.*

पांशु *s. m.* Dust.

पाटलिपुत्रनामधेयम् *nom. sin. n.* BAHUV. compounded of पाटलिपुत्र *cr.* A city supposed to be the ancient Palibothra and the modern Patna, and, नामधेय *subs.* A name.

पाटवम् *acc. sin. of -टव abs. s. n.* (from पटु adjective, Eloquent. Clever) Eloquence. Cleverness, skill.

पाठितः *nom. sin. m. pass. part. of पाठि* (caus. of the vb. पठ Read, recite) Made to talk, read or recite, taught. पाठ्यते *3d pers. sin. pres. pass.*

पाणि *s. m.* The hand.

पाण्डित्यम् *nom. singular of पाण्डित्य abs. s. n.* (from पण्डित *sub. mas.* A scholar) Learning, scholarship, erudition. Skill, talent, tact.

पाण्डु *sub. mas.* The name of a sovereign

of ancient Delhi, and nominal father of Yudhishtira, and the other four Pāndava princes.

पाण्डुपुत्र *s. m. TATP.* A son of Pāndu. -पुत्र *voc. sin.*

पातकम् *acc. singular of पातक s. n.* A sin, a crime.

पातित *pass. part. of पाति* (caus. of vb. पत Fall) Made to fall, thrown down. -तानि *nom. pl. n.*

पातुम् *inf. (of the vb. पा)* To drink.

पातोत्पाताः *nom. pl. m.* DWANDWA, The falls and the rises, depressions and elevations, ups and downs.

पाचताम् *acc. singular of पाचता abs. s. f.* (from पाच *adj.* Worthy) Merit, capacity, fitness.

पाचतात् *abl. singular of पाचत्व abs. s. n.* (from पाच Fit) Fitness, capacity.

पाचम् *nom. singular s. n.* A vessel, plate, cup, &c. A sacrificial vase or vessel. A receptacle, a recipient. A fit or competent person. A king's minister. पाचे *loc. sin.*

पाचकम् *acc. sin. n. of पाचक adj.* Lying in the dish.

पाद *s. m.* A foot. पादेन *ins. sin.* पादस्य *gen. पादे loc.* -दौ *acc. du.* -द्वयोः *genitive or loc.* -द्वान् *acc. pl.* -द्वेभ्य *loc.*

पादपस्य *genitive sin. of पादप sub. mas.* A tree. पादपे *loc.*

पादपुङ्ख *s. n. TATP.* Foot-fight.

पादारविन्द *s. m.* TATP. (Lotus of a foot)
The foot of a deity, lover, &c. -**विन्दम्**
acc. sin.

पादास्त्राजनेन *ins. sin. s. n.* TATP. The
trampling, shuffling action or motion of
the feet, as in wrestling, striving, or
struggling.

पादादति *s. f.* A blow with the foot, a
treading, a trampling. -**तिभिः** *ins. pl.*

पानम् *nom. sin. of पान s. n.* A drinking.
Drink.

पानीयम् *acc. sin. of पानीय fut. pass. part.*
of the vb. पा Drink,—hence s. n. Water.

पान्धः *nom. singular of पान्ध sub. mas.* A
traveller. **पान्धेन** *instrum.* **पान्ध** *voc.*

पापकर्माणा *ins. sin. m.* BAHUV. Wicked,
sinful, of evil doings.

पापतिमिर TATP. Blinded by sin. -**राश्याम्**
ins. du. m.

पापपुष्टैः *ins. pl. of पापपुष्ट m. or n.* DWAN.
Vicious or virtuous (deeds).

पापम् *acc. sin. m. of पाप adj.* Wicked: a
villain. **पाप** *voc. sin.* O miscreant. **पापम्**
nominative or acc. sin. of पाप s. n. Sin,
wickedness, evil, villainy, crime. **पापस्य** *gen.*

पापरहित TATP. Freed from sin. -**तेन** *ins.*
sin. m.

पापाशयः *nom. singular m.* BAHUV. Evil-
intentioned.

पापीयस् *compar. (of पाप Wicked)* More
wicked, very wicked. -**यान्** *nom. sin.*
masculine.

पायस *adj.* Made of milk, milken.

पायसदग्धः *nom. sin. m.* TATP. Scalded by
milk-porridge.

पारस्य *s. m.* An enemy. Alien, belonging
to an enemy. -**रक्षणेन** *ins. sin.*

पारग *agt.* Crossing over. Going over, or
to the end. -**गः** *nom. sin. m.*

पारम् *acc. sin. of पार s. m.* The further
or opposite bank of a river. The end,
extremity, or last.

पादस्य *abs. s. n.* Severity, violence, in word or
deed; the former being called **वाक्पादस्य**,
the latter **दृष्टपादस्य**. -**दस्यम्** *nom. sin.*

पार्थिव *s. m.* A king. -**वम्** *acc. sin.* -**वे**
loc. -**वाः** *nom. pl.* -**वैः** *ins.*

पार्वण *s. m.* The general funeral ceremony
to be offered to all the manes at the *Parva*,
or conjunction of the sun and moon, at
which double oblations are offered; three
cakes to the father, paternal grandfather,
and great grandfather; and three to the
maternal grandfather, his father and grand-
father; and the crumbs of each set to
the remoter ancestors in each line.

पार्वती *s. f.* A name of DURGA, in her
capacity of daughter of HIMÁLA, the
sovereign of the snowy mountains: she
is the consort of ŚIVA. **पार्वतीम्** *acc.*

पार्श्व *sub. mas.* A side, a flank. -**श्वे** *loc.*
sin. -**श्वयोः** *loc. du.*

पार्श्वगतम् *acc. sin. f. (from पार्श्व s.* The
side. Near, by the side of, and **गताम्**
Gone) Sheltered, screening.

पार्श्वतस् *ind.* By the side, at the side, on the flanks.

पासन *s. n.* Protection, a protecting. -नम् *acc. sin.*

पासय *2d pers. sin. imp. of the vb. पा 10th cl. par.* Preserve, protect, guard, keep.

पासयन् *nom. sin. m. pres. part.* Protecting, ruling. पास्यते *3d pers. sin. pres. pass.* पासितः *nom. sin. m. pass. part.* Nourished, reared, cherished. -तम् *acc. sin. m.*

पावकम् *acc. sin. of पावक s. m.* Fire.

पाशः *nom. singular of पाश s. m.* A snare, noose, gin for catching birds, deer, &c., a fetter, a cord. पाशम् *acc.* पाशाः *nom. pl.* पाशान् *accusative.* पाशैः *ins.*

पाशबद्धान् *acc. pl. m. of पाशबद्ध TATP.* Snared, noosed, entrapped, caught in a net.

पाशबन्धम् *acc. sin. of पाशबन्ध s. n. TATP.* A noose, snare, halter, net.

पाशद्वयम् *acc. sin. m. BAHUV.* Snare-in-hand.

पाषाण *s. m.* A stone. -णे *loc. sin.*

पिङ्गल *adj.* Tawny, yellowish; hence पिङ्गलक the name of a lion.

पिण्ड *s. m.* A lump, ball, or cake. पिण्डतस् *ind. (equiv. to पिण्डात्)* From a ball.

पिण्डद *s. m.* The giver of a mouthful. A master. -दस् *gen. sin.*

पिता *nom. sin. of पिह s. m.* A father. पित्रा *ins.* पितुः *gen.*

पितृमन्दिरे *locative sin. s. n. TATP.* In the paternal mansion.

पिपासा *s. f.* Thirst, a desire to drink.

पिप्पल *s. m.* The holy fig-tree.

पिबति *3d pers. sin. pres. of the verb पा 1st cl. par.* Drink, drink up.

पिशुन *s. m.* A spy, informer, tale-bearer. *adj.* Slandorous, calumnious. Wicked, vile. पिशुनेन *ins. sin.* पिशुनाः *nom. pl. m.*

पिशुनवचन *s. n. KARMADH.* Evil speech, detraction, slander. -नात् *abl. sin.*

पीडनम् *acc. sin. of पीडन s. n.* A pressing, squeezing, or paining.

पीडा *nom. sin. of पीडा s. f.* Pain, annoyance.

पीडितः *nom. singular m. pass. part. (of the verb पीड)* Pressed; pained, squeezed, griped, wrung, tormented. Distressed, harrassed. पीडिते *loc. sin. m.* पीडितम् *nom. or acc. sin. n.*

पीत्वा *ind. pret. part. (of the verb पी or पा Drink)* Having drunk.

पीयते *3d pers. sin. pres. pass. of the verb पा Drink)* Is drunk or imbibed.

पुंसलोभिः *ins. pl. of पुंसलो s. f.* A harlot, an unchaste woman, a frequenter of men.

पुंसः *gen. sin. of पुंसस् s. m. irreg. in its declension,* A man, a male. पुंसान् *gen. pl.*

पुङ्गव *s. m.* A bull; mostly used as the final member of a compound term, denoting, Excellent, pre-eminent.

पुच्छ *s. m.* A tail. पुच्छः *nom. sin.* पुच्छम् *nom. sin. s. n.*

पुच्छाग्रे *loc. sin. of पुच्छाय s. n. TATP.* Tip of the tail.

पुण्य *adj.* Virtuous, pure, righteous, holy. Beautiful, pleasing. *s. n.* Virtue, moral or religious merit, a good action. Good fortune, as the results of virtuous acts in a former life. **पुण्यम्** *acc. sin.* **पुण्यात्** *abl.*

पुण्यकर्मणाम् *gen. plural n. of पुण्यकर्मणः* KARM. A virtuous action.

पुण्यतीर्थे KARM. *comp. of पुण्य adj. cr.* Pure, holy, and **तीर्थे** *loc. singular of तीर्थ s. n.* A holy place, any place of pilgrimage, as Benares, &c.; but especially particular spots along the course of sacred streams, as the Ganges, &c.; and in the vicinity of some piece of water, or sacred springs.

पुण्ययोग *s. m.* TATPURUSHA, The effect or consequence of virtuous acts done in a former life. -**योगे** *ins. sin.*

पुण्यवान् *nom. singular m. of पुण्यवत् adj.* Fortunate, lucky, well-fated. In line 255, this adjective being followed by a pronoun in the ablative case, must be rendered comparatively, Happier, more fortunate.

पुण्यात्मन् BAHUV. Pious-soul. -**मा** *ins. sin. m.*

पुण्यैककर्मणाम् *gen. pl. m.* BAHUVRIHI, Of those whose sole business is the practice of virtue. (पुण्य, एक, कर्मणः)

पुण्योदयात् *abl. sin. of -दय s. m.* TATP. Good fortune, as the result of virtuous acts in a former life.

पुत्रः *nominative sin. of पुत्र s. m.* A son, a child. **पुत्रेण** *ins.* -**पुत्रस्य** *genitive.* -**पुत्राभ्याम्** *instrumental dual.* **पुत्राः** *nominative pl.* -**पुत्रान्** *acc.* **पुत्रैः** *instru.* -**पुत्राणाम्** *gen.*

पुत्रक *voc. sin. of -पुत्र s. m.* A son, a child.

पुत्री *nom. sin. s. f.* A daughter. **पुत्र्या** *ins.*

पुनः पुनर् *ind.* Again and again.

पुनर् and before certain letters, **पुनः** *ind.* Again, any more, any longer. Yet, still, further. But, on the contrary. Assuredly.

पुनरागतः *nom. singular m.* Come again, returned. -**रामत्य** *ind. pret. participle,* Having returned. See **आगत** and **आगत्य**.

पुनरागमन *sub. neuter,* A coming again, a return. -**नाद्य** *dat. sin.*

पुनराह *3d pers. sin. 2d pret. (of the verb अह 2d cl. Say, with पुनर्)* He replied.

पुनरुपोढा *nom. sin. f.* Re-married, married again. (*passive part. of the verb वह् Carry, with पुनर्*).

पुनर्जन्म *acc. sin. of -जन्म s. n.* A second birth, regeneration.

पुमान् *nom. sin. of -मन् s. m.* A man, a male.

पुर *s. f.* A city. **पुरि** *loc. sin.*

पुरःसरम् *ind.* By or with, i. e. preceded by, attended with.

पुरतस् *ind.* Before, in the presence.

पुरम् *ind.* Before, in front, in the van.

पुरस्कर्मणाः *nom. pl. m. fut. pass. part. (of the vb. कृ Make, with पुरस्)* 'To be

honoured, respected, or put before. -**स्कार्यः** *nom. sin. m.* To be prepared or fitted out.

पुरस्कृतः *nom. sin. m. pass. part.* Placed in front, advanced to the foremost rank, honoured. **पुरस्कृत्य** *ind. pret. participle,* Having placed before, setting before.

पुरस्त्रिकयन्ताम् 3d pers. pl. imp. passive,
Let them be honoured or distinguished.

पुरस्तात् ind. Before, in front.

पुरा ind. Formerly. Old, past. Long past.

पुराण s. m. A Karsha, or measure of silver
equal to sixteen Panas of Cowries. -णैः
ins. pl.

पुराणत s. n. Any old or legendary event.

पुराणतकथा s. f. TATP. An old story, a
story of the olden time.

पुराणतत्त्वावकथनम् nom. sin. s. n. TATP.
A telling of old stories.

पुरि s. f. A town, a city. पुर्याम् loc. sin.

पुरीष s. n. Excrement, ordure.

पुरुषः nom. sin. of पुरुष s. m. A man. -वेष
ins. पुरुषस्य genitive. -वाः nom. pl.

पुरुषकारेण ins. sin. of -वकार s. m. TATP.
A manly act or effort.

पुरुषद्रव्यसम्पद् nom. sin. s. f. TATPURUSHA,
Abundance of men and materials.

पुरुषपशु s. m. TATP. A beast of a man,
a human brute. -पशोः gen. sin.

पुरुषसिंहम् acc. singular m. (comp. of पुरुष
Man, and सिंह A lion) A lion of a man,
i. e. a brave man.

पुरुषान्तरः nom. singular s. m. A mode of
alliance; that which is made by proxy
(literally, Another man).

पुरुषार्थम् ind. For man. (See अर्थम्.)

पुष्कितः nom. sin. m. of -कित adjective,
(from पुष्कक Erection of the hairs of the

body) Having the down of the body
erect (a symptom of exquisite delight).

पुष्कलः nom. sin. m. of पुष्कल adj. Plenteous.

पुष्ट passive participle (of the verb पुष Feed)
Nourished, fed.

पुष्प s. n. A flower.

पूग s. m. Betel-nut.

पूजयेत् 3d pers. sin. pot. of the vb. पूज 10th
cl. atm. Honour. पूजित passive participle

Honoured, treated with marks of dis-
tinction. -तो nom. du. m. -ताः nom. pl. m.

पूजनीयः nom. sin. m. future pass. part.
To be worshipped, or honoured; deemed

worthy of respect, worship, or honour.

पूजयितव्या nom. sin. f. पूज्य nom. sin. m.
Worshipped, venerable, fit for, or deserving

of worship, adoration, &c. पूज्या nom. sin. f.

पूजाम् acc. singular of पूजा s. f. Worship,
homage, honour, respect.

पूज्यते 3d pers. sin. pres. pass. (of the vb. पूज
Honour) Is honoured, or respected.

पूरण s. n. A filling. -णम् acc. sin.

पूरयन्ति 3d pers. pl. pres. (of the vb. पूर
10th cl. par.) Fill, satisfy, fulfil. पूर्यते 3d
pers. sin. pres. pass.

पूरयित्वा ind. pret. part. (of the vb. पूर
10th cl.) Having filled.

पूर्यः nom. sin. of पूर्य s. m. A man.

पूर्यः nom. sin. m. of पूर्य pass. part. (of the
vb. पूर Fill) Filled, full. पूर्यम् nom. or
acc. sin. n.

पूर्यः nom. sin. m. of पूर्य pronom. Former,
old. First-mentioned.

पूर्वक *adj.* Prior, before, preceding. -कम् *nom. sin. n.* This word frequently forms the last member of a compound term; as, दारिकादानपूर्वकः *nom. sin. m.* Preceded by the gift of a daughter.

पूर्वजन्मकृतम् *TATP. comp. of पूर्वजन्म cr.* A former birth, or previous state of existence, and कृतम् *nom. sin. n. pass. part.* (of *vb.* कृ Do) Done, wrought, performed.

पूर्वम् *nom. or acc. sin. n. of पूर्व pronom.* Former. *ind.* Previously.

पूर्वोक्त *passive part. (of the vb. वच Say, with पूर्व)* Said before, aforesaid, aforementioned. -क्तम् *acc. sin. n.*

पृच्छामि *1st pers. sin. pres. (of the vb. प्रच्छ 6th cl. par.)* Asks, inquires. **पृच्छति** *3d pers. sin. imp. pass.* Let (him) be asked or enquired of.

पृथक् *ind.* Separately.

पृथिवीतल *s. n. TATP.* The bare ground, the very ground. -ले *loc. sin.*

पृथिवीपतिः *nom. sin. s. m. TATPURUSHA, A* sovereign, a king. -पतेः *gen.*

पृथिवीपाल *s. m.* A ruler of the earth, king, monarch. -लः *nom. sin.* -लाः *nom. pl.*

पृथिवीम् *acc. sin. of पृथिवी s. f.* The earth.

पृथ्वी *s. f.* The earth.

पृथ्वीखात *s. n. TATP.* A cavern, hole or pit in the earth.

पृष्ट *passive part. (of the verb प्रच्छ)* Asked, questioned, interrogated, demanded. **पृष्टः** *nom. sin. m. पृष्टा nom. sin. f. पृष्टा ins.*

पृष्टवत् *indef. past part. -वान् nom. sin. m.* He asked or questioned.

पृष्ठ *s. n.* The back. The surface. The flat roof of a house. **पृष्ठम्** *acc. sin. पृष्ठे loc.*

पृष्ठतश्च *ind.* Behind the back. On the back, with the back.

पृष्ठमांसदः *nom. sin. m. (पृष्ठ The back, मांस Flesh, and दः agt. Eating)* A backbiter.

पेशल *adj.* Skilful, dexterous, clever.

पैशुन्य *abs. s. n.* Tale-bearing, reporting evil of others, espionage. -न्यात् *abl. sin.*

पोत *s. m.* A vessel, ship, boat, bark. -तः *nom. sin.* -तम् *acc. sin.*

पोतवणिज् *s. m.* A voyaging merchant. -जम् *acc. sin.*

पौर *s. m.* A citizen. **पौराणाम्** *gen. pl.*

पौरुषम् *nom. or acc. sin. of पौरुष abs. s. n. (from पुरुष s. m. A man)* Manliness, vigour, courage, valour. **पौरुषे** *loc.*

प्र *prep.* Forth, forward, before, away. *pro, pre.* Very much, exceeding.

प्रकम्पमान *pres. part. atm. (of the vb. कप ६ 1st cl. atm. with प्र)* Trembling, quivering, quaking. -नम् *acc. sin. m.*

प्रकार *s. m.* Kind, sort. -राः *nom. pl.*

प्रकाशन *s. n.* Illumination. -नम् *nom. sin.*

प्रकाशम् *ind.* (In dramatic language) Aloud.

प्रकाशयति *3d pers. sin. pres. of काशि (caus. of the vb. काश Shine, with प्र Forth)* Irradiates, illumines, makes manifest, displays; publishes, reveals, blazons abroad, discloses. **प्रकाशयेत्** *3d pers. sin. pot.*

प्रकीर्ण *passive part. (of the vb. कृ Scatter, with प्र)* Agitated, excited, wild. -र्णस्य *gen. sin. m.*

प्रकुपयति *3d pers. sin. pres. of the vb. कुप 4th cl. par.* Be angry. **प्रकुपितः** *nom. sin. m. pass. part.* **प्रकुप्य** *ind. pret. part.* Being enraged.

प्रकुर्वीत *3d pers. sin. pot. of the vb. कृ 8th cl. atm.* Do, with प्र.

प्रकृति *s. f.* Nature, the natural state or condition of a thing. Constitution, disposition, temper, whether of body or mind. Nature; in philosophy, the passive or material cause of the world, as opposed to the active or spiritual; and in mythology, a goddess, the personified will of the Supreme in the creation, identified with *Máyá* or illusion; hence it is the same with the *Śakti*, or personified energy or bride of a deity, as *LAKSHMÍ DURGA*, &c. A requisite of regal administration, of which seven are enumerated: the king, the minister, an ally, treasure, territory, fortress, and an army: the corporations or companies of citizens are sometimes added, making an eighth class. **प्रकृतिः** *nom. sin.* **प्रकृतिम्** *acc.* **प्रकृत्या** *instrum.* **प्रकृतयः** *nominative plural.* **प्रकृतिभिः** *ins.*

प्रकृष्टत्वं *abs. sub. n.* Transcendent excellence. -त्वात् *abl. sin.*

प्रकोप *s. m.* Irritation, provocation, enraging, exasperation; a rage. An attack. Insurrection. -पः *nom. sin.* -पाय *dat.* -पात् *abl.*

प्रकोपन *s. n.* Irritating, provoking. -नम् *nom. sin.*

प्रकोपितस्य *gen. sin. m. of प्रकोपित pass. part. of कोपि caus. (of the verb कुप)* Be angry, with प्र) Much incensed, greatly provoked.

प्रक्षालनात् *abl. singular of प्रक्षालन s. n.* A washing, a cleansing.

प्रक्षिप्त *pass. part. (of the vb. क्षिप Throw, with प्र)* Thrown, flung, cast. -क्षिप्तवत् *indef. past part.* -वान् *nom. sin. m.* He threw.

प्रगल्भ *adjective*, Bold, confident, resolute, energetic. Prompt, ready. **प्रगल्भः** *nom. sin. m.*

प्रवचते *3d pers. pl. pres. of the vb. वच् 2d cl. atm.* Speak, say, with प्र) They call.

प्रवक्षित *passive part. (of the vb. वक्ष Go, with प्र)* Moved forwards, proceeded, set out, departed, went. -तः *nom. singular m.* -ताः *nom. pl. m.*

प्रचुर *adjective*, Plenteous, plentiful, much, many. -रः *nom. sin. m.*

प्रचुररत्नधनागमा *nom. sin. f. BAHUV.* Having a large income of gems and money.

प्रच्युत *pass. part. (of the vb. च्यु Fall, with प्र)* Fallen from, strayed. -तः *nom. sin. m.*

प्रच्छन्नः *nom. sin. m. of प्रच्छन्न passive part. (of the vb. छद् Cover, with प्र)* Covered, concealed, hidden. **प्रच्छाद्य** *ind. pret. part.* Having covered.

प्रजा *s. f.* People, subjects. **प्रजाम्** *acc. sin.* **प्रजाः** *acc. pl. in which number it is chiefly used.*

प्रजागर *s. m.* Watching, waking.

प्रजायते 3d pers. sin. pres. (of the verb जन 4th cl. atm. substituting जा in the conjunctive tenses). Is born or produced.

प्रजावती nom. sin. f. of -वत् adj. Possessing children. A mother, a matron.

प्रज्ञा sub. feminine, Understanding, wisdom, knowledge.

प्रज्ञावत् adj. Wise, knowing, intelligent, shrewd. -वताम् gen. pl. m.

प्रणमति 3d pers. sin. pres. (of the verb णम 1st cl. par. Bow, with प्र) Stoops, bows down, makes obeisance. प्रणम 2d pers. sin. imp. Do homage, make obeisance. -णस्य ind. pret. part. -णत passive part. Bent forward, stooped, stooping. -तानि acc. pl. n. -प्रणतवत् indefinite past part. -वान् nom. sin. m.

प्रणयात् sub. sin. of प्रणय sub. mas. Friendship, friendly regard. -णयाः nom. pl.

प्रणश्यति 3d person sin. pres. of the verb णश् 4th cl. par. Perish, with प्र.

प्रणाम s. m. Obeisance. -मम् acc. sin.

प्रणाश s. m. Loss, destruction. -शः nom. sin. -शे loc. sin.

प्रणाशयेत् 3d pers. sin. pot. of नाशि (caus. of the vb. णश् Perish, with प्र) He should suffer to be lost, he should allow to perish.

प्रणिधि sub. mas. A spy, a secret agent or emissary. -धिः nom. sin. -धिना instru. -धे voc.

प्रणिधीयते 3d pers. sin. pres. pass. of vb. धा Hold, with प्र) Is set or inlaid.

प्रताप s. m. Majesty, dignity. Vigour, power, energy. प्रतापेन ins. sin. -पात् abl.

प्रतापवान् nom. sin. m. of -पवत् adjective, Majestic, glorious.

प्रति prep. Again, against, back again. Each. As a postposition it governs the accusative case, and then means, Towards, to, with, in regard to.

प्रतिक्षणम् indecl. Every moment, every instant, continually.

प्रतिगम्यताम् 3d pers. singular imp. passive (of the verb गम Go, with प्रति) Let there be gone back.

प्रतिगृह्ण ind. pret. participle of the vb. गृह् Take, with प्रति.

प्रतिज्ञा s. f. A promise.

प्रतिज्ञातम् nom. sin. n. (passive part. of the verb ज्ञा Know, with प्रति) Promised, agreed. Propounded, proposed. s. n. A promise. -ज्ञाय ind. preterite participle, Having promised.

प्रतिदिनम् ind. Daily.

प्रतिध्वान s. m. Echo, reiterated or repeated sound. -ध्वैः ins. pl.

प्रतिनिवर्त्तते 3d pers. sin. pres. (of vb. वृत् 1st cl. atm. Be, with प्रति) Turns away, retires.

प्रतिपत्तये dat. sin. of प्रतिपत्ति s. f. Fame, renown. Elevation, exaltation, promotion.

प्रतिपत्तिप्रदानम् nom. sin. s. n. TATP. The giving of preferment.

प्रतिपद्यते 3d pers. sin. pres. of the verb पद् 4th cl. atm. Go, with प्रति Gain, obtain.

प्रतिपाद्यते *3d pers. sin. pot. (of the vb. पा 10th cl. par. with प्रति)* He should protect, defend, cherish, or patronize.

प्रतिबद्ध *passive part. (of the verb बन्ध Bind, with प्रति)* Connected. -बद्धः *nom. sin. m.*

प्रतिबुध्यते *3d pers. sin. pres. (of the verb बुध 4th cl. 6tm. with प्रति)* Awakes.

प्रतिभासि *2d pers. sin. pres. (of the vb. भा 2d class par. Shine, with प्रति)* Thou appearest or seemest. -भाति *3d pers. sin.*

प्रतिभान *s. n.* Sharpness, brilliancy of conception. Audacity, boldness, confidence, consequence.

प्रतिभानवत् *adj.* Bright, brilliant. Bold, prompt, audacious. -वान् *nom. sin. m.*

प्रतिमा *s. f.* A resemblance, figure, image, picture. **प्रतिमाविशेषः** *nom. sin. m. TATP.* A sort of image, a kind of figure.

प्रतिरक्षार्थम् *ind.* For the saving.

प्रतिरात्रम् *AVYAYÍ.* Each night, every night.

प्रतिवसति *3d pers. sin. pres. of the verb वस 1st cl. par. Dwell, with प्रति.*

प्रतिवाच् *s. f.* An answer, reply. -चम् *acc. sin.*

प्रतिवातम् *AVYAYÍ.* Against the wind.

प्रतिविम्ब *s. n.* A resemblance or counterpart of real forms, as a picture, a reflected image, shadow, &c. -दिम्बम् *acc. sin.*

प्रतिस्कन्ध *s. m.* Each or every shoulder. -न्धेन *ins. sin.*

प्रतिहस्तक *sub. mas.* A substitute, a deputy, or proxy. -काः *nom. pl.*

प्रतीकार *sub. mas.* A remedying, remedy. A preventive, a corrective, prevention. Retaliation, requital. A mode of alliance, that which is formed on the ground of former services. -रः *nom. sin.* -राद्य *dat.* -रात् *abl.* -रे *loc.*

प्रतीतः *nom. sin. m. of प्रतीत pass. participle of the verb इ Go, with प्रति,* Believed, trusted. Glad, delighted.

प्रतीप *adj.* Disobedient, cross-grained. -पः *nom. sin. m.*

प्रतीयते *3d pers. sin. pres. pass. (of the vb. इ Go, with प्रति)* Becomes manifest or evident, or is proved.

प्रतीहार *s. m.* A porter, a wardour. -रः *nom. sin.* -रम् *acc.*

प्रत्यक्षः *nom. sin. m. of प्रत्यक्ष adj.* Perceptible to the eye, visible, present; evident, clear, plain. **प्रत्यक्षे** *ins. sin.* **प्रत्यक्षे** *loc. sin. m. or n.*

प्रत्यक्षभूत *pass. part. (of vb. भू with प्रत्यक्ष)* Manifested, become visible. -तया *instru. sin. f.* **प्रत्यक्षीकृत** *CHWI,* Made manifest, rendered apparent. -तम् *nom. sin. n.*

प्रत्यङ्गम् *AVYAYÍ.* On the body or limbs severally. (**प्रति and अङ्ग** Body or limb.)

प्रत्यभिज्ञाय *ind. pret. part. (of the verb ज्ञा Know, with अभि and प्रति)* Having recognised.

प्रत्यय *s. m.* Trust, faith. A promise given. Belief, confidence. -यः *nom. sin.* -यात् *abl.*

प्रत्यहम् *AVYAYÍ.* Daily, every day.

प्रत्याख्यान *loc. sin. of -ख्यान s. n.* Denial.

प्रत्यादिशताम् 3d person singular imp. (of the verb दिश 6th cl. par. with आ and prep. प्रति) Let be warned or cautioned.
-त्यादेश s. m. A solemn admonition.
प्रत्यावृत्त्य ind. pret. part. (of the verb वृत् Be, with आ and प्रति) Having returned.
प्रत्याह 3d pers. sin. (of the defective vb. आह Say, with प्रति Again) He replied.
प्रत्युत्पन्न passive part. (of the verb पद् Go, with preps. उत् and प्रति) Prompt, ready.
प्रत्युत्पन्नमतिः nom. sin. m. BAHUV. Ready-witted, sharp, quick. Name of a fish.
प्रत्युपकार s. m. A requital of a favour, a return of kindness.
प्रत्युह s. m. An obstacle, an impediment. -हः nom. sin.
प्रथम adj. First. Early. **प्रथमः** nominative sin. m. **प्रथमाम्** acc. singular f. -थमम् nom. or acc. sin. n.
प्रथमदर्शने loc. sin. n. KARM. At first sight.
प्रथमम् ind. In the first place.
प्रथितम् nom. sin. n. of प्रथित pass. part. (of the verb प्रथ Be famous) Famed, noted, renowned, celebrated, spread abroad.
प्रद agt. Yielding, giving. -दम् nom. sin. n.
प्रदत्त pass. part. (of the vb. दा Give, with प्र) Given. -त्तानि nom. pl. n.
प्रदर्श ind. pret. part. (of दर्श caus. of the verb दृश् See, with प्र) Having exhibited or shewn.
प्रदानेन ins. singular of प्रदान s. n. A gift, donation. -दानेषु loc. pl.

प्रदीपः nominative sin. of -दीप s. m. A lamp. -पम् acc. -दीपस्य gen.
प्रदीप्त pass. part. (of the vb. दीप Shine, with प्र) Kindled, blazing, burning. -प्तम् acc. sin. m.
प्रदेष्ट fut. pass. part. (of the vb. दा Give, with प्र) To be given. -ष्टस्य gen. sin. n.
प्रदेशम् acc. sin. of प्रदेश s. m. A spot, place, district, part.
प्रदोषकाक्षे loc. sin. of -काक्ष s. m. TATP. Evening-tide.
प्रधान adj. Chief, principal. -नम् acc. sin. m.
प्रधानता abs. s. f. Excellence, supremacy, superiority. The premiership. -ताम् acc. sin.
प्रधानमन्त्रिन् m. KARMADHĀRAYA, Prime minister. -मन्त्री nom. sin.
प्रधानाङ्गम् nom. sin. n. KARM. The chief member of the body; the chief person of the state.
प्रधावति 3d pers. sin. pres. of the vb. धाव 1st cl. par. Run, with प्र.
प्रपञ्चः nominative sin. s. m. Error, illusion. Prolivity, copiousness.
प्रपन्न pass. part. (of the vb. पद् Go, with प्र) Reached, arrived, attained, obtained.
प्रपूर्यते 3d pers. sin. pres. pass. (of vb. पूर Fill, with प्र) Is thoroughly filled, or satiated; is filled to the brim.
प्रबन्धेन ins. sin. of प्रबन्ध s. m. A connected discussion or narrative. A train.
प्रबाधते 3d pers. sin. pres. (of the vb. बाध

- 1st cl. *ātm.* Oppose, with प्र) Devastates, desolates, ravages, wastes, strips.
- प्रबुद्धः *nom. singular m. of -बुद्ध pass. part. of the vb. बुध् Understand, awake, with प्र)* Awake, wide awake, awakened (as from a sleep or trance).
- प्रबोध्य *ind. pret. part. of बोधि causal (of the vb. बुध् Understand, with प्र)* Having instructed, called the attention, explained, hinted or suggested. -बोधित *pass. part.* Aroused, awakened.
- प्रभञ्जन *sub. mas.* A tempest, a tornado, a hurricane. -नः *nom. sin.*
- प्रभवति *3d pers. singular pres. of the vb. भू 1st cl. par.* Be; with प्र, Become manifest, appear, arise, proceed, come forth: prevail, take effect, wax powerful, attain the mastery: rule, controul. -वन्ति *3d pers. pl.*
- प्रभाते *loc. sin. of -भात s. m.* Morning, day-break, dawn.
- प्रभावात् *abl. sin. of प्रभाव s. m.* Power.
- प्रभु *s. m.* A lord, a master. प्रभुः *nominative sin.* -भुम् *acc.* -भोः *gen.*
- प्रभुक्त *TATP.* Conferred by a master. -तात् *abl. sin. n.*
- प्रभुत्वम् *nom. singular of प्रभुत्व abs. s. n. (from प्रभु s.m. Lord, master)* Supremacy, sovereignty, dominion, lordship, high rank, power.
- प्रभूत *adj.* Much, abundant. -ते *loc. sin. n.*
- प्रचति *ind. following a noun frequently in the ablative case,* From, forward, commencing at.

- प्रमत्त *pass. part. (of the vb. मद् Rejoice, with प्र)* Careless, negligent, remiss, off one's guard. -मत्तः *nom. sin. m.* -तम् *acc. sin. n.*
- प्रमत्तवशिवस्व *gen. sin. m. BAHUV.* Having a careless minister.
- प्रमदा *substantive f.* A woman, a handsome woman. -दाः *nom. pl.* -दाजन *sub. mas.* Womankind, the female sex.
- प्रमाणपुरुषः *nom. singular s. m. TATP.* An umpire, arbitrator, judge, referee.
- प्रमाणम् *nom. singular of -माण s. n.* An authority, a guide, that or who, in which or in whom, implicit trust is to be placed. Any authorized or qualified person. Proof, certainty, evidence.
- प्रमाणयति *3d pers. sin. pres. (a nominal vb. derived from प्रमाण Authority)* Receives, admits, obeys or proposes, as authority.
- प्रमाणशास्त्र *s. n. TATP.* Scripture, any work of sacred authority. -शास्त्राणाम् *gen. pl.*
- प्रमादिन् *adj.* Heedless, indifferent, careless, off one's guard. -दी *nom. sin. m.* -दिनः *gen. sin. m.*
- प्रमुख *adj.* Chief, principal. -खः *nom. sin. m.*
- प्रमोद *s. m.* Joy, delight. -दः *nom. sin.*
- प्रयच्छ *2d pers. sin. imp. of the vb. दा 1st cl. par. substituting चच्छ in the conjugational tenses,* Give, bestow, grant; give up, surrender, with प्र.
- प्रयतेत *3d pers. sin. pot. (of the vb. यत् 1st cl. ātm. Strive, with प्र)* He should earnestly endeavour.

प्रयत्न *s. m.* Pains, care, effort, exertion.

Continued, persevering, or excessive effort, exertion, or pains. -यत्नः *nom. sin.* -त्नेन *instru.* -ज्ञात् *ablative.* -ज्ञाः *nom. pl.*

प्रयाण *s. n.* A march.

प्रयान्ति *3d pers. pl. pres. of the vb.* या *2d cl. par.* Go, with प्र Away; also, Go to, receive, experience. -यातु *3d person sin. imp.* -यातः *nom. sin. m. pass. part.* Set out, gone, departed. -यातुम् *inf.*

प्रयुक्त *pass. part. of the vb.* युज Join, with प्र Allied, in compact, Resulting from, consequent on. -युक्तेन *ins. sin. m.* -युक्ताम् *acc. sin. f.*

प्रयुज्यते *3d pers. sin. pres. (of the verb युज 4th cl. atm. with प्र)* Is suited, fit for, or deserved by.

प्रयोग *s. m.* Use, employment. The applying, directing, setting (as a charm, missile, weapon, medicine, &c). An appointment. -गतम् *ind. used instead of the abl. case.*

प्रयोजन *s. n.* Cause, occasion, use, need, call for. -नम् *nom. sin.*

प्ररोहति *3d pers. sin. pres. of the verb रुह 1st class par.* Grow, bud, germinate, with प्र Forth. -हन्ति *3d pers. pl.*

प्रलय *sub. mas.* The end of a Kalpa, or the destruction of the world. Annihilation, dissolution. -यम् *acc. sin.*

प्रलाप *s. m.* Lamentation. -पम् *acc. sin.*

प्रवचन *s. n.* Excellent speech, or language.

प्रवचनपटुः *nom. sin. m. TATP.* Skilful in speech, eloquent.

प्रवदन्ति *3d pers. pl. pres. (of the vb. वद 1st cl. par. Say, with प्र)* They call or declare.

प्रवर्त्तते *3d pers. sin. pres. of the vb. हत 1st class atm.* Be, with प्र, Act, be in active exercise, engage, busy, or occupy one's self.

प्रवर्त्तित *passive part. of वर्त्ति (causal of the verb हत Be, with प्र)* Administered, dispensed; allowed to take its course, put into execution, enforced. -तः *nom. sin. m.*

प्रविचरति *3d pers. sin. pres. of the verb चर 1st cl. par.* Go, with वि and प्र Go, proceed.

प्रविशति *3d pers. sin. pres. of the verb विश 6th cl. par.* Enter, with प्र. -शन्ति *3d pers. pl.* -विशतु *3d person singular imp.* -विष्ट *pass. part.* -ष्टः *nom. sin. m.* -ष्टे *locative.* -ष्टाः *nom. pl.* -ष्टम् *nom. sin. n.* प्रविश *ind. pret. part.*

प्रवीणताम् *acc. sin. of -वीणता abs. s. f. (from प्रवीण adjective, Skilful, clever)* Proficiency, skill, cleverness.

प्रवीर *adj.* Bold, brave, valiant.

प्रवृत्त *pass. participle (of the vb. हत Be, with prep. प्र)* Going on, begun. Ensued. Engaged, occupied, busy. -वृत्तः *nom. sin. m.* -वृत्ते *loc. m. or n.*

प्रवृत्तिः *nom. sin. of -वृत्ति s. f.* Prosecution, perseverance, attempt, enterprize, active effort. An engaging or proceeding in any business.

प्रवेश *sub. mas.* Entrance, ingress. Intrusion. -शात् *abl. sin.* -शे *loc. sin.*

प्रवेशित *pass. part. of वेष्टि (caus. of the verb विश Enter, with prep. प्र)* Made to enter. -तः *nom. sin. m.*

प्रव्रजित *s. m.* An ascetic, a mendicant. -तः *nom. sin.*

प्रशस्तते *3d pers. sin. pres. pass. (of vb. शंस Praise, with प्र)* Is approved, praised, commended or celebrated. **प्रशस्त** *pass. participle*, Good, excellent, best. -सम् *nom. sin. n.*

प्रशान्त *pass. part. (of the vb. शम Be quiet, with प्र)* Extinguished.

प्रशास्ति *3d pers. sin. pres. of the verb शास 2d cl. par.* Rule, govern, with प्र.

प्रश्न *s. m.* A question, enquiry. -नेन *instru. sin.* -प्रश्नु *loc. pl.*

प्रशङ्ग *s. m.* A fit time, season, occasion. Attachment.

प्रसन्नम् *nom. sin. n. pass. part. (of the vb. वद Sink, sit, with प्र)* Clear, bright, complacent, gracious. Pleased, delighted.

प्रसन्नमुख *BAHUV.* Of a placid countenance, smiling, looking pleased. -मुखी *nom. sin. f.*

प्रसरः *nom. sin. of -सर s. m.* Free course, room.

प्रसव *s. m.* A bringing forth, bearing; birth, production.

प्रसवनम् *nom. sin. of -वन s. n.* A bringing forth, a bearing of children, fecundity.

प्रसादः *nom. sin. of प्रसाद s. m.* Favour, kindness, approbation, graciousness, propitiousness, clearness, brightness, purity,

cleanness. Food offered to a god. The leavings of the food of a superior. -सादेन *ins.* -सादात् *abl.* -सादे *loc.*

प्रसाददानम् *nom. sin. n. TATP.* A gift of favours.

प्रसादान्तरम् *nom. sin. n. TATP.* Another mark of favour.

प्रसादित *pass. part. of सादि (causal of the verb वद with प्र)* Pleased, well-satisfied. -तेन *ins. sin. m.* **प्रसाद्य** *ind. pret. part.* Having appeased, pleased, or propitiated.

प्रसारित *pass. part. of सारि causal (of the verb वृ Go, with प्र Forth)* Extended, stretched forth. -सार्य्य *ind. pret. part.* Having extended.

प्रसिद्ध *pass. part. (of the vb. विध Be perfect, with प्र)* Renowned.

प्रसिद्धचरित्रप्रायम् *acc. sin. n. BAHUV.* Consisting chiefly of renowned *Kshettriyas*.

प्रसिद्धि *s. f.* Notoriety. A current appellation, a popular style or title. -द्धिः *nom. sin.*

प्रसीदति *3d person sin. pres. (of the vb. वद 1st class par. Sink, with प्र)* Grows calm; becomes appeased, favourable or gracious. -सीद *2d pers. sin. imp.*

प्रसुप्त *passive part. (of the verb स्वप Sleep, with प्र)* Slept, asleep, fast asleep. Lodged. -सुप्तः *nom. sin. m.*

प्रसूतः *nom. sin. of प्रसूत s. m.* A son.

प्रसूता *nom. sin. f. pass. part. (of the vb. वृ Bring forth, with प्र)* Delivered, brought forth, bearing, bringing forth. Laying, or laid, eggs. Born, engendered.

प्रसूति *s. f.* A bringing forth, parturition; birth, production.

प्रस्तर *s. m.* A stone, a rock. -रे *loc. sin.*

प्रस्ताव *s. m.* An occasional or introductory eulogium. A subject. The subject of conversation. An occasion, opportunity, season. -सावे *loc. sin.*

प्रस्तावसदृश *adj.* Suited to the occasion, appropriate, seasonable. -शम् *acc. sin. n.*

प्रस्तुत *pass. participle (of the vb. ह्यु Praise, with प्र)* Ready, prepared. *s. n.* Under discussion, in hand, the present subject, the matter in hand. -तम् *nom. sin.* -स्तुत्य *ind. pret. part.* Having told or related.

प्रस्तुतयज्ञः *nom. sin. m. BAHUV.* Prepared for a sacrifice.

प्रस्तुवन्ति *3d pers. pl. pres. of the vb. ह्यु 2d cl. par. with प्र)* Praise, panegyryze: also, propound, declare. -स्तुयते *3d pers. sin. pres. pass.*

प्रस्थापयति *3d person sin. pres. of स्थापि caus. of the vb. हा Stand, with प्र* Despatch, dismiss, send away; let go, allow to depart.

प्रस्थापयतु *3d pers. sin. imp. -स्थाप्यताम् 3d person singular imperative passive. -स्थापितः nom. sin. m. pass. part. -स्थाप्य ind. pret. part.*

प्रस्थित *passive part. (of the verb हा Stand, with प्र)* Set out, marched forth. -तः *nom. sin. m.*

प्रस्रवतः *3d pers. du. pres. of the vb. ह्यु 1st cl. par.* Flow, stream, distil, with प्र Forth.

प्रहरण *s. n.* A weapon.

प्रहर्तव्य *fut. pass. part. (of the vb. ह्यु Seize, with प्र)* To be struck. -र्तव्यम् *nom. sin. n.*

प्रहर्षयेत् *3d pers. sin. pot. of हर्षि (caus. of the vb. ह्यु Rejoice, with प्र)* He should cheer, gladden, inspirit, or encourage.

प्रहसन् *nom. sin. m. pres. part. of the vb. ह्यु 1st cl. par.* Laugh, with प्र.

प्रहार *sub. mas.* A stroke, blow, thump, wound. -हारेण *ins. sin.*

प्रहित *pass. part. (of the vb. हि Send, with प्र)* Sent, despatched, commissioned. -तः *nom. sin. m.*

प्रहृष्टमनाः *nom. singular m. BAHUVRIHI, (comp. of प्रहृष्ट pass. part. Rejoiced, and मनस् s. n. The mind)* Delighted at heart, exceedingly glad.

प्रहस्यति *3d pers. sin. pres. of the vb. ह्यु 4th cl. par.* Rejoice, with प्र.

प्राक् *ind.* Formerly. Before, in front.

प्राकार *s. m.* A wall, a rampart. -रस्य *gen. sin. -रान् acc. pl.*

प्राक्तन *adj.* Former, past, old, ancient.

प्राङ्गण *s. n.* A court, a yard. -णे *loc. sin.*

प्राज्ञः *nom. sin. of प्राज्ञ s. m.* A wise, clever, sensible man.

प्राणच्छेदकर *agt.* A conspirator. -राः *nom. pl. m. (from प्राण Life, छेद A cutting or destroying, and कर A maker, or who makes).*

प्राणत्यागः *nom. sin. of -णत्याग s. m. TATP.* Abandonment of life, voluntary death, dying, suicide.

प्राणबाध *s. m.* TATP. Extreme peril or distress, fear of life. -*ये loc. sin.*

प्राणभूतान् *gen. plural m. or f. of -भूत* KWIP, Sentient, living (being).

प्राणरक्षार्थम् *ind. TATP.* For the preservation of life.

प्राणाः *nom. pl. of प्राण s. m.* The five vital airs or modes of inspiration and expiration collectively, the vital spirits, life. -*जान् acc.* -*हेः instr.* *जेभ्यः abl.* -*येषु locative.* When not in composition used in the plural number.

प्राणान्तिक *s. n.* Murder, assassination. -*कम् acc. sin.*

प्राणिन् *adj.* Living, breathing. *s. m.* A living or sentient being, an animal, a living creature. -*णिना ins. singular.* -*णिनः gen.* -*णिषु loc. pl.*

प्राणेश्वरः *nom. sin. s. m. TATP.* A husband (lord of life).

प्रातःकाल *s. m.* Morning-time. -*खे loc. sin.*

प्रातर् *and before certain hard consonants,* प्रातः *ind.* Early, betimes in the morning.

प्रादात् *3d pers. sin. 3d pret. of the vb. दा* Give, with प्र.

प्राधान्य *abs. sub. n.* Premiership, supremacy. Superiority. -*ज्यात् abl. sin.*

प्राग्वर् *s. n.* A long and unshady road, a lonesome or tiresome path. -*रे loc. sin.*

प्राग्वर्दृष्टपथतः *loc. sin. n. TATP.* At the foot of three trees by the way-side.

प्राप्तः *nom. sin. m. of प्राप्त pass. part. (of the verb आप Obtain, with प्र)* Obtained, gained, gotten, caught, reached, overtaken, procured, met with, found, picked up. Become necessary, incumbent, or obligatory. प्राप्तम् *acc. sin. m. or nom. sin. n.* प्राप्ता *nom. sin. f.* -*प्ताम् acc.* प्राप्ते *loc. sin. n.* प्राप्तानि *nom. pl. n. also,* Luck, fortune.

प्राप्तकालः *nom. sin. m. BAHUV.* (He) who has reached his hour, whose fated time is arrived, fated. Having found an opportunity. Suited to the occasion, suitable, opportune. KARMADH. A proper time, a fitting season. -*खे loc. sin.*

प्राप्तजीविनः *nom. sin. m. BAHUV.* Restored to life.

प्राप्तव्यः *nom. sin. m. fut. pass. part. (of the verb आप Obtain, with प्र)* To be obtained or found. -*व्यानि nom. pl. n.* प्राप्य *ind. pret. part.*

प्राप्तार्थयहयम् *nom. sin. n. TATP.* A not-securing of advantages gained.

प्राप्तावसरः *nom. singular m. BAHUVRIHI,* Seasonable.

प्राप्ति *s. f.* Acquisition. प्राप्तेः *gen. sin.*

प्राप्नोमि *1st pers. sin. pres. of the vb. आप 5th cl. par.* Obtain, with प्र, Gain, obtain, acquire, procure, find, get, reach, meet with, fall into, incur. -*प्नोति 3d pers. sin.* प्राप्नुत *2d person plural imp.* -*प्नुयात् 3d pers. sin. pot.* प्राप्य *ind. pret. participle.* In line 1169, this may be rendered, According to.

प्रायः *nom. sin. of प्राय adj. used in 'composition, Like, resembling.*

प्रायशस् *ind. Usually, commonly, for the most part. Exceedingly,*

प्रायश्चित्त *s. n. Expiation, penance, atonement. -त्तम् nom. sin.*

प्रायस् *ind. For the most part, frequently, generally, ordinarily, almost, largely, well nigh. Abundantly.*

प्रायेण *ins. sin. n. (of प्राय adjective, Like, resembling) used adverbially, In like manner. For the most part.*

प्रार्थक *agt. A suitor.*

प्रार्थयन्ति *3d pers. pl. pres. of the verb अर्थे 10th cl. par. with प्र Ask, beg, pray, seek, solicit. प्रार्थितः nom. sin. m. pass. part.*

प्रार्थयिता *nom. sin. m. of -र्थयिह agent, A wooer.*

प्रासाद *s. m. A palace. A temple. -सादे loc. sin.*

प्रियवाक्सहितम् *nom. sin. n. Accompanied by kind words. (प्रिय, वाक्, सहित.)*

प्राह *3d pers. sin. 2d pret. (of the vb. ब्रू 2d cl. defective, Say, with प्र) He said. प्राहुः 3d pers. pl.*

प्रिय *adjective, Beloved, dear, liked, agreeable. प्रियः nom. sin. m. -यान् acc. pl. प्रियैः ins. pl. -या nom. singular f. -याम् accus. प्रिये vocative. -यासु locative pl. प्रियाणि nom. pl. n. s. n. Kindness, love, favour. -यम् acc. sin. -येण ins.*

प्रियंवद् *agt. Sweetly speaking; a flatterer. -द्वाः nom. pl. m.*

प्रियम् *ind. Sweetly, kindly.*

प्रियवस्तु *KARMADH. A favorite subject or topic. -स्तु loc. pl.*

प्रियवादी *nom. sin. m. of -यवादिन् TATP. compounded of प्रिय Sweet, pleasant, and वादिन् agent from the verb वद् Speak : Speaking, a speaker) Sweetly or kindly spoken; flattering, a flatterer. -यवादिनम् acc. sin. m. -यवादिनाम् gen. pl. m. -यवादिनी nom. sin. f.*

प्रियसंवास *s. m. TATP. The society of those loved. -सः nom. sin.*

प्रियसुहृद् *nom. sin. m. KARM. A dear friend.*

प्रियाप्रियम् *acc. sin. n. of -याप्रिय DWAN. Agreeable and disagreeable : like and dislike. -याप्रिये loc.*

प्रियोपपत्तिः *nom. singular s. f. TATP. The society of a friend.*

प्रीत *pass. part. (of the vb. प्री) Beloved, dear. -तम् acc. sin. m.*

प्रीतिः *nom. sin. of प्रीति s. f. Pleasure, joy, gratification. Affection, love, harmony, kindness. A liking, a fondness for, a delighting in. Conciliation. -तिम् acc. sin. प्रीतये or प्रीत्यै dat.*

प्रीतिविश्रम्भभाजनम् *nom. sin. n. TATP. A repository of joy and confidence. (प्रीति विश्रम्भ, भाजन.)*

प्रेमविश्वासभूमि *s. f. TATP. An object of love and confidence. -भूमयः nom. pl.*

प्रेरणा *substantive. f. A sending. Order, direction. -रण्या ins. sin.*

प्रेरित *passive part.* (of the verb ईर Send, with प्र) Sent, directed. -तः *nom. sin. m.*

प्रेषितः *nom. sin. m.* Sent, despatched on an errand. (एषित is the *passive part.* of एषि *caus.* of the vb. इष Go, with प्र. This is an exception to the general rule of Sandhi. See Grammar, Rule 3, d.) प्रेषितवान् *nom. sin. m.* of प्रेषितवत् *indef. past part.*

प्रेष्य *s. m.* A servant, a menial, प्रेष्यः *nom. sin.*

प्रोक्त *passive part.* (of the verb वच Speak, with प्र) Said, declared, laid down as a rule. -क्तम् *nom. sin. n.*

प्रोजिहृतुम् *inf.* of the vb. उज्जृ, with प्र Escape, avoid, shun.

प्रोक्षारित *passive part.* of क्षारि (*caus.* of the verb हृ Go, with उत् and प्र) Relinquished, given up.

प्रौढ *pass. part.* (of the vb. वह Bear, with प्र) Full grown. See Grammar, Rule 3, c d.

प्रौढ्यौवनम् *acc. sin. f.* BAHUV. In the prime of youth.

श्वङ्ग *s. m.* A monkey, an ape. -वङ्गैः *ins. pl.*

साध्यते 3d pers. *sin. present passive* (of सावि *causal* of the verb सु Swim) Is deluged or inundated.

फ

फलखण्डन *s. n.* TATP. A disappointing, a breaking or destroying of fruit or reward. -नम् *nom. sin.*

फलति 3d person *sin. pres.* of the verb फल 1st class par. Produce, yield, or bear fruit. फलन्ति 3d pers. *pl.*

फलम् *nom. or acc. sin. of फल s. n.* Fruit, produce. Result, consequence, effect; reward, benefit. फलेन *instr.* -ले *nom. du.* -लानि *nom. or accusative plural.* फलैः *ins.*

फलवती *nom. sin. f. of -लवत् adj.* Fruitful, productive.

फलितः *nom. sin. m. of -लित adj.* Fruitful, successful.

फलुगु *adj.* Weak, feeble. फलुगु *nom. sin. n.*

फुत्त *passive part.* (of the verb कृ Make, with फुत् an imitative sound in puffing) Blown upon, breathed in. -कृतम् *acc. sin. n.*

फुल्ल *pass. part.* (of the vb. फुल्ल) Blown, open, expanded (as a flower).

फेन *s. m.* Froth, foam. फेनः *nom. sin.*

व

वणिक् *nom. sin. of वणिज् s. m.* A merchant, a trader. वणिजः *gen.*

वणिकपुत्रः *nominative singular s. m.* TATP. A merchant's son. -पुत्रेण *ins.*

वणिकपुत्री *nom. sin. s. f.* TATP. A merchant's daughter.

बद्धः *nom. sin. m. pass. part.* (of the vb. बन्ध Bind) Bound, tied, fastened, caught, held.

बद्धा *ind. pret. part.* Having bound.

बद्धाक्षलिः *nom. sin. m.* BAHUV. With joined palms, with closed hands.

वधम् *acc. singular of वध s. m.* Slaughter, killing, murder. -धात् *abl. sin.*

बन्धीयात् 3d pers. sin. pot. of the verb बन्ध
9th cl. par. Bind; also, punish, chastise.

बध्नुः nom. sin. m. of बध्नु fut. pass. part. (of
the verb बध Kill) To be killed, deserving
of death. s. m. An animal destined for
slaughter. बध्नुस् gen. sin.

बध्नुते 3d pers. sin. pres. pass. of the vb. बध
Kill. -ध्नुते 3d person plural pres. passive
of the vb. बन्ध Bind, or of the vb. बध Kill.

बध्नुमि s. f. TATPURUSHA, A place of
execution. -मिम् acc. sin.

बन्धः nom. sin. of बन्ध s. m. A tie, a knot.

बन्धकी sub. fem. An unchaste woman, a
wanton. -कीम् acc. sin. -का ins.

बन्धनम् nom. or acc. sin. of बन्धन s. n.
A binding, tying, or confining; captivity,
bondage, confinement. A bond, a cord.
बन्धनात् abl. -न्धने loc. -नानि nom. pl.

बन्धुः nom. sin. of बन्धु sub. mas. A relation,
kinsman, friend, connexion. बन्धून् acc. pl.

बन्धुभ्यः dat. -न्धुषु loc.

बन्धुहीनः nom. sin. m. TATP. Friendless,
relationless.

बन्ध्या nom. sin. s. f. A childless woman.

बभूव 3d person sin. 2d pret. of the verb भू
par. Be or become. बभूवुः 3d pers. pl.

बभ्राम 3d pers. singular 2d pret. par. of the
verb भ्रम Roam, make a tour.

बर्बर s. m. A blockhead, fool, low fellow,
wretch, usually in the vocative case.

बलदृप्य s. m. TATP. Pride of strength. -दृपात्
abl. sin.

बलम् nom. or acc. sin. of बल s. n. Strength,
power, force. Physical strength. An army,
forces. बलेन instru. बलात् ablative. By
force, forcibly. बलानि acc. pl. बलैः ins.
-लानाम् genitive. बलेषु loc.

बलवत् ind. Stoutly, lustily.

बलवान् nom. sin. m. of बलवत् adj. Strong,
powerful. -लवता ins. sin. m.

बलव्यसनसकुलः nom. sin. m. TATPURUSHA,
Embarassed by disorder in his army.

बलात् abl. sin. used adverbially, Forcibly.

बलाध्यक्षः nom. sin. s. m. TATP. Inspector
of the forces, superintendant of the army.

बलानि nom. pl. n. of बल adjec. Strong,
powerful.

बलाबलम् acc. sin. s. n. DWAN. Strength
and weakness.

बलि s. m. An oblation, a religious offering
in general. बलिम् acc. sin.

बलिन adj. Strong, powerful. बली nom.
sin. m. -लिना ins. sin. m.

बलिष्ठ superl. (of बल adjective, Strong)
Very strong, strongest. -ष्ठः nom. sin. m.

बलीयस् compar. (of बल adjective, Strong)
Stronger, more powerful. -यसा ins. sin. m.

बलीयस् abs. s. n. Superiority in strength.
Mightiness, all - powerfulness, extreme
efficacy. -यसात् abl. sin.

बलीवर्ह s. m. A bull, or an ox. -वर्हेन ins. sin.

बलोत्साहम् acc. sin. s. m. TATP. Ardour
of the forces.

बहु *adj.* Much, many. Greatly. **बहुना** *ins. sin. m. or n.* किं बहुना What's (the use) of much (talking)? **बहुवः** *nom. pl. m.* **बहून्** *acc. -भिः ins. pl. m. or n.*

बहुयद् *nom. sin. m.* **BAHUV.** Taking or holding much.

बहुदृश्यन् *agt.* Who has seen much; a great traveller. **-दृश्या** *nom. sin. m.*

बहुमान *s. n.* Respect, reverence. A gift by a superior to an inferior.

बहुरिपुः *nom. sin. m.* **BAHUV.** One who has many foes.

बहुल *adj.* Much, many, abundant. **बहुले** *loc. sin. n.* **-क्षीभवन्ति** *3d pers. pl. pres.* **CHWI,** Become abundant, abound.

बहुविध *adj.* Various, multiform, of many sorts or ways. **-धाम्** *acc. sin. f.*

बहुयन्तुः *nom. sin. m.* **BAHUV.** One who has many enemies.

बहुयम् *ind.* Abundantly, numerously, in countless numbers.

बहुश्रुताः *nom. pl. m. of बहुश्रुत* **BAHUV.** Well-taught, learned, acquainted with the *Vedas*.

बह्वी *nom. sin. f. of बहु* *adj.* Numerous.

बाणिज *s. m.* A merchant, a trader. **-जः** *nom. sin.*

बाणिज्य *abs. sub. neu.* Trade. A trading expedition. **-ज्येन** *ins. sin.*

बाधते *3d pers. sin. pres. of the vb.* **बाध** *1st cl. atm.* Resist, oppose; annoy, afflict, vex, harass, torment.

बान्धवः *nom. sin. of बान्धव* *subs. mas.* A friend, relation, kinsman. **-न्धवाः** *nom. pl.* **-न्धवान्** *acc.*

बालः *nom. sin. of बाल* *s. m.* An infant, a child; it usually means the young child, under five years old, but is equally applicable till sixteen years of age; a minor. **-लात्** *abl.* **बालस्य** *gen.* **-लानाम्** *gen. pl.* *also, adj.* Young.

बालकः *nom. sin. of -लक* *s. m.* A child, a boy, an infant.

बालापत्य *s. n.* **KARMADH.** Young or infant offspring or progeny. **-पत्यानि** *acc. pl.*

बालिश *adj.* Young, inexperienced. **-शः** *nom. sin. m.*

बालुका *s. f.* Sand. **-कासु** *loc. pl.*

बाहु *s. m.* The arm. **बाह्व** *nom. du.* **-बुभ्याम्** *ins. du.*

बाहुल्य *abs. s. n. (from बहुल* *adj.* Abundant) Plenty, abundance, quantity. **-बुल्यम्** *nom. sin.* **-बुल्येन** *ins.* **बाहुल्यात्** *abl.*

बिभर्ति *3d pers. sin. pres. of the vb.* **भृ** *3d cl. par.* Feed, nourish, cherish.

बिभेति *3d pers. sin. pres. of the vb.* **भी** *3d cl. par.* Fear, be afraid of.

बुद्धिः *nom. sin. of बुद्धि* *s. f.* The intellect, understanding, wits, senses. Advice, admonition. Idea, notion. **बुद्ध्या** *ins.* **बुद्धेः** *loc.* **बुद्ध्यः** *nom. pl.*

बुद्धिमान् *nom. sin. m. of बुद्धिमत्* *adj.* Wise, intelligent. **-द्धिमत्** *genitive sin. m.* **-द्धिमन्तः** *nom. pl. m.*

बुद्धिहीनत्व *abs. s. n.* Senselessness, stupidity.

बुद्धा *ind. pret. part. (of the vb. बुध)* Having supposed.

बुधः *nom. sin. of बुध s. m.* A wise man, a sage. बुधैः *ins. pl.*

बुध्यते *3d pers. sin. pres. pass. of the vb. बुध* Understand, perceive.

बुभुक्षायाम् *loc. sin. of बुभुक्षा s. f.* A desire to eat, appetite, hunger (*from the desiderative form of the verb भुज Eat*).

बुभुक्षितः *nom. sin. m. (pass. part. of बुभुक्ष desid. form of the vb. भुज Eat, or an adj. derived from -भुक्षा s. f. Hunger, by affixing इत technically called इतच्)* Hungry, pinched with hunger.

बोद्धव्यम् *nom. sin. n. fut. pass. part. (of the vb. बुध Understand)* Necessary to be understood, to be considered.

बोध्य *fut. pass. part. (of the vb. बुध)* To be considered or understood. To be taught or awakened. बोध्याः *nom. pl. m.*

ब्रवीमि *1st pers. sin. pres. of the vb. ब्रू 2d cl. par. irregular and defective, Say, speak.*
ब्रवीषि *2d pers. ब्रवीति 3d pers.*

ब्रह्मचर्यं *s. n.* The order, condition or rules of the *Brahmachári* or religious student. -चर्येण *ins. sin.*

ब्रह्मचारी *nom. sin. of ब्रह्मचारिन् s. m.* The *Brahmachári* or religious student; the young *Brahman*, from the time of his investiture with the cord, to the period of his becoming a householder: it is also applied to a person who continues with his spiritual teacher, through life, studying

the *Vedas*, and observing the duties of the student; it is also given as a title to *Pandits* learned in the *Vedas*; to a class of ascetics; by the *Tantras*, it is assigned to persons whose chief virtue is the observance of continence; and it is assumed by many religious vagabonds (*from ब्रह्म the Veda, and चर to go or follow*).

ब्रह्मपुर *s. n.* Name of a certain town or city (*Theopolis*).

ब्रह्मपुराख्यम् *nom. sin. n. BAHUV.* Named *Brahmapura*.

ब्रह्महत्या *s. f. TATP.* *Brahmanicide*, the killing or murder of a *Brahman*.

ब्रह्महन् *agt.* The murderer or slayer of a *Brahman*. -हा *nom. sin.*

ब्रह्मा *nom. sin. of ब्रह्मन् s. m. BRAHMA*, the first deity of the *Hindu* triad, and the operative creator of the world.

ब्रह्मारण्ये *loc. sin. of ब्रह्मारण्य s. n. TATP.* A forest in which the *Vedas* are read and explained.

ब्राह्मणः *nom. sin. of ब्राह्मण s. m.* A man of the first *Hindu* tribe, a *Brahman*. -णम् *acc.* -णेन *ins.* -णस्य *gen.* -णेभ्यः *dat. pl.* -णेषु *loc.*

ब्राह्मणी *s. f.* The wife of a *Brahman*.

ब्रुवन् *nom. sin. m. pres. part. of the verb ब्रू 2d cl. par.* Speak.

ब्रूवः *1st pers. du. pres. of the vb. ब्रू 2d cl. par.* Say, speak, declare. ब्रूतः *3d pers. du.* ब्रूहि *2d pers. sin. imp.* ब्रूत *2d person plural.* ब्रूयात् *3d pers. sin. pot.* ब्रूते *3d pers. sin. pres. átm.*

भ

भक्त *passive part. (of the verb भज Serve)*
Attached, devoted, loyal, faithful. **भक्तः**
nom. sin. m. भक्तम् accus. भक्तेन ins. also, s.
n. Boiled rice, food. भक्तस्य gen. sin.

भक्तिः *nom. singular of भक्ति s. f.* Service,
worship, attachment, devotion. Loyalty,
dutifulness.

भक्षक *agt. (from the vb. भक्ष Eat)* An eater.

भक्षणम् *nom. sin. of भक्षण s. n.* An eating.

भक्षयामि *1st pers. sin. pres. of the verb भक्ष*
10th class par. Eat, devour. भक्षयति 3d
pers. sin. भक्षय 2d person singular imp.
भक्षयन् *nom. sin. m. pres. part. भक्षयित्वा*
ind. pret. part. Having devoured.

भक्षित *passive part. of the verb भक्ष Eat,*
devour. -तः *nom. sin. m. भक्षितेन ins. sin. m.*

भक्षिताः *nom. pl. m. s. n.* Food. **भक्षितव्य**
fut. pass. part. -तव्यः nom. singular m.
-तव्यम् *nom. sin. n. -चितुम् inf.*

भक्षितशेष *s. m. TATP.* Orts, leavings.

भक्षितशेषाहारः *nom. sin. s. m. TATP.* A
meal of ors.

भक्ष्य *fut. pass. part. (of the vb. भक्ष Eat)* To
be eaten; eatable, edible; meat, food. **भक्ष्यः**
nom. sin. m. भक्ष्याः nom. pl. m.

भक्ष्यते *3d person sin. present passive (of the*
verb भक्ष) Is eaten.

भक्ष्यभक्षकयोः *DWANDWA, comp. of भक्ष्य*
Food, and **भक्षकयोः** *gen. or loc. du. m.*
of भक्ष्य agt. An eater, or feeder.

भक्ष्यवस्तु *substantive n. KARM.* Eatables,
victuals. **-वस्तुनाम्** *gen. pl.*

भगवान् *nom. singular m. of भगवत् adj.*
Respectable, worshipful, adorable; hence
the common appellation of a prince or
a deity. His reverence, worship, holiness.
भगवन्तम् *accusative. -गवता ins. भगवतः*
genitive. -गवति loc. sin. m. and voc. sin.
of -गवती feminine. भगवत्या instrum.
singular f. -गवत्याः gen.

भग्न *pass. part. (of the verb भञ्ज)* Broken,
shattered, shivered, knocked to pieces,
demolished, destroyed. **भग्नः** *nom. sin. m.*
भग्नम् *nominative sin. n. -ग्नानि nom.*
pl. n.

भग्नजानुः *nom. sin. m. BAHUV.* Broken-
kneed.

भग्नभाण्डः *nom. sin. m. BAHUVRÍHI,* Who
broke the pots (and pans).

भग्नशः *nom. sin. m. of -ग्नश BAHUV.*
Disappointed. (**भग्न** Broken, and **आशा**
Hope.)

भग्नोद्यमः *nom. sin. m. BAHUV.* Foiled,
baffled in his endeavours.

भङ्गा *ind. pret. participle (of the verb भञ्ज)*
Having broken into.

भङ्ग *s. m.* A breaking, a fracture, demolition,
destruction. Defeat, rout. **भङ्गः** *nom. sin.*
-ङ्गम् *acc. भङ्गे loc.*

भङ्गकर *agent, Breaking; a breaker, an*
infringer. **-करान्** *acc. pl. m.*

भङ्गुरम् *nom. sin. n. of -ङ्गुर adj.* Fragile,
brittle, evanescent; transient, of short
duration. **-ङ्गुरे** *loc. sin. m.*

भज 2d pers. sin. imp. of the vb. भज 1st cl. par. Worship, court, cherish, seek. -जते 3d pers. sin. pres. átm. Favour, esteem, court, regard with kindness, love, embrace, caress.

भङ्गारक s. m. The sun. A deity, a god. -कः nom. sin.

भङ्गारकवारो loc. singular of -रकवार s. n. TATP. (from भङ्गारक The sun, and वार A day of the week) Sunday.

भद्रतर compar. (of भद्र adj. Good) Better. Happier, more prosperous.

भद्रम् nom. or acc. sin. n. of भद्र adjective, Lucky, auspicious, well, good. Excellent, best. Pure, virtuous, pious. Happy. भद्र voc. sin. m. O good fellow, O worthy sir, O honest friend. s. Happiness, prosperity, fortune. ind. Well, right, happy. -द्राणि acc. pl. n.

भयङ्करः nom. sin. m. of -ङ्कर agt. Fear-inspiring, formidable, terrible.

भयप्रतीकार sub. mas. TATPURUSHA, The removal of fear. -रम् acc. sin.

भयम् nom. or acc. sin. of भय s. n. Fear, alarm, dread. Danger. -येन ins. -यात् abl. भयस्य gen.

भयस्त्राणशतानि nom. pl. n. TATP. Hundreds of occasions of fear. (भय, स्त्राण, शत.)

भयहेतुः nom. sin. of -यहेतु subs. mas. TATP. A cause of alarm. -हेतुम् acc.

भयार्तः nom. singular m. TATP. Alarmed, terrified.

भयोत्तरम् nom. sin. n. BAHUV. Attended with or succeeded by fear. (भय, उत्तर.)

भयोपशम s. m. TATP. The allaying of fear.

भर 2d pers. sin. imp. of the vb. भर 1st cl. par. Support, cherish, feed, nourish.

भर s. m. A load, burden, weight. -रस्य gen. sin. भरं कुर्वन् nom. sin. m. pres. part. Resting (lit. making) his weight.

भरण s. n. A nourishing, a pampering.

भर्ता nom. sin. of भर्तु agt. m. (from भर) A husband. A lord, a master. A mate. -र्तारम् acc. भर्तुः gen.

भर्तृभक्त TATP. Devoted to one's lord. -भक्ताः nom. pl. m.

भस्म s. m. A bear. भस्मैः ins. pl.

भव s. m. A state of being. The world.

भवत् (a form of address more respectful than त्वम् Thou) Your highness, honour, worship, holiness. भवान् nom. sin. m. -वता instru. भवतः genitive. -वक्ष्याम् ins. dual. -वतोः genitive. -वन्तः nom. plural. -वद्भिः instrum. भवद्भिः abl. -वताम् gen.

भवत्पुत्रान् acc. pl. m. TATP. Your Majesty's sons.

भवदन्यः nom. sin. m. TATP. (comp. of भवत् You, and अन्यः Other) Other than you.

भवद्वचनम् nom. sin. n. TATP. Your speech.

भवामि 1st pers. sin. pres. of the vb. भू 1st class par. Be, become. भवति 3d person. भवन्ति 3d person plural. भविष्यामि 1st pers. sin. 2d fut. -विष्यसि 2d person. -ष्यति 3d pers. -ष्यन्ति 3d pers. plural. भव

2d pers. singular imp. भवतु 3d pers. Be it so, agreed. Well. Let it be, let it pass. Be that as it may. भवेत् 3d pers. sin. pot.

भवितव्यम् nom. sin. n. of -वितव्य fut. pass. part. of the vb. भू Become, used impersonally in construction with a noun in the instrumental case; as, मया भवितव्यम् By me, to be become. i. e. I shall, will, or must, become.

भविष्यत् part. 2d fut. par. (of the vb. भू) What is to be, what will be, future.

भस्त्रा nom. sin. s. f. A bellows, a large hide with valves, and a clay nozzle, which is used for this purpose.

भस्मस्य s. m. TATP. A heap of ashes. -स्ये loc. sin.

भस्मन् s. n. Ashes. भस्म nom. sin.

भागीरथी s. f. The river Ganges, a patronymic of भगीरथ Bhagiratha, a pious king whose austerities brought this sacred stream from heaven.

भाग्यम् nom. or acc. sin. of भाग्य sub. n. Luck, fortune. Good luck, good fortune. -ग्येन ins.

भाजनम् nom. sin. of भाजन s. n. A vessel, a vase. -जने loc.

भाण्ड s. n. Any vessel, pot, cup, plate, pail, &c. A vat. A bale or pack (of goods or merchandize). भाण्डम् acc. sin. -ण्डात् ablative. भाण्डे locative. -ण्डानि nom. pl. Pots of earthenware.

भारः nom. sin. of भार s. m. A weight, a burden.

भारवाही nom. sin. m. (of भार and वाहिन् agt. of the vb. वह Carry) A porter, a burden-bearer.

भार्या nom. singular of भार्या s. f. A wife, espoused according to the ritual of the Vedas. -र्याम् acc. -र्याया ins. -र्यासु loc. pl.

भावः nom. sin. of भाव s. m. Nature, disposition, mind, soul, temper, temperament, a prevailing state or affection of mind. State, condition. भावेन ins. -वस्य gen. भावे loc. भावाः nom. pl.

भावयेत् 3d pers. sin. pot. of the vb. भू 10th cl. par. Think, consider, estimate, esteem.

भावि nom. sin. n. of भाविन् agt. (of the vb. भू Become) Future, what will be, predestined. -विनः nom. pl. m.

भाषण s. n. Speech. -णेन ins. sin.

भाषते 3d pers. sin. pres. of the vb. भाष 1st cl. atm. Speak. -वितम् nom. or acc. sin. n. pass. part. Spoken. s. n. A word, speech.

भास्कर s. m. The sun. -रे loc. sin.

भिक्षाक्षम् acc. sin. of -क्षा s. n. TATP. Food obtained as alms. (from भिक्षा s. f. Alms, and अक्ष s. n. Food)

भिक्षापात्रम् acc. sin. of -त्रापात्र s. n. TATP. A beggar's bowl, an alms-dish.

भिक्षाशिल्पम् nominative singular abstract sub. neu. (from -क्षाशिल्प agent, An alms-eater) Mendicancy, a subsisting on alms (क्षाशिल्प is agt. of the vb. अश्न Eat).

भिक्षु s. m. A beggar. भिक्षुम् acc. sin.

भिचुक *s. m.* A beggar. **भिचुकः** *nom. sin.*

भिद्यते *3d pers. sin. pres. pass. (of vb. भिद्*
Break) Is broken or burst; is divulged.

भिद्येत *3d pers. sin. pot.*

भिनत्ति *3d pers. sin. pres. of the vb. भिद्*
7th cl. par. Break, split, pierce, break
down. **-न्यात्** *3d pers. sin. pot.*

भिन्नः *nom. sin. m. of भिन्न pass. part. (of*
the vb. भिद् Pierce, break) Pierced, burst,
broken, split, divided. **-खम्** *nom. sin. n.*

भिषज् *s. m.* A physician. **-जाम्** *gen. pl.*

भीत *pass. part. (of the vb. भी Fear)* Afraid,
alarmed, placed in jeopardy.

भीतपरिचाणवस्त्रपाशमपण्डितः *nom. sin. m.*
TATP. Skilful in finding fault with the
means of preserving (him or those) placed
in danger.

भीत्या *ins. sin. of भीति s. f.* Fear, alarm,
apprehension, dread.

भीरुः *nom. sin. m. of भीरु adj.* Timid,
afraid. **भीरोः** *gen. sin. s. m.* A coward.

भीरुक् *adj.* Timid.

भीरुजनः *nom. sin. m. BAHUV.* One whose
followers are cowards.

भीरुता *nom. sin. abs. s. f. (from भीरु adj.*
Timid) Fear, timidity.

भीरुत्व *abs. s. n.* Timidity. **-त्वम्** *nom. sin.*

भीरुमय *adj.* Terrific, frightful. **-मययोः**
gen. du. m.

भीरुयोद्धम् *nom. singular n. BAHUVĒHI,*
(Garrisoned) by dastardly soldiers.

भीषण *adj.* Terrific, formidable. **-खम्** *nom. sin. n.*

भुंक्ते *3d pers. sin. pres. of the vb. भुज् 7th cl.*
átm. Eat; enjoy, use.

भुज *s. m.* The arm. **भुजान्तरम्** *ind.* Within
the arms or embrace.

भुजगी *s. f.* A female serpent.

भुजङ्ग *s. m.* A snake, a serpent. **-ङ्गाः** *nom. pl. -ङ्गैः ins. -ङ्गानाम् gen.*

भुज्यते *3d pers. sin. pres. pass. of the vb. भुज्*
Enjoy.

भुवन *s. n.* The world.

भूः *nom. singular of भू s. f.* The earth, the
ground. **भुवि** *loc.* **भुवाम्** *gen. pl.*

भूतः *nom. sin. m. of भूत pass. part. (of the*
verb भू Become) Become, been. **भूताः** *nom. pl. m.*

भूतजय *s. m. KARM.* A recent victory.

भूतदया *nom. sin. s. f. TATP.* Compassion
or tenderness to all creatures.

भूतलम् *acc. sin. of -तल s. n. TATP.* The
earth, the face of the earth, the surface of
the ground. **भूतले** *loc.*

भूतानाम् *gen. plural of भूत s. n.* A living
being, a creature. **भूतेषु** *loc. pl.*

भूतिम् *acc. sin. of भूति s. f.* Prosperity,
success, wealth. Power, dignity.

भूत्वा *ind. pret. part. (of the verb भू)* Having
become.

भूपतिः *nom. singular of भूपति subs. mas.*
TATP. A king, a monarch. **-पतिम्** *acc.*

भूपतेः *gen. भूपतौ loc. भूपते voc.*

भूपाल *s. m.* A king, a sovereign. -**रा**: *nom. sin.* -**रास्य** *gen.* -**रायो**: *genitive du.* -**राः**: *nom. pl.*

भूप्रदान *s. n.* TATP. The gift of land. -**नम्**: *acc. sin.*

भूमि: *nom. sin. of भूमि s. f.* The earth, soil. Place, scite, ground. Territory. **भूमिम्**: *acc. भूमी loc. sin.*

भूमिप *s. m.* A king. -**प**: *nom. sin.*

भूमिपति *s. m.* A king. -**ति**: *nom. sin.*

भूखेकदेश *s. m.* TATPURUSHA, A portion of territory. -**देशेन** *ins. sin.*

भूयात् *3d pers. singular bened. par. of the verb भू Be.*

भूरि *adj.* Many, much.

भूरिदृष्टि *s. f.* KARM. Excessive rain.

भूषण *s. n.* An ornament. -**णम्**: *nom. sin.* **भूषैः**: *ins. pl.*

भूषित: *nom. sin. m. of भूषित pass. part. (of the vb. भूष Adorn)* Adorned, ornamented, decorated. -**षिता** *nom. sin. f.*

बृह *sub. mas.* A large black bee, a humble bee. **बृहैः**: *ins. pl.*

वृत्ति *sub. fem.* Wages, hire. Nourishment, maintenance. **वृत्तौ** *loc. sin.*

वृत्त *s. m.* A servant. A minister. **वृत्तः**: *nom. sin.* -**वृत्तस्य** *genitive.* **वृत्तये** *locative.* -**वृत्ताः**: *nom. plural.* **वृत्तैः**: *ins.* -**वृत्तानाम्**: *genitive.*

वृत्तत्व *abs. sub. n.* A servile condition, servitude. -**त्वम्**: *nom. sin.*

भूयम् *ind.* Much, exceedingly.

भेक: *nom. sin. of भेक s. m.* A frog.

भेतव्यम् *nom. sin. n. of -तव्य fut. pass. part. (of the vb. भी Fear)* To be dreaded, or apprehended. One ought to be afraid. Fear is to be entertained.

भेद *s. m.* A breaking. A breach, rupture, separation. Disunion, disagreement. A sowing of dissensions. Defeat. **भेदः**: *nom. sin.* -**दम्**: *acc.* -**देन** *ins.*

भेदकर *agt.* Separating, disuniting, causing a dissension or split. -**कर**: *nom. sin. m.*

भेदयितुम् *inf. of भेदि caus. of the vb. भिद् Break, in the sense of the simple verb, to be rendered passively by reason of शक्यः*

भेद्यः: *nom. sin. m. of भेद्य fut. pass. part. (of the vb. भिद् Break)* To be broken, frangible.

भेषजम् *nom. sin. s. n.* A drug, medicine, physic.

भैरवः: *nom. sin. m. of भैरव adj.* Formidable, horrible, terrific. *s. m.* A name of śIVA.

भेषज्यम् *acc. sin. s. n.* A drug, a medicine.

भैषी: *2d pers. sin. 3d pret. par. of the vb. भी Fear, after मा, as मा भैषी* Fear not.

भोक्ता *nom. sin. m. of भोक्तृ agt. (from the verb भुज Eat)* An eater.

भोक्तुम् *inf. (of the vb. भुज)* To suffer, to endure.

भोग *s. m.* Enjoyment, pleasure. **भोगः**: *nom. sin.* -**गस्य** *gen.* **भोगे** *loc.*

भोजनम् *nom. sin. of भोजन s. n.* Food, victuals. A meal, a dinner. The act of eating. -**जने** *loc.* -**जनानि** *nom. pl.*

भोजनविशेषैः *ins. plural m. TATP.* With choicest food, dainties or delicacies.

भोजनव्ययम् *acc. sin. n. TATP.* Straited for food.

भोजनाधिकार *sub. mas. TATPURUSHA,* Superintendence of the provisions, the commissariat. -**रे** *loc. sin.*

भोजयामि *1st pers. sin. pres. of भोजि (caus. of the vb. भुज Eat)* I feed, I cause to eat, I feast.

भोज्यम् *nom. sin. n. fut. pass. part. (of the verb भुज Eat)* To be eaten. Food; a feast, a store of provisions, eatables.

भो भोस् *interj.* Ho! hark ye!

भोस् *ind.* A vocative particle of respect. Ho!

भ्रम *s. m.* A mistake. -**मम्** *acc. sin.*

भ्रमण *s. n.* A roaming, a travelling, a tour.

भ्रमन् *nom. singular mas. pres. part. par. 1st cl.* Roaming, roving, prowling, wandering, sauntering about. -**मद्भिः** *ins. pl. m.*

भ्रष्ट *pass. part. (of the vb. भ्रंश् Fall)* Fallen, strayed, lost. -**ष्टः** *nom. sin. m.*

भ्राता *nom. sin. of -ह s. m.* A brother. -**तः** *vocative.*

भ्रास्यन् *nom. sin. m. pres. part. (of vb. भ्रम 4th cl. par. lengthening its vowel in the conjugational tenses)* Roaming, rambling, sauntering, or strolling about.

धू *s. f.* An eye-brow. -**चापाक्षुमुक्ताः** *nom. pl. m.* Drawn and discharged from the bow of the eyebrow (an epithet of दृष्टिवाणाः)

म

मकरकेतोः *gen. singular of मकरकेतु s. m.* KÁMA, the Hindu Cupid (from मकर A marine monster, and केतु An emblem; being painted on KÁMA's banner).

मगध *s. m.* Name of a country, South Behár.

मग्नः *nom. sin. m. of मग्न pass. part. (of the vb. मस्ज Dive)* Sunk, immersed, plunged.

मञ्जरी *s. f.* A flower-stalk. A shoot, a sprout. **मञ्जर्या** *ins. sin.*

मणिः *nom. sin. of मणि s. m.* A jewel, a gem. **मणिम्** *accusative.* **मणिना** *ins. मणेः genitive.*

मण्डपिक *s. m.* A shed. -**कात्** *abl. sin.*

मण्डपिका *s. f.* A shed. -**कायाम्** *loc. sin.*

मण्डल *s. m. or n.* A ring, a circle. -**लम्** *acc. sin.*

मण्डली *s. f.* An assemblage, a multitude.

मण्डूक *s. m.* A frog. -**केन** *ins. sin.* -**काः** *nom. pl. -कान् accusative. -कानाम् gen.*

मत् *for अस्मद् in forming the first member of a TATP. compound, My, mine, our.*

मत *passive part. (of the verb. मन Think)* Esteemed, deemed, considered. Approved.

मतः *nom. sin. m. s. n.* An opinion. **मतम्** *nom. sin.*

मतिः *nom. sin. of मति s. f.* The mind. The wits. Thought, opinion, sentiment; resolution. **मतौ** *loc. sin.*

मतिप्रकर्षः *nom. sin. s. m. TATP.* A master stroke of policy, a happy thought.

मतिमान् *nom. sin. m. of मतिमत् adjective,*
Intelligent, clever, sensible, wise. -**मताम्**
gen. pl. m.

मतिहीन *TATP.* Stupid, ignorant, witless. **नः**
nom. sin. m.

मत्त *pass. part. (of the vb. मद Rejoice)*
Furious, mad. Intoxicated. *s.m.* A furious
elephant, or one in rut. A madman.

मत्ता *ind. pret. part. (of the vb. मन Think)*
Having thought; fancying, supposing.

मत्स्य *s. m.* A fish. **मत्स्येन** *ins. sin.* -**त्स्याः**
nom. pl. -**त्स्यान्** *acc.* -**त्स्यैः** *ins.*

मदः *nom. singular s. m.* Pride, arrogance,
presumption. Rashness. Joy, delight.
Passion, desire, ruttishness. -**इम्** *acc. sin.*

मदर्थः *nom. sin. s. m. TATP.* My purpose.

मदान्ध *TATP.* Blind with pride or passion;
arrogant, dissolute, &c. -**दान्धस्य** *gen. sin. m.*

मदीय *adj.* My, mine, my own. -**यः** *nom.*
sin. m. -**याः** *nom. pl. m.*

मदोत्कटः *nom. sin. m. TATP.* Arrogant,
haughty. Furious, mad.

मदोद्धत *TATP.* Arrogant, drunk with pride
(from मद and उद्धत Struck, overcome).
-**तस्य** *gen. sin. m.*

मद्देह *s. n. TATP.* My body. -**देहेन** *ins. sin.*

मदिध *adjective,* Like me, of my sort or
fashion. -**धाः** *nom. pl. m.*

मधु *nom. sin. of मधु s. n.* Honey.

मधुमय *adjective,* Made of honey, sweet,
honied. -**मयः** *nom. sin. m.*

मधुरम् *nom. sin. n. of मधुर adj.* Sweet,
honied. -**धुरा** *nominative sin. f.* **मधुरे**
nom. dual n. -**धुरैः** *ins. pl. n.*

मध्यचारी *nom. sin. m. comp. of मध्य* Midst,
among, and **चारिन्** *agt. of the verb चर*)
Going; who goes.

मध्यम् *acc. sin. of मध्य s. n.* The middle,
midst, centre. In, within, among. **मध्ये**
locative.

मध्यस्थ *adjective,* Indifferent, neutral, im-
partial. -**स्थे** *loc. sin. m.*

मनः *nom. or acc. sin. of मनस् sub. neu.*
The mind, heart, or feelings. -**नसा** *ins.*
-**नसः** *gen.* -**नसि** *loc.*

मनस्तापम् *acc. sin. of -स्ताप s. m. TATP.*
Mental pain.

मनस्वी *nom. sin. m. of -मस्विन् adjective,*
Intelligent, intellectual. Endued with
fine feelings or sensibility. **मनस्विनः** *gen.*

मनाक् *ind.* Ever so little.

मनीषिणः *nom. pl. of मनीषिन् m.* A Pandit,
learned Brahman, or teacher. -**नीषिभिः**
ins. pl.

मनुष्य *s. m.* A man. -**स्यः** *nom. sin.* -**स्यम्**
accusative. -**स्यस्य** *genitive.* -**स्यान्** *acc. pl.*
-**स्यैः** *instrum.* -**स्याणाम्** *gen.*

मनुष्यजाति *s. f.* The human race. -**तो** *loc. sin.*

मनोगतम् *nom. sin. s. n. TATP.* Thoughts,
feelings; whatever has gone, or is passing
in the mind.

मनोदुःख *s. n. TATP.* Heart-ache, pain to
the feelings. -**खम्** *acc. sin.*

मनोरथान् *acc. pl. of मनोरथ sub. mas.*

TATP. A wish. -रथैः *ins.*

मनोखीख्य *sub. neu.* TATP. Fancy, caprice, whim. -खीख्यात् *abl. sin.*

मनोवाञ्छित *s. n.* TATPURUSHA, Heart's-wish, the mind's desire. -तम् *acc. sin.*

मनोहराः *nom. pl. m.* (from मनस् The mind, and हर agent, Seizing) Beautiful, lovely, pleasing, captivating, ravishing.

मन्तव्य *fut. pass. part. (of the vb. मन Think)*
To be thought, imagined, supposed, deemed.
Conceivable, imaginable. -व्यः *nom. sin. m.*
-व्यम् *nom. sin. n.*

मन्त्र *s. m.* A mystical verse, incantation, spell, or charm. Secret consultation, private advice, counsel. मन्त्रः *nom. sin.*
मन्त्रेण *ins.* मन्त्रेषु *loc. pl.*

मन्त्रकार्य *sub. neu.* TATP. The subject of consultation. -कार्यम् *acc. sin.*

मन्त्रफल *s. n.* TATP. Fruit, effect, or consequence of counsel. -लम् *acc. sin.*

मन्त्रभेद *s. m.* TATP. Breach of counsel. A betraying or divulging of secret counsel. -दे *loc. sin.*

मन्त्रयत् *pres. participle of the verb मन्त्र ६ 10th cl. par.* Consult, discourse privately together. मन्त्रयन्तीम् *acc. sin. f.*

मन्त्रयेत् *3d pers. sin. pot. of the verb मन्त्र ६ 10th class. atm.* Consult together, hold a council. मन्त्रयितुम् *inf.* मन्त्रयित्वा *ind. pret. part.*

मन्त्रित्व *abs. s. n.* The ministership, the office of prime-minister. मन्त्रित्वम् *nom. sin.*

मन्त्रिन् *s. m.* A counsellor, or adviser; a king's counsellor or minister. मन्त्री *nom. singular.* मन्त्रिणम् *accusative.* -णा *instru.* -णः *genitive.* मन्त्रिणि *locative.* मन्त्रिन् *voc.* मन्त्रिभिः *ins. pl.* -मन्त्रिणाम् *genitive.*

मन्त्रर *adj.* Slow, tardy.

मन्त्रराभिधानः *nom. sin. m.* BAHUVRÍHI, Named Manthara. (मन्त्रर and अभिधान *s. n.* A name).

मन्द *adj.* Slow, sluggish, dull. Ill, bad.

मन्दं मन्दम् *ind.* Slow, slowly, i. e. very slowly, softly, or feebly.

मन्दगतिः *nom. sin. m.* BAHUV. Of slow motion, sluggish.

मन्दभागः *nom. sin. m.* BAHUV. Ill-fated, unfortunate, hapless, luckless, wretched, unhappy.

मन्दभाग्य BAHUV. Ill-fated, unfortunate, unlucky. An ill-fated wretch. -ग्यः *nom. sin. m.* -ग्यस्य *gen.*

मन्दमति BAHUVRÍHI, Dull-minded, slow-witted. -तिः *nom. sin. m.* -तीनाम् *gen. pl.*

मन्दर *s. m.* Name of a celebrated mountain.

मन्दविषर्पः *nom. sin. s. m.* BAHUV. (Slow-glide) Name of a serpent.

मन्दादर BAHUV. Remiss, slack, neglectful, inattentive. -रः *nom. sin.* -राः *nom. pl.*

मन्दिर *subs. mas.* A house. A temple. A town. मन्दिरे *loc. sin.*

मन्त्रांसार्थी *nom. sin. m. agt.* Waiting for my flesh. (मत् मांसं चर्धिन्)

मन्त्रमान *pres. part. (of the vb. मन 4th cl. át.)* Thinking, considering, meditating.

-मः *nom. sin. m.*

मन्ये *1st pers. sin. pres. of the vb. मन 4th cl. át.)* Think, esteem, fancy, imagine, suppose, trow, ween; mind, heed, consider, regard. **मन्यसे** *2d pers.* **मन्यते** *3d pers.* **मन्यन्ते** *3d pers. pl.*

मम *gen. singular (of अस्माद् pers. pron. I)* Of me, my.

मया *ins. sin. (of अस्माद् pers. pron. I)* By me.

मयूर *s. m.* A peacock. -रः *nom. sin.* -रस्य *gen.* -राः *nominative pl.* -राणाम् *gen.*

मरणम् *nom. or acc. sin. of मरण s. n.* Dying; death. **मरणात्** *ablative.* **मरणे** *locative.*

मरणव्याधिशोकानाम् *gen. pl. m. DWAN.* Of death, sickness, or sorrow.

मरीचिमालिनि *loc. sin. of -मालिन् s. m.* The sun (*from मरीचि s. f.* Light, and **मालिन्** Wearing, or who wears, a chaplet).

मरु *s. m.* A region or soil destitute of water; sand, a desert.

मरुखल *s. n. TATP.* A desert, a dry or arid spot. -ले *loc. sin.*

मरुखलाम् *loc. singular of मरुखली s. f. TATP.* A desert, a dry and desert tract.

मर्कट *s. m.* A monkey, an ape. -टाः *nom. pl.*

मर्त्यम् *nom. sin. n. of मर्त्य fut. pass. participle (of the vb. मृ Die)* Necessary to die.

मर्त्य *s. m.* A mortal. **मर्त्यानाम्** *gen. pl.*

मर्दन *s. n.* A bruising, battering, grinding. Anything that crushes, as a stone rolled from the summit of a steep. -नैः *ins. pl.*

मर्दित *passive participle (of the vb. मृद)* Rubbed. -तः *nom. sin. m.*

मर्त्यज्ञ *agt.* Heart-knowing; wise. -ज्ञाः *nom. pl. m.*

मर्त्यन् *s. n.* A vital organ, the vitals. The heart. Secret meaning or purpose; a secret, any thing hidden or recondite. **मर्त्य** *acc. sin.* **मर्त्याणि** *acc. pl.*

मर्त्यभेदिन् *agt.* Heart-piercing; whatever pierces the vitals, or penetrates the innermost recesses of the soul. -नाम् *gen. pl.*

मर्त्यादा *s. f.* Continuance in the right way, propriety of conduct, steadiness, rectitude.

मर्षयेत् *3d pers. singular pot. of the vb. मृष 10th cl. par.* Bear patiently.

मल *s. n.* Dirt, filth. Excretion of the body; as, serum, semen, blood, marrow, urine, faeces, earwax, nails, phlegm, tears, rheum, and sweat.

मलय *s. m.* A mountain or mountainous range, from which the best sandal-wood is brought, answering to the western *Ghâts*, in the peninsula of *India*. *Malabar*.

मलिनाः *nom. pl. f. of मलिन adj.* Dirty, foul, soiled, tarnished. Beclouded (as the intellect). **मलिनम्** *nom. or acc. sin. n.*

मलीमस *adj.* Dirty, smutty, collied. -सम् *nom, sin. n.*

मसकः *nom. sin. of मसक s. m.* A gnat.

मसक *s. m. or n.* The head.

महत् *nom. or acc. singular n. of महत् adj.*
Great, mighty. **महता** *ins. sin. m. or n.*
महतः *gen. singular m. महति loc. sin.*
m. or n. -हान्तः nom. plural m. -हन्ति
ins. pl. m. or n. -हताम् gen. plural m.
महती *nom. sin. f.*

महत्त्व *abs. s. n.* Greatness. **महत्त्वस्य** *gen. sin.*

महदाश्रयः *nom. sin. m. TATPURUSHA*, The protection of the great, a fleeing to the great for refuge.

महा is the form which the adjective **महत्** Great assumes as the first member of a KARMADHÁRAYA or a BAHUVRÍHI compound; as, **महापण्डित** A great Pandit, **महाधन** Very rich.

महाकुल *s. n. KARM.* A great family.

महाखातम् *acc. sin. n. BAHUV.* Having a large fosse, trench, ditch, or moat.

महातपाः *nom. sin. m. BAHUVRÍHI*, Very austere. Name of a certain hermit.

महात्मनः *gen. singular m. of महात्मन्*
BAHUVRÍHI, Lofty-minded, magnanimous.
महात्मनि *loc. -त्मनाम् gen. pl.*

महाधनः *nom. sin. m. BAHUV.* Very rich.

महान् *nom. sin. m. of महत् adj.* Great.

महानुभावः *nom. sin. m. BAHUV.* Of a great mind. *s. m.* A gentleman.

महापद्मे *loc. sin. m. KARMADH.* In a great quagmire.

महापण्डितः *nom. sin. m. KARMADH.* A great Pandit or philosopher.

महापातक *s. n. KARM.* A heinous crime.

महाप्रतापः *nom. sin. m. BAHUV.* Dignified, majestic, puissant.

महाप्रदानम् *acc. sin. n. KARM.* A great gift.

महाबलः *nom. sin. m. BAHUV.* Of great strength, very powerful.

महामन्त्रिन् *s. m. KARM.* A great statesman or politician. A prime-minister. **-जा** *ins. sin. -जः gen.*

महारक्षाः *nom. pl. m. BAHUV.* Great in undertakings or enterprizes.

महाशयः *nom. sin. m. BAHUV.* Magnanimous, liberal, munificent, open, unsuspicious. *s. m.* A gentleman.

महासत्त्वः *nom. sin. m. BAHUVRÍHI*, Good, virtuous, just.

महासिद्धिः *nom. sin. s. f. KARM.* Great result or success.

महाहि *sub. masculine, KARMADH.* A great serpent. **महाहिश्चनम्** *nom. sin. n. TATP.* A sleep on the great serpent. (At intervals of the minor destruction of the world, *Vishnu* is represented as reposing himself upon the serpent *Śesha*, amidst the waters by which the earth is overspread. He also takes a nap of four month's duration, from the 11th of *Ashárh* to the 11th of *Kártik*, or about the middle of June to the middle of October, or from the time the periodical rains usually commence, till their termination.

महिमन् *abs. s. n.* Greatness. **महिमा** *nom. singular.*

महिषा *nom. sin. s. f.* A woman. A female.

महिषः *nom. sin. of महिष s. m.* A buffalo.
 मही *s. f.* The earth.
 महीधर *s. m.* A mountain.
 महीपति *s. m.* (Lord of earth) A king. -ते:
gen. sin. -ते voc.
 महीपाल *s. m.* (Earth-protector) A king. -सः
nom. sin.
 महीभर्तृ *s. m.* A king. -भर्तुः *gen. sin.*
 महीभुज् *s. m.* A king. -भुजः *gen. sin.*
 महीवृत् *s. m.* A king. -भृता *ins. sin. -भृताम्*
gen. pl.
 महोदधि *sub. mas. KARMADH.* The mighty
 receptacle of waters, the ocean. -धिः *nom.*
sin. -धेः gen. -धौ loc.
 महोदय *BAHUV.* Of great prosperity, light,
 or splendour; glorious. -दयाः *nom. pl. m.*
 महोषधम् *nom. sin. s. n. KARM.* A great
 or sovereign remedy.
 मा *ind.* No, not. *A particle of forbidding*
or dissuading, used before the 2d pers. of
the imperative, and frequently before the
3d preterite, usually causing the initial अ
of this tense to be dropped.
 मांसम् *nom. or acc. sin. of मांस sub. neu.*
 Flesh. मांसानि *nominative pl. मांसेः ins.*
 मांसद्वयः *nom. pl. m. of मांसद्वि BAHUV.*
 Fond of flesh.
 मांसाहार *s. m. TATP.* Animal food.
 मातङ्ग *s. m.* An elephant. -तङ्गः *nom. sin.*
 माता *nom. sin. of मातृ s. f.* A mother. माता
ins. मातुः genitive. मातरि loc.

मातृपितृकृताभ्यासः *TATP. comp. of मातृ*
crude, A mother, पितृ cr. A father, and
कृताभ्यासः nom. sin. m. Trained, exercised.
 मातृवत् *ind.* Like a mother.
 मात्र *adj.* Only, solely, merely, such and
 nothing else. मात्रम् *s. n.* The whole,
 the entire thing or class of things. मात्रम्
 or -त्रेण *ins. is often subjoined to a word to*
give a restricted meaning; as, स्पर्शमात्रम्
 Mere touch. जातिमात्रेण *By caste merely.*
 मात्सर्यम् *nom. sin. abs. s. n. (from मत्सर*
adj. Envious) Envy, malice.
 मानभातः *nom. sin. m. TATP.* Puffed up
 with pride.
 मानम् *acc. sin. of मान sub. mas.* Rank,
 honor, respect. मानेन *loc. -नात्*
ablative.
 मानवः *nom. sin. of मानव s. m.* A man,
 a descendant of Manu. मानवे *locative.*
 -नवाः *nom. pl. -नवानाम् gen. pl.*
 मानस *adj.* Mental. *s. n.* The mind, the
 seat or faculty of reason and feeling.
 मानसम् *nom. sin. n.*
 मानुषम् *acc. sin. m. of मानुष adj.* Human.
s. m. A man, mankind.
 मानुष्यम् *nom. sin. abs. s. n. (from मनुष*
s. m. A man) Manhood, humanity, the
 state or quality of a man or mortal.
 माम् *acc. sin. (of अस्मद् pers. pron. I)* Me.
 माया *nom. sin. of माया s. f.* Deceit, guile,
 fraud.
 मारुतीम् *acc. singular f. of मारुत adj.*

Emerald, of the colour of an emerald
(from मरकत *s. m.* An emerald).

मारात्मके *loc. sin. m. of मारात्मक BAHUV.*
Murderous, ferocious.

मार्गः *nom. sin. of मार्ग s. m.* A road, path,
way. मार्गेषु *loc. pl.*

मार्जारः *nom. sin. of मार्जार substantive*
mas. A cat. -ज्जारेण *instru.* -ज्जारस्य
gen. -ज्जाराः *nom. pl.*

मासव *sub. mas.* The country of Malwa in
central India.

माळा *s. f.* A garland, a chaplet.

मासत्रयम् *nom. sin. n. TATP.* Three months.

मासम् *acc. sin. of मास s. m.* A month. मासौ
acc. du. मासैः *ins. pl.*

मास्व *a prohibitive particle,* May not, let
not, do not. See मा.

मितम्बः *nom. singular m. of मितम्ब agt.*
A miser, he who cooks his food by measure.

मित्रत्वम् *nom. or acc. singular abs. s. n.*
(from मित्र *s. n.* A friend) Friendship.

मित्रबन्धुहीनः *nom. sin. m. TATP.* Friendless
and without relations.

मित्रम् *nom. or acc. singular of मित्र s. n.*
A friend. मित्रेण *ins.* मित्रात् *abl.* Than a
friend. -त्रे *loc.* मित्र *vocative.* मित्राणि
nom. pl.

मित्रलाभः *TATPURUSHA, comp. of मित्र cr.*
A friend, and लाभः *nominative sin. of*
लाभ *s. m.* Acquisition.

मित्रोपाचारैः *ins. pl. m. (from मित्रा ind.*

Falsely, and उपचार *s.* Service) By pre-
tended services.

मिलन्ति *3d pers. pl. pres. of the vb. मिल*
6th cl. par. Meet, unite, flock together.

मिलितः *nom. sin. m. pass. part. मिलित्वा*
ind. pret. part. Having assembled.

मिश्र *adj.* Mixed, mingled, blended.

मुकुट *s. n.* A crest, diadem, tiara. -टे *loc. sin.*

मुक्तबन्धनाः *nom. pl. m. BAHUV.* Freed
from bonds, released from fetters.

मुक्तहस्तः *nom. sin. m. BAHUV.* Open-handed,
parting with, giving away, profuse.

मुक्ता *s. f.* A pearl.

मुक्ताः *nom. pl. m. pass. part. (of the vb. मुच*
Let go, discharge, shoot) Discharged,
shot. Loosed, released, set free.

मुक्तापदः *nom. pl. m. BAHUV. of मुक्तापद्*
Rescued from misfortune.

मुक्तावली *nom. sin. s. f. TATP.* A pearl-
necklace.

मुखम् *nom. or acc. sin. of मुख s. n.* The
face, countenance; the mouth. [A muzzle,
a snout. The beak of a bird. मुखेन *ins.*
मुखात् *abl.* मुखे *loc.*

मुखरः *nom. sin. s. m.* A leader, a principal,
a chief.

मुख्य *adj.* Chief, principal, prime. मुख्यैः
ins. pl. m.

मुग्ध *pass. part. (of the vb. मुह)* Bewildered,
stupid, perplexed. मुग्धः *nom. sin. m.*

मुञ्चति *3d pers. sin. pres. of the vb. मुच*
6th cl. par. Forsake, abandon, let go;

yield, discharge. मुचेत् 3d pers. sin. pot.
मुच्यते 3d pers. sin. pres. pass. Is forsaken
or abandoned, is got rid of, shaken off,
dismissed.

मुख s. n. A head, a bald pate.

मुञ्चित pass. participle (of the vb. मुञ्च र)
Shaven. -ता nom. sin. f.

मुद् s. f. Pleasure, joy, delight. मुद्म् acc. sin.

मुद्रा s. f. A seal, a signet. A coin.

मुद्रित adj. Stamped, sealed, impressed-तम्
nom. sin. n.

मुधा ind. In vain, unprofitably, to no purpose.

मुनि sub. mas. A holy sage, an ascetic, a
devotee. मुनिः nom. sin. मुनिना ins.

मुमूर्षु agt. At the point of death, ready to
die, dying. मुमूर्षुः nom. sin. m.

मुष्क s. m. The scrotum. The testicle.

मुञ्जर or मुञ्जमुञ्जर ind. Repeatedly, re-
iteratedly, again and again.

मुञ्जन्ति 3d pers. pl. pres. of the vb. मुह 4th
cl. par. Be bewildered, lose one's senses,
be deluded, seduced, fascinated. मुचेत्
3d pers. sin. pot.

मूढ pass. part. (of the vb. मुह) Deprived
of reason. s. m. A fool. मूढः nom. sin. -डम्
acc. मूढाः nominative pl. मूढैः ins.

मूढता abs. s. f. Infatuation. -तया ins. sin.

मूत्र s. n. Urine.

मूर्खः nom. singular of मूर्ख s. m. A fool,
a blockhead, a simpleton. मूर्खम् acc.
मूर्खस्य genitive. मूर्ख vocative. -र्खाः
nom. pl. -र्खाम् gen.

मूर्खव्यभिचारकम् nom. sin. n. BAHUV.
Commanded by a silly and unfortunate
(or vicious) officer.

मूर्खशतैः TATP. (comp. of मूर्ख cr. Fools,
and शतैः instru. plural of शत s. n.
A hundred.

मूर्च्छित pass. part. (of the vb. मूर्च्छ) Fainted,
swooned. -तः nom. sin. m.

मूर्धन् s. m. The head. मूर्धा ins. sin. मूर्ध्नि loc.
As any consonant may be doubled after
र, the word is often written मूर्द्धन्.

मूल s. n. A root. -खम् nom. sin. -खात् abl.

मूलभृत्य sub. mas. An old or hereditary
servant. -भृत्यान् acc. pl.

मूल्य s. n. Cost, price. -खेन ins. sin.

मूषिकः nom. sin. of -षिक s. m. A mouse
or rat. -षिकम् accusative. -षिकस्य gen.

मूषिकनिर्विशेषम् acc. sin. m. BAHUV. The
same as (or not differing from) a mouse.

मृगः nom. sin. of मृग s. m. A deer, a wild
beast. -गम् accusative. मृगेण instrum.
मृगाय dative. -गस्य genitive. मृग voc.
singular. -गाः nom. plural. मृगैः instrum.
-गाणाम् gen.

मृगकाकौ nom. du. m. DWANDWA, A deer
and a crow.

मृगजम्बुको nom. du. s. m. DWAND. A deer
and a jackal.

मृगदण्डा s. f. Vapour floating over sands
or deserts, and appearing at a distance
like water; mirage.

मृगपक्षिणाम् gen. pl. m. DWAND. Of beasts
and of birds.

मृगया *s. f.* The chase, hunting.

मृगयाधर्षणशूकरान् *acc. pl. m.* DWAND.

The deer, the hunter, the snake, and boar.

मृगशूकरी *nom. du. m.* DWAN. The deer and the boar.

मृगेन्द्र *s. m.* A lion (monarch of the beasts).

मृगेन्द्रता *abs. s. f.* Sovereignty of the beasts.

मृगेन्द्रद्वयभयोः *gen. du. m.* DWANDWA, Of a lion and of a bull.

मृषाखानाम् *gen. pl. of मृषाख s. m. or n.*
The film or fibre attached to the stalk of a lotus.

मृतः *nom. sin. m. of मृत pass. part. (of the verb मृ Die)* Dead, defunct, deceased; perished, extinct: was killed or put to death. मृतम् *acc. -तस्य gen. -ताः nom. plural mas. तान् acc. s. n.* Death. -तेन *ins. sin.*

मृतवत् *ind.* Like one dead, as dead.

मृत्पिण्डतश्च *ind. TATP. comp. of मृ cr. Clay, and पिण्डतश्च (for पिण्डात् abl. sin. of पिण्ड s. m.)* From a lump.

मृत्युः *nom. sin. of मृत्यु s. m.* Death. YAMA, the judge of the dead. -त्युम् *acc. -त्युना ins. -त्यवे dat. -त्योः abl. or gen.*

मृत्युद्वारम् *nom. sin. s. n.* TATP. The gate of death, death's door.

मृद् *s. f.* Earth, soil, clay.

मृदु *adj.* Gentle, mild. Feeble, pliant. मृदुः *nom. sin. m. -दूनि acc. pl. n.*

मृदूनि *3d person pl. pres. of the verb मृद् 9th cl. par.* Crush, overwhelm, destroy.

मे *gen. sin. (of (अस्मद् pers. pronoun, I) Of me, my, mine.*

मेघ *s. m.* A cloud.

मेघवर्णः *nom. sin. s. m.* BAHUV. (Cloud-colour.) Name of a crow.

मेधाविन् *adj.* Intelligent, acute, intellectual, of sound judgment. -वी *nom. sin. m. -विनः nom. pl. m.*

मेखक *s. m.* A meeting, union, congress, assembly. -कम् *acc. sin.*

मेघः *nom. sin. of मेघ s. m.* A ram.

मैत्रीपूर्वः *nom. sin. m.* TATP. Preceded by friendship.

मैत्रीम् *acc. sin. of मैत्री abs. s. f. (from मित्र s. n.* A friend) Friendship.

मैत्र्यम् *acc. sin. abs. s. n. (from मित्र s. n.* A friend) Friendship. मैत्र्येण *ins.*

मैथुनम् *nom. or acc. singular of मैथुन s. n.* Sexual intercourse.

मैवम् *ind. (मा No, not, and एवम् So)* Not so.

मोक्ष *s. m.* Final and eternal happiness, the liberation of the soul from the body, and its exemption from further transmigration. Liberation, freedom.

मोक्षयितुम् *inf. of the vb. मुच 10th cl. par.* Release, set free. मोक्षित *pass. participle.* Turned loose. -तः *nom. sin. m.* मोक्षयित्वा *ind. pret. part.*

मोदते *3d pers. singular pres. of the vb. मुद् 1st cl. atm.* Rejoice, be pleased and happy.

मोक्ष *s. n.* Peculation, pilfering. -**क्षम्**
nom. sin.

मोहः *nom. sin. of मोह s. m.* Ignorance, folly, foolishness, infatuation. Spiritual ignorance which leads men to believe in the reality of worldly objects, and to addict themselves to mundane or sensual enjoyment. **मोहात्** *abl.*

मोहयन्ति *3d pers. pl. pres. of मोहि (caus. of the verb मुह Be foolish)* Infatuate. **मोहितः** *nom. sin. m. pass. part.* Beguiled, infatuated.

मौनम् *nom. or acc. sin. abs. s. n. (from मुनि s. m.)* A holy sage) Silence. **मौनात्** *abl.*

मौल *adj.* Of pure blood, descended from a respectable and primitive family without any improper intermixture. -**खम्** *acc. sin. m.*

मौलि *or मौली s. f.* A lock of hair on the crown of the head. A diadem, a tiara. **मौल्यम्** *loc. sin.*

मौलिक *s. m.* An astrologer. -**कः** *nom. sin.*

म्रियते *3d person sin. pres. of the verb मृ 6th cl. át.* Die. **म्रियन्ते** *3d person plural.* **म्रियेत** *3d pers. sin. pot.*

श्वेच्छ *s. m.* A foreigner, a barbarian. **श्वेच्छः** *nom. sin.*

य

यः *nom. singular m. of यद् rel. pron.* Who, which, what; whoever, whatever.

यक्ष *s. m.* A demigod, attendant especially on KUVĒRA, and employed in the care of his gardens and treasures.

यक्षेश्वर *sub. mas. KUVĒRA, the god of riches.* -**रेण** *ins. sin.*

यच्च (**यद्** What, **च** And) And what.

यच्छति *3d pers. sin. pres. of the vb. दा 1st cl.* Give, give up, yield, surrender.

यज्ञ *s. m.* A sacrifice.

यज्ञहाग *s. m. TATP.* A goat for sacrifice. -**गः** *nom. sin.*

यत् *ind.* Because, since. As. Wherefore. That, to the following effect, saying.

यत *pass. part. (of the vb. यम)* Restrained, suppressed. **यतौ** *nom. du. m.*

यतस् *ind.* Because, as since, from which.

यति *s. m.* A sage whose passions are completely under subjection, an anchorite. **यतीनाम्** *gen. pl.*

यत्किञ्चित् *nom. or accusative sin. n. pron.* Whatsoever, whatever.

यत्नः *nom. sin. of यत्न s. m.* Effort, exertion, pains, diligence, trouble, labour. -**त्नम्** *acc. यत्नेन ins. -ज्ञात् abl. यत्ने loc. sin.*

यत्नतस् *ind. (equiv. to -त्नेन)* With care) Carefully, diligently, sedulously.

यत्र *ind.* Where, wherever.

यत्र कुत्र *ind.* Wheresoever.

यथा *ind.* As, according to, as to what. So as. How. This word frequently occurs as the first member of an **अव्यायिभवा** compound.

यथा आज्ञापयति देवः *nom. sin. m.* As your Majesty commands.

यथाकार्यम् *AVYAYÍ.* What is right or proper to be done, as is proper to act.

यथाप्राप्तम् *AVYAYÍ.* As luck will have it, as fate ordains.

यथाभिप्रेतम् *AVYAYÍBHÁVA,* According to purpose.

यथाभिमत *adj.* Wished, liked, approved.

यथाभिमतम् *AVYAYÍ.* According to one's mind, wish, or purpose.

यथाभिहितम् *AVYAYÍ.* As spoken.

यथायोग्यम् *AVYAYÍ.* Suitably, properly, in a befitting manner.

यथार्थ *adj.* Right, proper, true, accurate. -*र्थस्व* *gen. sin. m. or n.*

यथार्हम् *AVYAYÍ.* As is proper, according to desert.

यथावकाशम् *AVYAYÍ.* According to opportunity, as occasion may occur.

यथावसरम् *AVYAYÍ.* According to the occasion, as the occasion may require.

यथाविधि *AVYAYÍ.* In due form, according to rule.

यथाव्यवहारम् *AVYAYÍ.* According to usage or custom.

यथाशक्ति *AVYAYÍ.* To the utmost of one's ability.

यथाश्रुतम् *AVYAYÍ.* As has been heard.

यथासुखम् *AVYAYÍ.* Happily.

यथेष्ट *adj.* (यथा As, इष्ट Wished) Wished, desired.

यथेष्टम् *AVYAYÍ.* According to wish.

यथोचितम् *acc. sin. n.* (यथा As, and उचित Fit) Becoming, suitable, proper. *AVYAYÍ.* Properly, suitably, becomingly. यथोचितेन *ins. sin. m.*

यद् *nom. or acc. sin. n. rel. pron.* Who, which, what.

यद्भावे *loc. sin. s. m. TATP.* In the absence of which, for want of which, in default of which.

यदा *ind.* When.

यदा कदाचित् *ind.* Ever, at any time.

यदि *ind.* If.

यद्गुर्विष्यः *nom. singular m.* What-will-be. (Name of a fish.)

यद् यद् *acc. sin. n.* What, what, i. e. whatever, whatsoever.

यद्यपि *ind.* Although, what though.

यदत् *ind.* As, in what manner, in the same manner as.

यन्त्र *s. n.* A machine, implement, or engine.

यन्मूर्ति *TATP. comp. of यद् rel. pron. cr. and मूर्ति loc. singular of मूर्धन् s. m.* The head. (On whose head, on the head of whom.)

यम् *acc. sin. m. (of यद् rel. pron.)* Whom, which, what.

यम *s. m.* YAMA, the judge of the dead.

यमुना *s. f.* The Yamuná or Jumna river.

यद्यौ *3d pers. sin. 2d pret. of the vb. या par.* Go. यद्युः *3d pers. pl.*

यवस *s. m.* Meadow-grass, pasturage.

यवसायोदकेन्धनम् *acc. singular n.* DWAN.

Grass, corn, water and fuel.

यशः *nom. or acc. sin. of यशस् s.n.* Fame, reputation, glory. यशसि *locative.* यशोभिः *ins. pl.*

यशस्कर *agt.* Fame-creating. -रे *loc. sin. n.*

यस्मात् *abl. sin. m. or n. (of यद् rel. pron.)*

From whom, which or what. Because, since. Whence. यस्मै *dative sin. m.* यस्मै *gen. singular m. or n.* यस्मिन् *loc. sin. m.* यस्माम् *loc. sin. f.*

यस्मै कस्मैचित् *dat. sin. m. (of यत् किञ्चित् indef. pron.)* To any one soever, to whom-soever.

या *nom. sin. f. of यद् rel. pron.* Who, which, what.

याचते *3d pers. sin. pres. (of the vb. याच 1st cl. átm.)* Asks, begs.

याचित *pass. part. (of the vb. याच)* Asked, solicited, requested. -तः *nom. sin. m.* -ता *nominative sin. f.* This is a verb called *द्विकर्षक*, or one which governs a double accusative. When it is put in the passive voice by the first accusative being in the nominative case, it still continues to govern the second or subordinate accusative.

याज्ञा *nom. sin. s. f.* An asking, begging. Mendicancy, mendicity. याज्ञया *ins. sin.*

याति *3d pers. singular pres. of the vb. या 2d cl. par.* Go, pass, attain, reach. यान्ति *3d person pl.* यातु *3d pers. singular imp.* Let him go. Let it pass. Go to. यातु यातु Let alone, let alone. यात *pass. participle,* Gone. -तः *nom. sin. mas.* -ताः *nom. pl. m.*

याचा *s. f.* A holy festival, but especially the procession of idols, &c., which usually forms part of the ceremonies on such an occasion.

याचाकरणम् *nom. sin. s. n. TATPURUSHA,* A setting forth on a journey or march.

याचाप्रसङ्ग *s. m. TATP.* The performance of a pilgrimage. -सङ्गेन *ins. sin.*

याचार्यम् *ind. TATP.* For marching.

याचोत्सवे *loc. sin. of याचोत्सव s. m. TATP.* A public festival.

याचातथ्य *abs. subs. neu.* Rectitude, truth, propriety. -तथ्येन *ins. sin.*

यादृक् *adjective,* As like, how like, which like. यादृक् or -दृक् *nom. sin. m. f. n.*

यान *s. n.* Marching (one of the six modes of military policy).

यानि *nom. pl. n. of यद् rel. pron.* Which.

यानि कानि च (*equivalent to -नि कानिचित्*) *nom. pl. of यत् किञ्चित् indef. pronoun,* Any soever, whatsoever.

याम् *acc. sin. f. of यद् rel. pron.* What.

यामि *1st pers. sin. pres. of vb. या 2d class par.* Go. यामः *1st pers. plural.* यायात् *3d pers. sin. pot.*

यावच्छक्यम् *AVYAYÍ.* To the utmost of (my) power. (यावत् As much as, शक्य Possible.)

यावज्जीवम् *AVYAYÍ.* For the rest of life.

यावत् *adj.* As many, whatever. यावतः *acc. pl. m.* यावन्ति *nom. pl. n. also, ind.* As soon as, as long as, as far as; to, until, whilst.

- बावदायुःप्रमाणः *nom. sin. m. BAHUVRÍHI*.
Measured by the duration of life.
- वायाम् *gen. pl. f. of वद् rel. pron.* Who,
what, which.
- वासि *2d pers. sin. pres. of the vb. वा 2d cl. par.* Go. वासति *3d pers. sin. 2d fut.* वासि
2d pers. sin. imp.
- युक्तः *nom. sin. m. of युज् pass. part. (of the verb युज् Join)* Joined, associated, linked;
invested, possessing. Right, fit, proper,
apposite, pertinent. -क्तम् *nom. sin. n.*
- युक्ति *s. f.* Ingenuity, skill, dexterity, tact,
art; propriety, fitness.
- युज्यते *3d pers. sin. pres. (of the vb. युज् 4th cl. átm.)* Fits, suits, agrees or unites, is fit
for, is fit, suitable, or proper. Is yoked.
Is ready. युज्यन्ते *3d pers. pl.*
- युद्ध *s. n.* War, battle, conflict. A pitched
battle. -द्धम् *nominative sin.* युद्धेन *ins.*
-द्धस्य *genitive.* युद्धे *loc.*
- युद्धकारित्व *abs. subs. neu.* Making war,
fighting. -त्तम् *acc. sin.*
- युद्धार्थिन् *agt.* War-seeking. युद्धार्थी *nom. sin. m.*
- युद्धोद्योग *s. m. TATP.* Vigorous and active
preparation for war. -गः *nom. sin.* -गम् *acc.*
- युधि *loc. sin. of युध् s. f.* War, battle.
- युधिष्ठिर *sub. mas.* Yudhisthira the eldest of
the *Pandava* princes (frequently cited as an
exemplar of justice, piety, moderation, &c.)
- युध्येत् *3d pers. sin. pot. of the verb युध् 4th cl. par.* Fight. युध्येयुः *3d person plural.*

- युध्यते *3d pers. sin. pres. átm.* युध्यन्ते *3d pers. plural.* युध्यमान *present participle.*
Fighting; a combatant. -यः *nom. sin. m.*
-याः *nom. pl. m.* -ययोः *gen. du. m.*
- युवती *nominative singular s. f.* A young
woman. -वतीम् *acc.*
- युवराजः *nom. sin. s. m.* A young prince,
especially the heir-apparent, associated to
the throne. -जेन *ins.*
- युवा *nom. sin. of युवन् substantive m.* A
youth, a young man. युवानम् *acc.*
- युवाम् *nominative du. of युवद् pers. pron.*
You. युवान्धाम् *ins. du.*
- युवदर्थम् *ind. TATP.* For you, on your
account.
- युवदायत्तम् *nom. sin. n. TATP.* Dependent
upon you, at your disposal.
- युष्मान् *acc. pl. of युवद् personal pronoun,*
Thou. युष्माभिः *instru.* -ष्माकम् *genitive.*
यूयम् *nom. pl.*
- यूय *s. m.* A herd, a flock. यूयः *nominative sin.* यूयेन *ins.*
- यूयपति *s. m. TATP.* A large elephant, the
leader of a wild herd. -तिः *nom. singular.*
-तिम् *acc.*
- ये *nom. pl. m. of वद् rel. pron.* Who, which,
what. येषाम् *gen. pl. m.*
- येन *ins. sin. m. or n. (of वद् rel. pron.)* By
or with whom, by or with which. Because,
as, since.
- येन केनचित् *ins. sin. m. (of चत् किञ्चित् pron.)* With any one soever,

योगिन् *s. m.* A Yogi, devotee or ascetic.
Any one possessed of superhuman powers.
A magician, a conjurer. -**जाम्** *gen. pl.*

योगिनिद्रा *s. f.* TATP. Light sleep, wakefulness. **योगिन्** A saint, and **निद्रा** Sleep)
-**निद्रया** *ins. sin.*

योग्य *adj.* Fit, convenient, proper, suitable, serviceable. Capable, able. -**ग्यः** *nom. sin. m.* -**ग्याः** *nom. pl. m.* -**ग्यम्** *nom. sin. n.*

योजन *s. n.* A measure of distance equal to four *Krosas*, which at 8000 cubits, or 4000 yards to the *Krosa* or *Koss*, will be exactly nine miles: other computations make the *Yojana* but about five miles, or even no more than four miles and a half. -**जनशतम्** *nom. sin. n.* TATP. A hundred *yojanas*.
-**जनशतात्** *abl.*

योजयिह *agent*, One who sets, places, or fixes. -**तुः** *gen. sin. m.*

योजयेत् *3d pers. sin. pot. of योजि (caus. of the vb. युज)* Unite, join, link together: fix, set, lay, appoint, assign. **योजितः** *nom. sin. m. pass. part.*

योद्धव्यम् *nom. sin. n. fut. pass. part. (of the vb. युध Fight)* To be fought; one ought, or it is proper, to fight. **योद्धुम्** *inf.*

योध *s. m.* A warrior, combatant. -**धः** *nom. sin.*

योधमुख *sub. mas.* A commander-in-chief, a general. -**खैः** *ins. pl.*

योधयति *3d pers. sin. pres. of योधि caus. of the vb. युध Fight, sometimes retaining the meaning of the primitive.* **योधयेत्** *3d pers. sin. pot.*

योनि *s. f.* The womb. The place or site of birth or production. Origin.

योषितः *gen. sin. or nom. pl. of योषित् s. f.* A woman.

यौवनदर्पात् *abl. sin. of -वनदर्प s. m.* TATP. Pride of youth; rashness, indiscretion.

यौवनम् *nom. singular of यौवन abs. s. n.* (from **युवन्** Young) Youth, youthfulness, juvenility. **यौवने** *loc.* -**वनानि** *nom. pl.*

यौवनवती *nom. sin. f. of -वत् adj.* Youthful.

र

रक्त *pass. part. (of the vb. रञ्ज)* Fond of, attached, partial. **रक्ते** *loc. sin. m. also, s. n.* Blood.

रक्षकम् *acc. sin. of रक्षक s. m.* A guard, guardian, keeper, protector; a watcher, a warden. **रक्षकेषु** *ins.* **रक्षकाः** *nom. pl.*

रक्षणम् *nom. singular s. n.* A preserving, a protecting. Protection.

रक्षणोपायः *nom. sin. m.* TATP. A means of safety.

रक्षति *3d pers. singular pres. of the vb. रक्ष 1st cl. par.* Guard, keep, take care of, preserve, protect, defend, save, rescue.

रक्षेत् *3d person singular pot.* **रक्षेयुः** *3d pers. pl. रक्षता ins. sin. m. or n. pres. part.*

रक्षितः *nom. sin. m. pass. part.* **रक्षितम्** *nom. or acc. sin. n. रक्षितस्य gen. sin. m.*

रक्षिते *loc. singular masculine.* **रक्षितुम्** *inf.* **रक्षणीयः** *nominative sin. mas. fut.*

pass. participle. रक्षणीयम् nom. sin. n.
रक्षः nom. sin. mas. fut. pass. part. To
be guarded or preserved.
रक्षा s. f. Protection. रक्षाम् acc. sin.
रक्षार्थम् ind. TATPURUSHA, For the sake
of guarding; to guard.
रज s. m. or n. Dust.
रजक s. m. A washerman. -कः nominative
sin. -केन ins.
रज्जु s. f. A rope, cord, ligature. रज्जुभिः
ins. pl.
रञ्जयति 3d pers. sin. pres. of रञ्जि (caus.
of the vb. रञ्ज) Causes to become attached,
conciliates, gains the affections.
रणे loc. sin. of रण s. m. War, battle.
रतः nom. sin. m. of रत pass. part. (of the
vb. रम Find pleasure) Occupied, engaged
in, devoted to, eager, zealous. रतान् acc.
pl. m.
रति s. f. Passion, desire; sexual intercourse.
रत्नप्रभा s. f. Name of a woman (Gem-
splendour.)
रत्नम् nom. sin. of रत्न s. m. A jewel, a
gem. रत्नानि nom. or acc pl.
रत्नाकरः nom. sin. of रत्नाकर s. m. TATP.
A jewel-mine. The ocean.
रत्नावली s. f. TATP. A row of jewels. (रत्न
A gem, and आवली A line or string.)
रथकार s. m. A wheelwright. -रः nom. sin.
रथस्य gen. singular of रथ s. m. A car, a
chariot. रथाः nom. pl. रथानाम् gen.

रमसे 2d pers. sin. pres. of the vb. रम 1st
cl. atm. Sport, delight, take pleasure, find
amusement, toy, dally. रमते 3d person.
रमन्ते 3d person plural. -मताम् 3d
pers. sin. imp. रममाण present participle,
Sporting, toying, dallying. -णः nom. sin. m.
-णा nom. sin. f. रमणीय future pass. part.
Agreeable, delightful. -यानाम् genitive
pl. m. रम्य fut. pass. part. To be enjoyed;
pleasing, delightful, agreeable, charming;
handsome. रम्ये loc. sin. m. रम्याम् acc.
sin. f.

रस s. m. A stream. रसः nom. sin.

रवेः gen. sin. of रवि s. m. The sun. रवौ loc.

रस s. m. Flavour, taste, as sweet, salt,
pungent, bitter, sour and astringent.
Juice, spirit, extract. Sentiment, emotion,
as an object of poetry or composition.
Impulse, feeling. रसः nom. sin. रसम्
acc. रसेन ins.

रसायनम् nom. sin. s. n. A medicine pre-
venting old age, and prolonging life, the
Elixir Vitæ of alchemists.

रहस्य s. n. Privacy. -सि loc. sin. In secret,
in private.

रहस्यभेदः nom. singular s. m. TATP. The
disclosure of secrets.

रहस्यम् acc. sin. of रहस्य s. n. A secret,
a mystery, any thing hidden, recondite,
or mysterious.

रहितः nom. sin. m. of रहित pass. part.
(of the vb. रह Quit, abandon) Deserted,
abandoned. Devoid of. रहितस्य gen. sin. m.

राक्षस *s. m.* A demon, vampire, fiend, or giant. -सः *nom. sin.*

राग *s. m.* Passion.

रागिन् *s. m.* One under the influence of passion, who yields to his passions. -णाम् *gen. pl.*

राज is written for राजन् as the first member of a compound term, when followed by a vowel or a consonant; as, राजाज्ञा A king's mandate, राजकार्य A king's business. The same occurs to all nouns ending in न्. The word राजन् drops its final also at the end of a compound word, as, महाराज A great king. -जः *nom. sin.*

राजकार्य *s. n.* TATPURUSHA, The king's business. -कार्यम् *nom. sin.*

राजकुलेषु *loc. pl. of राजकुल s. n.* TATP. A king's family.

राजतश्च *ind. (for राज्ञः abl. of राजन् s. m.)* From the Rāja.

राजता *abs. s. f.* Sovereignty, royalty.

राजताम् *3d pers. sin. imp. of the vb. राज 1st cl. atm.* Shine.

राजदर्शनम् *acc. sin. s. n.* TATP. A sight of the king.

राजद्वार *s. n.* TATP. A king's gate or door, a palace-gate. -रम् *acc. sin.* -रे *loc.*

राजपुत्र *s. m.* TATP. A king's son, a prince. A Kshatriya, or man of the military tribe, a rajpoot. -पुत्रः *nom. sin.* -पुत्रे *loc.* -पुत्राः *nominative or vocative plural.* पुत्रैः *instru.* -पुत्राणाम् *gen.*

राजपुरुष *s. m.* A king's man or servant; a guard; a constable, an executive functionary. -षाः *nom. pl.* -वैः *ins.*

राजवसति *s. f.* TATP. A palace. -तिम् *acc. sin.*

राजसंश्रयाः *nom. pl. m.* BAHUV. Dependant on kings, having kings for their refuge or protection.

राजसिंह *s. m.* TATP. A lion of a king. -हम् *acc. sin.*

राजहंस *s. m.* A white goose with red legs and bill, or more properly, perhaps, the flamingo. -सः *nom. sin.*

राजा *nom. sin. of राजन् s. m.* A king, a prince, a sovereign. A soldier by birth, a man of the regal and military tribe.

राजानम् *acc.* राज्ञा *instru.* राज्ञः *abl. or genitive.* राज्ञि *loc.* राजन् *vocative.* राज्ञोः *gen. du.* -जानः *nom. pl.* राजभिः *instru.* राज्ञाम् *gen.* राजसु *loc.*

राजादेश *s. m.* TATPURUSHA, A king's command. -शः *nom. sin.*

राजाधिराजः *nom. sin. s. m.* A paramount sovereign (from राज A king, and अधिराज Superior prince).

राजायते *3d pers. sin. pres. atm. a nominal verb,* Kings it, plays the king.

राज्य *abs. s. n. (from राजन् s. m.)* A king) Sovereignty, royalty. A kingdom, a realm.

राज्यम् *nominative or acc. sin.* राज्येन *instru.* राज्यस्य *gen.* राज्ये *loc.*

राज्यभङ्ग *sub. mas.* TATP. Subversion of a kingdom. -भङ्गः *nom. sin.*

राज्यव्यवहार *sub. m. TATP.* Government business.

राज्यसुख *sub. n. TATP.* The pleasures of royalty. -खम् *acc. sin.*

राज्याङ्ग *s. n. TATPURUSHA,* A member of a kingdom. राज्याङ्गानि *nom. pl.*

राज्याधिकार *s. m. TATP.* Right or title to a sovereignty. Government of a kingdom. -रः *nom. sin.*

रात्रि *s. f.* Night. रात्रिः *nom. sin.* रात्रिम् *acc.* रात्रौ *locative.* रात्रिषु *loc. pl.*

रात्र्यह्नी *nom. du. s. n. DWANDWA,* Night and day.

रामः *nom. sin. m. RÁMA* or *RÁMACHANDRA,* son of *DÁŚARATHA,* King of *Ayodhyá* or *Oude,* and seventh *Avatár* or incarnation of *VISHNU.* His adventures form the subject of *VÁLMÍKI's* epic poem, *Rámáyana.* *RÁMA* is said to have flourished in the *Treta Yuga,* or silver age of the world. रामम् *acc. sin.*

रामसुयीवयोः *gen. du. s. m. DWANDWA.* Of *RÁMA* and *SUGRÍVA.*

राव *s. m.* A noise, a sound. A yell, a cry. A chirp. रावः *nom. sin.* रावम् *acc.*

राष्ट्र *s. m. n.* A country, realm, region. राष्ट्रम् *acc. sin.* राष्ट्रे *loc.* राष्ट्राणाम् *gen. pl.*

राउणा *ins. sin. of राउ s. m.* The ascending node; in mythology, the son of *SINHIKÁ,* a *Daitya,* with the tail of a dragon, whose head was severed from his body by *VISHNU;* but being immortal, the head and tail retained their separate existence,

and being transferred to the stellar sphere, became the authors of eclipses; the first especially, by endeavouring, at various times, to swallow the sun and moon.

रिपु *sub. mas.* A foe, an enemy. रिपुः *nom. singular.* रिपुणा *instru.* रिपोः *genitive.* रिपवः *nom. pl.* रिपून् *acc.*

रिपुता *abs. s. f.* Hostility, enmity. -ताम् *acc. sin.*

रिपुवर्जितः *nom. sin. m. TATP.* Freed from an enemy.

रुचिः *nom. sin. of रुचि s. f.* Appetite, liking, relish. Intent application to any thing.

रुत *s. n.* A yell. रुतानि *acc. pl.*

रुदती *nom. singular f. pres. part. par. of the verb रुद 2d cl.* Crying, weeping.

रुधिरैः *ins. pl. of रुधिर s. n.* Blood.

रूपम् *nom. or acc. sin. of रूप s. n.* Beauty, comeliness of form. Form.

रूपधीवन्वत् *adj.* Beautiful and young, endowed with youth and beauty. -वती *nom. sin. f.*

रूपवती *nom. sin. of रूपवत् adj.* Beautiful.

रे *An interjection, sometimes expressive of anger, contempt, or defiance.*

रेवा *s. f.* A name of the Nerbudda river.

रोग *s. m.* Sickness, disease. रोगाः *nom. pl.*

रोगशोकपरितापबन्धनव्यसनानि *DWAND. of the 1st species, compounded of रोग, शोक, परिताप, बन्धन, and व्यसनानि nom. plural of the sub. n. व्यसन.*

रोगिता *nom. sin. abs. s. f. (from रोगिन् adj. Sick) Sickness.*

रोगी *nom. sin. m. of रोगिन् adj. Sick, diseased.*

रोचते *3d pers. singular pres. of the vb. रुच 1st cl. atm. Please, be agreeable.*

रोदिषि *2d pers. sin. pres. of the vb. रुद 2d cl. par. Weep, cry.*

रोपित *pass. part. of रोपि (caus. of vb. रुह Ascend) Raised, mounted. -तः nom. sin. m.*

रोति *3d pers. sin. pres. of the vb. रु 2d cl. par. Make a noise, sound, hum, buzz.*

रौद्र *s. m. Heat, warmth. -द्रेण ins. sin.*

ल

लक्ष *s. n. A lac, one hundred thousand. लक्षैः ins. pl.*

लक्षणम् *nom. sin. of लक्षण s. n. A mark, sign, characteristic, symptom, indication. A proper test.*

लक्ष्मीः *nom. sin. of लक्ष्मी s. f. Fortune, wealth. LAKSHMÍ, consort of VISHNU, and goddess of prosperity. लक्ष्मीम् acc. लक्ष्म्या ins.*

लक्ष्य *fut. pass. part. (of the vb. लक्ष See) To be seen or noted; deserving of notice or regard. s. n. A mark, a sign. लक्ष्यम् nom. sin. n.*

लक्ष्यते *3d pers. sin. pres. pass. of the vb. लक्ष See, perceive, observe, notice, discover, detect.*

लगुड *s. m. A club, staff, or bludgeon. लगुडम् acc. sin. लगुडेन ins.*

लगुडहस्तः *nom. sin. m. BAHUV. Club-in-hand.*

लग्नः *nom. sin. m. of लग्न pass. part. (of the vb. लग्न Stick) Stuck. Joined, fastened. s. n. The rising of a sign, its appearance above the horizon: the oblique ascension, or the divisions of the equator, which rise in succession with each sign in an oblique sphere: also defined as the arc of the equator, which passes the meridian in the same time with each sign of the ecliptic; in popular acceptance, it is the moment of the sun's entrance into a zodiacal sign. लग्नम् acc. sin. लग्ने loc.*

लग्नवेला *s. f. TATP. An auspicious moment.*

लघु *adj. Light, not heavy. Vain, frivolous. Insignificant, trifling.*

लघुचेतसाम् *gen. pl. of लघुचेतस् BAHUV. Low-minded or frivolous.*

लघुपतनकनामा *nom. sin. m. BAHUVRÍHI, compounded of लघु cr. Light, पतनक cr. Falling, or who falls, and नामन् s. n. Name.*

लङ्का *s. f. Ceylon. लङ्कायाम् loc. sin.*

लङ्घन *s. n. The capture (of a fort).*

लङ्घयेत् *3d pers. sin. pot. of the vb. लघ र 10th cl. par. Transgress against.*

लज्जमान *pres. part. atm. of the vb. लज्ज 6th cl. Be ashamed, blush.*

लज्जाम् *acc. singular of लज्जा s. f. Shame, modesty.*

सता *s. f.* A creeping, winding, or parasitical plant. सताः *nom. pl.*

सम् *pass. participle (of the verb सम् Gain)*
Acquired. सम् *gen. singular m.* सम् *nom. singular f.* सम् *nom. or acc. sin. n.*

सम्भावकाशः *nom. sin. m.* BAHUV. Found an opportunity.

सम्वा *ind. pret. part. (of the vb. सम्)* Having obtained, gained, or gotten.

सम्भते *3d pers. singular pres. of the vb. सम्*
1st class *átm.* Gain, get, win, secure.
सम्भते *3d pers. pl.* सम्भेत *3d pers. sin. potential.* सम्भ्यते *3d pers. sin. pres. pass.*
सम्भेत *3d pers. sin. pot.* सम्भ्य *fut. pass. part.* To be gained : attainable, procurable.
सम्भ्यम् *acc. sin. n.*

सम्भमान *pres. part. átm. (of the vb. सम्भ र 1st cl.)* Hanging down. -सम्भ *nom. sin. n.*

सम्भटे *loc. sin. of सम्भट s. n.* The forehead (upon which the destinies of men are supposed to be written, though invisible to us).

सम्भ *adj.* Small, little : a particle, an atom.

सम्भ *s. m.* Salt. -सम्भः *nom. sin.*

सम्भव *abs. s. n.* Lightness. Insignificance, unimportance, meanness, want of weight or consequence. -सम्भ *nom. sin.*

सम्भुल (or -भुल) *s. n.* A hairy or bristly tail.

सम्भः *nom. singular of सम्भ s. m.* Gain, acquisition. सम्भेन *instru.* सम्भे *loc.*

सम्भवम् *acc. sin. abs. s. n. (from सम्भ)*
adj. Beautiful) Beauty, loveliness.

सम्भवतीम् *acc. singular f. of सम्भवत्*
adj. Beautiful. सम्भवत्या *ins.*

सिखतु *3d person sin. imp. of the verb सिख*
6th *cl. par.* Write; scratch. सिखते *3d pers. singular present passive,* Is written.
सिखितम् *acc. sin. n. pass. part.* Written.
A writing.

सिक्ता *s. n.* Any outward badge or symbol.

सिष्यते *3d pers. sin. pres. pass. of the vb. सिष*
Stain, defile, tarnish.

सिष्येत *3d pers. singular pot. átm. of सिष*
(*desid. form of the verb सम् Gain*) He should seek to obtain.

सीसा *s. f.* Play, sport, pastime. Amorous or wanton sport. -सीसा *ins. sin.*

सीसावतीनाम् *gen. pl. of सीसावती s. f.*
A wanton or sportful woman.

सुठति *3d pers. sin. pres. of the vb. सुठ 6th class par.* Roll; also, be connected or in contact with, dangle, rest in or on.

सुभः *nom. sin. m. of सुभ passive part. (of the verb. सुभ Covet)* Covetous, greedy, avaricious. सुभम् *accusative.* सुभेन *instru.* -सुभ *genitive.* -सुभ्याम् *ins. du.*
सुभ्यान् *acc. pl. m.*

सुभकः *nom. sin. of सुभक sub. masculine,*
A hunter. -सुभम् *accusative.* -केन *ins.*

सुभजनः *nom. sin. m. BAHUVRÍHI,* Whose followers are covetous.

सुभता *nom. singular abs. s. f. (from सुभ)*
Greedy) Covetousness, greediness.

सुसुभे *3d pers. sin. 2d pret. pass. (of the*

vb. लुभ Disturb) Was incited, instigated, or beguiled by desire.

लुलोठ 3d pers. sin. 2d pret. par. of the verb लुठ Roll, wallow.

लून pass. part. (of the *vb.* लु) Cut. लूनम् acc. sin. n. लूनस्य gen. sin. n.

लेख *s.m.* A letter, an epistle. लेखम् acc. sin.

लेखा *nom. sin. of लेखा s.f.* A line, streak, a row or writing.

लेढि 3d pers. singular pres. of the *vb.* लिह 2d cl. par. Lick.

लेभे 3d pers. sin. 2d pret. atm. of the *vb.* लभ Obtain.

लोकः *nom. sin. of लोक subs. mas.* The world, mankind, people. लोके *loc.* लोकाः *nom. pl.* लोकैः *ins.*

लोकपाल *s.m.* TATP. A divinity who protects the eight regions, or the sun, moon, fire, wind, INDRA, YAMA, VARUNA and KURVA. -लाः *nom. pl.*

लोकप्रवादः *nom. sin. s.m.* TATP. Common or current report, a popular saying.

लोकयात्रा *nom. sin. s.f.* TATP. Resort of men, traffic, intercourse.

लोचनम् *nom. sin. of लोचन s.n.* The eye. लोचनेन *instrumental.* -नाभ्याम् *ins. or abl. du.*

लोमुम् *inf. of the vb.* लुप Cut off.

लोभ *s.m.* Cupidity, covetousness, avarice, greediness, intense or greedy desire, lust. लोभेन *ins.* लोभात् *abl.*

लोभमोहिताः *nom. pl. m.* TATP. Infatuated by covetousness.

लोभाकृष्टेन TATP. compounded of लोभ *cr.* Cupidity, and आकृष्टेन *ins. sin. pass. part. of the vb.* कृष Draw, with आ) Attracted.

लोमन् *s.n.* The hair of the body. -मानि *nom. pl.*

लोल *adjective*, Shaking, tremulous, rolling, unsteady.

लोह *s.m.* A clod, a lump of earth.

लोहवत् *ind.* Like a clod, as a lump of earth,

लोह *s.m. or n.* Iron.

लोह्य *abs. s.n.* Unsteadiness, fickleness. Greediness, gluttony, daintiness, epicurism. लोह्यात् *abl. sin.*

लोहानाम् *gen. pl. of लोह adj.* Iron, made of iron. Metal.

व

वः *gen. pl. (of वृक्ष pers. pron. Thou)* Of you.

वंशः *nom. sin. of वंश s.m.* Race, lineage, family, posterity. A bambu (a sort of cane).

वंशक्रमागतम् *nom. sin. n.* TATP. Lineally descended. (वंश क्रम and आगत)

वंशविशुद्धः TATP. comp. of वंश A bambu or cane, and विशुद्धः *nom. singular m. of विशुद्ध (passive part. of the verb शुध)* Be pure, with *prep.* वि) Pure, sound, unblemished.

वक्रः *nom. singular of वक्र s. m.* A heron, a crane. **वक्त्रेन** *instrumen.* **वक्र** *vocative.*
वक्रानाम् *gen. pl.*

वक्तव्यः *nom. sin. m. of वक्तव्य fut. pass. part. (of the vb. वच् Speak)* To be said or spoken; fit, proper, likely, or sure to be called, said or spoken. **वक्तव्या** *nom. sin. f.*
वक्तव्यम् *nom. sin. n.*

वक्तुम् *inf. of the vb. वच् Speak, say.* **वक्तुकाम** *adj.* Intending to say, wishing to speak.
-मौ *nom. du. m.*

वक्तु *agt.* A speaker. **वक्ता** *nom. sin. m.*

वक्त्र *sub. neu.* The mouth. The face or countenance. **वक्त्रम्** *acc. sin.* **वक्त्रस्य** *gen.*

वचःस्थल *s. n.* TATP. The breast. **-स्ते** *loc. sin.*

वचस् *s. n.* The breast.

वक्ष्यामि *1st pers. sin. 2d future par. of the verb वच् Speak, say.* **वक्ष्यसि** *2d pers. sin.*

वचनकर *agt.* Obedient to command, doing or who does one's bidding. **-करो** *nom. du. m.*

वचनक्रमेण *ins. sin. of वचनक्रम s. m.* TATP. Order of words, discourse.

वचनम् *nom. or acc. singular of वचन s. n.*
A word, a speech, a saying; a sentence, a text, a dictum. Advice, proposal. **वचनेन** *ins.* **वचनात्** *abl.* **वचनस्य** *gen.*

वचनीयता *abs. s. f.* Censure, blame, blameableness, liability to censure.

वचस् *s. n.* A word. Speech, language. **वचः** *acc. sin.* **-सा** *ins.* **वचसि** *loc.* **वचोभिः** *ins. pl.*

वज्र *s. n.* A thunderbolt. **वज्रम्** *nom. sin.*

वज्रकः *nom. sin. of वज्रक s. m.* A jackal. A traitor, rogue, cheat.

वञ्चनम् *acc. sin. of वञ्चन s. n.* A cheating, fraud, tricking, deceiving. **वञ्चने** *loc.*

वञ्चयितव्यम् *nom. sin. n. (fut. pass. part. of the vb. वञ्च 10th class par. Deceive)* To be deceived. **किं वञ्चयितव्यमसि** What is it to deceive? What great matter or difficulty is there in cheating?

वञ्चित *pass. part. (of the vb. वञ्च)* Deceived, betrayed. **-तः** *nom. singular m.* **-ताः** *nom. pl. m.*

वट *s. m.* The large Indian fig-tree (Ficus Indica). **वटस्य** *gen. sin.*

वत् *an indeclinable affix, As, like.*

वत्सस्य *gen. sin. of वत्स s. m.* A calf.

वदन् *nom. sin. m. present part. par. (of the verb वद 1st cl.)* Saying, speaking.

वदन *s. n.* The mouth or face.

वदरिक् *s. m.* The jujube, a species of fruit.

वदान्य *adjective,* Liberal, generous, munificent. **-न्या** *nom. sin. f.*

वदामि *1st pers. sin. pres. of the vb. वद 1st cl. par.* Say, speak, call. **वदति** *3d pers.*
वदन्ति *3d pers. pl. वद 2d pers. sin. imp.*

वधूः *nom. singular of वधू s. f.* A woman in general. A wife. A young wife, one recently married, a bride. **वधूम्** *acc.* **वध्वा** *ins.* **वध्वाः** *gen.*

वनदेवता *sub. fem. TATP.* A forest-deity, a divinity of the wood, a dryad. **-तया** *ins. sin.*

वनम् *nom. or acc. sin. of वन s. n.* A wood, a forest. वनात् *abl. वने loc.*

वनवासी *nom. sin. m. of वनवासिन् agent,* Forest-residing. -सिभिः *ins. pl. m.*

वनस्थ *agt.* Dwelling in a forest, a forester. -स्थः *nom. sin. m.*

वनिता *sub. feminine,* A woman. A wife. A mistress. -ताः *nom. pl.*

वन्दना *s. f.* Praise, praising. An introductory eulogium.

वन्दिन् *agent,* Panegyriizing. *subs. mas.* A panegyrist, or bard who sings the praises of a prince in his presence, or accompanies an army to chaunt martial songs. वन्दिभिः *ins. pl.*

वमन्ति *3d pers. pl. pres. of the vb. वम 1st cl. par.* Vomit, disgorge.

वयम् *nom. pl. (of अस्मद् pers. pron. I)* We.

वयसि *loc. sin. of वयस् s. n.* Age, time of life.

वयस्क *adj.* Relating to age, aged. -स्कथा *ins. sin. f.*

वरः *nom. sin. m. adj.* Eldest. Best, excellent. *s. m.* A husband, a bridegroom. A boon. वरम् *acc. sin.*

वरम् *ind.* Better, rather, preferably.

वरयतम् *2d pers. du. imp. of the verb वर 10th cl. par.* Choose.

वराटक *s. m. or n.* The small shell called a Cowrie used as a coin.

वर्ग *s. m.* A class, a tribe. वर्गस्य *gen. sin.*

वर्जयेत् *3d person sin. pot. of the verb वृज 10th cl. par.* Avoid, shun.

वर्णः *nom. sin. of वर्ण s. m.* A tribe, class, caste, or order, of which there are four: 1st, The sacerdotal, 2d, the military, 3d, the mercantile and agricultural, and 4th, the servile. There are also numerous tribes of mixed origin, sprung from fathers and mothers of different castes. A colour. वर्णम् *acc. sin. वर्णस्य genitive. वर्णानाम् gen. pl.*

वर्णयितुम् *inf. of the verb. वर्ण 10th class,* Describe.

वर्णितवान् *nom. sin. m. of वर्णितवत् indef. past part. (of the vb. वर्ण Describe)* He related.

वर्त्तक *s. m.* A sort of quail. -कः *nom. sin.*

वर्त्तते *3d pers. sin. pres. of the verb वृत् 1st class atm.* Be, exist; stay, stand, be stable or fixed; act, behave, engage. वर्त्तन्ते *3d pers. pl.*

वर्त्तनम् *nom. or acc. sin. of वर्त्तन sub. neu.* A livelihood, subsistence. Salary, wages, hire. वर्त्तनस्य *gen. sin.*

वर्त्तमानेन *ins. singular m. of वर्त्तमान part. pres. (of the verb वृत् 1st cl. atm.)* Being, existing.

वर्त्तितव्य *fut. pass. part. (of the vb. वृत् Be. Practise)* To be lived. To be practised. -तव्यम् *nom. sin. n.*

वर्त्ति *nom. sin. m. of वर्त्तिन् agt. (from the verb वृत् Be)* Abiding, being fixed, steadily engaged. वर्त्तिनी *nom. sin. f.*

वर्त्तना *ins. sin. of वर्त्तन s. n.* A road, a track, way. वर्त्तनि *loc. वर्त्तसु loc. pl.*

वर्द्धते 3d pers. sin. pres. of the verb वृध् 1st cl. át. Increase. -ताम् 3d pers. singular imp.

वर्द्धन s. n. An augmenting, a causing to increase; support, maintenance. Patronage, encouragement. Increasing, growing, thriving. -नम् nom. sin. -नात् abl.

वर्द्धमान pres. part. át. (of the vb. वृध् 1st cl. Increase) Increasing, growing; thriving, prosperous. -नः nom. sin. m.

वर्द्धयति 3d pers. sin. pres. (of वर्द्धि caus. of the vb. वृध्) Causes to increase, augments, maintains, supports; enriches. वर्द्धयेत् 3d pers. sin. pot.

वर्ष s. m. A year. वर्षैः ins. pl. also, s. m. or n. Rain. वर्षे loc. sin.

वर्षति 3d pers. sin. pres. of the vb. वृष 1st cl. par. Rain.

वर्षाः sub. fem. plural, The rains, or rainy season. वर्षासु loc.

वर्षाकाल s. m. TATP. The rainy season.

वर्षाम्बु s. n. TATP. Rain-water.

वर्षिन् agt. Raining. वर्षो nom. sin. m.

वस्त्रय s. m. or n. A bracelet, an armlet. -यम् acc. sin.

वस्त्रकलम् nom. sin. s. n. The bark of a tree.

वस्त्रीक sub. mas. or n. A hillock; ground thrown up by moles, &c., but especially the large accumulations of soil made by the white ant. -कस्य gen. sin.

वस्त्रभ adj. Dear, beloved. s. m. A favorite. -भः nom. sin.

वशम् acc. sin. of वश s. m. Will, authority, power; controul, subjection, the state of being over-powered. वशात् ablative, कारणवशात् For a sufficient reason.

वशीकृतानाम् gen. pl. of वशीकृत CHWI, Overcome, subdued, brought into subjection.

वशः nom. sin. m. of वश adj. Obedient, tractable, docile, dutiful.

वसति 3d pers. singular pres. of the verb वस 1st cl. par. Dwell, reside, abide. वसन्ति 3d pers. pl.

वसतिः nominative s. f. An abiding; abode, residence.

वसा s. f. Adeps, fat, suet.

वसावशेषमखिलम् acc. sin. n. TATP. Dirty with remains of fat.

वसुधा nom. sin. of वसुधा sub. fem. The earth. A plot of ground. वसुधाम् acc. वसुधायाम् loc. वसुधे voc.

वसुधार agent, Treasure-holding. -धाराः nom. pl. m. वसुधारा s. f. The capital of KUVERA.

वसेत् 3d pers. sin. pot. of the vb. वस 1st cl. par. Dwell, inhabit.

वसत्यम् nom. singular n. future pass. part. (of the verb वस Dwell) To be dwelt or inhabited.

वस्तु s. n. A thing, matter, substance. The plot or story of a play or poem. वस्तुनि nom. pl. वस्तुनाम् gen. वस्तुषु loc.

वस्त्र s. n. Clothes, raiment, apparel. Cloth.

वस्त्रवेष्टितः *nom. sin. m. of वस्त्रवेष्टित TATP.*
Covered with clothes, well clad.

वहसि *2d pers. sin. pres. of the verb वह 1st cl. par.* Support, bear, carry; also, move forwards, proceed. **वहति** *3d person sin.*
वहन्ति *3d person plural.* **वहेत्** *3d pers. sin. pot.*

वहिः *also, वहिष्कृत pass. participle of the vb. ह Make, with वहिर्* Turned out, thrust out, expelled, excluded, excommunicated. Excepted. Destitute. **तः** *nom. sin. m.* -**तस्य** *gen. sin. m.*

वहिर् *and before certain consonants वहिः ind.* Out, outside, externally.

वह्नि *s. m.* Fire. **वह्निम्** *acc. sin.*

वह्निस्त्वरपार्थिवैः *ins. pl. m. DWANDWA,*
By fire, by robbers, and by royal fines.

वा indec. Or, either, whether. *An expletive.*

वाक् *nom. sin. of वाच् s. f.* Speech, style, diction, word. A parley. **वाचा** *ins. वाग्भिः ins. pl. वाचाम् gen. pl.*

वाक्पटुता *nom. sin. abs. s. f. (from वाक्पटु adj. Eloquent) Eloquence.*

वाक्पादस्य *s. n. TATP.* Abuse, scurrility, defamation. -**स्यम्** *nom. sin.*

वाक्यम् *acc. singular of वाक्य s. n.* A word, saying. **वाक्येषु** *loc. pl.*

वागुरा *s. f.* A net, a snare, toil. -**रासु** *loc. pl.*

वाग्दण्डयोः *gen. du. n. DWANDWA,* Of speech and stick.

वाग्दोष *s. m. TATP.* Abuse, defamation. The uttering of a disagreeable sound (*from*

वाच् *Speech, and दोष A fault).* -**वात्** *abl. sin.*

वाग्व्यापार *s. m. TATP.* Manner, style or habit of speech. -**रात्** *abl. sin.*

वाग्मधुर *adj.* Sweet in speech. -**रः** *nom. sin. m.*

वाच् *s. f.* Speech. **वाचा** *ins. sin.*

वाचक *agt.* A speaker. -**कः** *nom. sin. m.*

वाचस्पत्य *abs. sub. neu.* Fine language, an eloquent speech, an harangue.

वाच्यता *abstract sub. fem.* Blame, reproof, reproach. -**ताम्** *acc. sin.*

वाजिन् *s. m.* A horse.

वाजिवारणसोद्धानाम् *gen. pl. DWANDWA,*
Of a horse, of an elephant, and of iron.

वाञ्छति *3d pers. sin. pres. of the vb. वाह् ४ 1st class par.* Wish, desire, long for.
वाञ्छन्ति *3d pers. pl. वाञ्छेत 3d person sin. pot. atm.*

वाञ्छा *nom. sin. s. f.* Wish, inclination, desire. **वाञ्छया** *ins.*

वाणाः *nom. pl. of वाण s. m.* An arrow.

वाणी *nom. sin. of वाणी s. f.* Speech.

वातघ्न *agt.* Removing, or what removes disorders from wind. -**घ्नम्** *nom. sin. n.*

वातम् *acc. sin. of वात s. m.* Air, wind. Flatulency. **वातेन** *ins.*

वातुल *adj.* Windy. Mad, crazy. -**लः** *nom. m.*

वात्सल्यम् *nom. sin. of वात्सल्य abst. sub. n. (from वात्सल्य adj. Affectionate) Tender-*
ness, affection, fondness. A fond or foolish partiality. **वात्सल्येन** *ins. sin.*

वाद्यन्ति 3d pers. pl. pres. of वादि (caus. of the vb. वद् Say) Make to sound, strike, ring; also play on an instrument. वाद्यनी *nom. sin. f. pres. part.*

वाधनम् *in line 866, is वा Or, and अधनम्* Poor.

वानर *s. m.* An ape, a monkey. -रः *nom. sin. -राः nom. pl. -रान् acc. -रैः ins.*

वाम *adj.* Beautiful.

वामसौधना *s. f.* A fine-eyed or handsome woman. -नाः *nom. pl.*

वायसः *nominative singular of वायस s. m.* A crow. वायसम् *acc. -यसेन ins. -यसी nom. sin. fem. -यस्या ins.*

वार *s. m.* A multitude.

वारं वारम् *ind.* From time to time, often, oft-times, repeatedly, ever and anon.

वारण *s. m.* An elephant.

वारविज्ञासिनी *s. f.* A harlot.

वाराङ्गना *s. f.* A whore, a common woman, a woman for the multitude.

वाराणसी *s. f.* The city of Benares. -णस्याम् *loc. sin.*

वारि *s. n.* Water. वारिणा *ins. sin.*

वारिराशि *s. m.* TATP. A large body of water, a vast lake, a sea, an ocean.

वाहणी *s. f.* Any spirituous liquor, or, more properly, a particular kind prepared from hogweed, ground with the juice of the date or palm, and then distilled.

वार्ता *s. f.* News, intelligence. A story;

rumour, report. Conversation, common talk. वार्ताम् *acc. sin. वार्तया ins.*

वार्द्धकम् *nom. sin. abstract s. n. (from वृद्ध pass. part. Old) Old age.* The infirmity of old age.

वासः *nom. singular of वास s. m.* A house. A habitation, residence, abode, dwelling. वासम् *acc. वासेन ins.*

वासभूमिम् *acc. sin. of वासभूमि s. f. TATP.* A place of abode.

वासयेत् 3d pers. sin. pot. of वासि (caus. of the verb वस Dwell) Cause to dwell, or be inhabited, people, replenish, colonize.

वासर *s. m.* A time, a turn. -रः *nom. sin.*

वासव *sub. mas.* INDRA, the regent of the clouds. -वः *nom.*

वासस् *s. n.* Cloth, clothes. -साम् *gen. pl.*

वासित *passive part. of वासि (causal of the verb वस Dwell)* Rendered populous and flourishing, made to be inhabited, peopled, colonized. -तम् *nom. sin. n.*

वासिना *ins. sin. m. of वासिन् agt. (from the verb वस Dwell)* Dwelling, residing; a resident, dweller, inhabitant. वासिनः *nom. pl. m. वासिभिः ins. -सिनाम् gen.*

वासुकिः *nom. sin. of वासुकि sub. mas.* The serpent VASUKI, sovereign of the snakes, whose habitation is Pātāla, a region under the earth.

वास्तव्य *s. m.* A dweller, a resident. -व्यः *nom. sin. m.*

वाहन *s. n.* A carrying, a bearing. A beast of burden, a vehicle. -**नम्** *nom. singular.* -**नात्** *abl.*

वाहिना *ins. sin. n. of वाहिन् agt. (from the verb वह् Carry)* Bearing, carrying; a bearer.

वाहिनी *s. f.* An army. A body of forces, consisting of 81 elephants, 81 cars, 243 horse, and 405 foot. An equipage, retinue, train.

वाहमानस *genitive singular m. pres. part. passive of वाहि causal (of the verb वह् Bear)* Allowing one's self to be carried; being born along, urged, or impelled.

वि *A preposition denoting, Disunion, disjunction, separation; and corresponds to the English adjuncts, a, ex, dis, in, un, &c.*

विंशति *s. f.* Twenty, a score. -**तिः** *nom. sin.*

विंशतिवर्षदेशीयः *nom. sin. m. adj.* Under, or about twenty years old.

विकट *adj.* Large, great. *s. m.* Name of a goose.

विकलम् *acc. sin. mas. of विकल adjective,* Defective, deficient, impaired, failing. **विकले** *loc.*

विकल्पेत् *3d pers. singular pot. of the vb. ह्य 1st cl. atm. with वि,* Doubt, hesitate.

विकार *s. m.* Change, alteration, generally for the worse. -**रेष** *ins. sin.* **विकारतश्च** *ind.* From a change.

विकारित *pass. participle of कारि (caus. of the vb. कृ Make, with वि; or, an adjective*

derived from विकार by the affix इत) Rendered unfavourable or unfriendly, perverted, changed. -**तः** *nom. sin. m.*

विकीर्ण *passive part. (of the vb. कृ Scatter, with वि)* Strewed, littered.

विकीर्य *ind. pret. part. of the vb. कृ Scatter, strew, with prep. वि.*

विकृत *passive part. (of the verb कृ Make, with वि)* Changed; altered; estranged, disgusted.

विकृतबुद्धिः *nom. sin. m. BAHUV.* Changed in mind, enraged. One र is dropped and the preceding vowel lengthened.

विकृताकारम् *acc. sin. m. BAHUV.* Changed in aspect, altered in form or appearance.

विक्रमः *nom. sin. of विक्रम s. m.* Valour, heroism, prowess, spirit, courage. **विक्रमम्** *acc. विक्रमात् abl.*

विक्रय *s. m.* Sale.

विक्रियाम् *acc. sin. of विक्रिया s. f.* Change, (of mind, form, purpose, &c.) alteration, deviation, perversion.

विक्रीय *ind. pret. part. (of the verb क्री Buy, with वि)* Having sold. **विक्रेतुम्** *infinitive,* To sell.

विशृङ्खलात् *3d pers. sin. pot. of the vb. यद् 9th cl. par.* Take, with वि Dispute, fight, contend with, wage war. **विशृङ्खलाम्** *3d pers. sin. imp. pass. - श्रमाश्च pres. part. pass. - णाः nom. pl. m.*

विग्रह *s. m.* War, battle, strife, plundering, making war, (one of the six modes of

- military policy) -हः *nom. sin.* -हम् *acc.*
-हस्य *gen.* -हे *loc.*
- विग्रहयितुम् *inf. of the verb ग्रह 10th class,*
Take, with वि, Fight, dispute, wage war,
contend.
- विग्रह्य *fut. pass. part. (of the vb. ग्रह Seize,*
with वि) To be warred or contended with.
-ह्यः *nom. sin. m.*
- विघटित *passive participle (of the verb घट्ट*
Shake, with वि) Rubbed, touched; struck,
broken (as glass). Injured. Offended,
wounded. -तम् *acc. sin. m. or n.*
- विघातयेत् *3d pers. sin. pot. (of घाति caus.*
of the verb हन Slay, with वि) He should
cause to be killed.
- विचक्षण *adj.* Clever, prudent, wary. -क्षः
nom. sin. m. -क्षस्य *gen.*
- विचरत् *pres. part. (of the vb. चर 1st class*
par. Go, with वि) Marching. विचरन्
nom. sin. m.
- विचार *s. m.* The exercise of judgment or
reason on a present object. Investigation,
due consideration, mature deliberation,
examination, trial. Opinion. Discrimi-
nation. Regard, notice, consideration of,
or attention to, as of importance. -रः *nom.*
sin. -रेण *ins.*
- विचारज्ञ *agt.* A judge; any one who has
skill sufficient to decide on the merits of
a thing. -ज्ञः *nom. sin. m.*
- विचारणा *s. f.* Deliberation, investigation,
discussion, reflection. -णया *ins. sin.*

- विचारय *2d pers. sin. imp. of चारि (caus.*
of the vb. चर Go, with वि) Deliberate,
estimate aright. -चारयेत् *3d pers. singular*
potential.
- विचार्य *ind. pret. part. of चारि (caus. of*
verb चर Go, with वि) Having deliberated.
- विचित्र *adj.* Various, variegated. Painted.
Surprising, wonderful, charming. -चित्रम्
acc. singular m. and nominative sin. n.
-चित्राम् *acc. sin. f.*
- विचिन्त्य *ind. pret. part. of the verb चित् इ*
Think, reflect, consider, with वि.
- विचेतन *adj.* Unconscious, senseless, inani-
mate, lifeless. -नम् *acc. sin. m.*
- विचेष्टित *pass. part. (of the vb. चेष्ट Strive,*
with prep. वि) Done, contrived. *s. n.* Effort,
act, course of life. An evil or a malicious
act. -तम् *nom. singular.* -तानि *nom. pl.*
- विजन *adj.* Private, lonely, solitary. -जे *loc.*
sin. n.
- विजय *s. m.* Victory. -यः *nom. sin.* -याय *dat.*
- विजयन्ते *3d pers. pl. pres. (of the vb. जि 1st*
cl. par. but with वि used in the atm. pada)
Conquer, triumph, be victorious. -जयताम्
3d pers. sin. imp.
- विजयिन् *agt.* Victorious, triumphant. -यी
nom. sin. m. -यिनाम् *gen. pl.*
- विजिगीषु *agt.* Desirous to conquer or over-
come. An invader, a warrior. -षुः *nom.*
sin. m. -षोः *gen.* -षवः *nom. pl.*
- विजेतुम् *inf. of (the verb जि with वि) To*
conquer.

विद्वज् *adj.* Wise. *s. m.* A wise man. **विद्वज्**
gen. sin. -ज्ञैः ins. pl.

विद्वन्न *pass. part. (of ज्ञापि caus. of the vb. ज्ञा*
Know, with *वि)* Apprized, respectfully
informed or communicated with. -**ज्ञतः**
nom. sin. m.

विद्वान् *passive part. (of the vb. ज्ञा* Know,
with *वि)* Known, discovered. -**तः** *nom.*
sin. mas. विद्वान्तुम् inf. To know.

विद्वान् *s. n.* Knowledge, science, learning;
worldly knowledge or wisdom, that which
comprehends any subject except an under-
standing of the true nature of God or
BRAHMA acquirable by abstract meditation,
and the study of the *Veda*. -**ज्ञानम्** *nom.*

विद्वानविक्रमयशोभिः *ins. pl. n. DWAND.*
By knowledge, valour, and renown.

विद्वापित *pass. part. (of ज्ञापि causal of*
the verb *ज्ञा* Know, with *prep. वि)* Ap-
prized, informed, warned. -**तः** *nom. sin. m.*

विद्वाय *ind. pret. part. (of the vb. ज्ञा* Know,
with *prep. वि)* Having known, perceived,
understood, considered, or recognised.

विद्वेय *fut. pass. part. (of the vb. ज्ञा* Know,
with *वि)* To be considered. -**याः** *nom. pl. m.*

विटप *s. m. or n.* A new shoot.

विडम्बनाः *nominative pl. of विडम्बना s. f.*
Affliction, misery, vexation, annoyance,
mortification, torment. **विडम्बनम्** *nom.*
sin. n.

विडाल *s. m.* A cat. -**खः** *nom. sin.* -**खम्** *acc.*

वितर्क *sub. mas.* Reason, discussion, argu-
ment. -**तर्कः** *nom. sin.*

वित्तम् *nom. or acc. sin. of वित्त sub. neu.*
Wealth, riches, property, substance. **वित्तम्**
instrumental. वित्तम् gen. वित्ते locative.
-**त्तानाम्** *gen. pl. वित्तेषु loc.*

वित्तवान् *nom. sin. m. of -त्तवत् adj.* Rich,
wealthy.

वित्तहीनः *nom. sin. m. of -त्तहीन TATP.*
Destitute of wealth.

वित्तेहा *nom. singular, TATP (from वित्त*
Wealth, and *ईहा s. f.* Desire) Desire of
wealth, cupidity.

विदग्धता *abs. s. f.* Sharpness, shrewdness,
cleverness, wit.

विदधाति *3d pers. sin. pres. of the verb धा*
3d cl. par. Hold, with *वि*, Make, appoint,
fix, execute. -**दधातु** *3d person sin. imp.*
-**दधीत** *3d person sin. pot. atm.* -**दधान**
pres. part. Making.

विदार्यमाण *pres. part. pass. of दारि (caus.*
of the verb *हृ* Tear, with *वि)* Being sawn.
विदार्य *ind. pret. part.* Having ripped
up, or torn open.

विदीर्यते *3d pers. sin. pres. pass. of the vb. हृ*
Tear, with *prep. वि)* Is being lacerated
or torn asunder. **विदीर्य** *passive part.*
Split.

विदुः *3d pers. pl. pres. of the vb. विद् 2d cl.*
par. Know, consider.

विदुषाम् *gen. pl. m. of विदुस् adj.* Wise,
learned.

विदेशः *nom. sin. of विदेश s. m.* A foreign
country; any place away from home,
abroad. -**देशे** *loc.*

विद्ध *pass. part. (of the verb विध or व्यध*
Pierce) Pierced. **विद्धः** *nom. sin. m.*

विद्यते *3d pers. singular pres. of the vb. विद्*
4th cl. átm. Be, exist, be found. -**द्येते** *3d*
pers. du. **विद्यन्ते** *3d pers. pl.*;

विद्या *nom. sin. s. f.* Knowledge, science,
learning, sacred or profane. -**द्याम्** *acc.*
-**द्याया** *instrumental.* -**द्यायाम्** *loc.* **विद्ये**
nom. du. -**द्यानाम्** *gen. pl.*

विद्यागमः *nom. sin. s. m.* TATPURUSHA,
The acquirement of knowledge, the ad-
vancement of science.

विद्याधर *s. m.* A demigod of a particular
order or class, a spirit of the air.

विद्याधरी *s. f.* A female spirit of the air,
a fairy, a sylph. -**धरीभिः** *ins. pl.*

विद्याधरीपरिजनः *nom. sin. m.* BAHUV.
Attended by *Vidyádhari*s.

विद्यान्तम् *acc. sin. s. n.* TATP. The end of
knowledge.

विद्याफलम् *nom. sin. sub. n.* TATP. The
fruit of learning.

विद्यावयोदृढेभ्यः *abl. pl. m.* TATPURUSHA,
(*compounded of विद्या Knowledge, वयस्*
Age, and दृढेभ्यः Increased) Advanced in
learning and years.

विद्यावृद्ध TATPURUSHA, Old in knowledge,
increased or advanced in learning.

विद्याहीनाः *nom. pl. m. of विद्याहीन* TATP.
Destitute of knowledge, ignorant, unin-
structed.

विद्रुत *pass. part. (of the vb. द्रु Run, with वि)*
Fleeing, running. -**तम्** *nom. sin. n.*

विद्वज्जनः *nom. sin. of विद्वज्जन s. m.* A
wise man.

विद्वान् *nom. sin. m. of विद्वद् adj.* Wise,
learned. -**द्वयम्** *acc.*

विदिव् *s. m.* An enemy. -**वः** *nom. pl.*

विधः *nom. singular of विध s. m.* A mode,
manner, sort.

विधत्ते *3d pers. sin. present (of the verb धा*
3d class átm. Hold, with **वि** Do, perform,
practice.

विधातव्या *nom. sin. f. future pass. part. (of*
the verb धा Hold, with वि) To be done,
or performed. **विधाय** *ind. preterite part.*
Having established; having done, per-
formed, effected, achieved, accomplished.

विधादवशात् *abl. sin. s. m.* TATP. From
the will of BRAHMÁ or Fate, from destiny.

विधास्यति *3d pers. sin. 2d fut. (of the vb. धा*
Hold, with वि) Will provide, do, or make.

विधिः *nom. sin. of विधि s. m.* Fate, luck,
destiny. BRAHMÁ. Divine Providence.
A sacred precept; a rule, law, form, or
formula. A contrivance. **विधिना** *instru.*
विधेः *gen. विधौ loc.*

विधियोगात् *abl. sin. of विधियोग s. m.*
TATP. The occurrence of predoomed events.

विधीयते *3d pers. sin. pres. pass. of vb. धा*
Have, hold, with **वि**, Appoint, ordain,
fix, establish, contrive, manage, devise;
enjoin, command, recommend; employ,
use; make, perform, effect, achieve,
attain. -**धीयताम्** *3d pers. sin. imp.*

विधुः *nom. sin. of विधु s. m.* The moon.

विधुर *s. n.* Agitation of mind from terror or distress; fear, alarm.

विधुरदर्शनम् *acc. singular n.* TATP. The experiencing or feeling uneasiness or alarm.

विधेया *nom. sin. f. fut. pass. participle (of the vb. धा Hold, with वि)* To be made, done, contrived, or managed. -**धेयम्** *nom. sin. n.*

विधेहि *2d pers. sin. imp. of the verb धा, 3d cl. par.* Hold, with वि) Perform thou.

विध्वंसि *nom. sin. n. of विध्वंसिन् agt. (from the verb ध्वंस Fall, with prep. वि)* Falling, perishing. **विध्वंसिनः** *nom. pl. m.*

विनयम् *acc. sin. of विनय s. m.* Modesty, affability; propriety of conduct or behaviour, prudence, discretion. Training, discipline. -**नयात्** *abl.*

विनश्यति *3d pers. sin. pres. of the verb ण्य 4th class par.* Perish, die away, disappear. **विनश्यन्ति** *3d pers. pl.*

विनश्यरे *loc. sin. n. of विनश्यर adj.* Perishable.

विनष्ट *passive part. (of the verb ण्य Perish, with prep. वि)* Perished, extinct.

विना *ind.* Without; governing indiscriminately the accusative and instru. cases.

विनाशः *nom. sin. of विनाश s. m.* Destruction, annihilation, death, loss. **विनाशे** *loc.* In line 276, this word may be rendered by the ablative absolute.

विनाशित *passive part. of नाश (causal of the verb ण्य Perish, with preposition वि)* Destroyed. -**तः** *nom. sin. m.*

विनाशिन् *agt.* Perishing. -**ने** *dat. sin. n.*

विनिघ्नन्ति *3d pers. pl. pres. of the verb ह्न 2d cl. par.* Kill, with वि.

विनिपातित *pass. part. of पाति (causal of the verb पत Fall, with नि and वि)* Killed. -**ताः** *nom. pl. m.*

विनियोग *s. m.* A giving or parting with any thing for a consideration, or in expectation of some advantage; application, employment. -**गः** *nom. sin.*

विनियोजयेत् *3d pers. sin. pot. of the vb. जुज 10th cl. par.* Join, with नि and वि, Appoint.

विनीत *passive part. (of the verb णी Lead, with वि)* Well-trained and disciplined. Prudent, discreet. -**तः** *nom. sin. m.*

विनीतत्वम् *nom. sin. abs. s. n. (from विनीत adj.)* Modest, decorous) Decency, decorum.

विनीति *substantive f.* Reverence, obeisance, homage. -**तिः** *nom. sin.*

विनोदेन *ins. sin. of विनोद s. m.* Diversion, entertainment, amusement. -**नोदाय** *dat.*

विन्दु *s. m.* A drop of water or any liquid.

विन्देत् *3d pers. singular pot. of the vb. विद 6th cl. par. of the class Muchādi,* Find, get, gain, acquire, possess.

विन्ध्य *s. m.* The *Vindhya* or *Bindh* mountains, or the mountainous range which runs across India, from the province of Behār nearly to Guzerat, and properly divides India from the Dekhin.

विपक्ष *s. m.* An enemy, an adversary. -**क्षः** *nom. sin.*

विपत् *nom. sin. of विपद् s. f.* Adversity, misfortune.

विपत्काले *loc. sin. of -काल s. m. TATP.*
A time of calamity or misfortune, adversity.

विपत्तिः *nom. sin. of विपत्ति s. f.* Adversity, calamity, misfortune, disaster, failure, miscarriage. विपत्तिम् *accus.* विपत्तेः *gen.*
-पत्तौ *locative.* -पत्तिषु *loc. pl.*

विपदि *loc. sin. of विपद् sub. f.* Misfortune, calamity, adversity. -पदः *nom. pl.*

विपद्ग्रा *nom. sin. s. f. TATP.* A state of misfortune, a calamitous condition.

विपद्यते *3d pers. sin. pres. of the vb. पद् 4th cl. atm.* Go, with वि, Fall into misfortune.

विपन्नायाम् *loc. sin. f. of विपन्न pass. part. (of the verb पद् Go, with prep. वि)* Unfortunate, fallen into adversity or misfortune.
विपन्नानाम् *gen. pl.*

विपरोत *adj.* Reverse, opposite, contrary.-ताः *nom. pl. m. or f.* -तम् *nom. or acc. n.*

विपरीतता *abs. s. f.* Contrariety, reverse or opposite state or condition. -ताम् *acc. sin.*

विपर्यय *sub. mas.* Contrariety, opposition. Reverse. -यः *nom. sin.*

विपश्चित् *sub. mas.* A *Pandit*, a learned *Brahman*. -तम् *acc. sin.*

विपुल *adj.* Large, great. -लम् *acc. sin. n.*

विप्रलब्ध *pass. part. (of the verb लभ Gain, with प्र and वि)* Deceived, cheated, imposed upon. -लब्धाः *nom. pl. m.*

विप्रेण *instr. singular of विप्र sub. mas.* A *Brahman*. विप्राय *dative.* विप्राः *nom. pl.*

विभवे *loc. sin. of विभव s. m.* Tumult, affray. Rapine, extortion, predatory incursion.

विभवेत् *3d pers. sin. pot. of the verb भु 1st class atm.* Float, with वि, Drift about, or perhaps, be submerged, immersed, overwhelmed (literally, or figuratively, in vice or calamity).

विभक्त *passive part. (of the verb भज Share, with prep. वि)* Divided, distributed.-क्तम् *nom. sin. n.*

विभव *s. m.* Wealth, property.

विभाग *s. m.* Partition of spoil.

विभावयेत् *3d pers. sin. pot. of भावि (caus. of the verb भू Be, with वि)* One should prove or estimate. -भाव्यते *3d person sin. pres. pass.* Is seen, perceived, or held to be.

विभिन्न *pass. part. (of the verb भिद् Break, with वि)* Separate, distinct, contrary. -न्नाः *nom. pl. m.*

विभीषण *sub. mas.* Name of the brother of RÁVANA.

विभूति *s. f.* Power, especially superhuman, supposed to be attainable by human beings, only through a course of austere worship. -तयः *nom. pl.*

विभ्रम *s. m.* The heaving or roll of a wave.

विमर्द् *s. m.* Destroying, disturbing, breaking.

विमला *nom. sin. of विमल adjective,* Clear, pure, (literally or figuratively), beautiful, transparent.

विमुखे *loc. singular n. of विमुख adj.* Face-averted; opposed, unkind, unfavourable.

विमुखाः *nom. pl. m.*

विमुच्यते 3d pers. sin. pres. pass. of **वृ**. मुच
Abandon, desert, forsake, with **वि**.

विमुच्यति 3d pers. sin. pres. of the **वृ**. मुच
6th cl. par. with **वि**, Relinquish.

विमुह्यति 3d pers. sin. pres. of the **वृ**. मुह
4th cl. par. Be foolish, or perplexed, with
वि, Be at a loss, at fault, at one's wits end.

विमृश्य ind. pret. participle of the **वृ**. मृश
Consider, ponder, deliberate, with **वि**.

विमृशकारिन् agt. Acting, or who acts, after
previous deliberation. -**कम्** acc. sin. m.

विमोचितः nom. sin. m. pass. part. of **मोचि**
(caus. of the **वृ**. मुच, with prep. **वि**) Set at
liberty, emancipated.

वियति loc. sin. of **वियत्** s. n. Air, sky.

वियोग s. m. Absence, separation, disunion;
departure. -**गस्य** gen. sin.

वियोगावसान BAHUV. Ending in separation.

वियोगावसानत्व abs. sub. n. Termination
in separation. -**त्वात्** abl. sin.

विरक्तः nom. sin. m. pass. part. (of **वृ**. रञ्ज
Be attached, with prep. **वि**) Indifferent,
inattentive, estranged, alienated in affec-
tion, averse. **विरक्ते** loc. **विरक्तासु** locative
pl. fem.

विरक्तप्रकृतिः nom. sin. m. BAHUV. Whose
chiefs or principal officers are disaffected.

विरक्तभावस्य gen. sin. m. BAHUV. Disinclined
to, disliking.

विरलम् ind. Rarely, seldom, at distant
intervals.

विरहः nom. sin. of **विरह** s. m. Absence,
separation, desertion. Exemption, free-
dom, want.

विरहितः nom. singular m. passive part. (of
the **वृ**. रञ्ज Quit, with **वि**) Abandoned,
deserted. **विरहिता** nom. sin. f.

विरुद्ध pass. part. (of the verb **वृ** Oppose,
with **वि**) Opposed, hostile, disagreeable.
-**द्वः** nom. sin. m. -**द्वम्** nom. sin. n.

विरूपयितुम् inf. (of the **वृ**. रूप 10th cl.
Form, with **वि**) To disfigure.

विरोध s. m. Animosity, opposition, war,
quarrel. -**धः** nom. sin.

विरौति 3d pers. sin. pres. of the verb **वृ** 2d
class par. Make a noise; with **वि** Sound,
tinkle.

विराव s. m. Delay. -**वः** nom. sin.

विरापन s. n. Lamentation, complaint. -**नम्**
nom. sin.

विरापि 2d pers. sin. pres. of the verb **वृ** अप
1st class. par. with **वि** Lament, complain.

विरापति 3d person. **विरापिः** ins. pl.
m. pres. part. **विराप्य** ind. pret. part.

विराम acc. sin. of **विरा** s. n. A hole, cave,
cavern. **विरात्** abl.

विराम्य sub. masculine, Slowness, tardiness,
delay. **विराम्यात्** abl. singular. (After a
delay.)

विरास 3d pers. sin. 2d pret. of the **वृ**. स
par. Shine, with **वि** Toy, sport, dally.

विरास sub. mas. Luxury, elegance. Play,
amusement. -**सेन** ins. sin. .

विक्षिप्त *pass. part. (of the vb. क्षिप Smear, with prep. वि) Smeared, besmeared. -नेन ins. sin. n.*

विक्षम्बति *3d pers. sin. pres. (of the vb. क्षुप 6th cl. par. Muchādi, Cut, with वि) Seizes, robs, plunders, pillages right and left.*

विशेषणम् *nom. singular of विशेषण s. n.*
A smearing of the body with fragrant oils. Perfume for the person, unguent or oil of Sandal, saffron, camphor, bdellium, &c.

विश्लोकयति *3d pers. singular present of the verb श्लोक 10th cl. par. Look, with वि, Look from side to side.*

विश्लोक्य *ind. pret. part. (of the vb. श्लोक See, with prep. वि) Having seen, observed, noticed, perceived, or witnessed.*

विवदमानानाम् *genitive pl. of विवदमान (part. pres. of the vb. वद 1st cl. atm. Say, with वि) Disagreeing, contending, contradicting, clashing, maintaining different opinions or doctrines.*

विवदेत् *3d pers. sin. pot. of vb. वद 1st cl. par. Speak, say, with वि, Dispute, litigate.*

विवरम् *nom. or acc. sin. of विवर sub. neu.*
A hole or burrow, a mouse-hole. **विवरात्** *abl. विवरे loc.*

विवर्जित *pass. part. (of the vb. वृज 10th cl. with वि) Left, abandoned, shunned, or cast aside. Destitute. -तम् acc. sin. m. -ताः nom. pl. m.*

विवर्द्धन *s. n. Increasing; increase. -नम् nom. sin.*

विवशः *nom. pl. f. of विवश adj. Necessary,*

subject, subjected, destitute of the power of resistance, powerless.

विवसत् *s. m. The sun. -स्यन् nom. sin.*

विवाद *subs. mas. A contest, contention, dispute. -दः nom. sin.*

विवादिन् *s. m. An opponent, disputant. -नः acc. pl.*

विवाह *s. m. A marriage, a wedding. -हे loc. sin.*

विवाहचतुष्टयम् *acc. sin. s. n. TATP. Four marriages, a marriage of four wives, a quadruple matrimonial alliance. (A Brahman is allowed four wives, a Kshetriya three, a Vaisya two, and a Sūdra one.)*

विविक्त *pass. participle (of the verb विच Be separate, with वि) Lonely, solitary, desert.*

विविक्तासनः *nom. singular m. BAHUVRÍHI, (comp. of विविक्त and आसन s. n. Asitting; a seat) Sitting in a sequestered place.*

विदृत *pass. participle (of the verb दृ Cover, with वि) Expanded, wide open.*

विदृताखः *nom. sin. m. BAHUVRÍHI, Open-mouthed. (विदृत and आख.)*

विदृष्टि *s. f. Aggrandizement. -इये dat. sin.*

विशन्ति *3d pers. pl. pres. of the vb. विश 6th cl. par. Enter. विशेत् 3d pers. sin. pot.*

विशारदः *nom. sin. m. of -शारद adjective, Learned, wise, clever.*

विशालः *nom. sin. m. of -शाल Great, large, illustrious.*

विशालकुलसम्भवाः *nom. pl. m. BAHUVRÍHI, compounded of विशाल adj. Great, कुल sub. neu. Family, and सम्भव s. m. Birth.*

विशिष्टतमम् *acc. sin. of विशिष्टता abstract s. f. (from विशिष्ट Distinguished) Distinction, excellence.*

विशिष्टवर्णम् *acc. sin. m. BAHUVRÍHI, Of a distinguished or choice colour.*

विशिष्टैः *ins. pl. m. of विशिष्ट pass. part. (of the vb. शिष, with वि) Distinguished, excellent, superior.*

विशीर्येत *3d pers. sin. pot. pass. of the vb. शृ Injure, with वि used in the sense of Wither, waste, decay, or crumble to pieces. विशीर्य pass. part. Wasted, impaired.*

विशुद्ध *pass. part. (of the vb. शुध Be pure, with वि) Pure, clean, clear, faultless, correct. -शुद्धम् acc. sin. m.*

विशेषः *nom. sin. of विशेष s. m. Distinction, difference, attribute: sort, kind, manner; choicest kind. -शेषैः ins. pl.*

विशेषज्ञ *agt. Knowing difference, capable of discriminating one from another; wise, intelligent, discriminative. -ज्ञः nom. sin. m. -ज्ञेन ins.*

विशेषतश्च *ind. Especially, particularly.*

विशोधित *abs. s. n. A clearing, a freeing from obstruction. -तम् nom. or acc. sin.*

विश्रामे *loc. sin. m. of विश्राम pass. part. (of the vb. श्राम Be careless, with वि) Rested, reposed, tranquil; easy, confiding.*

विश्राम *s. m. Trust, confidence. Affection, affectionate inquiry. Festive or sportive noise, tumult, or laughter.*

विश्रामावाप *sub. mas. TATP. Free and confidential talk. -वाः ins. pl.*

विश्राम्य *ind. pret. part. (of vb. श्राम Be fatigued, with वि) Having reposed. विश्राम्य pass. part. Rested, reposed. Dwelt secure. -म्यः nom. sin. m. -म्या nom. sin. f.*

विश्रामः *nom. sin. of -श्राम s. m. Rest, repose.*

विश्रुतम् *nom. sin. n. pass. part. (of vb. श्रु Hear, with वि) Known, notorious, celebrated.*

विश्रुयते *3d pers. sin. pres. pass. (of the vb. श्रु Hear, with वि) Is celebrated.*

विश्रुयति *3d pers. sin. pres. (of the vb. श्रु 2d cl. par. Breathe, with वि) Confides, trusts.*

विश्रुय *pass. part. (of the vb. श्रु Breathe, with वि) Confided in; faithful. -यः nom. sin. m.*

विश्वासः *nom. singular of -श्वास s. m. Trust, faith, confidence. A confidential communication. -श्वासम् acc. -श्वासेन ins. -श्वासात् abl.*

विश्वासकथाप्रसङ्गः *sub. m. TATPURUSHA, A confidential chat. -सङ्गेन ins. sin.*

विश्वासघातकः *nom. singular s. m. TATP. A betrayer of confidence, a traitor.*

विश्वासपात्रम् *acc. sin. m. TATP. Worthy of confidence.*

विश्वासप्रतिपक्ष *TATPURUSHA, Confiding, trusting, confident. -पक्षानाम् gen. pl. m.*

विश्वासभूमिः *nom. sin. of -भूमि sub. f. TATP. An object of trust, a person worthy of confidence. -भूमयः nom. pl.*

विश्वासा *ina. pret. part. of श्वाशि (caus.*

of the verb श्वास Breathe, with prep. वि Believe) Having inspired with, or gained one's, confidence, having made to believe. -श्वासित *pass. part.* Inspired with confidence, induced to trust, believe, or confide. -तः *nom. sin. m.*

विषकुम्भम् *acc. singular m. TATP.* A jar or pot of poison.

विषघ्नः *nom. sin. m. of विघ्न (from विष Poison, and घ्न agt. (of the vb. हन Kill) Destroying) Antidote, antidotic.*

विषण् *pass. participle (of the vb. षट् Sink, with वि) Dispirited, downcast, dejected, despondent, depressed, sunken in spirits, sad, disconcerted, sorrowful. -णः nom. sin. m. -णान् acc. pl. m. -णा nom. sin. f.*

विषदिग्ध *TATPURUSHA, Poisoned, em-poisoned. -दिग्धस्य gen. sin. n.*

विषद्रुम *s. m. TATP.* A poison-tree. -माः *nom. pl.*

विषम् *nom. or acc. sin. of विष s. n. Poison, bane.*

विषम *adjective, Uneven, rugged. Peerless, matchless. Difficult, troublesome. Wicked, dishonest. -मः nom. sin. m. -मस्य gen. -माम् acc. sin. f. -माः nom. pl. also, s. n. A place difficult of access, a thicket, a precipice. -मम् acc. sin.*

विषमेषु *sub. mas. The god KÁMADEVA (from विषम Odd, and द्रु Arrow, armed with five arrows). -षुणा ins. sin.*

विषय *s. m. Any object of sense, any thing perceivable by the senses; as, colour,*

form, flavour, odour, and sound. An object in general, as of affection or desire. A sensual object. Worldly object or pursuit, affair, business, transaction, subject. A religious obligation or observance. Familiarity, conversancy. A country. Department, sphere, element, home, province, that which is peculiarly known or frequented, as a particular study by its professors, a particular town by its town-folk, water by fish, air by birds, &c. This word is often used as the last member of a BAHUVRÍHI compound, and may be translated, Respecting, regarding, relating, or familiar. विषये *locative sin. विषयाः nominative plural. विषयान् accusative. विषयैः ins. -षयेषु locative. विषयाम् acc. sin. f. BAHUV. in line 754.*

विषयिन् *adj. Conversant with, engaged, absorbed, or interested, in worldly occupations or enjoyments. Attached to objects of sense. s. m. A sensualist, voluptuary. A worldling. An unbeliever in what is not cognizable by the senses. -षयिणः gen. sin. -षयिणाम् gen. pl. m.*

विषदृक्षस्य *gen. sin. of -षदृक्ष s. m. TATP. A poison-tree.*

विषहृदयः *nom. sin. m. BAHUV. Poison-hearted.*

विषाण *s. m. or n. A horn.*

विषादः *nom. sin. of विषाद् s. m. Lassitude, dejection, depression, lowness of spirits, sadness, sorrow, grief. Remorse, anguish. -षादम् acc. -षादेन ins.*

विषीदति 3d pers. sin. pres. of the vb. **वद**
1st cl. par. Sink, with **वि**, Be sorry, cast
down, dispirited, or discouraged, despond;
rue. **विषीदत** 2d pers. pl. imp.

विषुवत् s. n. The equinox.

विषुवत्सङ्क्रान्ति s. f. TATP. The passage of
the sun to the next sign at the equinoxes.
-**मौ** loc. sin.

विष्टम्भ ind. pret. part. (of the vb. **वृक्ष** Prop,
with **वि**) Propping, supporting; resting
heavily, staggering, tottering, being poised.

विष्णुशर्मा nominative sin. of -**ष्णुशर्मन्**
s. m. A proper name. -**ष्णुशर्मणः** gen.

विसर्जित passive part. of **सर्जि** (causal of
the verb **सृज** Let go, with **वि**) Aban-
doned, left, turned adrift. -**तः** nom. sin. m.

विसर्पन् nom. sin. m. pres. part. (of the vb. **सृप**
1st cl. par. Go, move, with **वि**) Gliding,
skimming.

विस्तर sub. masculine, Number, assemblage.
Abundance, quantity.

विस्तीर्णता abs. s. f. Extension, spaciousness.

विस्तीर्णम् nom. sin. n. of **विस्तीर्ण** pass. part.
of the verb **सृ** Spread, with **वि**) Spread,
stretched. Strewed.

विस्मयः nom. sin. of **विस्मय** s. m. Surprise,
astonishment. Dismay. Pride. **विस्मयम्**
accusative.

विस्मित passive part. (of the verb **स्मि** Smile,
with **वि**) Surprised, astonished. Dismayed.
-**तः** nom. sin. m. -**तम्** acc. sin. m. -**ता**
nom. sin. f.

विस्मृत pass. part. (of the vb. **स्मृ** Remember,
with **वि**) Forgotten.

विस्मृतसंस्कारः nom. singular mas. BAHUV.
Forgetting his engagement.

विस्मृतिः nominative sin. s. f. A forgetting,
forgetfulness.

विहगाः nom. pl. of **विहग** s. m. A bird.

विहङ्गमाः nom. pl. of -**हङ्गम** s. m. A bird.

विहस्य ind. pret. participle (of the verb **हस**
Laugh with **वि**) Having laughed or smiled,
laughing.

विहाय ind. pret. part. (of the verb **हा** Quit,
with **वि**) Having abandoned, discarded,
left, or forsaken.

विहार sub. mas. A temporary building, an
open shed or hall, adorned with flowers,
and erected on festal occasions. An open
temple or building consecrated to a deity.
-**रः** nom. sin.

विहारिणः nom. pl. m. of -**हारिन्** agent
(from the verb **हृ** Take, with prep. **वि**)
Wandering, roaming about for pleasure.

विहीनः nom. sin. m. of **हीन** passive part.
(of the verb **हा** Quit, with **वि**) Quitted,
abandoned; destitute. -**हीनम्** acc. -**हीनस्य**
gen. -**हीनाः** nom. pl. m.

वीक्षते 3d pers. sin. pres. of the vb. **ईक्ष** 1st
class atm. See, with **वि**, Look at, behold,
eye, view. **वीक्ष्य** ind. pret. part.

वीचि s. m. or f. A wave.

बीज s. m. Seed. -**जम्** nom. sin.

वीणा s. f. A lute. -**हाम्** acc. sin.

वीतरागेषु *ins. sin. m. of -तराग* BAHUV. (*comp. of हत* Gone, *वि* Away, and *राग* Passion) Exempt from passions or affections, whose passions are extinguished.

वीर *sub. mas.* A hero, a warrior. -रः *nom. sin.* -रस्य *gen. sin. also, adj.* Excellent, eminent. Powerful, mighty. Heroic.

वीरसमन्वितः *nom. sin. m. TATP.* Attended by warriors.

वीर्य *abs. s. n.* Courage. -र्यम् *acc. sin. n.*

वृक्ष *sub. mas.* A tree. वृक्षः *nom. sin.* वृक्षम् *accusative.* -वृक्षस्य *genitive.* -वृक्षान् *acc. pl.* वृक्षाणाम् *gen.* वृक्षेषु *loc.*

वृक्षाग्रम् *acc. sin. s. n. TATP.* The top of a tree.

वृणते *3d pers. pl. pres. of the vb. वृ 9th cl. dtm. of the class Puádi,* Choose.

वृत *pass. part. (of the vb. वृ)* Encompassed, surrounded. वृतः *nom. sin. m.*

वृत्त *passive part. (of the verb वृत्)* Done, performed, finished. Over, past, occurred, happened, taken place, ensued, fell out, come to pass. वृत्ते *loc. sin. mas.* -वृत्तम् *nom. sin. n. s. n.* A living, a livelihood. Conduct, behaviour. वृत्तम् *acc. sin.*

वृत्तान्त *sub. mas.* Tidings, intelligence. A topic, subject; a tale, a story. वृत्तान्तम् *acc. singular.* -वृत्तदर्शी *nom. sin. mas. of -वृत्तदर्शिनः* *agt.* Witnessing, or a spectator of, the transaction.

वृत्तिः *nom. sin. of वृत्ति s. f.* Livelihood, profession, calling, occupation, means of acquiring a subsistence. Course, conduct,

procedure, practice, character, bearing. State, condition, settled habit, constitution. A state or affection of the mind, any particular working or modification of its being. वृत्तिम् *acc.* वृत्तेः *gen.* वृत्ती *nom. du.*

वृत्तिता *abs. sub. fem.* State of being or existence.

वृत्त्यर्थम् *ind.* For the sake of a subsistence, to sustain life.

वृथा *ind.* In vain, to no purpose.

वृद्ध *passive participle (of the verb वृध)* Augmented, increased. Old. *s. m.* An old man, an elder. वृद्धः *nom. sin. m.* वृद्धम् *acc. sin. m. or n.* वृद्धेन *instru. sin. m.* वृद्धस्य *gen. singular mas.* वृद्धाः *nom. pl. m.* वृद्धैः *ins. pl. n.* -वृद्धेभ्यः *abl. plural masculine.* -वृद्धानाम् *gen. pl. m.*

वृद्धत्वे *loc. sin. of -वृद्धत्वं abs. s. n. (from वृद्ध)* Old) Old age.

वृद्धदिव्यरूपिन् *adj.* Bearing the form of an aged Brahman. -पी *nom. sin. m.*

वृषभः *nom. singular s. m.* A bull. वृषभौ *acc. du.* -वृषभयोः *gen. du.* -वृषभाः *nom. pl.*

वृष्टिः *nom. sin. of वृष्टि s. f.* Rain. A rainy time, wet weather. वृष्टेः *gen. sin.*

वृहस्पतिः *nominative sin. of -स्पति s. m.* VRIHASPATI, regent of the planet Jupiter, and preceptor of the gods.

वेग *s. m.* Speed, velocity. A stream, current.

वेषु *s. m.* A bamboo. वेणुः *nom. sin.*

वेतास *s. m.* A goblin. -सेन *ins. sin.* -वेतास *gen.*

वेत्ति 3d pers. sin. pres. of the verb विद्
2d cl. par. Know, discover, find out;
consider, be aware of, acknowledge. यस्य
ज्ञातं न वेत्ति And who acknowledges not
a benefit received; i. e. the ungrateful man.

वेद s. m. A *Veda*, the generic term for
the sacred writings or scriptures of the
Hindus; supposed to have been revealed
by ब्रह्मा, and after being preserved
by tradition for a considerable period, to
have been arranged in the present form
by VYĀSA. The principal *Vedas* are
three in number, the *Ṛich*, *Yajus*, and
Sāma; to which a fourth, the *Atharva*,
is usually added: and the *Itihāsa* and
Purānas, or ancient history and mytho-
logy, are sometimes considered as a fifth.
वेद is also used for वेत्ति (3d pers. sin.
pres. of the vb. विद् 2d cl. par.) Knows.

वेदना s. f. Pain. -नाभिः ins. pl.

वेला nominative singular s. f. Time. Tide.
A current. वेलाया ins. वेलायाम् loc.

वेष्टानि loc. sin. of वेष्टान् s. n. A house,
a dwelling.

वेष्टा nom. singular of वेष्टा s. f. A harlot,
a whore.

वेष्टितः nom. sin. m. of वेष्टित pass. part.
(of the vb. वेष्ट Inclose) Inclosed, wrapped,
invested, beset.

वै ind. Truly. An expletive, or emphatic
particle. के वै मृताः Pray, who are the
dead? who, then, are dead?

वैकल्य abs. s. n. Disorder, ailment.

वैचित्र्यम् acc. singular of वैचित्र्य abs. s. n.
(from विचित्र adj. Various) Variety.

वैजयन्ती nom. singular s. f. A flag, banner,
ensign.

वैद्यः nominative singular of वैद्य sub. mas.
A physician. वैद्यानाम् gen. pl.

वैद्याय abs. s. n. Immodesty, absence of
shame. -त्यम् nom. sin.

वैरी nom. sin. of वैरिन् s. m. A foe, an
enemy. वैरिणः nom. pl.

वैराग्य abs. s. n. Disaffection. A mutiny.

वैश्य s. m. The *Vaiśya*, or man of the third
class; the merchant or agriculturist.

वैश्रवण s. m. KURERA, the god of wealth.

वैषम्य abs. s. n. Inequality, unevenness.

व्यय adj. Perplexed. व्ययाः nom. pl. m.

व्यजन s. n. A fan. -नम् nom. sin.

व्यज्यते 3d pers. singular pres. pass. (of the
verb व्यञ्ज Make clear, with वि) Is made
manifest, is called into being, is displayed
or brought into exercise.

व्यञ्जन s. n. Sauce, condiment. A mark,
sign, badge. -नम् nom. sin.

व्यतिकर s. m. Misfortune, calamity.

व्यथा s. f. Pain, uneasiness, distress.

व्यपदेश s. m. Stratagem, artifice, pretext,
fraud, cunning. Designation or indication
by a name or appellation. A name.-देशेन
ins. sin. -देशे loc. sin.

व्यपेत pass. part. (of the vb. वृ Go, with व्यप)

and वि) Gone far off, departed. -तः *nom. singular m.* -तेन *ins. sin.*

अपेक्षाताम् *3d pers. du. pot. (of the vb. ह 2d cl. par. Go, with अप Off, and वि) May separate, may part company.*

अभिचार *sub. mas.* A following improper courses, a doing what is prohibited or wicked; erring, straying (literally or figuratively).

अभिचारिणी *nom. sin. f. of -चारिन् agt. (of the vb. चर Go, with अभि and with वि) Going astray, doing what is improper. s. An unchaste woman.*

अव्ययमान *pres. part. atm. (of the verb व्यय 1st cl.) Squandering. -नः nom. sin. m. व्ययित pass. part. Wasted.*

अयिन् *adj.* Declining, decaying, spending, wasting. अयी *nom. sin. m.*

अयेन *ins. sin. of व्यय s. m.* Expenditure, loss, spending, expense. अये *loc.*

अर्थ *adj.* Useless, unavailing, unprofitable.

अर्थयत्ने *loc. sin. n. BAHUV.* Useless in (its) efforts.

अलीक *adjective,* Disagreeable, displeasing, offensive. *s. n.* Any improper act, an impropriety. -कानि *acc. pl.*

अवसाध *sub. m.* Exertion, persevering or industrious effort, the pursuit of any business or profession; industry. Trick, device, skill, ingenuity. -यः *nom. sin. -यम् acc.*

अवसाधिन् *adj.* Active, enterprising. -नाम् *gen. pl. m.*

अवस्थाप्य *ind. pret. part. of स्थापि (caus. of the vb. हट्ट Stand, with अव and with वि) Having set or placed.*

अवस्थित *pass. part. (of the vb. हट्ट Stand, with अव and वि) Determined, declared, appointed, decreed. -ता nom. sin. f.*

अवहरामि *1st pers. sin. pres. of the vb. ह Take, 1st cl. par. with अव and वि, Act.*

अवहर्तव्य *fut. pass. part. (of the verb ह Take with अव and वि) To be acted or put in practice. व्यम् nom. sin. n.*

अवहारम् *acc. sin. of -हार s. m.* Propriety of behaviour, steady adherence to law and custom. Conduct, behaviour. Usage, practice, custom, habit. The practice of the courts, or civil and criminal law. Public business. -हारेण *ins. -हारात् abl.*

अवहाराङ्ग *s. n. TATP.* The body of civil and criminal law.

अवद्विष्यताम् *3d pers. singular imp. pass. (of the verb ह Take, with अव and वि) Let business be proceeded with.*

असनप्रसारितकरः *nom. sin. m. BAHUV.* Having the hand stretched forth (to inflict) calamity.

असनम् *nom. sin. n. of असन s. n.* Calamity, ill, misfortune. Fate. Evil destiny, ill luck. Vice, crime, frailty, arising from desire, or from anger: ten vices or faults are enumerated under the first head; viz., hunting, gambling, sleeping in the day-time, calumny, whoring, intoxication, singing, instrumental music, dancing, and

useless travel: the second comprehends eight; tale-bearing, violence, insidious wounding, envy, malice, fraud, abuse and assault. Intense application or attachment. व्यसनेन *instru.* -सने *loc.* -सनानि *nominative pl.* -सनेभ्यः *abl.* -नेषु *loc.*

व्यसनिता *abs. s. f.* Evil destiny, ill-luck, calamity. Incompetence, inability (?) -तया *ins. sin.*

व्यसनिन् *adj.* Addicted to evil practices, as gaming, drinking, &c. -सनी *nom. sin. m.* -सनिनः *gen. sin. m.*

व्यसनीयः *nom. sin. m. adj.* One addicted to evil practices or pursuits; vicious, profligate, dissipated.

व्यस्य *pass. part. (of the verb अस Throw, with वि)* Confounded, agitated, puzzled, bewildered, nonplused. -स्ताः *nom. pl. m.* -स्यम् *acc. sin. n.*

व्याकुलः *nom. singular m. of व्याकुल adj.* Disturbed, bewildered, agitated, perplexed, overcome. -खीकृत *CHWI*, Perplexed, troubled. -तः *nom. sin. m.*

व्याघात *s. m.* Obstacle, impediment. -ताः *nom. pl.*

व्याघ्रः *nom. sin. of व्याघ्र s. m.* A tiger. -घ्रम् *accusative.* -घ्रेण *ins.* -घ्रात् *abl.*

व्याघ्रता *abs. s. f.* The state of a tiger. -ताम् *acc. sin.*

व्यादान *s. n.* Opening, a setting open or ajar. -नम् *nom. sin.*

व्याधः *nom. sin. of व्याध s. m.* A hunter, a

fowler. -धम् *accusat.* -धेन *ins.* -धानाम् *gen. pl.*

व्याधि *subs. mas.* Sickness, illness, malady, disease. -धिः *nom. sin.* व्याधेः *gen.*

व्याधितम् *acc. sin. mas. of -धित adj.* Sick, ill, diseased. -धितस्य *gen.*

व्याधिदुर्भिक्षपीडितम् *acc. sin. neu. TATP.* Wasted with sickness and famine.

व्यापादयति *3d pers. sin. pres. of पादि caus. of the verb पद Go, with आ and with वि*, Kill, slay, destroy, doom to death, give up to destruction. -दयिष्यामि *1st pers. sin. 2d fut.* -दयिष्यसि *2d pers. sin.* व्यापादित *pass. part.* Killed, slain. -तः *nom. sin. m.* -तम् *acc. sin.* -दितवत् *indefinite past part.* -वान् *nom. sin. mas.* He killed. -दितव्य *future pass. part.* -व्यः *nom. sin. masculine.* -व्याः *nom. plural m.* व्यापास्य *ind. pret. part.*

व्यापार *sub. m.* Attempt, effort, exercise, practice. Business, profession. A meddling. -पारः *nom.* -पारम् *acc.* -पारेण *ins.*

व्याप्त *passive part. (of the verb आप Obtain, with वि)* Pervaded, overspread, covered all over. व्याप्तम् *acc. sin. n.*

व्यास *s. m.* A snake. -सम् *acc. sin.*

व्यासपाहिन् *s. m.* A snake-catcher. -ही *nom. sin.*

व्यूह *s. m.* A squadron. Military array, the arrangement of troops in various positions; as दृश्यव्यूह The array in line, मण्डलव्यूह The array in circle. -हीकृत *CHWI*, Drawn up in military array. -हैः *ins. pl. n.*

द्योमन् *s. n.* The sky, expanse, or space of heaven.

व्रजामि *1st person sin. pres. of the verb व्रज*
1st cl. par. Go. व्रजति *3d pers. -जन्ति* *3d pers. plural.* व्रज *2d pers. sin. imperative.*
व्रजतु *3d pers.*

व्रण *s. m.* A tumour, boil, ulcer. व्रणाः *nom. pl.*

व्रणित *pass. part. (of the vb. व्रण)* Wounded.

व्रणितहृदयः *nom. sin. m. BAHUV.* Heart-stricken, sick at heart.

व्रतम् *nom. or acc. sin. of व्रत s. n.* A vow. Any meritorious act of devotion, the voluntary or vowed observance or imposition of any penance, austerity, or privation, as fasting, continence, exposure to heat and cold, &c.

श

शकटम् *nom. or acc. sin. of शकट s. n.*
A cart, a wain.

शकटार *s. m.* Name of the minister of King NANDA. In revenge for ill-treatment, he conspired with the Brahman CHĀNAKYA to effect his master's death.
-रः *nom. sin.*

शकुनि *s. m.* Name of the maternal uncle of the KAURAVA princes, and counsellor of Duryodhana. By his means it was that the PĀNDAVA princes through play lost their kingdom. -निः *nom. sin.*

शक्त *pass. part. (of the vb. शक Be able)*
Strong, able, powerful. शक्तः *nom. sin. mas.*
-क्तम् *acc. -क्तेन instrumental.* शक्ते *loc.*

शक्ति *s. f.* Power, strength, energy. Regal power as resulting from majesty (प्रभु), perseverance (उत्साह), and counsel (मन्त्र). A spear.

शक्तिधर *s. m.* A spearman, a lancer. Name of the son of the gallant soldier VĪRAVARA.

शक्नु *s. m. or n.* Flour, meal.

शक्नोति *3d pers. sin. pres. of the vb. शक*
5th cl. par. Can, be able.

शक्यते *3d pers. pl. pres. pass. of the vb. शक*
5th class par. Be able. This verb, when conjugated in the passive voice, imparts to the infinitive a passive sense; as, शक्नोति जेतुम् He can conquer. जेतुं शक्यते He can be conquered. शक्य *fut. pass. participle*, Possible, makes an infinitive mood passive.
-क्यः *nom. sin. m.* -क्याः *nom. pl. m.* -क्यम् *nom. sin. n.*

शक्यप्रतीकारः *nom. sin. m. BAHUV.* Capable of removal, removable, remediable.

शक्नीय *fut. pass. part. (of the vb. शक इ)*
To be suspected. -यः *nom. sin. m.*

शङ्कया *ins. sin. of -ङ्का sub. fem.* Alarm, fear, apprehension. Doubt, uncertainty.
-ङ्कामिः *ins. pl.*

शङ्कास्पदम् *nom. sin. s. n. TATP.* A ground of suspicion.

शङ्कितः *nom. sin. m. of शङ्कित pass. part. (of vb. शक इ Fear)* Frightened, alarmed.

शङ्किन् *agl.* Suspecting, fearing, apprehensive. शङ्की *nom. sin. m.*

शङ्कु *s. m.* A dagger, poniard. शङ्कुवः *nom. pl.*

शङ्कते 3d pers. singular pres. passive (of the vb. शक इ) Is suspected.

शठ adj. Knavish, roguish. -ठम् nom. sin. n.

शत s. n. A hundred. शतम् nom. or acc. sin. -तेन ins. -तात् ablative. -तानि nom. plural. शतैः ins.

शतद्वारम् acc. sin. neu. of -द्वार DWIGU, comp. of शत sub. A hundred, and द्वार s. A door, or out-let (Hundred-gated).

शतमुखम् acc. sin. like the preceding word, Having a hundred entrances.

शतलक्ष DWIGU, A hundred lacs, a hundred times a hundred thousand. -क्षम् acc. sin. n.

शतायुः nom. sin. m. A hundred years old.

शत्रु s. m. An enemy, a foe. शत्रुः nominative sin. -त्रुम् acc. जुष्ठा instru. -त्रौ loc. -त्रवः nominative plural. -त्रून् acc. -त्रुभ्यः abl. -त्रूणाम् gen. शत्रुषु loc.

शत्रुविग्रह s. n. TATP. Hostile invasion. -हे loc. sin.

शनैस् (or शनैः शैनस्) ind. Slowly, softly, gently. Occasionally, now and then.

शपथ s. m. An oath. -पथम् acc. sin.

शपमान pres. part. atm. (of the verb शप 1st cl.) Cursing, reviling. -नाथ dat. sin. mas. शप्त pass. part. Cursed, anathematized. शप्तः nom. sin. m.

शब्द s. m. A noise, a cry. शब्दः nominative sin. -ब्दम् acc. -ब्दात् abl.

शब्दमात्र s. n. TATPURUṢHA, A mere sound, a mere noise. -त्रात् abl. sin.

शमयति 3d pers. sin. pres. of शमि caus. (of the vb. शम par. Be quiet) Still, quench, extinguish.

शयनम् nom. sin. of -यन s. n. A sleeping: sleep, recumbency.

शयित pass. part. (of the vb. शी) Sleeping; lying. -ता nom. sin. f.

शय्या nom. sin. s. f. A bed. -य्याम् acc.

शर s. m. An arrow. -रेण ins. sin.

शरणम् acc. sin. s. n. A preserver, protector. Protection, preservation. A sanctuary.

शरणागतम् acc. sin. m. of -णागत TATP. Come for protection; a refugee. -ते loc. sin. -णागताः nom. pl. m.

शरद् s. f. The autumn, the two months which succeed the rains. -दम् acc. sin.

शरद्वेध s. m. TATP. An autumn-cloud.

शराव s. m. A shallow cup, dish, saucer, or platter. -वः nom. sin. -वम् acc.

शरीरम् nom. sin. of शरीर subs. neu. The body. Life or health. -रीरेण ins. -रीराय dat. -रस्य gen. -रीरे loc.

शरीरवैकल्य s. n. TATP. Indisposition of body, ailment, distemper. -कल्यात् abl. sin.

शशक s. m. A hare. -कः nom. sin. -केन ins. -कस्य gen. -काः nom. pl.

शशङ्कः nom. sin. s. m. A name of the moon (from शश A hare, and शङ्क A spot, either as an emblem on his banners, or fancifully, as the spots on the moon's face).

शशिदिवाकरयोः DWAND. comp. of शशि

in composition for शशिन् The moon, and
 दिवाकरयोः gen. du. of दिवाकर s. m.
 The maker of day, the sun.

शशिनः gen. sin. of -शिन sub. mas. The
 moon. -शनि loc. sin. (derived from शश
 A hare, with the affix इन् denoting, Pos-
 session; as an emblem on his banners, or
 fancifully, as the spots on the moon's face.)

शशत् ind. Continually, frequently, re-
 peatedly, perpetually.

शस्त्रपाणीनाम् BAHUVRÍHI, comp. of शस्त्र
 A weapon, and पाणीनाम् gen. plural of
 पाणि s. m. The hand.

शस्त्रम् nom. or acc. singular of शस्त्र s. n.
 A weapon in general, arms. -स्त्रेण instrum.
 -स्त्रेषु loc. pl.

शस्यक्षेत्र s. n. TATP. A corn-field. -त्रे loc. sin.

शस्यभक्षक agt. Granivorous, an eater of
 corn. -कः nom. sin. m.

शस्यम् acc. sin. of शस्य s. n. Corn, grain
 in general. Fruit. -स्थानि nom. pl. n.

शक्रेण ins. sin. of -क s. m. A pot-herb
 in general; any leaf, flower, fruit, stalk,
 root, &c., used as a vegetable.

शाखायाम् loc. sin. of -खा s. f. A branch,
 a bough. -खाः nom. pl.

शाश abs. sub. n. (from शठ adj. Knavish)
 Knavery, wickedness, villany.

शान्त passive part. (of the verb शम्) Abated,
 subsided. -न्ते loc. sin. m.

शान्तचेतसाम् gen. pl. of -न्तचेतस् BAHUV.
 Composed, calm, unanxious.

शान्तिः nom. sin. of -न्ति s. f. Quiet, tran-
 quility, pacification. Alleviation. -न्तिम्
 acc. -न्ते dat.

शाला nom. sin. of -ला s. f. A house, a hall.

शास्त्राक्षी s. f. The silk-cotton tree.

शवकः nom. sin. of -वक s. m. The young
 of any animal. -वकाः nom. pl.

शाश्वत adj. Perpetual, lasting, eternal. -तम्
 acc. sin. n.

शास्ति 3d pers. sin. pres. of the vb. शास 2d
 cl. par. Rule, govern; order, enact, direct,
 prescribe. -सित pass. part. Corrected,
 punished. -ता nom. sin. f.

शास्त्रज्ञ agt. Knowing sciences, versed in
 literature, bookish, book-learned. -ज्ञः
 nom. sin. m.

शास्त्रम् nom. sin. of -स्त्र s. n. An order
 or command. Scripture, science, insti-
 tutes of religion, law or letters, especially
 considered as of divine origin or authority;
 used singly, it implies works of literature
 or science in general, and it is therefore
 customarily connected with some other
 word to limit its application; as, the
Vedānta Śāstras, or treatises of philo-
 sophical theology; the *Dharma Śāstras*,
 books of law, &c.: it is also applied to
 less important branches of knowledge;
 as, the *Kāvya Śāstras*, or poetical works;
Śilpi Śāstras, works on the mechanical
 arts; and *Kāma Śāstras*, or erotic com-
 positions: in the singular number it is
 also used comprehensively to signify
 the body of all that has been written on

the subject; as, *Dherma Śāstra*, the institutes or codes of law, *Kāvya Śāstra*, poetry; *Alankāra Śāstra*, rhetoric, &c. A book in general. Literature, learning. *शास्त्रेण ins. sin. -शास्त्रि acc. pl.*

शास्त्रवत् ind. Conformably, or according to Scripture, or written authority.

शास्त्रानुष्ठानेन TATP. comp. of शास्त्र cr. Books, literature, and *अननुष्ठानेन ins. sin. of अननुष्ठान sub. neu.* Inattention, neglect, disregard.

शिक्षित pass. part. (of the vb. शिक्ष) Learned, studied. -*तः nom. sin. m.*

शिखर sub. m. or n. A peak, summit, top. The summit of a mountain. -*रम् acc. sin. -रे loc. -राणि nom. pl. n.*

शिखा s. f. A flame.

शिथिल adj. Loose, lax, flabby. Languid, feeble. Ineffectual. -*धिक्खीभवन्ति CHWI,* They become lax.

शिरः accusative singular of -रस् s. n. The head. -*रसा instrumental. -रसः gen. -रसि loc.* *शिरसा ऽकरोत्* He placed on his head.

शिखा s. f. A stone, a rock.

शिलीमुख s. m. A blockhead.

शिव adj. Prosperous. -*वाः nom. pl. m.*

शिशु s. m. A child, an infant. -*शुः nom. sin. शिशोः gen.*

शिष्ट passive part. (of the verb शिष) Left. Distinguished. Chief, principal. *sub. m.* A courtier, counsellor. A chief. A good

man. -*ष्टान् acc. pl. -ष्टैः ins. s. m. or n.* Residue, rest, remnant. -*ष्ट्य gen. sin.*

शिवसभा s. f. TATP. A council of state, an assembly of chief officers. -*सभाम् acc. sin.*

शीघ्रम् ind. Quickly.

शीत nom. sin. m. of शीत adj. Cold.

शीतकाशे loc. sin. of -काश s. m. KARM. Cold weather.

शीतताम् accusative sin. of -तता abs. s. f. (from शीत adj.) Coldness.

शीतलम् nominative singular n. adj. Cold, chilly, cool.

शीतार्त्त TATP. Chilled, or pinched by the cold. -*तार्त्तान् acc. pl. m.*

शीलः nom. sin. m. of शील adj. Possessed of, endowed with, practising. *s. m.* Nature, habit, disposition. Good conduct, virtue, morality. Beauty.

शीलगुणादि s. n. Beauty, amiability, &c.

शीलतटा nom. sin. f. BAHUV. Having good conduct for its bank or shore.

शीलसम्पन्न TATP. Well-conducted, of good conduct, disposition, or character. -*सम्पन्नाः nom. pl. m.*

शुक s. m. A parrot. *शुकः nom. sin. -कम् acc. -केन ins. शुक voc. -काः nom. pl.*

शुकवत् ind. Like a parrot.

शुक्लीकृताः nominative pl. m. of -क्रीकृत CHWI, from शुक White, and कृत Made.

शुचम् acc. sin. of शुच् s. f. Sorrow, grief, distress.

शुचि *adj.* Pure, correct, faultless, free from error or stain. **शुचिम्** *acc. sin. m. s. m.* A faithful and honest man. **शुचिः** *nom. sin. -चिम् acc.*

शुचित्वम् *nom. sin. of शुचित्व abs. sub. n.* (from **शुचि** *adj.* Pure) Purity, cleanness.

शुद्धः *nom. singular mas. pass. part. (of the verb शुध् Be pure)* Pure, faultless, blameless, correct.

शुद्धमती *loc. sin. of -द्धमति m. f. BAHUV.* Pure-minded.

शुध्यति *3d pers. sin. pres. of the verb शुध् 4th cl. par.* Become clean, be cleansed.

शुभ *adj.* Happy, fortunate, good, fair. **शुभा** *nom. sin. f. s. n.* Good fortune, auspiciousness, weal, happiness. **शुभम्** *nom. sin.*

शुभक्षणम् *subs. mas. KARMA DH.* A lucky moment. **-क्षणम्** *acc. sin.*

शुभाशुभम् *nom. singular n. of शुभाशुभ adjective, (शुभ and अशुभ)* Prosperous and unfortunate, good and evil. *s. n.* Good and ill fortune, weal or woe. **शुभाशुभानि** *nom. pl.*

शुल्क *s. m. or n.* Toll, duty, custom.

शुश्राव *3d pers. sin. 2d pret. of the vb. श्रु par.* Hear.

शुश्रूषेत *3d pers. sin. pot. atm. of शुश्रूष (desid. form of the vb. श्रु Hear)* Should obsequiously honour.

शुष्क *irreg. pass. part. (of the vb. शुष Be dry)* Dry, dried, sear.

शूकरः *nominative sin. of शूकर s. m.* A boar. **शूकरेण** *ins.*

शूद्र *s. m.* A man of the fourth caste or servile class, a *Śūdra*. **शूद्रः** *nom. sin.*

शून्यम् *nom. sin. n. of शून्य adj.* Empty, void. **-न्या** *nom. singular f. -न्याः nom. pl. f.*

शूर *adj.* Bold, brave. **-रम्** *acc. sin. n. s. m.* A hero. **शूरः** *nom. sin. -रम् acc. -राः nominative pl. -राणाम् gen.*

शूरता *abs. s. f.* Bravery, valour.

शृगाळेन *ins. singular of शृगाळ sub. mas.* A jackal. **शृगाळात्** *ablative. -लाभ्याम् instrumental dual. शृगाळाः nom. pl. -गाळान् acc. -गाळेः ins.*

शृङ्ग *s. n.* A horn.

शृङ्गायप्रहरणमिमुखः *nom. sin. m. TATP.* Presenting the weapons of the tips of his horns; ready or advancing to strike with the point of his horns.

शृङ्गिणाम् *gen. pl. mas. of शृङ्गिन् adj.* Horned, furnished with horns.

शृङ्गि *subs. fem.* A hook for guiding an elephant. **शृङ्गिः** *nom. sin.*

शृणु *2d pers. sin. imp. of the vb. श्रु 1st cl. par. irreg. in the four conjugational tenses, and resembling more a verb of the 5th cl.* Hear, hearken, listen. **शृणुत** *2d pers. pl. imp. शृणोति 3d person sin. pres. -क्षन्ति 3d pers. pl. pres.*

श्लेते *3d pers. sin. pres. of the vb. श्ले 2d cl. atm.* Lie, lie down, sleep.

श्लेथि *abs. s. n.* Slackness, remissness.

श्लेख *s. m.* A mountain, a lofty steep. **श्लेखे** *loc. sin. -खेषु loc. pl.*

शैलशिखर *s. m. or n. TATP.* A mountain-peak. -रे *loc. sin.*

शोकः *nom. sin. of शोक s. m.* Sorrow. -केन *ins.* -कस्य *gen.*

शोकचर्चा *sub. fem. TATPURUSHA,* Sorrow-broodings. -चर्चाम् *acc. sin.*

शोकाकुल *TATP.* Overwhelmed, disturbed, flurried with grief. -लेन *ins. sin. m.*

शोकारातिभयबाधम् *nom. sin. n.* Protecting, rescuing (or the protector or rescuer) from sorrow, enemies, and peril.

शोकार्त्तैः *ins. pl. m. of -कार्त्त adj. TATP.* Pained, afflicted with sorrow, grieved, sad. -कार्त्तानाम् *genitive.* -कार्त्ता *nominative singular fem.* -कार्त्तया *ins.*

शोचितुम् *inf. of the verb शृच* Grieve for, regret, lament.

शोधन *s. n.* A cleaning, clearing, sifting, exploring; search, examination, investigation. -नम् *nom. sin.*

शोभते *3d pers. sin. pres. (of the vb. शृभ 1st class atm.)* Shines, looks well, pleases. -भते *3d pers. pl.*

शोभन *adj.* Resplendent. Richly dressed or ornamented. -ना *nom. sin. f.*

शोभा *sub. fem.* Lustre, beauty, splendour, sheen. -भाम् *acc. sin.*

शौचिकी *s. f.* A female keeper of a tavern or dram-shop.

शौर्यम् *nom. or acc. sin. of शौर्य abs. s. n.* (from शूर *subs. mas.* A hero) Heroism, bravery, valour. शौर्ये *loc.*

शशाने *loc. sin. of शशान s. n.* A cemetery.

श्वामा *nom. sin. fem. of श्वाम adj.* Black, swarthy.

श्वेन *s. m.* A kite.

अहधताम् *genitive plural mas. of अहधत् (from अत् a particle, denoting Faith, and pres. part. of the vb. धा 3d class par. Hold)* Believing, confiding.

अमणायते *3d pers. sin. pres. atm. (a nominal vb. from अमण A beggar)* Is reduced to beggary, becomes a beggar.

अयते *3d pers. sin. pres. of the vb. अि 1st cl. atm.* Repair, resort, betake one's self, have recourse to, take possession.

अवण *s. n.* Hearing. -णात् *abl. sin.*

अवणपथ *s. m. TATP.* The ear. -पथ्यमताः *nom. pl. m.* Reaching to the ear. The eye (or eye-brow) of a *Hindu* woman, which extends lengthways towards the ear, is compared by the poet, to a bow drawn by an archer to its full stretch).

आहु *s. n.* A funeral ceremony observed at various periods, and for different purposes, consisting of offerings with water and fire to the gods, and gifts and food to the relations present, and assisting Brahmins. -हम् *acc. sin.*

आनः *nom. sin. m. of आन pass. part. (of the vb. अम Be weary)* Wearied.

श्री *s. f.* Fortune, prosperity. The Goddess LAKSHMI, the wife of VISHNŪ, and deity of plenty and prosperity. *A prefix to the name of deities, forming a kind of invoca-*

tion at the beginning of a letter, &c. and often used repeatedly; as, Śrī Śrī DURGĀ: also a prefix of respect to proper names of persons; as, Śrī JAYADEVA: also of works, as, Śrī Bhāgavat: this use of it is elliptical; the possessive मत् or adj. युक्त Joined, &c. being understood, and the sense will then be, The splendid, the illustrious, the famous, &c. श्री: nom. त्रियम् acc. त्रिया instrumental.

श्रीखण्ड *s. m. n.* Sandal wood, of which the unctuous preparations are held in high esteem as perfumes.

श्रीपर्वत *sub. m.* Name of a mountain, or range of mountains.

श्रीमत् *adjective*, Fortunate, prosperous. Splendid, illustrious. -मान् *nom. sin. m.* -मताम् *gen. pl. m.*

श्रीमद्देवपादाः *nom. pl. m.* TATPURUṢHA, The glorious feet of your majesty. -दानाम् *gen. pl.*

श्रुतः *nom. sin. m. of श्रुत pass. part. (of the verb श्रु Hear)* Heard, listened to. -तम् *nom. sin. n.*

श्रुतवन्तः *nom. pl. m. of -तवत् indef. past part. (of the vb. श्रु Hear)* Heard.

श्रुतिविषय *s. m.* TATP. An affair of religion, a sacred ordinance, religious observance; perhaps, more correctly, BAHUV. Familiar, conversant with, or versed in, holy writ; observant of sacred ordinances. -दैः *ins. pl.*

श्रुतेन *ins. sin. of श्रुत s. n.* Sacred science, holy writ.

श्रुतो *locative sin. of श्रुति s. f.* The Vedas, severally or collectively, scripture, holy writ.

श्रुता *ind. pret. part. (of the verb श्रु Hear)* Having heard; overhearing.

श्रुयते *3d pers. sin. pres. pass. of the verb श्रु Hear.* -यताम् *3d pers. sin. imp. pass.*

श्रेणि *s. m. or f.* A corporation, a company of traders or those dealing in the same article. श्रेण्यः *nom. pl.*

श्रेयान् *nom. singular m. of -यस् irregular compar. (of प्रशस्त्वा adj. Excellent)* Better, more excellent. Best, most excellent.

श्रेयसी *nom. sin. f.* -यः *nom. sin. n.*

श्रेष्ठतम *double superl. (of प्रशस्त्वा adjective, Excellent)* Most excellent. -तमम् *acc. sin. n.*

श्रोतुम् *inf. of the vb श्रु Hear.*

श्रोत्र *agent*, A hearer, a listener. -ता *nom. sin. m.*

श्रोत्रियः *nom. singular of -त्रिय sub. mas.* A Brahman versed in the study of the Vedas, a learned theologian.

श्लाघा *s. f.* Praise, commendation.

श्लाघ्यताम् *3d pers. singular imp. pass. of the verb श्लाघ Praise.* श्लाघ्यः *nom. sin. m. fut. pass. part.* Entitled to praise or veneration, praiseworthy, laudable. Honourable.

सिष्टेन *ins. sin. m. of सिष्ट pass. part. (of the vb. सिष्ट Embrace)* Embraced, touched by, closely cemented.

श्लोकः *nom. singular of -क s. m.* A verse, a stanza.

श्लोकद्वयम् TATPURUSHA, comp. of श्लोक cr.

A stanza, and द्वयम् acc. sin. n. A couple.

श्वपुच्छः nom. sin. s. m. TATP. A cur's tail. -पुच्छम् nom. sin. s. n.

श्वस् ind. To-morrow.

श्वसनम् nom. sin. m. pres. part. (of vb. श्वस 2d cl. par.) Breathing, blowing, puffing.

श्वानम् nom. sin. of श्वन् s. m. A dog. श्वानम् accusative.

श्वपदैः ins. pl. of श्वपद s. m. A beast of prey.

ष

षट् nom. pl. m. f. n. of षष् num. Six.

षट्कर्णः nom. sin. m. DWIGU, Six-eared.

षट्पुङ्गवः nom. sin. m. DWIGU, Six-fold.

षड्वर्ग s. m. TATP. A class or aggregate of six, as of six defects; lust, covetousness, wrath, envy, pride, and rashness. -वर्गम् acc. sin.

षण्मासाभ्यन्तरे TATP. comp. of षण्मास Six months, and अभ्यन्तरे locative singular of अभ्यन्तर s. n. Included space (In the space of six months).

षाट्पुण्य collect. s. n. The aggregate of six properties or qualities. The six modes or acts of royal military policy. -पुण्यम् nom. sin.

षोडशः nom. sin. m. num. adj. Sixteenth.

स

स A contraction of सह With, often appears as the first member of an AVYAYÍ and a BAHUV. compound.

संयम s. m. Restraint.

संयमपुण्यतीर्था nom. sin. f. BAHUV. Having restraint for its holy place of pilgrimage.

संयुक्त pass. part. (of vb. युज Join, with सम्) Endued, furnished, possessed of. -क्ताः nom. pl. m.

संयुत pass. part. (of vb. यु Join, with सम्) Connected, joined, possessing. -तम् acc. sin. n.

संयोग s. m. Intimate union or association. -नः nom. sin. -गणानाम् gen. pl.

संरक्षति 3d person sin. pres. (of the verb रक्ष 1st cl. par. Guard, with सम्) Preserves, guards, defends, protects, takes care of.

संलापः nom. sin. of -लाप s. m. Conversation, chat, gossip, colloquy, confabulation.

संलापितानाम् gen. plural of संलापित adj. Talked, conversed, discoursed with, addressed.

संवदेत् 3d pers. sin. pot. (of the vb. वद 1st cl. par. Speak, with सम्) He should hold communication, maintain a correspondence.

संवर sub. masculine, A collection, comprehension. संवरितुम् To collect, gather up, draw together.

संवर्द्धयति 3d person sin. pres. of वर्द्धि caus. of the vb. वृध Increase, with सम्, Cause to thrive, cherish, protect, promote, patronize,

nourish, feast, regale. **संवर्द्धयिष्यति** 3d pers. sin. 2d fut. **संवर्द्धित** passive part. -तः nom. singular masculine. **संवर्द्धनीयः** nom. sin. m. fut. pass. part.

संवास s. m. A house, dwelling. Company, society. -सः nom. sin.

संविभागित्व abs. sub. neuter, Participation, co-partnership. -त्वात् abl. sin.

संविभागिन् s. m. A sharer in a partition of spoil, a co-partner.

संवृत pass. participle (of the verb **वृ** Cover, with **सम्**) Covered, enclosed, panoplied. -तैः ins. pl. n.

संशयः nom. singular of **संशय** s. m. Doubt, uncertainty. -यम् accusative. -यानाम् gen. pl.

संशयित adjec. Doubtful, uncertain. -तम् acc. sin. n.

संश्रय s. m. Protection, patronage. Seeking the alliance of a powerful prince, as a safety against actual or future enemies (one of the six modes of military policy.) -यः nom. sin.

संश्रयन्तु 3d pers. pl. imp. (of the vb. **श्रि** 1st cl. par. Serve, with **सम्**) Let them resort or repair.

संसर्गः nom. sin. of **संसर्ग** s. m. Union, close contact; intercourse, familiarity, acquaintance. -र्गम् acc. -र्गात् abl.

संसारम् acc. sin. of **संसार** subs. mas. The world, mundane existence. -सारे loc.

संस्मरयति 3d pers. sin. pres. (of the vb. **स्मृ** 10th cl. par. with **सम्**) Indicates, implies.

संस्कारः nom. sin. of **संस्कार** subs. mas. An embellishment, decoration. An ornamental design. Consecration. Any initiatory or purificatory rite. Recollection, memory. An idea, notion.

संस्कृत pass. participle (of the verb **कृ** Make, with **सम्**, denoting Completion or perfection, and **स्** inserted for euphony) Wrought, highly finished, polished. s. n. Language formed by perfect grammatical rules; the classical and sacred language of the Hindus. **संस्कृत्य** ind. pret. participle, Having decorated or adorned.

संस्कृतोक्तिषु KARMA DH. comp. of **संस्कृत** cr. Classical, polished, and **उक्तिषु** loc. pl. of **उक्ति** s. f. A word, expression, phrase.

संस्थानाम् gen. pl. of **संस्थ** agt. Staying, stopping, settled, stationary.

संस्थित pass. part. (of the verb **स्था** Stand, with **सम्**) Dead, deceased. -तम् accusative sin. m.

संस्थितिः nom. sin. of -स्थिति s. f. A staying, residing with, abode, permanent residence. Duration, continuance. -स्थितिम् acc.

संस्पृष्ट pass. part. (of the vb. **स्पृश** with **सम्**) Touched. -ष्टः nom. sin. m.

संहतत्वं abs. sub. n. Compactness. -त्वात् abl. sin.

संहताः nom. pl. m. of **संहत** pass. part. (of the verb **हन्** Strike, with **सम्** Together) United, combined, closely allied.

संहतिः nom. singular of -हति s. f. Union, combination, joint effort.

संहरते *See* उपसंहरते.

संहृष्ट *pass. part. (of the verb हृष Rejoice, with सम)* Rejoiced, in high spirits, fired with emulation. -हृष्टाः *nom. pl. m.*

सः *nom. sin. m. of तद् pron.* He, she, it or that.

सकरुण *BAHUV.* Tender, piteous.

सकल *adj.* All, whole, entire. सकलम् *nom. sin. n.*

सकाशम् *ind.* Near.

सकृत् *ind.* Once.

सकोप *BAHUV.* Angry. -पाः *nom. pl. m.*

सकोपम् *AVYAYI.* Angriely.

सक्लिप्त *adjective*, Fond of, addicted to, attached. -मान् *nom. sin. m.*

सखी *s. f.* A woman's female friend. सखीम् *acc. sin.* सखा *ins.*

सखे *voc. sin. of सखि s. m.* A friend.

सख्यम् *acc. singular of सख्य abs. sub. n. (from सखि s. m. A friend)* Friendship.

सगर *s. m.* Name of a king of ancient time.

सङ्कट *adj.* Narrow, contracted. *s. m.* Name of a goose.

सङ्कल्प *nom. sin. of सङ्कल्प s. m.* A resolve, mental determination. A solemn vow, or declaration of purpose.

सङ्कुल *adject.* Crowded, confined, hemmed in. -लम् *acc. sin. n.*

सङ्कोच *s. m.* A shutting, closing, contraction. -चम् *acc. sin.*

सङ्क्षेप *sub. masculine*, Abridgment, conciseness. सङ्क्षेपात् *ablative singular*, Briefly, compendiously.

सङ्ख्यक *adj.* Numbering, amounting to.

सङ्ख्यामात्रम् *nom. sin. s. n. TATP.* The sum and substance of the numbers, the total of the arithmetic.

सङ्घ *s. m.* Association, society, companionship, intercourse, union, connexion, attachment.

सङ्घः *nom. sin.* सङ्घात् *abl.*

सङ्घत *passive participle (of the verb गम Go, with सम)* Apposite, proper. An alliance formed by the good on the foundation of friendship. -तः *nom. sin. m. s. n.* Union, meeting. Friendship, acquaintance, connexion. सङ्घतम् *nom. or acc. sin.*

सङ्घतिः *nominative sin. of सङ्घति sub. f.* A frequenting, a going to ; society.

सङ्घमः *nom. sin. of सङ्घम s. m.* A meeting, union, association, conjunction of persons.

सङ्घमयति *3d pers. sin. pres. of गमि (caus. of the verb गम Go, with सम Together)* Causes to meet, encounter, or mix.

सङ्घात् *abl. sin. of सङ्घ s. m.* Union.

सङ्गृह्यते *3d pers. sin. pres. pass. (of the vb. ग्रह Take, with सम)* Is received, can or may be received. सङ्गृहीत *passive part.* Compiled.

सङ्ग्रहः *nom. sin. of सङ्ग्रह s. m.* A collection, a short compilation. A store. A taking, seizing. Reception, admission, entertainment. -हात् *abl. sin.* सङ्गृहे *loc.*

सङ्गृह्य *s. n.* A mixing, blending, inlaying.

सङ्ग्राम *s. m.* War, battle. -मे *loc. sin.*

सङ्ग्राह्य *future passive part. (of the verb ग्रह with सम्)* Proper to be received. -ह्यः *nom. sin. m.*

सङ्घात *s. m.* An assemblage, multitude, clan, confederacy. Association, combination.

सञ्चकितम् *AVYAYI.* With timidity, timidly, timorously.

सचिव *s. m.* A minister. -वः *nom. sin.* -वम् *acc. sin.*

सजाराम् *acc. sin. f.* BAHUV. Along with her paramour.

सज्ज *adj.* Ready, prepared. सज्जीकुरु *2d pers. singular imperative, CHWI,* Make ready.

सज्जीक्रियते *3d person singular pres. pass.* Is made ready. -क्रियताम् *3d person sin. imp. pass.* Let be made ready. सज्जीकृत *passive part.* Made ready, put in order. -तम् *nom. sin. n.* सज्जीकृत्य *ind. preterite participle,* Having made ready. -ज्जीभूय *indeclinable pret. part.* Having become prepared.

सज्जनाः *nom. or voc. plural mas. of सज्जन adjective,* Good, respectable, virtuous. -जनैः *ins.*

सञ्चयः *nom. sin. of सञ्चय s. m.* A collection, a store, a gathering together.

सञ्चरन्ति *3d pers. pl. pres. of the verb चर 1st cl. par.* Go, with सम्, Rove, prowled about. सञ्चरन् *nom. sin. m. pres. part.*

सञ्चारक *s. m.* A leader, a guide. -कैः *ins. pl.*

सञ्चारित *passive part. of चारि (caus. of the vb. चर Go, with सम्)* Made to go, set in motion, moved, worked. -तेन *ins. sin. m.*

सञ्चित *pass. part. (of the verb चि Collect, gather, with सम्)* Accumulated, hoarded.

सञ्चिन्तय *ind. pret. part. of the vb. चित (र)* Think, with *prep. सम्*) Having maturely considered.

सञ्जनयन्ति *3d pers. pl. pres. (of जनि caus. of the verb जन Be born, with सम्)* They engender or excite.

सञ्जातकौतुकः *nom. sin. m. BAHUVRIHI,* Having his curiosity excited.

सञ्जातेर्ष्याः *nom. pl. f. BAHUVRIHI,* Grown envious (सञ्जात and ईर्ष्या).

सञ्जीवक *s. m.* Name of a bull.

सञ्जीवकनन्दकनामानौ *acc. du. m. BAHUV.* Named Sanjivaka and Nandaka.

सञ्ज्ञा *s. f.* A name, appellation, sign.

सत् *nom. sin. n. part. pres. (of the verb अस 2d class par. Be)* Being. Actual, real, in possession. (as property, &c.) Good, excellent, virtuous. सति *loc. sin. m. or n.* सद्भिः *instrumental pl. m. सताम् gen. pl. m.*

सततम् *ind.* Always, ever, eternally, continually.

सती *nom. sin. f. of सत् pres. part. (of the vb. अस 2d cl. par. Be)* Being. *s. f.* A virtuous wife, a Sutttee. सतीम् *acc. sin.*

सतीलम् *nom. singular of सतील abs. s. n. (from सती s. f. A virtuous woman, a Sutttee)* Chastity, purity in a wife. -तीले *loc. sin.*

सत्कारम् *acc. singular of सत्कार sub. m.*

Hospitable treatment or reception.

सत्कृत्य *ind. pret. part. (of the vb. कृ Do, with सत् Good)* Having treated with respect.

सत्त्व *abstract s. n. (from सत् Being)* Being. Nature. Excellence, goodness. Strength. Self-possession, command, steadiness, equanimity. सत्त्वम् *nom. sin. -त्वात् abl.* सत्त्वस्य *gen. also, mas. or n.* An animal, a being. सत्त्वेषु *loc. pl.*

सत्त्वोत्साह *s. m. TATP.* Natural energy or perseverance.

सत्पात्र *KARM.* A worthy or virtuous person.

सत्पात्रवर्धिन् *agt.* Judicious in liberality, a bestower of favours on the worthy. -वर्धि *nom. sin. m.*

सत्पुरुषः *nom. sin. of सत्पुरुष s. m. KARM.* A good or virtuous man. -रुषाः *nom. pl.*

सत्य *adj.* True, veracious. सत्यः *nom. sin. mas. सत्या nom. sin. f.*

सत्यता *nom. sin. abs. s. f. (from सत्य adj.)* True) Truth, trueness.

सत्यम् *nom. or acc. sin. of सत्य sub. neu.* Truth. सत्ये *loc. ind.* Indeed, verily, in sooth, truly, a particle of interrogation and asseveration.

सत्यमेव *ind.* In sooth, in very deed.

सत्यवचनार्थम् *ind.* For the sake of saying the truth.

सत्यवाच् *BAHUV.* Truth-speaking. -क् *nom. sin. m.*

सत्यवादित्वम् *nominative sin. abstract sub. neu. (from -त्यवादिन् A truth-speaker)* Veracity, truth-speaking.

सत्यवादिन् *agt.* Truth-speaking. -नम् *acc. sin. m.*

सत्याभिधान *BAHUV.* Truth-speaking.

सत्यार्थी *nom. du. m. DWANDWA,* True and respectable.

सत्योत्कर्ष *s. m. TATPURUSHA,* Excellence or eminence in truth; true and sterling excellence. -र्षे *ins. sin.*

सत्योदका *nom. sin. fem. BAHUV.* Having truth for its waters.

सचासम् *AVYAYI.* With fear, in a fright.

सत्वरम् *AVYAYI.* Quickly, speedily, hastily, in haste.

सत्समागम *sub. mas. TATP.* The society of the good. -मः *nom. sin. -मम् acc. sin.*

सदर्प *adject.* Proud, haughty, arrogant. -र्पः *nom. sin. m.*

सदर्पम् *AVYAYI.* Haughtily, arrogantly, proudly.

सदसि *loc. sin. of सदस् s. n.* An assembly, meeting.

सदा *indeclinable,* Always, ever, at all times. Perpetually.

सदारपुत्रः *nom. sin. m. BAHUV.* With wife and son.

सदृश् *adjective,* Like, resembling, similar, equal. -श् *nom. sin. m. -श्म् acc. sin. n.*

सद्भावः *nom. singular of सद्भाव s. m.* Good

temper, good nature, kindness, amiability,
A pure or holy disposition or nature.
सद्भावेन *ins.*

सद्भिः *ins. pl. m. (of सत्)* By the good.

सद्बुद्धः *nom. sin. m. BAHUV.* One who can
keep a secret. Contentious, strifeful.

सधनम् *acc. sin. m. BAHUV.* Wealthy.

सन् *nom. sin. m. of सत् pres. part.* Being.

सनाथीक्रियताम् *CHWI, (from सनाथ BAHUV.*
Having a master, क्रियताम् *3d pers. sin.*
imp. passive) Let (it) be made to possess
a master.

सन्तः *nom. pl. m. of सत्* Good, virtuous, just.

सन्तति *s. f.* Offspring. -तिः *nom. sin.*

सन्तर्पितः *nom. sin. m. passive part. of तर्पि*
(*causal of the verb हृष Be satisfied, with*
सम्) Fed, satisfied, satiated.

सन्तान *s. m.* Offspring, progeny, a son or
daughter. Spreading, expansion.

सन्तानसन्धिः *nom. sin. s. m.* Peace cemented
by family alliance.

सन्ताप *s. m.* Torment, pain, distress. -पः
nom. sin.

सन्तापयन्ति *3d pers. pl. pres. of तापि (causal*
of the verb तप Be hot, with सम्)
Torment, pain, distress, annoy, molest.

सन्ति *3d pers. pl. pres. of the vb. अस 2d cl.*
par. Be. सन्तु *3d pers. pl. imp.*

सन्तुष्टम् *nom. sin. neu. of सन्तुष्ट pass. part.*
(*of the verb तुष Be pleased, with सम्*)
Pleased, satisfied, contented. -न्तुष्ट *gen.*
sin. mas. सन्तुष्टाः *nom. plural masculine.*
सन्तुष्टा *nom. sin. f.*

सन्तोष *sub. mas.* Contentment, satisfaction,
delight. -न्तोषः *nom. sin.* -न्तोषाय *dat.*

सन्तोष्य *ind. preterite part. of तोषि causal*
(*of the vb. तुष Be satisfied, with सम्*) -
Having gratified. सन्तोषित *passive part.*
Contented, pleased, gratified. -तः *nom. sin. m.*

सन्तुष्यते *3d person singular present pass. of*
the vb. त्यज Quit, desert, with सम्.

सन्तुष्य *pass. participle (of the vb. चस Fear,*
with सम्) Terrified, affrighted, alarmed,
appalled. -स्तः *nom. sin. m.* -स्तम् *acc. sin. m.*

सन्ध्यात् *3d pers. sin. pot. (of the verb धा*
3d cl. par. Have, hold, *with सम्*) Should
unite, make peace, form an alliance, com-
bine, or hold together.

सन्दर्शन *s. n.* A looking, a seeing. Appear-
ance, view. A shewing. -नात् *abl. sin.*

सन्दर्श *indec. pret. participle of दर्शि caus.*
(*of the vb. दृश् See, with सम्*) Having
shewn, or made to appear.

सन्दिग्ध *passive participle (of the verb दिह*
with सम्) Doubtful. -ग्धः *nom. sin. m.*

सन्दीपन *agent,* Lighting up, who or what
lights up. -नम् *nom. sin. n.*

सन्देहः *nom. sin. of सन्देह substantive mas.*
Doubt, uncertainty, risk. -न्देहे *loc. sin.*

सन्धातव्य *future pass. part. (of the verb धा*
Hold, with सम्) To be reconciled or
restored to favour. -तव्यः *nom. sin. mas.*
सन्धातुम् *inf.* To put together, unite,
mend, repair; conciliate, reconcile; re-
admit to friendship.

सन्धान *sub. n.* A holding together, uniting, joining, mending. The concluding of a peace. Distillation, distilling; the manufacture of spirituous liquors. Alliance, union, peace. -**नम्** *nom. or acc. sin.* -**ने** *loc.*

सन्धाच *ind. pret. part.* (of the *vb.* धा Hold, with सम्) Having formed an alliance, having made peace.

सन्धिः *nom. sin. of सन्धि s. m.* Peace, union, alliance. Reconciliation. Union, (one of the six modes of military policy.) **सन्धिम्** *accusative.* **सन्धिना** *ins.* **सन्धयः** *nom. pl.* **सन्धीनाम्** *gen.*

सन्धिकुशल *adj. TATP.* Skilled in the art of forming alliances. -**क्षैः** *ins. pl. m.*

सन्धित *adj.* Made peace with. -**तः** *nom. sin. m.*

सन्धिविद् *kwip*, Acquainted with alliances. -**विद्भिः** *ins. pl. m.*

सन्धीयते *3d pers. singular pres. passive (of the verb धा Hold, with सम्)* Is made peace with. **सन्धीयताम्** *3d pers. sin. imp.*

सन्धेयः *nom. sin. m. of सन्धेय fut. pass. part. (of the verb धा Hold, with सम्)* To be put together or united. To be made peace with, fit or worthy to be made peace with; **सन्धेयाः** *nom. pl. m.*

सन्ध्या *s. f.* The twilight. **सन्ध्ये** *nom. du.*

सन्ध्याकाश *sub. m.* Twilight, evening-tide, dusk. -**क्षे** *loc. sin.*

सन्ध्यासमय *s. m.* Evening, evening-tide. -**क्षे** *loc. sin.*

सन्निकर्षेण *ins. singular of सन्निकर्ष sub. mas.* Proximity, nearness.

सन्निधानेन *ins. sin. of -सन्निधान sub. neuter,* Proximity, presence, vicinity. -**सन्निधाने** *loc.*

सन्निधौ *loc. sin. of सन्निधि s. m.* Proximity, nearness, presence.

सन्निपातक *sub. mas.* A dangerous illness, a morbid state of the three humours. -**क्षे** *loc. sin.*

सन्निमित्ते *loc. singular (of निमित्त sub. n. subjoined to सत्)* In a good cause, or for the sake of the good.

सन्निहिता *nom. sin. f. of -सन्निहित (pass. participle (of the verb धा Hold, with नि and सम्))* Near, proximate, at hand, present.

सन्निहितापाद्यः *nominative singular mas. BAHUVRÍHI, (सन्निहित Near, and अपाद्य End, departure)* Transient, brief.

सम्मानम् *nom. sin. of सम्मान s. n. TATP.* Respect, esteem for the good. The respect or esteem of the good.

सम्मार्गे *loc. sin. of सम्मार्ग s. m. KARMADH.* Good or virtuous conduct.

सन्निधौ *s. n. KARMADH.* A true or steady friend.

सपत्नी *s. f.* A rival wife. **सपत्न्यः** *nom. pl.*

सपरिवारः *nom. singular m. BAHUVRÍHI, comp. of स With or having, and परिवार s.* A train or retinue.

सपुत्रदारः *nom. sin. m. BAHUV.* With son and wife.

सप्त *nom. of सप्तन् common gend.* Seven.

सफलः *nom. singular m. BAHUV.* Fruitful, productive, beneficial. **सफलम्** *nom. sin. n.* (स With, फल Fruit).

सवन्धः *nom. sin. m. BAHUV.* Possessed of a friend, befriended.

समथम् *AVYAYÍ.* With fear, timidly.

सभा *nom. sin. of सभा s. f.* A court, an assembly. A levée, a public audience. A meeting, a council. -**भाम्** *acc.* -**भायाम्** *loc.*

सम् *prep.* With, together with, together, altogether; completely, perfectly. सं, सह, सङ्, and सन् are forms assumed according to the nature of the following consonant.

समः *nom. sin. m. of सम adj.* Like, similar, equal. Plain, level, even (surface). **समेन** *ins. sin. m.* **समे** *loc. sin. m. or n.*

समताम् *acc. sin. of समता abstract s. f.* (from सम adj. Equal) Equality, level, similarity.

समधिक *adj.* Exceeding, abundant, plentiful.

समन्ततश्च *ind.* All around, on every side.

समन्वित *passive part. (of the verb इ Go, with prep. अनु and सम्)* Possessed of, possessing, full of. -**तः** *nom. sin. m.*

समम् *acc. m. or nom. or acc. n. of सम adj.* Equal. *ind.* With, along with, governing the instrumental case. Equally, alike. At the same time.

समय *s. m.* Time, season. -**ये** *loc. sin.*

समयोचित *adj. TATPURUSHA,* Suited to the occasion, as the occasion demands. -**तम्** *acc. sin. n.* See उचित.

समर *s. m. or n.* War, battle, conflict. -**रम्** *acc. sin.*

समर्थः *nom. singular m. of समर्थ adj.* Able, capable, competent, strong, powerful. **समर्थानाम्** *gen. pl. m.*

समर्पयति *3d pers. sin. pres. of अर्पि (causal of उब. अ par. Go, with सम्)* Deliver in charge, consign, entrust, present, surrender, deliver up. **समर्पय** *2d pers. singular imp.* -**मर्पिता** *nom. sin. f. pass. part.* -**मर्पितानि** *nom. pl. n.* -**र्पितवान्** *nom. sin. m. indef. past part.* He surrendered, delivered, made over. **समर्पयितव्या** *nom. sin. f. fut. pass. part.*

समवाच *s. m.* A collection, assemblage. -**चः** *nom. sin.*

समवीर्यौ *nom. dual mas. TATP.* Equal in strength.

समसन्धि *KARM.* Alliance or peace on equal terms. **समसन्धितः** *nom. sin. m. adjective,* Bound by, or formed on, equal terms.

समस्त *passive part. (of the verb अस्त Throw, with सम्)* Combined. The whole. **समस्तैः** *ins. pl. n.*

समशीधरम् *acc. sin. n. BAHUVRÍHI,* With mountains, mountainous.

समा *nom. sin. fem. of सम adj.* Like. **समाः** *nom. pl. m.*

समाकाराः *nom. pl. m. BAHUV.* (from सम Same, and आकार sub. m. Form) Like, resembling, similar.

समाकुल *adjective,* Embarrassed, incommoded. -**कम्** *acc. sin. n.*

समाख्यात *pass. participle (of the verb ख्या*
Tell, with आ and सम्) Told, related.
-तम् *nom. sin. n.*

समागत *passive participle (of the verb गम*
Go, with आ and सम्) Come, arrived.
Returned. -तः *nom. sin. m.* -तम् *acc.*
समागत्य *ind. pret. part.* Having come.

समागमः *nom. sin. of -मागम s. m.* Union,
meeting, encounter, intercourse, acquaint-
ance. **समागमम्** *accusative.* -गमात् *abl.*
-गमे *locative.* -गमाः *nom. pl.*

समाचरति *3d pers. sin. pres. of the vb. चर*
1st class par. Go, with prep. आ and
सम् Practise, observe, keep. -माचर
2d pers. sin. imp. -चरेत् *3d pers. singular*
potential.

समाज्ञापयति *3d pers. sin. pres. of ज्ञापि*
(*caus. of the vb. ज्ञा Know, with आ and*
सम्) Commandeth. -माज्ञापय *2d pers.*
sin. imp.

समादिशति *3d pers. sin. pres. of vb. दिश*
6th cl. par. Shew, with आ and सम् Com-
mand.

समाधत्ते *3d pers. sin. pres. of the verb धा*
3d cl. atm. Hold, with आ and सम् Repair,
compose, adjust, set to rights. -धातुम्
infinitive.

समाधि *sub. mas.* Deep meditation, devout
thought. -माधिष्ठ *agt.* Dwelling in the
thought, controlling the meditations, in-
fluencing the cogitation. -ध्या *ins. sin. f.*

समानाः *nom. pl. m. of समान adj.* Equal,
like, similar, one, uniform, same.

समानार्थप्रयोजनः *nom. sin. m. BAHUV.*
Having the same object and purpose.

समापन्न *passive part. of the verb पद् Go,*
with *prep. आ and सम्*) Come, occurred,
happened.

समाप्तः *nom. sin. m. pass. part. (of vb. आप*
Obtain, with सम्) Ended.

समाप्ति *s. f.* End, conclusion, finis. -प्तिः
nom. sin.

समायातः *nom. sin. m. passive participle*
(*of the vb. या Go, with आ reversing the*
action, and सम्) Arrived, come.

समायुक्तः *nom. singular mas. pass. part. (of*
the vb. युज् with आ and सम्) Joined,
connected, united.

समारब्ध *nom. sin. f. of आरब्ध pass. part.*
(*of the verb रभ् Begin, with आ and*
सम्) Commenced in earnest, begun. -ब्धम्
nom. sin. n.

समासम्भताम् *3d person sin. imp. passive*
of the verb लभ् Gain, with आ and सम्.

समासम्भते *3d pers. sin. pres. (of vb. लब् इ,*
1st cl. atm. with आ and सम्) Supports,
maintains, keeps up.

समालोच्य *ind. pret. part. (of the vb. लोच*
See, with आ and सम्) Having considered.

समावासित *adjec.* Sojourning, taking up a
residence, lodged, encamped. -तः *nom.*
sin. m. -वासितकटकः *nom. singular mas.*
BAHUVRÍHI, Encamped. (समावासित and
कटक *s. m. n.* A camp).

समाश्रयिहि *2d pers. sin. imp. (of the vb. श्रय*

- 2d cl. par. Breathe, with आ and सम्) Be of good cheer, console yourself.
- समाहत *passive part.* (of the vb. हन Strike, with आ and सम्) Struck. Defeated. -ता: *nom. pl. m.*
- समाह्वय *ind. pret. part.* (of the vb. ह्वे Call, with आ and सम्) Having summoned or called for.
- समीक्ष्य *ind. pret. part.* (of the vb. ईक्ष See, with आ and सम्) Having seen, looked at, or considered.
- समीपम् *acc. sin. n. of समीप adj.* Near, nigh. समीपे *loc. singular n.-मीपवर्त्तिनी nom. sin. f. agt.* Standing, or being near.
- समीहितम् *nom. singular n. pass. part.* (of the verb ईद् Wish, with सम्) Wished. *s. n.* Wish, aim, desire.
- समुच्छेत्तुम् *inf. of vb. छिद् Cut, with उत् Up, and सम्* Completely.
- समुच्छ्रित *adj.* High, tall, lofty. -तान् *acc. pl. m.*
- समुत्थाय *ind. pret. participle* (of the vb. उठ Stand, with उत् and सम्) Having arisen.
- समुदय *s. m.* A multitude, assemblage.
- समुदीरित *passive participle* (of the verb ईर Go, with उत् and सम्) Declared, said. -तः *nom. sin. m.*
- समुद्दिश्य *ind. pret. part. of the verb दिश्* Point out, with उत् and सम्.
- समुद्धत *passive part.* (of the vb. हन Strike, with उत् and सम्) Upraised.
- समुद्धतलाङ्गूलः *nom. sin. m. BAHUVRÍHI,* Cocking his tail.
- समुद्धरेत् *3d pers. sin. pot. (of the vb. ह् 1st cl. par. Take, with उत् and सम्)* Would pick up, would withdraw.
- समुद्यत *adj.* Ready, prepared. -तः *nom. sin. m.*
- समुद्रतीर *s. n. TATP.* The sea-shore. -रे *loc. sin.*
- समुद्रम् *acc. sin. of समुद्र sub. neuter,* The sea. -मुद्रेण *instrumental.* -द्रात् *abl. समुद्रे loc.*
- समुच्चतिम् *acc. sin. of समुच्चति subs. fem.* Eminence, rank, exaltation.
- समुन्मूलयितुम् *inf. (of the vb. मूल 10th cl. Take root, with उत् and सम्)* Completely to uproot.
- समुपविष्ट *pass. part. (of the vb. विश Enter, with prep. उप and सम्)* Sat, seated. -ष्टः *nom. sin. m.*
- समुपस्थिते *locative sin. mas. passive part. (of the vb. उठ, with उप and सम्)* Attained, acquired. Arrived, impending. -स्थितम् *nom. sin. n.*
- समुद्यते *3d person sin. present passive of the verb वह Bear, carry, with सम्.*
- समूल *BAHUVRÍHI,* Along with his stock or generation. -लम् *acc. sin. m.* Having a root. -मूलेषु *loc. pl. m.*
- समृद्धः *nom. sin. m. of समृद्ध pass. part. (of the vb. श्रद्ध Prosper, with सम्)* Prosperous, affluent. -मृद्धान् *acc. pl. m.* -मृद्धा *nominative singular f.* -द्दाम् *acc.*
- समृद्धिसमये *loc. sin. of -द्धिसमय sub. mas. TATP.* A season of prosperity.

समेयात् 3d pers. singular pot. (of the vb. **इ** 2d cl. par. Go, with preposition **आ** and **सम्**) He should march across. -**ताम्** 3d person dual, May both come together. **समेत्य** ind. pret. part. Having met.

समैः ins. plural m. of **सम** adj. Like, equal, similar.

सम्पत्तिम् acc. sin. of -**स्यत्ति** s. f. Success, prosperity, advancement, affluence, fortune, wealth, happiness. **सम्पत्तेः** gen. -**स्यत्तौ** loc. -**स्यत्तयः** nom. pl.

सम्पद् nom. sin. of -**स्यद्** s. f. Accomplishment, success, advancement, prosperity, a flourishing condition. A competence. Perfection, excellence, distinction. -**स्यदा** ins. -**स्यदि** loc. -**स्यदः** nom. pl. -**दाम्** gen.

सम्पद्यते 3d person sin. pres. (of the verb **पद्** 4th class atm. Go, with **सम्**) Comes to pass. **सम्पादनीय** future pass. part. causal form, To be brought to a consummation, to be accomplished.

सम्पन्नम् acc. sin. m. of -**स्यन्न** passive part. (of the verb **पद्** Go, with **सम्**) Accomplished, completed, effected, obtained. Endued, gifted. -**स्यन्नाः** nom. pl. m. or f. -**न्ना** nom. sin. f.

सम्पूज्य ind. pret. participle of the verb **पूज** Worship, pay respect, with **सम्**.

सम्यति ind. Now, at present.

सम्यदान s. n. A gift, donation. -**नात्** abl. singular.

सम्यन्न s. m. A question, enquiry. -**न्नेषु** loc. pl.

सम्यसाध्य fut. pass. part. (of the verb **साध्य** Accomplish, with **प्र** and **सम्**) To be accomplished.

सम्प्राप्तः nom. sin. m. of **सम्प्राप्त** pass. part. (of the verb **आप** Obtain, with **प्र** and **सम्**) Obtained, reached, overtaken, seized.

सम्प्राप्नुवन्ति 3d pers. pl. pres. of the vb. **आप** 5th class par. Obtain, with prep. **प्र** and **सम्**) Meet with, light upon, incur.

सम्येषितः nom. sin. mas. of **सम्येषित** passive part. (of **एषि** causal of the verb **इष** Go, with **प्र** and **सम्**) Dismissed. Inseparable prepositions ending in **अ** lose their finals before roots beginning with **ए** or **ओ**. See Grammar, Rule 3, i.

सम्बन्धः nominative sin. of -**स्यन्ध** sub. mas. Connexion. -**स्यन्धान्** acc. pl.

सम्बन्धक sub. mas. Connexion by birth or marriage. -**कः** nom. sin.

सम्बन्धिन् adj. Related, connected. A relation, connexion. -**ना** ins. sin. m.

सम्बोध्य ind. pret. participle of **बोधि** (caus. of the verb **बुध** Understand, with **सम्**) Having explained or apologized.

सम्भावः nom. sin. of -**स्यव** s. m. Production, origin, birth. Possibility, existence. -**वम्** accusative.

सम्भवति 3d pers. sin. pres. of vb. **भू** 1st cl. par. Become, with **सम्** Arise, exist, come to pass. Be possible, feasible, practicable, supposeable. -**स्यवन्ति** 3d pers. pl.

सम्भावयेत् 3d pers. sin. pot. (of **भावि** caus. of the vb. **भू** Be, with **सम्**) He should

take thought for, honour or reward.-**आव्यते**
3d pers. sin. pres. pass. Is conceived or
imagined, is conceivable or imaginable.
-**आव्य ind. pret. part.** Having judged or
thought possible, having surmised.

सभाषः nom. sin. of -**भाष s. m.** Speech,
discourse.

सभाषसे 2d pers. sin. pres. of the verb **भाष**
1st cl. atm. Speak, with **सम्**, Converse
with, speak to, address, accost. -**भाषित**
pass. part. Accosted, greeted. -**तः** nom. sin.
m. -**आव्य ind. pret. part.**

सम्बुध्यते 3d pers. sin. pres. pass. of vb. **भुज**
Enjoy, with **सम्**.

सम्भूताः nom. pl. m. of **सम्भूत pass. part.**
(of the vb. **भू** Become, with **सम्**) Born,
produced.

सम्बुध्य ind. pret. part. (of the verb **भू** Be,
with **सम्**) Having united or combined.

संक्षुब्धम् sub. m. Flurry, confusion, haste or
hurry arising from joy, fear, &c. Respect,
reverence. -**क्षुब्धेण ins. sin.**

संक्षतम् nom. sin. n. of -**क्षत (pass. part.**
(of the verb **मन** Think, with **सम्**)
Approved of, consented or agreed to. s. n.
Consent, approval, entire concurrence.
Opinion. -**क्षतेन ins. sin.**

संक्षति sub. fem. Consent, approval, con-
currence. -**क्षत्या ins. sin.**

संक्षानम् nom. sin. s. n. Respect, homage.

सम्बुक् ind. Wholly, entirely, altogether.
Properly.

सद्यः nom. sin. m. of **सद्यः** BAHUV. Busy,
active, pains-taking, intent, anxious.

सद्यन्मजलशैलम् acc. sin. n. BAHUVRÍHI,
Having engines, water, and a lofty steep.

सरः nom. or acc. sin. of **सरस् s. n.** A lake
or pond. -**रसः** genitive, -**रसि loc.**

सरस्तीरे loc. sin. n. TATP. On the margin
of a lake.

सरस्वती sub. f. SARASWATÍ, the wife of
BRAMHÁ, the goddess of speech and
eloquence, the patroness of music and the
inventress of the Sanskrit language and
of the Devanágari letters. -**स्वत्या ins. sin.**

सरित् nom. sin. of -**रित् s. f.** A river,
a stream. -**रितः** nom. pl. -**ताम् gen.**

सरिम्भस्वनाश्रयम् acc. sin. n. BAHUV.
Containing a river, a wilderness and wood.

सरोग BAHUV. Having sickness, sickly.

सरोगता abs. s. f. Sickliness, disease.

सरोरुह s. n. A lotus (Pond-grown).-**रुहम्**
nom. sin.

सरोषम् AVYAYÍ. Wrathfully, indignantly.

सर्पः nom. sin. of **सर्प s. m.** A serpent.-**र्पेण ins.**

सर्पेश्वरः nom. sin. of **सर्पेश्वर s. m.** TATP.
VÁSUKI, sovereign of the serpent race,
inhabiting Pátála or the regions under
the earth.

सर्व pronom. All, every. **सर्वः** nom. sin. -**र्वम्**
nom. or acc. singular neu. -**र्वस्य gen. sin.**
m. or n. **सर्वे** nom. pl. masculine. -**र्वान्**
acc. **सर्वैः** ins. -**र्वेषाम् gen.** -**र्वेषु locative,**
सर्वाः nom. or acc. pl. f.

सर्वकामसमृद्धः TATPURUSHA, Filling every wish, or all one's desires. -इच्छा gen. sin.

सर्वगुणसम्पन्नः nom. sin. m. TATP. Endued with every excellence, gifted with every virtue.

सर्वज्ञ agt. All-knowing; know-all. -ज्ञः nom. sin. m.

सर्वतस् ind. Wholly, altogether.

सर्वतिजोमय adj. All-glorious. -मयः nom. sin. m.

सर्वत्र ind. Everywhere, in all places.

सर्वथा ind. By all means, altogether, wholly, on every account.

सर्वदा ind. Always, at all times, ever.

सर्वदान s. n. TATPURUSHA, The gift of one's all. -नात् abl. sin.

सर्वदेवमयः nom. singular m. (from सर्वदेव All the gods, affix मय Made of) Made up of all the gods.

सर्वद्रव्येषु KARMADH. (comp. of सर्व cr. All, and द्रव्येषु loc. pl. of द्रव्य subs. neu. A thing) Among all things.

सर्वभक्ष agt. Omnivorous, eating every thing. -भक्षः nom. sin. m.

सर्वभूतेषु KARMADH. (comp. of सर्व crude, All, and भूतेषु loc. pl. of भूत s. n. A being) On all creatures.

सर्वमङ्गला s. f. The goddess DURGA (as all-auspicious.) -लाम् acc. -लायाः gen.

सर्वशङ्का sub. f. TATP. Suspicion of every body; all suspicion.

सर्वसहाः nom. plural m. of -वसह agt. All-enduring, bearing or who bears, all things with patience and firmness.

सर्वस्वामिगुणोपेतः TATP. comp. of सर्व crude form, All, every, स्वामि cr. (for -मिन) A lord, गुण cr. Excellence, उपेतः nom. sin m. Possessed of, endued with.

सर्वाङ्ग s. n. KARM. All the limbs, the whole body. -ङ्गैः ins. pl.

सर्वात्मन् s. m. KARM. The whole soul. -ना ins. sin.

सलज्ज BAHUV. Bashful, modest. -लज्जा nom. sin. f.

सलिलात् abl. singular of -लिल sub. neu. Water. -लिखे loc.

सवितरि loc. sin. of सविह s. m. The sun.

सविद्य BAHUV. Learned, wise, versed in science. -द्यानाम् gen. pl. m.

सविनयम् ind. AVYAYÍ. With humility, courteously.

सविशेष BAHUV. Special, peculiar, excellent, superior.

सविशेषम् ind. In an especial manner.

सविस्मयः nom. sin. m. BAHUV. Astonished.

सव्यथ BAHUV. Uneasy, vexed, mortified. -थः nom. sin. m.

सशङ्कम् AVYAYÍ. With fear.

सशोक BAHUVRÍHI, With sorrow, sorrowful, sad. -कः nom. sin. m.

ससन्धम् BAHUVRÍHI, With haste, 'hasty (from स With, and सन्धम् s. m. Flurry,

confusion, haste or hurry arising from joy, fear, &c.; also respect or reverence)
ससम्पन्नः *nom. sin. m. -सम्पन्ना* *nom. sin. f.*
ससम्पन्नम् *AVYAYÍ.* Hastily, in a hurry, arising from joy, or alarm.
ससर्प *BAHUV.* Having a serpent, infested by serpents. **ससर्पे** *loc. sin. n.*
ससैन्यबलवाहनाः *nom. pl. m. BAHUV.* With guards, armies, and equipages.
सस्मित *BAHUV.* With smiles, smiling. **-तानि** *nom. pl. n.*
सह *ind. governing the instrumental case,* With, along with.
सहज *adj.* Innate, inherent, natural. *s. m.* Nature, natural state.
सहते *3d pers. sin. pres. of the verb सह 1st cl. át.* Bear, endure. **सहन्ती** *3d pers. pl.*
सहसा *ind.* Quickly, suddenly, precipitately, inconsiderately, rashly.
सहस्रम् *nom. singular of सहस्र sub. neut.* A thousand. **सहस्रेण** *instrumen. -हस्रात्* *abl. -हस्राणि* *nom. or acc. pl.*
सहाय *s. m.* A companion, follower, adherent, friend, helper, coadjutor. **-यः** *nom. sin.*
सहायवत् *adj.* Possessed of a companion, helper, or coadjutor. **-वान्** *nom. sin. m.*
सहितः *nom. sin. m. adj.* Accompanied by, associated with. **-हिताम्** *acc. sin. fem.* **-हितम्** *nom. sin. n. ind.* With, together with.
सा *nom. sin. f. of तद् pron.* He, she, it, or that.

साकाङ्क्षम् *AVYAYÍ.* Wishfully, longingly.
साक्षात् *indec.* Before the eyes, in sight, in presence of, before.
साक्षिन् *s. m.* A witness. **साक्षी** *nominative singular. -क्षिणी* *nom. sin. s. f.*
सागर *s. m.* An ocean, a sea. **-गरे** *loc. sin.*
सागरान्ताम् *acc. sin. f. BAHUV.* Bounded by the ocean, sea-girt.
साटोपम् *AVYAYÍ.* With stateliness.
सात्त्विकम् *nom. sin. n. of -त्त्विक* *adj.* Good, virtuous, honest, sincere.
सादरम् *AVY.* Respectfully, reverentially.
साधयामि *1st pers. sin. pres. of the vb. साध 10th cl. par.* Accomplish, effect, finish; kill, destroy. **साधयन्ति** *3d person plural. -धयितव्यम्* *nom. sin. n. fut. pass. part.*
साधिका *nominative sin. f. of साधक agent,* Completing, perfective; an accomplisher.
साधित *pass. part. (of the vb. साध)* Achieved, accomplished, completed. **-तः** *nom. sin. m. साधितुम्* *inf.* To destroy, to kill.
साधु *adj.* Good, virtuous, pious. **साधोः** *gen. singular m. साधवः* *nominative plural m. साधूनाम्* *gen. plural m. s. m.* A good, respectable, worthy man. The good-man of the house, gaffer. A merchant. A usurer. **साधुः** *nom. singular. -धुना* *instru. -धोः* *gen. -धवः* *nom. plural. साधुषु* *loc.*
साधु *ind.* Bravo! well done!
साधुद्वितीय *BAHUV.* Having a merchant as second, attended by a merchant. **-येन** *ins. sin. m.*

बाधुवृत्तः *nom. sin. m. BAHUV.* A virtuous or pious person.

बाधुशीलत्वात् *ablative singular abs. sub. neuter (from -धुशील adjec.* Of virtuous conduct) Virtuous or righteous inclination or disposition.

बाधूक्त *KARM.* Well said, well spoken. -**क्तम्** *nom. sin. n.*

बाध्यताम् *3d pers. singular imp. passive of the verb बाध* Accomplish.

बाध्यसाधन *s. n. TATP.* The accomplishing of what is to be, or may be, done. **ने** *loc. sin.*

बाध्यसिद्धि *s. f. TATP.* The success of an undertaking. -**सिद्धिः** *nom. sin.*

बाध्ये *loc. sin. n. of बाध्य fut. pass. part. (of the verb बाध* Accomplish) (Whatever is) to be accomplished or effected. Feasible, practicable, attainable, manageable.

बाध्वस *s. n.* Fear, terror. -**सात्** *abl. sin.*

बानन्दः *nom. sin. m. BAHUV.* Joyful, glad.

बानन्दम् *ind. AVYAYÍ.* Joyfully.

बान्धव *s. m. or n.* Pleasing or conciliatory language. -**न्धेन** *ins. sin.*

बान्निध्य *abs. s. n.* Nearness, close attendance. -**ध्यम्** *nom. sin.*

बाफल्य *abs. s. n.* Fruitfulness, profitability, advantageousness. -**ल्यम्** *nom. sin.*

बामयी *s. f.* Goods and chattels. Furniture, implements, tools, apparatus, gear, the means generally (for the production, formation or performance of a thing or act).

बामन् *s. n.* Conciliation, gentle means. -**न्ना** *ins. sin.* -**न्नि** *loc.*

बामर्थ्य *abs. s. n.* Power, ability.

बामर्थ्यहीनः *nom. sin. m. TATP.* Deprived of strength, strengthless.

बामानाधिकरण्य *abs. s. n.* Common office, function, or government. The receptacle or substratum of common properties.

बामान्यम् *nom. sin. of बामान्य abs. s. n. (from समान adj. Same, like, similar)* Equality. A common property. *adjective,* Common, general, universal.

बाम्प्रतम् *ind.* Now, actually, at present.

बाम्यम् *nom. singular of बाम्य abs. s. n. (from सम adj. Equal)* Equality, similarity.

बारता *abs. s. f.* Essence, spirit, vigour, strength, worth. -**ताम्** *acc. sin.*

बारम् *nom. singular n. of बार adj. Best,* excellent, essential, vital, choice, select, sterling. -**राणि** *acc. pl. n.*

बारवत् *adj.* Excellent, choice. -**वतीनाम्** *gen. pl. f.*

बारस *s. m.* The *Sárasa* or Indian crane. -**सः** *nom. sin.* -**सम्** *acc.*

बाराबार *DWAND.* Good and bad.

बारेण *ins. sin. of बार s. m.* Sum, amount.

बार्थ *sub. mas.* A multitude of travellers, a caravan.

बार्द्धम् *ind.* With, along with, governing the instrum. case.

बास्त्र्यम् *ind. AVYAYÍ.* With astonishment.

साष्टाङ्गपातम् *AVYAYÍ.* See अष्टाङ्गपात.

साष्टाङ्गम् *AVYAYÍ.* With the eight members (hands, knees, feet, forehead, and breast).

साहसम् *nom. sin. s. n.* Boldness, daring, rashness. -हसेन *ins.* -हसात् *abl.*

सिंह *sub. m.* A lion. सिंहः *nom. sin.* सिंहम् *acc.* -हाय *dat.* -हस्य *gen.* सिंहाः *nom. pl.*

सिंहल *s. n.* Ceylon.

सिंहलदीप *s. m.* The island of Ceylon.-पम् *acc. sin.*

सिंहायते *3d pers. sin. pres. a nominal verb,* Behaves like a lion.

सिंहासन *s. n.* A throne (from सिंह A lion, supported by lions wrought in gold, and आसन A seat).

सिक्त *pass. part. (of the verb सिचि)* Wet, soaked. -क्ताः *nom. pl. m.*

सित *adj.* White.

सितोत्पल *sub. neu. KARMADH.* A white water-lily. -लम् *acc. sin.*

सिद्धम् *nom. sin. n. of सिद्ध pass. part. (of the verb सिध्)* Succeed) Fulfilled, accomplished, effected, realized, successful. Decided, settled (as a law-suit); proved, demonstrated. Ready, prepared, willing and waiting. सिद्धे *locative singular neu. s. m.* A sage, a seer. -द्धानाम् *gen. pl.*

सिद्धिः *nom. sin. of सिद्धि s. f.* Completion, fulfilment, accomplishment; prosperity, success. -द्धिम् *acc.* -सिद्धे *gen.* सिद्धीनाम् *gen. pl.*

सिध्यति *3d pers. sin. pres. (of the verb सिध् 4th class par.)* Succeeds, prospers. Is established, proved, or valid. सिध्यन्ति *3d pers. pl.*

सीता *s. f.* SÍTA, the daughter of JANAKA, and wife of RÁMACHANDRA. -ताम् *acc.*

सोदसि *2d pers. sin. pres. of the verb सद 1st cl. par. substituting सोद in the conjugational tenses,* Sink, give way, despond. -देत् *3d pers. sin. pot.*

सीमन्तिनी *s. f.* A woman.

सु *prep.* Very; well, good, easy.

सुकरम् *nom. sin. n. of सुकर agt.* Easy to be done, feasible, practicable, facile.

सुकृत *pass. part. (of the vb. कृ Do, with सु)* Well-wrought. -तानि *nom. pl. n. also, s. n.* Reward, recompense, especially heaven, as the reward of virtue. Virtue, moral merit. Kindness, bounty, friendly aid or assistance. -तम् *acc. sin.*

सुकृतिनाम् *gen. pl. m. of -कृतिन् adj.* Virtuous, pious, good.

सुखतर *compar.* Easier. -तरम् *ind.* More easily.

सुखदुःखयोः *loc. du. n. DWANDWA of the 1st species,* In pleasure and pain. -खदुःखे *loc. sin. n. DWANDWA of the 2d species.*

सुखभागिनः *nom. pl. m. of -भागिन् adj.* Happy, fortunate, partaking of happiness.

सुखभेद्यः *nom. sin. m. (See भेद्य)* Easy to be broken, easily broken or disunited.

सुखम् *nom. or acc. sin. of सुख s. n.* Pleasure,

- happiness, ease, comfort. -**खेन** *instrum.*
-**खाय** *abl. also, ind.* Happily, comfortably,
easily.
- सुखयति** *3d person sin. pres. (of the vb. सुख*
10th class par.) Pleases, delights, affords
pleasure, makes happy.
- सुखशोभार्थम्** *ind.* For the sake of ease and
glory.
- सुखसञ्ज्ञा** *nom. sin. s. f. TATP.* The term
"ease."
- सुखसाध्य** *TATP.* Easy to be conquered. -**ध्यम्**
nom. sin. n.
- सुखानि** *nom. pl. of सुख s. n.* Pleasure, joy,
enjoyment.
- सुखावहाः** *nom. pl. m. (from सुख, and आवह*
Bringing) Conferring happiness, produc-
tive of happiness, pleasure or comfort.
- सुखासीनः** *nominative sin. m. (from सुख*
Ease, and आसीन pres. part. of the verb
आस 2d cl. ātm. Sit) Sitting at ease,
comfortably seated. -**खासीना** *nominative*
sin. f.
- सुखास्वाद** *s. m.* Enjoyment, delight, relish.
- सुखिसम्भाव** *s. m. KARMADH.* A happy or
contented disposition. -**वात्** *abl. sin.*
- सुखी** *nom. sin. m. of -खिन् adj.* Happy,
at ease, comfortable, snug. -**खिना** *instru.*
-**खिनः** *nom. pl.* -**खिभिः** *ins. pl. m.*
- सुखेन** *ins. sin. (of सुख sub. n.)* With ease,
pleasure, or comfort; happily, comfortably.
- सुखोद्धेयः** *nom. singular m. TATP.* To be
destroyed with ease.
- सुखोपविष्टाणाम्** *TATP. (compounded of सुख*
crude, Ease, and उपविष्टाणाम् gen. pl.
m. of उपविष्ट passive part. q. v. Seated)
Seated comfortably or at ease.
- सुगत** *voc. sin. m. of -गत passive part. (of*
the verb गम Go, with सु) Passed, gone.
- सुगुप्त** *pass. participle (of the vb. गुप Hide,*
with सु) Well concealed, hidden, kept
very secret; private. -**गुप्तम्** *nom. sin. n.*
With the utmost secrecy, very secretly.
- सुगुप्तलेख** *s. m. KARM.* A very private letter
(or one written in cipher). -**लेखम्** *acc.*
- सुगुप्ति** *s. f.* Great secrecy. -**प्तिम्** *acc. sin.*
- सुग्रीव** *sub. mas.* SUGRÍVA, a monkey king,
the son of the sun, and sovereign of
Kishkindhya, and friend and confederate
of RÁMACHANDRA.
- सुचटित** *pass. part. (of the verb चट with सु)*
Well planned, concerted or devised.
-**तम्** *nom. sin. n.*
- सुचरितम्** *nom. sin. n. of -चरित pass. part.*
(of the vb. चर, with सु) Well-conducted,
well-managed. *s. n.* Good conduct.
- सुचिन्तितम्** *nom. sin. n. passive participle*
(of the vb. चित् इ with सु) Well-imagined,
well-considered, well-pondered upon, well-
thought. **सुचिन्त** *ind. pret. part.* Having
well-considered.
- सुचिरम्** *indecl.* A very long while; too
long.
- सुजनः** *nom. sin. mas. of -जन adj.* Virtuous,
good, respectable. -**जनेषु** *loc. pl. m.*

सुजला *nom. sin. fem. of -जल* BAHUVRÍHI,
Possessing clear or sweet water.

सुजीर्णम् *nom. sin. n. of -जीर्ण* *pass. part.*
(*of vb. जृ* Decay, *with सु*) Well digested.

सुत *s. m.* A son. A young one. -तः *nom. sin.* -तम् *acc.* -तेन *ins.* -तस्य *gen.* सुते *locative.* -ताः *nominative pl.* -तान् *acc.*

सुतनिर्विशेषम् *acc. sin. m.* Exactly as a child, precisely as his own son.

सुतप्त *passive part. (of the verb तप* Be hot, *with सु*) Hot, very hot. -तप्तः *nom. sin. m.*

सुतिनी *nom. sin. s. f.* A mother, the mother of a son.

सुदर्शनः *nom. sin. mas. of -दर्शन* *adjective*,
Handsome, good-looking. Well-discerning.

सुदुर्लभः *nom. sin. m. adj.* Very hard to be found.

*

सुदुस्सरे *loc. sin. of -दुस्सर* *adjective. (from सु*
Very, दुर् Hard, and तर *agt.* Crossing)
Inextricable, difficult to cross.

सुदूरम् *acc. sin. n. adj.* Very distant. -दूरात् *ablative.*

सुधीः *nom. sin. m. of -धी* *adj.* Wise, of good understanding. A sensible, intelligent man.

सुनिश्चयम् *indec.* Very secretly, closely, or narrowly.

सुनिरूपितम् *nom. sin. n. passive participle*
(*of the vb. रूप* See, *with नि* In, and सु)
Well examined or inspected, well seen into.

सुनिश्चित *pass. part. (of the verb चि* Gather, *with निर्* Out, and सु) Well-determined, resolved. -ताः *nom. pl. m.*

सुनिश्चितम् *ind.* Most assuredly.

सुन्द *s. m.* Name of certain Daitya or Titan, and brother of Upasunda.

सुन्दर *adjective.* Handsome, beautiful. -रम् *nom. sin. n.*

सुपलायित *pass. part.* Well run away. *s. n.*
A good, total rout or retreat. -तम् *acc. sin.*

सुप्त *pass. part. (of the vb. स्वप* Sleep) Asleep, sleeping. Lying down, laid down, lodged. Fallen asleep. सुप्तः *nom. sin. m.* -प्तम् *acc.* -प्तस्य *gen.*

सुप्रतिष्ठितः *nom. sin. m. of -तिष्ठित* *passive participle (of the verb द्वा* Stand, *with प्रति* and सु) Consecrated. Situated, placed, fixed. -तिष्ठितम् *nom. sin. n.*

सुप्रीत *passive part. (of the verb प्री* with सु) Very kind, gracious, or friendly. -तेन *ins. sin. n.*

सुबुद्धिः BAHUVRÍHI, Wise, clever, intelligent, shrewd.

सुभट *s. m.* A warrior, a choice warrior. -टाः *nom. pl.* -टैः *ins.* -टैश्च *dat.*

सुभाषित *pass. part. (of the vb. भाष* Speak, *with सु*) Well spoken. *s. n.* A fine speech.

सुमनस् *substantive neu.* The great-flowered jasmine. सुमनःसङ्गात् *TATP. comp. of*
समनस् *crude*, A jasmine, and सङ्गात् *abl. sin. of सङ्ग* *s. m.* Union.

सुमन्वित *pass. participle (of the verb मन्व* इ Consult, *with सु*) Well consulted, planned.

सुमहता *ins. sin. n. of -महत्* *adjective.* Very great. -महान्ति *acc. pl.*

सुदुष्करम् *nom. sing. n. adj.* 'Very difficult.'

- सुयुद्ध** *s. n.* A good fight. -**द्धम्** *acc. sin.*
- सुर** *s. m.* A god, an inhabitant of *Swerga*.
- सुरक्त** *pass. part. (of the verb रक्ष with सु)*
Well or kindly affected.
- सुरक्षित** *pass. part. (of the verb रक्ष Guard, with सु)* Well guarded. -**तम्** *nom. sin. n.*
- सुरत** *sub. n.* Sexual intercourse, connubial rites. -**तेषु** *loc. pl.*
- सुरलोक** *s. m.* TATP. *Swerga*, the heaven of INDRA, and residence of the celestials. -**कम्** *acc. sin.*
- सुराङ्गना** *subs. fem.* TATP. An *Apsaras*, or courtesan of *Swerga*.
- सुखम** *adjective*, Of easy acquisition, easily acquired. -**भा** *nom. sin. f.*
- सुखलितम्** *acc. sin. neut. of -खलित (pass. participle of the vb. खल Shake, with सु)*
Very plump, delicate, or dainty (flesh).
- सुवर्ण** *s. n.* Gold. A certain weight of gold.
- सुवर्णदान** *s. n.* TATP. Gift of gold. -**नम्** *acc.*
- सुवर्णवत्** *ind.* Like gold.
- सुवर्णवत्** *adj.* Possessing gold, wealthy. -**र्णवती** *nom. sin. f.* Name of a city.
- सुवर्णवस्त्रादि** *nom. sin. neu.* Money, clothes and the rest.
- सुविक्रम** *s. m.* Valour, prowess. -**मः** *nom. sin.*
- सुविक्रान्त** *passive participle (of the verb क्रम Step, with वि and सु)* Heroic, bold, stout. -**नम्** *acc. sin.*
- सुविचक्षुः** *nom. sin. m. of -विचक्षु adjec.*
Very clever, sensible, proficient or skilful.

- सुविचार्य** *ind. pret. part. of चारि (causal of the verb चर Go, with वि and सु)* Having well deliberated, investigated, or discussed.
- सुविस्तरम्** *ind.* Fully, at full length.
- सुव्यक्तम्** *ind.* Most clearly, manifestly.
- सुशासिता** *nom. sin. f. of -सित pass. part. (of the verb शास Rule, with सु)* Well governed, or controlled.
- सुशिष्ट** *s. m.* A faithful minister, a counsellor. -**ष्टैः** *ins. pl.*
- सुशील** *adj.* Well-disposed, good-tempered.
- सुस्वाप** *3d pers. sin. 2d pret. par. of vb. स्वप*
Sleep, lie.
- सुसंहत** *pass. part. (of the vb. हन Strike, with सम् and सु)* Well-compacted. -**हतेन** *ins. sin. n.*
- सुसंहित** *pass. part. (of the verb धा Hold, with सम् and सु)* Well united.
- सुसंहितप्रमाणः** *nom. sin. m.* BAHUVRÍHI,
Having well-united principals.
- सुसेवितः** *nom. sin. m. of -वित pass. part. (of the verb सेव Serve, with सु)* Well served or obeyed.
- सुख** *agt.* Happy, prosperous. Safe and sound. -**खे** *loc. sin. n.*
- सुखित** *pass. part. (of the verb ह्य Stand, with सु)* Well-off, well-conditioned.
- सुखितचक्षुः** *agt.* Fancying, or who fancies himself well-off. -**चक्षुः** *nom. sin. m.*
- सुहृत्तमाः** *nominative plural mas. of -हृत्तम (superl. of सुहृद् A friend)* Most affectionate, very friendly.

सुहृद् or **-हृत्** *nominative sin. of -हृद्*
sub. mas. A friend. **-हृदौ** *vocative dual.*
-हः *nom. pl.* **-हाम्** *gen.*

सुहृद्भेदः *TATPURUSHA comp. of सुहृद् cr.*
 A friend, and **भेदः** *nominative singular*
of भेद s. m. A separation, breach. **-हृदम्**
acc. sin.

सुहृदावयव *gen. sin. of -दावयव s. n. TATP.*
 A friend's advice.

सूची *s. f.* A needle.

सूचीभेद्य *TATP.* To be, or that may be pierced
 with a needle, palpable. **-भेद्ये** *loc. sin. n.*

सूत्र *s. n.* A thread in general, a string.

सूत्रधार *s. m.* A carpenter. **-रेण** *ins. sin.*

सुगुता *nom. sin. f. of सुगुत adj.* Agreeable,
 polite, pleasant but also true (speech).

सृज्यन्ते *3d pers. pl. pres. pass. of वृज्*
 Create. **सृष्टम्** *nom. sin. neu. pass. part.*

सृष्टि *s. f.* Creation.

सेक *s. m.* A watering, a sprinkling. **-के** *loc. sin.*

सेतु *sub. masculine,* A mound, a dam, a dike,
 an embankment, a barrier. **-तुः** *nom. sin.*

सेनानी *sub. m.* A general, a commander of
 an army. **-नीः** *nom. sin.*

सेनापति *s. m. TATP.* A general, commander-
 in-chief, captain. **-पतिः** *nom. sin.* **-पतिना**
instrum. **-पते** *vocative.* **-पतयः** *nom. pl.*

सेवक *s. m.* A servant. **-कम्** *acc. sin.* **-केन**
instru. **-कात्** *abl.* **-के** *loc.* **-काः** *nom. pl.*
-कैः *ins.*

सेवन *s. n.* Serving, service. A practising,
 following, attending to. **-ने** *loc. sin.*

सेवा *sub. fem.* Service, servitude, vassalage.
 Employ. **-वया** *ins. sin.* **-वायाम्** *loc.*

सेवेत् *3d pers. sin. pot. of the vb. सेव 1st cl.*
par. Serve, attend, wait upon; expect;
 use, frequent, practise; enjoy, suffer. **-वते**
3d pers. sin. atm. **-व्यसे** *2d pers. sin. pres.*
passive. **-व्यते** *3d pers.* **-व्यन्ते** *3d pers. pl.*
सेवित *passive part.* Infested. **-तम्** *nom.*
sin. n. **-वितव्य** *future passive part.* To be
 served, attended, taken care of, honoured.
-तव्यः *nom. sin. m.* **सेव्य** *fut. pass. part.* To
 be served, obeyed, worshipped or honoured.
-वयेत् *3d pers. sin. pot. caus. form with*
the sense of the primitive, One should serve.

सेव्यता *abs. s. f.* Rank, eminence, the con-
 dition of being served. **-ताम्** *acc. sin.*

सेव्यमान *pres. part. passive (of the verb सेव)*
 Being served. Being well treated. **-नः** *nom.*
sin. m.

सेव्यसेवकयोः *gen. du. m. DWAN.* Of served
 and server, of master and servant.

सैहीम् *acc. sin. f. of सैह adj.* Leonine,
 lion-like.

सैनिक *sub. m.* A guard, sentinel, piquet.
 A body of forces, a force, an armament.
-कः *nom. sin.* **-कम्** *acc.* **-काः** *nom. pl.*

सैन्यम् *nom. or acc. sin. of सैन्य s. n.* An
 army. **-न्यानाम्** *gen. pl.*

सोढ *pass. part. (of the verb वह्)* Borne,
 endured, submitted to, put up with. **-ढः**
nom. sin. m.

बोहुम् *inf. of the verb बह* Bear, suffer, endure.

बोसाहेन *ins. sin. m. of -साह* BAHUV. Strenuous, active, energetic, persevering.

बोदर्थे *loc. sin. m. of -दर्थे s. m.* A brother of whole blood (*from स a contraction of समान* Same, and *उदर* Belly).

बोद्योगम् *acc. sin. m. of -द्योग* BAHUV. Enterprising, energetic, active, diligent, persevering (*from स and उद्योग*).

बोध्यम् *nom. or acc. sin. of बोध्य sub. n.* Happiness, pleasure.

बोन्दर्थ्य *abs. s. n.* Beauty, loveliness. -*र्यात् abl. sin.*

बोहाईम् *nom. sin. abs. s. n. (from बुहद् s. m.* A friend) Friendship.

बोहयम् *nom. sin. of बोहय abs. sub. n. (from बुहद् s. m.* A friend) Friendship.

स्कन्ध *s. n.* The shoulder. -*न्धम् accusative sin. -न्धेन ins. -न्धे loc.*

स्कन्धोपनेय TATP. To be carried on the shoulders. -*यः nom. sin. s. m.* A form of peace-offering, in which fruit or grain is presented as a mark of submission. -*यम् acc. sin.*

स्नानकुण्डलम् *acc. sin. sub. neu.* The female breast (*from स्नान* A breast, and *कुण्डल* An opening bud).

स्नानस *gen. singular of स्नान sub. m.* A teat, a nipple. **स्नानी** *nom. du.*

स्तब्ध *pass. part. (of the vb. स्तम्)* Paralysed, stupefied, stiffened, obstructed, hindered,

made to stand still. Firm, hard, stiff, rigid. Stupid, insensible. -*स्तब्ध gen. sin. m.*

स्तब्धकर्णः *nom. sin. m. BAHUV.* Having his ears erect, pricking his ears, stiff-eared.

स्तब्धीकृत्य CHWI, (*from स्तब्ध* Stiff, and *कृत्य ind. pret. part. of the verb कृ*) Having stiffened, made rigid.

स्तम्भ *s. m.* A post, a pillar. -*स्तम्भ genitive sin. -स्तम्भे loc.*

स्तम्भीभवति 3d person *sin. present*, CHWI, (*from स्तम्भ* A post, and *भवति* Becomes).

स्तवक *s. m.* A cluster of blossoms, a nosegay.

स्तुतिम् *acc. sin. of स्तुति s. f.* Praise, eulogy.

स्तुवन्ति 3d pers. *pl. pres. of the vb. स्तु* 2d cl. *par.* Praise, eulogize.

स्त्री *nom. sin. s. f.* A woman, a female. *स्त्रिया instru. स्त्रियाः genitive. स्त्रियः nom. pl.*

स्त्रीभिः instru. स्त्रीणाम् gen. स्त्रीषु loc.

स्त्रीकृत TATP. Done by women. -*ताः nom. pl. m.*

स्त्रीकृत्यान् *acc. pl. m. DWAN.* Women and servants.

स्त्रीसेवा *s. f. TATP.* The worship of women, libertinism.

स्तः *nom. sin. mas. of स्त agent, used only in composition (from the verb स्ता* Stand) Standing, abiding, being, existing; who or what stays. *स्ता nom. sin. f. स्तम् acc. sin. m. or n.*

स्तब्ध *sub. n.* A place, spot, soil, dry or firm ground. *स्तब्धात् abl. sin. स्तब्धे loc.*

स्तब्धचर *agt.* Land-going. -*रः nom. sin. m.*

खसतश्च *ind.* From dry land.

खसविपद् *s. m.* TATP. A land-fight. -हे *loc.*

खसाम् *loc. sin. of खसी sub. f.* A place, spot, soil.

खविरे *loc. sin. m. of खविर adj.* Old, aged.

खातव्य *fut. pass. part. (of the vb. ह्वा)* To be stood or dwelt. -व्यम् *nom. sin. n.* It is proper to stand, one should remain.

खातुम् *infinitive (of the vb. ह्वा)* To stand, abide, remain.

खानभ्रष्टाः *nom. pl. mas. TATP.* Fallen or removed from the natural or usual situation, displaced; ousted from their homes.

खानम् *nom. or acc. sin. of खान sub. neu.* A place, spot, situation, station. A middle state, as neither loss nor gain, nor discomfiture nor success, nor expenditure nor accumulation. A staying, continuance, a being fixed stationary, and exempt from increase or diminution. खाने *loc. sin.*

खानान्तरम् *acc. sin. n.* Another place.

खापयेत् *3d pers. sin. pot. of खापि (caus. of the vb. ह्वा Stand)* (He) should place.

खापित *pass. part.* Placed, deposited. Set up. Retained. -तः *nom. sin. m.* -ताः *nom. pl. m.*

खायिनः *nom. pl. m. of खायिन् agt. (from the vb. ह्वा Stand)* Staying, abiding, lasting, enduring.

खास्यामि *1st pers. singular 2d fut. par. (of the verb ह्वा)* I shall stay or stand. खास्यसि *2d pers.*

खितः *nom. sin. m. of खित pass. part. (of the vb. ह्वा Stand)* Stayed, stopped, stood, remained. Standing, abiding, situated. Dwelling, resident. Determined, resolved, decreed, established. Risen, upright. Steady, firm. खितेन *ins. sin. m.* खितस्य *gen. singular m. or n.* खितौ *nom. du. m.* खिताः *nominative pl. mas.* खिता *nom. singular f.* खितम् *nom. sin. n.*

खितिः *nom. sin. of खिति s. f.* Fixed habit, steadiness (of purpose). Habit, state. A staying, a being fixed or stationary, continuance, stay, preservation. खितेः *gen.*

खित्वा *ind. pret. part. (of the vb. ह्वा Stand)* Having stood, remained, or abode.

खिरात्मन् *BAHUVRÍHI,* Firm - minded, resolute. -नः *gen. sin.*

खीयताम् *3d pers. singular imp. pass. (of the verb ह्वा Stand)* Let there be stood or remained.

खेय *substantive mas.* A judge, negotiator, arbiter. खेयाभ्याम् *ins. du.*

खातक *s. m.* An initiated householder, a man of the three first classes, who having completed the term prescribed for his studies, becomes a householder. -कः *nom. singular.*

खाति *3d pers. sin. pres. of the vb. क्षा 2d cl. par.* Bathe. खातः *nom. sin. m. pass. part.* खातुम् *infinitive.* खाला *ind. pret. part.* Having performed ablutions.

खानम् *nom. sin. of खान s. n.* A washing or bathing; ablution.

जानवस्त्र *s. n.* TATP. A wet cloth, a bathing, dress. -**वस्त्रम्** *nom. sin.*

जानशीलः BAHUV. *comp. of जान* Ablution, bathing, and **शीलः** *nom. singular mas.* Disposition, habit, custom.

जायु *s. f.* A sinew, a tendon.

जायुबन्धनम् *acc. sin. neu.* TATPURUSHA, A sinew-string. **जायुबन्धने** *loc.*

जिग्व *pass. part. (of the verb जिह्)* Be oily) Amiable, kind, affectionate. A friend. -**ज्वः** *nom. sin.* -**ज्वैः** *ins. pl.*

जेहः *nom. sin. of जेह* *sub. mas.* Affection, kindness, friendship. **जेहेन** *ins.*

जेहच्छेदे *loc. sin of जेहच्छेद* *s. m.* TATP. Cessation or loss of regard, interruption of friendship.

जेहभूमि *s. f.* TATPURUSHA, An object of affection. -**मिः** *nom. sin.*

जेहवत् *adj.* Affectionate, fond, loving. -**वती** *nom. sin. f.*

जेहानुवृत्तिः *nom. sin. of जेहानुवृत्ति* *s. f.* TATP. Affectionate or friendly intercourse. **जेहानुवृत्त्या** *ins. sin.*

खर्हा *s. f.* Envy, emulation, rivalry.

खर्श *s. m.* Touch, contact.

खट् *pass. part. (of the verb खश्)* Rigidly, closely accurate. Clear, manifest.

खट्यार्थम् *nom. sin. n.* BAHUV. Accurate, most correct.

खृशामि *1st. pers. sin. pres. of the verb खृश्* *6th class par.* Touch. -**शति** *3d person.*

-**शन्** *nom. sin. m. pres. part.* **खृष्ट** *pass. part. -ष्टा* *nom. sin. f.* **खृष्टा** *ind. pret. part.*

खृष्टा *sub. f.* Wish, desire, ambition. -**इषा** *ins. sin.*

स्पर्ष्टव्य *fut. pass. part. (of the vb. स्पर्श)* To be touched. -**व्या** *nom. sin. f.*

स्फटिक *s. m.* Crystal. -**कस्त्र** *gen. sin.*

स्फुटम् *ind.* Plainly, evidently, manifestly.

स्फुरत् *pres. part. of the vb. स्फुर* *6th cl. par.* Dart, start, shoot. -**रन्ती** *fem.* -**न्तीम्** *acc. sin.*

स्म *a particle imparting to the present tense a past signification.*

स्मर *sub. m.* KĀMADEVA, the deity of love. *2d pers. sin. imp. of the vb.* **स्म** *1st cl. par.* Remember, keep in mind.

स्मरण *s. m.* A remembering, recollecting; recollection. -**णम्** *nom. sin.*

स्मृतः *nom. sin. m. of स्मृत* *pass. part. (of the verb स्मृ)* Remember) Remembered, recollected, called to mind: recorded, declared, mentioned, termed, called. **स्मृतम्** *nom. sin. n.*

स्मृति *s. f.* Memory, recollection. **स्मृतिः** *nom. singular.*

सन्धन *s. m.* A war-chariot.

सात् *3d pers. singular pot. of the verb शब्* *2d cl. par.* Be. **साताम्** *3d person dual.* **सुः** *3d pers. pl.*

स्रोतस् *sub. n.* A stream, a current. -**तांश्चि** *nom. pl.*

स्वः *nom. sin. m. of स्व pronom. Own. स्वाम्*
acc. sin. f. स्वम् acc. sin. n. स्वे: ins. pl. n.

स्वकर्मवन्तानविषेष्टितानि *nom. pl. n.* Doings
(or courses of life) which are the offspring
of our acts (performed in a former state
of being).

स्वकीय *adj.* Own.

स्वगतम् *ind.* Apart, aside, to one's self.

स्वगृह *s. n.* Own house, home. -**गृहम्** *acc.*
sin. -हात् abl.

स्वच्छ *adj.* (from **सु** Exceedingly, and **चक्ष**
Clear) Pure, free from stain or soil.
Transparent, diaphonous.

स्वच्छन्द *adj.* (from **स्व** Own, and **छन्द** *sub.*
neuter, Will) Unrestrained, uncontrolled.
Spontaneous. Uncultivated. **स्वच्छन्दः**
nom. sin. m.

स्वजनान् *abl. sin. of स्वजन s. m.* One's own
household.

स्वजाति *s. f.* Own caste, tribe, or species.

स्वतन्त्र *adj.* Independent, self-willed, free.

स्वदेशज *agt.* Born in one's country, a fellow-
countryman. -**जः** *nom. sin. m.*

स्वदेहदान *sub. n.* TATP. The gift of one's
own body. -**नम्** *acc. sin.*

स्वनाश *s. m.* Own destruction. -**नाश** *dat. sin.*

स्वपन *s. n.* Sleep, sleeping. -**नम्** *nom. sin.*

स्वपिति *3d pers. sin. present of the verb स्वप*
2d cl. par. irreg. Sleep, slumber, also,
lodge.

स्वप्नः *nom. sin. of स्वप्न s. m.* Sleep. -**प्ने** *loc.*

स्वप्रयोजनवश *s. m.* TATP. The sake of one's
own object or purpose. -**वशात्** *ablative*
singular.

स्वभावः *nom. sin. of -भाव sub. m.* Nature,
natural property or disposition. Purpose,
intention. -**भावेन** *ins.* -**भावात्** *ablative.*
-**भावाः** *nom. pl.*

स्वभावजे *loc. sin. m. of -भावज adj.* Innate,
natural, produced by the natural disposition.
-**भावजाः** *nom. pl. m.* -**भावजम्** *nom. sin. n.*

स्वभूत्याग *sub. m.* TATP. Abandonment of
one's country.

स्वभूमिः *nom. sin. of -भूमि s. f.* Own land
or estate, native country.

स्वयङ्कृत TATP. Done by one's self. -**तः** *nom.*
sin. m. -**ते** *loc.*

स्वयत्न *s. m.* Own exertion.

स्वयम् *ind.* Self, of one's self, of one's own
accord, spontaneously. He himself, she
herself, &c. Self-same manner, exactly.

स्वरम् *nom. sin. of स्वर s. n.* Note, voice,
sound.

स्वरूप *s. n.* Nature, character, natural state
or condition. -**रूपम्** *nom. sin.*

स्वर्गः *nom. sin. of स्वर्ग s. m.* Heaven, INDRA's
paradise, and the residence of deified
mortals, and the inferior gods. -**र्गम्** *acc.*
स्वर्गे *loc.*

स्वर्गगामिनः *nom. pl. m. (of -र्गगामिन् agt.)*
Going, or goers, to heaven.

स्वर्गपति *s. m.* TATP. INDRA, sovereign of
Swerga. -**तिः** *nom. sin.*

खण्डरेखा *s. f.* TATP. A streak of gold.

Name of a female. -**खाम्** *acc. sin.*

खण्ड (खु and अण्ड) *adj.* Very little, small, weak, or few. The least, smallest. -**खम्** *acc. sin. m.* -**खया** *ins. sin. f.*

खण्डक *adj.* Very small. -**केन** *ins. sin. m.*

खण्डबलः *nom. sin. m.* BAHUV. Very feeble. Attended by a very small force.

खविषयः *nom. sin. of* -**विषय** *s. m.* Own country, own home.

खसैन्य *s. n.* One's own army. -**न्येन** *ins. sin.*

खखानम् *acc. sin. n.* Own place.

खखा *ins. sin. of* **स्वसृ** *s. f.* A sister.

स्वहस्तगतम् *acc. sin. m. or n.* TATP. Fallen into (my) own hand.

स्वातन्त्र्यम् *nom. or acc. singular abs. sub. neu. (from स्वतन्त्र adjective, Self-willed)* Wilfulness, independence, freedom from controul.

स्वादन्नम् *nom. sin. n.* (स्वादु *adj.* Dainty, delicate, and अन्न Food) Dainties, choice food, delicacies.

स्वाधीन *adj.* In one's power. -**नः** *nom. sin. m.*

खानुरूप *adj.* After one's own fashion. -**यम्** *acc. sin. m.*

खानिकार्यार्थिन् *agt.* TATP. A master's-interest-seeker. -**ना** *ins. sin. m.*

खानिमुखाः *nom. pl. f.* BAHUV. Founded in the sovereign, having the sovereign for the root or basis, based on the ruler.

खामी *nom. sin. m. of* **खामिन्** *s. m.* A lord,

master, owner, sovereign, prince, monarch.

A husband. -**मिनम्** *accusative.* -**मिना** *ins.* -**मिनः** *genitive.* -**मिनि** *locative.* -**मिन्** *voc.*

खान्य *abstract sub. neut.* Rule, supremacy, mastership. -**न्यम्** *nom. sin.*

खान्यर्थम् *ind.* TATP. For a master's sake.

खीकृत्य *indec. pret. part. (of (कृ with खी))* Having ratified.

खीय *adjec.* Own, relating or belonging to self. -**यम्** *nom. sin. n.*

खेच्छा *ins. sin. of* **खेच्छा** *s. f.* One's own will, pleasure, or choice; wilfulness (ख Own, इच्छा Will).

खेच्छातस् *ind.* According to one's own will.

खेच्छाहारविहारम् *acc. sin. m.* A feeding and roaming about according to one's inclination.

खेदन *s. n.* A sudorific.

खेदित *passive part. of* **खेदि** (causal of the verb खिद Sweat) Sweated, heated. -**तः** *nom. sin. m.*

खेन *ins. sin. n. of* **ख** *adj.* Own. **खैः** *ins. pl. m.*

४

हंसः *nom. singular of* **हंस** *sub. m.* A goose, a swan. **हंसी** *nom. or acc. du.* **हंसाः** *nom. pl.* **हंसेः** *ins.*

हंसकाकी *nom. du. m.* DWANDWA, A goose and a crow.

हतः *nom. sin. m. of हत pass. part. (of the verb हन)* Smitten, stricken, wounded, slain, killed, destroyed, ruined, undone, spoiled, marred. **हतौ** *nom. du. m. -तम् nom. sin. n.*

हतव्योतिर्निशीथ *sub. masculine, KARMADH.*
A dark night. -थे *loc. sin.*

हतव्योतिश् *BAHUVRÍHI*, Whose stars are extinguished, starless, dark.

हत्वा *ind. pret. participle (of the verb हन)*
Having struck. Having slain.

हनिष्यसि *2d person singular 2d fut. par. of the verb हन* Strike, or kill.

हन्तव्यः *nom. sin. m. of -न्तव्यः fut. passive part. (of the vb. हन Kill, slay)* To be killed, or slain. -न्तव्याः *nom. pl. m.*

हन्तारम् *acc. sin. m. of हन्तृ agt.* Killing, a killer; who mars or destroys.

हन्मि *1st pers. sin. pres. of the vb. हन 2d cl. par.* Smite, strike, murder, slay, destroy, kill. **हन्मि** *3d pers. हन्यात् 3d pers. sin. potential. हन्यते 3d pers. sin. pres. pass. हन्तुम् inf.*

हय *s. m.* A horse. -याः *nom. pl.*

हयारूढाः *nom. pl. m. TATP.* Mounted on horses.

हर *s. m. ŚIVA. -रश्च gen. sin.*

हरण *s. n.* A taking, removing or carrying. Seizure. -णम् *nom. sin.*

हरति *3d pers. sin. pres. of the vb. ह 1st cl. par.* Remove, destroy. -रन्मि *3d pers. pl.*

हरितोक्षताः *nom. pl. m. CHWI, from हरित् adj. Green, and क्षत pass. part. Made.*

हरिहरकथा *nom. sin. s. f. TATPUBUŠHA*, A talking about, or a repeating the names of HARI and HARA, VISHNÚ and ŚIVA.

हरेः *gen. sin. of हरि s. m. VISHNÚ.*

हरेत् *3d pers. sin. pot. of the vb. ह 1st cl. par.* Carry off, bear away; receive, win over. **हर्तुम्** *inf.* To steal, to carry off.

हर्षम् *acc. sin. of -र्ष s. n.* A palace, mansion.

हर्षः *nom. sin. of हर्ष s. m.* Joy, delight, pleasure. Envy, emulation.

हर्षक्रोधौ *nom. du. m. DWANDWA*, Joy and anger.

हस्तः *nominative singular of हस्त sub. mas.* The hand. A paw. An elephant's trunk. -स्तम् *accusative. -स्तेन instrumental. हस्ते loc. -स्ताभ्याम् instru. du. गच्छहस्त s. m.* A choker; what puts to silence, any thing that cannot be answered: hence -हस्तयति He silences.

हस्ततल *s. n. TATP.* The palm of the hand.

हस्तवर्तिन् *agt. In hand, within reach. -नः nom. pl. m.*

हस्तिनापुर *s. n.* Ancient Delhi, the capital of YUDHISHTHIRA and his brethren, the remains of which still exist, about 57 miles north-east of the modern city, on the banks of the old channel of the Ganges. -रे *loc. sin.*

हस्तिपक *s. m.* An elephant-driver or keeper.

हस्तिबध *s. m. TATP.* The slaughter of an

elephant (committed by the lion, who incurs the guilt, whilst others share the spoils, of tusks, &c.) -**घात** *abl. sin.*

हस्तिराज *s. m.* TATPURUSHA, King of the elephants, or elephant-king. -**जः** *nom. sin.*

हस्तिस्नानम् *nom. sin. s. n.* TATP. The washing of an elephant.

हस्ती *nominative sin. of हस्तिन् s. m.* An elephant. -**स्तिना** *ins. singular.* -**स्तिनाम्** *gen. pl.*

हा *interj.* Ah! alas!

हातव्याः *nom. pl. m. of -तव्य fut. passive part. (of the vb. हा Quit)* To be shunned.

हातुम् *inf.* To avoid, let alone.

हानी *loc. sin. of हानि s. f.* Loss, privation.

हारित *pass. part. of हारि (caus. of vb. ह Take)* Allowed to be taken away. -**तम्** *nom. sin. n.*

हालाहलम् *nom. sin. of -हाहल sub. n.* A certain deadly kind of poison.

हास *s. m.* Laughter, mirth. -**सः** *nom. sin.*

हास्याय *dat. sin. of हास्य s. n.* Laughter. Ridicule, derision.

हाहा *interj.* Ah! alas!

हि *ind.* For, because. Surely, truly.

हिंसा *s. f.* Injury, mischief; mental (as malice), verbal (abuse), personal (striking, wounding).

हिंस्र *adj.* Fierce, hurtful, injurious, cruel, noxious. -**स्रा** *nom. sin. f.*

हित *pass. part. (of the vb. धा Hold)* Held.

Useful, beneficial, salutary, profitable. Friendly, affectionate, kind, well-disposed.

हितम् *nom. or acc. sin. n. s. n.* Benefit. Welfare. -**तम्** *acc. sin.*

हितकामानाम् *gen. pl. of -काम TATP.* Wishing well to, kind, a well-wisher.

हितबुद्धयः *nom. pl. m. of -बुद्धि BAHUV.* Friendly-minded, well-disposed.

हितवत् *adj.* Friendly, well-disposed. -**वान्** *nom. sin. m.*

हितोपदेशः *KARMADH. comp. of हित cr.* Salutary, friendly, and **उपदेशः** *nom. sin. of उपदेश s. m.* Instruction, advice.

हिता *ind. pret. part. (of the vb. हा Quit)* Slighting, disregarding, having left.

हिमागम *s. m.* TATP. The cold season, winter (from **हिम** Cold, and **आगम** Arrival) -**मः** *nom. sin.*

हिमार्त्तानाम् *gen. plural of -मार्त्त adj. TATP.* Chilled, suffering or shrinking from cold.

हिरण्य *s. n.* Gold. Treasure. -**स्यम्** *nom. sin.*

हिरण्यगर्भ *s. m.* A proper name.

हीनः *nom. sin. m. of हीन pass. part. (of the verb हा Quit)* Deprived, destitute, void, free. Low, bad, abandoned. **हीनम्** *accus. sin. m.* -**नेन** *ins. singular mas. or n.* -**नाः** *nom. pl. m. or f.* **हीनैः** *ins. pl. m. or n.*

हीनत्व *abs. s. n.* Destitution. -**त्वात्** *abl. sin.*

हीनवर्णः *nom. sin. m. of -वर्ण BAHUV.* Of a low caste, outcast, vile.

हीनसेवा *s. f.* TATP. Service or attendance on low persons, or associating with them.

हीयते *3d pers. sin. pres. pass. (of the vb. हा Quit)* Is lowered or impaired. Is lost.

ऊताग्रन *s. m.* Fire or its deity (*from ऊत Oblation, and अग्रन What eats*). -नम् *acc. sin.*

हृत *pass. part. (of the vb. हृ)* Seized, taken.

हतसर्वस्वः *nom. sin. m.* BAHUV. Stripped of his all.

हृदय *s. n.* The mind, the seat or faculty of thought and feeling. -हृदयम् *nom. sin.* -हृदे *loc. sin.*

हृदि *loc. sin. of हृद् s. n.* The heart, breast, chest. The mind or seat of thought and feeling.

हृष्ट *pass. participle (of the vb. हृष Rejoice)* Pleased, delighted. Having the hair of the body erect with pleasure.

हृष्टपुष्टाङ्गः BAHUV. (*comp. of हृष्ट Gay, पुष्ट Fed, and अङ्ग Body*) Frisky and fat.

हेतुः *nom. sin. of हेतु s. m.* A cause, motive, means, reason, sake, argument. A pretext.

हेतुम् *acc.* हेतुना *ins.* हेतोः *ablative or genitive*, On account of. From, by reason of. हेतवः *nom. plural.*

हेतुकम् *acc. sin. of हेतुक s. n.* An active cause, instrument, or agent.

हेतुताम् *acc. sin. of हेतुता s. f.* Causation, cause, causativeness (aggravation).

हेमन् *s. n.* Gold.

हेममृगश्च *gen. sin. of हेममृग s. m.* A golden deer. The story of MARÍCHA transforming himself into the likeness of a golden deer, and drawing away RÁMA from his cottage, is told in the third book of the *Rámáyana*. During RÁMA's absence in pursuit of the deer, RÁVANÁ, disguised as a mendicant, came, and carried off SÍTÁ.

हेय *fut. pass. part. (of the verb हा Quit)* To be let alone, avoided, shunned, or eschewed. हेयः *nom. sin. m.*

हृद *s. m.* A pool, a lake. हृदम् *acc. sin.*

हृदानीर *acc. sin. n.* Another lake.

ह्रियम् *acc. sin. of ह्री s. f.* Shame.

INDEX.

ACK

Abandoned, 56, 683, 236, 979, 604, 374.
 Abandoneth, 1835.
 Abandonment, 276, 1319, 2165.
 Abated, 1692.
 Abatement, 1692, 1592.
 Abdication, 1189.
 Ability, 69.
 Abiding, 864.
 Abject, 68.
 Able, 91, 1527.
 Ablution, 154.
 Abode, 524, 1653, 512, 607, 681.
 Abounding, 1291.
 Above, 2362.
 Abroad, 1670, 579.
 Absence, 584, 1179, 575, 1349.
 Absentee, 2503.
 Absolutely, 467.
 Abstained, 369.
 Absurdity, 211.
 Abundance, 402, 2536, 24, 1723.
 Abundant, 778, 1058, 630, 720.
 Abundantly, 2754.
 Abuse, 1452, 219, 2179.
 Abusive, 204.
 Accepted, 606.
 Accessible, 1561.
 Accession, 42.
 Accompanied, 541.
 Accomplished, 1938, 215, 34, 50.
 Accomplishing, 2736.
 Accomplishment, 774.
 Account, 2574.
 Accord (of one's own), 751.
 According to one's ability, 1108.
 According to custom, 1842.
 According to merit, 2207.
 On account, 826.
 On every account, 2690.
 On this account, 306.
 Accosted, 2566, 1838.
 Accumulated, 2316.
 Accumulation, 693.
 Accurate, 1742.
 Accurately, 1560.
 Accuseth, 2310.
 Ache, 2679.
 Achieved, 1288.
 Acknowledgeth, 1644, 2311.
 Acknowledgment, 1123.

ADO

Acquaintance, 2638, 1204.
 Acquired, 507, 697.
 Acquired by study, 1590.
 Acquireth, 1890.
 Acquisition, 17, 146, 2146.
 Acquittance, 2239, 2102.
 Act, 72.
 Acteth, 1156, 1465.
 Acting, 1590.
 Action, 495, 184, 2049, 1083.
 Active, 741, 68, 964.
 Acute, 1106.
 Adaptation, 1982.
 Addicted, 1498.
 Additional, 55.
 Addressed, 2566.
 Adept, 1589.
 Adherent, 1078.
 Adjacent, 1436.
 Adjoining, 1021, 1706.
 Adjusteth, 2327.
 Ad libitum, 316.
 Administration, 1174.
 Admiration, 306.
 Admissible, 1925.
 Admitteth, 2311.
 Adorned, 461, 460.
 Adrift, 979.
 Adroit, 1771.
 Adultery, 640.
 Advanced, 1479.
 Advancement, 1302.
 Advanceth to, 2540.
 Advantage, 1009, 2376.
 Advantageousness, 597.
 Admonished (to be), 1682.
 Adversary, 1925.
 Adverse, 696, 2129.
 Adversity, 226, 2323.
 Advice, 415.
 Adviseeth, 1189.
 Affair, 1286.
 Affected, 560, 493.
 Affection, 315, 2429, 1123, 311, 289.
 Affectionate, 1576, 1839, 2067.
 Afflicted, 2564, 222.
 Afflictive, 31.
 Affluent, 940.
 Affrighted, 2156.
 Aforesaid, 1626.

ALO

Afraid, 2757.
 After, 238.
 After all, 909.
 After one's one fashion, 1627.
 Afterwards, 542, 2628.
 Again, 1656, 1275.
 Again and again, 2437, 2568, 2221.
 Against the wind, 2489.
 Age, 694, 350.
 Aged, 200.
 Aggregated, 2027.
 Agitated, 126, 2159, 2269.
 Agony, 615.
 Agreeable, 579, 2649.
 Agreed, 1855.
 Agreement, 2797.
 Agreeeth, 310.
 Ah, 638.
 Aid, 1056, 2790.
 Ailment, 2576, 1471.
 Aim, 2631.
 Air, 769, 1363, 2269, 428, 123.
 Alack-a-day, 1568.
 Alarm, 1267, 1193, 1039.
 Alarmed, 723, 1589.
 Alas, 337, 899, 638, 52, 1568, 649.
 Alien, 2304.
 Alighted, 206, 212.
 Alike, 1900.
 Alkaline, 2077.
 All, 7, 1880, 647.
 All around, 1003.
 Allayeth, 509.
 Allaying, 1592.
 All-enduring, 269.
 Alleviation, 1991.
 All-glorious, 1202.
 Alliance, 2770, 2492.
 Allied, 903, 2204.
 Alligator, 2241, 2528.
 Allured, 142.
 Ally, 2276.
 Almost, 2054.
 Alma, 642, 541.
 Alma-bowl, 541.
 Almsgiving, 158.
 Aloft, 2262.
 Along with, 1781, 1417.
 Alone, 2067, 790.
 Aloud, 1036, 149.

INDEX.

APP

Already, 928.
 Altered, 1557.
 Although, 1555.
 Altogether, 195, 2734.
 Always, 14, 2019, 1176.
 Ambassador, 1741.
 Ambition, 227, 1459.
 Ambrosia, 145.
 Amending, 2196.
 Amounting to, 2426.
 Amputated, 1353.
 Amputation, 1446.
 Amusement, 114, 2062, 1674, 1667.
 Anathematised, 2663.
 Anchorite, 1639.
 Anger, 209, 1601.
 Angrily, 2704.
 Angry, 2465, 2215.
 Anguish, 615, 260, 2618.
 Animal-food, 1280.
 Animating, 1999.
 Animosity, 1529.
 Anklet, 1161.
 Annihilation, 2656.
 Announced, 2053.
 Annoyance, 1056.
 Annual plant, 1984.
 Anointed, 676.
 Anointing, 484.
 Another, 18, 1642, 170, 814.
 Another place, 500.
 Answer, 1253, 1256.
 Anti-hill, 958.
 Antidote, 64.
 Anxious, 172, 1078.
 Any, 2120, 1146.
 Any longer, 1417.
 Any soever, 2645.
 Any where, 40, 1781.
 Apart, 2708.
 Ape, 1019.
 Aphrodisiac, 2079.
 Appalled, 2156.
 Apparatus, 2072.
 Appearance, 1137, 1626.
 Appeareth, 600.
 Appensement, 1069.
 Appellation, 2682.
 Appetite, 723, 2672.
 Appliance, 1485.
 Application, 864, 227.
 Applied, 484, 1567.
 Appointed, 1028, 877, 864, 2737.
 Appointed duty, 1087.
 Appointment, 2536.
 Opposite, 1178, 2783.
 Apprehension, 202.
 Apprehensive, 204, 2756.

ASS

Apprized, 1255, 1536.
 Approach, 2642, 180, 40.
 Approacheth, 262.
 Approaching, 2450.
 Approbation, 991.
 Appropriate, 1097.
 Approval, 2261.
 Approved, 2612, 208, 406.
 Apt, 1169.
 Aquatic, 1663.
 Arbitrator, 2468, 2802.
 Archer, 1808.
 Ardour, 1987.
 Arduous, 40.
 Argument, 2731.
 Arisen, 1362.
 Ariseth, 209, 143, 578.
 Arm, 2072, 2092.
 Armament, 1216.
 Armour, 1706.
 Arms, 12.
 Aroused, 1049, 2096.
 Arranging, 1911.
 Army, 818, 2015.
 Array, 1994.
 Arrival, 2141.
 Arrived, 226, 253, 130.
 Arrogance, 756.
 Arrogant, 2446.
 Arrow, 276, 830, 2667, 645.
 Art, 486.
 Artifice, 16, 1725.
 Artist, 1601.
 As, 70, 5, 2.
 Ascended, 795.
 Ascendeth, 104, 1087.
 Ascent, 1897.
 Ascertained, 2327.
 Ascetic, 840, 2389.
 As far, 87.
 As far as, 2476.
 Ashamed, 1986.
 Ashes, 2371.
 As how, 1087.
 Aside, 1708, 1193.
 As if, 6.
 Asked, 2091, 634.
 Asketh, 2006.
 Asking, 487.
 Asleep, 79, 2377, 2008.
 As long, 87.
 As many as, 2428.
 Aspect, 1627.
 Asperest, 1712.
 Aspireth, 1452.
 Ass, 1081, 1709.
 Assail, 128.
 Assailable, 2518.

AVE

Assailant, 2614.
 Assailed, 2423.
 Assassination, 1400.
 Assaulted, 2482.
 Assemblage, 249.
 Assembly, 88, 1196, 874.
 Assenteth, 2597.
 Assistance, 1056, 2790.
 Associated, 712, 1075.
 Association, 2478, 94.
 As soon as, 2725.
 Assuaging, 1592.
 Assumption, 690.
 Assurance of safety, 1224.
 Assured, 1981.
 Assuredly, 2570, 2225, 1295, 1986.
 As though, 212.
 Astonied, 1144.
 Astonishment, 1224.
 Astounded, 1817.
 Astringency, 2077.
 Astrologer, 1963.
 At another time, 1698.
 At hand, 1874.
 At least, 254.
 Atom, 2742.
 Atonement, 1642.
 At present, 1551.
 Atrocious, 1622, 1629.
 Attached, 723, 545, 1117, 2029, 1771, 2499.
 Attachment, 1122, 2696, 546.
 Attack, 2161.
 Attacked, 2423.
 Attainable, 1, 1765.
 Attained, 1547.
 Attainment, 754.
 Attempt, 99, 655, 146, 2059.
 Attendance, 1719.
 Attendant, 1593.
 Attended, 712, 1066, 1965.
 Attended to, 1844.
 Attendeth, 1455, 2063.
 Attention, 954, 2222, 1042, 2172, 546.
 Attracted, 869.
 Attraction, 486.
 Augmented, 2427.
 Augmenteth, 951.
 Augmenting, 1124.
 Auspicious, 126, 1140.
 Austerity, 26.
 Authority, 24, 2325, 169, 1894, 2012.
 Auto-biography, 2574.
 Autumn, 2706.
 Avarice, 209.
 Avaricious, 2151.
 Avaunt, 242.
 Avenue, 650.
 Aversion, 168, 1576.

INDEX.

BEA

Avoided (to be), 1644, 280, 970.
 Awaiteth, 2143.
 Awake, 194.
 Awakened, 1040.
 Awakenest, 1093.
 Awaketh, 1046, 2377.
 Aware, 1501.
 Away, 1525, 1847.
 Awful, 718.
 Axiom, 1298.
 Back, 431.
 Bad, 1295, 1580, 1777.
 Bad conduct, 2185.
 Badge, 1803, 2074.
 Bad man, 1506.
 Bad policy, 2320.
 Baffled, 1594.
 Bait, 202.
 Balance, 2825.
 Ball, 757, 74.
 Bamboo, 544, 2486.
 Bandit, 2159.
 Bane, 43.
 Baneful, 1295.
 Bank, 19, 2677, 985.
 Banner, 558.
 Banter, 1692.
 Banyan-tree, 807.
 Bar, 1891.
 Barbarian, 1904.
 Barber, 1296.
 Bard, 2283.
 Bare ground, 2623.
 Bargain, 2797.
 Bark, 682.
 Barque, 1331.
 Barren, 35.
 Barter, 1290.
 Base, 2204, 2288.
 Basin, 2007.
 Basis, 2204.
 Bathed, 141.
 Bather, 348.
 Bathes, 1437.
 Bathing, 687, 2078.
 Battle, 1895, 226, 228, 1604, 2267, 2246.
 Bawd, 161, 846.
 Beak, 912, 2201.
 Bear, a quadruped, 1584.
 Bear patiently, 1898.
 Beareth, 2612, 1514.
 Beareth (produceth), 229, 1779.
 Bearing, 1158.
 Beast, 856.
 Beast of prey, 769.
 Beaten, 658, 1348.
 Beating, 1050.
 Beatitude, 12.

BET

Beautiful, 47, 1103, 834.
 Beauty, 84, 1503, 1335.
 Because, 2081, 15, 1147.
 Bed, 1393, 591, 1812.
 Bedecked, 1332.
 Bedizened, 1827.
 Bee, 1584, 789.
 Befallen, 746.
 Befalling, 220.
 Befitting, 1522, 890.
 Befittingly, 364.
 Before, 431, 1128, 112, 1753, 76.
 Beget, 318.
 Beggar, 425, 2122.
 Beggared, 1281.
 Beggary, 648.
 Begged, 634.
 Beggeth, 1041.
 Beginning, 34, 117.
 Begun, 1021, 381, 2253.
 Behaveth, 1156.
 Behaviour, 305, 1364, 434.
 Behest, 1309.
 Beheld, 1241.
 Behind, 793.
 Behind one's back, 686.
 Behold, 993.
 Beholdeth, 1408.
 Being, 359, 163, 460, 559.
 Be it so, 1046, 203, 815.
 Beleagured, 2291.
 Belief, 1707.
 Believing, 177, 425.
 Bell, 1250.
 Bellow, 988.
 Bellowed, 981.
 Bellows, 703.
 Belly, 278, 1047.
 Beloved, 42, 1101.
 Beneath, 606, 916.
 Benefactor, 2412, 1291, 426.
 Beneficial, 1077, 1039.
 Benefit, 1036, 1609, 1576, 28.
 Bent, 1455, 692.
 Bent grass, 1363.
 Bereft, 604.
 Beset, 2239, 2291, 202.
 Besetted, 2016.
 Besmeared, 403, 2723.
 Best, 700, 7, 2003, 1473, 2658.
 Bestow, 955.
 Bestowed, 2466, 97.
 Betel, 1828.
 Betel-nut, 2437.
 Betimes, 125.
 Betrayed, 1600, 1546.
 Better, 671, 1273, 1075, 639.
 Between, 1022.

BOL

Beverage of immortality, 481.
 Bewildered, 1551, 2577, 1913.
 Bewitched, 208.
 Beyond, 241.
 Biassed, 884.
 Bickering, 2440.
 Bidden, 1092.
 Bill (of a bird), 1061.
 Binding, 1780.
 Bird, 122, 293, 297, 229, 1533, 399.
 Birth, 58, 84, 278.
 Birth (giveth), 229.
 Birth-place, 948.
 Biteth, 2756.
 Bitten, 975.
 Bitter, 2077.
 Black, 1409, 829.
 Blackeneth, 429.
 Blackness, 1775.
 Blacksmith, 703.
 Blade of grass, 977.
 Blame, 1163, 1501, 2225, 223, 1692.
 Blameable, 1430.
 Blameableness, 2447.
 Blamed, 622.
 Blameless, 598.
 Blameth, 2310.
 Blanket, 1707.
 Blazing, 2254.
 Blazoneth, 2707.
 Blemish, 1948.
 Blessing, 2463.
 Blind, 23.
 Blind-like, 146.
 Blockade, 2203, 2016.
 Blockhead, 30, 994, 1040.
 Blood, 403, 2723, 509.
 Blossom, 1584.
 Blow, 1781, 2473, 2279, 1898.
 Blowing, 703.
 Blown, 2314.
 Blown upon, 2730.
 Bludgeon, 2137.
 Blue-coloured, 1928.
 Blue lotus, 2314.
 Blunder, 2311.
 Blushing, 1928.
 Boar, 719.
 Boaster, 2122.
 Boat, 2003, 1331.
 Bodily hardship, 2462.
 Body, 226, 316, 225, 282.
 Body and body, 1519.
 Body of forces, 1216.
 Boll, 1804.
 Bolled rice, 1461.
 Bold, 1039, 1996, 1009, 1771.
 Boldly speaketh, 1967.

INDEX.

BRU

Boldness, 888.
Bolt, 691.
Bondage, 2044.
Bonds, 200.
Bone, 282, 1008.
Book, 13, 18.
Bookish, 1913.
Book-learned, 1913.
Boon, 2463.
Booty, 2044.
Border (of a garment), 1328.
Born, 28, 761, 160.
Borne, 1416, 2368.
Bosom, 1086, 820.
Both, 378.
Boundary, 1368.
Bought, 2387.
Bow, 716, 51, 829, 732.
Bowed, 693, 1485, 1908.
Bowman, 1903.
Bowstring, 781.
Bowyer, 1903.
Box, 1367.
Boy, 16.
Bracelet, 138, 1601.
Brahman, 1975, 708.
Brahmaness, 2714.
Brahmanicide, 800.
Brahman-slayer, 944.
Branch, 324.
Brand, 468.
Brat, 607.
Brave, 406, 1905.
Bravery, 1890, 478.
Bravo, 289.
Bray, 1081.
Break, 265, 297, 2020.
Breaker, 1309.
Breaking, 1124.
Breast, 2838.
Breath, 166.
Breeding, 1412.
Brick, 807.
Bride, 980.
Brief, 2200, 1971.
Bright, 546, 1772.
Brilliant, 1772.
Bring, 1106.
Brittle, 903, 264.
Broken, 986, 2722, 1800.
Broken-kneed, 966.
Brothel, 1360.
Brother, 1114.
Brook, 609.
Brought, 2397, 2139, 1689.
Brought forth, 2714.
Brushwood, 2018.
Brute, 55, 450.

CAR

Budge, 2694.
Buffalo, 456.
Builder, 1088.
Built, 1685.
Bull, 936, 1074, 1205.
Bunch, 630.
Burden, 964.
Burden-bearing, 1705, 787.
Buried, 701, 696.
Burned, 1473.
Burneth, 429.
Burning, 585.
Burnt, 378.
Burst, 1509.
Burthen-bearer, 699.
Bush, 2018.
Business, 2028, 65, 1016.
Buss, 2334.
Busy, 1440.
But, 240, 1777, 1574.
Buxome, 1116.
By-stander, 596, 2396.
Cake, 649.
Calamity, 226, 407.
Calf, 231.
Call, 1958.
Called, 176, 2783, 1813.
Calm, 1592, 1572.
Calmness, 746.
Calumniator, 1583.
Calumnious, 637.
Calumny, 1181.
Camel, 2574.
Camphor, 850.
Candidate, 417.
Candle, 1306.
Candour, 479.
Cane, 51.
Capable, 1157, 1527.
Caprice, 1828.
Capricious, 1008.
Captain, 216.
Captivating, 474.
Captivity, 2044.
Capture, 2251.
Caravan, 2574.
Care, 64, 1052, 954, 1569.
Carefully, 625, 218.
Careless, 1314, 1644.
Carelessness, 1278.
Caress, 1564.
Carnal desire, 1404.
Carpenter, 1022.
Carriage, 2684.
Carriage-pole, 2654.
Carried, 2552.
Carrieth, 2612.
Carrying, 1705.

CHI

Cart, 463.
Case, 1857.
Case in point, 1296.
Cast, 444.
Caste, 278.
Casteth, 1801.
Castle, 2448.
Cat, 329, 1217.
Cattle, 151.
Caught, 6, 1328, 1231, 213.
Caught hold of, 698.
Causation, 220.
Cause, 181, 554, 276, 1052, 1266, 1806, 2012.
Cause and effect, 245.
Causeless, 1574, 2305.
Causelessly, 1573.
Caution, 1506.
Cavalry, 1997.
Cave, 2296, 1212.
Cavern, 2296.
Cease, 451, 2066.
Celebrated, 26.
Celestial mansion, 1836.
Cell, 2301.
Cemetery, 409.
Censorious, 204, 1583.
Censure, 1502, 1452, 223, 1168.
Centenarian, 2096.
Centre, 1996.
Certain, 1981, 922.
Certain (day upon), 792.
Certainly, 1294, 2447, 129.
Certainities, 922.
Certainty, 1519.
Chalk, 34.
Chance, 1607.
Change, 1095, 452, 1302.
Changeable, 1578.
Changed, 1557.
Character, 2074, 328, 1153.
Characteristic, 549.
Charcoal, 588.
Chariot, 70.
Charm, 486.
Charmed, 424.
Charming, 116, 530, 1468.
Chase, 2174.
Chaste, 835, 1361.
Chastity, 578.
Chastized, 1824.
Chatted, 424.
Chatties, 7.
Cheat, 423.
Cheated, 1941.
Cheer up, 2195.
Cherished, 2720, 166.
Chief, 818, 368, 1756, 2041, 1089, 2222, 509.
Chief officer, 2517.

INDEX.

COL

Chieftain, 216.
 Child, 6, 80, 2320, 1809.
 Childhood, 587.
 Childless, 612, 2106, 152.
 Chirping, 2262.
 Chotee, 2806, 406, 1472.
 Choleric, 2584.
 Circle, 1257.
 Citizen, 2277.
 City, 19, 1268, 645, 1264, 1235.
 City-gate, 2089.
 Civility, 1428.
 Clad, 1708.
 Claimant, 2042.
 Clasp, 1070.
 Class, 158, 263, 215.
 Claw, 232.
 Clawed, 186.
 Clay, 74.
 Clear, 1720, 546.
 Clearance, 2028.
 Clearing, 2055.
 Clearly, 2461.
 Clearness, 1774.
 Clemency, 1620.
 Clever, 2650, 1771, 226, 227, 1529, 1720, 1912, 1062, 1280.
 Cleverness, 420, 2, 2656, 28.
 Cling, 2252.
 Clod, 170.
 Close, 2476, 428, 1528.
 Close attendance, 1112.
 Closely, 1508, 2081.
 Closeth, 2274.
 Cloth, 1206.
 Clothed, 1708.
 Clothes, 1066, 86.
 Clothing, 662.
 Cloud, 2706, 752, 720, 262, 1220, 1522, 1564.
 Clownish, 1112.
 Club, 427.
 Cluster, 620.
 Coal, 429.
 Coalition, 1624.
 Coating, 1626.
 Coadjutor, 2454.
 Coaxing, 1074.
 Cocoa-nut, 472.
 Cock, 2252.
 Cocked, 1614.
 Co-exist, 2126.
 Coercion, 2671.
 Cognizance, 1264.
 Cold, 429, 520, 422.
 Coldness, 629.
 Cold weather, 2124, 208.
 Collar, 755.
 Collection, 622.

CON

College, 540.
 Collied, 1567.
 Collieth, 429.
 Colloquy, 255.
 Collyrium, 256.
 Colonize, 2045.
 Combat, 1004, 2246.
 Combatant, 1512.
 Combination, 2478.
 Combined, 229.
 Combustion, 2274.
 Come, 1147.
 Comeliness, 647.
 Comer, 226.
 Cometh, 226.
 Cometh to pass, 2201.
 Come to pass, 1947.
 Comfortably, 1219.
 Command, 1520, 1922.
 Commandant, 2262.
 Commanded, 1110.
 Commander-in-chief, 1226.
 Commandeth, 1777, 1226, 242, 2064.
 Commenced, 1512.
 Commencement, 24.
 Commencing, 279.
 Commendable, 228.
 Commissioned, 1262.
 Common property, 55.
 Committed, 1742.
 Common report, 1249.
 Communicate, 1262.
 Compact, 2204.
 Compacted, 2546.
 Compactness, 2426.
 Companion, 1642.
 Companionship, 1722.
 Company, 2645.
 Compassion, 2114, 167.
 Compassionate, 1645, 1627, 204.
 Compassionateness, 526.
 Compendiously, 1971.
 Competitor, 2029.
 Compiled, 622.
 Complaint, 1222, 1277.
 Complaisance, 1229.
 Completed, 227, 1922.
 Compliance, 1229, 1604, 2766.
 Complimentary gift, 2211, 1200.
 Compliments, 2762.
 Composure, 745.
 Comprehended, 2426.
 Compunction, 1624.
 Concealed, 221, 2226, 1522, 2126.
 Concealment, 2722.
 Conceivable, 1527, 2727.
 Concern, 2626, 1027.
 Concerned, 2405, 2202.

CON

Conciliateth, 2742.
 Conciliation, 1220, 1422, 1207.
 Concluded, 202, 262.
 Conclusion, 2476, 2421, 2519.
 Concurrence, 2224, 2261.
 Condition, 745, 61, 620.
 Conduct, 1264, 227, 1572, 246.
 Conducted, 1722, 1227.
 Confabulation, 255.
 Confederacy, 2472.
 Conferring, 1202.
 Confidant, 1222.
 Confidence, 150, 2206.
 Confident, 2122.
 Confidential, 1269.
 Confidential chat, 2026.
 Confidential matters, 277.
 Confideth, 464.
 Confiding, 426.
 Confined, 2155.
 Confinement, 221.
 Confiscation, 2174.
 Conflagration, 2274.
 Conflict, 2267.
 Conformity, 2766, 1126.
 Confounded, 1520, 2159.
 Confused, 1175.
 Confusedness, 421.
 Confusion, 1506.
 Congenital, 515.
 Congress, 1422.
 Conjunction, 1775.
 Connected, 1207, 2750, 202, 2227.
 Connexion, 2642, 2210, 104, 2222, 572.
 Connivance, 1442.
 Conquest, 211.
 Consecrated, 106.
 Consecration, 262.
 Consent, 2261, 1245, 1227.
 Consequence, 227, 1247, 2507.
 Consideration, 1261, 222.
 Considered, 142, 227.
 Considereth, 1226, 1221.
 Consigned, 111.
 Conspirator, 1226.
 Constable, 1222.
 Constant, 1201.
 Constantly, 26.
 Constitution, 227.
 Constructed, 1226.
 Consultation, 1506.
 Consumed, 1242, 1226.
 Consummated, 1512.
 Contact, 1216, 104, 145, 1519.
 Contemned, 622.
 Contemplate, 5.
 Contempt, 1224, 1122, 1226.
 Contemptible, 2272, 2102.

INDEX.

COU

Contend, 1418.
 Content, 559.
 Contented, 792, 1647.
 Contention, 1805.
 Contentment, 1668.
 Contiguity, 92.
 Contiguous, 806.
 Continually, 1437, 929, 2055, 1251.
 Continuance, 271.
 Continued, 1453.
 Continueth, 1422.
 Contract, 2797.
 Contraction, 1898.
 Contradicting, 268.
 Contrariety, 1083.
 Contrary, 1491, 2812.
 Contrition, 1684.
 Contrivance, 816, 1598.
 Control, 1282.
 Controller, 1282.
 Contumelious, 2122, 1822.
 Contumely, 2270.
 Convenient, 1522.
 Convening, 1982.
 Conversant, 102.
 Conversation, 490, 254, 1866.
 Conveyed, 1227.
 Convoked, 1222.
 Cool, 422.
 Co-operation, 1519.
 Copiousness, 2764.
 Copulation, 55.
 Cord, 1426.
 Corn, 297.
 Corn-field, 1706.
 Coronet, 1526.
 Corporation, 2277.
 Corporeal, 261.
 Correct, 856, 1756, 1500.
 Corrected, 1275.
 Corrective, 2122.
 Corrupt, 1206.
 Corrupter, 422.
 Cost, 2520.
 Costly, 1270.
 Cottage, 260.
 Couch, 591.
 Council, 88.
 Council of State, 2124.
 Counsel, 2, 1122.
 Counsellor, 152.
 Counsellor, 1122, 1972.
 Countenance, 546, 1026.
 Counteth, 1426.
 Country, 122, 406, 677, 210.
 Country-road, 2022.
 Couple, 20.
 Courage, 1942.

CUR

Course, 1207, 779.
 Court, 49.
 Courteously, 102.
 Courtesy, 1422.
 Courteth, 1522, 1115.
 Courtesan, 644.
 Court-yard, 1024.
 Covered, 2150, 1702, 622, 1512, 86, 622.
 Covering, 1626.
 Coveteth, 1422.
 Covetous, 227.
 Covetousness, 126.
 Coward, 224, 2512.
 Cow-dung, 1921.
 Cow-hard, 1246.
 Cow-keeper, 2267.
 Cow-killer, 162.
 Cow-shaped, 2222.
 Crab, 2406, 2402.
 Cracketh, 1822.
 Crane, 82, 1914.
 Crawling, 606.
 Crazy, 1007.
 Cream, 2022.
 Created, 905.
 Creation, 1526.
 Creator, 760, 259.
 Creature, 166, 976.
 Creditor, 522.
 Creeper, 1112.
 Creeping, 602.
 Crescent, 2122.
 Crest, 921, 2402, 1526, 1164.
 Crest-jewel, 621.
 Crime, 2522, 272.
 Crore, 1221.
 Cross-grained, 1644.
 Crouching, 1702.
 Crow, 76, 124, 1409.
 Crowded, 2155.
 Crude, 2622.
 Cruel, 1220, 1645.
 Crumbleth, 2522.
 Crashed, 1721.
 Crushing, 2007.
 Cry, 1944, 1259, 1021, 225, 724.
 Crying, 2024.
 Cry of pain, 1259.
 Crystal, 1601.
 Cuckoo, 220.
 Culpability, 2447, 69.
 Culpable, 1420.
 Cupboard, 44.
 Cupidity, 142, 222, 609.
 Curds, 1797.
 Cure, 2626.
 Curiosity, 1627, 1244.
 Current, 1901, 2621, 2612.

DEC

Current moment, 2649.
 Curse, 2001.
 Cursed, 2622.
 Cursing, 1226.
 Custom, 2212.
 Cut, 1252, 1212.
 Cut off, 2206.
 Cutteth, 2612.
 Dagger, 2644.
 Dally, 220, 2141, 126, 2220, 26, 1427.
 Daintiness, 2402.
 Dainty, 672.
 Dam, 1244.
 Damaged, 1426.
 Damsel, 1222.
 Danced, 1240.
 Danger, 2757, 127.
 Dangerous illness, 2196.
 Dangling, 1022.
 Dappled, 762.
 Daring, 946, 1442.
 Dark, 2024, 2522.
 Darkeneth, 2127.
 Darkness, 22.
 Darling, 2465, 222.
 Darting, 1122.
 Dastardly, 502.
 Daughter, 2027, 529, 2722.
 Dawn, 427.
 Day, 279, 702, 1264, 2756, 2161, 140.
 Day and night, 2022, 2162, 1722.
 Day-break, 412.
 Day by day, 1622.
 Day-maker, 222.
 Dead, 20, 2272, 1222.
 Dear, 252, 2465, 1471, 506.
 Dearer, 566.
 Dear friend, 252.
 Dearth, 2502.
 Death, 6, 121, 59, 724, 1607, 276, 1267, 1642.
 Death (at the point of), 1250.
 Death (put to), 222.
 Death (worthy of), 1222.
 Death-snares, 400.
 Debarred, 2120.
 Debauchee, 1212.
 Debt, 46.
 Debt-contracting, 46.
 Decapitation, 1442.
 Decay, 2042.
 Decayed, 222.
 Decaying, 2621, 2227.
 Deceased, 20.
 Deceit, 222, 2526.
 Deceitful, 1647.
 Deceived, 1620, 2754, 1941.
 Decency, 522.
 Deception, 2757.

INDEX.

DEP

Decided, 1286.
 Decision, 1737.
 Decked, 1332.
 Declared, 217, 2003, 1920, 2479, 2053, 2737.
 Decline, 2233, 2043.
 Declining, 2237.
 Decorum, 533, 539.
 Decrease, 958.
 Decreed, 2737, 276.
 Decrepit, 567.
 Decrepitude, 561.
 Dead, 193.
 Deed (in very), 844.
 Deep, 1433, 208.
 Deeply, 1554.
 Deer, 79.
 Default, 2409.
 Defeat, 1616, 1906.
 Defeated, 2773.
 Defect, 2349.
 Defenceless, 1903.
 Deficient, 933.
 Defunct, 736.
 Degrees, 2693.
 Deign, 207.
 Dejected, 1939.
 Dejection, 238.
 Delay, 1430, 2100, 1013.
 Deliberate, 2734, 2257.
 Delicate, 318.
 Delight, 1069, 2326, 2134, 641.
 Delighted, 2117, 917.
 Delighteth, 561.
 Delightful, 2649.
 Deliverance, 223.
 Delivered, 1531.
 Delivereth, 831.
 Delayed, 1534.
 Delusion, 210.
 Demeanour, 1451.
 Demolished, 1693.
 Demolition, 190.
 Demur, 843.
 Departed, 2053, 753, 2533.
 Departeth, 1775.
 Departure, 2630, 2710, 903.
 Dependant, 906, 1020, 1173, 1036.
 Dependant on kings, 1544.
 Dependence, 933, 1550.
 Deplore, 736.
 Deportment, 1451.
 Depositing, 1735.
 Depravation, 276.
 Depressed, 1331.
 Depression, 2723.
 Deprived, 2513, 2130.
 Deprived of reason, 2036.

DIG

Derision, 14.
 Desert, 164.
 Descendeth, 1037.
 Descending, 9.
 Descent, 251.
 Deserted, 1174.
 Desertion, 1937.
 Deserveth, 533.
 Design, 15, 2431, 2399.
 Desire, 57, 2402, 903, 737, 2331, 565, 1450.
 Desire to drink, 935.
 Desired, 144.
 Desirous, 1073.
 Desirous of taking, 1334.
 Desisted, 209.
 Desists, 1493.
 Desolates, 1239.
 Despatch, 2302.
 Despatched, 1740, 356, 1952.
 Despicable, 1315.
 Desple, 2234.
 Despleed, 1177, 1940, 992, 1064, 1153.
 Despleer, 2500, 2152.
 Despondent, 1316.
 Destiny, 63, 206.
 Destitute, 35, 947, 612, 2313, 119.
 Destitution, 2500.
 Destroyed, 937, 1693.
 Destroyer, 431, 190, 2073.
 Destroying angel, 194.
 Destructible, 232.
 Destruction, 210, 633, 1143, 190.
 Destruction of the world, 720.
 Destructive, 1447.
 Detail, 737.
 Detained, 1431.
 Detected, 1515.
 Determination, 1519, 1330, 463.
 Determined, 2737.
 Detractor, 1533.
 Device, 1404.
 Devised, 2309.
 Devoted, 1170.
 Devotee, 1010.
 Devotion, 36, 637.
 Devoured, 2606, 194.
 Devoureth, 330.
 Diadem, 1164, 1536.
 Dictum, 200, 1293.
 Dies, 633, 2274.
 Difference, 236, 1310.
 Difficult, 2341.
 Difficult of acquisition, 713.
 Difficulty, 773, 1333, 490, 203.
 Diffuse, 737.
 Digested, 197.
 Digger, 1033.
 Digit, 2.

DIS

Dignified, 2709.
 Dike, 1944.
 Diligently, 1013.
 Diminished, 407.
 Dinner, 1293.
 Directed, 1093, 1024.
 Directeth, 2127.
 Direction, 1353.
 Director, 1233.
 Dirt, 1535.
 Dirty, 1033, 1537.
 Disadvantage, 25.
 Disaffected, 549.
 Disaffection, 2036.
 Disagreeable, 1203, 144, 579, 1237, 2043.
 Disappointed, 924, 261, 791, 1546.
 Disappointing, 1134.
 Disapprobation, 2035.
 Discarding, 2335.
 Discharged, 329.
 Disclosure, 2707.
 Discomfiture, 1490.
 Discontent, 543.
 Discontented, 204, 659.
 Discourse, 435, 354.
 Discovered, 1205, 357, 1515.
 Discreet, 2170.
 Discretion, 11.
 Discrimination, 1077, 2733.
 Discriminating, 2741.
 Discriminative, 1155.
 Discussion, 2731.
 Disdain, 2165.
 Disease, 131.
 Diseased, 174.
 Disfavour, 2035.
 Disfigure, 1361.
 Disgorge, 1303.
 Disgrace, 1490, 753, 1616, 635, 2432.
 Disgraceful, 2336.
 Disguise, 16.
 Disgusted, 1537.
 Dishonest, 1311.
 Dishonesty, 2534.
 Dislike, 163, 1573.
 Disliked, 144.
 Dismay, 294.
 Dismissal, 335.
 Dismissed, 201.
 Disobedient, 1643, 1531.
 Disorder, 2576.
 Disparagement, 223.
 Dispellet, 39.
 Dispirited, 1909, 1930.
 Displaced, 501.
 Displayed, 1697.
 Displeasing, 1473, 1470.
 Disposal, 2031.

INDEX.

DRE

Disposition, 188, 718, 227.
 Dispute, 1805.
 Disquieted, 2405.
 Disregard, 26, 1278, 2149, 2008.
 Disregarded, 414.
 Disrespect, 623, 2149, 548, 1473.
 Disreputable, 2478.
 Dissatisfied, 204.
 Dissatisfaction, 548.
 Disservice, 1056, 1577.
 Dissolution, 1586.
 Distant, 1477.
 Distance, 1009, 1940.
 Distant, 286.
 Distillation, 1930.
 Distinct, 2818.
 Distinction, 56.
 Distinguished, 1986.
 Distress, 704, 1089.
 Distressed, 173, 2082, 1845, 821, 27, 2547, 985, 2008.
 Distributed, 2541.
 Disturbance, 1050, 2545.
 Disturbed, 126, 825, 1799.
 Disuniter, 1481.
 Disuse, 48.
 Ditch, 1907, 748.
 Divers, 122.
 Diversion, 114.
 Diversity, 4.
 Divided, 2511.
 Divider, 1481.
 Divinity, 1204, 105.
 Divulging, 487.
 Doelle, 41.
 Doctrine, 1634.
 Doer, 2061.
 Dog, 568, 1085.
 Doings, 1083, 900.
 Dominion, 2636.
 Done, 40, 327, 1429, 2201, 1619.
 Door, 248, 467.
 Doting, 564.
 Doubt, 143, 32.
 Doubtful, 2455.
 Doubtlessly, 2510.
 Dove, 133.
 Down, 1073, 942.
 Downcast, 791, 1816.
 Draggeth, 2528.
 Drama, 1590.
 Dram-shop, 1720.
 Draught, 1680.
 Draweth, 590, 1833.
 Drawing, 2044.
 Drawn, 142, 2111.
 Dread, 2304, 867.
 Dreadeth, 2304.

EFF

Dreadful, 718, 1639.
 Drink, 202.
 Drinketh, 1511.
 Drinking, 575.
 Drive away, 2006.
 Drop, 600.
 Dropped, 1251, 154, 2201.
 Drowsy, 2008.
 Drubbing, 1050.
 Dry, 1940.
 Dry ground, 468.
 Ductility, 471.
 Due, 68.
 Dull, 1616.
 Dull-minded, 2758.
 Durable, 284.
 Duration, 2784.
 During, 879.
 Dust, 689, 2159.
 Dutiful, 41.
 Duty, 6, 2213.
 Dwell, 2177.
 Dweller, 817.
 Dwelleth, 1116, 248.
 Dwelling, 572, 751, 2645, 260.
 Dwelt, 2650.
 Dying, 2273.
 Each, 484.
 Each other, 268.
 Eager, 2467.
 Eagerness, 1657.
 Ear, 334, 829.
 Early, 125.
 Earned, 604.
 Earneth, 1138.
 Earth, 662, 677, 301, 606, 701, 2222.
 Earth-lord, 863, 862.
 Earthen, 469.
 Earth-protector, 1203, 2119, 929.
 Earth-supporting, 1226.
 Ease, 1463, 111, 1088.
 Easily, 802, 2741, 2198.
 Eastern mountain, 106.
 Easy, 517, 1909.
 Easy of acquisition, 776.
 Eat, 318, 542, 1798, 2582, 2401.
 Eatable, 812, 726, 1916.
 Eaten, 448, 194.
 Eater, 312, 311, 2181.
 Eateth, 373, 431, 735, 1074.
 Eating, 48, 681, 1425.
 Eclipse, 295.
 Edge, 1985.
 Effect, 2746.
 Effected, 1619.
 Effective, 223.
 Effeminate, 455.
 Efficacious, 1174.

END

Efficacy, 2298.
 Effort, 60, 1026, 98, 655, 745, 626.
 Egg, 1525.
 Egrem, 1910.
 Eight, 1261.
 Eight-fold, 153, 1404.
 Ejected, 2442, 1742.
 Elder, 200.
 Elegance, 2429.
 Elephant, 295, 1906, 183, 224, 1220, 509, 1015, 2022.
 Elephant-driver, 1221.
 Elephant-king, 1730, 1724.
 Elevated, 1261.
 Elevation, 752, 1222, 2223, 1202.
 Elf, 1220.
 Elicit, 1505.
 Elixir vitae, 206.
 Eloquence, 226.
 Else, 1126, 1618, 20, 272.
 Elsewhere, 2267, 1124.
 Elysium, 1605.
 Emaciated, 2580.
 Emancipate, 911, 429.
 Embarrassed, 2158.
 Embarrassment, 1120.
 Embarked, 1224.
 Embassy, 1769.
 Embellished, 486.
 Embellishment, 15.
 Embodied, 60, 291.
 Embrace, 1265, 1588, 1070.
 Embraceth, 2227.
 Embracing, 1222, 554, 506.
 Embryo, 1517.
 Eminence, 22, 2116, 1275.
 Emissary, 1262, 2541.
 Employ, 1159, 2222.
 Employed, 2057.
 Employment, 1254.
 Empoisoned, 1461.
 Empty, 612.
 Emulation, 1529.
 Enacteth, 2127.
 Enamoured, 570.
 Encamped, 2055, 811.
 Encircled, 1227.
 Encomium, 1121.
 Encompassed, 2426.
 Encourage, 2221, 1202, 1125.
 Encouragement, 1428.
 Encouraging, 1209.
 End, 227, 2421, 710.
 Endless, 1471.
 Endued, 19, 64, 1090, 752.
 Endure, 995, 1209, 2201, 1712.
 Endured, 1416.
 Enduring, 227.

INDEX.

EST

Enemy, 46, 353, 704, 82, 906, 1056, 2287,
904, 1896, 550.
Energetic, 68, 740, 740.
Energy, 750, 604.
Enfeebled, 1705, 2405.
Enforced, 1375.
Engaged, 1937, 1440.
Engagement, 143, 2370.
Engage, 2672.
Engendereth, 656.
Engine, 1908.
Engrossed, 2685.
Enhance, 943.
Enjoyable, 750.
Enjoyeth, 704, 711.
Enjoying, 982.
Enjoyment, 700, 2653.
Enmity, 2361, 1570.
Enough, 1847.
Enquireth, 850.
Enquiry, 2619.
Enraged, 1213.
Enrich, 1273.
Enriching, 43.
Ensued, 1947, 1637.
Entered, 178, 1213.
Entereth, 433.
Enterprising, 964.
Entertainment, 2310.
Entirely, 1107.
Entitled, 2783.
Entrance, 250, 248, 1111.
Entrusted, 111.
Enumeration, 34.
Envied, 574.
Envious, 204, 2440.
Environ, 1280.
Envoy, 1741.
Envy, 1520, 833, 2728.
Equal, 95, 16, 945.
Equality, 95, 278, 478.
Equally, 1156.
Equinox, 2434.
Equipage, 1015.
Eradicate, 2705.
Eradicator, 22.
Erect, 1956.
Error, 1135, 2180, 2311, 2663.
Escape, 240, 1135.
Escaped, 832.
Escapeth, 1283.
Escaping, 1250.
Eschew, 2729.
Especially, 1900.
Espied, 427, 131.
Essence, 688.
Esteem, 688.
Estimate, 2663, 2746.

EXP

Estranged, 465, 1557.
Et cetera, 2437.
Eternal, 1133, 284.
Eulogy, 1121, 536.
Evanescent, 783.
Even, 25, 2002.
Evening, 413, 1813.
Evening-tide, 1813, 413.
Even so, 1763.
Even-tide, 1347, 1943.
Ever, 14, 809, 356, 2387, 1793.
Ever and anon, 1798.
Ever so little, 1509.
Every, 484.
Every day, 1206.
Every where, 4.
Evidently, 2034.
Evil, 426, 248, 1898, 1865.
Evil-affected, 1125.
Evil course, 1135.
Evil deed, 362.
Evil destiny, 1977.
Evil-intentioned, 1025.
Evil way, 26, 1759.
Exact, 1500.
Exactly so, 1334, 2683.
Exaltation, 32, 1933.
Exalted, 1014.
Examination, 1801, 2055.
Examined, 513.
Example, 1296, 1894.
Exasperation, 1661.
Exceeding, 10, 266.
Exceedingly, 664, 626, 1475, 1120, 1767,
1714.
Excellence, 80, 349, 2786, 1910, 2116.
Excellent, 34, 2003, 2117, 2806, 2418.
Excessive, 964, 2645, 2677, 2668, 446.
Excessively, 2680, 563, 564.
Exchange, 1299.
Excited, 2446.
Excitement, 1891.
Excluded, 1014, 1077, 2130.
Excommunicated, 2497.
Excrement, 1789, 37.
Excretion, 1789.
Exercised, 80.
Execrated, 2683.
Executed, 1844.
Execution, 1236.
Exemption from fear, 2563.
Exertion, 66, 78, 743.
Exhausted, 1909, 1784, 2156.
Exhibition, 23.
Exile, 663.
Exist, 2771.
Existence, 2647, 997.
Expanded, 1614, 2314.

FAM

Expectant, 417.
Expectation, 1000.
Expecteth, 2757.
Expedient, 1523.
Expelled, 1077, 2443, 1743.
Expenditure, 231.
Experience, 1039, 1466.
Experienced, 992.
Expert, 837, 208, 1912.
Expiation, 1642.
Explained, 1936, 2342.
Exploring, 2055.
Extended, 200, 1587, 1787.
Extending, 871, 149.
Externally, 474.
Extinct, 1733.
Extinction, 629.
Extinguished, 2690.
Extinguisheth, 450.
Extirpate, 2705.
Extract, 1034.
Extracted, 18.
Extraordinary, 277, 1475.
Extravagance, 2311.
Extreme, 1558.
Extremely, 1637.
Eye, 29, 23, 332, 1095, 546.
Eye-brow, 829.
Eyebrow, 2566.
Eyelash, 829.
Fable, 16.
Face, 546, 1073, 2639, 202.
Face-averted, 791.
Facile, 517.
Facing, 891.
Fadeth, 2374.
Falling, 863.
Failure, 216.
Fainted, 2623.
Fair, 144.
Fairy, 1336.
Faith, 1556.
Faithful, 2223, 1170.
Fall, 2667, 81, 960, 722.
Fallen, 178, 1936, 2391.
Fallen down, 1073.
Falleth, 24.
False, 620, 1230, 427.
Falsehood, 488.
Falsely, 424.
Faltering, 2663.
Fame, 26, 2300.
Fame-creating, 2310.
Famed, 36.
Familiarity, 1294, 275, 754.
Family, 45, 100, 680.
Family-duty, 858.
Family-jealousy, 694.

INDEX.

FIF

Family-supporting, 45.
 Famine, 408.
 Famished, 1290, 2563.
 Famine, 164.
 Fan, 1593.
 Fancied, 1101.
 Fancy, 1838.
 Fangless, 508.
 Far, 964, 237.
 Far-spent, 1346.
 Fascinate, 706.
 Fashioned, 292, 1309.
 Fast, 410.
 Fastened, 732.
 Fasting, 2599, 407.
 Fat, 1068.
 Fatalist, 946, 2501.
 Fate, 192, 2290.
 Fated, 977.
 Father, 45.
 Fatherless, 979.
 Fault, 69, 419, 894.
 Faultiness, 2447.
 Faultless, 858, 1768.
 Faulty, 1640, 1430.
 Favour, 1261, 1504, 1576.
 Favoured, 683.
 Favoured, 1115.
 Fear, 127, 1113, 2213.
 Feared, 2294.
 Fearing, 201.
 Fearful, 204.
 Fearless, 1289, 423, 2422.
 Fearlessly, 1617.
 Feasible, 1, 2401.
 Feast, 1558.
 Fed, 633.
 Feeble, 2695, 2405, 2660, 1170.
 Feedeth, 1057.
 Felicity, 12.
 Fell, 903.
 Fell asleep, 1785.
 Feller, 358.
 Fellow countryman, 1758.
 Felt, 992, 2156.
 Female, 2091, 2582.
 Female friend, 1337.
 Ferocious, 150.
 Festival, 408, 571.
 Festivity, 408.
 Few, 233, 200.
 Fibre, 477.
 Fickle, 454, 2540, 1578.
 Fickle-mindedness, 497.
 Fidelity to a husband, 839.
 Field, 267.
 Fied, 1249.
 Fifth, 523.

FLI

Fighteth, 1903.
 Fig-tree, 2357, 331, 2357, 1784.
 Figure, 1570.
 Fill, 438.
 Filled, 2065, 963, 877.
 Filling, 1061.
 Filth, 1585.
 Finance-controul, 1283.
 Find, 2348, 800.
 Fine, 2799.
 Fined, 1376.
 Fine-eyed, 1387.
 Fine-haired, 1336.
 Fine speech, 1580.
 Finis, 2841.
 Finish, 1256.
 Finished, 2301.
 Fire, 533, 629, 1473, 459, 1047, 1624, 1154.
 Fire-wood, 2019, 1909.
 Firm, 751.
 Firmament, 2350.
 Firmly devoted, 1978.
 Firmness, 1890, 2732.
 First, 1065, 14.
 First of all, 263.
 Fish, 298.
 Fish-bone, 2419.
 Fisherman, 2316, 2408.
 Fit, 327, 1109.
 Fitness, 11, 12, 2100.
 Fit season, 1147.
 Fitteth, 310, 1757.
 Five, 60.
 Five senses, 2671.
 Fix, 2015.
 Fixed, 276.
 Fixeth, 1475.
 Flabby, 2660.
 Flag, 1202.
 Flagitious, 1623.
 Flambeau, 453.
 Flame, 1154.
 Flamingo, 1092.
 Flank, 1997, 2606, 1070.
 Flat, 688.
 Flat roof, 111.
 Flatterer, 2129.
 Flattery, 1074.
 Flatulence, 2078.
 Flavour, 2653, 686.
 Flaw, 1948.
 Fled, 1254.
 Fleeing, 1250, 2159.
 Flesh, 282.
 Fleshless, 1068.
 Flickering, 2820.
 Flight, 340, 2667.
 Flimsy, 2034.

FOR

Flock, 1023, 909.
 Flour, 2434.
 Flourish, 2321.
 Flourishing, 2227.
 Flow, 761.
 Flower, 1828, 630.
 Flower-stalk, 1339.
 Flown, 232.
 Flung, 444, 2441, 1258.
 Flung aside, 2247.
 Fluxility, 471.
 Flying up, 794.
 Foam, 2, 204.
 Foe, 82, 1634.
 Foe, 2078.
 Foetus, 1517.
 Folled, 1594.
 Fold, 1347.
 Folk, 2768.
 Followed, 665.
 Follower, 222, 263, 161, 1172, 1039, 2515, 1978.
 Followeth, 1332, 371.
 Following, 126.
 Fond, 564.
 Fondness, 289.
 Food, 43, 53, 197, 1206, 2083, 1461.
 Fool, 38, 128, 2266, 1632.
 Foolish, 2313.
 Foot, 421, 1617, 1345.
 Foot of a tree, 290.
 Foot of a mountain, 2055.
 Foot-sight, 1895.
 Footing, 1459.
 Foot-ornament, 1164.
 Foot-soldier, 2002, 2004.
 For, 53, 137, 269.
 For a long while, 215, 1076.
 Forbearance, 712.
 Forces, 1982.
 Forcibly, 1431.
 Forego, 567.
 Forehead, 103.
 Foremost, 2021.
 Foreign country, 506, 1070.
 Forest, 631, 140, 315, 717, 1233.
 Forest-dweller, 1023, 856.
 Forester, 1824.
 Forgetfulness, 549.
 Forgiving, 1638.
 Forgotten, 2370.
 Forlorn hope, 2218.
 Form, 1504, 473, 718, 2690.
 Formed, 2641, 1369.
 Former, 72, 257, 14.
 Formerly, 2790, 151, 2068.
 Formeth, 2643.
 Formidable, 461, 1602.

INDEX.

FRU

Forsaken, 1376, 1413.
 Forsaketh, 2909.
 Forsaking, 1448.
 For the most part, 1116.
 Forthwith, 2906.
 Fortitude, 155, 234, 1890.
 Fortnight, 445.
 Fortress, 817.
 Fortunate, 44, 2215, 582.
 Fortune, 68, 1542.
 Forwards, 2684.
 Fosse, 1907.
 Foster-mother, 2928.
 Foul, 212.
 Foulness, 190.
 Found, 262, 2642, 857, 1942, 321.
 Foundation, 802.
 Four, 45.
 Fourfold, 1403.
 Four months, 859.
 Fourteen, 1331.
 Fourteenth, 2084.
 Fourth, 355.
 Fowl, 122.
 Fowler, 125, 241.
 Fracture, 477.
 Frail, 908, 2822.
 Frangible, 460.
 Fraud, 623, 2598.
 Free, 1786.
 Free choice, 792.
 Free conversation, 208.
 Freed, 2800.
 Freedom, 159.
 Free from apprehension, 1909.
 Free from motive, 2116.
 Frequenting, 571.
 Frequently, 2871.
 Fresh, 580.
 Friend, 256, 17, 222, 406, 140.
 Friendless, 220.
 Friendly, 3, 119, 2002.
 Friendly conversation, 782.
 Friendly-disposed, 245.
 Friendly speech, 1445.
 Friendship, 326, 207, 801, 966, 312, 782,
 467, 492.
 Frightened, 223, 798.
 Frightening, 544.
 Frightful, 2464.
 Frisky, 316.
 Frog, 748, 789.
 From, 831.
 From afar, 1120.
 Front, 215, 1906.
 Froth, 2, 690.
 Fruit, 215.
 Fruitful, 165, 959, 97.

GIV

Fruitfulness, 997.
 Fuel, 2019, 1886.
 Fulfill, 1613.
 Fulfilment, 402.
 Full, 297.
 Full-grown, 824.
 Function, 59.
 Functionary, 1284.
 Funeral pile, 1825.
 Furious, 234, 2440, 2222.
 Furnished, 1690.
 Furniture, 2072.
 Further, 1275.
 Feasibility, 471.
 Future, 249, 2225.
 Future time, 1297.
 Gadding, 575.
 Gaffer, 1165, 2242.
 Gain, 17.
 Gained, 225, 1299.
 Gaineth, 12, 75.
 Gait, 1094.
 Gall, 2007.
 Gallant, 593.
 Gaming, 488.
 Gaping, 1614.
 Garden, 2616, 1654.
 Garment, 1237.
 Garrison, 2255.
 Gate, 2253.
 Gate-way, 2263.
 Gather up, 442.
 Gave up, 1587.
 Gear, 2072.
 Geese, 1659.
 Gem, 101, 1870.
 General, 1226, 1994.
 Generally, 212, 1561.
 Generosity, 525.
 Generous, 201, 2122, 1645.
 Gentle, 1714.
 Gentleman, 2558, 1350.
 Gesture, 991.
 Get, 2248.
 Gets through, 1282.
 Ghee, 525.
 Giant, 2461.
 Giddiness, 1025.
 Giddy, 1644.
 Gift, 26, 426, 2731.
 Gifted, 84, 1690.
 Gin, 290.
 Give, 1224.
 Give in charge, 111.
 Given, 1256.
 Given up, 1276, 1274, 1114.
 Given (to be), 226, 1510.
 Giver, 154.

GOR

Giveth, 4.
 Give way, 1690.
 Giving, 702.
 Gladden, 2281.
 Gladdened, 2282.
 Glance, 820.
 Glare, 1786.
 Glass, 92.
 Glen, 1212.
 Glide, 2616.
 Gliding, 1214.
 Globule, 690.
 Gloom, 2068.
 Glorious, 1267, 1292, 1225.
 Glory, 2457, 1015.
 Gnat, 434.
 Gnaw, 1246, 1915.
 Go, 2651.
 Goad, 1592.
 Goat, 52, 2661, 1721.
 Go-between, 1247.
 Goblin, 1249, 1269.
 God, 244.
 God of eloquence, 1122.
 God of love, 825.
 God of medicine, 2272.
 God of music, 1240.
 God of riches, 2125, 1221.
 Goddess of eloquence, 1522.
 Goddess of fortune, 1455.
 Goddess of speech, 2464.
 Godship, 105.
 Goer, 26, 1276, 11.
 Goeth, 868.
 Goeth off, 2665.
 Going, 1794.
 Gold, 92, 1662, 211.
 Gold-cord, 1409.
 Golden, 2787.
 Gold-ornament, 1162.
 Gone, 247.
 Gone beyond, 241.
 Good, 167, 126, 1077, 2002, 2221.
 Good and bad, 252, 2202.
 Good fellow, 1140.
 Good fortune, 10, 722.
 Good luck, 142.
 Good man, 472, 790, 1165.
 Good nature, 672.
 Goods, 968.
 Goods and chattels, 2720.
 Good-tempered, 2222.
 Good way, 827.
 Good wishes, 1445.
 Good will, 991.
 Goose, 82.
 Gory, 2722.

INDEX.

HAL

Gotten, 224, 2208.
 Governed, 197.
 Governeth, 2542.
 Government, 1174.
 Government-business, 2284.
 Grace, 1.
 Gracious, 2104.
 Gradually, 900.
 Grain, 1909, 758, 132.
 Granary, 44.
 Granivorous, 1318.
 Granted, 1112.
 Grasp, 1000, 1550.
 Grass, 234.
 Grateful, 751.
 Gratification, 1509, 274, 485.
 Gratified, 497.
 Gravely, 1074.
 Gray, 1707.
 Gray hair, 562.
 Grazeth, 1721.
 Grazing, 409.
 Great, 61, 391, 84, 944, 177.
 Greater, 1481.
 Greatest, 2732.
 Great-minded, 518.
 Greatness, 940, 942.
 Greediness, 126, 2403.
 Greedy, 134, 2223.
 Greeted, 2830.
 Green, 702.
 Grief, 2698, 2185, 2726.
 Grieved, 281, 27.
 Gripe, 1000.
 Ground, 662, 855, 2204.
 Groundless, 1574.
 Grove, 1331, 1654.
 Groweth, 1509.
 Growing, 986.
 Grown, 377.
 Guard, 334, 883.
 Guarded, 582, 1508.
 Guardeth, 587, 1606.
 Guardian, 2720.
 Guardian-delly, 1361.
 Guest, 251.
 Guest-rite, 352.
 Guide, 1664, 1464.
 Guile, 833.
 Gully, 1640.
 Habit, 154, 430.
 Habitation, 1651.
 Hair of the head, 6.
 Hair of the body, 1631.
 Half, 996.
 Half-moon, 2133.
 Hall, 643.
 Halteth, 511.

HEI

Halting, 2535.
 Hand, 141, 300, 186, 2450, 139.
 Hand (on the one), 1552.
 Hand (on the other), 148.
 Handed over, 884.
 Handsome, 1103, 1290, 947.
 Hanging, 1025.
 Hanker, 738.
 Happened, 2362, 2327, 746, 804.
 Happier, 1675.
 Happily, 702.
 Happiness, 12, 672, 319, 931, 1142, 1774.
 Happy, 2729, 44, 532, 2197, 253, 1894.
 Harasseth, 1193.
 Hard, 1586.
 Hard fate, 899.
 Hard rub, 332.
 Hard to bear, 2262.
 Hard to cross, 1591.
 Hard to find, 1196.
 Hard to gain, 2265.
 Harem, 1996.
 Hark ye, 151.
 Harlot, 644, 573, 1001, 2638.
 Harm, 369.
 Harmlessness, 368.
 Harsh, 2151, 1645.
 Haste, 2585.
 Hastily, 252, 433.
 Hasty, 2585, 34.
 Hater, 1573, 1056.
 Hatred, 2261.
 Haughtiness, 1352.
 Haughty, 2709.
 He, 1366.
 Head, 104, 2, 1797.
 Healing, 2656.
 Health, 742, 42, 2169.
 Healthfulness, 42.
 Healthy, 2169, 174.
 Heap, 1617, 714.
 Hear, 350.
 Heard, 3, 1188, 26.
 Hearer, 1478.
 Hearing, 2442, 2669.
 Heart, 1363, 486, 2643, 1948.
 Heart-ache, 2128.
 Heart's desire, 2833.
 Heat, 483, 995, 453.
 Heated, 2547, 1486.
 Heaven, 370, 363.
 Heavenly nymph, 1611.
 Heaving (of a wave), 2209.
 Heeded, 2056.
 Heedeth, 2312.
 Heedless, 1644.
 Heighten, 942.
 Heir, 2039.

HON

Heir-apparent, 823.
 Held, 1328, 1000, 757, 1720.
 Hell, 2670.
 Helm, 1665.
 Helmsman, 1665.
 Help, 1056, 2790.
 Helper, 2412, 1391.
 Helping hand, 2236.
 Helpless, 175.
 Hem, 1328.
 Hemmed in, 2155.
 Hence, 10, 2710.
 Herb, 377.
 Herd, 1023.
 Herdsman, 1346, 2267.
 Herdsman's wife, 1346.
 Here, 16, 69, 2214.
 Hereafter, 306, 657.
 Here and there, 968.
 Hereditary, 1479.
 Hermit, 2292.
 Hermitage, 1861.
 Hero, 406.
 Heroism, 36.
 Hesitate, 1110.
 Hower, 353.
 Hidden, 1589, 132.
 Hide, 1703.
 High, 1907, 1158, 2262.
 High and low, 1597.
 High birth, 1774.
 Higher and higher, 327.
 Highest, 363.
 Hill, 231.
 Himself, 1293.
 Hindered, 1311.
 Hindrance, 940.
 Hint, 1094.
 Hither, 350.
 Hither and thither, 281, 664.
 Hoarded, 2216.
 Holdeth, 1551.
 Holding, 1024.
 Hole, 433, 247, 250.
 Holiness, 323.
 Hollow, 1691, 1665.
 Hollow (of a tree), 331.
 Holpen, 2790.
 Holy, 40.
 Holy writ, 1077.
 Homage, 535, 1427, 291.
 Home, 2064.
 Homestead, 323.
 Honest, 406, 1180.
 Honesty, 525, 1048.
 Honey, 436.
 Honied, 424.
 Honour, 521, 358, 116, 1642, 1896, 680.

INDEX.

IF

Honourable, 2888, 944.
Honoured, 1197, 1176, 1479, 1970, 50, 14.
Hoof, 973.
Hope, 666.
Hopeful, 425.
Hopeless, 994.
Horn, 1539, 2286.
Horned, 186.
Horse, 1997, 2004, 2025, 1015.
Hospitality, 301, 631.
Host, 29, 2015, 2231.
Hostage, 2789.
Hostile, 2126.
Hostile invasion, 2624.
Hostility, 1570.
Hot, 429, 459.
Hot weather, 608, 609.
House, 252, 256, 2645, 1651, 1473.
House-door, 1369.
House-guard, 1038.
Household, 391.
Householder, 2936.
House-room, 238.
How? 54.
How long? 1090.
How many? 2496.
How much less? 2646.
How much more? 1206, 1149.
How so? 1528.
Hugged, 1871.
Human brute, 1076.
Human form, 1204.
Human race, 1064.
Humiliation, 1616.
Humming noise, 422.
Humouring, 2766.
Hundred, 36.
Hundred thousand, 2428.
Hundred millions, 1211.
Hundred years old, 2006.
Hunger, 722.
Hungry, 164.
Hunter, 125, 796.
Hunting-knife, 917.
Hurled, 1085.
Hurt, 1056.
Hurtful, 1645, 2022, 1677.
Husband, 1522, 1412, 561, 1522.
Housebandy, 1877.
Husk, 226.
Hut, 260.
Hypocrisy, 157.
I, 274.
Ichneumon, 2255.
Idea, 1581, 226.
Idiot, 1040, 2152.
Idle, 245.
If, 1624, 68.

IMP

If so, 1206.
Ignominious, 1064.
Ignorance, 1742.
Ignorant, 1682, 1099, 2062, 1101.
Ignorantly, 1745.
Ill, 1522, 2671.
Ill-at-ease, 1542.
Ill-conducted, 151.
Ill-disposed, 2062.
Ill-done, 1574.
Ill-fated, 2501.
Ill-favoured, 840.
Illiterate, 427.
Ill-luck, 2207, 2621, 1977.
Ill-managed, 269.
Ill-mannered, 1115.
Ill-natured, 1642.
Ill-timed, 1124.
Illumination, 1179.
Illusion, 2062.
Illustration, 1296.
Illustrious, 1022, 84.
Image, 1570.
Imaginable, 1597.
Immediately, 1725.
Immersed, 172.
Immersion, 627.
Immodest, 976.
Immodesty, 1099.
Immoral, 46.
Immortal, 5.
Immunity, 1742.
Impaired, 422, 2622.
Impassable, 2005.
Impatience, 1691.
Impatient, 1456, 1726, 2467.
Impediment, 970, 949.
Impending, 2566.
Impenetrable, 1010.
Imperishable, 2267.
Impertinent, 1414.
Impetuosity, 629.
Implanted, 266.
Implement, 1002, 119, 2072, 1908.
Implieth, 9647.
Impolicy, 2185, 2179.
Impolitic, 1940.
Important, 2721.
Impertuned, 1621.
Impossible, 240, 211.
Impotency, 640.
Impressed, 2226.
Improper, 621, 620, 2127, 1451, 2626.
Improperly, 1055, 2167.
Impropriety, 2166.
Improve, 1126.
Impudence, 1801.
Impurity, 264, 224, 1002.

INE

Imputation, 1502.
In, 1231.
Inaccessible, 10.
Inactive, 946.
Inactivity, 67.
Inanimate, 1225.
Inapt, 1169.
Inartificial, 296.
Inattention, 26, 2172.
Inattentive, 545.
Inaugurate, 267, 2279.
Inaugurated, 1002.
Inauguration, 262.
In-bred, 224.
Incapable, 65.
Incensed, 452.
Incessantly, 2055.
Included, 1762.
Income, 1260.
Incommenced, 2152.
Incompetent, 1170.
Inconsiderately, 921.
Inconsiderateness, 24.
Inconstant, 1279.
Inconvenience, 905.
Increase, 940, 1122.
Increased, 250.
Increase, 267.
Increasing, 1020, 926.
Incubating, 1412.
Incumbent, 240.
Incurable, 2422, 2225.
Indeed, 7.
Indemnification, 2774.
Independence, 571.
Independent, 907, 1459.
Indestructibility, 8.
Indiceth, 2647.
Indifference, 1272, 727, 2422.
Indifferent, 2721, 2406, 245, 242.
Indigent, 945, 2211, 622.
Indigestion, 42.
Indignantly, 1054.
Indigo, 1626, 1221.
Indiscreet, 1940.
Indiscretion, 1221.
Indiscriminately, 1155, 2222.
Indispensably, 1556.
Indolence, 65.
Indolent, 952.
Indulgence, 2766.
Industry, 906.
Ineffective, 2620.
Ineffectual, 626.
Inestimableness, 8.
Inevitable, 2262, 276, 2642.
Inevitably, 61.
Inexpedient, 620.

INDEX.

INS

Inexperienced, 2608.
 Inexplicable, 1010.
 Inextricable, 188.
 Infant, 2732.
 Infant offspring, 2714.
 Infantry, 1908, 2028.
 Infatuated, 208.
 Infatuation, 2406.
 Inference, 278.
 Inferior, 94.
 Inferiority, 1066.
 Inferreth, 1008, 1850.
 Infested, 1586, 681.
 Infinite, 282.
 Infirmary, 1471.
 Infixed, 2644.
 Inflict, 1503.
 Influence, 2012.
 Influenced, 557.
 Informed, 1422, 1496.
 Infringer, 1809.
 Ingenuity, 1404.
 Ingratitude, 2184, 548.
 Ingress, 1910.
 Inhabit, 1110.
 Inhabitant, 2022, 2255.
 Inhabiting, 1212.
 Inherent, 604.
 Inimical, 1574.
 Iniquitously, 1278.
 Injunction, 1804.
 Injured, 1496.
 Injurer, 550.
 Injurious, 1170.
 Injury, 309, 1056, 1577.
 Injustice, 2819.
 Inlaid, 1168.
 Inlaying, 1168.
 Innate, 604, 515, 824, 1406.
 Innermost, 1095.
 Innocence, 1504.
 Innocence and guilt, 1504.
 Inodorous, 86.
 Inopportune, 1111, 1124.
 Inquireth, 555.
 Inquiry, 1120, 498, 261, 2026.
 Insane, 2584.
 Insect, 104.
 Insensibility, 2026.
 Insensible, 1501.
 Inserted, 1505, 1028.
 Inside, 208.
 Insignificance, 2012.
 Insignificant, 2106.
 Insincerity, 498.
 Insipid, 698.
 Insolence, 1282.
 Inspect, 1915.

JAR

Inspected, 1916.
 Instant, 265, 2649.
 Instantly, 882, 2128, 1888, 1088.
 Instinct, 471.
 Instructed, 82.
 Instruction, 2.
 Instrument, 2785.
 Insult, 1699.
 Insurrection, 2710.
 Intellect, 505, 212.
 Intelligent, 119, 41, 295, 506, 906, 2129.
 Intended, 1141.
 Intent, 822.
 Intention, 2707, 2290.
 Intercourse, 572, 1208, 686, 2628.
 Interim, 508.
 Interior, 2749.
 Internal, 1949.
 Internal stores, 1208.
 Internally, 1206.
 Interruption, 476.
 Intervals, 1909.
 Intervening space, 1025.
 Intervention, 2200.
 Intimacy, 1204.
 Intimate union, 2795.
 Intolerable, 615.
 Intoxicated, 2284, 1490.
 Introduction, 112.
 Intrusion, 1111.
 Inunction, 1425.
 Inundated, 1524.
 Inured to fatigue, 2029.
 Invaded, 680.
 Invader, 1987.
 Invested with authority, 1291.
 Investigate, 2028.
 Investigation, 2722.
 Invincible, 2025.
 Inviolable, 1967, 1742, 1992.
 Invaluable, 2007.
 Invited, 1612.
 Inward, 1949.
 Inwardly, 1295.
 Inward spirit, 2672.
 Irate, 2915.
 Iron, 1008, 471.
 Irremediable, 1199.
 Irreproachable, 2672.
 Irritated, 1601.
 Irritation, 1601, 2042.
 Island, 1220.
 Is not? 692.
 Issued forth, 252.
 Itself, 77.
 Jackal, 212, 220, 422, 1227.
 Jammed in, 2155.
 Jar, 409, 422, 2122.

KNO

Jasmine, 104.
 Jewel, 501.
 Jewel-mine, 526.
 Joining, 2126.
 Joined, 1907, 702.
 Joined hands, 2126.
 Joy, 2184, 2226, 906, 885, 2229, 222,
 1657.
 Joyfully, 2029.
 Joyous, 805.
 Joyously, 925.
 Judge, 2202.
 Judge of merit, 2264, 1107.
 Judgment, 2722.
 Judicious, 119.
 Juice, 1024.
 Jump, 1225.
 Jumped up, 542.
 Jupiter, 594.
 Just, 152, 922.
 Just as, 1068.
 Justice, 1220.
 Keen, 1954.
 Keep, 220, 1622, 220.
 Keeper, 1707, 1707.
 Keepeth, up, 622.
 Keeping, 2420.
 Kept, 772.
 Key, 601.
 Kill, 1922.
 Killed, 272, 194, 1420, 2615, 724, 1954, 1622.
 Killeth, 2672.
 Kind, 254, 1202, 922, 2770, 745.
 Kindled, 2254.
 Kindly, 2122.
 Kindly-affected, 1122.
 Kindly-speaking, 925.
 Kindness, 1097, 422, 2412, 1577, 1, 2027,
 2250, 1122.
 Kind offices, 424.
 King, 27, 10, 811, 20, 2211, 20, 1101, 702,
 1852, 2205.
 Kingdom, 1174.
 Kingly policy, 1646.
 King of kings, 1957.
 Kings it, (plays the king,) 1202.
 Kinsman, 2022, 702, 1920.
 Kiss, 2224.
 Kismet, 552.
 Kite, 2529.
 Knack, 422.
 Knavery, 422.
 Knaveish, 1414.
 Knee, 906.
 Knot, 410.
 Know, 122, 1112, 1122.
 Knowing, 221.
 Knoweth, 1022, 2550, 694.

INDEX.

LEN

Knowledge, 4, 1118, 1075, 1006, 1991, 1808.
 Known 2337, 1942, 1190, 346, make known
 1442, 1535.
 Labour, 1084, 1887, 97.
 Labyrinth, 1500.
 Lack, 1008.
 Laid, 899.
 Laid down, 806, 3178, 9425.
 Laid on, 1567.
 Lain down, 1346.
 Lake, 177, 814, 2343.
 Lamentation, 1877, 2350, 1232, 2642.
 Lamentest, 2026.
 Lamenting, 201, 910.
 Lamp, 744, 1591.
 Land, 2606, 1868.
 Land-sight, 2024.
 Languid, 2020.
 Lap, 2557.
 Lapee, 1125.
 Large, 191.
 Last, 557, 20.
 Lasteth, 720.
 Lasting, 1123.
 Last state, 2050.
 Latter, 158.
 Laud, 349.
 Laudable, 2101.
 Laughing, 1737, 208.
 Laughter, 14, 1190.
 Lavish expenditure, 1278.
 Law, 6, 1122, 1700.
 Lax, 2060.
 Lay, 1468, 719, 896.
 Laziness, 231.
 Lazy, 946.
 Lead, 513, 1084.
 Lead (a mineral), 1162.
 Leader, 123, 1084, 216.
 Lean, 896.
 Leap, 1235.
 Learned, 28, 606, 908, 1690.
 Learneth, 1890.
 Learning, 400, 517, 22, 227.
 Least (at), 2410.
 Leather, 698.
 Leather-thong, 2020.
 Leave, 280, 502.
 Leaveth, 1456.
 Leaving, 1070, 979, 2668.
 Led, 1752, 1257.
 Left, 1174, 2111, 979, 2191, 468.
 Leg, 231.
 Legend, 2145.
 Legitimate (son), 808.
 Length (at full), 1554.
 Lencyency, 712.
 Lencient, 1028.

LON

Leonine, 755.
 Let alone, 2729, 597.
 Let be, 2629.
 Letter, 205, 2548.
 Letteth go, 1551.
 Level, 2002, 607, 1231.
 Lever, 1884.
 Liberal, 201.
 Liberality, 26, 694, 478.
 Liberation, 57.
 Libertinism, 948.
 Licketh, 508.
 Lileth, 1019.
 Life, 42, 275, 106, 52, 773, (for life), 2126.
 Lifeless, 1235.
 Ligature, 1426.
 Light 2052, 222, 1206, 200, (not heavy), 124.
 Like, 5, 2, 585, 1216, 486, 2208, 2100, 2205, 108.
 Liked, 144.
 Like manner, 1159.
 Likes and dislikes, 2452.
 Liketh, 947, 2212.
 Likewise, 126.
 Limb, 484.
 Limpid, 1720.
 Line, 2260.
 Lineage, 22.
 Lineally descended, 202.
 Lion, 68.
 Lion-like, 755.
 Lions it (plays the lion), 2245.
 Literature, 12.
 Littered, 1202, 2408.
 Little, 228, 222, 1022, 1255, 126.
 Littleness, 1722.
 Livelihood, 2009, 521, 1128.
 Live stock, 1065.
 Liveth, 142.
 Living, 222, 2070.
 Living being, 1884, 505.
 Living (land of), 221.
 Lo ! 1051.
 Location, 2062.
 Look, 691.
 Locomotive, 2022.
 Lodge, 122, 2216.
 Lodging, 1872.
 Lofty, 1220.
 Logic, 1024.
 Lonely, 122.
 Lonesome, 202.
 Lonesome road, 1722.
 Long, 126.
 Long time, 1702.
 Long time (after a), 1145.
 Long time (for a), 1006.
 Long run, 1227.
 Longeth for, 1071, 1765, 722, 1467.

MAI

Look, 858.
 Looked, 796.
 Looketh, 1720, 1074, 1720.
 Looking, 231, 942, 226.
 Loose, 2000, 1461.
 Loose conduct, 46.
 Loosed, 1427.
 Lord, 12, 427, 1525, 2002.
 Lord of beasts, 226.
 Lord of the earth, 1202, 1116, 1102, 1202.
 Lord of heaven, 1877.
 Lord of men, 197, 1214, 2274.
 Lord of the world, 1270.
 Lordship, 1027.
 Lose one's wits, 720.
 Loss, 777, 1150, 1622, 572, 707, 1125, 2222,
 1255.
 Loss (is at a), 1912.
 Lost, 722, 2574.
 Lotus, 1245, 720, 122, 2275, 1222.
 Lotus-stalk, 477.
 Love, 242, 222.
 Loveliness, 224.
 Lover, 122.
 Love-shaft, 221.
 Love-sport, 226.
 Loveth, 1564.
 Loving, 1220.
 Low, 1562, 94, 646, 1221, 2272.
 Loved, 221.
 Loyal, 1170.
 Loyalty, 1752.
 Luckless, 124, 2420.
 Lucky, 1222.
 Lucky moment, 226.
 Lamp, 74.
 Lust, 200, 2462.
 Lustful, 2225.
 Lustily, 221.
 Lustre, 1562, 755, 2220.
 Lute, 1162.
 Luxury, 2422.
 Lying, 1202.
 Maceration, 2462.
 Machinate, 1400.
 Machine, 1202.
 Made ready, 1222.
 Madman, 1704.
 Magistrate, 1222.
 Magnanimous, 122.
 Maiden, 1222.
 Maidenhood, 527.
 Mail, 1702.
 Maimed, 226.
 Main, 1277.
 Maintaineth, 1022, 222.
 Maintaining, 2420.
 Maintenance, 1042, 1027.

INDEX.

MED

Majestic, 856.
 Majesty, 2491, 26, 1754, 1146.
 Maker, 74, 2061.
 Maketh, 2643, 2153.
 Making off, 1250.
 Malice, 833.
 Malicious, 490.
 Maliciously-intentioned, 1599.
 Maliciousness, 1789.
 Malignant, 2063.
 Man, 50, 68, 1176, 78, 180, 313.
 Manage, 2349.
 Management, 1233.
 Mandate, 1108.
 Mane, 1212.
 Maned (lion), 1237.
 Manhood, 690.
 Manifested, 1805, 2197.
 Manifestly, 2034.
 Mankind, 1178.
 Manliness, 69.
 Manner, 880.
 Manner (in like), 71, 1944, 2006, 1234.
 Many, 44, 23, 122, 2577.
 Mar, 2019.
 March, 1983, 2003, 2036, 2535, 2027.
 Mark, 224, 547, 1123, 1802.
 Marriage, 1340.
 Married, 558, 644.
 Marry, 1340.
 Marshy, 2001.
 Master, 1042, 209, 242, 1738, 1122, 1072.
 Master's business, 1045.
 Mastereth, 827, 456.
 Mastership, 279.
 Matched, 1659.
 Matchless, 2241.
 Mate, 1522, 1412.
 Matter, 1286, 1121.
 Matter in hand, 2147.
 Maxim, 1298.
 Meadow-grass, 2019.
 Meagre, 866.
 Meal, 446, 2434.
 Mean, 1215, 1563, 1115.
 Meanness, 1450.
 Meaning, 2707.
 Meaning to say, 2464.
 Means, 1425, 119, 271, 2735.
 Means of living, 2407.
 Meant, 1141.
 Meanwhile, 1084, 401.
 Measure, 2784.
 Measure (beyond), 623.
 Meddling, 1016.
 Medicine, 174, 634, 64, 663.
 Meditating, 1449.
 Meditation, 2464.

MIX

Meeting, 203, 1422.
 Meet with, 297.
 Member, 464, 2022.
 Memory, 2731.
 Men, 151, 790.
 Mendicant, 540, 1345.
 Mendicity, 622.
 Mental pain, 622.
 Mention, 1992.
 Merchant, 556, 929, 2472, 1224.
 Merciful, 1642.
 Mere, 974.
 Merely, 1054, 245, 568.
 Merit, 54, 262, 1022.
 Merit-appreciating, 722.
 Meritorious, 1622.
 Merry, 1244.
 Merry-making, 408.
 Messenger, 1741, 226.
 Met, 234.
 Metal, 471.
 Meted out, 760.
 Meteor, 2127.
 Middling, 1158.
 Midnight, 1340.
 Midst, 52.
 Might, 60, 2626.
 Mightiness, 2521.
 Mighty, 1204, 2177.
 Mighty lord, 1012.
 Mild, 1714.
 Milk, 182.
 Milken, 2759.
 Mimic art, 1590.
 Mind, 27, 94, 123, 200, 920, 1142.
 Mindful, 2147, 1247.
 Mine, 101.
 Minister, 1122, 1020, 1214, 2226.
 Ministership, 1127.
 Minstrel of heaven, 1246.
 Mirage, 2222.
 Mire, 52.
 Mirror, 1727.
 Miry road, 249.
 Mischief, 1277.
 Mischief-making, 1777.
 Mischievous, 2022.
 Misconduct, 2179.
 Miscreant, 1712.
 Misdeed, 202, 548.
 Misdoings, 622.
 Miser, 702, 696.
 Misery, 272, 699, 2106.
 Misfortune, 200, 224, 212, 204, 204.
 Mishap, 216.
 Mistake, 2006, 1454.
 Mistress, 1201, 2241.
 Mixed, 2077.

MUT

Meet, 1297.
 Moderate, 250.
 Moderation, 156, 226.
 Modest, 1076, 1009.
 Mole, 2204.
 Moist, 1567.
 Molest, 2547.
 Moment, 256, 1222, 2724.
 Momentary, 274, 2200.
 Money, 12.
 Money-lender, 522, 522.
 Moneyless, 1272.
 Monied, 224.
 Monies, 2427.
 Monkey, 1019, 1524, 1254.
 Month, 102.
 Moon, 22, 124, 2, 192.
 Moonlight, 647, 2126.
 Moral, 1759.
 Moreover, 224, 62, 1272.
 Morning, 2252, 1257.
 Morrow, 2246.
 Mortal, 2652.
 Mortification, 2029.
 Mortified, 2297.
 Mostly, 2020.
 Most part, 264.
 Mother, 27, 226, 46, 26.
 Motion, 70.
 Motionless, 912.
 Motive, 2012.
 Mottled, 122, 762.
 Mound, 1244.
 Mountain, 106, 221, 122, 1024, 1222, 2001.
 Mountain-ridge, 2007.
 Mountain-torrent, 629.
 Mounted, 2025, 1164.
 Mouse, 246, 120.
 Mouth, 79, 1072, 1026, 1614.
 Mouthful, 1074.
 Mouthful-giving, 1074.
 Move, 2294.
 Moved, 2742.
 Moveth, 511.
 Moving, 2022.
 Much, 44, 2577, 2245, 1714.
 Mud, 52.
 Mule, 1517.
 Multitude, 520, 2022.
 Multiplication, 224.
 Multifarious, 1646.
 Mundane existence, 625.
 Munificent, 1645.
 Murderous, 1612.
 Mused, 2426, 1272.
 Musling, 1442.
 Mutilated, 1212.
 Mutiny, 2022, 2545.

INDEX.

NOB

Mutual, 498, 2810.
 Mutual benefit, 2810.
 Mutually, 2440.
 Muzzle, 2723.
 My, 110, 253, 54, 2599, 1556.
 Mystery, 764.
 Nail, 154.
 Nakedness, 69.
 Name, 540, 19, 515, 514, 2682, 1725.
 Named, 2733.
 Narrate, 538.
 Native soil, 948.
 Natural, 895, 1406.
 Naturally, 595.
 Natural state, 2308, 2716, 1484.
 Nature, 182, 182, 2716.
 Near, 318, 247, 1735, 917, 416, 917, 856.
 Nearer, 2633.
 Nearness, 1112.
 Neat-herd, 1346.
 Necessarily, 1556.
 Necessity, 2466.
 Neck, 58, 133.
 Nectar, 145.
 Need, 1958, 2628.
 Needless, 2764, 2305.
 Neglect, 1045, 2374, 1990, 48.
 Neglectful, 1039.
 Neglecting, 2588.
 Negligent, 2374.
 Negligence, 1300.
 Negligent, 2157.
 Negotiator, 2302.
 Neighbour, 170.
 Neighbourhood, 280.
 Neology, 1634.
 Neotarie, 1634.
 Nest, 1685, 1525.
 Net, 132.
 Nether sky, 1686.
 Neutral, 1476.
 Nevertheless, 180.
 New, 15, 1634, 1033.
 New-comer, 1479.
 News, 1355.
 New shoot, 2755.
 Next day, 2246.
 Next world, 1048.
 Nibbled, 1213.
 Nibbleth, 1213.
 Niggardly, 634, 1645, 1271.
 Night, 52, 2755, 2582.
 Night and day, 2652.
 Nightly, 879.
 Nine, 625.
 Nipple, 58.
 Nobility, 1774.
 Noble, 1074.

OBS

Noble nature, 2121.
 Nod, 1094.
 Noise, 439, 1253, 2084.
 Non-addicted, 750.
 Non-commencement, 1113.
 Non-concurrence, 1267.
 Non-consciousness, 1267.
 Non-contact, 768.
 Non-enjoyment, 706.
 Non-existence, 584.
 Non-existing, 861.
 Non-expectance, 666.
 Non-injury, 368.
 Non-securing, 1299.
 Non-superintendence, 2035.
 Non-restraint, 217.
 Non-retaliation, 2036.
 Noose, 390.
 North, 1211.
 Northern road, 1211.
 Nose, 1353.
 Not, 15, 953.
 Notch of a bow, 732.
 Note, 839.
 Noted, 36.
 Noticeable, 2413.
 Notion, 1707.
 Notoriety, 1745.
 Notorious, 581.
 Not so, 1507.
 Notwithstanding, 160.
 Nourisheth, 1057.
 Nourishing, 1078.
 Now, 322, 54, 117, 152, 2214, 933.
 Noxious, 2622.
 Nudity, 62.
 Number, 34, 2737.
 Numbering, 2438.
 Numbers, (in great), 152.
 Numerous, 2158.
 Nurse, 2628.
 O! 151.
 Oath, 1431, 2827.
 Obedience, 1604.
 Obedient, 41, 2176.
 Obeisance, 1748, 1427.
 Obeyed, 665, 157.
 Obeyeth, 867.
 Object, 22, 78.
 Object of confidence, 154.
 Oblation, 1076.
 Obligation, 2473, 2466, 2628.
 Obsequies, 2715.
 Observance, 367.
 Observe, 1061.
 Observed, 157, 2681.
 Obstacle, 970, 949.
 Obstinate, 1304.

ORD

Obstructed, 1311, 2016.
 Obstructing, 698.
 Obtain, 67, 2348, 2177, 954.
 Obtainable, 480.
 Obtained, 781, 954, 2645.
 Obtaineth, 12, 75.
 Obviate, 1527.
 Occasion, 1056, 2163, 2614, 1096, 1796,
 (according to the) 1307.
 Occasionally, 1828, 2209.
 Occupation, 347.
 Occupied, 2673, 1440.
 Occupy, 128.
 Occurred, 894, 2337, 2362.
 Ocean, 10, 2235, 893, 1665, 1386.
 Ocean of trouble, 2220.
 Odd, 845.
 Odious, 2519, 1064.
 Odiousness, 1576.
 Off, 1525.
 Offence, 1113, 1391.
 Offensive, 1470.
 Offering, 2096.
 Office, 1302.
 Officer, 1632, 1284, 1315, 2143.
 Officiousness, 1029.
 Offspring, 100, 900, 1413.
 Oh! 296, 141.
 Oil, 67.
 Old, 49, 588, 1282, 2696.
 Old age, 14, 647, 2617, 574.
 Old friend, 324.
 Old retainer, 1282.
 Old servant, 1289.
 Omnivorous, 1643.
 Once, 20, 31, at once, 2708.
 Once on a time, 123.
 On dit, 813.
 One, 39.
 One another, 496.
 One by one, 2300, 1425.
 One's self, 890.
 Only, 371, 29.
 Open, 1614.
 Open-handed, 2309.
 Opening, 1788.
 Open-mouthed, 1614.
 Opinion, 296, 1809, 2452.
 Opponent, 2708.
 Opportunity, 2163, 1096, 577.
 Opposed, 1979.
 Opposite shore, 893.
 Opposition, 1529.
 Oppress, 2016.
 Oppressed, 561, 965.
 Opulent, 930.
 Or, 390, 1880.
 Order, 1536, 1852, 489, 2673.

INDEX.

PAM

Ordereth, 843, 1957, 2127.
 Ordinance, 2468.
 Ordure, 37, 289.
 Or else, 631.
 Organ, 217.
 Origin, 2643, 2012.
 Ornament, 1639, 184, 882, 229.
 Orphan, 979.
 Orts, 1053.
 Ostentation, 157.
 Other, 401, 627, 277, 188, 901.
 Otherwise, 15, 342.
 Oughtest, 1131.
 Our, 1556.
 Ousted, 1683.
 Out, 2089.
 Outcast, 107, 360.
 Outlay, 2082, 1255.
 Outside, 252.
 Outskirts, 1980, 1368.
 Over, 2301.
 Overcast, 1686.
 Overcome, 424.
 Overheard, 2408.
 Overjoyed, 1648, 404, 2431.
 Overlooked, 2245.
 Overmuch, 715.
 Over-running, 1288.
 Overseer, 1995.
 Overspread, 1686, 1786.
 Overtaken, 1800.
 Overwhelm, 2221.
 Overwhelmed, 2679, 635, 1665.
 Oviparous, 748.
 Owl, 2532.
 Own, 1087, 1096, 390.
 Own country, 506.
 Owner, 399.
 Own hand, 2096.
 Own home, 1356.
 Own place, 497.
 Own son, 897.
 Ox, 1205.
 Pacification, 1681.
 Pean, 2283.
 Pain, 29, 166, 2462, 2679, 2818.
 Pained, 1224, 483, 2082, 1006.
 Pains, 2587, 1569.
 Pains-taking, 442, 979.
 Painted, 1310.
 Painter, 1281.
 Painting, 1381.
 Palace, 111, 1110, 825.
 Palace-gate, 2063.
 Palatable, 109.
 Palm of the hand, 744, 1715.
 Palpable (darkness), 2068.
 Pampering, 1078.

PER

Pang, 667.
 Panoplied, 1513.
 Paradise, 684.
 Paramour, 593.
 Paralysed, 1311.
 Parasol, 1015.
 Parrot, 98.
 Parsimonious, 1312.
 Part, 396, 2572.
 Participation, 2515.
 Particle, 2742.
 Particularly, 1200.
 Parting, 903.
 Partisan, 457.
 Partition, 2515.
 Parturition, 1522, 1522.
 Party, 1926.
 Pass, 723, 1993.
 Passage, 1530.
 Passeth, 114, 498.
 Passing, 2665.
 Passion, 267, 1691.
 Passionate, 2671.
 Passions, 827.
 Past, 161, 2301.
 Pastime, 114, 1674.
 Pasturage, 2019.
 Pate, 2033.
 Paternal mansion, 571.
 Path, 156.
 Patience, 155, 1008.
 Patient, 1771, 1295.
 Patronage, 684, 1057, 1488.
 Patronize, 1480.
 Pattern, 15.
 Paw, 141.
 Pawn, 2789.
 Pay, 280.
 Peace, 17, 2770, 1607, 2480.
 Peacock, 763.
 Peak, 123, 1212.
 Peal, 1237.
 Pearl, 483.
 Peck, 913.
 Peculation, 1279.
 Peculiar, 535.
 Pedigree, 945.
 Peg, 541.
 Penance, 40.
 Penance-forest, 2672.
 Penniless, 682, 666.
 Penurious, 634.
 Penury, 638.
 People, 1666, 2768.
 Peopled, 2046.
 Perception, 1503.
 Perchance, 1718.
 Perfection, 1910.

PLA

Perform, 6.
 Performance, 518.
 Performed, 40, 2380, 301, 1865.
 Perhaps, 186.
 Peril, 2481.
 Perishable, 283, 2822.
 Perished, 1533, 139.
 Perisheth, 978.
 Perishing, 2631, 2818.
 Permit, 1140.
 Perpetrate, 2819.
 Perpetual, 1133.
 Perpetually, 1231, 31.
 Perplexed, 2196, 2577, 1520.
 Perseverance, 1512.
 Persevering, 2161.
 Person, 388, 1437.
 Pert, 1414.
 Pertinent, 1178.
 Philosopher, 730.
 Philosophy, 651.
 Phlegm, 2078.
 Phlegmagogue, 2078.
 Phrase, 2.
 Physic, 563.
 Physician, 523, 2196.
 Physician of the gods, 2273.
 Perused, 163.
 Pervaded, 1786.
 Perverse, 2051.
 Perversion, 198.
 Perverter, 1298.
 Pestilence, 2157.
 Petitioner, 791.
 Petitioning, 648.
 Pick-axe, 603.
 Pick up, 2208.
 Picture, 1381, 887, 1570.
 Piece, 544.
 Piecing, 2196.
 Pierced, 733, 976.
 Pierceth, 1892.
 Piercing, 2667.
 Pigeon, 133.
 Pilgrimage, 40, 1706.
 Pillar, 1348.
 Pinched, 1687.
 Pining, 2583.
 Pioneer, 2008.
 Pious soul, 1786.
 Plas, 282.
 Pliteous, 2064.
 Pithless, 688.
 Pitiful, 2392, 2583.
 Pitiless, 1899.
 Pity, 167, 332, 2114, (full of) 2392.
 Place, 127, 176, 1641, 1616, 2200.
 Placed, 1369.

INDEX.

POS

Placid, 1833.
 Placing, 1840, 1886.
 Plain (not handsome), 1103.
 Plainly, 2084.
 Plaintiff, 2042.
 Plan, 2431.
 Planned, 2578.
 Platter, 2484.
 Play, 1033, 1590.
 Played, 1993.
 Playing, 1814.
 Playfulness, 1710.
 Pleased, 1256, 2463, 2370, 841.
 Pleasant, 484, 1104, 1657.
 Pleasure, 108, 1342, 1929, 374, 2184, 1776, 1465.
 Pleasure-garden, 1331.
 Pledge, 2789.
 Plentiful, 1053, 448.
 Plant, 1238.
 Plot, 402.
 Plot of ground, 1021.
 Plotteth, 1460.
 Plucker, 1019.
 Plump, 318.
 Plundereth, 1993.
 Plunged, 138, 974.
 Poem, 114.
 Poesy, 114.
 Post-laureat, 2283.
 Poetry, 114.
 Point, 436, 1286.
 Pointed out, 2736, 1573.
 Poised, 1455.
 Poison, 48, 436, 1775.
 Poison-destroying, 64.
 Poison-tree, 1489.
 Police-officer, 1385.
 Policy, 4, 2177.
 Polltic, 2234.
 Political science, 249.
 Politician, 1899, 1899, 268, 859.
 Polity, 4.
 Polluted, 1447.
 Pole of a carriage, 962.
 Poltroon, 503.
 Pond, 695, 1730, 2394.
 Poulard, 2644.
 Pool, 2029, 2346.
 Poor, 49, 945, 866, 119, 943.
 Portentous, 1443.
 Porter, 1871.
 Portion, 205, 2035.
 Possessed, 1717, 1907.
 Possesseth, 1456.
 Possessions, 7.
 Possessor, 191.
 Possibility, 2647.

PRI

Possible, 376, 2680, 2771.
 Post, 221.
 Post-cremation, 1830.
 Pot, 422, 2449.
 Potter, 2435.
 Pourtrayed, 1310.
 Poverty, 206, 2716, 614, 638.
 Power, 2537, 1883, 853, 2636, 240, 2491, 1636, 2177.
 Powerful, 206, 2478, 964.
 Powerless, 1175.
 Practicable, 1.
 Practice, 1578, 1448.
 Practise, 2078, 6, 153.
 Practised, 665.
 Practiseth, 426, 828.
 Praise, 526, 1121, 349.
 Praised, 1136, 2121.
 Praiseworthy, 306.
 Prater, 1007.
 Prattler, 1007.
 Preacher, 161.
 Preceded, 111.
 Precept, 743.
 Precipitately, 1984.
 Predestined, 63.
 Predominates, 182.
 Pre-eminence, 1937.
 Pre-eminent, 2471.
 Preferably, 30.
 Preferment, 1302.
 Prejudicial, 1077.
 Premiership, 1080, 1173.
 Preparation, 1189.
 Prepared, 2399, 2562, 237, 1943.
 Preponderates, 728.
 Prescribeth, 2127.
 Presence, 1451, 2586, 349, 421, 1577.
 Present, 2680.
 Presented, 2575.
 Preservation, 2100, 268, 223, 1536.
 Preserve, 282.
 Preserved, 273.
 Preserveth, 975, 1666.
 Preserving, 604.
 Presided over, 2448.
 Pressed, 830.
 Pretence, 1861.
 Pretender, 2042.
 Pretext, 1736.
 Prevail, 2671.
 Prevention, 1270.
 Preventive, 1196.
 Previously, 966.
 Prey, 769.
 Price, 2539.
 Pricking the ears, 1614.
 Pride, 1641, 537, 1494, 2728.

PRO

Primary cause, 1806.
 Prime, 2041, 208.
 Prime-minister, 1029, 1180.
 Prince, 96.
 Principal, 2021.
 Principle, 96.
 Prior, 2782.
 Private, 2548.
 Privately, 1542, 297, 1293, 1848.
 Privation, 707.
 Procedure, 1856.
 Proceed, 1092.
 Proceeded, 2748.
 Proceedeth, 1499.
 Proclaimeth, 1231.
 Proclaiming, 548.
 Procrastination, 1124.
 Procreation, 1044.
 Procurable, 499, 480.
 Procure, 604.
 Prodigal of time, 1272.
 Prodigality, 2311.
 Producer, 1761.
 Production, 135.
 Productive, 959, 1477.
 Proficient, 197.
 Profitable, 3.
 Progeny, 2782.
 Prohibited, 1718.
 Prolific, 837, 35.
 Prolifeness, 574.
 Prolix, 737.
 Prolixity, 231, 2764.
 Promise, 853, 2247, 1556.
 Promised, 1339, 1734, 2049.
 Promiseeth, 2597.
 Promoted, 1482.
 Promotion, 1303.
 Prompt, 750, 2390, 2123.
 Proof, 1465.
 Proper, 242, 1592, 227, 174, 2127, 2783.
 Proper course, 1436.
 Properly, 955, 239.
 Property, 1287, 622, 2060.
 Propitiated, 2134, 1590, 2741, 174.
 Proposed, 2543.
 Propriety, 2766.
 Prosecution, 146.
 Prosper, 2231.
 Prosperity, 10, 661, 228, 1296, 208, 230, 226, 931, 2233.
 Prosperous, 2215, 939, 41, 2227, 2197, 1442.
 Prostration, 854, 1056.
 Protect, 929.
 Protected, 2595.
 Protecteth, 1666.
 Protecting, 1737.

INDEX.

QUI

Protection, 1067, 1226, 2027, 798, 1716, 1057, 1721.
 Protector, 370.
 Protector of men, 1057.
 Proud, 1883, 1545, 1622, 2182.
 Proudly, 190, 1225.
 Proved, 9049.
 Provide, 763.
 Provided, 760.
 Providence, 951.
 Province, 315.
 Provisions, 1318, 736.
 Provocation, 1681, 2042.
 Provoked, 1690.
 Prowess, 847, 984.
 Prowling, 2573, 725.
 Proximity, 93, 572, 106.
 Proxy, 1044.
 Prudence, 4, 11.
 Prudent, 906, 2234, 502, 586, 2170.
 Public business, 1935.
 Publisheth, 2707.
 Puffed, 1434, 1500.
 Puffing, 703.
 Pulleth, 2528.
 Pulling, 2044.
 Pungent, 2077.
 Punish, 1503.
 Punished, 598.
 Punishment, 1504.
 Purchase, 1152.
 Pure, 1758, 284, 1760, 2678.
 Pure-minded, 426.
 Purity, 478, 1774.
 Purpose, 2798, 2614, 2431, 2390.
 Purpose (for the), 751.
 Purpose (to no), 2706.
 Purse-proud, 1764.
 Pursueth, 922.
 Pursuing, 2392.
 Pursuit, 1439.
 Put to a distance, 1930.
 Put in order, 1952.
 Put together, 1001.
 Puzzled, 2577.
 Pyre, 1835.
 Quagmire, 890.
 Quail, 1782.
 Quaking, 1687.
 Quality, 19.
 Quarrel, 115.
 Quarter, 122, 437, 2572.
 Queen, 2092.
 Quest, 1053, 725.
 Question, 1286.
 Quickly, 292, 1106, 130, 433, 733.
 Quiet, 1205.
 Quietism, 745.

REC

Quirister, 1344.
 Quilt, 1792, 504, 502, 500, 889, 2267.
 Quivering, 1747, 1747.
 Race, 32.
 Rage, 444.
 Railleth, 2310.
 Raiment, 682.
 Rain, 164, 1693.
 Raineth, 1564.
 Raining, 1562.
 Rains, 1685.
 Rain-water, 2450.
 Rainy season, 2003.
 Raise, 179.
 Raised, 1455, 1084, 1884, 890, 2438.
 Ram, 455.
 Rampart, 1903.
 Ran, 1709.
 Range, 241.
 Rangeth, 506.
 Rank, 752, 1275.
 Rapidly, 919.
 Rarely, 229.
 Rash, 2728.
 Rashly, 2733.
 Rashness, 833.
 Rather, 30.
 Ratified, 2831.
 Ravageth, 1239.
 Ravish, 1780.
 Ray, 191, 591.
 Razor, 1357.
 Razor-case, 1357.
 Reach, 2848.
 Reached, 815, 1346, 1371, 109, 1335.
 Road, 665.
 Readeth, 181.
 Readily, 2198.
 Re-admit, 1516.
 Ready, 351, 2399, 227, 2320, 2123, 1902, 1708.
 Ready to die, 2289.
 Real, 1380.
 Realized, 926.
 Realms, 1825.
 Rear, 2710.
 Reared, 2720.
 Reason, 277, 723, 181, 2731.
 Recedeth, 990.
 Received, 2102, 200.
 Receiveth, 1517.
 Recent, 2544.
 Recess, 1691.
 Recited, 20.
 Reciteth, 1329.
 Reckoned, 1065.
 Reckoneth, 1498.
 Reckoning, 390.

REM

Reclining, 123.
 Recognizeth, 2811.
 Recognized, 262.
 Recollection, 1121, 2731.
 Recommendeth, 1189.
 Recompense, 2184.
 Recourse, 1898.
 Recovered, 1647.
 Recovery, 2169.
 Rectitude, 2766.
 Redemption, 2805.
 Reduced to distress, 1071.
 Referree, 2408.
 Reflected, 27, 125, 640, 1596.
 Reflected image, 2754, 1434.
 Reflecting, 640, 1598.
 Refraining, 1515.
 Refreshed, 481.
 Refresheth, 484.
 Refuge, 1719, 1544, 2240.
 Refugee, 791.
 Refusal, 168.
 Refused, 1266.
 Regained, 1647.
 Regaleth, 1220, 1558.
 Regard, 670, 283, 201, 2332, 1004.
 Regeneration, 90.
 Region, 303.
 Regretteth, 2712.
 Rejected, 414, 1206.
 Rejoiced, 288, 404.
 Rejoiceth, 2431.
 Rejoinder, 2747.
 Relate, 116.
 Related, 1338, 2750, 803.
 Relation, 2623, 2512.
 Relationship, 1288.
 Relative, 940.
 Release, 911.
 Released, 304, 1373.
 Relentless, 2659.
 Religion, 6.
 Religious rite, 184.
 Relinquish, 66, 567, 2686.
 Relinquished, 1587.
 Relinquisheth, 1005.
 Relish, 365.
 Relisheth, 2312.
 Reluctantly, 1286.
 Relying, 224.
 Remain, 857.
 Remainder, 2115, 2082.
 Remediable, 1198.
 Remedy, 224, 174, 2656.
 Remember, 1793.
 Remiss, 1039.
 Remissness, 1320.
 Remnant, 2115, 2805.

INDEX.

RES

Remorse, 692, 1654.
 Remorseless, 2659.
 Removal, 1572.
 Removal of fear, 1197.
 Removed, 1907.
 Remover, 2079, 2078.
 Removing, 1594.
 Rendered populous, 2046.
 Renown, 1390.
 Renowned, 1390, 36, 1760, 2030.
 Rendered unfriendly, 1596.
 Repairer, 2227, 1869.
 Repairable, 470.
 Repeatedly, 1416, 2221.
 Repeateth, 1329, 2708.
 Repelling, 2536.
 Repentance, 692.
 Repenteth, 2712.
 Replenish, 2045.
 Replied, 396, 108.
 Reply, 292, 1236.
 Report, 160, 813.
 Repose, 654.
 Reposed, 2092.
 Reproach, 2225.
 Reproached, 622.
 Reproached, 1712.
 Repulsed, 1345.
 Reputation, 18, 1247.
 Requital, 2790, 2061, 2102.
 Rescue, 401, 405, 222.
 Rescued, 218.
 Rescuing, 786.
 Resemblance, 167.
 Resembling, 1271.
 Reservoir, 695, 2067.
 Resided, 2550.
 Residence, 2004, 1653.
 Resident, 856.
 Resideth, 246.
 Residing, 571.
 Residue, 2115, 2205.
 Resisted, 69.
 Resolute, 1771.
 Resolution, 941.
 Resolve, 466.
 Resolved, 2218, 2220.
 Resolver, 206.
 Resorted, 1585, 1176.
 Resorteth, 507.
 Resource, 1801.
 Respect, 1120, 2767, 621, 111, 1422, 2222, 1176.
 Respectability, 1247, 1063.
 Respectable, 2478.
 Respected, 623, 1493, 14.
 Respectful, 1588.
 Respectfully, 108, 290.

ROD

Rest, 654, 2205.
 Resteth on, 1161.
 Restored, 1537, 1376.
 Restored to favour, 1515.
 Restored to life, 2118.
 Restrained, 2221, 2051, 2162.
 Restraint, 2677.
 Result, 257, 1885, 144.
 Resulted, 1815.
 Resulteth, 2179.
 Resulting, 1138.
 Resumed, 1453.
 Retained, 1218, 2576.
 Retinue, 132.
 Retired, 2072.
 Retireth, 2214, 261, 990.
 Retreateth, 2214.
 Return, 1142, 2051.
 Returned, 2272, 400, 919, 2417.
 Return of kindness, 2061.
 Revealeth, 2707, 622.
 Revenue, 1220.
 Reverence, 122.
 Reverse, 1491, 1062.
 Review, 1982.
 Revile, 214.
 Revolt, 2545.
 Revolution, 900.
 Revolve, 747.
 Revolving, 23.
 Reward, 215, 1042.
 Rice, 122, 2292.
 Rice-grain, 132.
 Rich, 1000, 601, 770, 1220, 1274, 172, 2472.
 Riches, 24, 275, 407, 622.
 Rid, 1644.
 Ridicule, 14.
 Right, 257, 1742, 1714.
 Righteous, 152.
 Ring, 1257, 1251.
 Ripe, 621.
 Rippling open, 2206.
 Riseth, 1087, 2275.
 Rite, 923.
 Rival-wife, 2440.
 Rivalry, 1529.
 Riven, 720.
 River, 109, 9, 1226.
 Road, 156, 217, 249.
 Roameth, 508.
 Roaming, 216, 920, 1722, 792.
 Roar, 720, 2706, 926.
 Roareth, 1227.
 Rob, 1024.
 Robber, 222, 2159.
 Robbing, 2045.
 Rock, 1422, 1427, 1024.
 Rod, 508.

SAM

Rogue, 1622.
 Roguery, 2757.
 Roguish, 1414.
 Rolled, 2724.
 Rolleth, 1219.
 Rolling, 690.
 Roost, 1795, 122.
 Root, 602, 2212.
 Root out, 2705.
 Route, 2024, 1514.
 Rove, 608, 210.
 Roving, 725.
 Row, 2200.
 Royal favorite, 1215.
 Royal pleasure, 2127.
 Royal unction, 923.
 Royalty, 2009, 922.
 Rubbed, 1426.
 Rubber, 1142.
 Ruby, 101.
 Rueth, 1021.
 Rugged, 2001.
 Ruin, 574, 25, 1272, 1200.
 Ruiner, 1295.
 Rule, 1292, 1442, 569, 1767.
 Ruled, 1125.
 Ruler, 645, 1149.
 Ruleth, 1715, 2542.
 Rumour, 1249, 1266, 212.
 Run, 2267.
 Run off, 1707.
 Running, 222.
 Running away, 1299.
 Rapture, 476.
 Rut, 1592.
 Rutish, 1499.
 Sacred, 1742.
 Sacred writings, 26.
 Sacrifice, 2562, 155, 2210, 2212.
 Sacrifice of life, 2520.
 Sacrificial shed, 2108.
 Sadness, 227.
 Safe and sound, 2722.
 Safety, 1542, 2592.
 Safely, 1542.
 Sage, 5, 2229, 1292.
 Said, 42, 2002, 244, 2047, 179.
 Saith, 27, 2299.
 Sake, 275, 1005, 2211.
 Salary, 2060.
 Sale, 1152.
 Sally-port, 1210.
 Salt, 1920.
 Salutary, 2.
 Salute, 241.
 Saluted, 2222.
 Salvation, 2205.
 Same, 2205.

INDEX.

SEC

Same time, 2708.
Sanctuary, 842.
Sand, 2886.
Sandal, 883, 484.
Sapid, 1909.
Sapless, 688.
Satisfaction, 1509, 559, 980, 788.
Satisfied, 680, 792, 663, 2379, 1286.
Satisfy, 1012, 1573.
Sauce, 1921.
Saucy, 1009.
Saved, 1400.
Saw, 1022.
Say, 66, 1117.
Saying, 2, 65, 1903, 2886, 1873.
Scalded, 2755.
Scales, 2825.
Scanty, 1271.
Scared, 809.
Scattered, 1268, 1268.
Scattering, 122.
Scent, 882.
Scentless, 86.
Scheme, 1598, 1842, 1404.
Scholar, 81.
School, 540.
Science, 961.
Scope, 241.
Score, 2504.
Scoundrel, 494.
Scrape, 1268.
Scraped, 2286.
Scratched, 2286.
Screened, 2279.
Screeneth, 1492.
Scripture, 12, 1077, 705.
Scrotum, 720.
Scurillity, 2179.
Scurilous, 1649.
Sea, 10, 803, 1055.
Sea of trouble, 1553.
Sea-girl, 2542.
Seal, 2286.
Sealed, 2286.
Sear, 1949.
Search, 1052, 1480, 2055, 2286.
Searching, 222.
Sea-shore, 1521.
Season, 1784.
Seasonable, 1007.
Seat, 590, 688.
Seated, 112.
Secluded, 590.
Second, 14, 1227.
Secondary, 1079.
Secondary rank, 1080.
Secrecy, 2046.
Secret, 427, 2444, 597, 1863, 2541.

SEE

Secret counsel, 694.
Secretly, 1508, 1865, 1850.
Sectarial mark, 850.
Secure, 1200.
Security, 8.
Seduced, 2086.
Seduoeth, 500.
Sedulous, 1588.
Sedulously, 625.
See, 126, 1675.
Seed, 1508.
Seeing, 1120.
Seek, 801, 2617, 1792.
Seeker, 2069.
Seeking, 220, 1400.
Seen, 503, 217, 2410, 820, 125.
Seen into, 1916.
Seer, 1206.
Seeth, 2787.
Seize, 1216.
Seized, 6, 1000, 120, 128, 1426.
Seizeth, 200.
Seizing, 2408.
Seizure, 2025, 1201.
Seldom, 220.
Self, 26, 1029.
Self-advantage, 2048.
Self-disparaged, 687.
Self-disparagement, 626.
Self-done, 75.
Selfish, 2222.
Self-possession, 625.
Self-sacrifice, 267.
Self-willed, 1499.
Self-willedness, 904.
Sell, 1229.
Senate, 226.
Sendeth away, 882.
Sense, 507.
Senseless, 1001, 1702.
Senselessness, 1166.
Sensible, 2212, 114, 119, 502, 626.
Sensualist, 1545.
Sent, 1024, 2088, 826, 1227.
Sent away, 1749, 1900.
Sentiment, 1809, 2009.
Separate, 2212.
Separated, 1265.
Separately, 1820.
Separation, 2647, 17.
Sequestered, 589.
Serpent, 461, 205, 1522, 62, 2562, 975.
Servant, 877, 1041, 1922, 1020, 1272, 1644.
Serve, 1047, 1227.
Served, 197, 1717.
Service, 647, 424, 1056, 1576, 1022, 2172.
Serviceable, 2075.
Servitor, 902.

SIC

Servitude, 647, 1064, 1022.
Sesamum, 67.
Set, 200, 1102, 2015, 2714.
Set (fire), 2254.
Set (as the sun), 1545.
Set in motion, 1271.
Set in order, 1916.
Set out, 962.
Set over, 1227, 1218.
Set up, 1209, 2040.
Setter (of gems), 1162.
Setting, 222.
Settle, 1256.
Settled, 1226, 802, 779.
Seven, 2479.
Sever, 202.
Severed, 722.
Severity, 2175, 427, 1602, 222.
Sexual intercourse, 624, 1200, 1229.
Shade, 252.
Shadow, 722.
Shaft, 621.
Shaken off, 1206, 1479.
Shallow stream, 609.
Shame, 525, 626.
Shamelessness, 1029.
Share, 2025.
Shark, 2222.
Sharp, 1254, 2272.
Sharpness, 2.
Shaven, 1275.
Shaving, 2122, 2129.
Shed, 2442, 2425, 1021.
Sheet of water, 1501.
Shell, 2215, 2426.
Shelter, 2240.
Sheltered, 1201, 2220.
Shew, sheweth, &c., 152, 1227, 1122, 122,
422, 1540, 822, 1227.
Shield, 2012.
Shielded, 2279.
Shineth, 62, 106.
Shining, 1179.
Ship, 462, 1221, 1224.
Shivered, 2442.
Shocking, 1222.
Shoe, 622.
Shoe-latchet, 1246.
Shore, 12.
Shot, 822, 821, 2227.
Shoulder, 2262.
Shouteth, 2229.
Shower, 1222.
Shrewdness, 2556.
Shrub, 2012.
Shun, 422, 522.
Shunned, 1720, 2222, 460.
Sick, 652, 1222.

INDEX.

SLA

Sickness, 948.
Sickness, 900, 130, 2500.
Side, 353, 1936.
Siege, 2153.
Sifting, 2055.
Sighing, 423.
Sight, 125, 431.
Sightless, 20.
Sign, 1004, 1004, 540, 1122, 2082, 1983.
Signet, 2386.
Silence, 630.
Silent, 251.
Silently, 2722.
Silk-cotton, 122.
Silly, 2312, 1101, 1040, 606.
Similar, 1216.
Simile, 1200.
Similitude, 1206.
Simple, 1101.
Simpleton, 1714.
Simplicity, 1048.
Simultaneously, 1043.
Sin, 2562, 273, 100, 648.
Sin-blinded, 2467.
Since, 15, 1204.
Sincerity, 1040.
Sinew, 411.
Single, 271.
Singly, 25, 1880.
Sinketh, 1175, 2220.
Sinking, 1550.
Sinless, 440.
Sir, 241.
Sirrah, 423.
Sister, 500.
Site, 626.
Sitteth, 145.
Six, 42.
Six-fold, 1404.
Skilful, 1280, 1063.
Skill, 299, 3, 1404.
Skilled, 10, 1007.
Skilled in arms, 2020.
Skilled in expedients, 1900.
Skimming, 124.
Skin, 1708.
Skull, 2023.
Sky, 190, 1263, 1686, 297.
Slack, 1020.
Slackness, 1220.
Slain, 600, 2201.
Slaketh, 500.
Slanderous, 227.
Slaughter, 122.
Slaughtered, 1203.
Slaughter-house, 2024.
Slave, 2011.
Slavery, 779.

SOM

Slay, 1607.
Sleep, 576, 55, 2006.
Sleeper, 653.
Sleepeth, 542.
Sleeping, 79, 62, 129.
Slept, 1034.
Slew, 1054.
Slight, 2140.
Slighted, 902.
Slighting, 888.
Sloth, 231.
Slough, 870.
Slow, 2616, 800.
Slowly, 606.
Slow-paced, 1800.
Sluggish, 2004.
Slumber, 115.
Small, 223, 225, 1729, 1702.
Smallest, 2522.
Small wit, 220.
Smartness, 2.
Smashed, 2441.
Smear'd, 402, 2263.
Smelled, 2237.
Smelleth, 2241.
Smelling, 1736.
Smiling, 1203.
Smitten, 273, 637.
Smothered, 2150.
Smatty, 1507.
Snake, 731, 1232.
Snake-catcher, 1220.
Snare, 247, 1542.
Snared, 212.
Snout, 2722.
Sang, 1601.
Saucily, 1026.
So, 16, 71, 12, 260.
Soaked, 2020.
Sobbing, 2024.
Social duty, 252.
Society, 1722, 1722, 2020, 2122.
Soever, 252.
So far, 26.
Soft, 264.
Softly, 120, 2722, 1220.
Solled, 212.
Soldier, 2027, 2222.
Sole, 271.
Solicited, 1221, 624.
Solitary, 207, 122.
So long, 27, 1222.
Solver, 202.
So many, 242.
Some, 422.
Somehow, 272.
Some one, 1022.
So much, 1222, 1121.

STA

Son, 26, 52, 197, 50, 165, 94.
Song of victory, 2222.
Soon, 120.
Sooth, 2242.
Sorrow, 127, 21, 627, 722.
Sorrow-stricken, 2107.
Sort, 262, 2770, 742.
Sought, 1027, 722, 1604.
Soul, 2022, 2642, 1042.
Sound, 1242, 1222, 2024, 1202, 51.
Soundeth, 422, 1122.
Sounding, 1221.
Soundly, 1024.
South, 140, 222.
Sovereign remedy, 2022.
Sovereignty, 257, 2202, 722, 220.
Sovereignty of beasts, 204.
Sowing dissensions, 1220.
Space, 102.
Spaciousness, 1000.
Spade, 602.
Speak, 1121.
Speaker, 1472, 42, 1742.
Speaketh, 27.
Species, 607.
Specified, 2722.
Speckled, 122.
Spectator, 202.
Speech, 222, 2, 62, 422, 1024, 1007.
Speedily, 120.
Spending, 221.
Spent, 122.
Sphere, 264.
Spirit, 1211.
Spiritless, 262, 1212.
Spiritous liquor, 1720.
Splendour, 2421.
Split, 720, 1022, 544, 1222.
Spoil, 2012, 2044.
Spolling, 422, 2042.
Spoken, 102, 2047.
Spontaneously, 277, 721.
Sport, 1000, 1022, 1674.
Spot, 1672, 2722, 622.
Spot (on the), 1202.
Spread, 122.
Springeth, 202, 107.
Sprinkled, 2020.
Sprinkling, 1420.
Sprung, 26.
Sprung up, 722.
Spurned, 1242.
Spy, 1222, 1222.
Squadron, 2014.
Squandering, 1220.
Squeezed, 1022.
Staff, 2220.
Staggereth, 2570.

INDEX.

STR

Stained, 1447.
 Stale, 688.
 Stamped, 2986.
 Standard, 1999.
 Standeth, 417, 1923.
 Standing, 1831, 1794.
 Stanza, 90.
 Star, 39.
 Staring, 885, 440.
 Starless, 2532.
 Starlight, 647.
 Starry host, 39.
 Starting, 1128.
 Startled, 251.
 State, 61, 151, 671, 2752, 1594.
 Statefulness, 1225.
 Station, 1449.
 Stay, 620, 526.
 Staying, 254, 519.
 Steadfastness, 228.
 Steadiness, 1158, 491.
 Steady, 1109, 2062.
 Steady-minded, 691.
 Steal, 239.
 Steersman, 1065.
 Step, 762.
 Step by step, 31.
 Stick, 2812.
 Sticking to, 1256.
 Stiff, 1232.
 Stiffen, 429.
 Still, 100.
 Stipulation, 2797.
 Stir, 2604.
 Stoicism, 745.
 Stolidity, 1200.
 Stone, 105, 1006, 1487, 1488, 1884, 1084.
 Stood, 251.
 Stoopeth, 1005.
 Stooing, 1228.
 Stopped, 241.
 Store, 1900, 2635.
 Stored, 603.
 Store room, 1295.
 Storm, 2250.
 Story, 116, 537, 1367, 1794.
 Stoutly, 981.
 Straightforwardness, 1288.
 Straitened, 2157.
 Strange, 1569, 619.
 Strangel, 1878.
 Stranger, 965, 1479.
 Strangle, 1900.
 Stratagem, 647, 725.
 Straw, 453.
 Strayed, 2574, 2242.
 Streak, 2, 1222.
 Stream, 1901, 2651.

SUC

Streamlet, 609.
 Strength, 247, 69.
 Strengthless, 2405.
 Strewed, 1303, 2419, 122.
 Stricken, 602, 637.
 Strict in regimen, 2169.
 Strife, 115, 1897, 1529, 1846.
 Strike, 1697.
 String, 1371, 423.
 Stringless, 51.
 Stripped, 1274.
 Stripped of all, 1274.
 Strippeth, 1239.
 Strive, 760, 1878.
 Strolling, 824.
 Strong, 601, 1894, 964, 1170.
 Stronger, 1529.
 Strongest, 2263.
 Stronghold, 817.
 Struck, 720, 1231, 658, 2290.
 Stuck, 15, 1258.
 Studentship, 248.
 Studied, 1760, 1590.
 Study, 155, 2066.
 Stumbling, 2062.
 Stung, 2022.
 Stupid, 1702, 1590, 1172.
 Stupidity, 1105, 1200.
 Style, 1805, 2745.
 Styptic, 2077.
 Subdued, 2672, 424.
 Subject, 1264, 1847, 1316, 749, 1462, 1096.
 Subjection, 1106.
 Subjugation, 1616.
 Submerged, 1965.
 Submissive, 41, 1493.
 Submitted to, 1417.
 Submitteth, 807.
 Subordinate, 1079.
 Subsequently, 2262.
 Subsided, 1092.
 Subsiding, 1692.
 Subsistence, 573, 2408, 1854.
 Subsester, 205.
 Substance, 170.
 Substantially, 781.
 Substitute, 1044.
 Suburbs, 2408.
 Subversion, 2112.
 Subverted, 1459, 1458.
 Succeedeth, 69.
 Success, 1, 28, 661.
 Successful, 402.
 Succession, 684.
 Such as, 898, 422.
 Such as this, 273, 1522, 2101, 1772.
 Such-like, 2101.

SWO

Suddenly, 1272, 226.
 Sudorific, 1435.
 Sue, 2772.
 Suffer, 746.
 Suggested, 201.
 Suggestion, 1581.
 Suicide, 641, 1448.
 Suitable, 252, 1071.
 Suited, 1102, 1098.
 Suited to the occasion, 1097, 1559.
 Suiteth, 210.
 Sutor, 584, 495, 577.
 Sulkiness, 1252.
 Sum, 464.
 Summit, 122, 1212, 795.
 Summoning, 1922.
 Sun, 1263, 2202, 500, 295, 2222, 222, 2184.
 Sunday, 411.
 Sandry, 122.
 Sunk, 122, 870.
 Sunken in spirits, 1816.
 Sunrise, 106.
 Sunset, 122.
 Sunshine, 995.
 Superintendence, 1222, 1022, 1212.
 Superintendent, 1644, 1222, 1905.
 Superior, 56, 95, 258.
 Superiority, 1906, 1927, 95, 2214.
 Supervised, 2448.
 Supplication, 648.
 Supplied, 1167.
 Support, 1724, 1919, 1667, 509, 862.
 Supposeth, 1101.
 Supposing, 1709.
 Suppressed, 2221.
 Suppression, 160.
 Supremacy, 1763, 1767, 1172.
 Surface, 422.
 Surmising, 794.
 Surmount, 2676, 147.
 Surprise, 224, 206, 2161.
 Surprised, 256.
 Surrender, 1272, 847.
 Surrounded, 2426, 1608, 1237.
 Suspected, 1150, 2000.
 Suspicion, 2752.
 Suspicious, 2756.
 Sustentation, 1919.
 Swalloweth, 1228.
 Swarthy, 807.
 Swathed, 1426.
 Sweated, 1426.
 Sweet, 222, 1529.
 Sweets of royalty, 982.
 Sweet-speaking, 42.
 Swell (of the sea), 2260.
 Swept away, 1525.
 Swooned, 2022.

INDEX.

THE

Sword, 3018, 307.
Sword-in-hand, 3068.
Sylph, 1336.
Symbol, 2674.
Tabor, 1331.
Tail, 1487, 508.
Take, 177.
Taken, 604, 143, 1510.
Taken off, 1437.
Taket, 77.
Taket away, 648.
Taket care of, 587.
Taking, 608.
Taking away, 1594.
Tale, 1367.
Tale-bearer, 641.
Tale-bearing, 1245.
Talented, 88.
Talk, 2318, 1705, 1806.
Tank, 685, 2394.
Tardy, 890.
Taste, 686, 686.
Tasteless, 732.
Tasting, 643.
Tauntest, 1712.
Teacher, 800.
Tearing up, 1432.
Teat, 761.
Tediousness, 221.
Teeth, 508.
Tell, 530.
Telleth, 1355.
Telling, 631, 2145.
Temerity, 1505.
Temper, 227.
Temperate, 706.
Tempest, 2230, 1238.
Tempest-tossed, 2230.
Temple, 1861.
Ten, 191.
Tenanted, 1585.
Tender, 1645, 3084.
Tenderness, 2677, 536.
Termagant, 1414.
Termed, 176.
Termination, 2654.
Terrace, 111.
Terrible, 1800.
Terrific, 1602, 2464.
Terrified, 235, 2580.
Territory, 1632.
Testicle, 730, 1020.
Text, 1604.
Then, 240, 177, 1425.
Thence, 12.
Thenceforth, 427.
Theologian, 583.
There, 19.

TIT

Therefore, 173, 177.
Thereupon, 96.
These, 54, 1644.
Thick, 2486.
Thicket, 1500.
Thief, 771, 709.
Thing, 7, 223, 2032.
Think, 5, 723, 1852.
Thinketh of, 1042.
Thinking, 2594.
Third, 711, 244.
Thirst, 656, 985, 509.
Thirsty, 1738.
Thirteen, 2080.
Thirty-two, 2005.
Thorn, 2579.
Thorn-eater, 2579.
Thou, 172.
Thought, 1087, 742, 1534, 2401, 66.
Thoughtlessness, 24.
Thousand, 27.
Thrash, 2441.
Thrashing, 1050.
Thread, 1371, 477.
Three, 445, 229.
Three-sorts, 1158.
Thrive, 2221.
Thriving, 939.
Throat, 2442, 2425.
Throne, 1647.
Throttlet, 1000.
Throweth, 1501.
Thrown, 444, 1919, 2220.
Thrown away, 2247, 1590.
Thrown down, 1604.
Thrust, 1505.
Thunderbolt, 1002.
Thus, 71, 1873, 42.
Thus much, 2042.
Tickler, 1148.
Tid-bits, 519.
Tide, 1524.
Tidings, 205.
Tied, 1035, 691.
Tiger, 120, 1708, 2269.
Tight, 410.
Time, 114, 1123, 1425.
Time (at any), 1222, 2101.
Time (on a certain), 224.
Timid, 2242, 2426.
Timidity, 242, 582.
Timidly, 987.
Timorously, 605.
Tinkles, 1163.
Tip, 426.
Titan, 2461.
Tide, 1714.

TRE

To, 1252, 2476.
To-day, 125.
Together, 202.
Together with, 272.
Toll, 678.
Told, 2692, 1222, 245, 16, 2125.
Tolerate, 1200.
Toll, 2212.
To-morrow, 2212.
Tongue, 426.
Tool, 1002.
Tooth, 154.
Toothless, 508.
Torch, 423.
Torment, 652, 2121.
Tormented, 1429, 208, 1426.
Tormenteth, 1122.
Tornado, 1226.
Torn asunder, 1220.
Tortoise, 112, 917.
Tortoise-like, 1202.
Tossed, 2220, 2229.
Tottering, 1455.
Touch, 202, 1216.
Touched, 677, 1242.
Toucheth, 752.
Touching, 1726.
Touch-stone, 209, 1122.
Towards, 202, 201.
Town, 1224, 1225, 540.
Townfolk, 1222.
Townsmen, 1224.
Toying, 1224.
Trader, 556.
Trading, 962.
Traffic, 525.
Trained, 20.
Traitor, 2142, 422.
Trampling, 724, 1721.
Tranquil, 622.
Tranquillity, 745, 679.
Transaction, 205.
Transcendency, 1225.
Transgression, 1222.
Transgressed, 509.
Transgression, 221, 1221.
Transgressor, 1640.
Transient, 224, 2222.
Transient state, 1722.
Transmutation, 1477.
Transparent, 422.
Travel, 1772.
Traveller, 122, 122.
Treachery, 2220.
Treasure, 76, 1205, 1274.
Treasure-holding, 427.
Treasure-seeker, 2122.
Treat, 1556.

INDEX.

UNC

Treated, 1484.
Tree, 961, 132, 353, 389.
Trembling, 1747.
Trench, 2020.
Trial, 2206.
Tribe, 215.
Tribute, 2774.
Trifling, 2128.
Triple, 1980.
Triumph, 2219.
Trouble, 727, 1545, 260, 765, 2567.
Troubled, 2405, 1590.
Troublesome, 2210.
True, 1742, 1880.
Trunk (of an elephant), 271.
Truly, 7.
Trust, 150, 2605.
Trusteth, 464.
Truth, 155, 2711, 2766.
Truth-speaker, 2654, 2560.
Truth-speaking, 490.
Try, 188.
Tumour, 1804.
Tane, 422.
Turbulent, 1821.
Turd, 222.
Turn, 1425.
Turned loose, 1706.
Turned out, 2442.
Turned round, 267.
Turtle, 2212, 1251.
Twelve, 1208.
Twenty, 2504.
Twice-born, 2472.
Twice-married, 644.
Twilight, 1204.
Twine about, 1116.
Two-fold, 1408.
Ugly, 1108, 240.
Umpire, 2462, 2202.
Unable, 25, 274.
Unaccomplished, 1127, 2421.
Unacquainted, 1228.
Unalloyed, 1522.
Unanimity, 262.
Unanimous, 222.
Unarrived, 249.
Unasked, 1100.
Unassuming, 1009.
Unattainable, 722, 1010.
Unavailing, 1571.
Unavoidable, 2042.
Unbaked, 2222.
Unbecoming, 1222.
Unblemished, 21.
Unborn, 20.
Uncalled, 1100.
Unceasingly, 1251.

UNO

Uncertain, 1279.
Uncertainties, 222.
Uncertainty, 142.
Unchaste, 1210.
Unchecked, 1222, 1220.
Uncommon, 277.
Unconfused, 2122.
Unconsidered, 125.
Uncontrolled, 122, 1222, 1220.
Undecaying, 5.
Undelighting, 222.
Understanding, 202, 212.
Understood, 2027, 421, 1022.
Undertaken, 267.
Undertaking, 271, 2477.
Undeserving, 1561.
Undesirable, 125.
Undone, 227.
Undrinkable, 102.
Undutiful, 1242.
Undying, 5.
Uneasy, 27, 2207.
Uneven, 245.
Unevenness, 1202.
Unexpected, 727, 1222.
Unexpectedly, 222
Unfeigned, 222.
Unfit, 1122, 222.
Unfortified, 1202.
Unfortunate, 1542, 2772.
Unfruitful, 22.
Ungrateful, 2222.
Unguarded, 272, 2242,
Unhappy, 1542.
Unharmful, 1222.
Unheeded, 414.
Unhesitatingly, 242.
Unhurt, 1212.
Unimpaired, 212.
Unimpeded, 1522.
Unimportance, 2012.
Uninhabited, 125.
Uninjured, 1212, 217.
Uninterrupted, 1522.
Union, 2522, 2647, 2547, 202, 2222, 222.
United, 1274, 2222.
Uniteth, 2, 210.
Unjust, 245.
Unkept, 1244.
Unkind, 2542.
Unknown, 222, 1021.
Unlearned, 47.
Unlooked for, 727.
Unlucky, 1422, 2120.
Unmanageable, 1227.
Unmercifully, 254.
Unnecessary, 2202.
Unobserved, 2112.

UPR

Unobtained, 224, 1211.
Unparalleled, 1270.
Unperceived, 222, 222.
Unperplexed, 2102.
Unpleasant, 122.
Unprecedented, 1122.
Unprofitable, 22, 1222.
Unprotected, 2022.
Unquestionably, 2510.
Unread, 22, 22.
Unreal, 1220.
Unreproached, 2272.
Unrestrained, 1222, 252, 122, 2021.
Unrighteously, 1272.
Unrisen, 2222.
Unruly, 2121.
Unsaid, 222.
Unsatisfied, 204.
Unsavoury, 722.
Unscathed, 1212.
Unseasonable, 1204, 1122, 1124, 1111.
Unseasonably, 272.
Unseemly, 1421.
Unseen, 227, 2112.
Unserviceable, 2072.
Unsheathed, 2111.
Unskilled, 1022.
Unsophisticated, 1422, 222.
Unsqueezed, 1202.
Unsteadfast, 1212.
Unsteadiness, 1022.
Unsteady, 2121, 2220, 424, 1272.
Unsteady-minded, 2220.
Unsubdued, 222.
Unsubstantiated, 1127.
Unsuitable, 2127.
Unsuited, 224.
Unsurmountable, 1242.
Untameable, 1421.
Unthought of, 727.
Until, 222.
Unto, 2472.
Untrue, 1220, 2121, 427, 222.
Untruth, 222.
Unused, 1222.
Unuttered, 1022.
Unwearied, 72.
Unwelcome, 122, 2424.
Unwholesome, 2220.
Unwise, 1222.
Unwittingly, 1742.
Unworthiness, 2421.
Up, 1027.
Upas-tree, 222.
Uplifted, 1214, 1741.
Upon, 212.
Upraised, 1222, 1222, 1214.
Uprisen, 227.

INDEX.

VIC

Uproot, 2487, 1901.
 Uprooteth, 1336.
 Ups and downs, 787.
 Upwards, 1808, 949, 1790.
 Urine, 289.
 Usage, 1236.
 Use, 1958, 1954, 864, 2876, 702.
 Used, 2682.
 Useful, 2075, 1169, 3.
 Usefulness, 1036.
 Useless, 58, 2075, 1169, 287.
 Usurpation, 1449.
 Utility, 1190.
 Utmost (to one's), 265, 267.
 Uttered, 198, 1092.
 Uttering, 2145.
 Vacating, 899.
 Vacillate, 656.
 Vacillating, 2669.
 Vagary, 2447.
 Vain, 668, 2706, 2986.
 Vale, 1684.
 Valiant, 1905.
 Valid, 1766.
 Valley, 1684.
 Valour, 26, 984, 1697.
 Valourous, 406.
 Value, 1193.
 Vampire, 1249.
 Van, 1906, 215.
 Vanquished, 2700.
 Vapour, 2822.
 Variable, 1879.
 Variegated, 1802, 763, 591.
 Variety, 4.
 Various, 122.
 Vase, 15.
 Vassalage, 2700.
 Vat, 1981.
 Vendible, 1001.
 Venerated, 1259.
 Vehicle, 2684.
 Venom-hearted, 1686.
 Venus, 564.
 Veracity, 479.
 Vermifuge, 2078.
 Versed, 2787, 249.
 Very, 151.
 Very dead, 844.
 Very true, 2686.
 Vessel, 207, 1707, 690, 1331.
 Vexed, 2297.
 Vials, 2650.
 Vice, 115, 2619.
 Vicinity, 289, 2361.
 Vicious, 1698, 1313, 1858.
 Vicissitude, 900.
 Victim, 2634, 2006.

WAR

Victorious, 2491, 2024, 2104.
 Victory, 218, 1142.
 View, 2744.
 Viewing, 2822.
 Vigorous, 1174.
 Vigorous preparation, 1972.
 Vile, 2388, 2672.
 Viler, 1685.
 Village, 676, 924.
 Villain, 181, 434.
 Villainous, 1633.
 Villainy, 1905.
 Violation, 1631.
 Violence, 2175.
 Violently in love, 2067.
 Virgin, 1338.
 Virtually, 781.
 Virtue, 56, 19, 1793.
 Virtuous, 28, 786, 54, 176, 1290, 496, 2821.
 Virtuous act, 536.
 Virtuous wife, 1261.
 Virtuousness, 451.
 Visible, 2112, 1322.
 Visibly, 491.
 Visitor, 258.
 Vitals, 975.
 Voice, 839.
 Void, 1077, 85.
 Voiding, 1789.
 Voluntary death, 2608.
 Vomit, 1303.
 Vow, 248.
 Voyaging merchant, 1231.
 Vulture, 229.
 Wages, 1043.
 Wage war, 2505.
 Wagging, 1078.
 Waggon, 468.
 Wain, 463.
 Waiteth, 77, 2082, 1237.
 Wakefulness, 2006.
 Waking, 2161.
 Wall, 1088.
 Walled, 1907.
 Wallow, 2622.
 Wand of Death, 1024.
 Wanderer, 297.
 Want, 584, 2606.
 Wanton, 1265, 830.
 War, 406, 17, 2301, 2267, 226.
 War-chariot, 2017.
 Warden, 1743.
 Warder, 1871.
 Ware, 963.
 Warm, 808.
 Warmth, 618, 1891, 2425.
 Warned, 1406, 1506.
 Warrior, 1512, 2000, 1255.

WEN

Wary, 2755, 908.
 Was, 20.
 Washerman, 1033.
 Washing, 2612, 183, 768.
 Waste, 256, 1255.
 Wasted, 2560, 2632, 1206, 2157.
 Waste-water pipe, 665.
 Wasting, 2631.
 Watched, 2061.
 Watcheth, 882.
 Watching, 2161, 991.
 Water, 690, 1363, 355, 1591, 298, 452, 1790, 109, 459, 681, 2247.
 Water-animal, 817.
 Watering, 1489.
 Water-lily, 2766.
 Water-pot, 1271.
 Watery, 2001, 2017.
 Wave, 2269, 2677.
 Wavereth, 2570.
 Wavering, 2599.
 Way, 1448, 1442.
 Ways (in many), 2257.
 Waxed great, 250.
 We, 284.
 Weak, 1705, 1524, 1996, 686, 1228.
 Wealth, 12, 5, 59, 756, 205, 1774, 2022.
 Wealthy, 772, 1297.
 Weapon, 12, 1529.
 Weareth, 92.
 Wearied, 216.
 Wearing, 878.
 Weather, 1784.
 Web-foot, 2602.
 Wedded pair, 1411.
 Wedding, 2210.
 Wedge, 1019, 1022.
 Weepest, 2091.
 Weeping, 2090, 2084.
 Weighed, 2625.
 Weight, 973, 2012, 2507.
 Welfare, 498, 816.
 Well, 197, 227, 729.
 Well-being, 498.
 Well-born, 2219, 1008.
 Well-conducted, 865.
 Well-disposed, 2622.
 Well done, 299.
 Well-fed, 216.
 Well-off, 260.
 Well-planned, 2200.
 Well-said, 1183.
 Well-spoken, 2473.
 Well-trained, 2170.
 Well-water, 807.
 Well-wishing, 415.
 Well-wrought, 2657.
 Went off, 1786.

INDEX.

WIF

Wet, 2017, 2020.
 Whack, 2127.
 What, 210.
 What? 22.
 Whatever, 74, 1284, 2422.
 What like? 1971.
 What though, 1260.
 Wheel, 747, 70.
 Wheelwright, 1202.
 When, 240.
 When? 279.
 Whence? 101.
 Whenever, 1219.
 Where, 25.
 Where? 2029, 149.
 Wherefore? 1422.
 Wheresoever, 2072.
 Whereupon, 724.
 Whether, 2204.
 While (after a), 1222.
 While (one), 2722.
 While (a long), 1514.
 Whim, 1222.
 Whipped, 1272.
 Whirled, 2222.
 Whisk, 1014.
 White, 2722, 1012.
 Whited, 722.
 White water-lily, 122.
 Whither? 2222.
 Who, 22.
 Who? 22.
 Whole, 2027, 2727.
 Wholesome, 174.
 Wholly, 270, 1107.
 Where, 244, 1242.
 Why? 1422.
 Wicked, 1777, 722, 274, 1042.
 Wickedness, 1222, 1772.
 Wide awake, 124.
 Wide open (eye), 440.
 Wife, 127, 47, 122, 244, 220, 1221, 240,

WOO

Wild, 2022, 2442.
 Wilderness, 1212, 221.
 Will, 222.
 Willing, 227.
 Willingly, 222.
 Wind, 422, 2222, 1222.
 Wing, 1227, 1222.
 Winged, 122.
 Wink, 1024.
 Wire, 1271.
 Wisdom, 1022.
 Wisdom (God of), 1227.
 Wise, 2, 210, 112, 122, 1272, 1021, 41, 722,
 1422, 1240, 2741, 1022.
 Wish, 774, 222, 720, 72, 1424, 222, 2722.
 Wish (according to), 1422, 1121.
 Wished, 144.
 Wiseth, 74, 720.
 Wisfully, 1422.
 Wit, 222, 2222.
 With, 207, 1240, 1417, 1222.
 Withdraweth, 220, 222.
 Withdrawment, 1172.
 Withdrew, 222, 2072.
 Withheld, 222.
 Wither, 221.
 Within, 2222, 1722.
 Within reach, 2022.
 Withholdeth, 220.
 Withdrew, 222, 2072.
 Withheld, 222.
 Wither, 221.
 Within, 2222, 1722.
 Within reach, 2022.
 Withholdeth, 220.
 Without, 71, 2212, 2227.
 Without a wherefore, 222.
 Witnessed, 221.
 Woman, 127, 222, 1272, 722, 244, 1221, 2222,
 222.
 Woman of family, 227, 1272.
 Womankind, 1222.
 Womb, 21, 2242.
 Womb-dwelling, 22.
 Wonderful, 112.
 Wood, 1022, 122.
 Woodman, 2022.
 Wooser, 224.

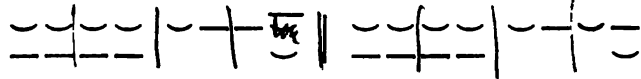
YOU

Word, 4, 2722, 424.
 Worked, 1271.
 Working-time, 1041.
 World, 42, 272, 222, 22.
 World-destroying, 2427.
 Worldling, 1242.
 Worldly, 122.
 Worm, 104, 2072.
 Worn, 1121.
 Worn-out, 2122.
 Worship, 222, 1227.
 Worshipped, 2124, 2102.
 Worth, 1122.
 Worthiness, 11, 12.
 Worthless, 100, 722.
 Worthlessness, 224.
 Worthy, 172, 2102, 2072, 2421, 422, 2122.
 Worthy to be called, 241.
 Worthy of death, 244.
 Wound, 221.
 Wounded, 221, 2222, 242.
 Wrathful, 1712, 2222.
 Wrathfully, 1024.
 Wretch, 1222, 2212, 722, 424.
 Wretched, 1242.
 Writer, 1021.
 Written, 122, 12.
 Wrong road, 22, 1122, 1444.
 Wrung, 1222.
 Year, 442.
 Yell, 724, 1227.
 Yet, 240.
 Yield up, 272.
 Yoked, 2224, 222.
 Yore, 121.
 You, 1022.
 Young, 2222, 222, 2222, 1222, 1022.
 Young woman, 222, 42.
 Your, 242.
 Youth, 227, 24.
 Youthful, 222.

A SCHEME OF ALL THE METRES OCCURRING IN THE HITOPADEŚA.

THE verse in which the Epic Poems of India are chiefly written, and which also prevails in the Hitopadeśa, is called the *Śloka*,—a distich consisting of two sixteen-syllable lines, with a pause at the eighth syllable.

Scheme of the *Ardha-śloka* (Half-couplet) :

The first four syllables are bound by no rule. The fifth, sixth, and seventh, generally conform to the scheme; not invariably, for the sixth and seventh are sometimes short. More than forty deviations from the scheme, in respect to the fifth, sixth, and seventh syllables, occur in the Hitopadeśa. The ninth, tenth, eleventh, and twelfth, like the first four, are free. The thirteenth, fourteenth, and fifteenth, are unalterable. The eighth and sixteenth syllables have the common licence of termination.

According to the Rāmāyaṇa, the word *Śloka* is derived from श्लोक *Śloka* sorrow: the first verse ever composed, having been the involuntary expression of Vālmiki's grief at beholding a curlew killed by a fowler;

मा निषाद प्रतिष्ठां त्वमगमः श्राव्यतीः समाः ।

यत्क्रौञ्चमिथुनादेकमवधीः काममोहितम् ॥

Mā Nishāda pratishthām twam, agamah śśwatīh samāh :

Yat krauncha-mithunād ekam, abadhih kāma-mohitam.

THUS TRANSLATED BY PROFESSOR WILSON :—

Hope not, barbarian, length of days to know,
Whose hand could deal so merciless a blow,
One of a harmless pair could thus destroy,
Consigned to death, amidst the thoughts of joy.

POETRY MEASURED BY THE NUMBER OF SYLLABLES, IN WHICH EVERY HALF-LINE IS ALIKE.

In the following examples, every half-line being alike, it will suffice that a specimen of one *páda* or quarter of a verse be given.

The genus *Trishtubh* contains eleven syllables in each half-line. Of the twelve species comprised in this genus, three will be found occurring in the preceding pages; namely, *Indravajrá*, *Upendravajrá*, and *Rathoddhatá*.

SCHEME:

1st, *Indravajrá*. Scheme, — — — — —
2nd, *Upendravajrá*. Scheme, — — — — —

See INTRODUCTION, verses 19, 25, and 47. MITRA-LÁBHA, verses 27, 79, 113, 180, 181, 184, 201, 218, 221. SUHRID-BHEDA, verses 43, 59, 65, 67, 110, 115, 116, 125, 157, 162, 176, 181. VIGRAHA, verses 64, 126. SANDHI, verses 54, 55, 59, 61, 83, 84, 90.

Although not enjoined by a rule of prosody, a slight cæsura may often conveniently be made at the close of the fifth syllable; as,

Áhára nidrá, bhaya maithunan cha,
Sámányam etat, pásubhir naránám:
Dharmo hi teshám, adhiko víshesho,
Dharmena hínáh, pasubhih samánáh.

3rd, *Rathoddhatá*. Scheme, — — — — —
See VIGRAHA, verse 152.

The genus *Jagatí* contains twelve syllables in each half-line. The number of species is fifteen, of which two only occur here; namely,

1st, *Vanasthavía*. Scheme, — — — — —

See MITRA-LÁBHA, verses 16, 21, 114, 160, 169. SUHRID-BHEDA, verses 16, 46, 86, 158. VIGRAHA, verses 32, 119, 121, 127. SANDHI, verse 87.

2nd, *Drutavilambita*. Scheme, — — — — —

See MITRA-LÁBHA, verses 32, 52. SUHRID-BHEDA, verse 71.

The genus *Sakkarí* contains fourteen syllables in every half-line. Its species are seven, one of which occurs here; namely,

Vasantatilaka. Scheme, — — — — —

See INTRODUCTION, verse 31; MITRA-LÁBHA, verse 41, 82, 136. SUHRID-BHEDA, verses 40, 41; 55, 107, 182. VIGRAHA, verse 120.

The genus *Atisakkarī* has fifteen syllables to the half-line. Of the seven species comprised in this genus, one will be found here; namely,

Malini. Scheme, ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ — — | — ◡ — — ◡ — —
with a pause at the eighth and fifteenth syllables.

See MITRA-LĀBHA, verses 20, and 216.

The genus *Atyashī* has seventeen syllables to each half-line. In this genus are included eight species, three of which will be found here; namely,

1st. *Sikharinī*. Scheme, ◡ — — — — | ◡ ◡ ◡ ◡ — — ◡ ◡ — |
with a pause at the sixth and seventeenth syllables.

See MITRA-LĀBHA, verses 144, 145, 185. SUHRID-BHEDA, verses 76, 140, 183.

2d. *Mandākrantā*. Scheme, — — — — | ◡ ◡ ◡ ◡ — — | — ◡ — — ◡ — — |;
with a pause at the fourth, tenth, and seventeenth syllables.

See SUHRID-BHEDA, verses 25, 159.

3d. *Harinī*. Scheme, ◡ ◡ ◡ ◡ — — | — — — — | ◡ — ◡ ◡ — ◡ — |;
with a pause at the sixth, tenth, and seventeenth syllables.

See SANDHI, verse 106.

The genus *Atidhṛiti* contains nineteen syllables in every half-line. The species of this genus are five, of which one occurs here; namely,

Śārāhulavikridita. Scheme, — — — ◡ ◡ — ◡ ◡ ◡ ◡ — | — — ◡ — — ◡ — |;
with a pause at the twelfth and nineteenth syllables.

See MITRA-LĀBHA, verses 53, 98, 105, 120, 143, 163, 224, 226. SUHRID-BHEDA, verses 39, 126, 139, 151, 163, 164. VIGRAHA, verse 103; and SANDHI, verse 136.

The genus *Prakṛiti* contains twenty-one syllables in each half-line. One species of this metre occurs; namely,

Sragdharā. Scheme, — — — — ◡ — — | ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ — — | — ◡ — — ◡ — —;
with a pause at the seventh, fourteenth, and twenty-first syllables.

See MITRA-LĀBHA, verse 207.

POETRY MEASURED BY THE TIME OCCUPIED IN THE PRONUNCIATION.

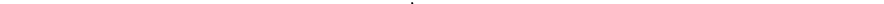
The Metre named *Āryā* is measured by feet called *Gaṇa* or *Mātrāgaṇa*, equal to two long syllables, or to four short. It is a couplet, each line of which contains seven and a half feet; and each foot (except the sixth of the second line) contains four syllabic instants. In the second verse of the couplet, the sixth foot (for here too it retains that name) consists of a single short syllable: consequently, the proportion of syllabic instants in the long and short verses is thirty to twenty-seven.

is, in that case, denominated *Pathyá*.

[illegible]

5

There is a variety of the Áryá called Upagítí. In this class each hemistich consists of but twenty-seven short syllables ; the second as well as the fourth containing but fifteen ; the first and third are unaltered.

SANDHI, Verse 107. {

ANOTHER CLASS OF METRES, OF WHICH EVERY LINE IS ALIKE.

Of this description of verse there are seven genera, but no species. The genus Vaitáliya contains in the first and third Páda, fourteen short syllables; and in the second and fourth, sixteen short syllables, distributed as under :—

SCHEME:

— — — — — | — — — — —

See SUHRID-BHEDA, verses 33, 84, and 85; and SANDHI, verse 101.

Another genus called Aupachhandasika, has sixteen instants in the first part of each line, and eighteen in the second, distributed as under :—

SCHEME:

— — — — — | — — — — —

See SUHRID-BHEDA, verse 42, and VIGRAHA, verse 144.

14 DAY USE
RETURN TO DESK FROM WHICH BORROWED

RETURN CIRCULATION DEPARTMENT
TO → 202 Main Library

LOAN PERIOD 1	2	3
HOME USE		
4	5	6

ALL BOOKS MAY BE RECALLED AFTER 7 DAYS
1-month loans may be renewed by calling 642-3405
1-year loans may be recharged by bringing the books to the Circulation Desk
Renewals and recharges may be made 4 days prior to due date

DUE AS STAMPED BELOW

REC CIRC MAR 29 1985	NOV 08 1995	
PR 23 1986	RECEIVED	
APR 23 1987	JUN 25 1996	
RECEIVED	CIRCULATION DEPT.	
JUL 16 1988		
CIRCULATION DEPT.		
AUG 16 1987		
AUTO DISC JUL 30 1987		
AUG 09 1989		
REC CIRC MAY 22 1989		

UNIVERSITY OF CALIFORNIA, BERKELEY
FORM NO. DD6, 60m, 1/83 BERKELEY, CA 94720

GENERAL LIBRARY - U.C. BERKELEY

8000806780